YENİ TÜRKİYE'NİN DOĞUŞU
VE
AUBREY HERBERT

İNGİLİZ DERVİŞ

MEHMET HASAN BULUT

YENİ TÜRKİYE'NİN DOĞUŞU
VE
AUBREY HERBERT

İNGİLİZ DERVİŞ

MEHMET HASAN BULUT

İstanbul, 2015
ISBN : 978-605-5385-63-7

Yayın Yönetmeni: Murat Balıbey
Editör: Murat Başaran
Tashih: Oğuz Çay
Dizgi: Mustafa Akyıldız
Kapak ve İç Tasarım: Murat Çınar

Yayıncı Sertifika No: 20963
Matbaa Sertifika No: 15663

Baskı ve Cilt:
Dergah Ofset İnş. Oto. San. Tic. Ltd. Şti.
K. Çekmece / İstanbul 0212 489 33 33

İstoç 45. Ada No: 1 Bağcılar / İstanbul
Tel: 0212 445 32 32
www.marcel.com.tr

İÇİNDEKİLER

TAKDÎM

Bir gün, tüm târih yazıldığında - kâfi vesikayla makûl târih – zavallı romantikler işi gücü bırakıp inzivada Miss Austen[I] *okumaya başlayacaklar.*
John Buchan – Yeşil Abalı

Rosita Forbes adlı bir İngiliz kadın seyyahın kitabında, Mustafa Kemal'in Aubrey Herbert'ın evinde yemek yediğini okumamla başladı her şey. Kimdi bu Türkiye'nin Atatürk'ünü evinde ağırlayan İngiliz? Araştırdıkça, târihte olup bitenlerin mekteplerde okutulandan çok farklı olduğunu gördüm. Bin dokuz yüz seksen dört'ün yazarı George Orwell'in, "Geçmişi kontrol eden geleceği kontrol eder, bugünü kontrol eden geçmişi kontrol eder" derken neyi kasdettiğini anladım. Okyanusya'da yaşıyorduk. Alfabemiz değiştirilmiş, târihî vesikalar ve dilde sadeleşme adına kelimeler ortadan kaldırılmıştı. Böylece hafızamız yok edilmiş ve fikir dünyamız daraltılmıştı. Ardından geçmişimiz, 'Büyük Birader'in ve 'Parti'sinin istediği şekilde yeniden yazılmış ve 2 x 2 = 5 olmuştu. Okyanusya dışındaki kaynakları okudukça

I Jane Austen (1775-1817): Aşk ve Gurur, Akıl ve Tutku, Mansfield Park, Emma gibi eserleriyle tanınan İngiliz kadın yazar.

yakın târihimiz üzerindeki sis perdeleri açıldı ve eskiden komplo teorisi olarak gördüğüm bazı şeylerin aslında hiç de öyle olmadığını farkettim, huzurum kaçtı. Truman Show'un kahramanı gibi hissettim kendimi. Günümüz insanlarını heyecanlandıran mevzulara, siyasî tartışmalara, medya programlarına, 'Vatan, millet, Sakarya'ya olan alakamı yitirdim. En nihayetinde, başkalarının da huzurunu kaçırmak için öğrendiklerimi kitap haline getirmeye karar verdim.

Aubrey Herbert, İngiltere'deki lüks ve rahat aristokrat hayatını bırakıp bir şövalye gibi Yakın ve Orta Doğu topraklarında maceradan maceraya koşan bir İngiliz casusuydu. Britanya'nın en soylu ailelerinden birine mensuptu ve Global Sermaye ile yakın bağları vardı. Bu coğrafyanın târihinde, bilhassa Türkiye ve Arnavutluk yakın târihindeki rolü çok büyükdü. Buna rağmen, dostu Lawrence gibi hiçbir zaman göz önünde olmadı. Torunu Margaret FitzHerbert onu, Lawrence, Mark Sykes, Gertrude Bell ve George Lloyd gibi meşhur istihbaratçıları anlatan kitaplardaki 'gölge figür' olarak tarif ediyordu.

Aynı zamanda bir milletvekili olan Aubrey'in evrakları, ölünce eşi Mary'e kaldı, o da ölünce oğlu Auberon babasının günlüklerini, raporlarını ve yazışmalarını Lord Kinross'a verdi. Türkiye ve Mustafa Kemal hakkında yazdığı kitaplardan tanıdığımız Lord Kinross, Aubrey hakkında bir kitap yazmaya başladı, fakat ölümüyle yarıda kaldı. Ardından evraklar Mark Sykes'in oğlu Christopher'a geçti. O da bu evrakları tekrar Aubrey'in torunu Margaret FitzHerbert'a teslim etti. Margaret nihayet dedesinin biyografisini yazmayı başardı; 'The Man Who Was Greenmantle: Biography of Aubrey Herbert' (Yeşil Abalı Adam: Aubrey Herbert'ın Biyografisi). Kitabı yazarken en çok bu eserden faydalandım ama Aubrey'in kendi yazdığı 'Ben Kendim' ve 'Mons, Anzac and Kut' (Mons, Anzak ve Kut) adlı kitaplar başta olmak üzere adının geçtiği hemen hemen her kitabı ve

İngiltere'de Somerset Heritage Centre (Somerset Mirası Merkezi) ve The National Archives'den (Millî Arşivler) elime geçen evrakı okudum. Yaklaşık bir senelik çalışmanın neticesinde bu eser ortaya çıktı. Kitap iki kısımdan müteşekkil. İlk kısım başta biraz alakasız durabilir ama Aubrey'in hayatını anlatan ikinci kısmı okurken niye yazıldığı daha iyi anlaşılacaktır. Çoğu kitap gibi avcı hikâyeleri ile dolu olmadığı için okuyuculardan bu kitabı bir roman gibi değil, dikkat kesilerek, hatta kitabı bitirip yabancı isimlere aşina olduktan sonra mümkünse bir kez daha okumalarını istirham ediyorum. Çünkü Aubrey Herbert'ın hayatının hikâyesi, aslında Yeni Türkiye'nin doğuşunun hikâyesidir.

Rosita Forbes ile alakalı yardımları için 'From the Sahara to Samarkand: Selected Travel Writings of Rosita Forbes, 1919-1937' (Sahra'dan Semerkand'a: Rosita Forbes'in Seyahat Notlarından Seçmeler, 1919-1937) kitabının yazarı Margaret Bald'a, ihtiyacım olan kitapları İngiltere'den gönderen arkadaşım M. Mücâhid Arvas'a, ellerindeki fotoğrafları kitabımda kullanmama izin veren 'Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania' (Arnavutluk'un En Büyük Dostu: Aubrey Herbert ve Modern Arnavutluk'un İnşası) kitabının editörleri Bejtullah Destani ve Jason Tomes'a ve kitabın yazılmasında başından sonuna kadar bana destek olan hocam Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci'ye teşekkürü borç bilirim.

Mehmet Hasan Bulut
İstanbul - 2015

BİRİNCİ KISIM

-1-

HAŞHAŞİLER VE TAPINAK ŞÖVALYELERİ

Bu Türklerden biri, ilk sıradaki bir şövalyeye baltasıyla öyle ağır bir darbe vurdu ki, Tapınakçıların kumandanı Sir Reginal de Bicher'ın atının ayaklarının altına düşürdü.
Lord John de Joinville, Fransa Kralı IX. Louis'in Hatıraları, 1848

Hazret-i Musa Tur Dağından indi. Rabbinin kelamını işitmiş ve levhalar halinde Tevrat indirilmişti, fakat dönünce gördüğü manzara karşısında öfkeden damarları kabardı. O yokken kavminin bir kısmı altından bir buzağı heykeli yapmış ve ona tapınıyorlardı. Mucizeler göstererek onları Mısır'da Firavun'un zulmünden kurtarmış, Kızıldeniz'i ikiye yarmış ve vatan edinmeleri için Kenan diyarına götürüyordu. Onlar ise kırk gün bile sabredemeden Mısır'daki paganlar gibi putlar yapmışlardı. Hiddetle, yerine vekil bıraktığı kardeşi Hazret-i Harûn'un yanına gitti. Kardeşinin bir suçu yoktu, mâni olmak istemiş, fakat onu ölümle tehdit etmişlerdi. Bu işlerin Sâmiri'nin başının altından çıktığını öğrendi. Buzağı heykelini yok etti ve Sâmiri'yi kovdu.

Hazret-i Musa'nın vefatından sonra Mûsevîler, Kenan diyarına geldiler. Buradaki kavmi yenip, Filistin'i vatan edindiler. Rableri, içlerinden Hazret-i Davud ve oğlu Hazret-i Süleyman gibi çok güçlü peygamber ve hükümdarlar çıkardı. Bilhassa Hazret-i Süleyman çok büyük bir devlet adamıydı; Mûsevîler onun zamanında altın çağlarını yaşadılar ve Kudüs'te büyük bir mabet inşa ettiler. Fakat Hazret-i Süleyman'ın vefatından sonra kuzeydeki on kabile, babasının yerine geçen Rehav'am'ı maddî menfaatler yüzünden kabul etmediler. Böylece Yahudiye Devleti ikiye bölündü ve kuzeyde Samarya adında yeni bir krallık kuruldu.

Yahudiye babadan oğula geçen hanedan sistemini devam ettiriyordu, fakat Samarya bir çeşit oligarşiydi. Zenginlerden oluşan bir ihtiyar heyeti istediği adamı kral yapıyor, beğenmezse değiştiriyordu. Buzağı heykelini yapan Sâmiri'nin adıyla Samiriler olarak bilinen Samarya halkı, daha zengin, fakat daha az dindârdılar. Hatta bazıları civârdaki farklı dinlerin tesirinde kalarak Tanrı'nın karısı ve çocukları olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişlerdi. Nihayet, Asur imparatorları Samarya'yı yıktı ve Samirilerin bir kısmı, bugün Musul yakınlarında bulunan Ninova'ya sürgüne gönderildi. Birçoğu ise Mısır ve Anadolu'ya kaçarak buradaki mahallî halkla karıştılar. Böylece, Samarya'da yaşayan on Yahudi kabilesi, dünyanın çeşitli yerlerine dağılarak asimile oldular ve kayboldular. Samarya'dan yüz otuz altı yıl sonra Yahudiye Krallığı da Bâbil İmparatoru Nebukadnezar tarafından yerle bir edildi ve Hazret-i Süleyman'ın yaptırdığı mabet yağmalandı. Ardından Yahudilerin binlerce yıl sürecek sürgünü başladı.

Pers Kralı Kurus, Babillileri yenerek buradaki Yahudilerin tekrar Kudüs'e dönmelerine izin verdi. Fakat sürgüne gidenlerin sadece yarısı geri döndü, onlar da dindâr olanlardı. Zengin Yahudiler yağmalanmış fakir topraklara geri dönmek istemediler. Dönenler mabedi tekrar açtılar ve Üzeyr Peygamber sayesinde sürgünde iken unutulan kitaplarını ihya ettiler. Perslerin güçten düşüp Yunanistan'ın güçlenmesiyle Kudüs'teki Yahudi kültürü de dejenere oldu. Yunanlılar gibi giyinip, onlar gibi yaşamaya

başladılar. Dünya Yunanlılara da kalmadı. Roma'nın yükselişi ile beraber Filistin, Roma İmparatorluğu'nun kontrolüne girdi. Roma, Yahudilere ağır vergiler koydu, fakat mabede Yahudi hacıların gelmesine müsaade etti. Artan baskı ve fitneler içinde Yahudiler, Tevrat'ta kendilerine vaad edilen Mesîh'i beklemeye başladılar. Lâkin içlerinden Hazret-i Îsâ çıkıp da peygamber olduğunu ilân edince kendisine inanmadılar.

Hazret-i Îsâ, Hazret-i Musa gibi celalli değil, halimselim bir peygamberdi. İsrailoğullarının hayalindeki Mesîh ise kesinlikle böyle biri değildi. Hazret-i Îsâ'nın mabetteki Yahudi tefecileri kovması, bardağı taşıran son damla oldu. Onu Roma Vâlisine şikâyet ettiler. Bunun üzerine, anarşi çıkarttığı iddia edilen bu adamı yakalayıp çarmıha germek için Romalı askerler, 33 yaşındaki Hazret-i Îsâ'nın evini sardılar. Hazret-i Îsâ, kendisine inanan az sayıdaki havarilerine kendini feda edecek birini sorunca, kendisine en çok benzeyen Yehuda öne çıkıp askerlere teslim oldu ve onun yerine çarmıha çivilendi. Hazret-i Îsâ ise, Müslüman inancına göre, canlı olarak göğe kaldırıldı.[II]

Hazret-i Îsâ'nın göğe yükseltilmesinden sonra Saul adında Tarsuslu bir Yahudi, Kudüs'ten Şam'a giderken Hazret-i Îsâ'nın kendisine göründüğünü söyleyip İsevi oldu ve Pavlus ismini aldı. Hâlbuki daha evvel İsevilerin ileri gelen düşmanlarındandı. Etrâfına topladığı adamlarla, Kudüs'te Nasrânîlerin evlerini basıyor, yakaladıklarını kadın-erkek demeden sürükleyerek zindânlara atıyordu. En son, Yahudi hahamlarından, Şam ve civârındaki şehirlerde bulunan Nasrânîlerin yakalanarak Kudüs'e gönderilmesi için mektup yazmalarını istemişti. Aldığı bu mektuplarla Şam'a giderken, anlattığına göre, gökten bir nurun yere indiğini ve bu nurun içinden Hazret-i Îsâ'nın kendisiyle konuştuğunu görmüştü. Bu mucize üzerine, yaptıklarına pişman olup Hristiyan olmuştu. Böylece Saul, ya da yeni adıyla Pavlus, Hristiyanlığı işkence ile değil, tahrif ederek, yani aslını bozarak

II Hristiyan inancına göre Yehuda değil, Hazret-i İsa çarmıha gerilerek öldürülmüş, gömülmüş, sonra diriltilerek göğe kaldırılmıştır.

yok etme şansına kavuştu. Hristiyan olduktan sonra kendisini Yahudiler dışındaki milletlerin havarisi olarak gösterdi. Yahudilik, Mitraizm ve İskenderiyye'deki din ve felsefe akımları hakkında son derece malûmat sahibiydi. Bu bilgisini kullanarak, Hazret-i Îsâ şeriatinden, sünnet olmak, domuz yememek, şarap içmemek gibi paganların hoşlanmayacağı emir ve yasakları çıkarttı ve filozof Eflatun'un teslis fikrini Hristiyanlığa soktu. Yaptığı reformlar yüzünden İsevilik bambaşka bir hal aldı. Eski zulümlerini devam ettirip tüm İsevileri öldürse bu kadarını beceremezdi.

Hazret-i Îsâ'dan sonra, son peygamber olarak Hazret-i Muhammed gönderildi. Hazret-i Muhammed, kendisinden evvel gönderilen peygamberlerin itikadını tekrar ortaya çıkardı ve kendi şeriatini ve devletini meydana getirdi. Vefatından sonra İslâm devleti hızla büyüdü. İslâm devletinin böyle güçlenip yayılması haliyle fitne ve düşmanları da beraberinde getirdi. Kendisini müslüman olarak gösteren Abdullah ibn-i Sebe adında Yemenli bir Yahudinin Mısır'dan getirdiği adamlar, Hazret-i Peygamberin damadı ve üçüncü halîfe Hazret-i Osman'ı öldürdü. Karışıklıklar, Peygamberin diğer damadı, dördüncü halîfe Hazret-i Ali zamanında da devam etti. Peygamberin dostları, yani Eshâbı arasında Hazret-i Osman'ın katillerinin cezalandırılması meselesi, fikir ayrılıklarına sebep oldu. İslâm devletinin düşmanlarının kışkırtmasıyla iş büyüdü, Eshâbın kendi arasında savaşmasına sebep oldu. Savaşın çıkmasında büyük rol oynayan Abdullah ibn-i Sebe, muharebenin taraflarından biri olan Hazret-i Ali'ye ilahlık isnad ettiği için Halîfe, adamı idam ettirmek istedi ama ortalığı daha fazla karıştırmaktan çekinip sürgüne gönderdi. Fakat Abdullah ibn-i Sebe, Hazret-i Ali'den önceki üç halîfenin, Hazret-i Ali'nin halîfelik hakkını gasp ederek zulm ettiğini söylemeye başladı ve bu yolda hadisler uydurmayı sürdürerek Şîiliğin temellerini attı. Şîilik zamanla çeşitli fırkalara ayrıldı. Bir kısmı İslâm dâiresi içinde kalsa da içlerinde Abdullah ibn-i Sebe'nin izinden giderek bu dâirenin dışına çıkanlar oldu. Şîilerden, Hazret-i Ali'nin

torunlarından İsmail'i imâm kabul edenler, İsmâilî adını aldı. İsmâilîler içinde, Abdullah ibn-i Sebe'nin izinden giden ve Sebeiyye olarak da bilinen Gulât-ı Şî'a'nın tâkipçilerinden Yahudi asıllı göz doktoru Meymûn el-Kaddâh, Bâtınîliği kurdu. Bâtınîlik, Eflatun ve Aristo'dan gelen felsefenin, Zerdüştlük, Mani ve Budistlik gibi dinlerle harmanlanıp ortaya konmasıyla oluşmuş, Yahudilerin Kabalasına benzer bir inanç sistemiydi. Yani, el-Kaddâh, Pavlus'un İseviliğe yaptığını İslâmiyet'e yapmaya çalışmıştı. Bâtınîler, Kur'ân-ı Kerîm'in bir görünen (zâhir), bir de gizli (bâtınî) manası vardır diyorlardı. Zâhirî manası, yani namaz, oruç, zekât, hac vs. mühim değildir, onlar semboliktir, asıl olan Bâtınî manasıdır, bunu da herkes anlayamaz diye inanıyorlardı. Bu inanca sahip olanlara 'Bâtınî', bu inancı yayanlara da 'Dâî' dediler.

İsmâilîler, merkezi Kâhire olmak üzere Fâtımî Devleti'ni kurdular. Devletleri Kuzey Afrika, Sicilya, Arabistan'a yayıldı. Fâtımîlerin sekizinci halîfesinden sonra İsmâilîler iki kola ayrıldı. Bir kısmı, halîfenin büyük oğlu Nizar'ı destekledi. Bunlara Nizârî dendi. Nizar'ı destekleyenlerden biri de Hasan Sabbah'dı. Şîi bir imâmın oğlu olan Hasan Sabbah, Bâtınî misyoneri, yani dâî idi. Misyonerlik çalışmaları neticesinde topladığı adamları ile beraber İran'daki Alamut kalesini kendisine üs seçip eşkıyalık ile zengin oldu. Adamlarını tasnif ederek yeni bir teşkilat kurdu. Kendisini 'Şeyh-ül-Cebel' (Dağın Şeyhi) ilân etti. Kendi inançlarını yayanlara, İsmâilîler gibi 'dâî' dedi. Terörist olarak kullanacağı adamlarını ise 'fedâî' olarak adlandırdı. Haşhaşa alıştırdığı fedâîlerine yalancı cenneti vaad ederek kendi maksâdları için kullandı. Bâtınî propagandasına karşı çıkan Sünnî[III] devlet

III Sünnîlik veya Ehl-i sünnet vel-cemâ'at: Hazret-i Peygamber ve onun Cemaatinin, yani eshâbının bildirdiği inanç esaslarıdır. Kur'an-ı Kerîm veya mütevâtir hadîs ile bildirilmiş imân ve amel esasların hepsine ve müminlerin icma'ı ile bildirilmiş hususlara, Allah'ın sıfatlarının ezelî ve kendinden ayrıca var olduğuna, Allah'ın zamanlı, mekânlı, cihetli ve cisim olmadığına, hiçbir şeye benzemediğine ve hiçbir şeyle birleşmeyeceğine, eşi ve çocukları olmadığına, her şeyi bildiğine, Kur'an-ı Kerîm'in Allah'ın kelamı olduğuna ve mahlûk olmadığına, imânda şüphenin

liderlerine suikastlar tertip ettirdi. Bilhassa Selçuklu Türkleri en büyük düşmanı oldu. Nizâmülmülk[IV] gibi meşhur devlet adamlarını öldürdüler. Fedâîler, hedeflerini öldürmek için sadece hançer kullanıyor ve ne kadar gözü kara olduğunu göstermek için hedefi yok ettikten sonra öldürüleceğini bildiği halde kaçmıyordu. Yani, bir nevi günümüzün intihar bombacıları gibiydiler. Haşhaşîler olarak târihe geçen, Nizarî İsmailîlerin kurduğu bu teşkilat, şeyhleri Hasan Sabbah'ın ölümünden sonra, farklı şeyhler altında İran ve Suriye civârında terör saçmaya devam etti.

İsmailîlerin Fâtımî Devleti, Türk asıllı Selçuklu Devleti'nin hücumları ile zayıfladı. Kudüs'ü 1073'te Sünnî Türklere kaptırdılarsa da 1098'de geri almayı başardılar. Fakat üç sene evvel Papa, Bizans'a yardım etmek için Selçuklu Türklerine karşı Avrupa'da Haçlı ordusu toplamaya başlamıştı. Bu Haçlı Seferi neticesinde Fâtımîler, bir sene evvel Türklerden aldıkları

---

caiz olmadığına, imânda artma veya eksilme olmayacağına, icma ve kıyasın hak olduğuna, Cennette Allah'ın görüleceğine, iyi ve kötü herşeyi ve her hareketi Onun yarattığına, insanların iyi ve kötü arasında tercihte bulunacak irâdesi olduğuna, Hazret-i Muhammed'ten sonra peygamber gelmeyeceğine, Hazret-i İsa'nın kıyamete yakın gökten ineceğine, Hazret-i Mehdi'nin çıkacağına, güneşin batıdan doğacağına, Deccal'in ve Yecüc ve Mecüc denilen insanların çıkacağına, kabir azabının ve suallerinin olduğuna, şefaatin hak olduğuna, müminlerin Cennette, kâfirlerin Cehennem'de sonsuz kalacağına, meleklerin Allah'a isyân edemeyeceğine, Ondan getirdiklerinin doğru olduğuna, ibadetlerin imândan parça olmadığına, büyük günah işlemekle imânın gitmeyeceğine, dört halîfenin üstünlüklerinin sırasının, halîfelikleri sırasıyla olduğuna, Hazret-i Ebu Bekir ve Ömer'in Ümmetin geri kalanından daha üstün olduğuna, Eshâb-ı Kirâm arasındaki muharebelerin düşmanlık sebebi ile değil, ictihad sebebi ile olduğuna, Eshâb-ı Kirâm'ın hepsinin mümin olduğuna, âdil olsun, fâsık olsun, her imâmın arkasında Cuma ve bayram namazının kılınacağına, zâlim ve fâsık dahi olsa idâreciye isyân edilmeyeceğine, mest üzerine mesh etmenin doğru olduğuna, miracın, yani Hazret-i Peygamberin göklere yükselip bilinmeyen bir şekilde Allah'la konuştuğuna, evliyanın, yani Allah'ın sevgili kullarının kerameti olduğuna, imânın kalp ile tasdik, dil ile ikrar olduğuna, şeytanın insana vesvese verdiğine, sihirin ve nazarın hak olduğuna, öldürülen ve kendini öldüren kişinin eceli ile öldüğüne, ibadetlerin sevaplarının ölülere hediye edilebileceğine inanmak bu itikadın şartlarındandır. Selef-i sâlihîn denilen ilk devir İslâm ulemâsının icma' ettiği bu meselelere aykırı inanç ve amel esaslara sahip olanlara ehl-i bid'at denir. IV Hasan bin Ali bin İshak (1018-1092): Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah ile birlikte okudu. Alparslan ve Melikşah devrinde Selçuklu Devleti'nin veziri oldu. 'Nizâmülmülk' lakabıyla meşhur oldu. Bağdat'ta Nizamiye Medresesi'ni kurdu. Celali Takvimini geliştirdi. En büyük eseri Sultan Melikşah'ın talebi üzerine yazdığı ve devlet reisine nasihatler veren 'Siyâsetname' adlı kitabıdır.

Nizamülmülk'ün bir haşhaşi fedâîsi tarafından öldürülmesini gösteren tasvir

Kudüs'ü bu sefer de Haçlılara kaptırdılar. Hristiyan orduları burada yaklaşık iki yüz yıl sürecek Kudüs Krallığı'nı kurdu. Bu krallıkta doğan Hristiyanlar, Avrupalı dindaşlarından farklıydı. Şark kültürünü ve Arapça lisânını biliyorlardı. Çoğu, kiliseye bile karşıydı. Bu da, müşterek düşmana ve inanca sahip Haçlılar ile Nizârî İsmâilîlerin, yani Haşhaşîlerin yakınlaşmasını sağladı. Haçlı askerlerinin Haşhaşîlerin üslerine misâfir olduklarında gördükleri izzet ve ikram, şarap, müzik, haşhaş ve dans eden kızlar akıllarını başlarından aldı. Benzer bir teşkilat da kendileri kurmak istediler. Böylece, Kudüs Kralı II. Baudouin'in baş müşaviri Hugo (Hugues) de Payens, Kudüs'te Tapınak Şövalyeleri tarîkâtını kurdu.

Tapınakçıların teşkilat yapısı, Haşhaşîlere göre tertip edildi. Haşhaşîlerin Refik, Fedâî, Lâsık sınıflandırmasına karşılık Tapınakçılar; Knights (Şövalyeler), Esquires ve Lay Brethen olarak tasnif edildi. Tapınakçıların Prior, Grand Prior (Büyük Prior) ve Grand Master (Büyük Üstat) unvanları da Haşhaşîlerin Dâî, Dâî-ül-Kebir (Büyük Dâî) ve Şeyh-ül-Cebel'in karşılığıydı.[1] Hatta kıyafetleri bile aynıydı; beyaz zemin üzerine kırmızı

bir sembol. Her iki grup da yeni mensupları tarîkâta alırken günümüzün masonik kabul merâsimlerine benzer bir merâsim tatbîk ediyordu. Suriye Haşhaşîlerinin kalelerinin mimârisi bile İngiliz mimârisine benziyordu. En mühimi de Nizârî İsmâilîlerin Bâtinî inancı ve ritüelleri, Tapınakçılara tesir etmişti. İslâmî ifadeler kullanmalarına rağmen Haşhaşîlerin inançları nasıl İslâm'a ters ise, Tapınakçılarınki de Hristiyanlığa o kadar zıttı. Bu yüzden Tapınak Şövalyeleri ile Haşhaşîler, Sünnî Müslümanlara karşı hemen işbirliğine koyuldular. 1129'da İsmâilî Dâî-ül-Kebiri ve Şam Kadısı Ebül Vefa, Kudüs Kralı II. Baudouin ile anlaştı. Şehrin Sünnî emiri ve halk Cuma namazında iken Şam'ın kapılarını Haçlılara açacaktı, fakat bir ihbar üzerine bu arzusunu gerçekleştiremedi. Bu ihanetlerine karşılık şehirdeki altı bin Nizârî öldürüldü.[2]

* * *

11. yüzyılda Basra civârındaki İsmailîler arasında İhvânü's-Safâ (Saflık Kardeşleri) adında bir cemaat kuruldu. Sünnî İslâm'a karşı çıkan bu cemaat, kendilerine katılmak isteyen herkesi kabul etmiyor ve mensupları arasında hiyerarşik bir yapı kuruyordu. İslâmiyet dini, bilgiyi iki kısma ayırmıştı. Naklî ilimler; yani Sünnî âlimlerinin Peygamberin arkadaşları olan sahabilerden, onların Peygamberden, Peygamberin de Allah'tan öğrendiği ilimler. Ve aklî ilimler; yani tıp, matematik, kimya, mantık gibi tetkik ve tecrübeye dayanan ilimler. İslâmiyet dininde, aklî ilimlerde felsefeye ve akıl yürütmeye izin verilmişti, fakat naklî ilimler aklın üstünde görüldüğünden bunlarda reform yapılmasına ve Allah'ın emir ve yasaklarını kulların kendi akıllarıyla değiştirmesine kesinlikle karşı çıkılıyordu. İhvânü's-Safâ ise felsefeyi doğrudan naklî ilimlere sokmak istiyordu. Onlara göre farz, vacib, sünnet gibi fıkhî kâidelerle şeriat bozulmuştu, felsefe ile dini harmanlayarak dini saflaştıracaklar ve ölümsüzlüğüne inandıkları ruhu Tanrı'ya ulaştıracaklardı. Kurdukları sistem, Yunan felsefesi, Zerdüştlük,

Hindûluk ve Yahudilik gibi İbrânî dinleri sentezleyen gnostik (ruhanî sırları bilmek iddiasında olan) bir dindi. İhvânü's-Safâ, 'Resâ'il' (Risaleler) diye bilinen ve elli iki risaleden mürekkep bir eser ortaya koydu. Bu esere göre ideal insan, "soy olarak İranlı, din olarak Arap, kültürde Iraklı, tecrübeleriyle Yahudi, davranışlarıyla Hıristiyan, dindârlıkta Suriyeli, ilimde Yunanlı, kavrayışta Hindli, mahremiyet ve hayat tarzında Sufî" olmalıydı.[3]

İsmailîlerin İhvânü's-Safâ'sı gibi Tapınakçılarda da Rose-Croix, yani Gül-Haç mezhebi doğdu. Gül, kadîm zamanlarda Roma mitolojisinde Şafak Tanrıçası Aurora ve Güneş için kullanılıyordu ve şafağı sembolize ediyordu. Işığın hergün yeniden dirilişini ve hayatın yenilenmesini anlatıyordu. Hususî manada ise Gül, kıyamet koptuktan sonra insanların tekrar diriltildiği günün şafağını kastediyordu. Hiyeroglif yazıda, Gül ve Haç birlikte, bir Mesîh'in gelmesiyle başlayacak 'Ebedi Hayatın Şafağı' olarak okunuyordu. Hem Tapınakçılar hem de Gül-Haçlılar, felsefî ve entelektüel meselelerle alakadar olmalarına rağmen, Tapınakçılar daha çok ticârî faaliyetlerle meşgul oluyor, Gül-Haçlılar ise hermetik[V] gelenekler ve ezoterik (batınî) işlerle iştigal ediyordu. Gül-Haçlıların üç temel inancı vardı; Tanrı'nın vahdeti, yani birliği ve bütünlüğü, değişmezliği ve iyiliği. Ruhun ölümsüzlüğü. Kötülüğün, yanlışın ve dert ve kederin, nihayette gelecek bir Mesîh ile birlikte mağlubiyeti. Bilhassa kâinattaki her şeyin Tanrı'nın bir parçası olduğuna, yani vahdet-i vücuda (panteizm) inanıyorlardı. Nihâî hedefleri, bütün dinleri tek bir din halinde bu inançlar altında birleştirmekti. Gül-Haç, daha sonra Avrupa'da masonlarda İskoç Ritinin ve Rozikruzyen (Rosicrucian/Gül-Haçlı) Cemiyeti'nin doğmasına sebep oldu.

Tapınakçıların üstâdı Hugo de Payens, Hristiyanları Müslümanlara karşı mukaddes savaşa teşvik etmek için Fransa

---

V Hermetizm: Yunanlıların 'Hermes' ve antik Mısırlıların 'Thoth' adını verdikleri âlim Hermes Trismegistus'a atfedilen yazıların temel alındığı dinî ve felsefî bir gelenek.

ve İngiltere'ye gitti. Kudüs'e döndüğünde Avrupa'nın en asil ailelerinden üç yüz kişiyi Tapınakçı yapmıştı. Bu Tapınakçılardan İngiltere'de olanlar, burada mason localarının, yani duvar ustalarının kurduğu ve Türklerin Ahîlik teşkilatına benzeyen meslek localarının üstâd-ı âzâmı oldular.[4]

Tapınakçıların sayısı Avrupa'da, bilhassa İngiltere'de arttı. Bu kişiler şövalyelikten çok ticâretle meşgul oluyorlardı. Ortadoğu ve Avrupa arasında günümüz modern bankacılığının nüvesi sayılabilecek milletlerarası bir bankacılık sistemi kurdular. Kudüs'e gitmek isteyen Hristiyanlar için yol tehlikelerle doluydu. Bu yüzden Avrupa'daki Tapınakçılara paralarını teslim ediyor, onlar da hacıya şifreli bir senet veriyordu. Hacı yoldaki tehlikeleri atlatıp Kudüs'e gelebilirse senedi buradaki Tapınakçılara veriyor ve parasını belli bir komisyon karşılığında geri alıyordu.

Bu bankacılık ağı sayesinde Tapınakçılar çok zengin oldu. Zamanla farklı bankacılık hizmetleri de vermeye başladılar. Sıradan insanlar da artık Tapınakçı bankalarında hesap açabiliyor, kredi alabiliyor, gizli evraklarını ve mücevheratlarını onların kasalarında muhafaza edebiliyordu. Paris şehri, Tapınakçıların finans merkezi oldu. Servetleri o kadar arttı ki artık Avrupalı krallara bile kredi verebiliyorlardı. Mesela Fransa Kralı VII. Louis, 1147'de Tapınakçılardan yüklü miktarda kredi almış ve ödemeyi onlara Paris'te büyük araziler vererek yapmıştı. İngiltere Kralı John ise 1215'te, yani Magna Carta'nın[VI] imzalandığı zamanlarda, Tapınakçılara mücevherle dolu tacını rehin vererek karşılığında onlardan borç almıştı.

Mısır'ı Şîilerden temizleyerek İslâm birliğini tekrar kuran Eyyubî Devleti Sultanı Selahaddin Eyyûbî, 1187'de Kudüs'ü alınca şehrin tüm Hristiyanlarına gösterdiği merhameti Tapınakçılara da gösterdi. Serbest bırakılan Tapınakçılar Avrupa'ya döndüler.

VI Magna Carta: 1215'te İngiltere'te isyâncı baronların Kral John'dan aldıkları ve kralın bazı haklarından feodal beyler lehine feragat ettiğini kabul eden ferman.

1291'de tüm Suriye ve Filistin Müslümanların eline geçince, sağda solda kalan Tapınakçılar da İslâm topraklarını uzun bir zaman tekrar gelmemek üzere terk ettiler. Moğol Hanı Hülagû[VII] da Tapınakçıların iyice güçten düşen dostları Haşhaşîlerin Alamut Kalesini yerle bir etti. Haşhaşîlerin bir kısmı Azerbaycan ve Anadolu'ya kaçarak bâtınî inançlarını yaymaya devam ettiler. Bir kısmı da yıllar sonra, Haşhaşî Dâî-ül Kebirinin soyundan gelen Hasan Ali Şah[VIII] ile beraber Hindistan'a gitti. Burada İngilizlerin desteğini alan Hasan Ali Şah, 'I. Ağa Han' sıfatıyla dünya Nizârîlerinin lideri oldu. Terk ettikleri Ortadoğu'da ise Bâtınî inancı; Nusayrî, Karmatî, Hurûfî, Dürzî ve Yezidî gibi gruplarda yaşamaya devam etti.

Avrupa'ya dönen Tapınak Şövalyeleri, zenginlikleri ve Hristiyanlık inancına ters düşen mezhepleri yüzünden baskı altında kaldılar. Nihayet 1312'de Papa, tarîkâtı yasakladı ve Avrupalı krallara tüm Tapınakçıları tevkif etmelerini emretti. Tapınakçıların büyük bir kısmı yakalandı ve Papalık vazifelileri tarafından Hristiyanlık inançlarını aşağılamak, putlara tapınmak ve cinsî sapıklık ile itham edildiler. Üstâdları Jacques de Molay[IX] da dâhil bir kısmı, Fransa'da yakılarak idam edildi. İngiltere'de ise sadece 229 Tapınakçı yakalanabildi. Çoğu İskoçya, İrlanda ve Galler'e kaçtı.[5] Böylece, Tapınakçıların büyük bir kısmı inançlarını gizleyerek Kıta Avrupası'nın ve Britanya'nın muhtelif yerlerine dağılmış oldu.

VII Hülagû (-/1265): Cengiz Han'ın torunuydu. Moğol Hükumdarı olan ağabeyi Mengü'nün ölümü üzerine kendi devletini kurdu. İsmâilîlere karşı sefer tertip etti ve Alamut'ta oturan Haşhaşî reisi Rükneddin Hûrşah'ı 19 Kasım 1256 târihinde esir aldı.

VIII Hasan Ali Şah (1804-1881): Nizârî İsmâilîlerin, yani Haşhaşîlerin 46., Ağa Hanlar devrinin ilk imâmıdır. İran Hükümdarı Feth Ali Şah'ın kızı ile evlendikten sonra kendisine 'Ağa Han' unvanı verildi. İngilizlerin desteğiyle 1838'de İran Devleti'ne karşı isyân ederek İran'ın güneyinde müstakil bir prenslik kurmak istedi. Yenilerek Hindistan'a kaçtı. İngilizlerin himâyesiyle 1868'de Bombay'da kendi merkezini kurdu.

IX Jacques de Molay (1244-1314): Doğu Fransa'da doğdu. 21 yaşında Tapınakçıların tarîkâtına katıldı. Hızla yükselerek 1292'de Londra'daki Tapınağın üstâdı oldu.

-2-

SİYAH PAPA

İnsanlar umûmîyetle görünüşe bakarak hüküm verirler. Her insanın gözü var, fakat pek azına ferâset bahşedilmiş.
Machiavelli

Tapınakçıların savaşçı-keşiş modelini tekrar ihya etmek isteyen İspanyalı şövalye Ignatius Loyola,[X] 1523'te Kudüs'e gitti. Üç sene sonra 'Los Alumbrados', yani 'Aydınlanmışlar (Illuminati)' adlı gizli bir tarîkâtın mensubu olduğu için İspanya'da Engizisyon tarafından tevkif edildi.[6] Alumbrados tarîkâtına mensup olanlar, Bâtınîler gibi zahirî ibadetlere karşı çıkıyor ve asıl ibadetin insanın içinde ve zihninde olduğuna inanıyorlardı.[7] Hapishanede, Loyola'ya, Hristiyan gibi gözüken gizli Yahudi, yani marrano olup olmadığı soruldu.[8] Verdiği yuvarlak cevaplar sayesinde bir müddet sonra serbest bırakılan Ignatius, okumak için Paris'e gitti. Yahudi Pavlus'un taktiğini kullanan Loyola, Tanrı'nın ve yanında Hazret-i

---

X Inigo Lopez de Loyola (1491-1556): Bask bir asilzadenin onbirinci ve son çocuğu olarak dünyaya geldi. Askerî talim gördü ve İspanya Kralı Ferdinand'ın hizmetine girdi. 1521'de Fransızlara karşı savaşırken bacağından yaralandı ve askerî kariyeri bitti. Kendini okumaya ve 'Ruhî Egzersizler' adlı kitabını yazmaya verdi. Adını değiştirdi ve Paris'te arkadaşlarıyla beraber Îsâ Cemiyeti'ni kurdu.

Îsâ'nın kendisine göründüğünü iddia etti ve Tanrı ve Îsâ tarafından hizmetçi olarak seçildiğini söyledi.[9] Zaten Ignatius'un anne tarafından dedesinin bir Yahudi olduğu söyleniyordu.[10] Böylece Loyola, Paris'te, Borgia ailesinden Francisco de Borja'nın[XI] yardımıyla, kısaca Cizvit olarak bilinen Îsâ Cemiyeti'ni kurdu. Kendisi de cemiyetin 'Birinci General'i oldu. Cemiyet, görünüşte Katolikliği yaymak üzere kurulmuştu. Bu yüzden îsâ Cemiyeti, 1540'da Papa tarafından tasdik edildi. Papa nasıl bir hata yaptığının farkında bile değildi. Çünkü masonlara göre, "13. yüzyılın Tapınakçısı bir Cizvit ve 17. yüzyılın Cizvit'i bir Tapınakçıydı".[11] Ve artık Tapınakçılar fikir ve inançlarını kılıçla değil, kalem ve sözle yayacaklardı. 1548'de Borgia, 'Üçüncü General' olarak cemiyete dâhil oldu. Böylece, Hazret-i Muhammed'in vefatından yaklaşık bin sene sonra Türkler Viyana kapılarından dönerken, Avrupa'da Tapınakçıların yeniden yükselişi başlıyordu.

Îsâ Cemiyeti'nin kurucusu Şövalye Ignatius Loyola

Borgia ailesi, İspanya Valensiya kökenli çok zengin ve güçlü bir aileydi. Marrano, yani gizli Yahudi oldukları söyleniyordu.[12] Aileden iki de Papa çıkmıştı; Papa III. Callixtus[XII] ve Papa VI. Alexander.[XIII] Bilhassa Papa VI. Alexander'ın adı

XI Francisco de Borja (1510-1572): İspanya'nın Valensiya şehrinde yer alan Gandia'da doğdu. Papa 6. Alexander'in torunu ve Gandia Dükünün oğluydu. 1543'de babasının yerine geçti. 1546'da Gandia'da Cizvit mektebinin açılmasına önayak oldu. Ertesi sene unvanını oğluna bırakarak Cizvit oldu. Loyola tarafından, Îsâ Cemiyeti'nin İspanya ve Portekiz mümessili tâyin edildi. 1561'de Roma'ya yerleşti. 1565'de Îsâ Cemiyeti'nin başına geçti.

XII Alfons de Borja (1378-1458): İspanya Valensiya'da doğdu. Türkler İstanbul'u aldıktan iki sene sonra Papa oldu.

XIII Rodrigo Borgia (Rodrigo Lanzol y de Borja) (1431-1503): İspanya Valensiya'da doğdu. Bologna Üniversitesinde hukuk okudu. Amcasının Papa olması üzerine

yolsuzluklarla ve Vatikan'da verdiği seks partileri ile anılır olmuştu.[13] Borgia ailesinin yanında çalışan diplomat Niccolò Machiavelli,[XIV] bu ailenin çevirdiği dalaverelerden çok dersler çıkarmış ve bunları 'Prens' (Hükümdar) adlı kitabında toplamıştı.

İdârecilere nasihatler veren kitabında, Machiavelli'ye göre târihte iki çeşit idâre şekli vardı; cumhuriyet ve monarşi. Her ikisinde de, cumhuriyette her ne kadar halk kendisinin idâre ettiğini sansa da, idâre halka dayalı değildi. İpler yine hükümdarın ve 'akıllı' kimselerin elindeydi.[14] İnsanlar riyakâr, içten pazarlıklı, nankör ve menfaatçi olduğundan, onları kontrol etmek isteyen kişi için, onlara kendini sevdirmektense, korkulacak biri olmak daha mantıklıydı. Mühim olan işin neticesiydi, o neticeye varırken tâkip edilen yol değil. Kurnazlık yaparak insanları aldatan liderler, samimi liderlerden daha muvaffak olurlardı. Hem halkı aldatmak çok kolaydı; insanlar karşısındakini göründüğü gibi görüyordu. Avam o kadar basit düşünüyor ve o kadar günlük ihtiyâçlarının mahkûmuydu ki, hilekâr biri her zaman aldatılmaya hazır bir sürü bulacaktı. Bu yüzden, merhametli, sözünde duran, dürüst ve bilhassa dindâr biri gibi görünmek çok mühimdi. Çok az insan idârecinin asıl niyetini ve kişiğilini bilebilirdi ve bilenler de umûmî kanâate karşı çıkmaya cesaret edemezlerdi. "Zamanımızın, adı bizde saklı bir hükümdarı sulh ve sadakatten (imândan) başka bir şeyden söz etmiyor. Oysa ikisinin de can düşmanıdır. Birinden birine bağlılık göstermiş olsaydı, çoğu kez îtibârını ya da iktidârını yitirirdi" diye anlatıyordu Machiavelli. Ve tembihliyordu; "Aldatarak elde edebileceğin bir şeyi, asla güç kullanarak kazanmaya çalışma."[15]

Machiavelli'nin bu kitabı yazarken örnek aldığı kişi,

---

kardinal oldu. Papa 8. İnnocentius ölünce, dağıttığı rüşvetler sayesinde onun yerine papa seçildi.

XIV Niccolò Machiavelli (1469-1527): İtalyan diplomat ve yazar. Medici ailesinin idâresindeki Floransa'da doğdu. 1498'de Medici'lerin kovulup cumhuriyet ilân edilmesiyle kâtip oldu. İtalya, Fransa ve Almanya'da diplomatik vazifelere gönderildi. 1513'de Medicilerin tekrar iktidâra gelmesiyle Floransa'dan çıkarıldı. Bundan sonra yazarlık yapmaya ve 'Prens' başta olmak üzere eserlerini yazmaya başladı.

Cesare de Borgia'ydı. Cizvitlerin kurucularından Francisco de Borja ise onun torunuydu. Francisco sayesinde Cizvitler, Machiavelli'nin kitabına yazdığı bu siyâseti kendilerine rehber edindi. Asla açıktan güç kullanmayacaklar, hile ile düşmanlarını alt edeceklerdi. Hakiki hüviyetlerini ve maksâdlarını saklayacak, yaptıkları yardımlar ve iyiliklerle halkın gözünü boyayacaklardı. Birisi çıkıp ipuçlarından ve yaptıkları işlerin neticesinden asıl niyetlerini anlasa bile insanların çoğu aldatıldığı ve aptal olduğu için kimse o adama inanmayacaktı. En mühimi de Cizvitler, insana yatırım yaparak, maksâdlarına hizmet edecek ve kendi taktiklerini kullanan yeni gençler yetiştireceklerdi. Yani, adını Cizvitlerin kurucularından ve Loyola'nın arkadaşı Francis Xavier'den[XV] alan X-Men'deki[XVI] Profesör Xavier gibi insanların zihinlerini kontrol edecekler ve genç mutantlar meydana getireceklerdi. Bu gayeyle Avrupa'nın her yerinde mektepler ve üniversiteler açtılar. Loyola 1556'da öldüğünde Avrupa'da 35, Hindistan'da bir tane olmak üzere toplam 36 kolejleri vardı.[16]

Loyola'dan sonra liderliği alan Borja'nın ve diğer zenginlerin desteğiyle Cizvit mektepleri dünyanın her tarafına yayıldı. 18. yüzyılda, Amerika, Hindistan ve Filipinler'deki mektepler dışında, sadece Avrupa'da 625 tane mektepleri vardı.[17] Kurucusu bir şövalye olduğu için cemiyette çok kuvvetli bir emir-komuta zinciri vardı. Beyazlar giyinen Papa'nın aksine siyah giydiği için 'Siyah Papa' olarak bilinen cemiyetin reisine, 'General' deniyordu. Cemiyete alınacak gençlerin sağlıklı, iyi hafızaya sahip, eli yüzü düzgün, güzel konuşma kâbiliyetine sahip olmasına dikkat ediliyordu. Dengesiz ve aşırı hırslı olanlar ve kızlar kabul edilmiyordu. Kabul edilen gençlerden, üstlerine

XV Francis Xavier (1506-1552): Roma Katolik Kilisesi misyoneri. İspanya'da doğdu. Paris'te felsefe ve teoloji okudu. Paris Üniversitesinde Loyola'nın oda arkadaşıydı. Onunla beraber Îsâ Cemiyeti'ni kurdu. Misyonerlik için Asya'ya giderek Hindistan, Endonezya, Japonya ve Çin'de vazife yaptı.

XVI X-Men: Marvel Comics tarafından neşredilen ve fevkalade güçlere sahip hayalî süper kahramanları anlatan çizgi roman. Romanın yazar ve çizeri Yahudi asıllı Stan Lee ve Jack Kirby'dir. Serinin filmleri ve oyunları da yapılmıştır.

kesin bir şekilde riayet etmesi isteniyordu.[18] Emirlere uymayanlar çok sert bir şekilde cezalandırılıyordu. Kabul edilenler çok sıkı bir terbiyeden geçiriliyordu. Gençlere sessiz olmayı, lüzum olmadıkça konuşmamayı öğretiyorlardı. İlk iki yılda çocuğun karakteri ortaya çıkıyor, eğer Cizvit olmaya elverişli değilse uzaklaştırılıyordu. İmtihânı geçenleri, beşerî ilimler, felsefe ve teolojiden mürekkep uzun bir tedrisat hayatı bekliyordu.[19] Ayrıca Latince, İbrânîce ve Yunanca öğrenmeleri de isteniyordu. Diğer Hristiyan tarîkâtlarında olduğu gibi müzik ve koro halinde ilahi söylemek, Cizvitlerde serbest değildi. Loyola, gençlerin müzikle uyuşturulmasına karşıydı. Cizvit evlerinde enstrüman bulundurmayı kesin bir şekilde yasaklamıştı.[20]

Cizvitler, görünüşte Katolikliği yaymakla vazifeliydi. Fakat Tapınakçılar gibi, gittikleri yerlerde misyonerlikten çok ticâretle meşgul oluyorlardı. Kısa zamanda Çin ipeğinden Paraguay çayına, köle satışından mücevherat ve baharat ticâretine kadar dünyanın ana ticârî sahalarını kontrol etmeye başladılar. İspanya ve Portekiz'in sömürgeleri sayesinde çok zengin oldular ve global bir ticâret imparatorluğu kurdular. Bilhassa Güney Amerika, Hindistan, Çin, Japonya ve Avrupa arasında mal ve para akışını sağladılar. Hindistan'da Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin temellerini attılar.[21] Kolejlerinde kredi ve bankacılık hizmeti vermeye başladılar.[22] "Onlar kadar kâbiliyetli başka bir tüccâr yok" diyordu Cizvitleri yakından müşahede etme şansı bulan bir Dominikan rahibi, "Cizvitlerle mukayese edildiğinde, Cenevizliler ticâret ve takas hakkında hiçbir şey bilmiyor."[23]

* * *

Cizvitlerin ticâret dışında ehemmiyet verdikleri bir diğer husus da dinler arası diyalogdu. Dinleri birbirine benzeterek tek bir dünya dini çıkartmaya çabalıyorlardı. Buna en güzel misal, Hindistan'dır. Portekiz Kralı, 15. yüzyılın sonunda, Hristiyanlığı

yaymaları maksâdıyla Cizvitleri Hindistan'a göndermişti. O zamanın Hindistan Sultanı Ekber Şah,[XVII] Sünnî Müslümanlar hariç bütün dinlere hoşgörü ile yaklaşan bir adamdı. Halkının çoğu Sünnî olmasına rağmen bir Şîiyi kendisine vezir yapmıştı. Gayrımüslimlerden alınan vergiyi, yani cizyeyi de kaldırmıştı. Tebaasının farklı dinlere mensup olmasının idâreyi zorlaştırdığını düşünüyordu. 1578'de Portekizli bir Cizvit, Ekber Şah ile görüşmeye muvaffak oldu. Cizvit'in fikirlerinden hoşlanan Ekber Şah, onu Müslüman ulemâ ile münazara ettirdi. 1579'da bu Cizvit'in tavsiyesi üzerine, Hindistan'ın Batı kıyısında bir şehir olan Goa'daki Cizvitlere bir mektup yazarak onlardan iki Cizvit'in kendisine gönderilmesini talep etti.[24] Gönderilen Cizvitlerin getirdiği İncili öpüp başına koyan Ekber Şah ve oğlu Selim Cihangir,[XVIII] bu Cizvitleri kendilerine dost edindiler ve iki yıl boyunca sarayda ağırlayarak hürmet gösterdiler. Nihayet, Ekber Şah 1582'de, mason kardeşliği gibi, Hindistan'da farklı dinlere mensup olan vatandaşlarını birleştirip kardeş yapmak maksâdıyla 'Dîn-i İlâhî' adını verdiği yeni bir din kurdu.[25] Dîn-i İlahî, İslâmiyet ile alakası olmamakla beraber, İslâmiyet ve Hinduizm başta olmak üzere bütün dinlerden bir

Ekber Şah'ın huzurundaki Cizvit papazları

XVII Ebul Feth Celalüddin Muhammed Ekber Şah (1542-1605): Bâbürlü Sultanı Hümâyun'un oğluydu. 1556 târihinde on dört yaşında iken tahta çıktı. Hindu Câypûr Racasının kızıyla evlendi. Hindistan'ı tek bir merkezî idâre altında topladı.

XVIII Ebul Muzaffer Nureddin Muhammed Cihangir (1569-1627): 1605'te babasının ölümüyle tahta geçti. Bir Şîi olan Gıyâseddin et-Tahrânî'nin kızı ile evlendi ve kızın tesirinde kaldı. Zamanında çıkan isyânları ustalıkla bastırdı.

şeyler almıştı. Bazı cihetlerden Zerdüştlüğü hatırlatıyordu. Şah da bu dinin Mesîh'iydi.[XIX]

Daha sonraki yıllarda yeni Cizvitler de saraya geldi. Ekber Şah ve oğlu Selim Cihangir, bu adamların getirdiği Farsça'ya tercüme edilmiş kitapları okuyup Avrupa hakkında malûmat sahibi oldular.[26] Ekber Şah, Hristiyan inancına göre yetiştirilmesi ve Portekizce öğrenmesi için başka bir oğlunu Cizvitlere emanet etti. Selim Cihangir inşa ettirdiği sarayının duvarlarını Hristiyan azizlerinin freskleri ile kaplamaya başladı.[27] Bu âdet Hindistan'ın ileri gelenleri arasında hızla yayıldı. Müslümanlar buna büyük reaksiyon gösterdi, yer yer isyânlar çıktı. İsyân etmekten daha akıllıca bir yol tâkip ederek, dinler arası diyaloga karşı Sünnîlik propagandası yapanlar da oldu. Bilhassa Serhendli Nakşî Şeyhi İmâm-ı Rabbâni,[XX] idârecilere yazdığı mektuplar ve yetiştirdiği talebeler ile Cizvitlerin Hindistan'a getirdiği bu fitneye karşı mücadele etti ve büyük nispette muvaffak oldu.

XIX Her ne kadar bazı araştırmacılar, Cizvitlerin Şahı Katolik yapmaya çalıştığını, Şahın ise Hristiyanlığı öğrenerek onları müşterek bir din kurmak için kullandığını iddia etse de, Cizvitlerin 1602'de Ekber Şah ve Selim Cihangir için hazırladıkları 'Mesîhname' adlı eser, Şah'a Dîn-i İlâhî'yi kurmasını telkin edenlerin Cizvitler olduğunu göstermektedir. Hazret-i İsa'nın hayatından kesitler anlatan eserde, Hristiyanlık propagandasından çok, İslâmiyet, Sûfilik ve Hinduizm arasındaki benzerlikler anlatılıyordu. (Dana Leibsohn & Jeanette Favrot Peterson, Seeing Across Cultures in the Early Modern World, Ashgate, Surrey 2012, s. 84) Cizvitlerin daha sonraki yıllarda yürüttükleri dinler arası diyalog projeleri de bunu desteklemektedir.

XX Ahmed bin Abdülehad bin Zeynilâbidîn el-Fârûkī es-Sirhindî (1563-1624): Nakşibendiyye tarîkâtının Müceddidiyye kolunun kurucusudur. Hazret-i Ömer'in soyundan geliyordu. İlk terbiyesine babasının yanında başladı ve Çeştiyye ve Kâdiriyye tarîkâtlarına intisap etti. Delhi'de, Nakşibendiyye tarîkâtını Hindistan'da yayan Hâce Bâkī-Billâh ile tanıştı ve talebesi oldu. 1603'te hocasının vefatı üzerine halîfesi oldu. 1619'da Sultan Cihangir tarafından Guvalyâr Kalesinde hapse atıldı. Serbest bırakıldıktan sonra bir müddet sarayda ve orduda kalarak Sultana nasihatlerde bulundu. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Vahdet-i Vücuda dâir fikirlerini tenkit ediyor ama işin aslını bildiği için kendisini İslâm büyükleri arasında sayıyordu. Tarîkâtı, şeriatın hizmetçisi olarak görürdü. Kelâm ve fıkıh bilgilerini anlatan 'Mektûbat' kitabı meşhurdur. Sonra gelen bütün tarîkâtlerde, bilhassa Nakşîler üzerinde tesiri büyüktür.

Babasından sonra tahta oturan Selim Cihangir, Cizvitlere verdiği desteğin dışında, İngilizlere Hindistan'da ticâret izni verdi. Londralı zengin bir tüccârın oğlu olan İngiliz Cizvit Thomas Stevens'ın 1579'ta babasına yazdığı bir mektup sayesinde Hindistan'ın zenginliklerinden haberdar olan İngilizler, hızla bu yeni topraklara seferler tertip etmeye başladılar.[28] 1600'de Londra'da Doğu Hindistan Şirketi kuruldu. İngiliz Şirketi, Portekizli Cizvitler ile işbirliği yapan Hollanda Hindistan Şirketi'nin muhalefetine rağmen, 1612'de Şah'dan ticâret iznini kopardı. Zavallı Şah, İngilizlerin sömürge yapacakları bir memlekete önce askerlerini değil, tüccâr ve misyonerlerini gönderdiğini bilmiyordu. 1879'da Afrika kaynaklarını sömürmek için Millî Afrika Şirketi'ni kuran İngiliz George Goldie bunu açık bir şekilde söylüyordu; Britanya, "ticârî müteşebbislikle ilerleme politikasını kabul etmişti".[29] Nitekim bu izinden yaklaşık bir asır sonra, Hindistan Şahının memleketini İngiliz Doğu Hindistan Şirketi idâre edecekti.

* * *

Cizvitlerle beraber tekrar dirilen Tapınakçılar, bir iç savaşın ardından 1649'da Kral I. Charles'ı idâm ederek İngiltere'de iktidârı ele geçirdiler. Tanrı tarafından seçilmiş bir insan olduğuna inanan mason kumandan Oliver Cromwell,[XXI] cumhuriyet ilân ederek memleketin başına geçti. Oliver, İngiltere Kralı 8. Henry'nin nâzırlarından Thomas Cromwell'in soyundan geliyordu. Dedesi Thomas, Tapınakçılar gibi İngiltere masonlarının üstâdıydı.[30] Gençliğinde Floransa'nın meşhur banker ailelerinden

XXI Oliver Cromwell (1599-1658): İngiliz devlet adamı ve diktatör. 1628'de mebus oldu. Parlamentoda kraliyet aleyhinde konuşunca Kral I. Charles parlamentoyu kapatarak idâreyi tek başına ele aldı. On bir yıl sonra tekrar açılan Parlamentoya, 1641'de girebildi. 1642'de Kraliyet ordusuna karşı başlayan iç savaşta Parlamentocular tarafında ordu kumandanı olarak büyük muvaffakiyetler gösterdi. 1646'da Kraliyet ordusu yenilene kadar ön plana çıkmadı. 1649'da Kralın idâm edilmesiyle beraber İngiltere, 1653'e kadar cumhuriyet oldu. Cromwell, bu esnada devleti idâre eden şûranın bir azası oldu. 1653'te parlamentoyu fesh ederek memleketin idâresine el koydu. Kendi meclisini teşkil etti. 1657'de Parlamento kendisine İngiltere tacını teklif etti, fakat kabul etmedi.

Frescobaldilerin yanında çalışmış ve onlardan ticâreti öğrenmişti. Bu aile aynı zamanda Kral Henry'nin finansörlerindendi.[31] Ailenin desteğiyle Thomas hızla yükselmiş ve kralın baş nâzırı olmuştu. Oliver'in dedesinin, Kral Henry'nin Katolik Kilisesinden kopmasında büyük rolü vardı, fakat Kraliçe Anne Boleyn ile ters düşünce idâm edilmişti.[32]

İngiltere'nin diktatörü Oliver Cromwell'in, meşhur bir Cizvit ailesi olan Pallavicini'ler ile yakın bağları vardı. İkinci karısı Anne, Sir Horace Pallavicini'nin duluydu. Horace, Kraliçe Mary zamanında Papa'nın İngiltere'de vergilerini toplamakla vazifeliydi. Kraliçe ölünce Roma'ya dönmeyerek İngiltere'de kalmış ve Kraliçe Elizabeth tarafından şövalye ilân edilmişti. Pallavicini'nin kızlarından ikisi de, yine Cromwell'in ilk eşinden olma çocukları ile evlenmişti.[33] Kökleri 11. yüzyıla ulaşan Pallavicini ailesi, Cizvitlerle başından beri irtibattaydı.[XXII] Hatta aileden bir Cizvit, Sforza Pallavicini, Roma'da kardinal bile olmuştu. Aile, Loyola hayattayken hem Îsâ Cemiyeti'ne girmiş hem de cemiyetin İtalya'da yayılmasına maddî olarak yardım etmişlerdi.[34]

Dünyanın her yerinde gün geçtikçe güçlenen Cizvitlerin zenginlikleri, sahip oldukları topraklar, krallara vergi vermemeleri ve gizli mezhepleri, Tapınakçılarda olduğu gibi kralların ve Papa'nın düşmanlığına sebep oldu. Zaten daha Loyola hayatta iken bile Cizvitler, "Hristiyanlık düşmanlığının öncüleri" olmakla itham ediliyorlardı.[35] Dublin Başpiskoposuna göre Cizvitler, Martin Luther'den bile daha tehlikeliydi, hatta "Yahudilerden bile daha kötü"lerdi.[36] Avrupa'nın kral ve kraliçelerinin çocuklarına

---

XXII Pallavicini Ailesinin günümüzdeki temsilcilerinden ve müslüman isimleri alan Abd Al-Wahid (Abdülvahid) Pallavicini ve oğlu Yahya Sergio Yahe Pallavicini, İtalya'da dinlerarası diyalog için çaba sarfetmektedir. Yahya Pallavicini, bir Cizvit üniversitesi olan Amerika'daki Georgetown Üniversitesi'nde de dersler vermektedir. Bu üniversitede ders verenler arasında, hükûmet müşaviri İbrâhim Kalın ve 1999'da mecliste başörtüsü krizi çıkartarak Türkiye'yi 'Yeni' bir devreye hazırlayan Merve Kavakçı gibi Türkler de bulunmaktadır.

hocalık yaptıkları için, bunlardan aldıkları bilgileri kendi aralarında kurdukları istihbarat ağı vasıtasıyla paylaşmaları da şimşekleri üzerlerine çekmişti. 1758'te, ticâretlerini baltalamaya çalışan Portekiz Kralına suikast tertip etmekle itham edildiler ve bir yıl içinde Portekiz'den kovuldular. Darbeler ard arda geldi. 1762'de İspanya Kralı, Cizvitlere tanıdığı imtiyazları iptal etti. Ardından 1764'te Fransa, kendi topraklarında bulunan Cizvitlere, merkezi Roma'da bulunan cemiyetin kanunlarına uymamalarını istedi ve cemiyeti yasakladı. Katolikliği yaymak maksâdıyla kurulan Îsâ Cemiyeti, 1767 yılı îtibâriyle Katolik memleketlerin çoğundan kovulmuştu. Nihayet Papa, Cizvitlerden tarafından zehirlenmekten korktuğu halde, gelen talepler üzerine Îsâ Cemiyeti'ni 1773'te feshetti.[37]

-3-

YENİ DÜNYA VE İSTİKLAL HARBİ

Şeytan'ın çevirdiği en büyük hile,
herkesi kendisinin var olmadığına inandırmaktı.
The Usual Suspects - 1995

Tapınakçılar iktidâra gelince İngiltere, Tapınakçıların merkezi olma yolunda hızla ilerlemeye başladı. Cromwell öldükten sonra Tapınakçılar, idam ettikleri Kral Charles'ın oğlu II. Charles'ın tahta çıkmasına müsaade ettiler, fakat güç artık onların elindeydi. 1688 yazında İngiliz aristokratlarının oluşturduğu bir grup, II. Charles'tan sonra kral olan ve Katolikte direnen II. James'e darbe yaparak tahttan indirdi ve yerine Hollanda'dan Oranje prensi William'ı getirdiler. Böylece İngiliz ve Hollanda Hindistan Şirketleri güçlerini birleştirdi. Hollandalı işadamları İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin hissedârlarından oldu. İngilizler, Yahudi tüccârların kontrolündeki Hollanda mâliye sistemini öğrendiler ve 1694'te İngiltere Bankası kuruldu.

1578'den îtibâren Britanyalılar, Yeni Dünya'ya, yani

Amerika'ya göç etmeye başlamıştı. Bilhassa 1606'da kurulan Virginia Şirketi'nin marifetiyle, 1601-1701 yılları arasında sadece İngiltere'den 700 bin kişiden fazla kişi bu topraklara göçmüştü.[38] Üstelik Amerika'daki İngilizler, ana vatandakiler gibi değildi; çok çocuk yapıyorlardı. Yeni Dünyada nüfus katlanarak artıyordu. Tapınakçılar, târihte büyük toprakları idâre etmek mecburiyetinde kalan bütün imparatorlukların bu mâliyeti kaldıramayarak kısa bir zamanda yıkılıp gittiğini biliyorlardı. İngiltere'yi dünyanın en büyük imparatorluğu yapacak Tapınakçılar, eserlerinin târihteki diğer imparatorluklar gibi yok olmasına göz yumamazlardı.

Machiavelli'ye göre, yeni işgal edilen toprakları kontrol altında tutmak için orada silahlı güçler bulundurmak çok masraflı bir işti; "Silahlı güçleri tutmaya kalkarsan, daha masraflı olduğu için devletin tüm gelirini bu yolda harcarsın. Öyle meblağlara varır ki, bu harcamada beş koyar bir alırsın. Asker göndermekle çok daha fazla zarar vermiş olursun, çünkü askerin yer değiştirmekten kaynaklanan ev meselesi herkesi huzursuz eder ve herkes sana düşman kesilir. Kendi evlerinde yenik düşenler zararlı düşmanlardır".[39] Machiavelli haklıydı, mesela 19. yüzyılın ilk yarısında, bir İngiliz askerini alıp Hindistan'da tutmanın mâliyeti 100 sterlini buluyordu. Bu yüzden Britanya yılda 1 milyon sterlinden daha fazla zarar ediyordu.[40] Öyleyse Tapınakçılar öyle bir yol bulmalılardı ki hem müstemlekelerin idarî ve askerî masraflarından kurtulmalı, hem de oranın ticâretini ve kaynaklarını kontrol etmeliydiler.

Tapınakçılar, dâhiyane ve tam Machiavelli'ye göre bir strateji geliştirdiler. Hitler'in tabiriyle, "efendilik ederken yerlilerin takılan gemin farkına varmayacağı bir ustalıkla dizgini hafif tutma sanatını"[41] keşfettiler; dünyaya milliyetçiliği yayacaklardı. Alman'dan daha Alman, Rus'dan daha Rus, Türk'ten daha Türk olacaklardı. Böylece bünyelerinde farklı milletleri yaşatan, dünya üzerindeki tüm mevcut imparatorluklar

dağılacaktı. Sonra milliyetçi mason liderler çıkartacak, onları kendilerine karşı bir 'istiklâl savaşı' veriyormuş gibi gösterecek ve böylece mason kardeşlerini o memlekette lider ve kahraman yaparak çekileceklerdi. Halk istiklâlini kazandığı için sevinirken, bu kardeşleri, yaptığı ticârî ve siyâsî anlaşmalarla onlara o memleketin zenginliklerini sunacaktı.

Tapınakçıların kuracakları yeni devletin rejimi mümkünse meşrûtî ve ardından cumhuriyet olmalıydı. Çünkü monarşide monark, yani kral veya sultan, zenginlik bir güç olduğu için, memlekette kendisinden daha zengin bir kimse olsun istemiyordu. Aksi takdirde, yeterince parası olan bir kimsenin kendi ordusunu kurması ve sultanı tehdit etmesi mümkündü. Ayrıca kral, bankerlerden borç bile alsa, makamını onlara borçlu olmadığı için zenginlerin taleplerini çoğu zaman yerine getirmiyordu. Hatta canını fazla sıkarlarsa, zamanında Tapınak Şövalyelerinin başına geldiği gibi onları ortadan kaldırıveriyordu. Hâlbuki cumhuriyette, iktidâra gelmek isteyen kimse, finansmana ihtiyâç duyduğundan onlara yanaşacak ve seçildiği takdirde onların taleplerini yerine getirmek mecburiyetinde kalacaktı. Getirmezse ortadan kaldırılan bu sefer zenginler değil, iktidârdaki kimse olacaktı. Machiavelli'nin dediği gibi asıl güç 'akıllı' kimselerin elinde olacak, fakat halk devleti kendilerinin idâre ettiğini düşünecekti. Bu yüzden cumhuriyet, büyük sermaye sahipleri için en ideal rejimdi. Yok, eğer yeni devlet bir monarşi olacaksa, kral veya sultan, asla mevcut hanedandan olmamalıydı. Yeni birisi tahta oturtulmalıydı ki iktidâra onlar sayesinde geldiğini bilsin.

Tapınakçılar bu stratejiyi ilk olarak kendi müstemlekeleri olan Yeni Dünya üzerinde, yani Amerika'da tatbîk etmeye karar verdiler. İngiliz masonluğu 1720'lerde Amerika'ya geçti. 1733'te Boston'da St. John's Locası kuruldu. Loca, İngiltere'nin Amerika'daki masonik ayağı oldu.[42] Bunu diğer kolonilerde farklı localar tâkip etti. 1773'te masonların organize ettiği ve 'Boston

Çay Partisi' olarak târihe geçen hâdise yaşandı. Yani, Britanya'dan gönderilen bir gemide bulunan 10.000 sterlin değerindeki çay, Amerika'da, bir grup adam tarafından Britanya'nın koyduğu vergileri protesto etmek için Boston limanına boşaltıldı. Bu hâdise, bugün Amerikalıların çoğunun düşündüğü gibi, Britanya'nın koyduğu yüksek vergiden dolayı buna kızan yerli tüketiciler tarafından gerçekleştirilmemişti. Britanya vergide indirim yaptığından çay aslında çok ucuzdu ve hâdiseyi gerçekleştirenler de bu işten zararlı çıkan zengin kaçakçılardı. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali gibi, Amerika'da milliyetçi duyguları ateşleyen bu çay partisinin ardından Yeni Dünya'daki koloniler birleşti ve İngiltere'ye karşı Amerikan İstiklâl Savaşı başladı. Târih profesörü Niall Ferguson savaştaki tezattan şöyle bahsediyordu; "Bu savaş, Amerikalıların benlik anlayışının özünü oluşturur: Kötü bir imparatorluğa karşı hürriyet uğruna mücadele fikri, ülkenin meydana geliş efsanesidir. Ama İngiliz hâkimiyetine başkaldıranların aslında Britanya'nın bütün koloni uyrukları içinde en hali vakti yerinde sınıf olması, Amerikan İhtilâli'nin büyük tezadıdır."[43]

Atılan onca 'hürriyet' ve 'istiklâl' naralarına rağmen, milliyetçilik numarasına aldanmayan kolonici çoktu. İngiliz Kuzey Amerikası'ndaki beyazların takriben beşte biri, amiyane tabirle, gaza gelmemiş ve harp esnasında Britanya'ya sadık kalmıştı.[44] Yine de Tapınakçıların taktiği işe yaramıştı. 'İstiklâl Harbi'nin neticesinde ortaya 'Amerikalı' diye bir millet çıkmıştı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Benjamin Franklin[XXIII] ve George

XXIII Benjamin Franklin (1706-1790): ABD'nin kurucularından ve ilim adamı. İngiliz idâresindeki Boston'da doğdu. Philadelphia'ya gidip bir matbaa kurdu. Otoriteler ile sıkıntı yaşayınca Pensilvanya'ya gitti. Burada gazete çıkardı, sigorta şirketi kurdu ve vâli ile arkadaş oldu. Vâli onu Londra'ya gönderdi. Dönüşte Pensilvanya parasını basma işini aldı. Pensilvanya Meclisinin temsilcisi olarak 1757'de tekrar Londra'ya gitti. Burada onsekiz sene kaldı. Londra'nın ileri gelenleri ile tanıştı. 1775'te Amerika'ya döndü ve Kongre'ye girdi. İstiklâl Deklarasyonu'nu imzalayan heyette bulundu. 1776'da Amerikan İhtilâli için askerî yardım talep etmesi maksâdıyla Kongre onu Fransa'ya gönderdi. Fransa'da sekiz sene kaldı. 1781'de İngiltere ile sulh görüşmelerini başlattı. 1790'da ölmeden önce, Birleşik Devletler'de

Washington[XXIV] gibi kurucu babalarının hepsi Londra'ya bağlı masondu.[45] Hatta Franklin, bir Gül-Haçlıydı.[46] İstiklâl Harbi ve bunu desteklemek için ardısıra yapılan birkaç ufak savaş, İngiltere ve Amerika arasındaki ilk ve son savaşlar oldu. Amerika'da tatbîk edilen bu formül tutmuş, Fransız İhtilâlinden on üç sene evvel, ortaya masonik ve ticârî bağlarla İngiltere'ye bağlı ama 'istiklâlini' kazanmış yeni bir devlet çıkmıştı.

köleliğin kaldırılması için hazırlanan tezkereyi imzaladı.

XXIV George Washington (1732-1799): Birleşik Devletler'in ilk reisi. Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğdu. 1755-58'de Virginia kuvvetlerinin kumandanı oldu. İngiliz Virginia Şirketi tarafından kurulan ve Kuzey Amerika temsilcilerinin yer aldığı Burgesses Evi'ne seçildi. 1774'te Kıta Kongresi'ne girdi. 1775'te Kıta Ordusunun başına geçirildi. Amerikan İhtilâlinde kumandan ve lider olarak sivrildi. İngilizleri Boston'dan çıkardı. 1789'da ABD'nin ilk reisi oldu ve 'millî' bir banka kurulması için çalıştı.

-4-

FRANSIZ İHTİLÂLİ

Konuşan on insan, sessiz duran on bin insandan daha fazla gürültü çıkartır.
Napoléon Bonaparte

Katoliklerin ruhanî lideri Papa'nın Katolik Îsâ Cemiyeti'ni fesheden kararını, Katolik olmayan krallar tanımadı. Bunlardan biri de Cizvitleri destekleyen Prusya'nın mason kralı Büyük Friedrich'ti.[47] Bunu fırsat bilen Cizvitler yer altına inerek, Katolik memleketlerden, rahatça hareket edebilecekleri Prusya'ya kaçtılar. Burada Adam Weishaupt[XXV] adında Yahudi bir Cizvit, 1773'te Yahudi banker Mayer Amschel Rothschild[XXVI] ile bir toplantı yaptı. Weishaupt hukuk profesörüydü. Mani ve pagan

---

XXV Johann Adam Weishaupt (1748-1830): Almanya Bavyera'da Yahudi bir anne-babanın çocuğu olarak doğdu. Cizvitlerden tahsil gördü. Ongolstadt'ta bir Cizvit üniversitesinde hukuk profesörü oldu. Hristiyanlıktan, bilhassa Katoliklikten nefret ediyordu. 1771'de Kolmer adında bir tüccâr vasıtasıyla Mısır okültizmi ile tanıştı. 1 Mayıs 1776'da Illuminati'yi kurdu.

XXVI Mayer Amschel Rothschild (1744-1812): Rothschild İmparatorluğunun kurucusu. Beş kızı ve beş oğlu; Amschel Mayer (1773-1855), Salomon Mayer (1774-1855), Nathan Mayer (1777-1836), Kalman Mayer (1788-1855), James Mayer (1792-1868) vardı. 1810'da oğulları ile beraber bir iş anlaşması yaparak onları kendine ortak yaptı.

dinleri hakkında çok araştırma yapmıştı. Rothschild ise Yahudi bir tüccârın oğluydu. Babası Oppenheimer[XXVII] ailesinin iş arkadaşlarındandı. Mayer, 12 yaşında iken, Hanover'da Jacob Wolf Oppenheimer'ın yanında çalışmaya başlamış ve bu aileden bankerlik mesleğini öğrenmişti.[48] Almanca 'Kırmızı Kalkan' manasına gelen Rothschild soyadı ise, Frankfurt gettosundaki (mahallesindeki) ilk evlerinin girişinde asılı olan kırmızı kalkan sembolünden geliyordu. Mayer Amschel'in sırasıyla Amschel, Salomon, Nathan, Karl ve Jacob (James) Mayer adında beş oğlu vardı. Oğulları ile beraber, İsveç Kralının yeğeni ve İngiltere Kralı II. George'un damadı olan Hesse-Kassel Prensi'nin mâlî danışmanlığını yapıyordu.[49] Prensin karısı aynı zamanda Cizvitleri kabul eden Prusya Kralı Friedrich'in kuzeniydi.

Bu toplantının ardından yürütülen çalışmalar neticesinde Weishaupt, 1776'da Bavyera Illuminatisi'ni kurdu. Cemiyeti kurmadan önce görüştüğü Mayer Amschel Rothschild başta olmak üzere bazı Yahudiler, Illuminati'nin finansörü oldu.[XXVIII] Gizli bir cemiyet olan Illuminati (Aydınlanma), İspanya'da Cizvitlerin kurucusu Loyola'nın dâhil olduğu Los Alumbrados'un başka bir versiyonuydu. Fakat hedefler daha da ileri taşınmıştı. Maksâdları ihtilâller yaparak hükûmetleri devirmek, şahsî mülkiyeti ortadan kaldırmak, insanları bir arada tutan din ve aile gibi müesseseleri yok ederek kendi kontrollerinde tek bir dünya hükûmeti inşa etmekti.[XXIX]

XXVII Oppenheimer Ailesi: Aşkenazi (Doğu Avrupa) Yahudisi banker aile. Osmanlı'nın 2. Viyana seferinde Haçlıların Kutsal İttifak'ını finanse ettiler. Ailenin Rothschild'lerle iş münasebeti hep devam etti. Mesela, Rothschild ailesinin finansmanıyla 1888'de Cecil Rhodes tarafından kurulan Londra merkezli dünyanın en büyük elmas şirketi De Beers'a 1926'da hissedâr oldular.

XXVIII M. A. Rothschild o zamanlar finansörlük edecek kadar zengin olmadığından, bazı araştırmacıların ileri sürdüğü Cizvitlerin beraberinde getirdikleri sermayeyi, misyonlarını devam ettirmesi için Rothschild'e emanet ettiği iddiası, Rothschild ailesinin hızlı yükselişini îzâh edebilmek için akla yatkın duruyor.

XXIX Weishaupt'un 1798'de neşredilen Illuminati'si ile Marx ve Engels tarafından 1848'de neşredilen Komünist Manifesto arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır.

Cemiyetin esrarlı havası sadece Yahudileri değil, mitolojilerle yoğrulmuş olan Hristiyanları da cezbediyor ve mensuplarının sayısı hızla artıyordu. Illuminati'ye ilk katılanlar Alman masonlardı. İçlerinde çok sayıda Alman soylusu da vardı. Kadınları da cemiyete kabul ediyorlardı. Yeni girenlere cemiyetin asıl hedefleri anlatılmadığından bu kişiler, cemiyetin Ortodoks Hristiyanlığı desteklediğini düşünüyorlardı. Bunlardan uygun bulunanlar yükselerek sırlara vakıf olurken, uygun bulunmayanlar cemiyetten ihraç ediliyordu. Yükselenlere, Hazret-i Îsâ'nın, Tanrı ve insanlık sevgisini anlatmak ve insanlara kendi kendilerini idâre etmeyi öğretmek için gönderildiğini söylüyorlardı. O, eşitlik ve hürriyeti öğreterek insanları hürriyete kavuşturacak kişiydi.[50]

Illuminati'nin kurulmasıyla Cizvitlerin kaçtığı Prusya, yavaş yavaş Aydınlanma'nın merkezi oldu. Bir Tevrat hocasının oğlu ve filozof Kant'ın dostu olan Moses Mendelssohn,[XXX] Berlin'de erkek ve kız çocuklar için laik Yahudi mektepleri açtırmaya başladı. Yazdığı kitapla, Yahudilerden, gettolardan çıkarak laik dünya ile bütünleşmelerini, Talmud'un yerine din dışı ilimleri öğrenmelerini, Yidiş dili yerine ikamet ettikleri memleketlerin dillerini konuşmalarını ve artık Mesîh'i beklememelerini istiyordu. Mendelssohn, Yahudiliğin benzersiz bir din olduğunu yazsa da bütün dinlerin bir arada yaşamasını müdâfaa ediyordu.[51]

Cemiyete sonradan dâhil olan ve Mısır dâhil İslâm topraklarının büyük bir kısmını gezmiş olan Kont Cagliostro,[XXXI]

XXX Moses Mendelssohn (1729-1786): Haskala'nın, yani Yahudi Aydınlanması'nın kurucusu. Tekstille uğraşan bir işadamıydı. Çocukları Mendelssohn & Co. Bankasını kurdular. Bu banka, 1850'lerden îtibâren Rus Çarlarının resmî bankası oldu.

XXXI Alessandro di Cagliostro (1743-1795): Asıl adı Joseph Balsamo'ydu. 1743 yılında Sicilya Palermo'da doğdu. Okültistti, Yahudi Kabalacılığına ve gizli güçlere meraklıydı. Kâhire'de Mısır târihini araştırdı. Dönüşte Malta'da simya, kabala ve büyü ilmi üzerine çalıştı. 1768'de evlendikten sonra Avrupa'yı dolaştı. Paris'te ABD'nin kurucu babalarından Benjamin Franklin ile tanıştı. Londra'da mason olan Cagliostro, Fransız Kral ve Kraliçe'yi halkın gözünden düşürmek için tezgâhlanan Elmas Kolye Hâdisesine karıştı ve 1785 yılında Fransız İhtilâlinin hazırlıklarının yapıldığı Büyük Mason Kongresi'ne katıldı. Elmas Kolye Hâdisesinin ardından Londra'ya sürüldü,

Illuminati'ye, bugün 'İlluminati' dendiğinde insanların aklına gelen sembolleri, yani gözlerden, piramitlerden vs. oluşan Mısır Ritini soktu. Cagliostro, Benjamin Franklin gibi Gül-Haçlıydı[52] ve bir Yahudi olduğu söyleniyordu. Cemiyetin reisi Weishaupt, Cagliostro başta olmak üzere cemiyetin bazı mensuplarını İlluminati'yi yaymaları için Fransa'ya gönderdi. İlluminaticiler Fransız Maşrık-ı Âzâm, yani Fransız Büyük Doğu mason localarına Aydınlanma fikirlerini anlatarak çok sayıda taraftar kazandılar. 1788 yılı îtibâriyle Maşrık-ı Âzâm'ın 629 locasına Illuminati doktrini aşılanmıştı.[53]

İhtilâlin temel şartlarından biri, iktidârın îtibârını menfî propaganda ile halkın gözünde yok etmek ve bu sayede iktidâr ile halkın arasını açarak iktidârı, ihtilâlciler karşısında yalnız bırakmaktır. Böylece halk ihtilâle destek olmasa bile en azından karşı da çıkmayacaktır. Cagliostro bu işi gayet iyi bir şekilde becerecek bir fırsat yakaladı. Amatörce büyü işleri ile uğraşan Fransız Kardinal de Rohan,[XXXII] Cagliostro'nun arkadaşlarındandı. Fransa Kraliçesi Marie Antoinette Kardinalden hoşlanmıyor ve Kardinal de bir şekilde kendisini Kraliçeye sevdirmenin yollarını arıyordu. Bunu öğrenen Cagliostro, derhal, kendisi için çalışan bir kontesi devreye soktu. Kontes, Kraliçeye çok yakın olduğunu söyleyerek Kardinali kandırdı. Onunla yazışmaya başladı. Kardinal de Rohan, Kontesin Kraliçenin söylediklerini yazdığını sanıyor ve Kontesi ikisi arasında bir aracı olarak görüyordu.

Kontes, daha önce Kraliçeye takdim edilen ve çok pahalı olduğu için Kralın reddettiği elmas bir kolyeyi gizlice alırsa Kraliçenin kalbini kazanabileceği hususunda Kardinali iknâ etti. Daha inandırıcı olması için Kraliçenin imzasını taklit ederek

fakat İhtilâli buradan desteklemeye devam etti. 1789'da gittiği Roma'da Engizisyon tarafından tevkif edildi. Sorgusunun ardından Castel Sant'Angelo'da hapse atıldı. İhtilâlciler Roma'ya girdiğinde onu bulup kurtarmak istedilerse de, Cagliostro çoktan ölmüştü.

XXXII Louis René Édouard de Rohan (1734-1803): Fransız Strazburg papazı ve Roma Katolik Kilisesi Kardinali. Vikontlar, Dükler ve Prensler çıkartan ve Fransa'nın en eski aristokrat ailelerinden Rohanlara mensuptu.

bu mevzu ile alakalı onun ağzından bir mektup bile hazırladı. Mektubu alan Kardinal, meseleyi arkadaşı Cagliostro'ya danışınca, o da kolyeyi alması için onu teşvik etti. Kardinal bunun üzerine mücevhercilerden elmas kolyeyi satın aldı ve Kraliçeye vermesi için Kontesin bir adamına teslim etti. Kolye Kontesin kocasının eline geçti ve adam kolyeyi parçalara ayırıp İngiltere'de sattı. Emanetin yerine ulaştığına iknâ olması için Kraliçeye çok benzeyen bir fahişe ayarlayıp gece karanlığında Kardinalle görüştürdüler. Görüşmeden sonra Kardinal artık Kraliçenin kendisine âşık olduğunu düşünüyordu ama mücevherciler saraya gidip kolyeyi aldığı için hakiki Kraliçeyi tebrik edince hâdise ortaya çıktı. Cagliostro da dâhil hâdiseye karışan herkes tevkif edildi.

İlluminati'nin tertip ettiği bu oyun, halka çok farklı aksettirildi. Yayılan dedikodularla Kraliçe ile Kardinal arasında gerçekten bir ilişki olduğunu düşünen halk, hem Saraydan hem de Kiliseden nefret etti. Bu sayede monarşinin halk desteğini kesen İlluminaticiler, memleketin alt sınıf insanlarından, yani ayak takımından sivil ordular kurdular. Temmuz 1789'da 'eşitlik', 'kardeşlik' ve 'hürriyet' sloganları eşliğinde Fransız İhtilâlini başlattılar. 1791'de meşrûtîyet ilân edilmesine rağmen İttihâtçıların ilk modellerinden sayılan Jakobenler, bir sonraki sene monarşiyi kaldırarak cumhuriyet ilân ettiler. 1793'te Kral 16. Louis ve karısı Kraliçe Antoinette başları kesilerek idâm edildi. 1795'te kraliyet taraftarlarının başlattığı isyânı, Napolyon sert bir şekilde bastırdı ve cumhuriyetin İtalya ordusunun başına geçti.

İhtilâl orduları gittikleri her yerde, Prusya'da, Hollanda'da, İtalya'da vs. Yahudilere yeni haklar tanıdı. Artık ayırt edici işaretler taşımalarına ve farklı isimler almalarına lüzum yoktu. Cumhuriyetçiler Ekim 1792'de Frankfurt'u yakıp yıktılar, fakat elbette Rothschild'in evine dokunmadılar. Yahudi Fransız askerleri en önde olmak üzere Napolyon'un ordusu

1798'de Roma'ya girdi.[54] Papa VI. Pius'u esir aldılar ve Roma'da cumhuriyet kurdular. Papa esarette öldü. Yerine geçen yeni Papa VII. Pius, mecburen Îsâ Cemiyeti'nin, yani Cizvitlerin tekrar kurulmasına izin verdi. Böylece Cizvitler, aradan otuz sene bile geçmeden Vatikan'dan intikamlarını almış oluyorlardı.

* * *

İhtilâlcilerin mason kumandanı Napolyon, Mart 1798'de Mısır'a geldi. Burayı aldıktan sonra Kudüs'e gidip bir Yahudi devleti kurmak istiyordu ama İngilizlerin destek verdiği Osmanlılar tarafından mağlup edildi. Ertesi sene Mısır'dan Fransa'ya dönerek Bâb-ı Âli Baskınına benzer bir darbeyle iktidârı eline aldı. Beş sene sonra Fransa Cumhurreisi ve İmparatoru olarak taç giydi. Memlekette tüm iplerini eline alan Napolyon, 1800'de Fransa Bankası'nı kurdu. 1806'da Avrupa'nın her yerinden gelecek Yahudi temsilcilerinin katılacağı büyük bir Yahudi kongresi tertip ettirmek istedi. Eylül 1806'da Avusturya'nın Paris elçisi, kendi Hâriciye Nâzırına, "Bütün Yahudiler, Napolyon'u Mesîhleri gibi görüyor" diye yazmıştı.[55] Yahudiler Napolyon'u göklere çıkaradursun Baba Rothschild, geleceğin Fransa'da değil, İngiltere'de olduğunu biliyordu. Danışmanlığını yaptığı Hesse-Kassel Prensi'nin oğlu William sayesinde İngiltere'de bir şube açtı ve yirmi bir yaşındaki oğlu Nathan Mayer'i 1811'de buranın başına geçirdi. Ofisleri İngiltere Bankası'nın hemen yanındaydı. Rothschild ailesi böylece hem Napolyon'u, hem de ona karşı kurulan ve İngiltere'nin başını çektiği Kutsal İttifak'ı finanse edebilecek ve savaşı kimin kazanacağına karar verecekti.

Britanya'nın 1803'te Fransa'ya savaş ilân etmesiyle Napolyon, Rothschild ailesini zengin etmeye devam etti. Rothschild'ler, Britanya'nın Fransa'daki ordusuna ve Avrupa'daki diğer müttefiklerine gönderdiği altınların transferini yapıyordu. 1815'e kadar Britanya ile harp eden Napolyon, tahvil satarak

harbi finanse etmeye çalışan Britanya'nın millî borcunu üçe katladı. Britanya borç batağına saplanırken Rothschild'ler ihyâ oluyordu. 1811-1815 devrinde Londra'dan Kıta Avrupasına gönderilen paranın yarısını Rothschild ailesi sağladı.[56] Paranın transferinden aldıkları komisyon servetlerini uçurdu. 1814'te sürgüne gönderildiği İtalya'nın Elbe adasından kaçıp tekrar Fransa'nın başına geçen Napolyon, Rothschild'lere son ve en büyük yardımını yaptı. 18 Haziran 1815'te Britanya ve müttefikleri ile Napolyon arasında yapılan Waterloo Harbi'nin neticesini, yani savaşı İngiltere'nin kazandığını, posta güvercinlerine dayanan istihbarat ağı sayesinde Britanya kabinesinden kırk sekiz saat önce haber alan Nathan Rothschild, Britanya ordusunun yenildiği haberini yayarak İngiliz borsasını çökertti. Düşen kâğıtları ve devlet tahvillerini topladı ve zafer haberi duyulduktan sonra satarak büyük bir servet kazandı.

Baba Mayer Amschel'in, Rothschild imparatorluğunu kurmasının zamanı gelmişti. Nathan dışında kalan oğulları arasında servetini pay ederek, Salomon'u Viyana'ya, Karl'ı Napoli'ye ve James'i Paris'e gönderen Baba Mayer Amschel, büyük oğlu Amschel'i Frankfurt'ta kendi yerine bıraktı.[57] Londra'da bulunan ve kardeşler içinde en zekisi olan Nathan, ailenin yeni reisi oldu. Karl daha sonra Amsterdam'a geçti. Salomon ise Nathan nereye isterse oraya gidiyordu. Bu sayede kardeşler, Avrupa'da kendi aralarında bir bankacılık ve haberleşme ağı kurdular. Ayrıca gittikleri yerlerdeki Eskeles'ler, Arnstein'lar, Bischoffsheim'lar, Goldschmidt'ler, Preire'ler, Fould'lar, Lambert'ler, Hambros'lar, Montaigu'ler, Sassoon'lar, Montefiore'ler, Kronenberg'ler, Rosenberg'ler, Günzburg'lar, Aschkenasi'ler, Oppenheim'lar, Oppenheimer'lar, de Hirsch'ler ve ileride Hitler'i iktidâra taşıyacak Warburg'lar gibi köklü tüccâr Yahudi aileleriyle iş ortaklıkları ve kız alıp vererek akrabalık bağı tesis ettiler. Cizvitlerin global bağlantıları, misyonu ve muhtemelen sermayesi, artık Rothschild ailesi ve dostlarına emanetti.

-5-

ÜZERİNDE GÜNEŞ BATMAYAN İMPARATORLUK

Ben bir dünya vatandaşıyım: Çalıştığım her yer benim vatanımdır ve ben her yerde çalışırım.
Alfred Nobel

İngiltere'nin imparatorluk olmasında Yahudilerin payı büyüktü. İngiltere'ye 1066'da Normanlarla beraber gelen Yahudiler, krallara finansörlük etmelerine rağmen 1290'da İngiltere'den kovulmuşlardı. Onların yerini İtalyan bankerler almıştı. 1656'da Oliver Cromwell, Yahudilerin İngiltere'ye girişini tekrar serbest bırakmıştı.[58] İlk gelen Yahudiler, Almanya'dan gelen Sefaradlardı. Bu yüzden, Baba Mayer 1824'te ölünce Rothschild ailesinin yeni merkezi Londra oldu. Nathan'ın oğlu Baron Lionel de Rothschild, 1836'da Britanya hazinesinin neredeyse bütün emisyonlarını tekeline aldı ve 1858'de İngiliz Parlamentosuna giren ilk Yahudi oldu.

Tapınakçılar, dünyaya 'hürriyet', 'eşitlik' ve 'kardeşlik' yaymaya devam ettiler. İşin 'hürriyet' kısmı için kölelere de hürriyet

verilmesi lazımdı, çünkü köle oldukça masraflı bir maldı. Efendi ona kalacak yer veriyor, yediriyor, içiriyor, hasta olunca tedavi ettiriyordu. Tapınakçılar için bu korkunç bir şeydi. Bu kölelere o kadar masraf etmek yerine onları hür bırakıp asgarî ücretli maaş vermek, yani satın almak yerine kiralamak, hastalandıkları takdirde işten çıkartıp yerine yenisini almak daha mantıklıydı. Bu hususta aydınlanmacı ekonomist Adam Smith, "hür insanlarca yapılan işin neticede kölelerinkinden daha ucuza" geldiğini yazmıştı.[59] Bu yüzden, yıllarca yürütülen propaganda sayesinde köle ticâreti, Britanya'da ve ABD'de 1807'de yasaklandı.

Britanya'da yasaksa elbette tüm dünyada yasak demekti. İngiltere birden kölelik düşmanı kesildi ve diğer devletlere köle ticâretini yasaklamaları için baskı yapmaya başladı. Hâlbuki Amerika'da büyük koloniler kuran İngiltere, bu topraklarda çalışacak işgücüne ihtiyâç duyduğu için 1662-1807 yılları arasında üç buçuk milyon Afrikalıyı köle olarak Yeni Dünya'ya bizzat kendisi taşımıştı.[60] Köle ticâretinin yasaklanmasının ardından Afrika'ya gönderilen yüzlerce misyonerden en meşhuru olan David Livingstone'a göre, "köle ticâretinin cazibesi", Afrika'nın "diğer bütün zenginlik kaynakları"na dönük alakayı yok etmişti. "Kahve, pamuk, şeker, yağ, demir ve hatta altın, nâdiren zenginleştiren bir ticâretin [köle ticâretinin] aldatıcı kazançları uğruna terk edildi" diyordu.[61]

Bu yüzden mesele sadece ticâretinin yasaklanması ile kalmadı; Rothschild'lerin İngiltere ayağının kurucusu Nathan Mayer Rothschild ve bacanağı Moses Montefiore[XXXIII] köleliğin kendisinin kaldırılması için hükûmete yüklü miktarda kredi verdiler.[62] İnsanlar, Tapınakçıların köleliği kaldırarak çok güzel

XXXIII Moses Montefiore (1784-1885): İtalya doğumlu Yahudi işadamı. Lawrence'ı Ortadoğu'ya casus olarak gönderen Filistin Keşif Fonu'nun mensuplarındandı. Alliance Sigorta'nın kurucusudur. İngiltere Birleşik Büyük Mason Locası'nın üstâd-ı âzâmı olan 10.cu Devonshire Dükü Edward Cavendish'in bu sigorta şirketinin müdürü olması, bu ailelerin İngiltere'deki gücünü göstermek için yeterlidir.

bir iş yaptığını düşünüyordu ama bilmedikleri bir şey vardı; hürriyetin bedeli, köle gibi yaşamak olacaktı.

Rothschild kardeşler, şirketlere mâlî danışmanlık ve simsarlık yaparak, yani bir şey alıp satmadan sadece para ile oynayarak dünyanın bir numaralı bankası oldular. Aile yalnız Britanya tahvilleri değil, Fransa, Prusya, Rusya, Avusturya, İtalya ve Brezilya tahvilleri de alıp satıyordu. Tahvil çıkarma işinin yanı sıra kambiyo ticâreti, altın nakli, bankacılık, sigortacılık, madencilik ve demiryolları sahalarına da yatırım yaptılar. Londra üzerinden Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Güney Amerika'daki devletlere borç verdiler. Farklı memleketlerdeki Yahudi ailelerle birlikte Banque de Paris et des Pays-Bas (BNP Paribas), Deutsche Bank gibi bankalar kurdular. İsveç'te çelik, Amerika'da demiryolu, Afrika ve Latin Amerika'da maden işlerine girdiler. Osmanlı'da Orient Express demiryolu hattının finansmanını sağladılar ve bakır ve şeker sanâyi şirketleri kurdular.

Machiavelli'nin dediği gibi insanlar görünüşe bakarak aldandığından, sahip oldukları şirketlerin isimleri, hangi memlekette kuruluyorsa oraya göre seçiliyordu; mesela Amerika'da Federal Reserve Bank, Türkiye'de Osmanlı Bankası veya Türk Petrol Şirketi gibi. Böylece oranın halkı bu şirketlerin kendilerinden olduğu hissine kapılıyorlardı. Rothschild kardeşler, İngiltere'nin Hindistan Umûm Vâlisinin bütçesini de finanse ettiler ve Hong Kong ve Şanghay gibi şehirlerde yeni merkezler kurdular.[63] Ailenin işbirliği yaptığı kişiler elbette sadece laik Yahudiler değildi, Tapınakçı Hristiyanları da ortak olarak şirketlerine alıyorlardı.

Rothschild ailesi kısa zamanda krallara gözdağı verecek bir güce erişti. Prusya Hazine İdarecisi C. Rother borç anlaşmasının şartlarını sonradan değiştirmek istediğinde Nathan ona şu mektubu yazmıştı; "Sevgili dostum, Tanrı'ya, krala ve Mâliye Nâzırınız

von Rother'e karşı vazifemi yerine getirdim ve paramı Berlin'e, size gönderdim... Şimdi sıra sizin sözünüzü tutup, vazifenizi yerine getirmenizde ve yeni taleplerde bulunmamanızdadır. Her şey anlaştığımız gibi kalmalıdır, bizim gibi centilmenlere yakışan budur ve parayı teslim etmemden anlayacağınız gibi temennim bu cihettedir. Dolap çevirmeye çalışanlar N. M. Rothschild'e hiçbir şey yapamazlar, sahip oldukları tek şey acizliktir. Prusya Kralının, Prenses Hardenberg'in ve Nâzır Rother'in size bu kadar çok para yollayan ve Prusya'nın îtibârını yükselten Rothschild'e teşekkür edip, memnun olmaları gerekir."[64]

Tapınakçıların, hazinelerinin kasası olarak Rothschild kardeşleri seçmeleri elbette boş yere değildi. Başta Nathan'ın çocukları olmak üzere neredeyse tüm Rothschild'ler para ve tefecilik işinden çok iyi anlıyorlardı. Hatta bir gün Fransız bir tefeci, Baron Rothschild'e gelip, bir asile 10 bin frank borç verdiğini; fakat karşılığında herhangi bir borç senedi almadığını, adamın da İstanbul'a gittiğini söylemişti. Çaresiz bir durumda olduğu için Rothschild'den bir hal çaresi istiyordu. Baron, "Ona yaz ve sana olan 70 bin frank borcunu geri vermesini söyle" deyince adam şaşırmış ve "İyi de bana sadece 10 bin frank borcu var" demişti. Baron da ona şu cevabı vermişti; "Elbette. O da zaten sana bunu yazacak, böylece senin de elinde senedin olacak!"

Rothschild'lerin en çok para kazandıkları saha, Waterloo'da olduğu gibi, savaştı. Her iki tarafa da borç verdiklerinden savaşta kim kaybederse kaybetsin kasa her zaman kazanıyordu. Mesela yaklaşık bir ay süren 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nın sonunda Osmanlı İmparatorluğu gâlip gelmiş ve Yunanistan Osmanlı'ya 30 milyon dolar savaş tazminatı ödemek mecburiyetinde kalmıştı. Rothschild'lere oldukça borçlu bir devlet olan Yunanistan bu parayı mecburen yine Rothschild'lerden borç almış; fakat para Osmanlı'nın kasasına değil, onların da bu aileye borcu olduğu için doğrudan yine Rothschild'lerin cebine girmişti. Daha 1828'de,

Napolyon'a karşı kurulan İttifakta yer alan Alman Prens Pückler-Muskau, Rothschild hakkında, "bugün Avrupa'daki hiçbir güç o olmadan savaşamaz" diyordu.[65] Ekonomiden anlayan insanlar, hakikâtleri görebiliyordu. 1902'de İngiliz ekonomist John A. Hobson, "Hakikaten Avrupa'daki bir devletin ya da borç taahhüdü olan herhangi bir büyük devletin Rothschild ve bağlantılarına rağmen büyük bir savaşa girebileceğini düşünen var mı?" diye soruyordu.[66]

Rothschild ailesi hızla dünyanın en zengin ailesi olma yolunda ilerlerken kendi içlerinde evlenerek servetin dışarı çıkmasına mâni oldular. Bulundukları memleketlerde soyluluk ünvanı aldılar ve Britanya başta olmak üzere Avrupa'nın asil aileleri ile kız alıp vererek toprak ağalığına dayalı aristokrasiyi kendilerine bağladılar. Mesela 1894'te İngiltere başvekili olan Lord[XXXIV] Rosebery, Baron Lionel de Rothschild'in kuzeni ile evliydi. Kendilerine bağlanmayı kabul etmeyenler, Tapınakçıların meydana getirdiği kapitalist dünyaya adapte olamayıp iflas ederek yok oldu.

Devlet tahvillerini ellerine alan Rothschild ailesi, paraya dayalı yeni bir aristokrasi meydana getiriyordu. Ayrıca hem aile bağlantıları hem de verdikleri borçlar sayesinde, istedikleri devlette istedikleri adamları istedikleri pozisyona getirebilecek bir kudrete sahip oldular. Liberal târihçi Jules Michelet 1842'de şöyle yazıyordu; "M. Rothschild Avrupa'daki prensleri ve onların hizmetindekileri tek tek bilir. Hükümdarların ve hizmetlilerinin hesaplarının hepsi aklındadır, hesapları hakkında konuşması için defterine bakmasına lüzum yoktur. Mesela bir hükümdara "Eğer şu nâzırı vazifeye atarsanız hesabınız eksiye düşecek" diyebilir."[67]

Rothschild ailesi, 1830'larda, İstiklâl Savaşının ardından İngiltere'nin kontrolüne giren Amerika'ya geçti. Nathan'ın

---

XXXIV Lord, Türkçe 'efendi' manasındadır. İngiliz soyluluk ünvanlarından Baron, Vikont, Kont/Earl, Marki ve Dük'e de 'Lord' diye hitap edilir.

gayrımeşrû çocuğu August Belmont (Schoenberg), 1837'de Amerika'ya geldi ve Rothschild'ler ile olan bağını gizleyerek Beyaz Saray'ın mâlî danışmanı oldu.[68]

1861-1865 Amerikan İç Savaşı'nın neticesine Rothschild'ler karar verdiler. Görünüşte Güney'i destekliyorlar; ama arka planda Kuzey'in kazanmasını istiyorlardı. Yapılan ekonomik operasyon sonrası ziraata dayalı tahvil piyasası çöken Güney'deki Konfederasyon Hükûmeti, savaş masraflarını karşılamak için karşılıksız dolar basınca Güney'deki fiyatlar yüzde dört bin arttı.[69] Enflasyonla beraber Güneyin mâliyesi buharlaşınca zafer tabiî ki Kuzeyin Yahudi lideri Abraham Lincoln'un oldu. Fakat o da daha sonra Rothschild'lere banknot basma imtiyazı vermekte tereddüt edince canından oldu. Güney Amerika'da iflas eden devletler de bir bir Rothschild ailesinin kontrolüne girdi. Rothschild'ler Yeni Dünya'da farklı sektörlerde kendi kontrollerinde yeni zenginler meydana getirdi; petrolde Rockefeller[XXXV], çelikte Carnegie[XXXVI] gibi.[70] Ayrıca işbirliği yaptıkları Jacob Schiff[XXXVII] gibi Avrupa'daki Yahudi aile ve gençlerini de beraberlerinde getirerek New York Wall Street'i, yeni 'City of London'[XXXVIII] yaptılar.

XXXV John D. Rockefeller (1839-1937): Amerikan petrol şirketi Standard Oil'in ve Chicago Üniversitesi ile Rockefeller Üniversitesi'nin kurucusu. Kendisinden sonra şirketin başına geçen oğlunun adı da John D. Rockefeller'dır (1874-1960). Londra'daki Rothschild'lerin Belmont vasıtasıyla idâre ettikleri Cincinnati'deki National Bank, Rockefeller'ı finanse etmiştir.

XXXVI Andrew Carnegie (1835-1919): İskoç kökenli Amerikalı işadamı. Amerikan târihinin en büyük çelik şirketini kurdu. Şirketi 1901'de Rothschild'lerin başka bir ortağı olan Morgan'lara sattı. 2001'den beri adına her iki yılda bir mükâfat verilmektedir. 'Hayırsever' işadamlarına verilen bu Carnegie mükâfatını, 2009 yılında Rahmi Koç, John D. Rockefeller'ın elinden aldı. Aynı mükâfatı 2005'te Haşhaşîlerin lideri Ağa Han almıştı.

XXXVII Jacob Henry Schiff (1847-1920): Onsekiz yaşında Frankfurt'tan ayrılarak ABD'ye gitti. Kuhn, Loeb and Co. Bankasının başına geçti. Morgan'lardan sonra Amerika'nın en güçlü ikinci bankası oldular. Demiryollarına yatırım yaptı. Rus-Japon Savaşında Japonya'ya kredi açtı. Rus İhtilâlinden sonra Rusya'ya da kredi verdi.

XXXVIII City of London: Londra'da milletlerarası iş ve finans şirketlerinin merkezinin bulunduğu husûsî bir siyasî statüye sahip yaklaşık 2.90 km2lik târihî küçük şehir. 'The City' olarak da bilinir. Tapınak Şövalyelerinin târihî merkezi de bu şehrin içindedir.

Merkezleri Londra'da bulunan Tapınakçılar, Yeni Dünya Nizamı'nı Yeni Dünya üzerinden kuruyor ve İngiltere'nin çektiği beyaz adamın yükünü, yani diğer milletleri idâre etmenin mâliyetini Amerika'nın sırtına atıyorlardı. 1870-1913 arasında Londra borsasında toplanan Britanya sermayesinin büyük bir kısmı Amerika'ya yatırıldı. Ayrıca Britanya dış yatırımlarının yüzde 45'i ABD ve beyaz göçmen kolonilerine yapıldı.[71] Amerika ekonomik olarak tamamen Londra'nın kontrolüne girmişti. Mesela, Rothschild'ler 1910'da Dominik Cumhuriyeti'ne gümrük vergilerini teminat göstererek kredi verdiklerinde Jacob Schiff'e de bu işe girmesini söylemişlerdi. Schiff işi sağlama almak için Londra'da Rothschild'lerin umûmîyetle banka ve petrol işlerine bakan Sir Ernest Cassel'e,[XXXIX] "Ödemeyecek olurlarsa, mevzubahis gümrük vergilerini kim tahsil edecek?" diye sorunca Cassel, "Sizin [A.B.D] donanmanız ile bizim [Britanya] donanmamız" diye cevap vermişti.[72]

Dünyanın yer altı ve yer üstü zenginlikleri Londra'ya akıyordu. Emperyalizmin bedelini İngiliz vergi mükellefleri ve harplerde savaşan İngiliz gençleri ödüyor, fakat Londra'da toplanan paranın büyük bir kısmı küçük bir Tapınakçı elit tabakanın eline geçiyordu. Târih Profesörü Niall Ferguson'un ifadesiyle, "Bu tabakanın tepesinde Londra, Paris ve Viyana'daki toplam sermayesi 41 milyon sterlin gibi baş döndürücü meblağlara varan ve böylece uzak ara dünyanın en büyük finans müessesesi haline gelen Rothschild Bankası yer almaktaydı hiç kuşkusuz."[73] Hindistan, Afrika, Amerika, Avustralya derken 20. yüzyılın başına gelindiğinde Tapınakçılar, 43 sömürgesi, bu sömürgelerde yaşayan 444 milyon insan ve Dünyanın dörtte birine denk gelen toplam 32,5 milyon kilometrekare toprakla dünya târihinin en büyük imparatorluğunu kurmuştu.[74]

XXXIX Ernest Joseph Cassel (1852-1921): Almanya doğumlu bankacı. Sonradan İngiliz vatandaşı oldu. Kariyerine Bischoffsheim & Goldschmidt'te veznedar olarak başladı. Kısa zamanda çok zengin oldu. Jacob Schiff'in yakın arkadaşıydı.

-6-

SİYONİZM

Asla ondan bahsetme, her zaman onu düşün.
Baron Edmond de Rothschild

1800'lerin başında Avrupa'da Yahudiler hakkında antisemitik (Yahudi aleyhtârı) komplo teorileri dolanıyordu. Korkunç silahlar yaptıkları, nüfusları az olduğu için Yahudi olmayan halkları ahlâken yozlaştırarak bozacakları ve satın alacakları, Avrupa'yı saran demiryollarının hep Yahudilere ait olduğu, hudutları kaldırarak Avrupa'yı milletlerarası bir devlet yapacakları, dini, vatanseverliği ve tüm kutsal değerleri bitirecekleri söyleniyordu.[75] Bu tip dedikodular Yahudiler üzerindeki baskıyı artırıyordu. Bu meselenin halli için laik Yahudilerin farklı fikirleri vardı. Mesela Nathan M. Rothschild'in hanım tarafından akrabası olan Karl Marx,[XL] Yahudilerin Mûsevîlikten kurtulmadıkça asla hür olamayacağını düşünüyordu.[76]

XL Karl Marx (1818-1883): Alman Yahudisi filozof ve gazeteci. Komünist Manifesto'su ve Das Kapital'i meşhurdur. Nathan M. Rothschild'in kayınpederinin kardeşi, Salomon David Barent-Cohen'di. Salomon'un kızı Nanette, Karl Marx'ın büyükannesiydi.

Aslında Yahudilerin asırlardan beri süregelen vatansızlık çilesi, Tapınakçılar için büyük bir fırsattı; Machiavelli, bir toprağı kendine bağlamak için yapılacak en iyi politikalardan birinin orada koloniler kurmak olduğunu söylüyordu; "Koloniler için fazla bir para harcamazsın; neredeyse yok denecek kadar bir harcaman olur ya da hiç olmaz. Yalnızca oturacak yer ve işleyecek tarla bulmak için o yerlerin yerlisini toprağından, evinden mahrum bırakmış ve huzursuz etmiş olursun ki bu insanların sayısı da yerli halk içinde çok küçük bir rakam tutar. Huzursuz ettiğin kişiler de fakir ve birbirlerinden habersiz oldukları için iktidâra hiçbir zararları dokunmaz."[77] Bu yüzden Rothschild ve Oppenheim gibi Tapınakçı Yahudi aileler, ilerisi için büyük projeler düşündükleri Ortadoğu'yu kontrol altına alabilmek için dindâr Yahudileri Filistin'e göç ettirerek koloniler kurmaya karar verdiler. İstanbul dirense bile Fransa ve Britanya'nın baskısıyla ve Osmanlı Sultanına teklif edilecek mâlî yardımla bu mesele halledilebilirdi.

İşe ilk olarak Yahudilere bu fikri aşılayarak başladılar. 1826 yılında Sultan ile görüşmek üzere İstanbul'a giderken İzmir'e uğrayan Baron Rothschild, buradaki Yahudilere Filistin'de bir vatan sözü verdi.[78] Ardından Rothschild ailesi, Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı Yahudileri himâye ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışabilmenin yollarını aramaya başladı. 1840'ta yaşanan Şam Hâdisesi aradıkları bahaneyi Tapınakçılara verdi. Şubat ayında Şam'da Fransız bir rahip ortadan kaybolmuştu. Fransızların Yahudileri suçlamasıyla Suriye Vâlisi tarafından tahkîkât başlatılmış ve bir Yahudi'nin itirafları üzerine Yahudi cemaatinin ileri gelenlerinden sekiz kişi sorgulanmak üzere hapse atılmıştı. İçlerinde Mustafa Kemal'in dostlarından Albert Antebi'nin[XLI]

XLI Albert Abraham Antebi (1873-1919): Yahudi aktivist. Şam'da doğdu. Rothschild'lerin kurduğu Alyans (Alliance Israélite) mektebinde okudu. Kazandığı bursla Paris Teknoloji Enstitüsü'nü bitirdi. Kudüs'e gidip Alyans mekteplerinde hocalık yaptı ve daha sonra bu mekteplerin müdürü oldu. Baron Edmond de Rothschild'in sağ koluydu, onun adına Araplardan toprak satın alarak Yahudileri yerleştiriyordu. 1911'de Kudüs'te Mustafa Kemal ile görüşen gazeteci Itamar Ben-Avi'nin eşini o bulmuş ve tanıştırmıştı. Dârülfünun'da hukuk okuyan David Ben-

dedesi haham Jacob Antebi de vardı. Bu Yahudilerin ağzından laf alabilmek için hapishanede işkence yapılması üzerine, Nathan'ın bacanağı Moses Montefiore, hemen yola çıktı ve Mısır Hıdivi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile görüştükten sonra Ekim ayında İstanbul'a geldi. Burada banker Abraham de Camondo'nun[XLII] misâfiri oldu. Kendisine yardımcı olması için Osmanlı'nın hâriciye nâzırı mason Mustafa Reşid Paşa[XLIII] ile görüştü.[79]

Vaktinin çoğunu İngiltere sefâretinde geçiren Mustafa Reşid Paşa, 1838'de Mehmed Ali Paşa'nın isyânının ardından Britanya ile imzalanan Baltalimanı Anlaşmasıyla Osmanlı ticâretini İngilizlerin ellerine bırakmıştı. Ayrıca Tanzimât Fermanı'nın da mimârıydı. Tahta yeni çıkan genç Sultan Abdülmecid'i de idâre edebiliyordu. Yani tam Montefiore'nin ihtiyacı olan adamdı. Beraberce Sultana hitâben güzel bir konuşma metni hazırladılar. Montefiore, yine onun vasıtasıyla, Ramazan ayına denk gelen 28 Ekim'de Sultan ile görüştü. On gün sonra, Sultan'ın hazırladığı fermanın bir müsveddesi eline geçti. Sultan, Yahudilerin, Sultanın tebaası olan diğer milletlerle aynı hakka sahip olduğunu, müdâfaa ve muhafaza edileceğini söylüyordu.[80] Rothschild'ler ilk istediklerini almıştı. Montefiore'nin İstanbul'dan sonra uğradığı

Gurion (İsrail'in kurucularından ve ilk başvekili) ve Yitzhak Ben-Zvi (İsrail'in II. Reisi) ile İstanbul'da siyasî faaliyetlerde bulundu. Cihan Harbi esnasında, Rus vatandaşı olan Yahudilerin Filistin'den sınır dışı edilmemesi için çaba sarfetti. Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti'nin Kudüs reisi vekili oldu. Cemal Paşa'nın itimâd ettiklerinden olmasına rağmen, Harpte İngiltere lehine casusluk yaptığı için Eylül 1916'da Filistin'den kovuldu. Bunun üzerine Doğu Cephesinde bulunan Mustafa Kemal'in yanına geldi ve iki sene emri altında çalıştı. Harpten sonra İstanbul'a gitti ve orada öldü (Antebi'nin hayatı hakkında daha fazla bilgi için bkz.: Elizabeth Antebi, L'homme du Sérail: Albert Antebi 1873-1919, NiL, Paris 1996).

XLII Abraham Salomon de Camondo (1781-1873): Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz'in bankeri. İtalyan Yahudisiydi. Oğlu Raphael Salomon ve torunları Abraham Behor ve Nissim, ailenin İstanbul'daki hizmetlerini devam ettirdi. Camondo ailesinden ileride bahsedilecektir.

XLIII Mustafa Reşid Paşa (1800-1858): Devlet adamı. 1836'da Londra elçisi oldu. Dönünce Hâriciye Nâzırı yapıldı. 1838'de Baltalimanı Anlaşmasından sonra tekrar Londra'ya döndü. Ertesi sene Sultan Abdülmecid'in tahta çıkmasını fırsat bilerek İstanbul'a geldi. İngiltere'nin desteğiyle 1846'da Sadrazam oldu. Sultan birkaç kere vazifeden aldı ama her seferinde geri gelmeyi başardı. Kendi ekolünde çok adam yetiştirdi.

Roma'daki bir kardinal, "Rothschild'e bir servete mâl olsa da" bu fermanın çok mühim bir doküman olduğunu ifade ediyordu.[81]

Nathan'ın oğlu Nathaniel de Rothschild, Fransa'ya amcasının yanına giderek orada çalışmaya başlamıştı. O, Londra'dan kardeşi Lionel, Moses Montefiore, Viyana'dan amcası Salomon ve Solomon Oppenheim, 1845'te Paris'te Nathaniel'in evinde toplandı ve Filistin'e Yahudi göçünü sağlamak için kararlar aldılar.[82] Montefiore kendini bu işe adayacaktı. Britanyalı Yahudi politikacı Disraeli[XLIV] ise devamlı Yahudi göçünü gündeme getirecekti. Ardından, Osmanlı topraklarının Yahudi göçüne uygun olup olmadığını tetkik etmek üzere bir komite kuruldu. Komite on iki boy boyunca çalışıp bir rapor hazırladı. Netice arzu ettikleri gibiydi, raporda Filistin'in uygun olduğu yazıyordu.[83] Ekim 1846'da Disraeli, Osmanlı'nın diğer hâriciye nâzırı mason M. Emin Âli Paşa ile bu meseleyi görüştü. Paşa bu kararı destekleyince, 1848'deki Viyana Yahudi Kongresinde, Filistin'de yeni bir vatan kurulacağı Yahudilere ilân edildi.[84] 1855'de Montefiore tarafından Filistin'de ilk toprak satın alındı ve bu târihten îtibâren kolonileşme hızla arttı.[85]

Yahudi Kolonileşme Birliği, 1891'de Rothschild ailesinin dostlarından Baron de Hirsch tarafından kurulmuştu, fakat Yahudileri daha çok Güney Amerika'ya sevk ediyordu. Rothschild'ler 1900'de bu birliğin idâresini ele alınca odak noktasını Filistin'e çevirdiler.[86] Ailenin Fransa ayağının kurucusu James'in en küçük oğlu Baron Edmond de Rothschild, Yahudileri göçe teşvik etmek için şöyle diyordu; "Yahudilik son sözünü söylemedi. Yahudi dini hiçbir zaman dünyanın geri kalanıyla bağlantısını koparmadı. Tam tersine, bizim kanunlarımız tüm insanlığın refahını temel alır. Kendini köleliğe karşı bir savaşa adayan Yahudi dini, daha

XLIV Benjamin Disraeli (1804-1881): İtalyan Yahudisiydi. Londra'da doğdu. Kendisinden büyük kadınlarla kurduğu münasebetler ve borsada kaybettiği paralarla meşhur oldu. Muhafazakârların başına geçerek 1868'de ve 1874-1880 arası İngiltere Başvekili oldu.

sonra günlük hayatımızı ve işimizi tanzim eden çok kıymetli kanunlar meydana getirdi ve yeni bir dünya nizamına katkı sağlamak için en münâsibidir. Sadece, günümüzün geçmişle sıkıca bağlandığı bu Filistin'de, inancımız, tüm insanlığın geleceği için diğerlerine yolu gösterebilecek ve insanoğulları arasında yeni çeşitli bağlar kurabilecektir".[87] Bu sözlerle, bilhassa Rusya'dan göçen fakir ve dindâr Yahudileri çorak topraklara dolduran Baron Rothschild, Filistin'i beş kez ziyâret etmesine rağmen, geldiğinde karada sadece birkaç gün veya hafta geçiriyor ve yemek yiyeceği ve uyuyacağı zaman kutsal topraklar yerine denizdeki yatını tercih ediyordu. Ayrıca İbrânîce'yi ihya etmeye çalışan Eliezer Ben-Yehuda[XLV] gibi adamları desteklediği halde kendisi tek kelime bile İbrânîce konuşmayı reddediyordu.[88]

İbrânîce'nin babası Eliezer Ben-Yehuda

XLV Eliezer Ben–Yehuda (1858-1922): Rus Yahudisi lügatçi ve gazeteci. Paris'te okudu ve 1881'de Filistin'e gelerek Alyans (Alliance Israélite) mektebinde hocalık yaptı. Ben-Yehuda, Mustafa Kemal'in 1911 yılında Kudüs'te görüştüğü ve kendisine Sabetayist olduğunu söylediği gazeteci Itamar Ben-Avi'nin babasıydı (Görüşmenin detayları için; Itamar Ben-Avi, Im Shahar Atzmautenu: Zichronoto Shel HaYeled Ha'lvri HaRishon, Tel Aviv 1961). Mustafa Kemal 1907'de Beyrut'a giderken Rişon'a uğramış ve Ben-Yehuda'yı ziyâret etmişti (M. Şükrü Hanioğlu, Ataturk: An intellectual Biography, Princeton Unv. P., New Jersey 2011, s. 215). Mustafa Kemal'e Osmanlı alfabesini Latin alfabesine çevirme fikrini veren de Ben-Yehuda ve oğluydu.

-7-

MISIR VE OSMANLI

Kimin kime ne borç verdiğini bilene kadar politika, târih ve milletlerarası kavgalar hakkında hiçbir şey bilmiyorsun demektir.
Ezra Pound

Tapınakçılar, Avrupa'da Rothschild ailesi başta olmak üzere, Amerika'da Rockefeller, Hindistan'da Haşhaşîlerin lideri Ağa Han gibi her memlekette kendileri için çalışan ailelerle dünya üzerinde kendi ağlarını ördüler. Bu aileler üzerinden o memleketlerde siyasî, sosyal ve mâlî operasyonlar yürütmeye başladılar. Hükûmetlerin kilit noktalarına kendi adamlarını yerleştirdiler. Böylece hükûmeti, hükûmet üzerinden meclisi, meclis üzerinden de halkı kontrol edebiliyorlardı. Ellerindeki masonik network ve medya gücü de bu kontrole yardımcı oluyordu. Tepesinde oturdukları devleti, kendi banka ve şirketlerine borçlandırıyor; devletin borcunu da vergileriyle yerli halk ödüyordu. Dünya üzerinde kendilerine borçlu olmayan devlet yok gibiydi. Bu da onlara, kontrol ettikleri devletleri birbirleriyle savaştırma veya danışıklı dövüş yaptırarak bir başka memleketi daha ele geçirme şansı veriyordu. Türkler kılıçla ne kadar iyi oynuyorsa, Tapınakçılar da parayla o kadar iyi oynuyordu.

1830'larda Cezayir'i işgal eden Fransa, Sultan II. Mahmud'a karşı ayaklanan Mısır Vâlisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'yı destekleyerek Mısır üzerinde nüfuz kurmuştu. Kütahya'ya kadar gelen Paşa karşısında zor vaziyette kalan Sultan Mahmud, İngiltere'den yardım istemeye mecbur kalmıştı. Böylece Tapınakçılar Fransa ile Mısır'ı, İngiltere ile de Osmanlı'yı kucaklarına almışlardı. Mısır ilk dış borcunu 1862'de aldı ve 1876 yılı îtibâriyle borç, 76 milyon pound oldu. Sadece Mehmed Ali Paşa'nın torunu Hıdiv (Mısır vâlisi) İsmail'in şahsî borcu bile 11 milyon pound civârındaydı.[89]

İflas eden Hıdiv, Fransız sermayesiyle 1869'da tamamlanan Süveyş Kanalı hisselerini satışa çıkardı. Artık İngiltere Başvekili olan Disraeli, hemen Rothschild ailesine müracaat ederek Kanal Şirketinin yüzde 44'ünü satın aldı. İngiltere böylece Mısır'a adımını attı. Ardından Mısır'ın borçları için İngiltere, Fransa ve İtalya'nın temsil edildiği milletlerarası bir komisyon teşkil edildi ve 1876'da 'Caisse de la dette publique' adında bir borçlar idâresi kuruldu. İki yıl sonra Mısır'ın gelirleri, bu idârenin vasıtasıyla İngiltere ve Fransa'nın müşterek kontrolü altına girdi ve Rothschild ailesi bu idâreye 8,5 milyon sterlin borç verdi. Lord Rothschild'e göre, Mısır'da "İngiltere'nin gelecekteki üstünlüğünü sağlaması gerektiği açık"tı. Rothschild'lerin Fransa'yı iknâ etmesinin ardından İngiltere, 1882'de Mısır'ı tek başına işgal etti.[90] Mısır'ı ele geçirmek maksâdıyla İngiltere ve Fransa'nın müşterek hareket ettiği bu askerî ve ekonomik operasyon, eş zamanlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda da yürütülmüştü.

Mehmed Ali Paşa tehlikesini borç almadan atlatan Osmanlı İmparatorluğu'nun Sultan Abdülmecid'e kadar hiç dış borcu yoktu, fakat hazine çoktan tükenmişti. Rothschild'ler, ilk başta Sultan'a Karadeniz'deki bakır madenlerinin imtiyazı karşılığında kredi teklif ettilerse de Sultan bunu reddetti.[91] Derken sudan bir sebep yüzünden Ekim 1853'te Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında

Kırım Harbi patlak verdi. İngiltere Kraliçesi bu harbe burnunu sokmak istemiyordu, çünkü Britanya Napolyon Savaşlarından beri borç batağına batmıştı. Kırım Harbi başladığında millî borcu yaklaşık 782 milyon pound civârındaydı. Yani, artık tamamen Tapınakçıların ellerine düşmüş ve sözlerinden çıkamaz hale gelmişti. Fakat Tapınakçılar bir yere harp ilân ettirmeden evvel o memleket aleyhinde menfî propaganda yürütmek için mutlaka bir sebep bulurlardı. Aradıkları bahane Kasım ayında geldi. Sinop açıklarında, gel beni vur diye bekleyen Osmanlı filosu, Rus filosu tarafından yok edildi ve Sinop şehri topa tutuldu. Osmanlı'nın İngiliz bahriye müşaviri Amiral Slade[XLVI] hâdiseyi uzaktan izlemekle ve Babıâli'ye rapor etmekle yetindi.

Amerika'yı II. Cihan Harbi'ne sokan Pearl Harbor baskınına benzeyen bu Sinop Baskını, İngiltere ve Fransa'yı Osmanlı yanında savaşa sokmak isteyen mason Mustafa Reşid Paşa'nın işine gelmişti. Paşa Osmanlı filosunu savunmasız bırakarak kendisinden bekleneni yapmıştı, top İngiltere'deydi. Tapınakçılar Londra'da savaş tamtamlarını çalmaya başladı. Sinop baskınının İngiliz basınında abartılarak ajite edilmesiyle İngiliz kamuoyu galeyana geldi. Gazeteler fırtınalar koparırken Kraliçe Victoria ve kocası Prens Albert hâlâ direniyordu. Bir gazete, savaşa karşı çıkan Prensi kasdederek, "Bir ülkenin savaşma arzusuna dizgin vurulacağına, Kule Tepesi'ndeki bir idam sehpasına birkaç damla suçlu kanı dökülsün!" diyecek kadar ileri gitti.[92] Kraliçe ve eşini kamuoyu ile köşeye sıkıştıran Tapınakçılar nihayet emellerine ulaştı ve İngiltere ve Fransa arka arkaya Rusya'ya harp ilân etmek mecburiyetinde kaldı. Lionel de Rothschild, İngiltere'nin harbe girdiğini duyunca, "800.000.000 pound borcu olan bir memleket, kendini başka bir savaşa dâhil etmeden evvel daha çok ve ciddi bir şekilde düşünmeliydi" demişti.[93] Fakat savaşın başlamasından elbette memnundu.

XLVI Adolphus Slade (1804-1877): Müşavir Paşa olarak bilinir. İstanbul'a ilk defa Mayıs 1829'da geldi. 1849-66'da Osmanlı Donanmasına hizmet etti.

Sultan Abdülmecid harbi finanse edebilmek için Mısır gelirlerini rehin göstererek 1854 ve 1855'te İngiltere bankerlerinden borç almak mecburiyetinde kaldı. Borçlardan ikincisi doğrudan Rothschild'lerden alınmıştı.[94] Harp, İngiltere tarafından kasıtlı olarak uzatıldı ve borçlar arttı. Tapınakçılar borcu verir vermez Sultan Abdülmecid'den reform talebinde bulundu ve Sultan bu yüzden Islâhat Fermânı'nı ilân etmek mecburiyetinde kaldı. Bunu diğer tâvizler tâkip etti. Mustafa Reşid Paşa'nın hâriciye nâzırlığı zamanında yabancı gazetelerde, Filistin'in de dâhil olduğu Suriye eyaletinin dört paşalığının 500 milyon frank karşılığında Rothschild'lere satılmasına karar verildiğine dâir haberler çıktı.[95] Anlaşılan, bu mason paşayla başı dertte olan Sultan Abdülmecid, satışa bir şekilde mâni olmuştu. Fakat Sultan ne kadar direnirse direnin Kırım Harbi'yle Osmanlı'yı avucuna alan Rothschild ailesi hızla ağlarını örecek ve 1855-1875 arası Osmanlı'nın dış borcu 9 milyon liradan 251 milyon liraya çıkacak ve İmparatorluk iflas edecekti.

Rothschild ailesinin ehemmiyet verdikleri şeylerden biri de borç verdikleri memleketlerde birer merkez bankası kurarak banknot basma imtiyazını elde etmekti. Baba Mayer Amschel, "Bir milletin parasını basmama ve kontrol etmeme müsaade edin, oranın kanunlarını kimin yazdığı umurumda olmaz" diyordu.[96] Bu maksâdla, Osmanlı'nın Rothschild ailesinden borç almasının hemen ardından 1856'da Banque Ottomane, yani Osmanlı Bankası kuruldu. Tabii olarak Rothschild'ler bankanın hissedârları arasındaydı.[97] Fransız ortakların iştirakiyle bankanın adı 1863'te Bank-ı Osmanî-i Şahane olarak değişti. Banka, gayesine uygun bir şekilde, banknot basma imtiyazı elde etti ve İmparatorluğun millî bankası oldu. 1875'te iflas eden İmparatorluk, devlet gelirlerini toplama ve kamu borçları için gereken meblağı rezerve etme işini tamamen Bankaya bıraktı. Kısaca söylemek gerekirse devlete ait olmayan hususî bir banka, İmparatorluğun hazinedarı olmuştu. Bankanın İngiliz azası, hissedârlara bu anlaşmanın müstakil

şirketler veya dünya mâlî müesseseler târihinde başka bir misalinin olmadığı bilgisini geçti. İngiliz bir finans mecmuası şöyle yazıyordu; "Bu muamelenin ehemmiyetini abartmamak imkânsız, çünkü bu, nihayet Türkiye'nin büyük ve zengin imparatorluğunun mâliyesinin, bilhassa vadesi doldukça hükûmetin mâlî borçlarının toplanmasını temin edecek, birinci sınıf İngiliz işadamları tarafından idâre edileceğinin müşahhas ispatıdır. Aslında Bank-ı Osmanî-i Şahane, pratikte, gelirleri toplayacak ve [devletin] borçlarının faizini ödeyecek."[98]

Sultan Abdülmecid'in kardeşi Sultan Abdülaziz, baskılara dayanamadı ve Osmanlı Bankası'na bu hakları vermek dışında, bir de yabancılara toprak mülkiyeti hakkı tanımak mecburiyetinde kaldı. Nisan 1876'da, Fransa'daki James'in en büyük oğlu Alphonse de Rothschild'in, İstanbul'daki Fransız elçisiyle beraber Sultan Abdülaziz'e gideceğine ve ona Filistin karşılığında, zengin maden kaynaklarına sahip Osmanlı topraklarının ipotek gösterildiği tüm borçların yarısının ödenmesi teklifinde bulunacağına dâir haberler gazetelerde neşredildi.[99] Görünen o ki Sultan Abdülaziz bunu kabul etmedi. Çünkü bir ay geçmeden, mason Midhat Paşa'nın[XLVII] başını çektiği ekip tarafından tahttan indirildi ve darbecilerce katledildi. Yerine, şehzade iken amcası Sultan Abdülaziz ile gittiği Londra'da Galler Prensi Edward'ın tavsiye üzerine mason olan Murad Efendi geçirildi; fakat o da akl-i dengesini yitirince taht kardeşi Şehzade Abdülhamid'e kaldı. Sultan II. Abdülhamid 1876'da tahta çıktığında, iflas etmiş bir devletin imparatoruydu.

XLVII Ahmed Şefik (1822-1884): Midhat Paşa olarak bilinir. 1834'te Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'nde vazifeye başladı. Muvakkat bir vazifeyle Şam'a gönderildiğinde Mustafa Reşid, Âlî ve Fuad Paşaların teveccühünü kazandı. Reşid Paşa'nın ölümünden sonra Âlî ve Fuad Paşaların himâyesine girdi ve 1858'de Avrupa'ya giderek Paris, Londra, Brüksel ve Viyana'da kaldı. 1876'da Veliaht Murad Efendi'yi tahta çıkarmak için Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa ve Şeyhülislâm Hayrullah Efendi ile beraber bir darbe yaparak Sultan Abdülaziz'i tahttan indirdiler. 1877'de yurtdışına sürgüne gönderildi. Kısa bir müddet sonra yurda dönmesine izin verildi. 1881'de Sultan Abdülaziz'in katline iştirak ettiği için muhakeme olundu ve idamına karar verildiği halde Sultan Abdülhamid tarafından affedilerek Tâif'e sürgüne gönderildi. Burada öldü.

Sultan Abdülhamid, Mısır'da 'Caisse de la dette publique' misalinde olduğu gibi, devlet tahvillerini ellerinde bulunduranların 1881'de Düyûn-u Umûmîye İdaresi'ni kurmasına müsaade etti. Osmanlı Bankası, bu idârenin kurulmasında başrol oynadı ve idarî heyetinde söz sahibi oldu. İdarenin merkezi İstanbul'daydı ve İngiltere, Hollanda, Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Osmanlı'yı temsilen yedi tane azası vardı. İdârenin müdürü, İstanbul İngiliz sefâretinin eski tercümanı Adam Block'tu.[XLVIII] İdâre, Mısır'da olduğu gibi, vergi ve gümrük gelirlerine doğrudan el koyabiliyordu.

Sultan Abdülhamid Yahudilerin Filistin'e girişini ve buradan toprak satın almasını yasaklamasına rağmen, Rothschild'ler düşük maaşlı Osmanlı memurlarına rüşvet vererek toprak satın almaya ve Yahudileri yerleştirmeye devam ediyorlardı.[100] Osmanlı'nın kaderinin Mısır'ınki gibi olacağı ve İngiltere'nin işgaline uğrayacağı açıktı. Fakat Sultan Abdülhamid, Midhat Paşa gibi İngiltere kuklalarını tepeleyerek iktidârı tek başına ele alacak; dehası ve denge siyâseti sayesinde, (meşrû bir hükümdar sayılmayan ağabeyi Murad'ı saymazsak) otuz üçüncü padişah olarak otuz üç yaşında başına geçtiği devleti, otuz üç sene daha ayakta tutmayı başaracaktı. Öyle ki Osmanlı'yı 'Hasta Adam' diyerek küçümseyen Çarın devleti bile Osmanlı'dan daha önce çökecekti.

XLVIII Sir Adam Samuel James Block (1865-1941): 1894-1903 arasında İstanbul İngiliz Elçiliğinin baştercümanı oldu. 1903'de Düyûn-u Umûmîye'nin İngiliz ve Hollanda temsilcisi oldu ve 1929'a kadar bu vazifede kaldı. 1907-1914 arası İstanbul'da Britanya Ticâret Odası'nın reisliğini yaptı.

-8-

CİZVİT MİRASI

Yahudilerin tahsil ve kurtuluşunu teşvik etmek, Fransız Yahudilerinin 1791'den beri planıdır. Yetmiş yıl sonra bu, Alliance Israelite'nin programıdır. ... Kardeşlerinin zulme uğradığı herhangi bir yerde hürriyeti teşvik etmek ve icap ederse güç kullanarak bazı hükûmetlerin tiranlığına karşı çıkmak Fransız İhtilâli'nin olduğu gibi, ahlâk ve vatandaşlık tedrisatı ile insanları yeniden canlandırmak da onların hedefleriydi: bu onların ve İhtilâlin müdahale politikasının idealiydi.
The Jewish Review -
Alliance Israelite Universelle'nin Doğuşu (1789-1860)

Tapınakçıların başka devletleri kontrolleri altına almak için kullandıkları en mühim ve tesirli yol, maarifti. İngiliz târihçi ve Hindistan'da idâreci Thomas B. Macaulay, 1835'te hazırladığı maarif raporunda şöyle yazıyordu; "Sınırlı imkânlarımızla halk kitlesine tahsil vermeye kalkışmamız imkânsızdır. Şu anda bizim ile idâre ettiğimiz milyonlarca insan arasında tercümanlık yapabilecek bir sınıf teşkil etmek için elimizden geleni yapmalıyız; kan ve ten rengi bakımından Hintli ama zevk, kanâat, ahlâk ve

anlayış bakımından İngiliz kişilerden oluşacak bir sınıf".[101] Bu sınıfı oluşturmak için Tapınakçılar, sömürgeleri Hindistan'da olduğu gibi, Osmanlı'da mektepler açmalı, bu mekteplerde Osmanlı vatandaşı gençlere dine göre değil, kendi arzularına göre yaşamayı öğretmeli, sonra da onlara, "Size öğrettiğimiz bu hayatı rahatça yaşamak mı istiyorsunuz? O zaman sizi şeriat ile idâre eden şu gerici Sultanı indirin, biz de size yardım edelim" demelilerdi.

Osmanlı Yahudileri dışa kapalı hayat yaşayan bir cemaatti. Çoğu Türkçe bile bilmiyordu. Prusya'da olduğu gibi onları 'aydınlatmak' ve modernize etmek icap ediyordu. 1856'daki Islâhat Fermânı'yla beraber gayrımüslimlere memur olma yolu açılmıştı. Fermân ilân edilirken Alphonse de Rothschild İstanbul'daydı. İlânı dinledikten sonra hemen Hahambaşına dönerek İmparatorluk'taki tüm Yahudi cemaatlerine bir tamim göndermesini istemişti. Tamimde, yapılması icap eden idarî ve maarifle alakalı reformlar anlatılıyordu.[102] Bu emir üzerine Yahudi çocuklarına Fransız usulü laik ve modern bir tahsil vermek ve Türkçe öğreterek Osmanlı bürokrasisine girebilmeleri için muhtelif mektepler kuruldu.

Mustafa Kemal'in okuduğu Şemsi Efendi Mektebi, ilk başta Şemsi Efendi'nin şahsî teşebbüsleri ile sıbyan mektebi olarak başlamış, Selânik'in ileri gelen zenginlerinin desteğiyle 'Mekteb-i Terakkî' adını alarak 1880'de yatılı bir mektep olmuştu.[103] Fakat İmparatorlukta asıl tesiri görülen, Alphonse de Rothschild'in gönderilmesini istediği tamimden dört sene sonra, Rothschild ailesinin desteğiyle 1860'da Paris'te kurulan Alliance Israélite Universelle'nin mektepleriydi.[104] Türkçe'de kısaca 'Alyans' olarak bilinen bu mekteplerde, Fransızca maarif veriliyor ve Tevrat yerine laik dersler öğretiliyordu. Üstelik Tapınakçılar, bu mekteplerden mezûn olan, bilhassa küçük yaşta babasını kaybetmiş Yahudi çocuklarını himâye ediyorlardı. İhtiyaç olduğunda istîdâdı olanları iktidâra taşıyor, yüksek makamlara getirtiyor veya mâlî cihetten destekleyerek şirketlerinin başına geçiriyorlardı.

Yahudi cemaatlerinin tahsili için Alyans mektepleri dışında, İstanbul'da 1911'de B'nai B'rith locaları ile beraber Béné Bérith mektepleri de açıldı. B'nai B'rith, 1843'te ABD'de kurulan ve sadece Yahudilere mahsus mason locaları modeline dayalı bir teşkilattı.[105] İstanbul'a 1908 İhtilâlinden sonra gelse de Osmanlı'nın diğer şehirlerinde eskiden beri faaliyetteydi. Mesela Kâhire locası 1887'de ve Kudüs locası ve mektebi 1888'de kurulmuştu.[106] Kudüs locasının ilk sekreteri de, Baron Rothschild'in arka çıktığı ve Mustafa Kemal'in 1907'de görüştüğü modern İbrânîce'nin babası Eliezer Ben-Yehuda idi.

Notre Dame de Sion mektepleri de Rothschild ailesinin desteğiyle kuruldu. Kurucusu Alphonse Ratisbonne, bankerlik yapan Yahudi bir ailenin dokuzuncu çocuğu olarak 1814'te Fransa'da doğmuştu. Ailesine ait bir bankada çalışırken aile dostu Baron Rothschild, onun Roma'ya gitmesi için ısrarcı oldu.[107] 1842'de Roma'ya giden Alphonse burada, daha evvel Pavlus ve Loyola'nın yaptığı gibi, Hazret-i Meryem'in kendisine göründüğünü söyleyip Katolik oldu ve isminin başına 'Marie', yani 'Meryem' koydurdu. Din ve isim değiştirince Cizvitlere katıldı. Yıllarca Cizvit papazlığı yaptıktan sonra Cizvitlerden ayrılıp, daha evvel Katolik papazı olan abisi ile beraber Siyon Kardeşleri Cemaati'ni kurdular. Kendileri gibi Katolik olan iki Yahudi kadın da onlara katıldı. Bu kadınlar da Notre Dame de Sion, yani Siyon Kızkardeşleri Cemaati'ni kurdu. Her iki cemaat de Yahudi çocuklarına Katolikliği öğretiyordu. Kudüs'te de bir mektep açtılar. Bugün Notre Dame de Sion kolejleri olarak bilinen bu mektepler vasıtasıyla Yahudi

Siyon Kardeşleri Cemaati'nin kurucusu Alphonse Ratisbonne

çocuklarını Hristiyan yapmaktan ziyade Yahudi-Katolik Hristiyan diyaloğunu geliştirmeye, yani bu iki dini birbirine benzetmeye çalıştılar.

Tapınakçılara ait bir diğer mektep, 1863'te Sultan Abdülaziz zamanında kurulan Robert Koleji'ydi. Kurucuları New Yorklu işadamı Christopher R. Robert ve misyoner Cyrus Hamlin'di. Mektebin üzerinde bulunduğu Rumelihisarı'ndaki arazi aslında Tanzimât diplomatlarından mason Ahmed Vefik Paşa'ya[XLIX] aitti ve Paşa, konağının da bulunduğu bu arsayı bir mektep kurmaları için misyoner Hamlin'e satmıştı. Sultan Abdülaziz satışa izin vermediğinden alışveriş gizlice olmuştu.

Sultan Abdülaziz ahşap bir bina olan koleji yıktırmak için çok uğraştı, fakat ecnebî mektebi olduğu için elinden gelmedi. Kolej 1869'a kadar gayrıresmî olarak çalışdı ve mason Âli Paşa'nın Sultan'ı, Amerika'nın Girit meselesine müdahil olabileceğini söylerek iknâ etmesi ve ardından iradeyi almasıyla, bir Bektaşî[L] tekkesinin yanına yapılan yeni kampüsün 1871'de resmî açılışı yapıldı. Kolejin temel atma merâsimine katılan yazar Ahmed Safi Bey, merâsimde bir Cizvit papazının verdiği nutukta, "Türkler buraları kan döküp aldılar. Biz de paramız ile aldık" dediğini yazmıştı. Ahmed Safi Bey, Kolejin maksâdını ise şöyle anlatıyordu; "Talebeye ibtida [ilkin] Protestanlık fikrini ilka [telkin] etmeye uğraşırlar. Maksâd Protestanlık değildir. Kendilerinin Hristiyanlık kisvesi altında tesisine çabaladıkları bir din vardır

XLIX Ahmed Vefik Paşa (1813?-1891): Osmanlı devlet adamı. Bulgar asıllıydı. 1834'te Paris'e tâyin edilen Mustafa Reşid Paşa'nın yanında elçilik tercümanlığına getirilen babası ile birlikte Paris'e gitti. Saint-Louis Lisesi'nde okudu. Tercüme Odasında memur olarak kariyerine başladı. Mustafa Şekib Efendi'nin maiyetinde Londra'ya gidip iki sene kaldı. 1851'de Tahran Büyükelçisi oldu. 1859'da Paris'te vazife yaptı. İngilizlerin desteğine rağmen sadarete gelemedi. Birinci Meşrûtîyet'in ilânından sonra Meclis-i Mebûsân vekili ve sadrazam oldu. Kısa zaman sonra azledilerek Bursa vâliliğine tâyin edildi.

L Bektaşîlik: Hacı Bektaş-ı Veli olarak bilinen Seyyid Muhammed bin İbrâhîm Ata tarafından kurulan İslâmî tarîkât. Fadlullah-ı Hurufi (ö. 1394) adında İranlı bir Yahudinin kurduğu hurûfîliğin tâkipçilerinin Bektaşî tekkelerine sızmasıyla bu tarîkâta bağlı tekkelerin çoğu Sünnîlikten ayrıldı.

ki o da zann-ı ağlebime [kuvvetli zannıma] göre farmasonluktur. Bunların fikrince dünyada bir din olmalı ve umûm insanlar bu din ile amel etmelidir".[108] Sultan Abdülhamid bu mekteplerin güttüğü gizli maksâdların farkındaydı. Öyle ki, araziyi veren Ahmed Vefik Paşa 1891'de ölünce Sultan Abdülhamid, "Ecdadımın yadigârı Hisar'ın kıyısına bu ecnebi mektebi musallat etti. Şimdi o da haşre kadar çan sesleri altında uyusun" diyerek Paşayı, vasiyetinde başka bir mezarlığa gömülmeyi talep etmesine rağmen, mektebin yakınındaki bugün Aşiyan mezarlığı olarak bilinen Kayalar kabristanına gömdürttü. Robert Koleji, Rothschild'lerin ABD'de elinden tuttuğu Rockefeller ve diğer Amerikalı işadamlarının destekleriyle büyüdü. Bu mektepten Hâlide Edip gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük emeği geçen gençler yetişecekti.

Muhafazakârlara göre insan, tabiatı îtibâriyle egoist ve sınırsız arzulara sahip olduğu için, din ve aile tarafından bu arzuları kontrol altında tutulmalı ve egoistliği müşterek menfaate çevrilmeliydi. Kadın ve erkek eşit değildi, çünkü Allah, kadın ve erkeğe birbirlerini tamamlayan farklı mesuliyetler ve vazifeler yüklemişti. Bu yüzden dindârlara göre ideal cemiyet, fertlerin birbirine inanç ve müşterek ahlâkî değerlerle bağlandığı ve aile ve dinin kendilerine yüklediği mesuliyetlerini yerine getirdiği bir topluluktu. Bu cemiyette erkekler, ailenin geçimini sağlamakla mükelleflerdi. Fakat aydınlanmacı ekonomist Adam Smith'e göre ideal cemiyet ferdiyetçiydi, yani kadın-erkek her fert kendi maddî menfaatinin peşinden koşmalıydı. Bu yüzden Tapınakçılar kölelere hangi maksâdla hürriyet verdilerse, kadınları da aynı şekilde hür kılmak istiyorlardı. Fakat önlerinde büyük bir mâni vardı; kadınlar köleler gibi çalışmıyor, evin hanımı olarak rahatça yaşıyorlardı. Bilhassa harp zamanlarında oldukça ihtiyâç duyulan bu ucuz işgücünü evden çıkarmak için, kamoyunda iş hayatının cazip bir şekilde sunulması, çalışan kadının güçlü kadın olduğu imajının oluşturulması ve kız çocuklarının tahsili

lazımdı. Tapınakçıların mektepleri, bu yüzden sadece erkekler için değildi. 1868'de Edirne'de açılan Alyans kız mektebi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk kız mektebiydi ve kız mekteplerinin sayısı zaman içerisinde hızla artacaktı.

Rothschild'ler, bu mektepleri açmak da dâhil, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki işlerini Osmanlı'nın ileri gelen Yahudi aileleri vasıtasıyla yürütüyorlardı. İstanbul'da Camondo ve Selânik'te Allatini aileleri, bunların en meşhurlarıydı. Camondo ailesinin reisi Abraham de Camondo, 1785'de İstanbul'da doğmuştu. Venedikli Sefarad Yahudisi bir ailenin çocuğuydu. Rothschild ailesinin dostu ve Benjamin Disraeli'nin akrabasıydı. Öyle ki onun için 'Şark'ın Rothschild'i' deniyordu. İtalya'ya hizmetlerinden dolayı Şövalye unvanı almıştı. Sultan Abdülmecid, Sultan Abdülaziz ve Reşid Paşa'nın bankerliğini yapıyor, diğer yandan da reformları ve masonluğu destekleyen bir Ladino gazetesi çıkartıyordu. Muhafazakâr Yahudilerin şiddetli muhalefetine rağmen İstanbul'da bir Alyans mektebi açmayı başarmıştı.[109]

Allatini ailesi'nin lideri ise Moses Allatini'ydi.[LI] Ailenin kökleri, 16. yüzyılda İtalya Ferrara'da yaşamış bir doktora uzanıyordu. Moses, Avrupa'nın neredeyse her memleketinde şirketleri olan Lazaro Allatini'nin oğluydu. 1809'da Selânik'te doğmuş, İtalya'da tıp okumuştu. Dönünce babasının şirketinin başına geçmiş, bir yandan da Selânikli Yahudileri modernize etmekle uğraşmıştı.[110] Moses, Selânik'te laik maarif veren ilk modern mektebi 1856'da açtı, fakat dindâr Yahudilerin gösterdiği reaksiyon üzerine mektep 1861'de kapandı. 1873'te ilk erkek Alyans mektebini, bir sonraki sene de kız mektebini açmaya

LI Moses Allatini (1809-1882): İtalya'da tıp okudu ve Floransa'da pratisyen doktor olarak çalıştı. Burada ihtilâlci fikirlerle tanıştı. 1834'de babası ölünce Selânik'e döndü ve babasının şirketlerinin başına geçti. Değirmenler, fabrikalar ve atölyeler kurarak Selânik'te ekonominin inkişafında büyük rol oynadı. Selânik'te başlattığı bu sanâyi inkılabının yanısıra kültürel inkılaplar da yaparak Yahudilere laik maarifin önünü açtı.

muvaffak oldu.[111] Böylece, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Selânik'te yedi tane Alyans mektebi açılmıştı.[112]

Selanik'te Allatini Alyans Mektebi

İKİNCİ KISIM

-1-

PEMBROKE & CARNARVON KONTLARI

Eğer Lordlar Kamarası kaybolacaksa altın ve para dini, heybetli ve hâkim bir şekilde bu ülkede kalacaktır.
IV. Carnarvon Kontu Henry Herbert

Kitabımızın kahramanı Aubrey Herbert'ın büyük büyük dedesi William Herbert, Gallerli şövalye William ap Thomas'ın torunuydu. Bir İngiliz kontunun yanında çalışırken bir adamı öldüren William, Fransa'ya kaçtı. Burada Kral I. François'in hizmetine girerek paralı askerlik yaptı. Kısa zamanda Kralın gözdesi oldu. François'in onu İngiltere Kralı VIII. Henry'ye takdim etmesiyle, tekrar İngiltere'ye döndü. William, 1551'de Henry'nin oğlu Kral VI. Edward tarafından I. Pembroke Kontu ilan edildi. William Herbert'ın Bâtınî bir tarafı da vardı. VIII. Henry'nin kızı Kraliçe I. Elizabeth'in istihbarat şefi ve müşaviri John Dee,[LII] onun hizmetinde çalışıyordu.[113] John Dee, çok iyi bir matematikçi olmasının yanı sıra simya, kabala ve büyü üzerine

LII John Dee (1527-1608/1609): Kraliçe Elizabeth'in müneccimi. Matematikçi ve astrologtu. Sihirde kullandığı, üzerinde Davut Yıldızının bulunduğu bazı objeler bugün British Museum'da teşhir edilmektedir.

yaptığı çalışmaları ile tanınıyordu. Tapınakçıydı ve Gül-Haçlı mezhebinin ileri gelenlerindendi.[114]

William'ın oğlu II. Pembroke Kontu Henry, Kraliçe I. Elizabeth'in yakın arkadaşlarından Mary Sidney ile evlendi. Mary, laik ve Protestan bir kadındı. Bâtınî ilimlere merakı vardı, John Dee'nin talebelerinden birini hep yanında bulunduruyordu. Ayrıca erkek kardeşi de John Dee'in talebesiydi.[115] Mary o zamana göre çok iyi tahsil görmüş bir kadındı. Fransızca, İtalyanca ve İbrânîce biliyordu. Çok sayıda yazar ve şair maddî destek için onun eline bakıyordu. Kültürel projeler yürütüyor, genç yaşta ölen kardeşinin bıraktığı eserleri tamamlıyordu. Hatta William Shakespeare'in eserlerini bile aslında onun yazdığı söylenir.[LIII] Bununla beraber Shakespeare'in eserlerinde şifrelenmiş çok sayıda Gül-Haçlı mesaj olduğu için bazı eserlerinin yazarının, Pembroke Kontu'nun dostlarından Francis Bacon[LIV] olduğunu iddia edenler de vardır.[116] Shakespeare'in aslında kim olduğu hâlâ bilinmiyor ama ilk eserlerini, Henry ve Mary'nin oğulları III. Pembroke Kontu William ve IV. Pembroke Kontu Philip'e atfettiği kesin olarak biliniyor.[117]

Kral VI. Henry, İngiltere'de tüm mason toplantılarını yasaklamıştı. III. Pembroke Kontu William, Kral I. James'in de müsaadesiyle, masonluğu yeniden tanzim ederek 1607'de tekrar faaliyete geçirdi.[118] Kendisi için çalışan mimâr Inigo Jones'u,[LV] İngiltere masonlarının üstâd-ı âzâmı yaptı ve 1618'de Jones'tan sonra kendisi üstâd-ı âzâm oldu.[119] Oxford'un rektörlüğünü yaptı ve burada adına Pembroke Koleji açıldı. Çok zengindi. Kendisinin ve kardeşi Philip'in Doğu Hindistan Şirketi'nde ve Kuzey

---

LIII Bu hususta İngiliz yazar Robin P. Williams, 'Avon'un Tatlı Kuğusu: Shakespeare'ı bir kadın mı yazdı?' adlı bir kitap bile yazdı: Robin P. Williams, Sweet Swan of Avon: Did a Woman Write Shakespeare?, Wilton Circle Press, New Mexico 2012.

LIV Francis Bacon (1561-1626): İngiliz filozof, devlet ve ilim adamı. Tapınakçılar tarafından bilhassa 'New Atlantis' (Yeni Atlantis) adlı eserine kıymet verilmektedir.

LV Inigo Jones (1573-1652): İngiliz ressam ve mimâr. İlk büyük çalışması bugün Millî Denizcilik Müzesi'nin bir parçası olan Greenwich'teki Kraliçe'nin Evi'dir.

Amerika'da koloniler kuran Virginia Şirketi'nde hisseleri vardı.[120] Her ikisi de Kral I. James'in en yakın dostlarındandılar. William 1630'da 50 yaşında iken ölünce kardeşi Philip, yeni Pembroke Kontu oldu. Philip, kardeşinin sadece unvanını ve gayrimenkullerini almakla kalmadı, 1641 ve 1648'de Oxford rektörü de seçildi. Bu vazifesini ölene kadar sürdürdü, ölünce rektörlüğü, İç Savaştan sonra cumhuriyet kuracak olan diktatör Oliver Cromwell'e bırakacaktı.[121]

4. Pembroke Kontu Philip

IV. Pembroke Kontu Philip, daha kardeşi hayattayken Trinidad, Tobago ve Barbados adalarını topraklarına katarak servetine servet katmıştı. Saraydan sonra İngiltere'de en çok sözü geçen adamdı. Kral James ölüm döşeğinde yatarken yerine geçecek oğlu Charles'a, Philip'e iyi davranmasını nasihat etti.[122] Kral I. Charles, babasının sözünü tuttu ve Philip'i hiç kırmadı. Fakat Philip koyu bir Protestan olduğu için, Charles'ın Katolik karısı, yani Kraliçe Henrietta Maria ile arası iyi değildi. Bu yüzden sarayla arası açıldı ve İç Savaşta Parlamentocuların tarafını tuttu. Philip, Ocak 1649'da Kral I. Charles'ın idama gidişini izledikten sonra Nisan ayında mebus oldu. İhtilâlci kumandan Cromwell, Philip'i devlet şûrasına tâyin etti, fakat hastalığı sebebiyle parlamento çatısı altında çok kalamadı ve ihanet ettiği kraldan bir sene sonra, Ocak 1650'de öldü.

Sekizinci Pembroke Kontu'nun torununa, Kral VI. Edward tarafından 'Carnarvon Kontu' unvanı verildi. Onun torunu olan Üçüncü Carnarvon Kontu Henry Herbert, Aubrey Herbert'ın dedesi ve ona en çok benzeyen kişiydi. İhtilâlci,

İtalya'nın millî kahramanı Giuseppe Garibaldi

romantik ve eksantrik bir karakterdi. Fransa'da, İtalya'da, İspanya'da, kısacası Avrupa'da nerede bir ihtilâl var, Carnarvon Kontu oradaydı. Aubrey'in dedesini gençliğinde, Katalan gerillalara esir düşmüş bir halde, Cenova'da siyasî bir kargaşada ölümden dönerken, Paris'te düello yaparken veya Güney Fransa'da ihtilâlci bir kalabalığın başında görmek mümkündü. Mustafa Kemal gibi büyük bir ihtilâlci ve cumhuriyetçi bir mason olan, Genç İtalya hareketinin kurucusu Mazzini[LVI] ve General Garibaldi,[LVII] onun adamlarıydı. Evlilik bile Kontun hızını kesemedi. Karısını, kendisiyle aynı adı taşıyan en büyük oğlu Henry'i ve kızını alarak 1838'te, yani Mustafa Reşid Paşa'nın Baltalimanı Konvansiyonuyla Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiltere'nin pazarı hale getirdiği sene, İstanbul'a gitti. Oğlu Henry burada hastalanınca mecburen İngiltere'ye döndü ve İngiltere Parlamentosunun mimârına, ailesi için, Londra'nın batısında yer alan Newbury'de muhteşem bir şato inşa ettirdi; Downton Abbey[LVIII] dizisinden tanıdığımız Highclere Şatosu'nu.[LIX]

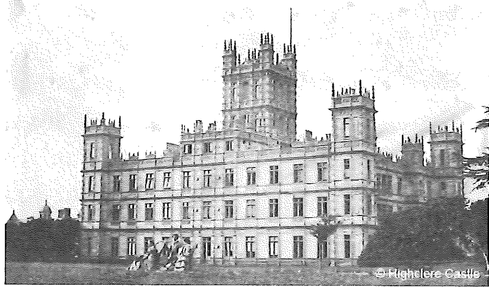
LVI Giuseppe Mazzini (1805-1872): İtalya birliğini kurmaya çalışan İtalyan aktivist. Gizli ihtilâlci bir cemiyet olan Carboneria'nın mensubuydu. Masonik 'hürriyet' ve 'eşitlik' prensiplerini İtalya'ya yaymak ve İtalyan milliyetçiliğini canlandırmak için 1831'de Londra'da Genç İtalya (La Giovine Italia) hareketini kurdu. Genç (Jön) Türkler, bu modele göre kurulmuştur.

LVII Giuseppe Garibaldi (1807-1882): Fransa Nice'te doğdu. 1833'te Mazzini ile tanışarak Genç İtalya hareketine katıldı. İtalya Piedmont'ta çıkartmak istediği isyân muvaffak olmayınca ölüme mahkûm edildi ve Güney Amerika'ya kaçtı. 1848'de geri dönerek İtalya'nın Avusturya'ya karşı başlattığı İstiklâl Harbi'ne katıldı. Papa kaçtıktan sonra Mazzini ile beraber Roma'da cumhuriyet kurdular, fakat Fransız ordusu gelince şehri terk ederek Kuzey Amerika'ya gitti. 1864'te İngiltere'de krallar gibi karşılandı. Fransız ordusu çekilince Roma meclisinde mebus oldu.

LVIII Downton Abbey (2010-): Aristokrat bir İngiliz ailenin Birinci Cihan Harbi sonrası değişen hayatını anlatan TV dizisi. Britanya ve Birleşik Devletler'de en çok izlenen dizilerden olmuş ve Golden Globe mükâfatı almıştır.

LIX Stanley Kubrick tarafından çekilen 'Eyes Wide Shut' (Gözleri Tamamen Kapalı) (1999) filminin seks ayini sahneleri, bu şatoda çekilmiştir. Şato, İngiltere Parlamentosunun, yani Westminster Sarayı'nın mimârı tarafından inşa edildiği için her iki binanın mimârî hususîyetleri birbirine benzer.

Üçüncü Carnarvon Kontu Henry Herbert, İngiltere'de kendini, unvanının ve şatosunun varisi olan en büyük oğlu Henry'nin tedrisatına adadı. Oğlu Henry'i, dişi sineğin bile giremediği Eton Koleji'ne[LX] gönderdi. Oğul Henry, daha Eton'a gitmeden Yunan klasiklerini okuyacak ve anlayacak kadar iyi bir maarif almıştı. Bu yüzden mektebin en muvaffak talebelerinden oldu. Eton'un ardından Oxford'u birincilikle bitirdikten sonra birkaç yılını seyahate harcadı. Yirmi dört yaşında Şam, Bağdat ve İstanbul'u gezdi ve İngiltere'ye dönünce siyâsete atıldı. Baba Henry, yani 3. Carnarvon Kontu, Fransız ihtilâlcilerin girişinden elli sene sonra, Roma'da bir cumhuriyet kurulmasıyla neticelenecek İtalya ihtilâllerini başlattıktan sonra 1848'de öldü.

Lord Carnarvon'un İngiltere'deki evi: Highclere Şatosu

Babasının ölümünden sonra IV. Carnarvon Kontu olan Henry, Chesterfield Kontu'nun kızı ile evlendi. Ondan bir oğlu ve üç kızı oldu. Eşi üçüncü kızını doğurduktan sonra öldü. Üç sene sonra Henry, dayısının kızı Elizabeth Howard'a âşık oldu. Howard'lar, Herbert'lar gibi İngiltere târihinde çok mühim roller oynamış eski bir aileydi. Aile içinde kısaca 'Elsie' olarak bilinen Elizabeth, Carnarvon Kontu'ndan yirmibeş yaş küçüktü. Aradaki bu yaş farkından dolayı başta biraz naz yapsa da Elsie, halasının oğlu ile evlenmeyi kabul etti. Düğünden sonra, İngiltere'nin güneybatısında bulunan Pixton'a yerleştiler ve Henry eşini alarak

LX Eton Koleji: Kral VI. Henry tarafından fakir erkek çocukların ücretsiz okuması için 1440'da Windsor Kalesinin yakınlarında kuruldu. Yatılı bir mektep olan Eton, daha sonraki kralların yaptırdığı yeni binalarla büyüdü. İngiltere'nin idârecilerini yetiştiren memleketin en prestijli mektebidir. David Cameron da dâhil 20 başvekil burada okumuştur.

Kuzey İtalya'ya, Portofino'ya balayına gitti. Karısı Elsie bu küçük balıkçı kasabasını çok sevince Henry, bir tepede geniş bir arazi alıp buraya yeni bir ev inşa ettirdi. Adını da İtalyanca Highclere ile aynı manaya gelen 'Alta Chiara' koydular.

İngiltere'ye dönünce Henry, karısını tekrar şatoları Highclere'a, ilk eşinden olma çocuklarının yanına götürdü. Kontun en büyük kızı Winifred, on dört yaşında ve yeni eşinden sadece sekiz yaz küçüktü. Diğer kızı Margaret sekiz ve en küçük kızı, vaftiz annesi Kraliçenin adını taşıyan Victoria ise dört yaşındaydı. Her şeye rağmen kızların hepsi üvey annelerini kabullendiler ve sevdiler, fakat on iki yaşındaki oğlu George, her ne kadar yeni annesine karşı icap eden hürmeti gösterse de onu hiçbir zaman kabullenmedi.

Dedeleri Pembroke ve Carnarvon'larda olduğu gibi masonluk, Kont Henry'nin de hayatında mühim bir yer tutuyordu. Lord Carnarvon, masonluğun ehemmiyetini şöyle tarif ediyordu; "Kolonileşmenin uyanışının hemen ardından, her nereye bir göçmen kulübesi inşa edildiyse veya fethin bayrağı her nerede dalgalandıysa kısa bir müddet içinde Masonluk orada aynı hâkimiyete sahip oldu... Britanya İmparatorluğu'nu temsil ve takviye etti".[123] Bu yüzden masonluğa ilk defa 1856'da genç bir delikanlı iken girmişti. Hızla yükseldi ve 1870'de İngiltere Birleşik Büyük Mason Locası'nın üstâd-ı âzâm vekili oldu. Dört sene sonra baş üstâd-ı âzâmlığa terfi etti ve 1875'te Galler Prensi'ni, yani geleceğin 7. Edward'ını üstâd-ı âzâm îlân etme şerefini ona verdiler.[124] Lord Derby ve Disraeli'nin başvekillikleri zamanında koloniler nâzırlığı yaptı. Bu vazifedeyken Victoria İngiltere'sinin Avustralya, Kanada, Hindistan ve İrlanda gibi müstemlekelerinin hem otonomi almalarını destekledi hem de onları masonik teşkilatlanmayla Londra'ya bağladı. Öyle ki Avustralya'daki masonlar, "Majestelerinin müstemleke idârelerinin tekâmülü, takviyesi ve birliği" için yaptıklarından dolayı kendisine teşekkür ettiler.[125]

Aubrey Herbert'ın babası 4. Carnarvon Kontu Henry

Lord Carnarvon, 93 Harbi olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ne kadar koloniler nâzırlığı vazifesini devam ettirdi. Türkleri yakından tanıyordu. İstanbul'a en son Kırım Harbi'nden sonra olmak üzere üç kez gitmişti. Temmuz 1867'de Buckingham Sarayı'nda Sultan Abdülaziz'le bile tanışmıştı. Yine de ne yaptığı bu seyahatler ne de Sultan'ı çok yakışıklı bulması, Lord'un Türklerden nefret etmesine mâni olmuştu. 1878'de Parlamentonun Osmanlı'ya yardım etmek için İngiliz donanmasını İstanbul'a göndermek istemesi üzerine Lord Carnarvon, İngiltere'nin yeni bir Kırım Harbi'ni göze alamayacağını söyleyerek nâzırlıktan istifa etti. "Şahsî hislerimin muhtemelen bazı iş arkadaşlarımdan daha anti-Türk ve (kelime uydurmama müsaade ederseniz) daha taşralı-zihniyetli olduğunu biliyorsunuz" diye yazmıştı Lord Derby'e.[126]

Hükûmetteki pozisyonunu kaybeden Carnarvon Kontu Henry, masonluktaki üstâd-ı âzâmlık makamından ölene kadar hiç ayrılmadı. 1887'deki ziyâretinden sonra Avustralya'daki bir vâli, kurduğu masonik bağlar sayesinde Carnarvon'un "İngiltere'ye karşı beslenen iyi niyeti pekiştirmede binlerce Federasyon konuşmasından çok daha fazlasını" yaptığını söylemişti.[127] Aynı yılın Haziran ayında Amerika dâhil dünyanın her yerinden gelen altı bin mason, Kraliçe'ye hürmetlerini sunmak üzere Londra'da toplanmıştı. Bu toplantıyı izleyen Carnarvon kurdukları masonik imparatorluğu, "İngilizlerin güçlü elleri ve kalpleri ile neticelendirdiği ve inşa ettiği... Roma'nın kartallarının hüküm sürdüğünden daha büyük bir İmparatorluk" olarak tarif

ediyordu.[128] 1897'de dünyanın muhtelif yerlerini gezen bir mason, Carnarvon'un üstâd yaptığı Galler Prensi'nin "farmasonlukla siyâsetin yapabileceğinden daha fazlasını yaptığını" düşünüyordu, "Kolonileri birlikte Ana Vatan'a yaklaştırdı ve başka şekilde kurulması imkânsız olan milletlerarası bir federasyon meydana getirdi."[129]

-2-

ETON VE OXFORD

Yıl 2040. Ortadoğu'daki bir petrol krizi neticesinde Britanya'da petrol tükendikten sonra Londra sokaklarında isyânlar var. Protestocular kamu binalarına saldırdı. Çok sayıda polis öldü. Neticede hükûmet protestoları durdurmak için orduyu harekete geçirdi. İki gün sonra protestolar durdu, fakat yirmi beş protestocu ordu tarafından öldürüldü. Sen Başvekilsin. Kamuoyuna yayınlanacak bir konuşma için, saldırgan protestoculara karşı orduyu kullanmanın sizin için neden tek mümkün ve hem lüzumlu hem de ahlâkî tercih olduğunu îzâh eden bir metin yazın.

Eton Koleji 2011 Burs Müracaat Suali

4. Carnarvon Kontu Henry elli yaşına yeni girdiğinde, ikinci hanımı Elsie hamileydi. Henry'nin ikinci oğlu Aubrey, 3 Nisan 1880'de, sabahın erken saatlerinde dedesinin yaptırdığı Highclere Şatosu'nda doğdu. Bir aile âdeti olarak adını, 'Aubrey Nigel Henry Molyneux' koydular. Carnarvon Kontu çocuklarına karşı resmîydi, fakat Aubrey'e hususî bir alaka gösteriyor ve seyahate giderken umûmîyetle onu da yanında götürüyordu.

Aubrey Herbert ve babası Lord Carnarvon, 1885 (Highclere Şatosu Arşivi)

Bu yüzden Aubrey ilk yaşına, babasının Portekizce öğrenmek için gittiği Atlas Okyanusundaki Madeira adasında girdi. Bu seyahatler dışında, çocuğun hayatı Highclere Şatosu, Londra, Pixton ve İtalya'da Portofino arasında geçiyordu. Aubrey'den üç sene sonra Elsie, kocasına bir erkek evlat daha doğurdu; Mervyn. İki erkek kardeş birbirlerine çok düşkün olmalarına rağmen karakter olarak çok farklıydılar. Mervyn babasına benziyordu, Aubrey ise ihtilâlci dedesi 3. Carnarvon Kontu'na ve anarşist amcası Auberon'a çekmişti.

Aubrey beş yaşında iken babası İrlanda vâlisi olunca Dublin'e taşındılar. İrlandalılar bir önceki vâliden nefret ediyordu. Bu yüzden sâbık vâli, yanında muhafızları olmadan dolaşamazdı. Carnarvon Kontu ise onun gibi değildi; halkın arasına karışıyor, İrlanda'nın ileri gelen Katolikleriyle dost oluyordu. Fakat Londra'daki Muhafazakâr kabine, Henry'nin tâviz veren bu tavrından rahatsız oldu. Bunun üzerine Henry istifa ederek İngiltere'ye döndü, fakat bundan şikâyetçi değildi. Böylece artık bütün dikkatini tekrar oğlu Aubrey'e verebilecekti. Oğlunun gözleri çok kötü vaziyetteydi. Kendisi de hiçbir zaman iyi görememişti ama Aubrey önünü bile görmekten acizdi. Öyle ki gözlerini bağlamadan bile körebe oynayabilirdi. Götürdükleri doktor bunun sebebinin akraba evliliği olduğunu söyledi. Gözlerin daha kötüye gitmemesi için çocuğun gün içerisinde toplamda sadece yirmi dakika ders çalışması gerekiyordu. Henry bunu duyunca yıkıldı, çünkü babası gibi o da evladına iyi bir tedrisat vermek istiyordu.

Lord Carnarvon kolay pes eden biri değildi. Oğluna hemen o sıralar henüz yeni keşfedilmiş olan bir daktilo aldı. Aubrey bununla yazmayı öğrendi. Doktorun tavsiyesine uyuyor ve günde yirmi dakikadan fazla okumuyordu. Geri kalan derslerini ise dinleyerek öğreniyordu. Bunun böyle gitmeyeceğini bilen Henry, deva aramaya devam ediyordu. Evladını Almanya'daki meşhur bir göz doktoruna gönderdi. Aubrey'in gözlerini muayene eden doktor, çocuk biraz daha büyüdüğü zaman bir ameliyat olursa bir umut olduğunu söyledi. Bunu haber alan Henry heyecanlandı ve doktora merak ettiklerini sormak için bir sonraki muayenede kendi de bulunmak istedi. Nisan 1890'da henüz yeni on yaşına girmiş olan Aubrey'i alıp Almanya'ya gitti. Lord Carnarvon burada aldığı cevaplardan tatmin oldu ve oğlunu Eton'a yazdırmaya karar verdi. Fakat hevesi kursağında kaldı. İngiltere'ye dönünce hastalandı ve bir ay sonra Londra'daki evlerinde çok sevdiği evladını geride bırakarak hayata gözlerini yumdu.

On yaşında çok sevdiği babasını kaybeden Aubrey, Highclere Şatosu'nu da üvey ağabeyine kaptırdı. Ağabeyi George artık Beşinci Carnarvon Kontu'ydu. Annesi Elsie ise genç yaşında dul kalmıştı. Elsie'nin kendi evlatları Aubrey ve Mervyn dışında bir de bakması gereken üvey kızları vardı. Üstelik kızların sosyeteye tanıtılma yaşları gelmişti. Londra'ya yakın olması gerektiği için Elsie, oğullarını Highclere'e yakın bir yerde yaşayan halalarının yanına gönderdi.

Aubrey on üç yaşına kadar hep hususî hocalardan ders aldı. Mervyn küçük ve Aubrey neredeyse kör olduğu için halaları yeğenlerinin haline üzülüyor, fakat annelerinin bu kadar koruyucu olmasını da doğru bulmuyordu. Aubrey'in normal bir hayat sürmesi ve diğer çocuklar gibi bir mektebe gitmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunu annesine söyleyince Elsie istemeye istemeye kabul etti. Böylece Aubrey annesinin kanatlarının altından çıktı ve babasının son arzusu olan Eton'a kaydoldu.

Eton Koleji talebeleri

Aubrey Nisan 1893'te Eton'a yerleşti. Babası, dedesi ve tüm Carnarvon'lar burada okumuştu. Sınıfları, şapelleri, kütüphanesi, laboratuarları, memurların kaldığı lojmanlar ve ofisleri ile Eton, kocaman bir külliye idi. Kolejde 8-16 yaş arası binden fazla çocuk vardı ve bunların bir kısmı mektebin yurtlarında, bir kısmı ise kasabadaki evlerde kalıyordu. Mektepte sıkı bir disiplin ve talebeler arasında hiyerarşi vardı. Yeni gelenlerle üst sınıfların kıyafetleri bile farklıydı. Küçükler kısa ve sert yakalı bir ceket giyerken, ağabeyleri uzun kuyruklu siyah bir frak, içinde bir yelek ve altına gri ya da siyah pantolon giyiyorlardı. Ve bir de ceketlerinin yakalarını örten kocaman bir Eton yakalığı. Kolejin kendine has adetleri vardı. Üst ya da alt sınıf, herkes, hem mektebin hem de İngiltere'nin adet ve geleneklere azamî dikkati göstermek mecburiyetindeydi. Etonlular kendi dillerini bile oluşturmuştu. Kıdemli talebeler kendi aralarında çömezlerin anlayamadığı Koleje mahsus farklı bir jargon kullanıyordu.

Verdiği tahsil ve terbiyeyle İngiltere'nin, hatta belki dünyanın en iyi mektebiydi. Fakat bu yatılı kolej Aubrey'in pek hoşuna gitmemişti. Çünkü annesinin tuttuğu bir hoca devamlı yanındaydı. Gözleri iyi görmediği için kendisiyle hususî alakadar oluyor ve derslerini sesli olarak ona okuyordu. Bu yüzden bu adamla saatlerce vakit geçirmesi gerekiyordu. Çaylarını bile beraber içiyorlardı. Ondan ayrılıp da diğer çocukların oyunlarına ve çalışmalarına katılamıyordu. Yurt hocası ise otuzlu yaşlarda bir adamdı. Çocukları Pazar akşamları, şöminenin yanında duran sandalyesinin etrafına topluyor ve onlara ders anlatıyordu. Diğer talebeler ona hayrandı ama Aubrey ondan pek haz etmiyordu.

Onun da Aubrey'den hoşlandığı söylenemezdi. Annesine sık sık mektup yazıp, onun ne kadar dağınık olduğundan, derslerine dikkat etmediğinden şikâyet ediyordu.

Yatılı mektebin getirdiği kasveti dağıtmak isteyen Aubrey, annesi ile muntazaman mektuplaşıyordu. Eton'daki diğer çocuklar, böyle bir karaktere pek alışık olmadıkları için ondan hoşlanmıyor, hatta zaman zaman dövüyorlardı. Fakat Aubrey annesine bunlardan hiç bahsetmiyordu. Yurt hocasına göre, yediği dayağın sebebi kendisiydi. Haber vermeden arkadaşlarının odasına dalıyordu ve biraz fazla sivri dilliydi. Annesine yazdığı bir mektupta hocası, Aubrey'in yalnız takılmayı sevdiğini, bu yüzden çok az arkadaşı olduğunu anlatıyordu. Neyse ki iki yıl sonra kardeşi Mervyn de Eton'a geldi.

Aubrey'in bir başka kötü yanı, harçlıklarını iktisatlı kullanmayı bilmemesiydi. Yemeğe içmeye düşkündü. Ağabeyi George, ablası, annesi ve halası erzak sepetleri göndermesine ve mektebin yemeklerinin de güzel olmasına rağmen, gelen parayı tatlılara ve dışarıdan yemeye harcadığı için sağdan soldan borç istemek mecburiyetinde kalıyordu. Ailesinin hizmetçilerinden bile borç isteyecek kadar düşünce annesi onu îkâz etti. Aubrey ise pişkince bir cevap yazdı; "Mervyn'in bana verdiği cüzdanın tâlihsiz kocaman bir ağzı var ve insanın tüm parası oradan akıp gidiyor. Doğru düzgün de kapanmıyor". Bazan da suçu mektebin yemeklerine atıyordu; "Daha önce hiç sıçan yemedim. Hep neye benzediğini merak ederdim. Tavşanlı kek adı altında verdiler. Mektebin köpeğinin iki sıçan öldürdüğünü biliyorum. Tabii ki sıçan olup olmadığından emin değilim ama kesinlikle tavşan değildi. Çok berbattı."[130]

Midesinin dışında Aubrey, hayvanları da çok seviyordu. Duke adında bir köpeği vardı, fakat mektebe getirmelerine müsaade etmedikleri için evde kalmıştı. O da onun boşluğunu sincap, fare

gibi bulduğu başka hayvanları besleyerek dolduruyordu. Sevdiği bir başka şey ise yabancı lisân öğrenmekti. Diğer derslerinde öyle pek iyi olmasa da en azından, çocuk yaşına rağmen, üç yabancı dil biliyordu. Tatilleri hep Portofino'da geçirdikleri için İtalyanca'yı küçük yaşta öğrenmişti; Kuzey İtalya ağzıyla bile konuşabiliyordu. Fransızca'sı iyiydi, Almanca'sı ise orta seviyede.

Aubrey Eton'da ikinci senesini bitirirken, Haziran 1895'de ağabeyi George, İngiltere Bankası Umûm Müdürü Alfred de Rothschild'in kızı Leydi Almina ile evlendi. Alfred, Baron Lionel de Rothschild'in ortanca oğluydu, yani Rothschild'lerin İngiltere ayağının kurucusu Nathan'ın torunuydu. George, Leydi Almina ile iki sene evvel Rothschild'in evinde verdiği bir partide karşılaşmıştı. Kızı gözüne kestiren ağabeyi, para işlerinden pek anlamadığından, kızın babası Alfred de Rothschild ile bir kontrat imzalamıştı. Rothschild onu finanse edecek, o da kızını aristokrasi dünyasına alacaktı. Bu yüzden düğün, İngiltere'nin aristokrasisi ile burjuvasını bir araya getirmişti. Bir yanda Pembroke Kontu, Portsmouth Kont ve Kontesi, Lord de Grey, Marlborough Düşesi, Lord Rosebery, diğer yanda ise Baron Ferdinand de Rothschild, Baron Adolphe de Rothschild, Leydi de Rothschild, Baron ve Barones de Worms'ler, Sassoon'lar, Wertheimer, Ephrusi çifti, Baron ve Barones de Hirsch duruyordu. Kralın oğlu Prens Edward, Alfred de Rothschild'in en samimi dostuydu. Biraz çapkın olan bu iki dost kaçamaklarını bile beraber yaparlardı. Buna rağmen düğüne gelememişti ama düğünün ardından Highclere Şatosu'nu ziyâret ederek Leydi Almina'nın misâfiri oldu ve Rothschild'in gönlünü aldı.

Aubrey on altı yaşına gelince, küçükken babasıyla beraber gittiği Almanya'daki doktor, artık gözünden ameliyat olabileceğini söyledi, fakat annesi çekiniyordu. İyice emin olmak için Aubrey'i alıp Bern'de, Viyana'da ve Floransa'da farklı doktorlara gösterdi. Hepsi Almanya'daki doktorla hemfikirdi. Bunun üzerine Elsie,

oğlunun bir sene sonra, fakat sadece bir gözünden ameliyat olmasını kabul etti. 1897'de yapılan operasyon gayet iyi geçti. Aubrey tek gözüyle de olsa artık iyi görebiliyordu. Hatta nişan alıp ateş edebiliyor ve uzaktaki nesneleri çok net olmasa da ayırt edebiliyordu.

İngiltere Bankası Müdürü Alfred de Rothschild

Gözünün görmeye başlamasıyla kendine olan itimâdını tekrar kazanan Aubrey, Fransa'da geçirdiği uzun bir yaz tatilinden sonra on sekiz yaşındayken Oxford'a gitti ve Kasım 1898'de Balliol Koleji'nde târih şubesine kaydoldu. Dedeleri hep Oxford'ta okumuştu. O da Herbert ailesinin bir ferdi olarak atalarının izinden gidiyordu. Akrabaları arasında Balliol Koleji'nde bile okuyanlar vardı. Mesela babasının 1870'te Yunanlı haydutlar tarafından öldürülen kuzeni Edward Herbert buradan mezûn olmuştu. Aubrey'in bu koleji tercih etmesinin asıl sebebi ise çok sevdiği kuzeni Bron Herbert'ın bu kolejin son sınıfında okuyor olmasıydı.

Oxford'ta ilk başlarda biraz sıkılsa da Aubrey, zaman içerisinde yeni arkadaşlar edindi ve çevresi genişlemeye başladı. Başlarda, sadece kendisi gibi Eton'dan gelen arkadaşlaryla dolaşıyordu, fakat artık bir sürü yeni arkadaşı vardı. Bunlardan biri, geleceğin başvekili Herbert H. Asquith'in[LXI] oğlu Raymond Asquith, diğeri de hisleri biraz karışık bir çocuk olan Reginald Farrer'dı. İki arkadaşı da birbirinden çok farklıydı. Raymond gayet muvaffak, müteşebbis, dost canlısı bir çocuktu. Reginald

LXI Herbert Henry Asquith (1852-1928): I. Oxford ve Asquith Kontu. Oxford Balliol Koleji'nde okudu. 1886'da Liberal mebus oldu. İrlanda'nın otonomi almasını destekledi. Gladstone ve Rosebery zamanında Dâhiliye, 1905'de Liberal Hükûmette Mâliye Nâzırı oldu. 1908'de Başvekil seçildi. Aralık 1916'ya kadar bu makamda kaldı, fakat Cihan Harbi esnasında halk desteğini yitirdiği için koltuğu Lloyd George'a kaptırdı.

ise kaba, çirkin ve şişman. Aubrey buna rağmen Reginald'ı da seviyordu ama Reginald'ın ona karşı olan sevgisi bir erkek için biraz abartılıydı. Üstelik hassas bir çocuktu. Aubrey'in kimseyi sallamayan tavırları, onun narin ruhunda derin yaralar açıyordu.

Eton'un aksine Aubrey, Oxford'da hocalarını sevdi. Annesinin para verdiği bazıları, ona hususî hocalık bile yapıyordu. Hatta içlerinden biriyle bir seferinde Portofino'ya seyahat etmiş ve onun şarap kültüründen istifade etmişti. İngiltere'nin en asil ailelerinden birine mensup olmasına rağmen Aubrey'in aristokrat bir havası yoktu. Bu yüzden sadece hocalarla değil, kolejin hademeleriyle bile arkadaşlık ve sohbet etmekten hoşlanıyordu. Bunun dışında, hâlâ yaramaz bir çocuktu. Bir dağcı gibi Oxford'taki binaların tepesine tırmanmaktan ve çatıdan çatıya atlamaktan zevk alıyordu. Bir keresinde İtalyanca şarkılar söyleyerek damlarda dolaşırken bir bankanın çatısından içeri düşmüştü. Aniden karşısına çıkan bu gençten korkan banka müdürü, silahını çıkartıp Aubrey'e doğrultmuştu. Bunu yıllar sonra casus Lawrence'a[LXII] da anlatmış olacak ki Lawrence 1920 yılında Oxford'ta kaldığında ona şöyle yazacaktı; "Neredeyse boş olduğundan artık oldukça hoş bir yer. Ve bir gece soymaya çalıştığın bankanın hemen hemen tam karşısındayım, bu sana bazı şeyleri hatırlatacaktır."[131]

Aubrey hayvan besleme alışkanlığına Oxford'ta da devam etti. Buraya köpeğini getirebildiği halde, son senesinde bir de at besledi. Bununla beraber üniversitede bazı kötü alışkanlıklar da edindi. Arkadaşlarıyla sık sık içki ve sigara içmeye başladı.

LXII Thomas Edward Lawrence (1888-1935): Meşhur İngiliz arkeolog ve casus. Oxford Jesus Koleji'nde târih okudu. Stewart Francis Newcombe ve Leonard Woolley ile beraber 1912'de Filistin Keşif Fonu tarafından arkeolog olarak Mezopotamya'ya gönderildi. Cihan Harbi başlayınca Mısır'daki Arap Bürosu'nda vazifelendirildi ve kendisine Arapları Britanya safına çekmek ve Arap milliyetçiliğini kışkırtmak vazifesi verildi. Mustafa Kemal'in Yasin el-Hâşimî, Nuri es-Said ve Cafer el-Askerî gibi arkadaşlarının mensup olduğu el-Ahid adlı Arap milliyetçisi cemiyet vasıtasıyla Arap isyânında Şerif Hüseyin ve oğullarına rehberlik etti. Harp bitmeden evvel Suriye cephesinde Mustafa Kemal ile görüştü. Hayatı birçok filme ve kitaba mevzu olmuştur.

Annesi Elsie'ye Eton'da olduğu kadar sık ve uzun olmasa da yazmaya devam etti. Otoriter bir kadın olan annesi, Aubrey bir hata yaptığında, onu hâlâ küçük bir çocukmuş gibi azarlıyordu. Aubrey Oxford'a başladığında, amcasının tek oğlu olan Bron son sınıftaydı. Anarşist ruhlu amcası o günlerde zırt pırt üniversiteye gelip, yanlış bir tedrisat metodu olduğunu düşündüğü için, imtihânları protesto ediyordu. Bu yüzden Aubrey ne zaman yanlış bir şey yapsa, annesi onu bu çılgın amcasına benzetiyordu. Fakat Aubrey artık yavaş yavaş diklenmeye başlamıştı; "Bugünkü mektubunu anlamadım. Tren kaçırmak, her şeyi diyebilirsin, ama bence yanlış bir şey değil, Kolej idârecilerinin bile başına geliyor. Oxford'a başladığımdan beri ilk defa oldu, niye hergün oluyormuş ve amcam Auberon'a benziyormuşum gibi düşünüyorsun anlamıyorum."[132]

-3-

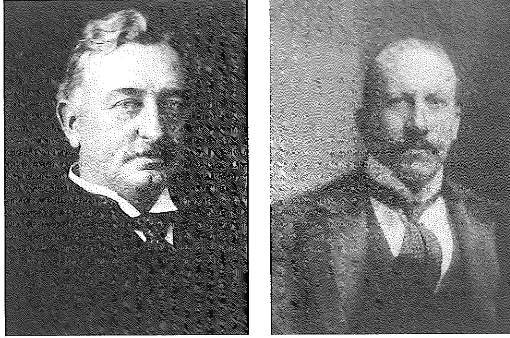
BOER HARBİ

Yeni kolonilerde, yüce kontrolün emperyal ellerden kaçmasına izin vermeden, çok sayıda otonom devleti destekliyorum.
Lord Alfred Milner

İşadamı Cecil Rhodes[LXIII], daha 17 yaşındayken Güney Afrika'ya gitmiş ve Rothschild Bankası'nın yardımıyla Afrika'nın elmas ve altın madenlerini tekeline almıştı. Lord Rothschild'e, "Sen arkamda olduğun müddetçe söylediğim her şeyi yapabileceğimi biliyorum. Ama sen farklı bir fikirdeysen, benim de söyleyecek sözüm olmaz" diye yazacak kadar sadıktı.[133] Tam bir emperyalist ve buna uygun idealleri olan bir barondu. "Biz dünyadaki en iyi ırkız ve dünyanın ne kadar geniş bir kesiminde barınırsak, bu insan soyu için o nispette iyi olur" diyordu.[134] Aubrey'in babası Carnarvon Kontu Henry, Lord Rothschild ve Cecil Rhodes'un yakın arkadaşlarındandı. Bu yüzden Rhodes, Oxford'ta okurken ilk yazdığı vasiyetinde tüm mal varlığını, Cizvitlerin modelini

LXIII Cecil Rhodes (1853-1902): İngiliz işadamı. Oxford'ta okurken mason oldu. Rothschild'lerin finansmanıyla 1888'de dünyanın en büyük elmas şirketi De Beers'ı kurdu. 1890-1896 arası Güney Afrika'daki Cape Kolonisi'nin Başvekili oldu. Güney Afrika'da bir havâliye adı verildi; Rhodesia. Bu memleket günümüzde 'Zimbabve' adını taşımaktadır.

esas alan gizli bir cemiyet kurması için Lord Carnarvon'a bırakmıştı.[135] 1888'deki üçüncü vasiyetinde ise servetini bu sefer Lord Rothschild'e emanet ediyordu. Kendisine mirasını neden ona bıraktığını, "eğer bulabilirsen Cizvitlerin anayasasını al, 'Roma Katolik Dini' yerine 'İngiliz İmparatorluğu' koy" diyerek anlatmıştı.[136] Rhodes, 1899'daki yedinci ve son vasiyetinde, mal varlığını yine aynı maksâdla, Lord Alfred Milner'in[LXIV] de içinde bulunduğu Rhodes Bursu'nun idarî heyetine bırakmıştı.

İki İngiliz emperyalist: Cecil Rhodes ve Alfred Milner

Cecil Rhodes'un kurmak istediği bu gizli cemiyete kimlerin seçileceğini, Rhodes'un Amerikalı sekreteri şöyle tarif ediyordu; "Mevcut siyasî sistem altında memleketlerine hizmet edecek münâsip bir yol bulamayan kâbiliyetli ve gayretli adamlar; mektep ve üniversitelerden toplanan istîdâdlı gençler; hayatta bir maksâdı olmayan servet sahibi adamlar; yüksek fikirlere ve büyük arzulara sahip, fakat tâlihsiz genç oğlanlar; bazı büyük hayal kırıklıkları ile kariyerleri yıkılmış zengin adamlar. Hepsi kâbiliyetli ve karakterli olmalı... Rhodes, dünyadaki en büyük gaye olarak gördüğü hizmetin müşterek ve bencilce olmayan idealleri ile

LXIV Alfred Milner (1854-1925): I. Milner Vikontu. Baba Rothschild'in mâlî müşavirliğini yaptığı Alman Hesse-Kassel Prensinin topraklarında doğdu. Daha sonra Londra'ya gelerek Oxford'ta okudu. Burada, Türkiye üzerine yaptığı çalışmalar ile tanınan târihçi Arnold J. Toynbee'in amcası Arnold Toynbee ile yakın dost oldu. Toynbee'nin fikirlerinin tesirinde kaldı, beraber gizli kulüpler kurdular. 1897-1901 arasında Güney Afrika Yüksek Komiseri oldu. 1899-1902 İngiliz-Boer Savaşı'nın mimârıdır. 1918-1919 arası Hârbiye Nâzırı, 1919-1921'de Koloniler Nâzırı oldu.

birbirine bağlı, en becerikli ve en iyilerden müteşekkil bir grup tahayyül ediyor. Maddî mükâfatlardan bir bahis yok. Cizvitlerinki gibi bir tür dinî kardeşlik, Britanya İmparatorluğu'nun büyümesi için bir tür kilise olmalı."[137]

1899'un sonunda Güney Afrika'da Boer Savaşı başladığında Aubrey, Oxford'ta ikinci senesindeydi. Ellerine Rothschild'lere ait Maxim marka makineli tüfekleri alan Hollandalı çiftçiler Britanyalı askerlere saldırmış, İngiltere de Boerlere savaş ilan etmişti. Çiftçilerin saldırısı aslında İngiltere'yi savaşa çekmek için tertip edilmiş bir tezgâhtan ibaretti. Rothschild ve adamı Rhodes, Güney Afrika'nın altın madenlerini ele geçirmek istiyordu. Ayrıca Güney Afrika Yüksek Komiseri Lord Alfred Milner, bu savaşta Rhodes'un gizli cemiyeti için kâbiliyetli gençler arayacaktı. Bu yüzden Oxford'taki taze gençler, harbe gidebilmek için can atıyordu. Ayrıca onlar için harp demek, macera, kahramanlık ve arkadaşlarına hava atmak demekti.

Aubrey'in Balliol'daki arkadaşlarının çoğu, orduya hemen gönüllü yazıldı. Aubrey'in kuzeni Bron, anarşist babasının askerlik muhalifi fikirlerinden dolayı askere yazılamadı, fakat geleceğin başvekili Winston Churchill[LXV] gibi, The Times ve Manchester Guardian gazetelerinin savaş muhabiri olarak Afrika'ya gitmeyi becerdi. Aubrey'in dayısı Esme Howard[LXVI] da harpte ön saflarda

LXV Winston Leonard Spencer-Churchill (1874-1965): Marlborough Dükü Lord Randolph Churchill'in oğluydu. 1895'te Amerika ve İspanya arasındaki Küba İstiklâl Harbi'ni izlemek için Küba'ya gitti. 1897 Türk-Yunan Harbinde Osmanlı'ya karşı savaşmak istedi ama yetişemedi. 1898'da Sudan'a, 1899'da İkinci Boer Harbi için Güney Afrika'ya gitti. 1910'da Dâhiliye Nâzırı ve 1911'de Bahriye Nâzırı oldu ve Cihan Harbi'ne kadar bu vazifede kaldı. Donanmayı kömürden benzine geçirerek İngiliz-İran Petrol Şirketi'ne İngiliz Hükûmetini ortak yaptı. 1919-1921 arası Hârbiye Nâzırlığı yaptı. 1921-22'de Koloniler Nâzırı oldu. 1940-45 ve 1951-55 arasında iki defa İngiltere Başvekili oldu.

LXVI Esme William Howard (1863-1939): İngiltere'nin en eski ailelerinden Howard'lara mensuptu. Greystoke Şatosu'nda doğdu. İtalyan Leydi Isabella Giustiniani-Bandini ile evlendi. Diplomatik hizmete Aubrey'in babasının yanında başladı. İkinci Boer Harbi'ne katıldı. 1903-1906'da Girit Konsolosu oldu. Çeşitli ülkelerde hizmet ettikten sonra 1924-1930'da İngiltere'nin ABD sefiri oldu. 1930'da Baron yapıldı.

yer alacak bir birliğe katılmıştı ve yola çıkmak üzereydi. Harbe gitmeye dünden hevesli olan Aubrey de gönüllülere yazıldı. Portofino'da bulunan annesi bunu öğrenince paniğe kapıldıysa da yazdığı mektupta bunu oğluna hissettirmedi; "Gönüllülere katıldığına memnun oldum, askerî maarif ve tüfek tâliminde umarım çok azimli olursun".[138] Fakat iki hafta sonra, Aubrey'in, dayısı ile aynı birliğe yazıldığını öğrenince işler değişti. Hemen yola çıkan Elsie, Aubrey'i Paris'te yakaladı. Oğluna ne kadar dil dökerse döksün vazgeçmiyordu. Ona, Güney Afrika'nın kum fırtınalarının gözünü mahvedeceğini söyledi. Aubrey iknâ olmadı. Annesi tartışmayı uzatınca Aubrey, göz meselesini Almanya'daki doktora sormaya razı oldu. Doktor Aubrey'in harbe gideceğini duyunca dehşet içinde kaldı ve Aubrey nihayet baskılara dayanamayarak İngiltere'ye geri döndü.

Bütün arkadaşları harbe giderken Aubrey'in gidememesi onun için çok onur kırıcıydı. Annesinin oğlunun gönlünü rahatlatmak için götürdüğü Hârbiye Nâzırı ve halasının götürdüğü Erkan-ı Hârbiye Reisi bile onu teselli edemedi. Madem harbe gidemiyordu, o da Oxford'a dönünce inadına askerî tâlimlere katılmaya karar verdi. Dediğini de yaptı. Tatillerde bile tâlimlere iştirak ediyordu. Sırf bu yüzden, her Paskalya kaldığı Portofino'ya bile gitmedi. Derslere girmek yerine, birliği ile birlikte askerî manevralara gidiyordu. Bu da üç senede bitireceği üniversiteyi dört senede bitirmesine yol açtı.

Kuzeni Bron'un yazdığı haberler ve harpten dönen arkadaşlarının anlattıkları hikâyeler, Aubrey'in harbe gitme isteğini yavaş yavaş yok etti. Güney Afrika'da centilmence bir savaş değil, bir vahşet yaşanıyordu. İngiliz ordusu, her zaman olduğu üzere, savaşmak için İngilizlerden çok Afrikalı zencileri kullanıyordu. Tayınlarını da azaltmıştı. Afrikalılar açlıktan ölüyordu. İngiliz askerler Boerlerin evlerini yakmıştı, 30 bin civârında ev yok edilmişti. Boerlerin karıları ve çocukları toplama kamplarına

doldurulmuştu. Bu kamplarda açlıktan ve hastalıktan çoğu çocuk 27.927 Boer can vermişti. Ayrı kamplarda tutulan zencilerden de yüzde 81'i çocuk olmak üzere 14 bin insan ölmüştü.[139] Aubrey'in hayalindeki savaş bu değildi. Şövalyeler böyle yapmazdı.

1901'deki doğumgününde annesinin yaptığı bir sürpriz, Aubrey'in üzüntüsünü tamamen giderdi. Ağabeyi George, Mısır'da yürüttüğü arkeolojik çalışmaları finanse edebilmek için babasından kalan Somerset'teki iki büyük arazisini, üvey annesine satmıştı. Elsie, bunlardan birini, ağaçlarla kaplı çok büyük bir arazi olan Pixton'u ve üzerinde yer alan Pixton Park adlı muhteşem evi, Aubrey'e doğumgünü hediyesi olarak verdi. Aubrey sevinçten havaya uçtu, çünkü Pixton Park'ı çocukluğundan beri çok seviyordu. Evi üzerine alır almaz arkadaşlarını çağırmaya ve partiler vermeye başladı. Burası evlendikten sonra da dâimî adresi olacaktı.

Kendi evine kavuştuktan sonra Aubrey, Oxford Üniversitesi'nin kulüplerine daha çok alaka göstermeye başladı. O zamana kadar sadece arkadaşı Raymond Asquith'in lideri olduğu bir gruba dâhil olmuştu. Daha fazla sosyalleşmeye karar verdi. Union Kulübü'ndeki münazaralara katılmaya başladı. Burada yeni bir tarafını keşfetti; tamam, gözleri belki çok iyi görmüyordu ama dili çok iyi işliyordu, yani iyi bir hatipti. Bu münazaralarda yaptığı konuşmalar, üniversitenin mecmuası The Oxford Magazine'de de övüldü. Zamanla bu kulübün kâtibi oldu. Kulüp mensupları, kâtip Aubrey'in berbat yazısını görünce onu hızla terfi ettirdiler. Kulübün küçük hazinedarı, kütüphanecisi ve reis yardımcısı oldu. Union dışında, üniversitenin diğer siyâsî, edebiyat ve yemek kulüplerine de kaydoldu.

Bu kulüplerdeki muvaffakiyeti arttıkça Aubrey kendine daha çok itimâd hissetmeye başladı. Netice olarak da otoriteye, yani üniversitenin idâresine ve kâidelerine kafa tutma meyili arttı.

Kendisine yapılan îkâzlara da aldırmıyordu. Çömezlere yaptığı şakalar, kolejin laboratuvarına yaptığı baskınlar, ağaçlara, çatılara tırmanmalar derken kolej idâresinin sabrı taştı. Bir sonraki devirde Aubrey'e kolejde kalması için oda verilmedi. Hâlbuki tam da o sırada kardeşi Mervyn Eton'dan mezûn olup Balliol'a gelmişti.

Aubrey'in gözü gün geçtikçe daha iyiye gidiyordu. Artık kitapları sesli bir şekilde okuyacak bir hocaya ihtiyâç duymuyor ve ameliyat olmayan gözünü kullanarak kendisi okuyabiliyordu. Yine de okuyabilmek için kitabı o kadar yakın tutuyordu ki kitap çoğu zaman burnuna değiyordu. El yazısı ise hâlâ çok kötüydü. Bu yüzden yazarken çok nadir olarak elini kullanıyordu. Daktiloda da kendini inkişaf ettirmemişti. Aslında bunların hiçbirine lüzum da yoktu; çünkü tüm üniversite hayatı boyunca her zaman yanında bir sekreteri olmuştu. İmtihanlarda bile cevapları ona yazdırıyordu.

1902 yılında Oxford'ta son imtihânları da verdikten sonra Aubrey, üniversiteden kovuldu. Evde günlerini boş boş ve depresif bir şekilde geçirmeye başladı. Neyse ki annesinin, oğlunun kariyeri için bazı planları vardı. Elsie, oğlunun mezûn olduktan sonra ataşe olabilmesi için birkaç dostu ile yazıştı. Carnarvon'un dul karısını kimse üzmek istemiyordu. Cevap geldi; Aubrey, çocuk iken annesi ve dayısı ile beraber gittiği Tanca'ya gidecekti. Fakat daha sonra Tanca işi yattı, onun yerine Tokyo sefirinin fahrî bir ataşeye ihtiyacı olduğunu öğrendiler. İçinde bulunduğu yeknesak hayattan biran evvel kurtulmak isteyen Aubrey, teklifi hemen kabul etti.

Arkadaşları şaşırmıştı. Raymond Asquith, Reginald Farrer'e Aubrey'in tercihi hakkında şöyle yazdı: "10 günlük mesafedeki Japonya'ya fahrî ataşe olarak gitmek! Bundan daha absürt bir şey hayal edebiliyor musun? İnsanın kendisini doğrudüzgün konuşacak birini bile bulamayacağı 12.000 mil uzağa koyması, erkeklerin yüzleri olmadığı ve kadınların ayakları olmadığı ve evlerin kâğıttan yapıldığı ve kitapların sondan başlayıp

ortada bittiği ve manzaranın her sene Savoy tiyatrosundan ithal edildiği ve Gilbert ve Sullivan[LXVII] tekrar Londra'ya isteyene kadar kiralık kaldığı bir memlekete! Mümeyyizler gitmesine mâni olmalı, fakat işlerini hep yanlış zamanda yaparlar – o işi yapan diğer herkes gibi."[140]

Aubrey yola çıkmadan evvel, üniversite birincisi olduğunu öğrendi ve Temmuz'un sonunda İngiltere'den ayrıldı. Dostu Raymond lüzumsuz yere üzülüyordu, çünkü Aubrey, Uzak Doğu'daki Tokyo'da fazla kalamayacak ve hakiki maceraların yaşandığı Yakın Doğu'daki İstanbul'a gidecekti.

LXVII Gilbert ve Sullivan: Victoria devri yazarlarından W. S. Gilbert ve besteci Arthur Sullivan'ın arasındaki tiyatro ortaklığı. Müşterek yaptıkları çalışmaları sahneye koyabilmek için Savoy Tiyatrosu'nu inşa ettiler. Burada kasdedilen, ikilinin en meşhur operası, The Mikado'dur. Bu oyunda Japon karakter ve kıyafetler üzerinden İngiliz bürokrasisi ile alay ediliyordu.

-4-

GEYŞA

Hayatın şarabını sen içiyorsun, başağrısını başkaları çekiyor.
Raymond Asquith'in Aubrey'e yazdığı bir mektuptan

Aubrey Tokyo'ya, daha önce hiç görmediği için, Amerika üzerinden gitmeye karar verdi. Fakat New York ve insanlarından, her aristokrat İngiliz gibi o da hoşlanmadı. Üstüne bir dolandırıcıya parasını kaptırdı. Amerika'yı yeterince gördüğünü düşünüp Kanada'ya geçti. Vancouver'da buluştuğu Oxford'tan bir arkadaşı ile kumar oynamaya gitti ve burada bir kez daha tüm parasını kaybetti. Ardından beraber bir bara gittiler. Burada yaşadıklarını Balliol Koleji'nden bir arkadaşına şöyle yazdı; "Hastalıklı telgraf direkleri gibi duran iki Çinli kadın tarafından 'üst kata' dâvet edildik. Basit bir İngilizceyle platonik kalmaya niyetli olduğumuzu ve üst kata gitmek istemediğimizi söyledik. Bunun üzerine dev gibi bir zenci kadın bizi dışarı attıracağını söyledi. Ben de aptal gibi ona silahımın kıçını gösterdim ve adamlarını çağırmasını söyledim. Kaplanlar gibi üzerimize geldiler, yaşlı zenci kadın ağzından köpükler saçıyordu. Daha önce hiç böyle bir şey görmemiştim ve oradan tüyerken neredeyse bir aptal gibi görünüyordum."[141]

Aubrey'in Japonya'daki ilk haftaları kalacak bir ev ve hizmetçiler aramakla geçti. Yavaş yavaş da yapacağı işi öğreniyordu. Öğleden sonraları boş olduğu için Japonca kursuna başladı. İşini görecek kadar Japonca öğrendi, fakat Japonca kibar bir dildi. Konuşurken İngiliz mantığıyla düşündüğü için bazan istemeden karşısındakine hakaret ediyordu. Arkadaşları ile eskisi kadar yazışmıyordu. Yazdığı zaman da yalnızlıktan şikâyet ediyordu; "Burada kahrolası bir yalnızlık var. Balliol'dan bir tane adam var, o da bir Japon". Japonları ise, "hiçbir müşterek noktanız olmayan kendi cinsinden bir sürü varlık..." olarak tarif ediyordu.[142] 1902 Aralık'ında arkadaşı Reginald Farrer çıkıp gelince çekik gözlüler arasındaki bu yalnızlığı en azından bir nebze azaldı.

Reginald geçinmesi çok zor insandı. Kadınlar gibi hassastı ve kendisine söylenen kötü bir şeyi asla unutmuyordu. Bu yüzden, Aubrey ile ne zaman yalnız kalsalar hemen birbirlerine giriyorlardı. Bu işin böyle gitmeyeceğini anlayınca ayrı evlerde kalmaya başladılar. Bu arada memlekete gelen her diplomat, Mikado'ya, yani Japon İmparatoruna takdim edildiği için, 1903'ün yılbaşında Aubrey de İmparatorun huzuruna çıktı. Tahtta, yaptığı modern reformlar ve 1889'da îlân ettiği meşrûtîyetle İmparatorluğa Batılı bir hava kazandıran İmparator Meiji vardı. Aubrey, görüştüğü İmparatoru annesine şöyle tarif ediyordu; "Kıyafetleri torba gibi duruyor, dokunulmayacak kadar mukaddes biri, bu yüzden terzisi elleri üzerinde emeklemek mecburiyetinde ve çaktırmadan bir iki bakış attıktan sonra tekrar emeklemeye koyuluyor."[143]

Yaptığı reformlarla târihe geçen Japonya İmparatoru Meiji

Aubrey Japonya'dan bazan hoşlanıyor, bazan da nefret ediyordu.

Bir geyşa şarkı söylerken, bir diğeri sigarasını yakarken ve bir başkası da yelpazesi ile onu serinletirken Japonya gibisi yoktu. Fakat iş Japon kültürüne geldiğinde, yaptığı reformlarla kendi aslî kültürünü yok eden Uzak Doğulu bu memleketi aşağılamaktan geri durmuyordu. Ona göre, bu Japonya'nın her şeyi "araklama" idi, insanları da tembeldi.

Aubrey'in canını sıkan sadece Japonların taklitçi kültürü değildi; aklı, Portofino'da verdiği bir partide tanıştığı güzeller güzeli Bellingham Hanımda kalmıştı. Onun için şiirler ve mektuplar yazıyordu. Kız Katolik'ti. Aubrey sırf onun için Katolik bile olmaya razıydı. Neticede, çok sevdiği küçük dayısı Esme Howard bile İtalyan eşi için Katolik olmuştu, fakat annesinden çekiniyordu. Elsie 1903 Şubat'ında küçük oğlu ile beraber Japonya'ya geldiğinde ona açılmaya karar verdi. Aubrey, annesi ve kardeşi Mervyn, Japon adalarını gezdiler. Sonra Kore'ye geçtiler. Buradan da Sibirya üzerinden İngiltere'ye dönmek için Pekin'e gittiklerinde Aubrey annesine derdini anlatmaya ancak cesaret edebildi. Oğlu gibi romantik biri olmayan annesi, artık nasıl iknâ edici konuştuysa Aubrey'i bu kararından vazgeçirdi. Zaten kız da iki sene sonra başkası ile evlendi.

Aubrey, annesini ve kardeşini uğurladıktan sonra bir müddet daha Çin'de kalıp sonra Tokyo'ya döndü. O senenin baharı Aubrey için çok güzel geçti. İngiltere'den bir sürü misâfir geldi. Bunlardan biri de kardeşi ile beraber çıkagelen Gertrude Bell'di.[LXVIII] Gertrude, kıvır kıvır saçları olan güzelce bir kızdı. Kardeşi ile Aubrey, Eton ve Oxford'tan tanışıyorlardı. Güzel bir Mayıs günü, Gertrude'un kaldığı evde beraber yemek yediler. Yemekten sonra gezmek için dışarı çıktılar. Fransız İhtilâlinden bahsettiler uzun uzun. Başka bir gün Aubrey, Gertrude'un kardeşini

LXVIII Gertrude Margaret Lowthian Bell (1868-1926): 'Çöl Kraliçesi' lakaplı İngiliz kadın arkeolog ve casus. Oxford'ta târih okudu. Ortadoğu ve Anadolu'nun birçok yerini gezdi. Cihan Harbi'nde Lawrence ile beraber Arap Bürosu'na katıldı ve Arap İsyânında mühim rol oynadı.

Çöl Kraliçesi Gertrude Bell

alıp geyşaların hizmet ettiği bir çay evine götürdü. Böylece, Japonya'da Gertrude ve Aubrey arasında yıllarca sürecek bir dostluğun temelleri atılmış oldu.

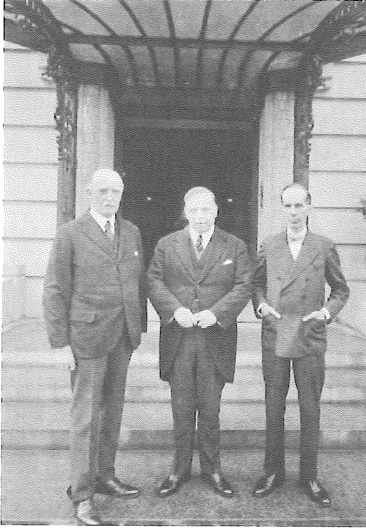
Temmuz ayında Reginald Farrer'in ayrılmasından sonra Aubrey de yavaş yavaş sefer hazırlıklarına başladı. Fakat yola çıkmasına iki gün kala bir böceğin ısırması yüzünden enfeksiyon kaptı ve hastaneye yatırıldı. Ancak dört gün sonra ayağa kalkabildiği için gemiyi kaçırdı. Rezervasyon yaptığı bir sonraki gemi de alev alıp yanınca yola ancak Ağustos ayında çıkabildi. Dünyanın en zor imtihânlarından kabul edilen ve sadece lisans talebelerinin müracaat edebildiği Oxford'ta All Souls Koleji'nin imtihânına yetişmesi gerekiyordu. Bu yüzden Malaya, Seylan ve Hindistan'da uğramayı düşündüğü yerleri iptal etmek mecburiyetinde kaldı. Annesi Elsie ile Paris'te buluşup Pixton'a geçtiler, fakat Aubrey imtihânı geçemedi.

* * *

Aubrey dostları ile hasret giderdikten sonra İngiltere'den ayrıldı ve 1904 yılına annesi ile beraber Mısır'da girdi. Aubrey istikbali ile alakalı hâlâ kesin bir karar alamamıştı. Hâlbuki üniversiteden arkadaşlarının her biri çoktan farklı kariyer basamaklarını tırmanmaya başlamıştı bile. Çoğu bir yandan da kız peşinde koşuyordu. Sadece erkeklerin katılabildiği partiler veren kuzeni Bron Herbert hariç, arkadaşları, içkilerini yudumlayarak sabahlara kadar kadınlardan bahsediyordu. Aubrey de Londra'dan uzakta olmasına rağmen, Raymond Asquith ile mektuplaşıyor ve kadınlardan bahsediyorlardı. O zamanlar bekâr ve genç erkeklerin

evli kadınlarla takılması modaydı. Raymond da modaya uymuş, Londra sosyetesinin renkli hayatına dalarak gününü gün ediyordu. Aubrey arkadaşına, eğer bu hayata alışırsa yakın zamanda bozulacağını yazdı. Kendisi romantik bir gençti; bu yüzden, ne sosyete hayatından, ne centilmenlerin kızları kandırmak için yaptıkları numaralardan, ne de evli kadınlardan hoşlanıyordu; "Sık sık uzun bir müddet kız görmüyorum ve gördüğümde, mesela bir balo odasında, şampanyadan sonra, üstümüzde kandiller ve ışık, beni beynimden vuruyor ve boğazımdan yakalıyor. Özürle karışık metaforlar. Bildiğim tüm şiirler dilimin ucuna geliyor ve hoşlandığım tüm müzikleri kalbimde, damarlarımda ve beynimde hissediyorum, bilecek veya dikkat edecek kadar tetkik edemiyorum, tek bildiğim ne kadar zihnî melekelerim varsa sanki bir kaynak oluyor, kısacası benden öte bir şey kabarıyor. Saçma, karışık, fakat böyle işte. Beraber olduğum çok tatlı kızı öpmek istiyorum..."[144]

Aubrey Mısır'da iki ay kaldı. Bu arada uzun zamandır beklenen Rusya-Japonya savaşı patlak verdi. Aubrey ataşe veya savaş muhabiri olarak tekrar Japonya'ya dönmek istese de bu arzusu gerçekleşmedi. Annesi ile beraber, Girit'te askerî konsolos olan dayısı Esme Howard'ı ziyârete gittiler. Aubrey, mektepte Yunan târihi ve mitolojisine dâir bir sürü kitap okumuş ve klasik Yunanca öğrenmişti. Yanlarına verilen Giritli bir jandarmanın eşliğinde Yunan adalarını gezerken, hem gözünde mitolojik kahramanlar canlanıyor hem de modern Yunancaya alışmaya çalışıyordu. Yaklaşan baharla beraber adalar ayrı bir güzelliğe bürünmüştü. Hele çiçeklerle kaplı vadileri ve tepeleriyle Girit'e doyum olmuyordu. Yerden fışkıran kırmızı ve beyaz zakkumlarla ve gürül gürül akan nehirlerle bu Akdeniz adasında tabiat bir kez daha diriliyordu. Fakat adanın siyâsî havasında hâlâ soğuk kış rüzgârları esiyordu. 1898'de Osmanlı'dan koparılıp, Türk hâkimiyetinde milletlerarası bir idârenin kontrolüne verilen Girit yeni bir isyâna hazırlanıyordu. Aubrey'in dayısı Esme Howard

Aubrey'in dayısı Esme Howard (solda) ve eski Rockefeller Vakfı müdürü ve Kanada Başvekili William L. Mackenzie King (ortada), 1927

Girit'te iken, Venizelos[LXIX] liderliğindeki Girit İhtilâl Komitesi bir isyân başlatmış ve dayısının başını çektiği Avrupa devletlerinin temsilcileri, isyâncıların Yunanistan lehine Girit anayasasının değiştirilmesini isteyen beyannamelerini kabul etmişti.[145] Yani, adaya vâliyi artık Osmanlı İmparatorluğu değil, Yunanistan tâyin edecekti.

Yaklaşan isyânla beraber Türklere son bir darbe daha vurularak ada Yunanistan'a verilecekti. Girit bu yüzden hareketliydi. Aubrey, isyâncıların lideri Venizelos ile tanıştı. Onun omzunda tüfeği asılı olduğu halde Giritlilere yaptığı hitâbeyi dinledi. İyi bir hatipti Venizelos. Geleceği parlak duruyordu. Bu görüşmeden altı sene sonra Yunanistan başvekili olarak halkın "Zito Venizelos!" (Çok Yaşa Venizelos!) tezahüratları altında Girit'ten Atina'ya giderken ve gece Atina'da halka bir kez daha hitap ederken Aubrey yine yanında olacaktı.[146] Hatta Türk-Yunan Harbi'nde Mustafa Kemal'in baş rakibi olduğunda bile onunla irtibatını koparmayacaktı.

LXIX Eleftherios Venizelos (1864-1936): Yunan milliyetçi hürriyet hareketinin lideri. 1866 Girit İsyanında rol alan bir tüccârın oğlu olarak doğdu. 1899-1901 arasıda Girit Adalet Nâzırı, 1908-1910'da Girit Adalet ve Hâriciye Nâzırı, 1910'da Girit Başvekili ve 1910-1933 arası çeşitli defalar Yunanistan Başvekili oldu. 1919'da Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali esnasında da bu makamdaydı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra 1930'da İstanbul'a gelerek Mustafa Kemal ile yanyana dostane pozlar verdi.

Japonya'dan ümidini kesen Aubrey, dayısının Girit'teki evinde kalırken İstanbul'da fahrî ataşe olmak için müracaatta bulundu. Esme Howard yeğeninin karakterini iyi bildiğinden, onun adadaki isyâncılara katılacağından korkuyordu. Bu yüzden bir an evvel İstanbul'a gitmesi için dua ediyordu. İngiltere Hâriciye Nezâreti'nden Sir Thomas Sanderson,[LXX] Britanya'nın Osmanlı Büyükelçisi Nicholas O'Conor'a[LXXI] yazarak Aubrey için referans oldu; "MacDonaldlar ondan çok hoşlandı. Oldukça orijinal ve çok zeki biri... Çocukken tüy-beyinli bir yaratıktı, fakat şimdi ağırlaşmış, yine de benim için hâlâ dâimî bir eğlence kaynağı, tahminim senin için de öyle olacak".[147] Sefir Nicholas bu tavsiye üzerine Aubrey'i kabul etti ama hangi târihte gelmesi gerektiğini söylemedi. Aubrey de bunu fırsat bilerek Makedonya'ya doğru bir seyahate çıkmaya karar verdi. Annesi ile beraber Atina'ya gittiler ve onu buradan İtalya'ya uğurladı.

LXX Thomas Henry Sanderson (1841-1923): I. Sanderson Baronu. 1894-1906 arasında Hâriciye Nezâreti Dâimî Müşaviriydi.

LXXI Sir Nicholas Roderick O'Conor (1843-1908): 1866'da diplomatik hizmete girdi. Berlin, Madrid, Rio de Janerio, Paris, Pekin, Washington ve Bulgaristan'da vazife yaptı. 1898'de İstanbul Büyükelçisi oldu ve ölene kadar bu vazifede kaldı.

-5-

İSTANBUL

İstanbul'da Abdül the Damned[LXXII] *tarafından huzura kabul edilmediğimde, bana Türkiye'nin en yüksek şereflerinden biri verilmiş oldu.*
5. Carnarvon Kontu George Herbert

Aubrey'in dedesinin adamı Mazzini, Londra'da sürgündeyken masonik Carbonari kâidelerine göre milliyetçi ve reformcu Genç İtalya hareketini kurmuştu. Genç İtalya modeli, daha sonra Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak için Genç Türkiye, Genç Mısır, Genç Cezayir vb. olarak kopyalanmıştı. 'Genç (Jön) Türkler' ifadesi, Mazzini'nin yolundan giden Osmanlı entelektüelleri için Kırım Harbi'ni müteakip İngilizler tarafından kullanılmaya başlanmıştı. Avrupalılar 'Osmanlı' yerine 'Turk' ifadesini kullandığı için Osmanlılar bu harekete, Genç (Yeni) Osmanlı diyorlardı. Hareketin lideri Mazzini'nin izinden giden Namık Kemal'di.[LXXIII] Batılı tarzda maarif alan bu Genç

LXXII Abdul the Damned: Sultan Abdülhamid'i sevmeyen İngilizler tarafından kullanılan bir ifade. 'Lanet olası Abdül' manasına gelir.
LXXIII Mehmed Nâmık Kemal (1840-1888): Sultan Abdülhamid'in müneccimbaşısı Mustafa Âsım Bey'in oğlu olarak Tekirdağ'da doğdu. Dedesinin yanında büyüdü.

Osmanlıların çoğu masondu. Sultan Abdülaziz'in öldürülüp yerine Sultan Abdülhamid'in getirilmesiyle yeni Osmanlı anayasası, 'Kânûn-i Esâsî' îlân edilmiş ve Midhat Paşa gibi mason Genç Osmanlılar, İmparatorluğun idâresini ele geçirmişti. Fakat meşrûtîyeti dayatanların maksâdını bilen Sultan Abdülhamid, bir sene sonra çıkan Rus Harbini bahane ederek meclisi tatil etmiş ve Midhat Paşa'yı hapse attırmıştı. Bunun üzerine Genç Osmanlılar, yani Genç Türkler yurtdışına kaçmış ve Paris ve Mısır başta olmak üzere çalışmalarına farklı merkezlerden devam etmişlerdi. Fransa'daki Genç Türkler, Yahudi milliyetçilerle, yani Siyonistlerle ve Ermeni milliyetçilerle işbirliği yaparak güçlerini birleştirmişlerdi.[148] Genç Türklerden mason Ali Suavi,[LXXIV] Sultan Abdülhamid'in yerine ağabeyi Sultan Murad'ı geçirmeye çalıştıysa da (1878) muvaffak olamamıştı.

Genç İtalya Hareketinin kurucusu Giuseppe Mazzini

Machiavelli'ye göre bir yeri ele geçirmek isteyen bir hükümdar, o topraklarda yaşayan ekalliyetlerden, yani azınlıklardan faydalanmalıydı; "Dili, töresi, geleneği farklı bir eyalete giren biri, kendinden zayıf iktidârların savunuculuğunu yapmak, o eyaletin

İstanbul'da Tercüme Odası'nda çalışırken gazeteci İbrâhim Şinasi ile tanıştı ve Genç Osmanlılara katıldı. Paris'e, oradan da Londra'ya kaçtı. 1870'de yurda döndükten sonra meşrûtîyet taraftarı fikirlerini sürdürmesi üzerine sürgüne gönderildi. Midilli sürgününde iken tanıdığı Hüseyin Hilmi'yi (Paşa) himâyesine aldı. Sakız adasında öldü.

LXXIV Ali Suâvi (1839-1878): İstanbul'da doğdu. Bursa Rüşdiyesi'nde muallimdi. Halkın şikâyeti üzerine vazifeden alındı. Sofya ve Filibe'de çeşitli memurluklar yaptıktan sonra azledildi. İstanbul Şehzadebaşı Câmii'nde vaazlar vermeye başladı. Namık Kemal ile Muhbir gazetesinde yazılar yazdı. 1867'de Namık Kemal ile birlikte Paris'e ve Londra'ya kaçtı. Sultan Abdülhamid tahta çıkınca İstanbul'a geri döndü. 20 Mayıs'ta yanına topladığı bir kalabalıkla önceki padişah V. Murad'ı tekrar tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'nı basınca öldürüldü.

güçlü iktidârlarını zayıflatmak mecburiyetindedir, … O yabancı, o topraklarda yaşayan, korkudan ya da ölçüsüz ihtiraslarından dolayı mutlu olmayan insanların desteğiyle oraya gelip yerleşecektir; Etolyalıların Romalıları Yunanistan'a çağırdıkları gibi. Romalılar, her girdikleri eyalete yerli halk tarafından çağrılmışlardır. İnsanın tabiatında var: Güçlü bir yabancı bir eyalete girer girmez oradaki daha güçsüzler, kendilerinden üstün olana duydukları kin sebebiyle hemen o yabancıya katılıp bir bütün oluşturmakta gecikmezler. Mesele sadece fazla güç ve salâhiyet kazanmamalarına dikkat etmekten geçer ve hükümdar kendi gücü ve onların desteğiyle eyaletteki güçlülerin burnunu kırıp tüm toprakların sahibi olabilir".[149] Bu yüzden, Mazzini'nin de bağlı bulunduğu İtalya Maşrık-ı Âzâm'dan,[LXXV] yani İtalya Büyük Doğu'dan Ettore Ferrari,[LXXVI] 1900 yılının Eylül ayında, 'ölçüsüz ihtiraslarından dolayı mutlu olmayan' ekalliyetlerin yoğun olarak yaşadığı İstanbul, İzmir ve Selânik'teki mason localarını ziyâret etmiş ve onları Sultan Abdülhamid tahta çıkınca girdikleri uykularından uyandırmıştı. Bu ziyârette 'Macedonia Risorta' adıyla yeniden faaliyete geçen localardan biri de Selânik'teki Macedonia locasıydı.

Boulma Giani Sokağındaki iki katlı bir binada bulunan locanın başına, daha sonra adını Türkçe 'Karasu' olarak değiştirecek olan avukat Carasso[LXXVII] geçirilmişti. Alyans Mektebi mezûnu

---

LXXV İtalya Maşrık-ı Âzâm (Büyük Doğu) (Grande Oriente d'Italia): 1805'te kurulan ve merkezi Roma'da bulunan Masonik organizasyon.

LXXVI Ettore Ferrari (1848-1929): Roma doğumlu heykeltıraş. Kendisi gibi heykeltıraş olan Filippo Ferrari'nin oğluydu. İtalya'da okültist Giordano Bruno heykeli gibi çok sayıda heykelin yanısıra ABD'de Metropolitan Sanat Müzesi'ndeki Reis Lincoln heykelini de o yaptı. Roma Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün müdürüydü. 1882-1892 arası sosyalist olarak mebusluk yaptı. 1904'ten 1918'e kadar, İtalya masonlarının bağlı olduğu İtalya Büyük Doğu'nun üstâd-ı âzâmı oldu.

LXXVII Emanuele Carasso (1863-1934): Selânik'te doğdu. Dedesi David, 1846'da İtalya'dan Osmanlı'ya göç etmişti. 20 Mayıs 1902'te Macedonia Risorta locasına girdi. İki yıl içinde locanın üstâdı oldu. Locasının kapısını Genç Türklere açtı. İttihâtçıların iktidâra el koyduğu 1913'teki Bâb-ı Âli Baskının ardından İstanbul'daki İtalyan sefâretinin talebi üzerine İtalyan devlet nişanı olan Commendatore aldı. Çoğu Türkiye Yahudisi gibi o da bir Türk'den daha fazla Türkçüydü. Bu sayede İttihâtçıların Türk milliyetçiliğine kaymasında büyük rol oynadı. Cihan Harbi esnasında iaşe müfettişi yapıldı. Sivil halka dağıtılması gereken malları satarak 2

Emanuele Carasso, 1888'de Allatini ve Rothschild ailelerinin ortaklığı ile Selânik'te kurulan Banque de Salonique'in, yani Selânik Bankası'nın müdürlerindendi ve Allatini ailesinin hukuk müşaviri olan kuzeni Dr. Emmanuel (Maitre) Salem ile birlikte çalışıyordu.[150] Üstâd-ı âzâmlığını yaptığı locaya ilk katılan Genç Türkler arasında Midhat Şükrü[LXXVIII], Mustafa Rahmi[LXXIX], İsmail Canbolat[LXXX] ve Alyans'ın Edirne'deki mektebinde okuyup, ardından aynı mektepte Türkçe muallimliği yapan postacı Mehmed Talât[LXXXI] vardı. Yani Tapınakçıların Alyans mektepleri

milyon Türk Lirasından fazla haksız kazanç sağladı. Türkiye vatandaşlığını bırakarak 1920'de tekrar İtalyan vatandaşlığına geçti. 1922'de İtalya'ya döndü. İtalya Maşrık-ı Âzâm tarafından iktidâra taşınan Mussolini ile dosttu. Onun tavsiyesiyle Ağustos 1923'te tekrar İstanbul'a döndü. Ölünce cesedi kızı Ester tarafından İstanbul'a getirilip Arnavutköy Yahudi mezarlığına gömüldü. (Emanuela Locci, La figura di Emanuele Carasso nei rapporti tra Italia e Turchia, HIRAM, n. 4/2011)

LXXVIII Midhât Şükrü Bleda (1874-1956): Selânik'te doğdu. Mülkiye'yi bitirdi. Paris'te İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin kurucularından Ahmed Rıza ile tanıştı. 1908 Meşrûtîyetinden sonra Serez (Selânik) mebusu oldu. İttihâd ve Terakkî Kâtib-i Umûmîsi ve Teşkilât-ı Mahsusa siyasî büro amiriydi. 1919'da Malta'ya sürüldü. Cumhuriyet'ten sonra 1935-50 yılları arasında Burdur ve Sivas milletvekili oldu.

LXXIX Mustafa Rahmi Arslan (1874-1947): Selânik'te doğdu. Evranos ailesine mensuptu. Paris'te okurken Genç Türklere katıldı. 1912'de Selânik mebusu oldu. 1914-18 arası İzmir Vâlisi oldu. Midhât Şükrü'nün kayınbiraderiydi. Mütareke'de Malta'ya sürüldü. 1924'te İzmir'e döndü ve İngiliz şirketlerinde avukatlık yaptı.

LXXX İsmail Hakkı Canbolat (1880-1926): İstanbul'da doğdu. Hârbiye'yi bitirdikten sonra Manastır ve Selânik'te vazife yaptı. 1912'de İzmir mebusu oldu. Teşkilat-ı Mahsusa'da vazife yaptı. 1914'de Emniyet-i Umûmîye Müdürü ve 1915'de İstanbul Vâlisi oldu. Talât'ın sağ koluydu. 1918'de Dâhiliye Nâzırı oldu. Mütareke'de Malta'ya sürgüne gönderildi. Cumhuriyetten sonra Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı. Mustafa Kemal'e muhalif olduğu için İzmir Suikastı hâdisesinden sonra asıldı.

LXXXI Mehmed Talât Paşa (1874-1921): Edirne'de doğduğu iddia edilse de mason locası kayıtlarına göre Selânik'te doğmuştur (Angelo Iacovella, Gönye ve Hilâl, Târih Vakfı, İstanbul 2005, s. 39). Yahudi ve Bektaşîydi. 1891'de telgraf deposu mukayyidi oldu ve aynı zamanda Edirne Alyans (Alliance Israélite Universelle) mektebinde Türkçe muallimliği yaptı. Genç Türklere katıldığı için 1897'de memuriyetten azledildi ve ertesi sene Selânik'e sürüldü. Selânik Posta ve Telgraf Başmüdürlüğü Tahrirat Kalemi Başkâtibi oldu. 1903'te İtalya Maşrık-ı Âzâm'a bağlı Macedonia Risorta mason locasına girdi. Eylül 1906'da arkadaşlarıyla birlikte Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyet, Paris'teki Genç Türklerle birleşerek İttihâd ve Terakkî Cemiyeti adını aldı. 1908 seçimlerinde Edirne mebusu oldu. 1913'te Bâbıâlî Baskını'nın tertipçileri arasında yer aldı. Aynı yılın Haziran'ında Dâhiliye Nâzırı oldu. Ermenilerin 1915 tehcirinde mühim rol oynadı. 1917'de Sadrazam oldu. 1918'de yurtdışına kaçtı. 1921'de Berlin'de Daşnaksutyun Cemiyeti'ne mensup bir Ermeni tarafından tabanca ile vurularak öldürüldü.

İtalya Maşrık-ı Âzâm Üstâdı Ettore Ferrari

meyvelerini vermeye başlamış ve Selânik, Sultan Abdülhamid muhaliflerinin merkezi olmuştu.

Aubrey, Atina'dan Macedonia Risorta locasının bulunduğu Selânik'e geçti. Bir zamanlar Rum, Ermeni, Bulgar, Arnavut, Slav, Sırp, Yahudi ve Türklerin yıllarca dostça bir arada yaşadığı bu topraklar artık için için kaynıyordu. 1903'teki Bulgar isyânından sonra Rusya ve Avusturya başta olmak üzere Avrupa devletleri, Makedonya için hazırladıkları reform planını Osmanlı İmparatorluğu'na dayatmışlardı. Bu reform planına göre ekalliyetleri korumak bahanesiyle havâlide milletlerarası bir jandarma teşkilatı kurmuşlardı. Aubrey bu teşkilattaki İngiliz jandarmasında vazife yapanlarla tanıştı.

Ardından Selânik başkonsolosu Robert Graves'in[LXXXII] yanına gitti. Graves, vazife yaptığı bu coğrafyayı avucunun içi gibi biliyordu. Ayrıca Selânik sokaklarında spor yapmaktan hoşlanıyordu. Etrafta kimse yoksa caddede kendi kendine hız koşuları yapıyordu. Halk bu yüzden onun kötü ruhlardan kaçan bir manyak olduğunu düşünüyordu.

LXXXII Sir Robert Windham Graves (1858-1934): İrlanda'da doğdu. Kariyerine 1879'da İstanbul'da talebe mütercim olarak başladı. 1895'de Erzurum, 1899'da Girit Konsolosu oldu. Meşrûtîyet'ten sonra 1912'de Türk Hükûmetine mâli müşavirlik yaptı. Yeğeni Philip Perceval Graves (1876-1953), The Times gazetesinin Türkiye muhabiriydi. 1918 - 1922 yılları arasında İstanbul'da kalan Philip, Ankara'daki yeni meclisi gördü. Mustafa Kemal'e hayran olan Philip, Atatürk öldüğünde taziyelerini Türkiye Cumhuriyeti'nin Londra Büyükelçisi Ali Fethi Beye iletmişti. 1921'de yazdığı makalelerle, Yahudilerin dünya hâkimiyeti için yaptıkları planı anlatan ve muhtemelen uydurma olan ama öte yandan Tapınakçıların siyâseti hakkında oldukça geniş ipuçları veren 'The Protocols of the Elders of Zion' (Siyon Büyüklerinin Protokolleri) adlı neşriyatın uydurma olduğunu ispat etmeye çalıştı.

Graves, Aubrey'i alıp, Namık Kemal'in yetiştirmesi ve Osmanlı'nın Rumeli müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın[LXXXIII] yanına götürdü. Aubrey ilk defa bir Türk konağı görüyordu. Divanlara kurulmuş Türk büyükleri ve onlara kahve sunan uşaklar tam bir oryantalist tabloydu. Konak güzeldi ama Paşa dertliydi, buraya Yemen'den gelmişti ve artık bitmek bilmeyen isyânlardan ve mâlî sıkıntılardan bunalmıştı. Aubrey Paşa'yı teselli etmek için İngiltere'nin başında da İrlanda belâsının olduğunu anlattı ama Hüseyin Hilmi Paşa bunun Makedonya meselesi ile kıyas bile edilemeyeceğini söyledi.[151]

Aubrey'in Arnavut uşağı Kazım Kökeli

Aubrey'in karakterini aldığı dedesi, İtalya'da Genç İtalyanların dostuydu. Torunu da aynı modele göre kurulan Genç Türklerin dostu olmalıydı. Neticede o da ataları gibi bir masondu.[152] Bu yüzden Aubrey, Selânik'teki Genç Türklerle tanıştı. Aubrey'in ifadesiyle, "Yahudi-çingene karışımı biri", yani muhtemelen Talât, Aubrey'i, kan davasına bulaştığı için memleketinden kaçmak mecburiyetinde kalan Arnavut Kâzım ile tanıştırdı. Aubrey, iri yarı bir adam olan Kâzım'ı günde üç frank karşılığında kendisine uşak ve muhafız olarak tuttu. Kâzım İngilizce, Aubrey de Türkçe ve Arnavutça bilmiyordu, ancak işaret diliyle anlaşabiliyorlardı. Kâzım'ı alıp vazifelerini anlatmak için otele döndü. Otelin garsonundan tercümanlık yapmasını ricâ etti. Kâzım çoğu Arnavut gibi sadık, fakat vahşi bir adamdı. Eğer efendisine karşı bir kusur işlerse Aubrey'den kendisini bıçaklamasını talep etti. Anlaşma

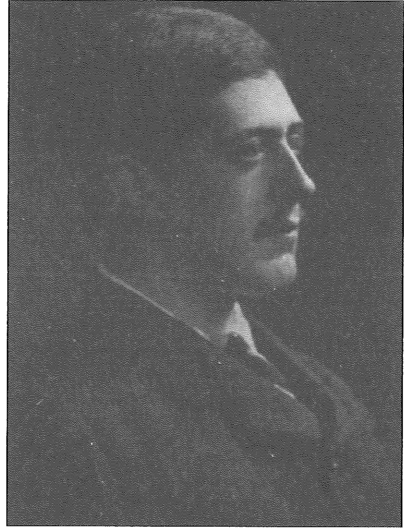
LXXXIII Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1923): Midilli'de doğdu. Burada memur iken Genç Osmanlılardan Namık Kemal ile tanıştı ve hürriyetçi fikirlerinin tesirinde kaldı. 1898'de İmâm Yahya isyânını bastırması için Yemen'e vâli tâyin edildi. 1902'de Rumeli umûm müfettişi oldu. Altı yıl bu vazifede kaldı. İttihâtçılarla arası iyi olduğundan Meşrûtîyet'ten sonra Dâhiliye Nâzırı ve ardından Sadrazam oldu. Viyana'da öldü.

sağlanınca odalarına çekildiler. Gece yatarlarken Kâzım silahını ve hançerini kuşanıp yattı, fakat efendisinin geceliğinin bırak silahı, hançer bile koymaya uygun olmadığını görünce şoke oldu.

Filozof Rıza (Tevfik)

İstanbul'dan hâlâ bir haber yoktu. Aubrey hem zamanı değerlendirmek hem de yaklaşan Genç Türk ihtilâli öncesi coğrafyayı tanımak maksâdıyla Kâzım'ı ve iki İngiliz dostunu yanına alıp at sırtında Makedonya'yı keşfe çıktı. Yanlarına da Türk bir muhafız aldılar. Çeşitli maceralardan sonra seyahat bitip de Selânik'e döndüğünde Aubrey, kendisine elçilikten bir mesaj olduğunu öğrendi. Artık İstanbul'a gelmesi isteniyordu. Hemen toparlanıp yola çıktı, fakat Anadolu'daki Genç Türklerle görüşmek için yolu uzattı. Önce İzmir'e, ardından Konya'ya uğradı. Buraya sürgüne gönderilen muhalifler ile tanıştı. İçlerinden en çok mason filozof Rıza Tevfik'i[LXXXIV] sevdi. "Türkiye'de Filozof Rıza olarak bilinen Rıza Tevfik Bey Arnavut asıllı, nazik ve şövalye ruhlu, durdurak bilmeyen bir güzel konuşma kâbiliyetine sahip bir insandı. Her mevzuya şefkatle yaklaşır, güçlüklere ehemmiyet vermez, en zor meselelere insaniyetinden ve müsamahasından bir şeyler katarak çare bulurdu" diye tarif ediyordu onu.[153]

LXXXIV Rıza Tevfik Bölükbaşı (1869-1949): Asıl adı Ali Rıza'dır. Babasının hocalık yaptığı Sion Mektebinde okudu. Devamlı talebe hâdiselerine karıştığı için Tıbbiye'den ancak 1899'da mezûn olabildi. 1907'de İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ne girdi. Meşrûtîyet'ten sonra Edirne mebusu olarak Meclis-i Meb'ûsan'a girdi. 1918'de Ahmed Vefik Paşa kabinesinde Maarif Nâzırı ve 1919-1920'de Damad Ferid Paşa kabinesinde Şûrâ-yı Devlet reisi oldu. Talât Paşa yurtdışına kaçınca yerine Türkiye Maşrık-ı Âzâm üstâdı oldu. 1922'de Mısır'a gitti. 1943'de Türkiye'ye döndü.

Aubrey Herbert yirmili yaşlarında

Aubrey, 1904 yılı Nisan ayının ortalarında şiddetli bir yağmur altında İstanbul'a vardı. Deniz simsiyah gözüküyordu. Üzerine yıldırımlar düşen bu şehre daha önce hiç gelmemişti ama hakkında çok şeyler duymuştu. Sultan'ın korkusundan hiçbir Türk'ün gelip de İngiliz elçiliğinde yemek yiyemediğini biliyordu mesela. Bir İngiliz olarak daha şimdiden Türklerden, Sultan Abdülhamid'ten ve kurduğu istihbarat ağından nefret ediyordu. Ertesi gün, yani Pazar gecesi elçilikte Büyükelçi Nicholas ve karısı ile birlikte akşam yemeğinde buluştu. Mavi gözlü, uzun boylu bir İrlandalı olan Nicholas, İstanbul'da altıncı yılını dolduruyordu. İnsana tesir eden yumuşak ve sakin bir konuşması vardı. Şark siyâsetini iyi öğrenmişti. Her geçen gün biraz daha Almanya'ya yanaşan Hasta Adamı dikkatle tâkip ediyordu.

İlk başlarda tavırları biraz garibine gitse de, Aubrey yavaş yavaş uşağı Kâzım'a alışıyordu. Zeki bir adamdı. Zili çaldığı zaman hemen yanına gelmeyi öğrenmişti. Efendisini memnun etmek için Türk kahvesi bile pişiriyordu. Onun sayesinde yavaş yavaş Türkçe öğrenmeye başlayan Aubrey, başkentte konuşulan dillerin çeşitliliğine hayran kalmıştı. Elçi Nicholas Türkçe bilmiyordu ama çalışanlarının yabancı dil öğrenmesi için elinden geleni yapıyordu. Aubrey hemen Türkçe, Arapça ve Rumca kurslarına başladı. Hayatından memnundu artık. Kendisi ağır ve rahat hareket eden biri olmasına rağmen Nicholas, gençlerin ve Aubrey'in heyecanlı

tavırlarından hoşlanıyordu. Bir keresinde Aubrey akşam yemeği için elçiliğe gelen güzel bir kızı karşılamak maksâdıyla elçiliğin Tarabya'daki binasının camından bir arabanın üstüne atlamış, hem arabayı yamultmuş hem de bileğini burkmuştu. Fakat bu bile Nicholas'ın hoşuna gitmişti.

İstanbul'u ve elçilikteki arkadaşlarını sevmişti Aubrey. Çok fasih Fransızca konuşabilen kâtip Percy Loraine[LXXXV] vardı mesela içlerinde. İleride İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi, Mustafa Kemal'in poker arkadaşı ve onu ölüm döşeğinde son görenlerden biri olacaktı. Hatta Mustafa Kemal ölmeden evvel ona Türkiye Cumhuriyeti cumhurreisliğini teklif edecekti.[154] Elçilik mensupları ile İstanbul'un İngiliz Levantenleri kaynaşmışlardı. Öğlen ve akşam yemekleri umûmîyetle onlarla birlikte Cercle d'Orient'de[LXXXVI] yeniyordu. Hep beraber Moda'da piknik yapıyor, adalara gezmeye gidiyorlardı. Aubrey, boş zamanlarında sefirin çocukları ile Belgrat ormanlarında atla gezintiye çıkıyor, bazan da yelkenliyle Boğazda dolaşıyorlardı. Bir defasında limandaki elçilik gemisinde Türklerin pek sevdiği Fransız yazar Pierre Loti[LXXXVII] ile tanıştı. Fakat Aubrey birkaç sual sorduktan sonra, adını çok duyduğu bu Fransız'dan hoşlanmadı.

Aubrey'in hayvan sevgisi İstanbul'da da yakasını bırakmadı. Bir sokak kavgasında yaralanmış topal bir köpekle arkadaş oluverdi. Zaten bütün sokaklar köpek doluydu. Köpeklerin İstanbul'da rahatça hareket etmesine ve Rumların ve Ermenilerin

---

LXXXV Percy Lyham Loraine (1880-1961): Eton ve Oxford'ta okudu. İkinci Boer Harbi'ne iştirak etti. Diplomatik hayatına Mart 1904'te İstanbul'da başladı. 1933 Aralık'ında İngiltere'nin Ankara sefiri oldu. Çok yakın dost olduğu Mustafa Kemal ölene kadar bu vazifede kaldı.

LXXXVI Cercle d'Orient: 1882'de İngiliz sefiri tarafından Beyoğlu'nda kurulan masonik kulüp. Talât Paşa, Rıza Tevfik gibi İttihâd ve Terakki'nin ileri gelen masonları kulübün mensupları arasındaydı. Türkler 'Serkildoryan' derdi. Mustafa Kemal Anadolu'ya geçmeden evvel Bahriye Nâzırı Avni Paşa ile bu kulüpte görüştü. 1936 yılında adı 'Büyük Kulüp' olarak değiştirildi.

LXXXVII Louis Marie Julien Viaud (1850-1923): Fransız romancı ve bahriye subayı. 'Pierre Loti' adını kullanırdı. İstanbul'a ilk kez 1876'da subay olarak geldi.

zalimce davranırken Müslümanların bu hayvanlara ilişmemesine hayret ediyordu. Hayvanın hakkının geçeceğinden korkan Türkler, uyuyan köpekleri bile uyandırmaktan çekiniyor, onlara su veriyor, yavruladıkları zaman da bir arabanın altında ezilmesinler diye yavrularını bir sepete koyarak sakin bir köşeye bırakıyorlardı. Hatta biraz fazla merhametlilerdi. Hayvanlar acı çekse bile yine de onları öldürmek istemiyorlardı. Aubrey, bir keresinde bir köpeğin bir arabanın altında kalarak ağır yaralandığını görmüştü. Hayvancağız acılar içinde inliyordu. Köpeği öldürmesi için, Kürt bir hamala para teklif etti. Fakat adam, "Bir canı almak günahtır" deyip bunu reddetti.[155]

Aubrey'in tek yaptığı, gezmek tozmak ve köpek beslemek değildi elbette. Elçi Nicholas, Aubrey'den Balkanlara odaklanmasını ve 'Makedonya Kasabının Kitabı' diye bilinen vakayinameyi tutmasını istedi. Aubrey, 1903 isyânında Türklerin Makedonya'da çok Hristiyan kestiğini duymuştu. Bu yüzden Türklere karşı duyduğu kini artmıştı. Fakat raporu hazırlarken aslında Türklerden çok Hristiyanların birbirini kestiğini öğrendi. Sultan Abdülhamid aralarına nifak sokarak Balkanlardaki Hristiyanları birbirine kırdırıyor, Müslümanlar bu sayede rahat bir nefes alıyordu. Aubrey öğrendiklerinden aldığı dersi annesine şöyle nakletti; "Sultan'ın hâkimiyetini zayıflatan her şey, sadece daha fazla anarşiye yol açıyor ve otorite sadece terörizm ile güçlendirilebilir. Uzaktan bakınca her şey bir komedi gibi, hâdise mahallinde ise yeterince zulüm ve trajedi var."[156]

Global Sermaye, yani Tapınakçılar, İmparatorluğa diz çöktürmek için yalnızca Balkanlardaki ekalliyetleri kışkırtmıyor, aynı zamanda Osmanlı'nın Anadolu topraklarında yaşayan Yahudi, Ermeni ve Rumları da kullanıyordu. Osmanlı'nın yüz yıllardır huzur ve sulh içinde yaşayan ekalliyetleri bu oyuna gelmiş, ihtilâl istiyorlardı. Avrupa'nın kendilerini muhafaza edeceğini sanıyorlardı ama Tapınakçılar onları kullanarak Bâb-ı Âli'den

tâviz kopartıyordu sadece. "Anadolu'da yaşayan Müslümanlar ve Hristiyanlar birbirlerini anlar, aralarında sevgi yoksa bile münasebetleri çok kötü değildir. İnançlar ve ırklar arasındaki her bir farklılığı kasden veya şuursuzca vurgulayan Avrupa'dır" diye yazıyordu Aubrey.[157] Yunanistan İstanbul'u tekrar almak hayali kuruyordu. 'Megali Idea' denilen ve Yunanlıların yaşadığı tüm toprakları içine alan büyük bir Yunan devleti kurmak ülküsünü Anadolu'daki Rumlara da bulaştırmışlardı. Amerikalı misyonerlerin kışkırttığı Ermeniler de Avrupa tarafından intihara sürükleniyordu. Aubrey günlüğüne, "Van'ı fakir bir çocuk olarak terk edip Amerika'da bir mühendis olarak temayüz eden bir Ermeni, kendi halkından ve Türk Hükûmetinden hoşlanmaz. 'İtiş-kakış' onun parolasıdır ve siyasî bir depreme inanır. Misyonerlerin eğittiği bir Ermeni, Osmanlı nüfusunun rakam olarak çok küçük bir yüzdesini teşkil ettiklerini bilir. Ermeni, inatçılığını atalarından almıştır; zihni, mâlî cihetten çok açık olsa da siyâsî olarak karmakarışıktır. Mülkten ne kadar çabuk para kazanacağını bilir ama o mülkü idâre etmekte istîdâdı azdır" diye yazmıştı.[158]

Aubrey kendisinden istenen raporları hazırlıyordu ama maceraperest biri olduğundan oturup rapor yazmaktan bunalmıştı. Zaten doğru düzgün göremediği için yazılarında bir sürü hata oluyordu. Derken Nisan'ın sonunda ablası Margaret çıkageldi de Aubrey biraz nefes aldı. Kız kardeşleri içerisinde en çok onu seviyordu. Beraber İstanbul'u gezdiler. Piknik yaptılar. Bir Mevlevîhane'ye gidip dans eden dervişleri izlediler. Aubrey bu âyinden çok müteessir oldu. İçinde İslâm'a ve tasavvufa karşı bir merak uyandı. Başka bir gün de Kadir gecesinde Ayasofya'ya gittiler. Müslümanların cemaat halinde namaz kılarken getirdikleri tekbirler, Aubrey'e okyanus dalgalarının kıyıya çarparken çıkarttığı gürleme gibi geldi. Câminin manevî havası ve içeride kokan misk kokusu bir daha hiç çıkmamak üzere zihnine kazındı. Artık bundan sonra ne zaman bir misk kokusu duysa Ayasofya'da geçirdiği bu geceyi hatırlayacaktı.

Başka bir sefer de İstanbul'da Vâlide Hanı'nda Şîilerin Kerbela festivaline katıldılar. Bu sefer yanlarında kuzeni Bron da vardı. Aubrey o akşam gördüklerini annesine şöyle anlattı:

"Günün batmasıyla beraber, salladıkları yeşil bayrakları ve matlaşmış palalarıyla merâsime başlıyorlar. Gece olduğunda çıldırmış gibi koro halinde 'Hüseyin ve Hasan' diye bağırarak, büyük fenerlerle ve üzerlerinde beyaz güvercinler olan beyazlar giydirilmiş atlarla geliyorlar. Çılgınlık belli bir noktaya geldiğinde jilet gibi keskin büyük İran kılıçlarıyla kendilerini kesmeye başlıyorlar. Bron'un bana verdiği gözlükleri aldım ve bir fenerin altında duran bir adama dikkatimi verdim. Oldukça korkunçtu, gözlükler yüzünü çok yaklaştırdığı için insan sanki beyninin içinde hissediyordu. Gözleri ve ağzı hipnotize olmuş gibiydi; gözleri tamamen sabitti ve ağzı mekanik bir şekilde hıçkırarak ağlıyordu. Sonra kılıcı ile başına vurdu ve baştan aşağı kan olduğu için yüzü kayboldu. Bir müddet sonra, adamlar arkalarına geçiyor ve fanatiklerin başlarıyla kılıçları arasına sopa koyuyorlar. Atlar ve güvercinler kanla kaplandı ve her yer kan kokuyor. Geçitte kalabalığa yakalanmamız kötü oldu, kanla kaplı bu adamlara doğru sürüklendik. Dışarı çıkardıklarının çoğu iyiydi, biri bana ölü gibi baktı. Çok enteresandı, fakat bir daha görmek isteyeceğimi sanmıyorum."[159]

Aubrey bir gün elçiliğe kendi adına bir Şam kılıcı gönderildiğini duydu. Kılıca bakınca birkaç ay evvel Afyon'da tanıştığı bir Ermeni'nin gönderdiğini anladı. Konya'dan İstanbul'a gelirken Afyon'da Ermeni aktör ve akrobatlarla tanışmıştı. İçlerinden biri Aubrey'in İngiliz elçiliğinde vazifeli olduğunu öğrenince hemen derdini anlatmaya başlamış, kuzenine âşık olduğunu, fakat papazın evlenmelerine izin vermediğini söylemişti. Aubrey'den elçinin patrikle konuşmasını ricâ etmişti. Aubrey olmaz öyle şey dese de adam iknâ olmamıştı. Sonradan kendisine bir hediye gönderdiğine göre demek ki adamın işi

görülmüştü. Gidip Ermeni'yi buldu, tahmin ettiği gibi Ermeni âşık olduğu kuzeni ile evlenmişti. Oturup çay içtiler. Aubrey tebriklerini sunduktan sonra ona bu izdivaçta bir rolü olmadığını söyledi, fakat onun mütevazılık yaptığını düşünen Ermeni gidip başka bir Şam kılıcı daha getirdi ve Aubrey'e hediye etti.

Aubrey'in kız kardeşi Margaret ile İstanbul'da en çok sevdikleri şeylerden biri de öğleden sonraları Haliç'in yukarı taraflarına gitmek ve Eyüp Câmii'ni ziyâret etmekti. Oradan yukarı mezarlıklara tırmanıp tepedeki Ermeni bir kadının evine gidip fal baktırıyorlardı. Baharat kokusu ve satıcıların haykırışlarıyla Mısır Çarşısı da iki kardeşin favori mekânlarındandı. Rum, Suriyeli ve Ermeni satıcılar müşteri çekmek için bas bas bağrışırken baharatçılar çarşısındaki Türk tüccârların sessizce namaz kılmalarına hayret ediyorlardı. Fakat mutlu günler hızlı geçti ve Margaret Haziran ayının sonunda İngiltere'ye döndü. Döner dönmez Aubrey ondan yeni bir haber aldı. Ablası Eylül ayında evlenmeye karar vermişti. Aubrey, düğünün Eylül'e denk gelmesinden hoşlanmadı, çünkü Raymond Asquith ve kuzeni Bron ile beraber Makedonya'ya bir seyahat yapmayı planlıyorlardı.

* * *

Aubrey düğünden sonra tekrar İstanbul'a döndü. Daha evvel tanışıp arkadaş olduğu İran'ın İstanbul sefiri Mirza Rıza Han, Aubrey'i bugün Gürcistan'da yer alan Borjomi şehrindeki evine dâvet etti. Dâveti kabul eden Aubrey, uşağı Kâzım'ı da yanına alarak yeni vazifelerle birlikte yola koyuldu. Maden suları ile meşhur bu küçük Rus şehrine gelmeden evvel Tiflis'e uğradı. Tiflis, Ermeni İhtilâl Federasyonu'nun, yani Daşnaksutyun Komitesi'nin merkeziydi. Şehir halkı Ermeniler, Acemler, Gürcüler, Çerkezler ve Azerilerden oluşuyordu. Fişeklikli kıyafetleri ile doğrusu pek havalılardı. Aubrey burada vazife icâbı bazı Ermenilerle tanıştı. Ermenilerin Türklerden çok Ruslara düşman olması garibine

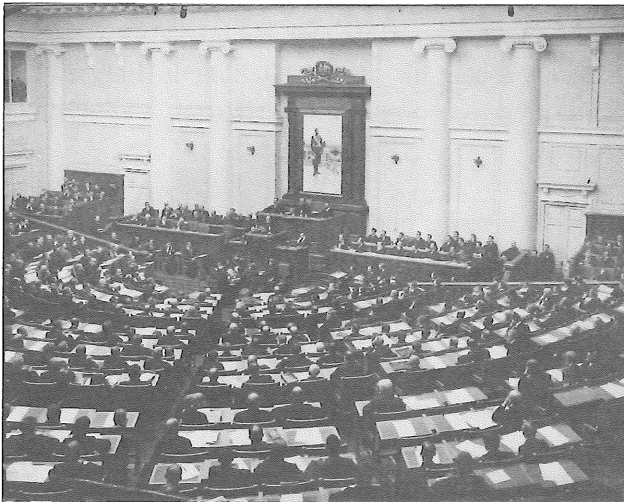
gitti. "Türkler insanın canını, Ruslar ise ruhunu alır" diyorlardı.[160] Tiflis'te birkaç gün kaldıktan sonra Aubrey, Borjomi'ye sefirin evine gitti. Sefirin evi acem türbeleri gibi aynalarla kaplıydı. Bu evde kalmak, Aubrey'e bir avizenin içinde oturmak gibi geldi.

Rus-Japon savaşı devam ederken İngiliz bir ataşenin yaptığı bu ziyâret oldukça şüphe uyandırıcıydı. Hele de İngiltere açıkça Japonya'yı desteklerken. Millî Arnavut kıyafetleri ile ortalıkta dolaşan Kâzım da "bakın biz buradayız" der gibiydi. Üstelik Rıza Han evde olmadığı halde Aubrey sefirin evinde kalıyordu. Ve beklenen oldu. Aubrey bir sabah Rıza Han'dan acilen kendisini görmesini isteyen bir mesaj aldı. Bunun üzerine hemen, okuduğu evrakları bir mangalda yaktı ve dışarı çıktı. Bu arada Kafkas vâlisinin Kazak askerleri evi sardılar. Hatta iki tanesi Aubrey dışarıda iken girip evi aradılar. Aubrey'in mangalda yaktığı evrakları buldular. Evin aranmasına karşı çıkan Kâzım, askerlerle kapıştı ve onları yaka paça dışarı çıkardı. Bir müddet sonra Aubrey eve dönüp sefir ile telgraflaşmaya başladı. Rıza Han, Aubrey'e gönderdiği mesajda onu korumaya gücü yetmediğini, Rusların onun askerî bir ataşe olduğunu bildiklerini yazdı ve derhal İngiliz bir konsolosun olduğu Batum'a gitmesini tavsiye etti.

Kazak askerler bütün gün evin dışında beklediler. Gece olunca Aubrey pes ederek Kazım'la birlikte evden çıktı. İranlı bir askerî ataşe ve bir tabur askerin refakatinde istasyona götürüldü. İstasyonda İranlı ataşe, Aubrey'e Kazak askerleri göstererek tevkif edileceğini söyledi. Eğer direnmeye kalkarsa ona zarar verebilirlerdi. Bunun üzerine Aubrey, Kâzım'ı çağırıp biraz para verdi ve hemen gidip vaziyeti Batum'daki konsolosa anlatmasını istedi. Kâzım ise efendisini bırakıp gitmenin delikanlılığa sığmayacağını söyleyerek ayrılmayı reddetti. Arnavutlar bazan fazla sadık oluyordu. Neyse ki buna lüzum kalmadı, askerler Aubrey'in valizini karıştırıp silahını aldıktan sonra ikisini

de serbest bıraktılar ve Batum'a giden bir trene bindirdiler. Kurtulduklarına şükreden ikili, rapor verdikten sonra Batum'dan gemiyle İstanbul'a döndü.

Ruslar bu ziyâretin maksâdını bilselerdi büyük ihtimâlle Aubrey'i salmazlardı. Çünkü Tapınakçılar Rusya'da bir ihtilâl planlıyordu ve ihtilâlin muvaffak olması için Rusya'nın her yanında isyânlar ve huzursuzluklar çıkması lazımdı. Aubrey memleketi terk ettikten kısa bir zaman sonra, Ermeni Daşnakçıların Tiflis'te sivil Azerileri öldürmesi üzerine, Tiflis, Nahçıvan ve Bakü'de Ermeniler ile Azeriler arasında yaklaşık iki yıl sürecek bir savaş çıktı. Japonya, Ermeniler ve işçi grevleri derken Rus Çarı iyice köşeye sıkıştı. Böylece Rusya'daki 1905 İhtilâli hedefine ulaştı ve Osmanlı'dan iki sene evvel meşrûtîyet ilan edilerek Rus Duma'sı, yani meclisi açıldı.

1906 yılında açılan Rus Duma'sı

-6-

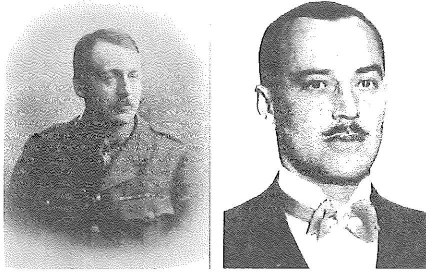
İSTİFA

Umûmîyetle yumurtalardan ve sütten oluşan hafif bir kahvaltıdan sonra büyük bir gayretle kendini verdiği ilk iş, jurnalleri veya casuslarının raporlarını okumaktı.
Edwin Pears, Abdülhamid'in Hayatı

Aubrey 1905 yılbaşını uşağı Kâzım ile birlikte İngiltere'de geçirdi. Kâzım ilk defa İngiltere'ye geliyordu. Pixton Park'ın hizmetlileriyle tanıştı ve efendisiyle beraber Pixton'da ava çıktılar. Aubrey bir yandan da seyahat planları yapıyordu. Arkadaşı Leland Buxton[LXXXVIII] ile beraber sonbaharda Yemen'e gitmeye karar verdiler. Başka bir albay da Aubrey'e, Hicaz'a gidip Hicaz Demiryolu hakkında istihbarat toplamayı teklif etti. Acilen İstanbul'a dönmesi gerektiği için Aubrey üzülerek bu teklifi reddetti. Ocak ayı bitmeden Kâzım ile beraber yola çıktılar. Tapınakçılara ait Orient Express[LXXXIX] trenlerinden birine atladılar.

LXXXVIII Leland William Wilberforce Buxton (1884-1967): Londra'da Harrow Mektebi'nde ve Cambridge Trinity Koleji'nde okudu. 1907-1909 arası Mısır Kamu Hizmeti'nde çalıştı. Kölelik muhalifi kampanyalarıyla tanınan Sir Thomas F. Buxton'un torunu ve 1902'de Londra'da Balkan Komitesi'ni kuran Edward Noel-Buxton'un kardeşidir.

LXXXIX Orient Express (Şark Ekspresi): Paris ve Viyana üzerinden geçip İstanbul'da biten lüks tren hizmeti. Çok sayıda film ve romana mevzu olmuştur. Hem Orient Express hem de bu firmanın yolcularının kalması için inşa edilen Pera Palas

İngiliz casus Mark Sykes ve George Lloyd

Bir tane restoran vagonu, üç adet de yataklı vagon vardı. Kaldıkları kopartıman ahşap kaplama ve ışıl ışıldı. Komforlu ve lüks bir yolculukla Balkanlar üzerinden tekrar İstanbul'a döndüler.

Aubrey konsoloslukta yeni arkadaşlarla karşılaştı. Bunlardan biri, Eton'da kendisinden bir üst sınıfta okuyan George Lloyd'du.[XC] Ailesi, Carnarvon'ların dostu olduğundan George'u daha önceden tanıyordu. Zengin bir sanâyici babanın en küçük çocuğuydu. Dedeleri Lloyds Bankası'nın müdürleriydi. Elçilikteki yeni yüzlerden biri de Cizvit koleji mezûnu Mark Sykes'dı.[XCI] O da George gibi fahrî ataşe olarak işe başlamıştı. Aubrey'in Sykes'a da hemen kanı ısındı. Bu üç arkadaşın yolları bundan sonra sık sık kesişecek ve Cihan Harbi esnasında, İngiltere'nin Mısır'daki Orta Doğu istihbarat merkezi olan Arap Bürosu'nda bu üçlünün adı 'Üç Silahşör'e çıkacaktı.

---

oteli, L.A Compagnie Internationale des Wagons Lits firmasına aitti. Şirket, 1933 yılında, Mustafa Kemal'in, Yahudi dişçisi Sami Gunzberg'in Mısır Apartmanındaki muayenehanesinde iken başlayan ve önceden tezgâhlandığı anlaşılan hâdiselere (Vagon-Li Hadidesi) adını vermiştir. Viyana-İstanbul demiryolu hattı, Rothschild'lerin dostu Baron de Hirsch tarafından finanse edildi. Rothschild'lerin başka bir dostu Sir Ernest Cassel, hattı Bağdat'a kadar uzatmak istediyse de proje gerçekleşmedi.

XC George Ambrose Lloyd (1879-1941): I. Baron Lloyd. Eton ve Cambridge'de okudu. 1905'de İstanbul'da fahrî ataşe olarak kariyerine başladı. 1908'de İran Körfezi hakkında uzun bir rapor ve The Times gazetesine Genç Türk İhtilâli hakkında makaleler yazdı. 1910'da mebus oldu. Cihan Harbi'nde Lawrence ile beraber Arap İhtilâlinde rol aldı. 1918 sonunda Hindistan Bombay vâlisi oldu. 1925'de Mısır ve Sudan Yüksek Komiseri oldu. Tapınakçılara ait Wagon Lits ve British South Africa şirketlerinin müdürlüklerini yaptı.

XCI Mark Sykes (1879-1919): Babasının vazifesi sebebiyle küçük yaşta Orta Doğu, Mısır ve Hindistan'ın birçok yerini gezdi. İslâmiyet'i ve Osmanlı'yı iyi biliyordu. Bunlar hakkında muhtelif kitaplar yazdı. 1905-1906'da İstanbul'da çalıştı. 1911'de mebus oldu. Cihan Harbi'nde Sofya, Çanakkale, Mısır, Aden ve Mezopotamya'da istihbarat subayı olarak vazife yaptı. Mayıs 1916'da Fransa'nın eski Beyrut Başkonsolosu Charles Georges-Picot ile beraber Ortadoğu'yu Fransa ve İngiltere arasında paylaştıran anlaşmayı hazırladı. Paris Sulh Konferansı esnasında enteresan bir şekilde İspanyol gribine yakalanarak Otel Lotti'de öldü.

Aubrey'in yokluğunda Sefir Nicholas İngiltere'ye dönmüş, yerine geçici olarak Aubrey'in Pekin'den tanıdığı Sir Walter Townley[XCII] büyükelçi tâyin edilmişti. Aubrey, Townley ile beraber Sultan Abdülhamid tarafından bir Cuma Selamlığına çağrıldı. Padişah câmiye kendi sürdüğü arabasıyla geldi. Arabanın her iki yanında Arnavut muhafızlar vardı. Sultan, bu iki İngiliz'i terasta kabul etti. Aubrey, Sultan'ın Büyükelçi ile konuşmasını dikkatle tâkip ediyordu. 'Çok kültürlü, nazik ve mütevazı' biriydi Padişah. Konuşmanın sonunda Aubrey'e dönüp, daha önce başka bir yerde vazife yapıp yapmadığını sordu. Aubrey, Japonya cevabını verince Sultan, Japonların büyük bir millet olduğunu söyledi.[161]

Aubrey, Sultan'ın bilgisinin ve nezaketinin çokluğunu takdir ediyordu ama diğer yandan da arkadaş olduğu Genç Türk halkasını genişletmeye başlamıştı. İngiltere'den döndüğünden beri artık her cümlesine "İngiltere'de bulunmuş biri olarak ben.." diye başlayan Kâzım sayesinde bir sürü ayak takımı muhalif ile tanıştı.

Elbette sadece ayak takımı ile yetinmiyordu, böyle bir İngiliz asilzadesi ile tanışmaya can atan yüksek makamda bir sürü Genç Türk de vardı. Mehmed Ferid[XCIII] de bunlardan biriydi. Sultan Abdülhamid'in dul kız kardeşi ile evlenerek saraya damad olduğu için Türkler ona 'Damad Ferid' diyordu. Daha evvel Paris, Berlin, Petersburg ve Londra sefâretlerinde ikinci kâtip olarak çalışmıştı. Damad olunca Sultan'dan Londra büyükelçiliğini talep etmiş, fakat Sultan, "Londra sefâreti mektep değildir" diyerek bunu

XCII Walter Beaupré Townley (1863-1945): Eton'da okudu. 1885'de Hâriciye'ye girdi ve Paris, Tahran, Bükreş, Lizbon, Berlin, Roma, Pekin, İstanbul ve Washington da vazife yaptı.

XCIII Damad Ferid Paşa (1853-1923): İstanbul'da doğdu. Ailesinin aslen Karadağ'ın Poşasi köyünden olduğu söylenir. 1886'da Sultan Abdülmecid'in kızı Mediha Sultan'la evlendi. Meşrûtîyet'in ilânından sonra Meclis-i A'yân azası oldu. İttihâtçılarla ters düşerek 1911'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası reisi oldu. Mütareke esnasında çeşitli defalar sadârete getirildi. 17 Ekim 1920'de, Sevr'i tasdik etmediği için İngilizlerin talebi üzerine istifa etti. 1922'de Fransa'da Nice şehrine gitti ve orada öldü.

reddetmişti. Bu yüzden kayınbiraderinden nefret ediyordu. Aubrey bunu bildiği için sık sık Damad Ferid'in Baltalimanı'ndaki evinde yemek yiyor ve bazan da geceleri kalıyordu. Artık Türkçe'yi çok iyi konuştuğu halde onunla Fransızca yazışıyordu. Bir yandan da Ferid'in vasıtasıyla, tanıdığı Genç Türk halkasını genişletiyordu. Onun evinde, iyi İngilizce bildiği ve İngilizlerle arası iyi olduğu için 'İngiliz Rıfat' diye anılan Rıfat Bey[XCIV] ile tanıştı. Rıfat da Damad Ferid gibi en iyi dostlarından oldu. Bu üç arkadaş, Damad Ferid'in evinde korkusuzca sabahlara kadar, yaklaşmakta olan İhtilâlden konuştular.[162]

Aubrey'in neler çevirdiğini bilmeyen annesi Elsie, Hâriciye Nezâreti imtihânına hazırlanan küçük oğlu Mervyn'in yabancı lisânını tekâmül ettirmesi için, kışı Almanya ve Fransa'da geçiriyordu. Elizabeth, oğlu Aubrey'in de mebus olmasını istiyordu, bu yüzden ona bir mektup yazıp, İngiltere'ye dönmesini ve hukuk okumasını istedi. Aubrey'in ise İstanbul'da keyfi yerindeydi. Bir keresinde polis, sırf ucuz diye kaldığı oteli basıp onu tevkif etse bile. Bu yüzden annesine yakında bir Suriye seyahatine çıkacağını, isterse kendisinin de gelebileceğini söyledi. İktisatlı bir kadın olan annesi, bu seyahati lüzumsuz bir masraf olarak görüyordu. Oğluna eşlik edemeyeceğini yazdı. Bunun üzerine, mâlî vaziyeti zaten çok iyi olmayan Aubrey de bu seyahatten vazgeçti. Onun yerine yeni bir plan yaptılar, annesi ile Girit'te buluşacak ve Yunanistan, Karadağ ve Portofino üzerinden İngiltere'ye döneceklerdi. Mayıs 1905'te yola çıkmadan önce elçilikteki vazifesinden istifa etti. Bundan sonra târihî misyonunu gerçekleştirmek üzere gayrıresmî bir casus olarak çalışacaktı.

XCIV Rıfat Müeyyed: Mustafa Kemal'in sofra arkadaşlarından Falih Rıfkı Atay'ın Akşam gazetesinde ortağıydı. 1929'da CHP'den Kadıköy Belediyesi umûmî meclis âzâsı oldu. 1933'te İstanbul'da öldü.

-7-

YEMEN

Atıyla Yemen'den geçti. Araplar, onun doğuştan çılgın olduğunu düşündükleri ve onların bir çabası olmadan da Allah'ın onun cezasını vereceğini iddia ettikleri için, geçmesine izin verdiler.
John Buchan – Yeşil Abalı

Osmanlı İmparatorluğu'nda geçirdiği günlerden sonra İngiltere'deki partiler, kızlar, Londra'daki toplantılar, arkadaşlar artık Aubrey'e çekici gelmiyordu. Arkadaşı Leland Buxton'la beraber geçen sene kararlaştırdıkları Yemen seyahatine çıkmaya karar verdi. Bu seyahatin masraflarını, anlaştığı bazı gazetelere isimsiz yazılar yazarak karşılayacaktı. Casusların kendi isimlerini kullanarak gazete ve mecmualara yazı yazması yasaktı. Yine, elçilikte çalışırken müstear olarak seçtiği Türkçe 'Ben Kendim' ismini kullanmaya karar verdi. Annesi Elsie'yi Paris'e bırakıp Mısır'a geçti ve burada Makedonya'dan gelen Leland Buxton'la buluştu. Leland, orada ağabeyi Noel Buxton'la[XCV] beraber Bulgar

XCV Noel Edward Noel-Buxton (1869-1948): I. Baron Noel-Buxton. Harrow Mektebi'nde ve Cambridge Trinity Koleji'nde okudu. 1905'te mebus oldu. 1899'da Balkanları gezdi ve İngiltere'nin Makedonya siyâsetini şekillendirmek maksâdıyla 1902'de diğer kardeşi Charles Roden ile birlikte Balkan Komitesi'ni kurdu. 1911'den

çetelerini organize ederek Türklere karşı savaşıyordu.

Aubrey'in yanında, bir çanta dolusu Maria Theresa taleri,[XCVI] yani Yemenlilerin en çok îtibâr ettiği gümüş para vardı. Bir de elçilik tercümanı FitzMaurice'in[XCVII] verdiği takdim mektubu. Kızıl saçlarından dolayı 'Baş tilki' diye çağrılan Fitzmaurice, 1888'den beri Türkiye'deydi. İmparatorluğun her yerini gezmiş ve her yerde bağlantıları vardı. Türkçeyi de mükemmel konuşuyordu. 'Yavru tilki' diye hitap ettiği elçilikteki çömezlerine Osmanlı'nın mahallî hâdiselerini, kıyafetlerini, Türk devlet dâirelerinin ve memurlarının düşünce tarzlarını ve hareketlerini öğretiyordu. Yaklaşık üç yıldır da Yemen'deydi. 1838'den beri İngiliz idâresinde olan ülkenin güneybatısındaki liman şehri Aden ile Yemen arasında çıkan hudut anlaşmazlığı işiyle uğraşmıştı. Fakat hem sağlığı bozulmuş hem de onca çabasına rağmen kimseye yaranamamıştı. Bu yüzden Temmuz ayında Londra'ya dönmüştü.

Saba Kraliçesi Belkıs'ın memleketi Yemen, Osmanlı topraklarının en uç noktasıydı. Halkın mühim bir kısmı Şîi olduğu için, İngiliz casuslarının kışkırtmasıyla sık sık isyânlar oluyordu.

îtibâren hususî olarak Bulgaristan meselesi ile uğraşmaya başladı. 1914'te harp başladıktan sonra Charles ile Bulgaristan'ı İngiltere saflarına çekmek için gittikleri Sofya'da Teşkilat-ı Mahsusa mensubu Selânikli Hasan Tahsin tarafından vuruldular. Suikastten yaralı bir şekilde kurtulan Noel, Cihan Harbi'nde Ermenistan üzerine çalıştı ve Ermeni tehcirini kullanarak ABD'yi savaşa çekmeyi başardı.

XCVI Maria Theresa taleri: Avusturya-Macaristan İmparatoriçesi Maria Theresa'nın adının verildiği gümüş sikke. Hem Avusturya hem İngiltere'de basılırdı. Aubrey'in gittiği târihte Yemen'de en çok kullanılan ve îtibâr gören madeni paraydı. Filistin ve Hicaz'da da çok rağbet görürdü.

XCVII Gerald Henry Fitzmaurice (1865-1939): Dublin'de doğdu. 1888'de İstanbul'da talebe tercüman olarak işe başladı. Ortaköy'deki hizmet eğitim mektebinde Türkçe öğrendi. Van, Erzurum ve Trabzon konsolosluklarında çalıştı. 1894-1895'de İzmir viskonsülü oldu. Üçüncü tercüman olarak başladığı İstanbul sefâretinde 1907'de baştercüman oldu. Genç Türklerin, masonların ve Yahudilerin kontrolünde olduğunu söyler ve onlardan 'çocuklar' diye bahsederdi. Aralık 1911'de Justin Alvarez'in yerine, İtalyan işgali altındaki Trablusgarp'a general-konsolos olarak gönderildi. Şubat 1914'de İstanbul'dan ayrıldı. Harbin başında Bulgaristan'ı Müttefikler safında savaşa çekmek ya da tarafsız tutmak için Sofya'ya gitti. 1917'de Balfour Deklarasyonu'na altyapı hazırlamak için Mark Sykes ile birlikte çalıştı.

Daha geçen sene bir isyân çıkmış ve isyânı bastırma harekâtı devam ediyordu. İmâm Yahya[XCVIII] liderliğindeki isyâncılar San'a'daki Türk garnizonunu sarmış ve dokuz bin Osmanlı askeri açlıktan ölmüştü. Âsilerin eline geçen şehri, Osmanlı ordusu henüz yeni geri alabilmiş, fakat liderleri İmâm Yahya ulaşılması çok zor bir şehir olan Şehare'ye kaçmıştı. Müşir Ahmed Feyzi Paşa kumandasındaki bir ordu, İmâm'ı yakalamak için Şehare Harekâtına başlamıştı. İşte tam böyle kritik bir zamanda seyahate kalkışan Aubrey, bu memlekete daha uzun bir müddet huzur vermeyecekti.

İngiliz sefâretinin tercümanı 'Tilki' FitzMaurice (ortada, sağdan 2.), konsolosluk çalışanlarının kurduğu 'Constantinople Football Club' adlı futbol takımında iken, 1889 (levantineheritage.com)

Aubrey ve Leland, Süveyş'ten bir gemiye bindiler. Gemi, hacı olmaya giden Müslümanlarla doluydu. Müslümanlar Cidde'de inince Aubrey ve Leland, seyahatin kalan kısmında gemide yalnız kaldı. Kızıldeniz'den aşağı inerek Hudeyde'de gemiden ayrıldılar. Gümrükten geçerken memurlar, Aubrey'in daktilosuna el koymak istedi, fakat Aubrey'in daktiloyu Türklere kaptırmaya niyeti yoktu. Memurlarla ağız dalaşına girişti. Türkçe bildiği halde İngilizce konuşuyor, memurlar da Aubrey'in ne dediğini anlamadıkları için bağrışıp duruyorlardı. Şehirdeki İngiliz konsolosunu çağırmak istediler, fakat adam izinliydi. Nihayet bir Alman Yahudisi araya girdi ve onun yardımıyla daktiloyu da alarak oradan ayrıldılar.

XCVIII Yahya Muhammed Hamideddin el-Mütevekkil (1869-1948): Kısaca İmâm Yahya olarak bilinir. Şiîliğin bir kolu olan Zeydîlerin İmâmıydı. 1904'te babasının yerine geçince Osmanlı'ya karşı isyân başlattı. Cihan Harbi'nden sonra kendini Yemen Sultanı ilân etti. 1948'de damadı tarafından öldürüldü.

Aubrey ve Leland, sokakları kumla kaplı şehirde dolaşmaya başladı. Şehrin pazarı kalabalıktı. Çarık, hurma ve elle dikilmiş pamuklu kıyafetler gibi Yemen'e mahsus mamüller satılıyordu. Ve tabii buram buram kokan taze kahve.. Şehirde büyük bir ticarî potansiyel vardı, fakat Aubrey'e göre Türkler bundan istifade etmesini bilmiyordu. "Buxton ve ben, bu kadar zengin bir memlekete sahip olup da böyle hareketsiz durarak yabancıların servet sahibi olmasını seyreden Türklerden başka bir millet olamayacağı ve bu uyuşukluğun Yemen'deki Türk hâkimiyetinin sonunu getireceği hususunda mutâbık kaldık" diye yazıyordu düşüncelerini.[163]

San'a'ya gidebilmek için şehrin mutasarrıfı Hıfzı Paşa'dan izin almaları gerekiyordu. Paşa'nın casus olduklarından şüphelenmemesi için, Hindistan'a avlanmaya giden iki aptal zengin rolünü oynamaya karar verdiler. Paşa'nın konağına gittiler. Bir müddet sonra Paşa içeriye girdi. Kendilerini tanıtırlarken Aubrey, Fransızca "Kaplan avlamaya gidiyoruz" dedi. Fakat Leland, "ve aslan" diye ilavede bulununca Paşa sinirlenerek Hindistan'da aslan olmadığını söyledi.[164] Haliyle ortalık karıştı. Paşa yanındaki kumandanıyla, bu adamların aslında Araplar arasında nifak tohumları saçmak için beldeye gelmiş İngiliz casusları olduğunu konuşmaya başladı. Aubrey Türkçe bildiği için bütün konuşmaları anlıyor, fakat telaşa kapılmadan aptal zengin rolünü oynamaya devam ediyordu. Hatta inandırıcı olmak için San'a'daki en iyi otelin hangisi olduğunu filan soruyordu. Sahneyi sessizce izleyen etraftaki memurlar gülmemek için kendilerini zor tutuyordu. Nihayet Paşa, Aubrey ve yol arkadaşını serbest bıraktı ama şehirden ayrılmalarına müsaade etmedi.

Akşam kahvede otururlarken bir Rum, gizlice Aubrey'e yanaştı. Türklerin her seferinde bir bahane bulup onları bekleteceğini, fakat isterlerse kendisinin onlara yardım edebileceğini söyledi. Yanında getirdiği bir katırcıyı da Aubrey ile tanıştırdı. Aubrey ve

Leland ertesi gün için katırcı ile anlaştılar. Ardından Paşa'ya haber gönderip hazır olduklarını ve yarın sabah yola çıkabileceklerini söylediler. Fakat ertesi sabah ortalıkta ne katırcı vardı ne de Rum. Güneşin altında üç saat öylece beklediler. Gelen giden olmayınca Paşa'nın evine gittiler, fakat içeri girmelerine müsaade edilmedi. Ertesi gün Aubrey, Paşa'yla görüşmeye muvaffak oldu ve ondan yirmi dört saat içinde ayrılabileceklerine dâir söz aldı. Aubrey bunu duyduğuna sevindi ama aslında Paşa İngilizlerle dalga geçiyordu. Dört gün daha şehirden ayrılamadılar.

Sıcaktan ve beklemekten bunalan Aubrey'in nihayet tepesi attı ve öfkeyle Paşa'nın yanına gitti. Bu sefer Türkçe olarak "Bize söz vermiştin!" diye bağırdı. Aubrey'in birden bülbül gibi Türkçe konuşmasına şaşıran Paşa, "Hazretlerinize söz vermiştim ama şimdi geri alıyoruz" diye cevap verdi. Aubrey hemen kendini toparladı, öfkeyle bir yere varılamayacağını iyi biliyordu. Biraz sakinleştikten sonra oturup kahve ve sigara içtiler. Ertesi gün Paşa tekrar Aubrey'i çağırdı. İkisi de birbirlerine yalan söylediklerini bildikleri halde oturup bir saat kendilerinden bahsettiler. Ayrılırken Hıfzı Paşa ertesi gün yola çıkabileceklerini söyledi ve "Hızlıca gidin ve tekrar gelin. Kaplanları bekletmemelisiniz. Sizi Allah'a havale ettik" diye Aubrey'i uğurladı.[165]

Hıfzı Paşa bu sefer sözünü tutmuştu. Ertesi gün kapılarının önünde onlara eşlik etmek için yüz elli muhafız bekliyordu. Hemen yola koyuldular. Kırk saat boyunca yol aldılar, fakat sadece üç saat uyudular. Onda da yağmur yağdı. Yolculuğun meşakkatini bir nebze olsun azaltabilmek için Aubrey, askerlerle muhabbete başladı. Hiçbiri bu toprakların çocuğu değildi, Anadolu ve Balkanların farklı yerlerinden gelmişlerdi. İçlerinden bazıları Arnavut'tu. Aubrey'e çölden nefret ettiklerini, kendi memleketlerinin ikliminin ne kadar güzel olduğunu anlattılar. Aylardan mübarek Ramazan'dı. Bu yüzden bu yorucu ve sıcak seyahate rağmen askerlerin hiçbiri güneş batana kadar yemiyor ve içmiyordu. Aubrey ve Leland

şaşırmıştı. Kendi ailelerinden ve memleketlerinden uzakta vatan toprağını bekleyen bu Türkler, hiçbir şeye aldırmıyorlardı. Üstelik cömerttiler. Gün içerisinde hiçbir şey ağızlarına koymadıkları gibi, iftar vakti geldiğinde de oruçlarını açmadan önce, birkaç parça ekmek ve zeytinden mürekkep iftariyeliklerini bu iki İngiliz'le paylaşıyorlardı. Türklerden nefret eden Aubrey yavaş yavaş fikir değiştirmeye başlamıştı, fakat yine de o profesyonel bir casustu. Onlardan hoşlansa bile bu, onların aleyhinde iş yapmasına mâni değildi.

Yolculuk boyunca bazan çöllerden bazan yeşil vadilerden geçtiler. Yol üstünde, geçen yıllarda savaşta ölenlerin iskeletleri vardı. Etleri çoktan toprağa karışmış, kafataslarının gözlerinden ve ağızlarından çiçekler fışkırmıştı. Uğradıkları her köyde açlık vardı. Molalarda Türk askerler güreş tutarken Buxton da geçtikleri yerlerin haritasını çıkartıyordu çaktırmadan. Aubrey iyi bir pehlivan olan Suriyeli Hasan Çavuş adında bir askerle güreş tutmak istedi, fakat Çavuş misâfirinin kemiklerini kırmak istemediğini söyleyip özür beyan etti. Yolda bir kasabada mola verdiler. Aubrey ve Leland gruptan ayrılıp, Dimitri adında bir Yunanlı'nın evine misâfir oldu. Yorgunluktan ölüyorlardı, gözleri yataktaydı ama ev sahibi anlattıkça anlatıyordu. Gözlerinden uyku akan Aubrey'e Yunanlı'nın anlattıkları ninni gibi geliyor ve dediklerinden hiçbir şey anlamıyordu. Hipnotize olmuş bir şekilde ev sahibinin başındaki, konuşurken bir o yana bir bu yana sallanan fesin püskülüne bakıyordu. Derken püskül tesirini gösterdi; Aubrey'in içi geçti ve oturduğu iskemleden yere yuvarlanıverdi.

Çetin bir yolculuktan sonra nihayet 13 Kasım'da San'a'ya vardılar. İsyandan beri Osmanlı makamları dışarı haber sızmasına izin vermediği için Avrupa, Yemen'den doğru dürüst bir haber alamıyordu. Aubrey'in yazdığı raporlar sayesinde güneydeki bu topraklarda neler döndüğünden haberdar olacaklardı. Aubrey, Türklerin çok zorlu bir muhasaradan sonra iki ay önce geri

alabildiği bu şehre şöyle bir göz gezdirdi. Evlerin damları düz, pencereleri yuvarlaktı. Dış duvarları beyaz alçıyla kaplıydı. Su sadece kuyularda olduğundan her yerden çıkrık iniltileri geliyordu. Ona hiçbir zaman zengin olmayan bu toprakların zengin maden yataklarına sahip olduğu söylenmişti. "Bakalım zaman ne gösterecek" diye yazdı günlüğüne.[166]

Akşam zengin bir İtalyan'a misâfir oldular. Adam, San'a'da ticâretle meşgul oluyor ve Türkçe ve Arapça biliyordu. Muhabbet döndü dolaştı, siyâsete geldi. İtalyan ev sahibi, Aubrey ve Buxton'a İngiliz siyâsetinin kurnazca ve şeytanî olduğunu söyledi. Memleketi İtalya'nın başına gelen son felaketler, hep sinsi İngiltere'nin önceden hesapladığı siyasî planlardı. İngiliz casusu Aubrey, İtalyan'ın kendilerine bu kadar nazik davranmasına rağmen, İngiltere ile alakalı böyle şeyleri yüzlerine karşı açıkça söyleyebilmesine şaşırmıştı.

San'a'da vaziyet, yolda gördükleri kasabalardan farklı değildi. Halkı açlıktan kırılmıştı. Aubrey burada bir deri bir kemik kalan Yahudileri görünce Londra'nın tepesindeki şişman Yahudileri hatırladı. Şimdiye kadar gördüğü Yahudiler içinde tefecilik yapmayanlar, bir Transilvanya'daki çiftçiler, bir de bu bunlardı. Onların fakir düşmüş mahallelerini gezdi. Mekteplerine girdi, evlerine misâfir oldu. Buradaki Yahudiler dünyadaki diğer ırktaşlarından daha dindârdı. Bunlar da, Tiflis'te görüştüğü Ermenilerin Türkleri Ruslara tercih etmesi gibi, Türklerin hâkimiyetini, Araplarınkine tercih ediyorlardı. Türklerin şehri geri alışını dans ederek kutlamışlardı.

Aubrey ve Leland, Ahmed Feyzi Paşa'nın sefere giderken yerine vekil bıraktığı vâlinin huzuruna çıktılar. Vâli, eğer Paşa geleceklerini bilseydi kesinlikle buna mâni olacağını söyledi. Ama madem gelmişlerdi o zaman hoşgelmişlerdi. Sohbet esnasında iki İngiliz, bu coğrafyada yaşanan sıkıntılardan söz

açınca, Vâli onlara, Yemen'deki vergi memurlarının ekserisinin Arap olduğunu, vergilendirmeyi onların yaptığını, insanların ödeme gücüne bakılmadan vergilendirildiğini, isyânların bu yüzden yaşandığını anlattı. Aubrey, "Bizim gibi dâvetsiz gelen misâfirlere, Buxton ve benim gibi sahtekârlara onun gibi mühim bir devlet vazifesi yapan birinin böyle açıkça konuşması büyük bir cesaret" diye düşündü.[167] Yine de Vâli şüphelendiği bu adamların İngiliz kontrolündeki Aden'e gitmelerine izin vermedi ve hemen Hudeyde'ye dönmelerini istedi.

Aubrey ve Leland yola çıkmadan evvel bir yolunu bulup altı gün daha şehirde oyalanmayı başardılar. Daha sonra İtalyan'a ve Türklere teşekkür ederek tekrar gerisin geri yola koyuldular. Aubrey dönüş yolunda, bu toprakların bir gün İngiltere tarafından idâre edileceği ve Yemen'in kaynaklarının İngiltere'ye akıtılacağı günlerin hayalini kuruyordu.[168] Yolda bir kasabaya uğradılar, fakat fazla oyalanmadan tekrar yola koyulmaları lazımdı. Bu yüzden Aubrey susuzluğunu gidermek maksâdıyla önüne ilk çıkan mikroplu bir sudan içti. Hudeyde'ye varınca hiç oyalanmadan Aden'e giden bir gemi bulup atladılar. Aden, Britanya idâresindeki Hindistan'a bağlıydı. Bu yüzden, şehirde Ebu Selam adında bir Arap gencini kendilerine uşak olarak tutup, Bombay'a gitmek için bir Fransız gemisine bindiler. Gemide iken Aubrey'in yolda içtiği mikroplu suyun tesiri görülmeye başladı. Ateşi yükselmiş, başı ise çatlayacak gibi ağrıyordu. Çok kötü bir şekilde tifoya yakalanmıştı. Bombay'a varır varmaz herkesten önce karaya çıkıp kendini bir hastaneye attı ve Leland'tan Kâzım'ı yanına göndermesini ricâ etti. Bunun üzerine Leland hemen İstanbul'daki sefârete bir telgraf çekti.

-8-

SUUDLAR

Korkarım zât-ı âlileriniz beni yanlış anladınız veya belki de ben kendimi kötü bir şekilde îzâh ettim. Tamamen ilmî maksâdlarla bir yolculuk yapıyordum veya, eğer tercih ederseniz, yapmaya gayret gösteriyordum. Size söylediğim gibi, Arabistan'ın günümüzde bilinmeyen belli kısımlarını keşfetmek istedim ve keşif seyahatimin Britanya Hükûmeti ile veya kendim dışında herhangi bir kimse ile ve sözümona Coğrafya Cemiyeti'yle hiçbir irtibatı yoktur.

1910'daki Yemen seyahatinde İngiliz casus Arthur Wawell'in, geçişine izin vermeyen bir Türk Paşasına söyledikleri

Hindistan'ın ve hastanenin pis ve karışık atmosferi Aubrey'i bunaltmıştı. Uşağı Ebu Selam'a kendisini giydirmesini söyledi ve kimseye haber vermeden sessizce hastaneden ayrıldılar. Bir taksiye binip Tac Mahal Oteli'ne yerleştiler. Fakat otelin servisi çok kötüydü. Aubrey yavaş yavaş hastaneden kaçtığı için pişman olmaya başlamıştı. Bu şartlar altında hastalığı daha kötüye gidebilirdi. Doktorlardan özür dileyerek hastaneye geri

döndü. Doktor, Aubrey'e çok ciddi bir tifo geçirdiğini, bu yüzden kendisini iyi hisseder hissetmez hemen İngiltere'ye dönmesini söyledi. Fakat Aubrey'in vazifesi bitmemişti. Kışın İran Körfezi'ne gitmesi icap ediyordu. Leland'ın Bombay'a dönmesini bekledi. Dönünce Arabistan yarımadasının güneydoğu sahilindeki liman şehri Maskat'a doğru yola çıktılar. Oradan da İran Körfezi içindeki Bahreyn'e gitmek için bir gemiye bindiler.

Aubrey gemide bir yandan yatarak dinlenirken bir yandan da yine emperyalist hayaller kuruyordu. Britanya İmparatorluğu'nun bu coğrafyadaki muhtemel kazançlarını düşünüyordu. Eğer bir cihan harbi çıkarsa İran Körfezi İngiltere'nin olabilirdi. Bunu çoktan hak etmişlerdi. Derken şiddetli bir sarsıntıyla bu düşüncelerinden sıyrıldı. Güverteden bağrışma sesleri geliyordu. Gemileri Bahreyn'e altı mil kala karaya oturmuştu. Aubrey hasta yatağından fırlayıp güverteye çıktı. Ortalık ana-bana günü gibiydi. Şehir sabah sisinin içinde uzaktan görülebiliyordu. Zar zor eşyaları yüklenip, geminin yanına yanaşan yelkenlilerden birine bindiler. Bir saat sonra yelkenli sahildeydi, fakat yolcularını çıkartması için bir iskele yoktu. Bu yüzden kıyıdan adamlar gelip yolcuları kayıklardan aldılar ve omuzlarında kıyıya kadar taşıdılar. Aubrey ve Leland, şehir merkezine kadar yolculuğun kalan kısmını da iri beyaz eşeklerle tamamladılar.

İki İngiliz casus, 1906 yılına Bahreyn'de girdi. Adanın Sünnî ve muhafazakâr şeyhini ziyârete gittiler. Şeyh onları gayet nazik bir şekilde karşıladı. Kahve ve yanında tarçınlı su eşliğinde sohbet ettiler. Şeyh Efendi konuşurken cümleler arasında uzun uzun sükût ediyordu. Aubrey adetlerine körü körüne bağlı bu adamdan hoşlanmamıştı. Ona göre muhafazakârlık, İngiltere'de iyi bir şeydi ama İslâm coğrafyasında değil. O akşam Bahreyn'in İngilizler tarafından bir an evvel ilhak edilmesinin lazım olduğunu anlatan bir makale yazdı. Başka bir gün de Leland ile beraber adanın eski kadısını görmeye gittiler. İhtiyar, hoş sohbet bir

insandı. Felsefî mevzulara daldılar, en son, şeriatten muhabbet açıldı. İslâmiyet'te hırsızın ceza olarak elinin kesilmesi meselesini tartıştılar. Kadı efendinin hitabeti çok güzeldi. Böyle cezaların niye verildiğini gayet güzel ve mantıklı bir şekilde îzâh etti, fakat Buxton inatçıydı. Kadıya laf yetiştirip duruyordu. Buxton'a laf anlatamayacağını anlayan Kadı, "farklı memleketler, farklı töreler" diyerek mevzuyu değiştirdi.[169]

İhtiyar Kadı, iki İngiliz'e İslâm'ı anlatıp Müslüman olmalarını arzu ettiğini îzâh etti. Bu arada bal ve süt şerbeti, sert bir kahve ve yanında portakal ve nar taneleri ile deve sütü ve şekerden yapılmış bir tatlıdan oluşan kahvaltı getirildi. Kadı nar tanelerini kendi eliyle Aubrey'e ikram etti. Zamanın nasıl geçtiğini anlamamışlardı. Sohbet bitip de evden ayrılırlarken Kadı, Aubrey'in çok hassas bir insan olduğunu, Buxton'u kasdederek, fakat bazı insanların ise taş gibi olduğunu söyledi. Aubrey oradan, kadının evinde tanıştığı başka bir ihtiyar Arab'ın evine geçti. Akşama kadar oturup yapmayı planladığı Arabistan seyahatinden konuştular. Evden ayrılırken Arap, Aubrey'e güzel bir halı hediye etti. Evden çıktığında hava kararmak üzereydi. Gökyüzü lacivert renkteydi. Adada hafif bir rüzgâr esiyor ve müezzin efendi akşam ezanı okuyordu. Aubrey hayatının neredeyse bu en huzurlu gününü, Ayasofya'daki Kadir gecesi gibi, ömrünün sonuna kadar bir daha unutamayacaktı.

* * *

1906 yılının ilk iki haftasını Aubrey ve Buxton beraberce geçirdiler. Aubrey buradan, Osmanlı'nın 1871'de fethettiği, Basra vilayetinin Necd sancağına bağlı ve zengin petrol yataklarına sahip Lahsa'ya gidecekti. Britanya, Vehhâbî[XCIX] mezhebine

---

XCIX Vehhâbîlik: Arabistan'ın Necd şehrinde doğan Muhammed bin Abdülvehhab'ın (1699-1791) kurduğu mezhep. Kendisine bu fikirleri, Basra'da tanıştığı İngiliz casus Hempher'in telkin ettiği rivayet edilmektedir. Ahmed ibni Teymiyye'nin fikirlerini temel almıştır. Amel ve ibadetin, imândan bir parça olduğuna inanırlar

mensup Suud ailesini kullanarak bu diyarı ele geçirmek istiyordu. İbn-i Suud[C] bu maksâdla dört sene evvel Kuveyt'ten ayrılarak harekete geçmişti. Türkler, İbn-i Suud'a karşı, rakibi İbn-i Reşid'i destekliyordu, fakat Yemen'deki isyân yüzünden birlikleri güneye kaydırmak ve evvelki sene İbn-i Suud'la anlaşarak Necd'te onun hâkimiyetini tanımak mecburiyetinde kalmışlardı. Fakat bu anlaşma çok uzun sürmeyecekti.

Leland'ın Aubrey ile beraber Lahsa'dan çölü geçmeye niyeti yoktu. Vazifesi bitmiş ve Londra'yı özlemişti. Aubrey ile vedalaştı ve Basra, Bağdat ve Şam üzerinden İngiltere'ye döndü. Yalnız kalan Aubrey, seyahat planlarını tekrar gözden geçirdi. Ebu Selam'ın dışında bir de, Suud'lerin kontrolündeki sahili iyi bilen Ali adında bir Arab'ı uşak olarak tuttu. Sonra da gidip kendisi ve adamları için bir yelkenli ayarladı. Hazırlıklarını tamamlayıp uşakları ile beraber limana geldiğinde yelkenlinin adamla dolu olduğunu gördü. Halbuki yelkenlinin tamamı için para ödemişti. Günlüğüne, "bu hainler milleti, yine yapacaklarını yaptılar" diye yazdı.[170]

Sarımsak kokan yolcularla beraber beş günlük fırtınalı bir deniz yolculuğundan sonra soğuk bir sabah Lahsa'nın liman kasabası Ukayr'a vardılar. Aubrey, uşakları ile beraber, tekneyi karşılamaya gelen askerin refakatinde sahile yüz metre mesafede bulunan kaleye gitti. Kalenin gümrük müdürü, Aubrey'e Lahsa'ya gidemeyeceğini söyledi ve kalması için bir oda verdiler. Kale

---

ve kabir ziyâretine şiddetle karşıdırlar. Kendilerini, dört Sünnî mezhepten biri olan Hanbeli'den kabul ettikleri için Batı dünyasında, yanlış olarak, Sünnî kabul edilirler. Bu mezhep, Necd çölünde bir kabile reisi olan Muhammed bin Suud sayesinde devletleşti.

C Abdülaziz bin Abdurrahman El Suud (1876-1953): Kısaca İbn-i Suud diye bilinir. Osmanlı'ya isyân ederek Arabistan'da Sünnî ve Şîi katliamları yapan, Vehhâbî mezhebine mensup Suud ailesinin bir ferdiydi. Necd'te doğdu. 1902'de Riyad'ı aldı. 1913'te Lahsa'yı Osmanlı'dan geri aldı. İngiliz casuslardan önce 1910'da William H. I. Shakespear, sonra da 1917'de John Philby yanına danışman olarak verildi. İngilizlerin desteğiyle 1925'te Mekke'yi Şerif Hüseyin'den alarak 700 yıllık Hâşimî iktidârına son verdi. 1932'de Suudi Arabistan Krallığı'nı kurdu ve ilk kralı oldu.

kumandanı, Tevfik adında Türk bir yüzbaşıydı. Kalenin askerleri ise Araptı ve Aubrey'e nefret dolu bakışlar atıyorlardı. Aubrey'in Arapçası henüz o kadar iyi değildi. Bu yüzden bir tercümana ihtiyacı vardı. Kalede dolaşırken Gabriel adında Yunanlı bir kimyagerle tanıştı. Onu tercüman olarak kullanmak istedi, fakat adam bırak Arapçayı, kendi dilini bile doğru düzgün konuşamıyordu. O gece Aubrey, Kale Kumandanı Tevfik Bey, Süleyman adında Çerkez bir subay ve Yunanlı Gabriel ile birlikte yemek yedi. Günlerdir yediği adam gibi ilk yemekti.

Günler geçtikçe Aubrey kaleden sıkılmaya başladı. Lahsa'ya gitmesine izin verilmeyeceğini bildiği için gizlice sıvışmaya karar verdi. Gabriel ile birlikte kaçma planları yapmaya başladı. Yüzbaşı Tevfik, İngiliz'in yaptığı görüşmelerden şüphelenmeye başlamıştı. Aubrey'e gelip fotoğraf makinesi olup olmadığını sordu. "Evet" cevabını alınca kalenin ve etrafının fotoğrafını çekmemesini söyledi.[171] Bir Pazar günü Gabriel gelip, Aubrey'e, o gece kaleden beş mil uzakta bir kervanın konaklayacağını anlattı. Kervana yetişebilirse onlarla Lahsa'ya gidebilirdi. Kale ile Lahsa arasında kırk millik bir mesafe vardı, yani yaklaşık iki günlük bir yol. Yürüyerek gitmek imkânsızdı. Aubrey başka bir şansı olmadığından bu fırsatı kaçırmamaya karar verdi. Gece yola çıkmadan önce biraz uyumak için odasına çekildi, fakat o gece Gabriel gelip kervanın gelişinin bir sonraki geceye ertelendiğini söyleyince sabaha kadar iyi bir uyku çekti.

Ertesi gün Aubrey, uşağı Ebu Selam'dan o gece kendisiyle gelmesini ve Maria Theresa talerleriyle dolu çantayı taşımasını istedi. Fakat Ebu Selam'ın böyle bir macerayı göze alacak cesareti yoktu. Kaleyi terk etmeyeceğini söyleyince Aubrey yalnız gitmeye karar verdi. Kale kapısının bekçisine gidip o gece kapıyı kilitlememesi için bir şişe şarap rüşvet verdi. Sonra da akşama kadar oturup karanlığın iyice çökmesini bekledi. Gece olunca bekçinin açık bıraktığı kapıdan sessizce çıkarak elinde para dolu çantayla beraber gecenin karanlığına karıştı.

Aubrey ay ışığında hızla ilerliyordu. Ara sıra dinleniyor, sonra tekrar yola koyuluyordu. Derken birden gücü tükendi. Tifonun bedeninde yol açtığı hasarı hafife almıştı. Dermansız kalan bacaklarıyla kervana ulaşamayacağını anladı. En iyisi kimse yokluğunu fark etmeden kaleye dönmekti. Hızla geri döndü. Kalede henüz bir ses seda yoktu. Anlaşılan gittiğini fark etmemişlerdi. Fakat tam kale duvarının önüne geldiğinde etrafta başıboş dolaşan köpeklerin saldırısına uğradı. Korktuğu başına geldi, köpeklerin havlaması garnizonu uyandırmıştı. Köpeklerle boğuşurken kalenin tepesinden bir nöbetçi bağırmaya başladı ama Aubrey'in telaştan ona dikkat edecek hali yoktu. Köpekler kudurmuş gibiydi. Nihayet dayanamayıp silahını çıkarttı ve köpeklerden birini vurdu, diğerleri de kaçıştılar. Silah sesinin kalede yankılanmasının ardından kale kapısı açıldı ve askerler dışarı çıkmaya başladı. Yüzbaşı Tevfik, Aubrey'in yanına geldi ve "Çatıdaki nöbetçinin üç kere bağırdıktan sonra ateş etmesi gerekiyordu. Bu gece emirlere uymadı, yarın cezasını çekecek" dedi.[172] Aubrey'i tutup tekrar odasına gönderdiler.

Ertesi gün uyandığında Aubrey, evvelki gece ateş etmeyen nöbetçinin ceza olarak hapsedildiğini öğrendi. Kahvaltısını yaptıktan sonra Yüzbaşının yanına gitti. Ona karşı dürüst olmaya karar verdi. Gece Lahsa'ya gitmek niyeti ile kaleden çıktığını, fakat bir tâlihsizlik neticesi gidemediğini söyledi. Nöbetçinin bir suçu yoktu, bu yüzden hapisteki adamcağızın salınmasını istedi. Kumandan vazifesini bildiğini söyleyip bunu reddedince Aubrey, ona işini öğretmeye çalışmadığını, sadece ricâ ettiğini ifade etti. Israrları üzerine Kumandan, askeri serbest bıraktı, fakat Aubrey'i affetmedi. Lahsa'ya gitmesine artık hiç müsaade edilmeyeceğini anlayan Aubrey, Bahreyn'e dönmeye karar verdi. O gece kendi parasıyla kale halkına mükemmel bir ziyafet verdikten sonra ertesi sabah kaledekilerle vedalaşıp Ebu Selam'la beraber yola çıktı. Neredeyse üç haftadır kaledeydi. Zorlu bir seyahatten sonra tekrar Bahreyn'e vardı. Buradaki Britanya temsilciliğinde biraz

dinlendikten sonra artık kendisi ile gelmek istemeyen uşağını da geride bırakarak İran'ın liman şehri Buşehr'e gitmek için bir gemiye bindi.

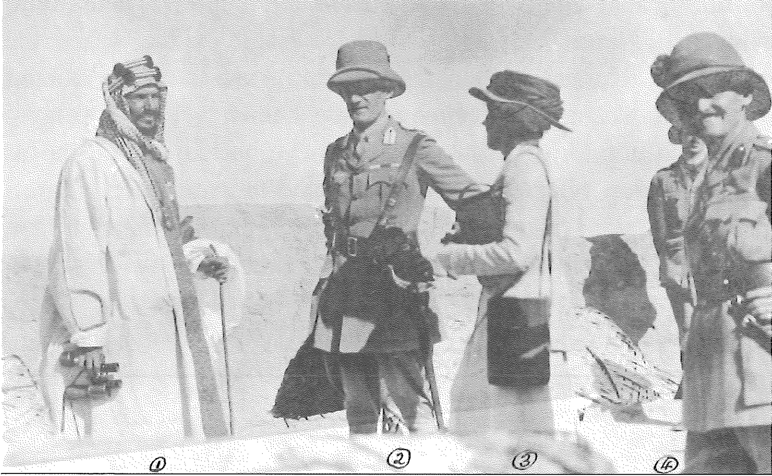
Gemi limandan ayrıldığında kaptan gelip, Aubrey'e Türkçe bilip bilmediğini sordu. Aubrey sebebini sorunca, ikinci sınıfta seyahat eden bir Türk Paşası olduğunu ve dediklerini anlayamadıklarını söyledi. Aubrey aşağı inince gözlerine inanamadı. Karşısında bir paşa değil, Arnavut uşağı Kâzım duruyordu. Kâzım efendisini görünce hemen yerinden fırlayıp Aubrey'in ellerini öpmeye ve şükretmeye başladı. Sonra da bir köşeye oturup hikâyesini anlattı. Leland'ın gönderdiği telgrafı aldıktan sonra George Lloyd'un verdiği parayla İstanbul'dan ayrılmış ve Bombay'a gitmişti. Fakat efendisini orada bulamamıştı. Sorduğunda ona sadece İran Körfezi'ne doğru gittiğini söylemişlerdi. O da bir gemiye atlayıp buraya gelmişti. Nihayet kader onları bir araya getirmişti. Yol boyunca hasret giderdiler ve Buşehr'de gemiden indiler.

Aubrey, Britanya'nın İran konsolosu Percy Cox'un[CI] misâfiri oldu. Uzun ve ince bir adam olan Cox, Vehhabîlerin lideri İbn-i Suud'un potansiyelini herkesden evvel keşfetmiş ve gizlice onu destekliyordu. Cox'la oturup muhabbet ederlerken Konsolos'un karısı da Aubrey'in seyahat malzemelerini karıştırıyordu. Kadıncağız oksitlenmiş tencereyi görünce bir çığlık atıverdi. Bu tencereyle pişen yemeği yediği halde Aubrey'in zehirlenmemesine şaşırmıştı. Kalkma zamanı geldiğinde Cox'lar kalması için ısrar ettiler, fakat Aubrey devam etmeye kararlıydı. Zaten İranlılardan hoşlanmamıştı, günlüğüne "ahlâksız bir halk,

CI Percy Zachariah Cox (1864–1937): Harrow Mektebi ve Askeri Kraliyet Koleji'nde okudu. Hindistan Nâibi Lord Curzon tarafından 1899'da Maskat konsolosu yapıldı. 1904'te İran Başkonsolosu oldu. Aralık 1915'te İbn-i Suud'la Lahsa'da mâlî destek anlaşması imzaladı. Gertrude Bell ve John Philby gibi casuslar onun emri altında çalıştı. 1918'de Tahran Nâzır Vekili ve 1920'de Irak Yüksek Komiseri oldu. Temmuz 1921'de Emir Faysal'ı Irak Kralı ilân etti ve Lahsa'nın sahil kasabası Ukayr'da İbn-i Suud'la buluşarak Irak'ı tanımasını sağladı.

kirli sokaklar, yalancılar" diye yazdı.[173] Konsolosun evinden ayrılıp Basra'ya gitmek için Kazım'la beraber tekrar denize açıldılar.

Körfez bitip de Basra'ya yaklaşınca gemi karantina için demir attı, fakat Aubrey'in bekleyecek sabrı yoktu. Hemen

Abdulaziz İbn-i Suud (1), Sir Percy Cox (2) ve Aubrey'in dostu Gertrude Bell (3), 1916

bir kayığa atlayıp kayıkçılara sahile çekmelerini söyledi. Kayık Şatt'ül-Arab nehrinin ağzına yaklaştığında nehir kenarındaki kulübede nöbetçi duran siyahî bir asker tüfeğini kayıkçılara doğrulttu ve durmalarını emretti. Kayıkçılar mecburen kürekleri bıraktı. Seyahat sinirlerini iyice yıprattığından Aubrey çıldırmıştı. Kâzım'ın sakin olması için telkinlerine rağmen silahını çıkartıp kayıkçılara devam etmesini söyledi. Zavallı Arap kayıkçılar iki namlu arasında kalmıştı. Siyahî nöbetçinin yanına başka bir tabur asker daha gelince kayıkçılar mecburen karantina istasyonuna kürek çektiler. Aubrey ve Kâzım sorguya çekildi. Aubrey öfkeden kuduruyordu. Şehirdeki İngiliz konsolosluğundan bir kayık gelene kadar hapiste kaldılar. Konsolosluk vazifelisi ortalığı yatıştırınca tekrar gemiye dönmelerine izin verildi.

Karantina müddeti bitince Aubrey ve Kâzım, hemen Konsolosun yanına gittiler. Aubrey'in yanında ona teslim etmesi gereken mektuplar vardı, fakat konsoloslukta kendisini de bekleyen bir sürü mektup olduğunu gördü. Mektuplar annesi Elsie'den geliyordu. 1906 seçimlerini Liberallerin kazandığını yazmıştı. Oğlunun parlamentoya girebilmesi için bazı kişilerle görüşmüş, fakat ona Muhafazakârlar tekrar toparlanana kadar beklemesini söylemişlerdi.

Aubrey ve Kâzım Basra'da bir müddet kaldılar ve şehri gezdiler. Kâzım tam bir ırkçıydı, devamlı Arapları aşağılıyordu. Adamların yaptıkları iyiliklere bile bir şekilde bir kulp buluyordu. Aubrey bir yandan onunla uğraşırken bir yandan da adayı tetkik ediyordu. Sultan Abdülhamid beldede artan İngiliz ticâretine karşı kalkınma atağına geçmişti. Dicle boyunca Arap toprakları işlenmeye başlamıştı ve halk daha iyi bir tahsilden geçiyordu. Sultan son bir gayretle Osmanlı'yı toparlayıp tekrar büyük devletler arasına sokmaya çalışıyordu ve bu oyunda en büyük rakibi İngiltere'ydi. Aubrey, "Bütün kartlar masanın üzerindeydi ve son el için henüz karıştırılıp dağıtılmamıştı" diye yazdı günlüğüne.[174]

* * *

İngiliz efendisi ve uşağı, Bağdat'a gitmek için Dicle'de bir vapura bindiler. Aubrey vapurda, evden kaçarak maceraya atılmış bir kız kurusu ile karşılaştı. Evde kalmış bu maceraperest güzel kızın adı Agatha Christie'ydi. [CII] Annesine yazdığı bir mektupta

CII Dame Agatha Mary Clarissa Christie (1890-1976): Mezopotamya'da Cinayet (1936), On Küçük Zenci (1939), Nil'de Ölüm (1937) gibi cinayet romanlarıyla tanınan İngiliz kadın yazar. 1930'da arkeolog Max Mallowan ile evlendi. Kocası, Rockefeller'ın kurduğu Chicago Üniversitesi Şarkiyyat Enstitüsü Müdürü James H. Breasted'ın ve Lawrence'ın arkeolog arkadaşı casus Leonard Woolley'nin dostuydu. Christie, Orient Express'te Cinayet (1934) adlı romanının bir kısmını Pera Palas Oteli'nde ve Mustafa Kemal'e Suriye cephesinde yardım eden Beyrutlu zengin Misbah Muhayyeş'in satın aldığı Ahmet Afif Paşa yalısında yazmıştır.

Agatha Christie, kocası Max Mallowan (solda) ve Lawrence'ın arkadaşı Leonard Woolley, Güney Irak'ta, 1931 (British Museum)

Aubrey, Agatha'yı şöyle tarif etti; "Gertrude Bell gibi kadınlardan biri, fakat zekâsı onun kadar değil ve ayrıca, şükürler olsun ki, onun kadar huysuz değil".[175] Agatha yaşadığı maceraları Aubrey'e anlattı. Aubrey şaşırdı, kadın kendisinden bile daha cesurdu. Yine de Bağdat'ın etrafında yapacağı seyahatte kendisi ile beraber gelmesini istemedi. Beraberce Bağdat Konsolosunun misâfiri oldular. Akşam yemeğinde Konsolos onlara Türklerle yaşadığı bazı hâdiseleri anlattı. Yemekten sonra Aubrey, Konsolos'un misâfirlerden rahatsız olduğunu hissedince evden ayırılıp bir hana yerleşti.

Aylardan Muharrem'di, yani Hazret-i Hüseyin'in Kerbela'da şehit edildiği ay. Şehre gelen bütün Avrupalılar gibi Aubrey de Kerbela'ya gidip Şîilerin matem ve ayinlerini izlemek istiyordu. Tabiî Agatha da. Aubrey sabah saat 4 için bir araba ayarladı, fakat Agatha'nın da aynı saate ayarladığı öğrenince hemen kendi randevusunu bir buçuk saat tehir etti. Onun maceraperest ruhunun, başını belâya sokacağını düşünüyordu. Kâzım, efendisinin bir kadını tek başına bırakmasına şaşırmıştı. Bu centilmenliğe sığmazdı. Aubrey bunu îzâh etmek için, İngiltere'de bir erkek ile bir kadının beraber yalnız yolculuk yapmasının âdet olmadığını söyledi. Kâzım hemen ukalaca bir tavır takınıp, "Bu tabii ki yalan. Ben İngiltere'ye gitmedim mi?" diye cevap verdi.[176]

Kız kurusunu atlatmış olmanın verdiği rahatlıkla Aubrey ve uşağı, yanlarına bir tercüman alarak yola çıktılar, fakat Bağdat'ın

kapısına geldiklerinde kendilerinden evvel yola çıkan Agatha'nın arabasının kapıda durdurulmuş olduğunu gördüler. Türkler Agatha'nın tek başına seyahat etmesine müsaade etmiyorlardı. Mecburen Agatha da onlara katıldı. İkisi de karşısındakinin ne düşündüğünü bildiğinden bu işten ne Agatha ne de Aubrey memnun kalmıştı. Gece Bâbil'de, civârda çalışmalar yürüten Alman arkeologların misâfiri oldular.[CIII] Almanlar kendilerine manalı manalı baktıklarından hem Agatha hem Aubrey, arkeologlara karı-koca olmadıklarını anlatmaya çalıştı. Aubrey şanslıydı, ertesi sabah vazifeliler Agatha'nın Kerbela'ya gitmesine izin vermediler. Aubrey Agatha ile vedalaşırken arkeologlar hâlâ onlara birbirlerini çok seven, fakat ayrılmak mecburiyetinde kalan bir çift gibi bakıyordu.

Aubrey ve Kâzım, Kerbela'ya giderken yol üstünde uğradıkları yerlerde pek hoş karşılanmadılar. Kâzım Sünnî, Aubrey ise bir Hristiyandı. Bu yüzden Şîi halk, Kâzım'a yiyecek bir şeyler veriyor, fakat yemek bittikten sonra tabağını alıp kırıyorlardı. Aubrey'e ise ne bir lokma yiyecek ne de bir yudum su veriyorlardı. Uğradıkları bir köyde Aubrey, silahını yanındaki tercümana verdi. Adam ısınmak için ellerini cebine sokup, silahı da bacaklarının arasına sıkıştırınca silah birden ateş aldı ve bir köpeği yaraladı. Aubrey kıl payı kurtulmuştu, eğer yanlışlıkla birini öldürselerdi köylüler muhtemelen onları parçalarlardı. Kerbela'ya varınca İngiltere'nin fahrî konsolosluğunu yapan bir İranlının misâfiri oldular. Şehri gezmeye çıktılar. Kerbela'nın câmileri süslü ve ihtişamlıydı. Her yerde insanlar ağlayarak dövünüyorlardı. Matem sahnelerini izleyen Aubrey, gâvur olduğu için devamlı Şîilerin kızgın bakışlarına maruz kalıyordu. Bir hâdise çıkmasından korkan Konsolosun ricâsı üzerine ziyâreti kısa kesip bir gece kaldıktan sonra sağ salim Bağdat'a, Agatha'nın yanına döndüler.

CIII Bu arkeologlardan birinin, Cihan Harbi'nde Alman istihbaratının başında bulunan Baron von Oppenheim olma ihtimâli yüksek. Agatha Christie, Baron von Oppenheim'ı tanıyordu. Hatta 1930'larda kocası Max Mallowan ile beraber Berlin'de Baron'u ziyârete gitmişlerdi (Agatha Christie, Come, Tell Me How You Live, Collins, Londra 1946, s. 51-52). Aynı aileden yazar E. Phillips Oppenheim da Agatha'nın dostlarındandı.

Aubrey Bağdat'ta dinlenmek için bir müddet daha kaldı ve hastalığın yorgunluğunu iyice üzerinden attı. Dinlenirken şehirdeki Türk iktidârının sallantıda olduğunu düşündü. Araplar kendilerine yol gösterecek bir idâreye ihtiyâç duyuyorlardı. Sonra Araplarla Yahudileri kıyasladı kendi kendine. Aralarında çok bir fark yoktu aslında. Ona göre Araplar, ata binebilen Yahudiydi. Yalnız Yahudilerden daha az düzenbazlardı ve daha çok mîzâh anlayışına sahiplerdi. Bir an evvel yola koyulmaları gerektiğini hatırlayınca düşüncelerinden sıyrıldı. Hemen Mahmud adında bir katırcı ayarlayıp Şam'a gitmek için tekrar yollara düştüler. Yol uzun ve çetindi. Çoğu zaman çöllerden geçmeleri gerekiyordu.

Her gün şafak sökmeden yola koyulup, on-on iki saat yürüyorlar ve öğlen beyinleri kaynamaya başladığı zaman mola verip, bir şeyler atıştırıyorlardı. Sıcaktan beyni sulanan Kâzım, kendini casusluk oyununa iyice kaptırmıştı. Yolda karşılaştıkları Türkçe konuşan Araplara, efendisini bir Yunanlı olarak takdim ediyordu. Hâlbuki Aubrey Yunancayı neredeyse tamamen unutmuştu. Bununla da kalmıyor, yol üzerindeki köylerde hiç hoşlanmadığı Arapların tavuğunu, kuzusunu çalıyordu. Gece kalacak kulübe bulamayınca rastgele bir kulübeye dalıp oradaki Arapları kovuyor, efendisi ile kendisi yerleşiyordu. Arapça bilmediği için Araplar dediğini anlamıyor, bu sefer de iyice sinirlenip bağırarak derdini anlatmaya çalışıyordu. Yemek pişireceği zaman kendi odaları kokmasın diye kalkıp, yolda kendilerine katılan İranlı yolcuların odasında pişiriyordu. Yol boyunca ikide bir "Allah bu çölün belâsını versin" deyip sövüp duruyordu. Çürüyen dişleri de ağrıdığı için sinirleri iyice bozulmuştu. Öfkesini bazan da efendisinden çıkartıyordu. Aubrey yürümekten hoşlanıyor, Kâzım ise Türkiye'de sadece fakirlerin yürüdüğünü söyleyip efendisinin atına binmesi için ısrar ediyordu. Yine de iyi bir yol arkadaşıydı. Sıkıldığı zaman Aubrey'e hikâyeler anlatıyor, Arnavut türküleri söylüyordu.

10 Mart'ta sıcaklığın zirveye çıktığı gün suları bitti. Aubrey brendisini çıkartıp susuzluktan yere düşen Mahmud'a içirdi. Kalanıyla da dudaklarını ıslattı. Yol üstünde rengi yeşile dönmüş çamurlu bir su birikintisi gördüler. Aubrey daha önce başına gelenleri bildiğinden bu sudan içmedi ve Kâzım'ın da içmesine müsaade etmedi. Susuzluktan iyice bitap düşen Kâzım direnince ona Davud Peygamberin hikâyesini anlattı. Susuz bir anda kumandanlarının krallarına su getirdiğini, Davud Peygamberin ise, "İnsanlarımın kanını mı içeceğim?" deyip suyu döktüğünü hikâye etti. Kâzım ise bunu sadece kralların yapacağını, kendisinin bir kral olmadığını söyledi. Suyu içmeye kesin niyetliydi. Bunun üzerine Aubrey uyanıklık yapıp, Arnavutların erkekliğini ve dayanıklılığını yanlış tanıdığından bahsetmeye başlayınca Kâzım içmekten vazgeçti.

Nihayet yola çıktıktan üç hafta sonra, 24 Mart'ta Şam'a vardılar. Ceplerindeki son parayı da şehrin en iyi oteli olan Victoria Oteli'ne verdiler. Aubrey odaya çıkınca aynaya baktı. Yüzleri güneş ve kumdan kavrulmuş, çöl bedevilerine dönmüşlerdi. Elbiseleri paramparçaydı. Otelde üç gün kalıp sıcak banyo ile bütün yorgunluklarını attılar. Bir ara Kâzım gözden kayboldu. Döndüğünde ağrıyan beş dişini de çektirmiş ve gayet mutluydu. Aubrey şehirde görmesi gereken kişileri gördü. Yeni arkadaşlar edindi. "Doğu'nun nezaketinin batının teşvik ediciliği ile bu kadar tatlı bir şekilde kaynaştığı başka bir yer görmedim" diye yazdı.[177] İşleri bitince zor da olsa, şeftali bahçelerini geride bırakarak Şam'dan ayrıldılar ve Beyrut'a gittiler. Aubrey burada İstanbul'dan gelen arkadaşı George Lloyd ile buluştu.

Beyrut, Avrupa'nın teveccühü sayesinde büyük bir ticâret şehrine dönüşmüştü. Denizin üstü gemiyle doluydu. Ticârette büyük payı olan Fransızlar şehre büyük bir liman inşa etmişti. Sokaklarda her milletten insana rastlamak mümkündü. Amerikalılar da şehirde oldukça faaldi. Denize hâkim bir tepeye

kurulan ve sonradan Amerikan Beyrut Üniversitesi olacak Suriye Protestan Koleji harıl harıl çalışıyordu. Yine de Aubrey, Beyrut'tan hoşlanmamıştı. Kıbrıs'a gidip geri geldikten sonra, kendisi ile beraber Kudüs'e gelmesi ve biraz borç vermesi için George Lloyd'u iknâ etti. Fakat Kâzım ile George Lloyd'un Ermeni uşağı pek geçinemiyordu. Kâzım'ın son seyahatte yaptıklarını da düşünen Aubrey, yola çıkmadan evvel, başına belâ almamak için onu İstanbul'a gönderdi.

Kudüs'te sıcak bir hava vardı. O sene Katolik ve Ortodoks Paskalya bayramları aynı zamana denk gelmişti. Kutsal mekânlarda farklı mezheplere mensup Hristiyanlar birbirine giriyor, Osmanlı askerleri de onları ayırmaya çalışıyordu. Aubrey kalabalığın içine karışmış, Rum papazların ilahiler eşliğinde etraflarına kutsal sular silkeleyerek ilerleyişini izliyordu. Yanında kalabalığı kontrol altında tutmaya çalışan bir Osmanlı askeri vardı. Papazlar yanından geçerken asker, suyun kendisine gelmemesi için geri çekildi, fakat yine de bu vaftizden nasiplendi. Gülerek küfredip, ağzına gelen suyu yere tükürdü. Müslüman askerin bu hareketi, Aubrey ve yanındaki İngilizlere ağır gelmişti. İçlerinden birinin, "Haçlıların neler hissettiğini şimdi anlıyorum" demesi üzerine Aubrey, "Bu insanlar, bu Rumlar ve Ermeniler birbirlerinden Türklerden nefret ettiklerinden daha çok nefret etmeseler, Türkler tarafından korunmaya ihtiyâçları olmaz" diye cevap verdi.[178]

Hristiyanların Hazret-i Îsâ'nın çarmıha gerildiği ve gömüldüğü yer olarak kabul ettiği Kıyamet Kilisesi'ni gezerken Aubrey, birbirlerine haçlarla ve ikonalarla saldıran Latinlerin, Rumların ve Ermenilerin arasında kaldı. Kalabalığın arasından sıyrılmaya çalıştı ama nafile. O sırada kavgayı gören bir Türk Yüzbaşı, Hristiyanları ayırması için askerlerini gönderdi. Askerler Aubrey'i tutup çekerek kalabalığın arasından kurtardılar ve Yüzbaşının yanına götürdüler. Üstü başı dağılan Aubrey, teşekkür ettikten sonra Yüzbaşıyla muhabbete başladı. Adamın tek gözü

gördü. Aubrey merakını yenemeyip, nasıl kör olduğunu sordu. Yüzbaşı, o gün olduğu gibi yine bir seferinde Hristiyanların kavgasını ayırmaya çalışırken gözünün çıktığını söyledi.

Kudüs'ten dönerken Aubrey ve George, Osmanlı ile İngiltere arasında Mısır-Filistin hududuna dâir bir anlaşmazlık yaşandığını öğrendiler. İngiltere Mısır hududuna karakollar kurmak istiyordu, Türkler ise Mısır'ın hâlâ Osmanlı toprağı olduğunu söylerek resmî bir hudut tespit edilmesine karşı çıkıyorlardı. Fransa ve Rusya'yı da yanına alan İngiltere, Sultan Abdülhamid'e ültimatom vermişti. Aubrey artık gayrıresmî çalışıyordu ama böyle bir zamanda, hâlâ elçilik çalışanı olan George Lloyd'un hudutta yakalanması hoş olmazdı. Mısır'a gidebilmek için önce Yafa'ya gidip oradan gemiye binmeye karar verdiler, fakat Aubrey yine de karadan bir şansını deneyecekti. George Lloyd, arkadaşından ayrılıp Yafa'ya doğru yola koyuldu. Aubrey Mısır'a doğru giderken, yolda karşılaştığı Araplar Türklerin onların kaçışını fark ettiğini söyleyince o da atını döndürüp Yafa'ya doğru sürdü. Yolda George'u yakaladı.

Yafa'ya yaklaştıklarında altı Osmanlı süvarisinin kendilerine doğru geldiğini gördüler. George'un tavsiyesi üzerine piknikten dönen turistler gibi davranmaya karar verdiler. Askerlere sigara ikram edip güler yüzle konuşmaya başladılar. Türk atlılar, bu iki İngiliz'i esir alıp almamakta mütereddit kaldıktan sonra serbest bırakmayı tercih ettiler. İki casus, Yafa'da bir gece kaldıktan sonra gemiyle Mısır'a geçti. Aubrey Yemen'den, George da İstanbul'dan topladığı istihbaratı, Mısır Başkonsolosu Lord Cromer'e[CIV] anlattı.

CIV Evelyn Baring (1841-1917): I. Cromer Kontu. Rothschild'ler gibi Almanya kökenli olan Baring ailesinin bir ferdiydi. Mısır Hıdivi İsmail Paşa iflas edince Mısır'a umûmî müfettiş tâyin edildi. 1883'te Mısır Başkonsolosu oldu. 1907'e kadar bu vazifesini devam ettirdi. Afgani'nin talebesi Muhammed Abduh'u Mısır'a getirtip müftü yaptı. Dedesi, Barings Bankası'nın kurucusuydu. Barings Bankası, Kuzey Amerika'da demiryollarını ve Rothschild'ler ile beraber Napolyon Savaşlarını finanse etmişti. Banka, 1890'da ekonomik bir kriz yaşayınca Rothschild'ler tarafından kurtarılmıştır.

Buradan da İzmir'e gittiler. Yolda biraz atıştıklarından İzmir'de ayrılıp ayrı ayrı İstanbul'a döndüler.

Aubrey, İstanbul'u evi gibi seviyordu. Kendisine verilen vazifeleri yerine getirip, aylar sonra Osmanlı'nın payitahtına dönebildiği için memnundu. Mayıs sonunda İngiltere'ye dönene kadar İstanbul'da kalarak Genç Türk dostları ile hasret giderdi. Onun yokluğunda Sultan Abdülhamid'i indirme çalışmaları hız kesmemişti. Zaten bir ay önce seyahatte iken, elçilik tercümanı Tilki FitzMaurice kendisine bunu anlatan bir mektup göndermişti; "Eskisi gibi devam ediyor gibiyiz – hepimiz, Britanya Aslanının menfaatlerine ve îtibârına mâni olmak için durmadan ağlarını ören Büyük Yaşlı Örümceğin etrafını sardık."[179]

-9-

MAKEDONYA

Faaliyetleri için esas saha olarak Makedonya seçilmişti. Orada Avrupa ile irtibata geçmek diğer herhangi bir yerden daha kolaydı.

Charles Roden Buxton – İhtilâlde Türkiye

Aubrey 1906 yazında İngiltere'ye dönünce Parlamentoya girebilmek için çalışmalara başladı. Muhafazakârlar kendisine, daha önce hep Liberallerin kazandığı Güney Somerset havâlisinden namzetlik teklif etti, o da kabul etti. Babası Lord Carnarvon, Muhafazakâr Parti'nin bir nâzırıydı. O da babasının izinden gidecekti. En yakın dostu Raymond Asquith, Liberaldi. Aubrey'i kandırıp Liberal yapmaya çalışıyor, Muhafazakârların bir geleceği olmadığını söylüyordu. Hatta Aubrey'in bir aristokrat olduğu halde çocukluğundan beri kılık kıyafetine hiç dikkat etmediğini bildiği için Raymond, onunla alay ederek İşçi Partisi'ne katılmasını teklif etti; "Seçimlerde senin için bir fikrim var; İşçi [Partisi] namzedi olarak gir. Bundaki tiyatro istîdâdını göremiyor musun? Kendisini sınıfının dışına taşıyan idealleri ve

Aubrey'in anarşist amcası Auberon Herbert

duyguları olan genç bir aristokrat; Gracchus,[CV] Rienzi,[CVI] Tolstoy[CVII] kimi istersen. Hem bu kıyafetlerini de îzâh edecektir."[180]

Aubrey, seçim çalışmaları ile uğraşırken, anarşist fikirleri ile meşhur amcası Auberon'un öldüğünü haber aldı. Daha iki ay evvel de halasını kaybetmişti. Çok sevdiği bu iki insanı peş peşe kaybetmek Aubrey'i çok üzdü. Derken üç ay sonra küçük doktor amcası Alan Herbert'ın Paris'te öldüğünü öğrendi. Aubrey, babasının kardeşlerinin art arda ölümüyle oluşan bu kasvetli havayı dağıtmak için seçim çalışmalarına ara verdi ve yaklaşan Türk ihtilâli öncesi, mason Genç Türklerin bağlı olduğu İtalya'ya bir seyahate çıkmaya karar verdi.

Aubrey Nisan 1907'de Floransa'da Mary Vesey ile tanıştı. Onsekiz yaşındaki bu güzel ve zeki hanım, İngiliz sosyetesinin hayran olduğu Leydi de Vesci'nin biricik kızıydı. Mary'nin anneannesi, Onbirinci Pembroke Kontu'nun kızıydı. Yani, Aubrey ve Mary uzaktan akrabaydılar. Leydi de Vesci'nin on yedi sene hiç çocuğu olmamıştı. Bir tavsiye üzerine Beyrut'ta meşhur bir doktora gitmiş ve Mary doğmuştu. Fakat bu sefer de kocası,

---

CV Tiberius Gracchus (MÖ 169/164-133): Zenginlerden alıp fakirlere vermek için toprak reformu yapan Romalı siyâsetçi. Muhalifleri tarafından zehirlenerek öldürüldü.

CVI Cola di Rienzo (1313-1354): İtalyalı siyâsetçi. 1347'de bir ihtilâl yaparak asilleri kovdu ve Roma'da idâreyi ele aldı. Zamanla halkın desteğini kaybederek çıkan bir arbedede öldürüldü.

CVII Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910): Savaş ve Barış (1869) ve Anna Karenina (1877) gibi eserleri ile tanınan Rus yazar. Zengin bir kontun oğluydu. 1860-61 Avrupa seyahatinden döndükten sonra servetini fakirlere dağıttı ve sıradan bir köylü gibi yaşamaya başladı. Soğuk bir kış gecesi evini terk ettikten sonra bir tren istasyonunda zatürreden öldü.

kızları on üç yaşındayken ölmüştü. Bu yüzden annesi biricik çocuğu olan Mary'nin üstüne titremişti. Bu kadar alaka gören her çocuk şımarırdı ama Mary öyle olmamıştı. Güzelliğinin farkında bile değildi. Aubrey kendisi gibi uzun ve ince bir vücuda sahip bu kızdan çok hoşlandı, hemen arkadaş oldular.

Tapınakçılar Türk İhtilâlini, İtalya Maşrık-ı Âzâm'ı kullanarak Makedonya üzerinden yapmayı planlıyorlardı. Bu yüzden Aubrey, yanında İtalyan bir dostu ile Venedik'ten Kotor'a, oradan da tuttukları bir faytonla Karadağ'a geçti. Aklı Mary'de kalmıştı ama iş her zaman aşktan daha mühimdi. Ertesi sabah, seyahat için kendisine verilen çeki bozdurmak üzere şehirdeki bankaya gitti, fakat banka çekteki rakamı görünce bu kadar miktarı hemen ödeyemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Aubrey, ertesi gün tekrar geleceğini söyleyerek oradan ayrıldı. Bankaya tekrar gidene kadar birkaç gün geçmişti. Karadağ küçük bir yerdi. Bu zaman zarfında bozdurmak istediği meblağ tüm şehre yayılmış, insanlar böyle bir çeki kimin bozduracağını görmek için bankanın önünde toplanmıştı.

Aubrey parayı aldıktan sonra Karadağ'dan gölü vapurla geçerek Arnavutluk topraklarına geldi. İşkodra gümrük binasında, daktilosunu ve kitaplarını geçirebilmek için memurlara rüşvet vermek mecburiyetinde kaldı. Sonra da gelirken kullandığı vapur şirketinin İtalyan müdürü ile şehirdeki İtalya konsolosluğuna gitti ve buradan, yanına gelmesi için Kâzım'a bir telgraf çekti. Ardından Konsolosun oğlu Summa ile şehri gezmeye çıktı. Bir yandan dolaşıyorlar, bir yandan da Summa, Aubrey'e Arnavutları anlatıyordu. Ona göre Arnavutların birlik olması şarttı. Müslümanların, Arnavutlar da dâhil çoğu, İtalya'yı Avusturya'ya tercih ediyordu. Hepsinin tek bir arzusu vardı; uzak bir memleketin muhafazası altında kendi hükûmetlerini kurmak.

Aubrey, İşkodra'da Kâzım'ın kayınpederi Hasan Ağa ile

tanıştı. Adam, ihtiyar bir jandarma yüzbaşısıydı. O da damadı gibi bu İngiliz'e yardımcı olabileceğini düşünerek Aubrey'e nereye isterse onunla gidebileceğini söyledi. Fakat Aubrey'in en son düşüneceği şey, böyle bir ihtiyarı yanına almaktı. Adamı başından savmak için Sofya'ya gideceğini söyledi. Ama ihtiyar inatçıydı. Bulgaristan hududuna kadar ona eşlik edebileceğini söyleyince Aubrey şaşırdı. Başka bir yalan daha uydurup, Vâlinin böyle bir şeye izin vermeyeceğini söyleyerek Hasan Ağa'dan kurtuldu.

Bu arada Kardeşi Mervyn, Hâriciye imtihânını kazanmış ve Selânik'te ilk vazifesine başlamıştı. Aubrey'in onunla buluşmak için Üsküp'e gitmesi lazımdı. Kâzım'ın gelmesine de nereden baksan beş gün vardı. Bu müddet zarfında Üsküp'e gidebilmek için tezkere işlerini halletmeye karar verdi. İtalya Konsolosu ile beraber, şehre gelen Hüseyin Hilmi Paşa'yı görmeye gitti. Paşa'yla Selânik'e ilk geldiği zaman tanışmıştı. Ondan Üsküp seyahati için izin istedi. Aubrey'in sadece gezmek maksâdıyla bu şehre gideceğini düşünen Paşa, Konsolosa, "Neden yolları iyi olan bir yere gitmek istemiyor?" diye sorunca Konsolos, "Bunun faydası yok. O demiryolu istemiyor. Tüm İngilizler kötü yollar, kötü hava ve kötü insanlar ister! Dışarıyı karıştırırlar ki yuvalarında huzur içinde yaşasınlar" diye cevap verdi.[181]

İşkodra çarşısında dolaşırken Aubrey, Karadağ'da bir ihtilâlin başladığını duydu. Hemen yanına bıçağını ve silahını alıp bir tekneye atlayarak tekrar Karadağ'a geçti. Teknede tanıştığı üç Arnavut ile hâdiselerin yaşandığı Podgoritsa'ya gitmek için bir araba kiraladı. Bütün gece yol aldılar, nihayet dağın tepesine çıktıklarında şehrin ışıkları uzaktan gözüktü. Şehre doğru inişe geçtiklerinde birden arabanın etrafı, ellerinde fenerler ve silahlar olan adamlar tarafından sarıldı. Adamların Karadağlı askerler olduğunu görünce Aubrey biraz rahatladı. Yanındaki Arnavut, askerlerin başındaki kumandanın tanıdığı çıkınca serbest bırakıldılar.

Şehre gelince Aubrey, Arnavutlardan ayrılıp, kalmak için müsait bir yer aramaya başladı. Karşısına çıkan bir hanın kapısını çaldı ama han kapalıydı. Kapının önünde beklerken bir devriye çıkageldi ve konuşmaya başladı. Aubrey adamın dediklerinden hiçbir şey anlamıyordu. Bu sırada hanın kapısı açıldı ve Aubrey devriyeden kurtulmak için içeri daldı. Yol boyu ağzına bir lokma bile koymamıştı. Han çalışanından İtalyanca yiyecek bir şeyler istedi. Adamlar İtalyancayı duyunca cin çarpmışa döndüler. Çünkü iki gün önce Karadağlı ihtilâlciler İtalyan Tütün Tekelini havaya uçurmuşlardı ve Karadağlılar gördükleri her yabancının İtalyan casusu olduğunu düşünüyorlardı. Fakat Aubrey'in işin İtalyanlarla alakalı olan bu kısmından haberi yoktu, sadece bir ihtilâl olduğunu duymuştu. Handa birden bağrışmalar başladı. Yine bir sürü fener Aubrey'in yüzüne tutuldu. Uzun boylu bir Karadağlı ileri çıkarak, Aubrey'in bir İtalyan casusu olduğunu söyledi ve ardından kolundan tutup bir odaya kilitlediler. Sabah olunca Aubrey kapıyı kontrol etti. Hâlâ kilitliydi. Bağırarak odanın kapısını yumruklamaya başladı. Nihayet somurtkan bir Karadağlı gelip Aubrey'i serbest bıraktı.

Aubrey serbest kalır kalmaz hemen İşkodra'ya geri döndü. Kâzım hala ortalıkta yoktu. Nihayet 5 Mayıs'ta çıkageldi. Ertesi gün yola çıkmaya karar verdiler, fakat bu sefer de Türkler Kâzım'ın gitmesine müsaade etmedi. Bunun üzerine Aubrey, Üsküp'e gizlice gitmeye karar verdi. İki adam daha tutup dört kişi yola koyuldular. Kâzım yolda çok gergindi. Her an Türklere, daha kötüsü, kan davalılarına yakalanma ihtimâli vardı. Sinirini yanlarındaki Hristiyan katırcıdan çıkartıyordu. Aubrey ise gayet neşeliydi. Yol boyunca uzanan ormanları, nehirleri, yemyeşil tarlaları ve vişne ağaçlarını seyrediyordu. Tabiat ve hava muhteşemdi.

Bir köprüden geçerken Osmanlı süvarileri ile karşılaştılar, fakat Aubrey'in korktuğu başına gelmedi. Türkler dört kişinin

bu şekilde seyahat etmesine şaşırmıştı. Buradan en son geçen yabancının Macaristanlı bir lord olduğunu ve şapkasından bir kurşun yediğini söylediler. Prizren'e kadar Aubrey ve adamlarına eşlik etmek istediler. Yolda giderlerken Aubrey içlerinden iki askerle konuşmaya başladı. Askerler Aubrey'e evli olup olmadığını sordular. "Hayır" cevabını alınca üzülmemesini söyleyip, "Bekâr idim, Sultan idim; nişanlandım vezir oldum; evlendim rezil oldum" diye onu teselli ettiler ve şehire geldiklerinde ayrılırken hatıra olarak bir fotoğrafını istediler. [182]

Prizren güzel bir Türk şehriydi. Aubrey ve Kâzım o geceyi bir handa geçirdikten sonra yolculuğun kalan kısmını araba ile tamamlayarak sağ salim Üsküp'e geldiler. Fakat Mervyn gelmemişti. Birkaç telgraf görüşmesinden sonra iki kardeş, bu sefer de Selânik'te buluşmak üzere sözleştiler. Aubrey hemen yola çıktı ve nihayet Selânik'te buluştular. Aubrey ve Mervyn birlikte Galatista ve Poligiros üzerinden Girit Adası'nın doğusundaki Ayos Nikolaos'a gittiler. Buradan da gemiyle sadece erkeklerin girebildiği Aynaroz'a geçtiler. Müstakil bir idâreye sahip Aynaroz'da İstanbul'daki Doğu Ortodoks Kilisesi'ne bağlı yirmi adet manastır vardı. Bu manastırlarda yaklaşık on bin keşiş yaşıyordu ve Yunanlı masonların başlattığı ve Yunanistan'ı Osmanlı'dan koparan 1821 İsyanına da katılmışlardı. Aubrey ve kardeşi, keşişlerden son bir iyilik daha ricâ etmek için manastırlarda dört gece geçirdikten sonra tekrar deniz yoluyla Selânik'e döndüler.

Elsie seçim çalışmalarına devam etmesi için oğlunun İngiltere'ye dönmesini istiyordu. Selânik'ten kısa bir müddet için İstanbul'a geçen Aubrey ise ayrıldığında uşağı Kâzım'ın başına bir şeyler geleceğinden korkuyordu. Çünkü Sultan Abdülhamid, hafiyeleri sayesinde Makedonya'daki havâdisleri ve Aubrey'in bu ziyâretlerinde neler çevirdiğini yakından tâkip ediyordu. 1 Haziran'da annesine, "Kâzım çok mutlu, fakat hükûmet onun hakkında bıktırıcı oluyor ve ben gittiğimde zulme maruz kalabilir"

diye yazdı.[183] Dediği gibi de oldu. İngiltere'ye döndükten bir ay sonra İstanbul'daki sefâretten Tilki FitzMaurice imzalı bir mektup geldi. Türkler Kâzım'ı yakalayıp Makedonya'nın batısındaki Debre-i Bâlâ kasabasında hapsetmişlerdi. Bir sonraki mektupta Tercüman FitzMaurice, Aubrey'e, üzülmemesini, Kâzım'ın eski toprak olduğunu, bağlantıları sayesinde kurtulacağını yazıyordu. Böylece Aubrey, Kâzım'ı unutup tekrar seçim çalışmalarına döndü.

-10-

ÇİÇEKLİ İHTİLÂL

Cemiyet mensupları, emniyet içinde toplanıp vaziyet değerlendirmesi yapabilecekleri bir yere sahip olmadıkları için, Macedonia Risorta Locası'nın bekleme odası merkezleri olmuştu. O fevkalade ihtilâl eserinin orada hazırlanıp saat saat idâre edildiğini söyleyebiliriz.
İtalya Maşrık-ı Âzâm Üstâdı Ettore Ferrari

İtalya Maşrık-ı Âzâm'a bağlı Macedonia Risorta mason locasından Mehmed Talât'ın da içinde bulunduğu Genç Türkler, 1906'da Selânik'te bir komite kurmuştu. Benzer bir komite de pozitivist Ahmed Rıza[CVIII] ve Prens Sabahaddin[CIX] liderliğinde

CVIII Ahmed Rıza (1858-1930): Bir İngiliz gibi giyindiği için 'İngiliz' lakabıyla tanınan Şûrâ-yı Devlet azası Ali Bey'in oğluydu. Paris'te Grignon Ziraat Mektebi'ni bitirdi. Yurda dönüp bir müddet memurluk yaptıktan sonra istifa edip Antalya'da sürgünde olan babasının yanına gitti. Fransız İhtilâli'nin yüzüncü yılı münasebetiyle tertiplenen milletlerarası bir sergiyi ziyâret edeceğini söyleyerek tekrar Paris'e gitti. Genç Türklere katıldı. Burada 'Meşveret' gazetesini çıkarttı. 1902'de Paris'te yapılan I. Genç Türk Kongresi'ne katıldı. Meşrûtîyet'ten sonra İstanbul mebusu oldu. 1919'da Mustafa Kemal'in isteği üzerine tekrar Paris'e gitti ve burada Ankara'daki Milliyetçi Hareket lehine propaganda yaptı. 1926'da Türkiye'ye döndü.

CIX Mehmed Sabahaddin (1878-1948): Annesi, Sultan Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan olduğu için Avrupalılar tarafından Prens Sabahaddin olarak bilinir.

Paris'te kuruldu. Her iki komite, Midhat Paşa'nın emaneti olan meşrûtîyeti tekrar ilan ettirmek için beraber çalışmaya karar verdiler. Ertesi sene birleştiler ve Genç İtalya hareketinin 'Unione, Forza e Liberta!', yani 'İttihâd [Birleşme], Terakkî [İlerleme] ve Hürriyet!' sloganından ilham ile İttihâd ve Terakkî Komitesi adını aldılar. İtalya Maşrık-ı Âzâmı üzerinden Genç Türkleri kontrol eden Aubrey Herbert da gayrıresmî lider olarak bu Komitenin başına geçti.[184] Komite, Masonluk, Bektaşîlik ve Melâmîlik gibi tarîkâtlar vasıtasıyla Makedonya ve Balkanlarda hızla teşkilatlandı. 2. ve 3. Kolordu'nun üst rütbeli muvazzaf subayları başta olmak üzere, Macedonia Risorta locasında tekris edilenlerin sayısı hızla arttı. Öyle ki İtalya Maşrık-ı Âzâmı, 'Labor et Lux' adında ikinci bir mahfilin açılmasına izin verdi.

Komite'nin mensuplarının ekserisi, İtalyan Maşrıkına bağlı masondu. Kurucuları da mason olduğu için Komite, mason prensiplerine göre kurulmuştu. Komite'ye yeni alınacak birine, yemin edeceği gece, yer ve saat gizlice bildiriliyordu. Bu adamı Komite'ye takdim edecek rehber, onunla bu saatte buluşuyor, gözlerini bağlıyor ve nereye gittiğini anlamaması için dolaştırarak hücre evine götürüyordu. Kapıyı şifreli bir şekilde çalıyor, içeriden aynı şekilde mukabele geldikten sonra içeriye alınıyorlardı. İçeride rehber, namzete, "İttihâd ve Terakkî Cemiyeti'ne girmekte hâlâ ısrar ediyor musun?" diye soruyordu, "Evet" cevabını alınca gözlerini açarak başka bir loş odaya sokuyor ve burada gözlerini tekrar bağlıyordu. Bu halde iken, arkasında kırmızı cüppeli ve siyah maskeli üç kişinin oturduğu bir masaya oturtuluyordu.

Babası Damad Mahmud Celâleddin Paşa'nın Sultan'la arası açılınca onunla beraber 1899'da Paris'e kaçtı. Genç Türklere katıldı. Edmond Demolins'in tesirinde kalarak liberal ve adem-i merkeziyetçi fikirlere sahip oldu. I. Genç Türk Kongresi'nin toplanmasını sağladı. Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkeziyyet Cemiyeti adıyla kendi grubunu kurdu ve Terakki gazetesini çıkarttı. Aralık 1907'de 2. Genç Türk Kongresi'ni organize etti. Meşrûtîyet'in ilânından sonra İstanbul'a döndü, fakat siyâsete girmedi. Zamanla İttihâtçılarla arası açıldı. Mahmud Şevket Paşa suikastına adı karıştığı için 1913'te tekrar Paris'e kaçtı. 1919'da İstanbul'a döndü ve Anadolu'daki Milliyetçi Hareketi destekledi. 1924'te hanedanla beraber yurtdışına çıkmak mecburiyetinde kaldı. İsviçre'de öldü.

Adama tekrar ısrarlı olup olmadığı sorulduktan sonra Cemiyete hıyanet edenlerin cezasının ölüm olduğu hatırlatılarak sadakat yemini etmesi isteniyordu. Yemin esnasında sağ elini sağında bulunan kutsal kitaba, sol elini de solunda bulunan bir tabancaya koyuyordu. Yeminden sonra gözleri açılıyor, fakat maskeli oldukları için karşısındakileri tanıyamıyordu. En sonunda tekrar gözleri bağlanarak alındığı yere geri götürülüyordu.[185]

İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin görünmeyen lideri Aubrey, Sultan Abdülhamid'i devirmek için Selânik'te yapılan hazırlıkları yıllar sonra şöyle anlatıyordu;

"Mavi denizi ve selvileri ile Selânik, Olimpus için sadece bir ayak taburesi. O bir entrikalar ve zulümler şehri. İlk ziyâret ettiğim günlerde İstanbul'dan daha hür bir yerdi; o zamanlar şimdiki teyakkuz [uyanma] yoktu. Bir de, yaşayanların ekseriyetini teşkil eden, her zaman Türkiye'nin diğer tebaasından daha fazla hür olan ve aslında, ticarî rakipleri olan Rumları ve Ermenileri katledenlere can-ı gönülden yardım eden Yahudiler...

Fırtına henüz patlamamıştı; fakat homurtuları duyuluyordu. [İtalya] Maşrık-ı Âzâm çalışıyordu. New York ile Selânik'in ayakkabı boyacıları arasında ve yine Selânik ile âsi Arnavutlar arasında bağlantılar vardı. Talât, Fransız İhtilâlinin literatürünü çalışıyordu; Carasso, farmasonlarla işbirliği halindeydi; Enver,[CX]

CX İsmâil Enver Paşa (1881-1922): Ailesi Manastırlıydı. Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'de okurken Sultan Abdülhamid aleyhtarı oldu. 1903'te yüzbaşı rütbesiyle Manastır'a tâyin edildi. Burada Bulgar, Rum ve Arnavut çetelerine karşı mücadele etti, fakat daha sonra Selânik'te Talât'ın ekibine katıldı. Bu komitenin Manastır'daki teşkilatını kurdu. Meşrûtîyet'in ilân edilmesi için Kolağası Niyazi ile dağa çıktı. Meşrûtîyet ilân edilince 'Hürriyet Kahramanı' oldu. İttihâtçıların askeri kanadının ileri gelenlerindendi. İhtilâlden sonra Berlin ataşesi olarak Almanya'ya gitti. 31 Mart Vak'ası üzerine Sultan Abdülhamid'i indirmek için gelen Hürriyet Ordusuna katıldı. Talât ile beraber 23 Ocak 1913 târihinde Bâbıâli Baskını'nı yaparak hükûmete el koydu. Ocak 1914'te Hârbiye Nâzırı oldu. Mart 1914'de Sultan Reşad'ın yeğenlerinden Nâciye Sultan ile evlendi. Osmanlı'yı Almanya yanında harbe soktu. Kasım 1918'de İttihâd ve Terakkî'nin diğer liderleri ile beraber yurtdışına kaçtı. Rusya'ya giderek Anadolu'daki Milliyetçi Hareketi destekledi. Daşnaksutyun'a bağlı bir Ermeni tarafından öldürüldü.

Makedonya'nın dağlarında veya Körfez'de yüzen bir kayıkta taktiklerle meşguldu.

Macedonia Risorta Mason Locasının üstâdı Emanuele Carasso

Umûmîyetle Dönme[CXI] olarak bilinen Selânik'in Yahudileri, Türk İhtilâlinin hakiki sahipleriydi. İbranî olduklarını anlamak kolay; fakat inanç olarak tarif edilemiyorlar. Popüler hüküm, onların sözde Müslüman ve aslında Pentateuk'un[CXII] müritleri olduğuydu. Rimmon Tapınağında menfaat uğruna başlarını sallıyorlardı. O zamanlar, onların varlığını sadece Yakın Doğu'nun en gayretli talebesi biliyordu ve neticelerinin dünyayı sarsacağı bir ihtilâlin asıl yazarlarının Dönmeler olduğu kehanetinde bulunacak hiçbir adam yoktu."[186]

Aubrey, tanıdığı İttihâtçıları ise şöyle tarif ediyordu:

"Talât güce, sertliğe ve hemen hemen gaddar bir iyiliğe sahipti. Gözlerinde insanlarda nadiren, fakat alacakaranlıktaki hayvanlarda sık sık görülen bir ışıltı vardı. Oval çehreli ve soluk yüzlüydü; alnı geniş, saçları sıktı; kaşları kalın, burnu kemerliydi. El sıkarken karşısındakinin elini kuvvetli bir şekilde kavrıyordu.

CXI Dönme: Sabatayist olarak da bilinirler. 1648'de İzmir'de Mesîh olduğunu iddia eden Yahudi Sabatay Sevi'ye inananlara denir. Sevi, icâzeti olmasına rağmen hahamlık yapmayan ve mistizm ve Kabala'ya meraklı biriydi. Domuz yağı yemek ve kadınlara hutbe verdirmek gibi din dışı davranışlarından dolayı İzmirli hahamlar tarafından Saraya şikâyet edildi. 1666'da Edirne'de sorgulandıktan sonra öldürülmemek için müslüman olmuş gibi gözüktü. Bu tavrı üzerine tâkipçilerinin bir kısmı onu inkâr edip geri dönerken, bir kısmı da onun gibi müslüman ismi alarak gizlice kendi inançlarını yaşamaya devam etti. Bu Dönme cemaati de zamanla Yakubîler, Karakaşlar ve Kapancılar gibi farklı gruplara ayrıldı. İttihâd ve Terakkî Komitesi mensupları arasında çok sayıda Dönme vardı.

CXII Pentateuk: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye'den mürekkep Tevrat.

Hiçbir azametli tavrı yoktu, kahkaha ile gülmekten hoşlanıyordu. Kendisini ve cesaretini sevdim ve beni alakadar ettiği kadarıyla ona güvenecektim.

Enver, ince, ufak tefek ve yakışıklıydı. Kaşları kalın, bıyıkları kıvrıktı. Bir güneyli İtalyan kadar esmerdi. Ülkesi için ihtirasla dolu ama mahcup ve mağrurdu... Enver'le bir konsere gittim ve onun şarkı söyleyen kadınları dinlerkenki şaşkınlığı beni eğlendirdi. ...

Niyazi[CXIII] bir Arnavuttu, mühim bir şahsiyetti, fakat bana bu biraz tesadüfen gibi geldi. Çok büyük bir cesarete, ama çok az kâbiliyete sahipti.

Yahudi Carasso, İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin arkasındaki danışmandı. Bir hayalperestin gözlerine ve bir mâliyecinin devamlı tesbihi ile oynayan ellerine sahipti. Câvid,[CXIV] Genç Türklerin en iyi mâlî beyniydi. O da Yahudi asıllıydı ve Selânikli fakir bir Dönme'ydi. ...

Rahmi Bey'in câzibesinin tesirinde kaldım. Yakışıklı ve konuşması cerbezeli biriydi."[187]

Dördüncü Carnarvon Kontu, Koloniler Nâzırı iken Kanada ve Avustralya'dan çok büyük araziler satın almıştı. Avustralya'da

CXIII Ahmed Niyazi Bey (1873–1913): Kolağası Niyazi. Makedonya Resne'de doğdu. Manastır İdadisi ve İstanbul Hârbiye Mektebini bitirdi. 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'ne katıldı. Enver ile dağa çıkarak Hürriyet Kahramanı oldu. Hürriyet Ordusuna katıldı. Arnavutluk'ta öldürüldü.

CXIV Mehmed Câvid (1875-1926): Dönmelere ait Feyziyye Mektebi'nin müdürüydü. Hem Talât'ın komitesine hem de Macedonia Risorta Locasına kayıtlıydı. Meşrûtîyet'ten sonra Selânik ve Çanakkale mebusu oldu. 1909-1918 arası çeşitli defalar Mâliye Nâzırı oldu. Mütareke esnasında yurtdışına kaçtıysa da 1921'de Ankara Hükûmeti adına Londra Konferansı'na katıldıktan sonra Türkiye'ye döndü. Düyûn-u Umûmiyye'nin Türk vekillerinden oldu. Rothschild'lerin itimâd ettiği biriydi. Lozan'a katıldı. Baron Rothschild'in M. Kemal'den ricâcı olmasına rağmen, İzmir Suikastı bahane edilerek, muhalif olduğu için Ankara'da asılarak idâm edildi.

hükûmet çok yüksek arazi vergileri koymaya hazırlanıyordu. Annesinin ricâsı üzerine Aubrey, bu arazilerle alakadar olmak için 1908 yılı başında Avustralya'ya doğru yola çıktı. Aubrey'i Melbourne'da Avustralya Başvekili karşıladı. Bir an evvel dönüp Türk İhtilâli ile meşgul olabilmek için buradaki işlerini hızlıca halletti. Arazilerin küçük bir kısmını satarak elden çıkardı. Ardından hatıra olarak biraz bumerang alıp İtalya Portofino'ya annesinin yanına döndü. Macedonia Risorta'nın bağlı olduğu İtalya'dan da İngiltere'ye döndü ve Genç Türk ihtilâlini buradan idâre etti. Birkaç ay sonra Selânik'ten ihtilâl haberleri gelmeye başladı. Enver ile Niyazi, yanlarına adamlar alarak dağa çıkmış ve meşrûtîyetin ilân edilmesi için isyânı başlatmışlardı. İstanbul bu isyânı ciddiye almamıştı ama Aubrey ve Tapınakçılar her şeyi çok önceden planlamışlardı.

* * *

Balkanlarda Avusturya teb'asına ait çok sayıda pavyon, kumarhane ve umûmhane vardı. Üsküp ve Kosova'da yaşayan Arnavutlar, Avusturya konsolosunun koruduğu ve Arnavut gençlerinin ahlâkını bozan bu mekânlardan çok rahatsızdı. Derken Avusturya Konsolosu, bu iki şehir arasında yer alan Fersoviç'te bir Avusturya mektebine yardım toplamak için büyük bir eğlence ve piknik tertip edeceğini ilan etti. Eğlenceye katılmak isteyen halk, bir trenle Fersoviç'e götürülecekti. Bir hafta sürecek festival için kulübeler ve barakalar kuruldu. Bunu haber alan Arnavut beyleri bu eğlenceye mâni olmak maksâdıyla Arnavutluk dağlarından yaklaşık 20.000 adam topladılar. Ardından Avusturya Konsolosuna haber göndererek, eğer bu eğlence yapılırsa yolcuları taşıyan treni yakacaklarını söylediler. Arnavutlar ahlâklarını kurtarmak için toplanmışlardı ama Komite bunu İstanbul'a, Arnavutlar meşrûtîyet için ayaklandı olarak duyurdu. Enver ve Niyazi'nin isyânına şaşırmayan Sultan Abdülhamid, Arnavutluk'tan gelen haberle sarsıldı. Üsküp jandarmasının başındaki Gâlib Bey,

Arnavutları dağıtması için Yıldız Sarayı'ndan emir aldı, fakat o da Komite'dendi. Ayrıca Makedonya'daki bütün telgraf ve demiryolu hatları Komite'nin kontrolüne geçmişti, bu sayede Yıldız'dan gelen telgrafların hepsinden haberleri oluyordu.

Komite, Fersoviç başta olmak üzere Makedonya'nın her yerinden, meşrûtîyeti ilan etmesi için Yıldız'a telgraflar yağdırmaya başladı. Aksi takdirde Sultan ölümle tehdit ediliyordu. Komiteciler, Sultan'ın nasihat için üzerlerine gönderdiği birliklerin başındaki paşaları vurdular. Bunu haber alan Sultan, hemen Arnavut Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'yı[CXV] çağırarak isyâncıları cezalandırmasını istedi. Paşa bunu reddetti ve vazifeden azledildi. Sultan Abdülhamid bunun üzerine meseleyi kendisi halletmeye karar verdi. Hafiyelerine haber göndererek isyâncıların elebaşlarının isimlerini ve birliklerin vaziyeti hakkında malûmat istedi.

Sultan, Tapınakçılar karşısında yapayalnızdı, hıyanet her yeri sarmıştı. İstişare etmek için nâzırlarını topladı. Nâzırlar, 20, 21 ve 22 Temmuz'da hep sarayda kaldılar. Bir iç savaşın çıkacağından korkan Nâzırlar, Sultan'a meşrûtîyeti kabul etmesini tavsiye ettiler. Tabii korktukları için bunu kendileri söylemek yerine bir saray vazifelisi vasıtasıyla yaptılar. Sultan son bir umut Edirne'deki orduyu düşündü. Fakat onların da Makedonya ile hemfikir olduğunu öğrendi. Artık yapacak başka bir şeyi kalmayan Sultan, 23 Temmuz gecesi Makedonya'ya çektiği telgrafla meşrûtîyeti ilan edeceğini bildirdi. Tapınakçılar kazanmıştı. İstanbul'da meşrûtîyet ilan edilmeden sekiz saat evvel Selânik, Manastır ve Üsküp'teki birlikler kutlamalara başladı.[188]

Aubrey çok heyecanlıydı, başarmışlardı. Genç Türk arkadaşlarından her şeyin çok güzel olacağına dâir mektuplar

---

CXV Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa (1851-1914): 1898-1902 arasında Konya vâliliği yaptı. 1903'de Sadrazam oldu. Meşrûtîyet'in ilânından iki gün evvel azledildi. 1909'da Dâhiliye Nâzırı, 1912'de Ayan Meclisi Reisi oldu. İtalya San Remo'da öldü.

yağıyordu. En çok sevinenlerden biri de Damad Ferid'ti. "Tanrıları bile kıskandıracak kadar güzel" diye yazmıştı Aubrey'e.[189] Aubrey de senelerdir sabahlara kadar planlar kurup organize ettikleri bu ihtilâlin sevincini yerinde yaşamak istiyordu ama kazanmak mecburiyetinde olduğu bir seçim vardı. Yalnız, Genç Türklerin duyduğu mutlulukla, ihtilâllerin kitabını yazmış bir soydan gelen Aubrey'in yaşadığı sevinç, birbirinden biraz farklıydı. Genç Türkler İstanbul'da eşitlik ve hürriyet çığlıkları atıp, kardeşim diye Hristiyanlara ve Yahudilere sarılırken, Aubrey, İhtilâlin bizzat içinde bulunan kardeşine Ağustos ayında şöyle yazıyordu:

"Genç Türklere şans diliyorum. Çok güzel, fakat bu sadece bir başlangıç. Asıl problem, Parlamentolarını seçtikten sonra Komite'den güçlerini bırakması ve kendini fesh etmesi istendiğinde başlayacak. Ayrıca eşitlik bir his olarak çekicidir, fakat Türkiye bunu kendi imparatorluğunda bizde olduğu gibi tatbîk edilemez olarak bulacak. Herkesin Romalı olduğu yerde Civis Romanus sum[CXVI] için bir mesele yok ve teoride Romalılar biz olmamıza rağmen, yerliler Kanada veya Avustralya'da eşitlik istediğinde, sadece alamamakla kalmıyor, seçilemiyorlar bile. Bir başkasının alacağı bir yer için bir başka sınıf hayatını adamaya hazırsa mutlaka belâ, dışlama veya eşitsizlik olacak demektir. Türkler Suriyelilerle, Ermenilerle ve Yahudilerle yarışamaz. Hâkim sınıf onlar ve sulhü sağlamak için bunu hemen göstermeliler, aksi takdirde İstanbul'da kan nehirler gibi akacak."[190]

İstanbul'un sokaklarında henüz nehirler gibi kan akmıyordu ama Meşrûtîyet bir coşku seli halinde kutlanıyordu. İngiliz sefiri Sir Nicholas O'Connor, İngiliz menfaatleri için çok mücadele etmişti, fakat yıllardır kuyusunu kazdığı Sultan'ın kaybettiğini göremeden İhtilâlden dört ay önce ölmüştü. 30 Temmuz'da, yerine gelen Sir Gerard Lowther İstanbul'da kahramanlar gibi karşılandı.

CXVI Civis romanus sum (Klasik Latince): "Ben bir Roma vatandaşıyım." Cicero'nun In Verrem'de Roma vatandaşının hukûkî haklarını müdaafa ederken kullandığı bir ifadedir.

İngiltere'ye karşı şükranlarını göstermek isteyen Genç Türkler, yeni elçinin arabasının koşumlarını çözerek atları çıkardılar ve arabayı elçiliğe kadar kendileri çektiler.

'Hürriyet Kahramanı' Enver (ortada oturan) ve Macedonia Risorta mason locasının üstâdı Carasso (sağdan birinci)

* * *

Aubrey'in Yemen seyahatindeki yol arkadaşı Leland Buxton'ın ağabeyleri Noel ve Charles Roden,[CXVII] İngiltere Hükûmeti'nin Makedonya politikalarına yardımcı olmak için 1902'de Londra'da Balkan Komitesi'ni kurmuştu. Komite mensupları arasında, daha evvel Balkanlarda insanî yardım adı altında casusluk faaliyetlerinde bulunmuş veya Balkanlar hakkında malûmata sahip mütehassıs kimseler bulunuyordu. Aubrey de bunlardan biriydi. Komite, Makedonya'da 1903 isyânını çıkartan ve Bulgaristan'ı Osmanlı'dan ayırmak için terör faaliyetleri yürüten Dâhili Makedonya İhtilâl Teşkilâtı'nı[CXVIII] destekliyordu.

CXVII Charles Roden Buxton (1875-1942): Harrow ve Cambridge'de okudu. Asya'nın birçok yerini gezdi. 1910'da Liberal mebus oldu. Ağabeyi Noel ile beraber Bulgaristan masasına baktı.

CXVIII Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilâtı (VMRO): Bulgarların siyasî menfaatlerini korumak ve Bulgaristan'ın da dâhil olduğu Makedonya'ya otonomi

İhtilâlin ardından Balkan Komitesi, hem Makedonya İhtilâl Teşkilâtı'na hem de Bulgarlardan milliyetçiliği öğrenen İttihâtçı Enver'e telgraf çekti ve İttihâtçılar ile Bulgar teröristler arasında işbirliği teklif etti. Bunun üzerine İttihâd ve Terakkî Komitesi, Buxton kardeşleri ve Balkan Komitesi mensuplarını İstanbul'a dâvet etti.[191] Dâveti kabul eden Balkan Komitesi, İstanbul'a bir heyet gönderdi. Heyet İstanbul'a gelince Cuma Selamlığını izlemek istedi. Başlarında Noel Buxton ve kardeşi Charles Roden vardı. Cuma namazından sonra İngiliz misâfirlerin hüviyetini öğrenen Sultan Abdülhamid, Komite ile görüşmek istedi. Charles Roden bu görüşmeyi şöyle anlatıyordu:

"Bu ani ve biraz ürkütücüydü. Yıllarca iktidârına saldırdığımız bu adamdı, cinayetleri onu İmparator Commodus'un[CXIX] ve Romagnalı Borgiaların modern rakibi yapmıştı. Fakat bir anlık refleks, ilk nefret hissini yendi. Güçlerinin zirvesindeyken Genç Türklerin yeni meşrûtî devletin hükümdarı olarak kalmasını uygun buldukları bu adamdı. Bu meşrûtî devleti şereflendirmek için gelmiştik, eğer [bu devleti] selamlayacaksak elbette açıkça ve resmi bir şekilde selamlamalıydık. Tüm muhtemel yanlış anlamalara mâni olmak için, bizimle beraber olan dört [İttihâd ve Terakkî] Komite mensubunun bize eşlik etmesini şart koştuk.

Teşrifat Müdürü bizi dar bir koridordan geçirdi, içlerinde üç hanım olan bir grup İngiliz turist ve politikacı, belki de resmî bir muhafızın eşliğinde Yıldız Köşkü'nün dehlizlerine giren en acayip misâfir alayı... Dar bir sofada tek şerit halinde dizdirildik. Teşrifat Müdürü kayboldu ve bir anda, Sultan'ın girmesi için açık tuttuğu, solumuzdaki kapıda tekrar peyda oldu. Fakat eğik başı

almak için 1893'te Selânik'te kurulan gizli ihtilâlci cemiyet. Liderleri arasında, 1909'da Selânik'teki Hürriyet Ordusu ile Sultan Abdülhamid'i indirmek için İstanbul'a gelen Bulgar eşkıyası Yane Sandanski de vardı.

CXIX Lucius Aurelius Commodus (161-192): Babası Marcus Aurelius'un ölümü üzerine 180'de Roma İmparatoru oldu. Birkaç darbe ve suikast teşebbüsü atlatınca memleketin idâresini tek başına ele aldı. Senato ondan nefret ederdi.

Balkan Komitesi'nin Sultan Abdülhamid ile görüşmesini tasvir eden resim (Charles R. Buxton, Turkey in Revolution)

ve diz çökmesiyle, -Türk selamı yerden toz almayı ve alnına koymayı sembolize eder- bir yabancı, onun Sultan olduğunu, başını eğen üniformalı küçük yaşlı adamın [Sultan'ın] ise barbar bir muhafız olduğunu düşünürdü. [Teşrifat Müdürü] Tam bir hassasiyetle Türkçe ifadelerini Fransızcaya çevirdiği küçük yaşlı adama, sıranın solunda duran reisimizi [Noel Buxton'u] takdim etti.

Reisimiz usulen İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin dâveti üzerine meşrûtî bir hükûmetin başına hürmetlerimizi arz etmek üzere buraya gelmekten zevk duyduğumuzu tafsilatlandırdı. Vurgu biraz kaba olmalıydı ki Sultan, en azından, öyle düşündüğünü gösteren bir ifade göstermedi ve tecrübeli bir adam gibi, icap eden fazileti yerine getirdi. Gelişimizden o da memnun olmuştu ve Türkiye'nin İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin siyâsetini tâkip ederek ülkemizin dostluğuna sahip olmaya devam edeceğini umuyordu. Sırayla hepimizle el sıkıştı; beraberimizdeki Türkleri selamladı; birini Selânik mebusu olarak İstanbul'a geldiği için tebrik etti ve geldiği gibi çekildi."[192]

Noel ve Charles Roden'in ardından Aubrey de seçimleri izlemek ve Genç Türklerle buluşmak için 28 Kasım'da İstanbul'a geldi. İhtilâlin sevinci hâlâ sokaklarda devam ediyordu. Öğlen yemeğini, Balkan Komitesi mensupları ve bir grup İngiliz ve

Genç Türk dostu ile beraber yedi. Yemekte Balkan Komitesi adına Charles Roden konuşuyordu.[193] Charles Buxton, İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin Makedonya'da halka iyi davranmadığını söyledi. Aubrey ise şimdilik Genç Türkleri doğrularında da yanlışlarında da desteklemeleri gerektiğini ifade etti. Yemekte Dâhiliye Nâzırı İbrâhim Hakkı Paşa[CXX] da vardı. O da Genç Türk arkadaşlarına Türkçe olarak Balkan Komitesi hakkında bilgi verdi. Yemekten sonra Aubrey günlüğüne, "Genç Türklerin hükûmeti ne kadar temsil ettiğini bilemiyorum. Görünen o ki iyi yaptıkları her şey için takdir ediliyorlar ve beceremedikleri her şeyi inkâr ediyorlar. Bence Kur'an adapte edilemez. Kesinlikle, neticede Sultan, dış siyâsete hiç ehemmiyet vermemesine rağmen, kendi halkını en harikulade bir şekilde kontrol ediyor" diye yazdı.[194]

Aubrey, eski dostları ile hasret giderdikten sonra Damad Ferid'in evine gitti ve geceyi orada geçirdi. Damad Ferid ihtilâlden ve gelişmelerden çok umutluydu. Ertesi gün beraber Pera Palas'ta öğlen yemeği yediler. Bir müddet sonra Prens Sabahaddin de yanlarına geldi. Paris'ten dönmüştü, fakat Daşnakçıların da içinde bulunduğu Ermeni komitecilerle ve Arnavut çetelerle işbirliği yapan İttihâtçıların bir kolu, onun liderliğinde adem-i merkeziyetçiliği destekledikleri için Komite içinde muhalefet olmuşlar ve Komite'den ayrılarak Ahrar Fırkası adıyla kendi gruplarını kurmuşlardı. Prens, sessizce, masalarının yanındaki paravanın arkasında bir adamın kendilerini dinlediğini söyledi. Aubrey hızla aradaki paravanı çekti, fakat konuşmalarını not almakta olan adam koşarak kaçtı. Damad Ferid, adamın bir Alman olduğunu iddia etti.

CXX İbrâhim Hakkı Paşa (1863-1918): Meşrûtîyet'ten sonra kurulan Kâmil Paşa kabinesinde Dâhiliye Nâzırı oldu. Aralık 1909'da sadrazam oluncaya kadar Roma Büyükelçiliği yaptı. İttihâtçıların kontrolündeydi. Temmuz 1910'da Balkan devletlerinin arasını düzeltmek için kiliseler kanununu çıkarttı. Böylece Balkan devletleri birleşerek Osmanlı'ya savaş açtılar. 1911'de İtalya Türkiye'ye savaş ilân edince istifa etti. İttihâtçılar Bâbıâli Baskınından sonra İngiltere ve Fransa'nın desteğini almak için Hakkı Paşa'yı Londra'ya, Câvid Beyi de Paris'e gönderdi. Temmuz 1913'te İngiliz Hâriciye Nâzırı ile bir anlaşma imzalayarak İngiltere'ye büyük mâlî ve siyâsî haklar verdi, fakat Cihan Harbi başlayınca anlaşma meriyete girmedi.

Aubrey, İstanbul'daki ilk haftasında, seçimleri kutlamak için yapılan merâsimi izlemeye gitti. Tapınakçıların onlara bahşettiği hürriyeti kutlamak için altı binden fazla kişi toplanmıştı. Hürriyet ve kardeşlik sloganları atıyorlardı. Kalabalığın ortasında hahamlar, mollalar, Ermeni papazları, imâmlar yan yana yürüyordu. Arkalarından Çerkez, Arap, Gürcü ve Laz süvariler geçti. Onların arkasından da Selânik taburları geldi. Resneli Niyazi ile dağa çıkan birlik de yanlarındaydı. Gayrımüslim kadınlar camlardan askerlerin üstlerine çiçekler atıyordu. Diğer bir yanda ihtiyar Türkler, çitlere tırmanmış, merakla merâsimi izliyordu. Câmi avlularına ve belediye binasına yerleştirilen seçim sandıkları gelinlik kızlar gibi çiçeklerle süslenmişti. Etraflarında farklı milletlerden beyazlar giyinmiş küçük kızlar halka yapmıştı. Yirmi beş yaşını dolduran herkes rey kullanabiliyordu. Seçilebilmek için ise en az otuz yaşında olmak lazımdı. Her elli bin erkek nüfusa bir mebus düşüyordu. İttihâtçılar her sancak ve şehirdeki nüfusu hesaplamıştı. Namzetler bazan tezahüratlar eşliğinde bazan da sessizce sandığa gidip rey kullanıyordu.

Aubrey seçimleri izledikten sonra, İngiliz sefâretinin desteği ile sadrazam olan Kâmil Paşa'yla[CXXI] bir akşam yemeği yedi. Aubrey'in diğer Genç Türk dostları, ihtiyar Kâmil'den hoşlanmıyorlardı ama sırf İngiltere'nin gönlü olsun diye onu sadrazam yapmışlardı. Yemekten sonra Aubrey günlüğüne, bu yaşlı Sadrazamın genç düşmanları olduğunu yazdı: "Dostları, onun yetmiş sekiz, düşmanlarının ise kırk dört yaşında olduğunu söylüyor. Onu ilk defa gören tarafsız biri, onun deli olduğunu söyleyecektir... O bir Yahudi veya öyle olduğu söyleniyor."[195]

CXXI Mehmed Kâmil Paşa (1832-1913): Lefkoşe'de doğdu. 1849'da Mısır Vâlisi Abbas Hilmi Paşa'nın tercümanlık hizmetine girdi ve Paşa'nın teveccühünü kazandı. Çeşitli vazifelerden sonra 1885'de sadrazam oldu. 1891'de bu vazifeden ayrılsa da Paşa İngilizler tarafından müdâfaa edildiğinden Sultan Abdülhamid, İngiltere ile arayı düzeltmek için Paşa'yı 1895'de tekrar sadarete getirdi. İngiliz ve Fransızlara fazla yanaştığı için aynı yıl vazifeden alındı ve sürgüne gönderildi. Meşrûtîyet'in ilânından sonra 7 Ağustos'ta üçüncü defa sadrazam oldu. Şubat 1909'da gelen baskı üzerine vazifeden ayrıldı. 1911'de Mısır'a gitti ve burada İngiltere Kralı ile görüştü. Ekim 1912'de dördüncü defa sadarete getirildi. Bâbıâli Baskını ile beraber siyasî hayatı son buldu.

İngiliz sefâretinde, sonradan görme Genç Türklerin iktidâra gelişinden memnun olmayanlar da vardı. Baştercüman 'Tilki' FitzMaurice gibi. "Çoğu zaman Türklerin lisânını, Türkler kadar iyi konuşurdu; bazılarına karşı hürmet beslediği Paşalar gibi derinden ve sessiz konuşurdu. O, yıkılmakta olan Osmanlı çınarını destekleyen sarmaşıktı... Şimdi heybetli duruşlu, yüksek asaletli, muhterem sakallı eski paşaların yerine, kendisiyle Türkçe yerine Pera Fransızcasıyla konuşan ve Selânikli Yahudilerden, sonradan görme Türklerden ve Lozan'dan gelen bıyıklı Suriyelilerden oluşan bir grup ile tanışması ondan isteniyordu"[196] diye anlatıyordu Aubrey, FitzMaurice'i. Bu yeni yetmeler, Baştercümana, 'Zati Alileri' yerine, 'sen' veya 'siz' diyorlardı. Aubrey'e göre bu görgüsüzleri onun karşısına, elçiliğin eski tercümanı ve Düyûn-u Umûmîye'nin reisi Sir Adam Block çıkarmıştı.[197] Yani, ihtilâlin arkasında aslında Osmanlı Bankası, yani Düyûn-u Umûmîye, yani İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya, yani Rothschild ailesi ve Tapınakçılar vardı. Bu yüzden Genç Türkler, iktidâra gelir gelmez hükûmete çok sayıda İngiliz müşavir aldılar ve Osmanlı donanmasını İngiltere'ye, orduyu Almanya'ya ve mâliyeyi de Fransa'ya emanet ettiler.[198]

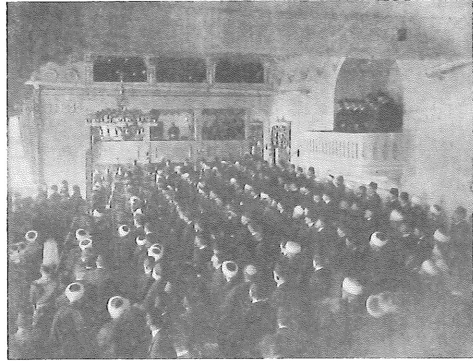
Sultan Abdülhamid korkusu, otuz sene boyunca Genç Türklerin iliklerine işlemişti. Meşrûtîyet i ilan etmişti ama yarın birgün gücü tekrar eline alırsa Sultan'ın, Tapınakçıların maşası Genç Türkleri ezip yok edeceği kesindi. Bu yüzden Aubrey'in geldiği Kasım ayında, Sultan Abdülhamid'i indirme çalışmaları başladı. İlk adım olarak, Sultan'ın Arnavut Muhafız Alayının askerlerinin, Selânik'ten getirilen ve subayları Komite'ye bağlı birliklerle değiştirilmesini karar verildi. Muhafızların barakaları Yıldız Sarayı ile Boğaz arasındaydı. Direnmemeleri için Boğaz'a namlusu barakalara dönük bir zırhlı yerleştirildi. Buna rağmen, Selânik'ten ilk birlikler geldiğinde Taşkışla barakalarında çatışmalar çıktı ve dokuz asker öldü. Subayların araya girmesiyle çatışmanın büyümesinin önü alındı. Daha sonra barakalar ile

sarayın arasına tüfekli adamlar yerleştirildi, böylece sonraki birlikler geldiğinde Arnavut muhafızların direnmesine mâni olundu.[199]

Seçimler açıklandıktan sonra Sultan Abdülhamid, 17 Aralık 1908 Perşembe günü halkın tezahüratları arasında meclisi açmak için arabasına bindi. Güneşli ama soğuk bir hava vardı. Esen rüzgârla birlikte evlerin pencerelerindeki, Macedonia Risorta Locasının bayraklarıyla aynı renge sahip ay-yıldızlı bayraklar dalgalanıyordu. Sultan'ın geçeceği yola her on sekiz metrede bir, bir çift asker yerleştirilmişti. Aslında meclis Pazartesi açılacaktı ama Sultan, Prens Albert'in ölüm sene-i devriyesi o güne denk geldiği için İngiltere'ye jest olarak açılışı Perşembe'ye tehir etmişti. Genç Türklerin aksine halk hâlâ onu seviyordu. Eskiden arabasında giderken yüzünü halktan saklardı, fakat bu sefer herkes yüzünü görebiliyor ve fotoğraf çekebiliyordu. Manzarayı seyreden Aubrey, Sultan'a olan kinini kustu; "İnsanların fevkalade kibarlığına rağmen insan hepsinin zamanında nasıl acı çektiğini, onun yüzünden kaç kişinin hayatta kıymet verdikleri her şeyi nasıl kaybettiğini, bir neslin tamamının hayatına nasıl korku saldığını biliyordu ve ben ve sanırım herkes merak ediyordu; birisi çıkıp ondan intikam almayacak mı? Ve alacaklarsa bu nerede olacak? Haliç'in ışıltılarının vurduğu eski köprüde mi yoksa Pera'nın pis sokağında mı?..."[200]

Sultanahmet'teki Adalet Sarayı tekrar meclise dönüştürülmüştü ve önünde mahşerî bir kalabalık vardı. Bando tekrar tekrar yeni bestelenen Meşrûtîyet Marşını çalıyordu. Kalabalığın arasından sıyrılan Aubrey, İngiliz dostları ile beraber meclis binasına girdi. Meclis lokalinde, artık bir mebus olan Rıza Tevfik ile karşılaştı. Ayaküstü biraz konuştular. Sonra da meclisin açılışını izlemek için yukarıdaki galeride en ön sıralarda kendine bir yer buldu. Beyaz badanalı meclisteki manzara görülmeye değerdi. Aubrey'in bulunduğu galeriden mebusların kırmızı

fesleri ve beyaz sarıkları çiçek tarlası gibi görünüyordu. Geleceğin Irak Kralı Faysal[CXXII] mahallî kıyafetleri ile oturuyordu. Beraberinde Arap dostları vardı. Hemen yanında frak giymiş ve bir Parisli gibi davranmaya çalışan bir Genç Türk vardı. 1896'da Sultan Abdülhamid'i dünya kamuoyunda zor durumda bırakmak için bomba ve silahlarla Osmanlı Bankası'nı basan Ermeni çetenin lideri Karekin Pastırmacıyan[CXXIII] da mebus seçilmişti. Tapınakçılar rakiplerini zor durumda bırakmak için kendi şirketlerini kullanmayı iyi biliyorlardı doğrusu. Diğer bir köşede de Enver yeni üniformasıyla eli kılıcının kabzasına dayalı bir halde ortalıkta dolaşıyordu.

Sultan Abdülhamid, Meclis-i Mebûsân'da açılış konuşmasını yaparken, 1908

Birden dışarıdan gürültüler geldi ve Meşrûtîyet Marşı

CXXII Emir Faysal (1885-1933): Hâşimî ailesinden Şerîf Hüseyin'in oğludur. 1891'de babasıyla birlikte İstanbul'a geldi. On sekiz yıl kaldıktan sonra 1909'da Hicaz'a döndü. 1913'te Cidde mebusu olarak Meclis-i Mebûsan'a girdi. Şam'da Cemal Paşa'nın yanında çalışırken İttihâtçıların iç yüzünü gördü. Arap istiklâli maksâdıyla Şam'da kurulan gizli cemiyetlerle temas kurdu ve aralarına katıldı. Babasının Haziran 1916'da İttihâtçılara karşı başlattığı isyâna katıldı. Arap ordusunun kumandanı oldu. 1920'de Büyük Suriye'nin krallığına getirilmesine rağmen Fransız işgali üzerine tahtını kaybetti. İngiltere'ye gitti. Burada kendisine Irak tahtı verildi. Ağustos 1921'de tac giydi.

CXXIII Karekin Pastırmacıyan (1872-1923): Armen Garo olarak bilinir. Erzurum'da doğdu. Fransa'da okurken Daşnaksutyun'a katıldı. Arkadaşlarıyla beraber 14 Ağustos 1896'da Osmanlı Bankası'nı bastı. Baskından sonra serbest kalarak Avrupa'ya döndü. Sultan Abdülhamid'in Fransa'dan talebi üzerine sınır dışı edildi ve İsviçre'ye geçti. Tiflis'e giderek, Aubrey'in ziyâretinden sonra başlayan 1905-1907 Ermeni-Azeri katliamlarına katıldı. 1908'de Meşrûtîyet'in ilânından sonra Erzurum mebusu oldu. Cihan Harbi'nde Rus ordusuna katılarak çetesiyle beraber Doğu'da Müslüman katliamları yaptı. 1917'de Tiflis Ermeni Meclisi'nin temsilcisi olarak ABD'ye gitti ve Ermenistan'ın ilk ABD sefiri oldu. 1921'de Aubrey ile görüştükten sonra Talât Paşa'nın öldürülmesi talimâtını verdi.

yerine Hamidiye Marşı çalmaya başladı. Sultan geliyordu. Yanında oğlu Şehzade Burhaneddin ve Sadrazam vardı. Sultan yavaşça merdivenlerden çıkıp kendisine ayrılan locaya geçerken salondaki herkes ayağa kalktı. Bir teşrifatçı kendisini temenna ile selamladı ve konuşma metnini uzattı. Bütün mebuslar yüzlerini Sultan'a dönmüşlerdi. İhtiyar Sultan, mebuslara acıyarak baktı. Paltosunu bile çıkartmadı ve meşrûtîyete bağlı kalacağına dâir yemin etmeyi reddetti. Bu büyük bir cesaretti. Beyaz eldivenler giymişti. Bir eliyle okuduğu kâğıdı tutarken diğer eli de kılıcının kabzasında duruyordu. Mebuslara hitâben kısık sesli bir konuşma yaptı. Konuşma bitince dışarıdan top sesleri geldi. Meclisin açılışı ilân ediliyordu. Daha sonra ulemâdan bir ihtiyar kalkıp Meşrûtîyeti kutsayan bir dua etti ve Sultan yavaşça mebusları selamlayarak geldiği gibi çekildi. Ardından mebuslar söz almaya başlayınca Aubrey dışarı çıktı. İhtilâlden önce bu adamlarla görüşürken şimdi anlatacaklarını en az yüz kere dinlemişti. Kalabalığın arasına karıştı. İstanbul'un müslüman târihini düşündü. Bu kadim şehirde kılıç seslerinin yerini, artık müslim ve gayrımüslim mebusların meclisteki münakaşaları almıştı. Hilâl ve haç İstanbul'da yan yana dalgalanıyordu. Fatih Sultan Mehmed'i ve Muhteşem Süleyman'ı düşündü Aubrey. Milletlerinin bugünkü hallerini görseler ne düşünürlerdi acaba?

Sâdık Arnavut Muhafızların değiştirilmesinden sonra Sultan'ı indirmek için atılması icap eden ikinci adım, İstanbul'da İttihâd ve Terakkî Komitesi aleyhine bir isyân çıkarmaktı. Böylece isyânı bastırmak için İttihâtçılar Selânik'ten bir ordu gönderebilecek ve isyânın müsebbibi olarak Sultan'ı gösterip, tahtından indireceklerdi. Bu planı gerçekleştirmek için Avrupa basını ve İngiliz sefâreti, Müslüman halkı Komite aleyhine galeyana getirmek için, bu ihtilâlci partinin ateist, Yahudi ve masonlardan oluştuğunu yazmaya ve söylemeye başladı.[201] Bir yandan da Sultan Abdülhamid'i halkın gözünden düşürmek için, Sultan'ın, 1897 Yunan Harbi'ndeki yaralı askerler ve Hicaz

Demiryolu için dünyanın çeşitli yerlerindeki müslümanlardan toplanan paraları çaldığı haberlerini yaydılar. Aubrey'in mason dostu Filozof Rıza, mecliste, Sultan'dan bu mevzu hakkında bir izâhât talep etti. Ardından meclis, Sultan'ın Hazine-i Hassa'sının bütçesini kıstı.[202] Aubrey annesine, "Burada her şey bir an bile cazibesini yitirmiyor, fakat bu daha çok bir köstebek olmaya benziyor; çok fazla yol var ve hepsi de yeraltında" diye yazdı.[203]

Avrupa'nın ve Genç Türklerin arkasından çevirdiği dolapları fark eden Sultan, mebusları kendi tarafına çekmek ve meclisi kontrolüne alabilmek için mebusları 31 Aralık'ta Yıldız'a yemeğe dâvet etti. Yemek boyunca hepsine latifeler yaparak iltifatlar yağdırdı. Yemek bittiğinde salondaki herkes Sultan'ın elini öperken onun hakikaten meşrûtî bir hükümdar olduğuna inanmıştı.[204] Charles Roden Buxton, "Sadece zeki mi, eskisinde olduğu kadar yeni oyunda da zeki mi? Yoksa yeni gidişatın muvaffakiyeti ve şimdi yaşadığı artan rahatı ve emniyeti yüzünden şaşırdı, memnun oldu ve duygulandı mı? Tüm ihtilâllerin en tuhafı monarkın kendi zihninde mi oldu?" diye soruyordu kendi kendine.[205] Fakat Tapınakçılar onun değişmediğini gayet iyi biliyor ve Sultan'ın aleyhine çalışmalara devam ediyordu. Kontrollerindeki gazeteler Sultan'ın istihbarat ağı aleyhinde haberler yapmaya başlamıştı bile.

* * *

Charles Roden, Komite'nin çalışmalarını şöyle anlatıyordu; "Parlamenter hükûmetin ortaya çıkışıyla Komite'nin daha az göze çarpan bir mevkii olacak, yine de hâdiselerin gidişatını izlemek için varlığını sürdürecek ve hem Parlamento içinde hem de dışında reformları muhafaza etmek için tesirini kullanmaya devam edecek. Fakat İhtilâl ile Parlamentonun açılışı arasında, yani 24 Temmuz ile 17 Aralık 1908 arasında, mensupları çok daha büyük bir rol oynadılar. İktidara bir hükûmet yerleştirdiler.

Şimdi faaliyetlerini kontrol ediyorlar. Onlardan biri veya diğeri, sık sık Nâzırlara ziyârette bulunuyor ve onlardan azamî îtibâr görüyorlar, Nâzırlar sorgusuz sualsiz ve aşikâr ki tereddütsüz, idârecilikleri hakkında hesap veriyorlar. Söylendiğine göre her Cuma Sadrazamın evine çaya gidiyorlar ve ona bir sonraki hafta yapması gerekenler hakkında, emirlerini olmasa da, fikirlerini aktarıyorlar. Hükûmetin kaynakları onların tasarrufu altında. Bir keresinde bizi Amirallik gemisinde Boğaz'da geziye çıkardılar. Muhtemelen uydurma olan, fakat sözümona güçlerini gösteren bir hikâye anlatıldı ve böyle zamanlarda popüler hikâyeler elde edilebilecek en iyi delillerdir. Yıldız Köşkü'nün tam karşısına bir savaş gemisi yerleştirilmişti. Sultan öfkeliydi, Bahriye Nâzırını huzuruna çağırmış ve [gemiyi] kaldırmalarını emretmişti. "Bu" idi cevap, "imkânsız". Bunun üzerine Sultan, bir şamdanı alıp [Nâzırın] kafasına fırlatmıştı. Ondan sonra Nâzır, geminin oraya Komite'nin emriyle yerleştirildiğini îzâh etmişti. Sultan düşünmüş ve nazik bir şekilde, hakarete uğrayan memura özürlerini bildirmişti. ... [Komite'de] Lider yok. Enver Bey'in bu hususta bana anlattığı fikirlerinin sadeliğini ve samimiyetini kısa vadede unutamayacağım. O ve arkadaşlarının bizi Boğaz'a çıkarttıkları geminin güvertesinde dikiliyorduk. Tophane rıhtımına dönmek üzereydik. Hava kararıyordu, fakat günbatımının kızıllığı hala gökyüzündeydi ve karanlık evler denizi üstündeki minareli câmiler bir fırtınadaki savaş gemileri gibi duruyordu. "Diğer ihtilâlleri tetkik ettik" dedi. "Gördük ki zamanla, tek ihtiyâçlarının bir lider olduğunu söyleyerek arkadaşlarının başına geçmeye çalışan adamlar yüzünden mahvolmuşlar. Ben şahsen Makedonya Bulgarlarının Dâhili Teşkilât'ını çok yakından tetkik ettim. Hayran oldum ve bu bize çok ipuçları verdi. Fakat gördüm ki onun en kötü düşmanları, yine onun rakip liderleriydi. Kendimize sorduk, niye bir liderimiz olsun ki? Müşterek çalışmak, bizim fikrimiz bu. Bunu elzem gördük. Bu şekilde muvaffak olduk."[206]

Meşrûtîyetin ilânından memnun olanlar sadece Genç Türkler değildi. Onlarla işbirliği yapan Genç Yahudiler, yani

Siyonistler de meşrûtîyet haberini sevinçle karşılamışlardı. Genç Türkler eskiden beri otonomi almamaları kaydıyla Filistin'e Yahudi göçünü destekliyorlardı. Bu yüzden, daha evvel Theodor Herzl[CXXIV] ile birlikte İstanbul ve Filistin'e giden Dünya Siyonist Organizasyonu reisi David Wolffsohn,[CXXV] Osmanlı Yahudilerini kendilerine entegre etmesi için Rus Siyonist ve Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası'nın müdürü Dr. Victor Jacobson'u[CXXVI] 1908 yılı Eylül'ünde İstanbul'a göndermiş ve İstanbul'da Anglo-Levantine Banking Company adı altında Dünya Siyonist Organizasyonu'nun İstanbul şubesi kurulmuştu.[207] Jacobson, İstanbul'da Genç Türk liderleri ile görüşmüş ve Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ile de irtibata geçmişti. Görüşmelerin ardından Jacobson, 31 Aralık'ta Ze'ev Jabotinsky,[CXXVII] Haim Nahum[CXXVIII] ve mason

CXXIV Benjamin Ze'ev Herzl (1860-1904): Budapeşte'de doğdu. Almanya Yahudilerinin Aydınlanması'nın tesirinde kaldı ve lâik bir terbiye gördü. Gazeteci oldu. 1894'te Fransız ordusundaki Yahudi bir subayın (Dreyfus) hıyanetle suçlanması üzerine Yahudilerin bir yere göç ederek kendi devletlerini kurması fikri kendisinde oluştu. 1896'de 'Yahudi Devleti' adlı kitabını neşretti. Bu davaya destek olmaları için Baron Hirsch ve Baron Rothschild gibi zengin Yahudilere müracaat etti. 1896 Haziran'ında Filistin'den toprak talep etmek için İstanbul'a geldi, fakat diplomat Newlinsky vasıtasıyla görüştüğü Sultan Abdülhamid'ten red cevabı aldı. 1901'de tekrar geldi, yine aynı cevabı aldı. Bunun üzerine Filistin yerine Doğu Afrika'daki Uganda'yı vatan olarak düşündü. 1897'de İsviçre Basel'de ilk Siyonist Kongresi'nin toplanmasını sağladı ve kurulan Dünya Siyonist Organizasyonu'nun ilk reisi seçildi. 1902'ye kadar altı adet kongre tertip etti.

CXXV David Wolffsohn (1856-1914): Herzl'in arkadaşıydı. 1905'teki kongrede reis yardımcısı seçildi ve 1907'de Dünya Siyonist Organizasyonu reisi oldu.

CXXVI Victor Jacobson (1869-1935): Kırım'da doğdu. 1897'de kurulan Siyonist organizasyona dâhil oldu. 1906'da Anglo-Palestine Company (İngiliz-Filistin Bankası) Beyrut ofisinin müdürü oldu ve 1908'de bu bankanın İstanbul'da açılan ve Anglo-Levantine Banking Company adını kullanan şubesinin başına geçti. Dünya Siyonist Organizasyonu'nun gayrıresmî Türkiye temsilcisi oldu. Burada Fransız Courrier d'Orient gazetesini alıp adını değiştirerek 'Jeune Turc' (Genç Türk) yaptı. Gazetenin editörü Vladimir Jabotinsky oldu. Bu gazete vasıtasıyla Genç Türkler arasında Türkçülük ve milliyetçilik fikirleri yaydı.

CXXVII Ze'ev Vladimir Jabotinsky (1880-1940): Rusya'da doğdu. İtalya ve İsviçre'de okudu. Gazeteci oldu. 6. Siyonist Kongresine katıldı, fakat Herzl'in Uganda planına karşı çıktı. Rusya'da Siyonist faaliyetlerde bulundu. Cihan Harbi'nde Türklere karşı Yahudilerden bir lejyon kurdu.

CXXVIII Haim Nahum (1872-1960): Manisa'da doğdu. Rothschild'lerin Alyans bursuyla Paris'te okudu. 1908 İhtilâlinden sonra Alyans'ın ve Genç Türklerin desteğiyle Osmanlı'nın Hahambaşısı olunca gelenekçi hahamları vazifelerinden alarak yerlerine kendisi gibi laik ve modern tahsil alan hahamları tâyin etti. ABD'nin İstanbul sefiri Yahudi Henry Morgenthau'yla dosttu. Cihan Harbi'nde İngilizler

İttihâtçıların Hahambaşısı Haim Nahum Efendi

mebuslar Nesim Mazliyah,[CXXIX] Nesim Russo[CXXX] ve Carasso'nun da içinde bulunduğu Osmanlı'nın modern Yahudileri ile bir toplantı gerçekleştirdi. Onların fikirlerini dinledi. Eğer gerçek niyetleri açığa çıkarsa Genç Türklerin kendilerine baskı kuracağından çekiniyorlardı. Jacobson bunun farkındaydı, gelirken 'otonomi', yani 'muhtariyet' kelimesini ağzına almaması sıkı sıkı tembih edilmişti kendisine. Genç Türklerle yaptığı görüşmelerde de bundan asla bahsetmemişti.

Jabobson'un bu ziyâreti neticelerini gösterecek ve 1909 Şubat'ında Macedonia Risorta Locası üstâdı Carasso, Filistin için bir Osmanlı Göç Şirketi kurmayı teklif edecekti. Alyans bursuyla Paris'te okurken Genç Türklerle yakınlaşan ve bu sayede Meşrûtîyetten sonra Türkiye Hahambaşısı seçilen Haim Nahum, Odesa'da toplanan Siyonist Kongresine tebrik mesajı çekecekti. Bu telgrafı gören Jacobson, üç-dört ay evveline kadar "bu imkânsızdı. Burada birinin [bir Yahudi liderin] bu kadar açık

ve Türkler arasında münferit sulh çalışmalarında bulundu. Lozan'a giden Türk heyetindeydi. Buradaki gizli pazarlıklarda mühim roller oynadı.

CXXIX Nesim Mazliyah (1878-1931): Manisa'da doğdu. Rothschild'lerin Alyans mektebinde ve İstanbul Hukuk Fakültesinde okudu. Selânik Ticâret Mahkemesi'nde çalıştı ve İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne girdi. Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'ya danışmanlık yaptı. Meşrûtîyet'in ilânından sonra Selânik ve İzmir mebusu oldu. Talât Paşa'yla yakındı. Cumhuriyetten sonra Ali Fethi'den (Okyar) para alarak Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen bir gazete çıkardı.

CXXX Nesim Russo (?-1930): Tapınakçılara ait Düyûn-u Umûmîye İdaresi'nin Selânik'teki memurlarından ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın danışmanlarındandı. Masondu. 23 Temmuz 1908'de Selânik'te halkı isyâna teşvik için konuşmalar yaptı. Meşrûtîyet'ten sonra meclise girdi ve Mâliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdürü oldu. Carasso ve Mazliyah ile beraber Siyonistlerin Türkiye şubesinin başına geçtiler. Yahudilere toprak satışı yasağının kalkmasında büyük rol oynadı.

bir şekilde Siyonizm'e sempatisini göstermesi gerçek bir zaferdir" diye açıklayacaktı hislerini.[208]

Genç Türklerin meşrûtîyeti, Yeni Dünya Nizamı için büyük bir adımdı, fakat Türkiye için düşünülen Yeni Nizam daha ilerisiydi. Tapınakçıların istediği sadece meşrûtîyet değildi ama Genç Türklerin bir kısmı öyle olduğunu düşünüyordu ve saltanata ve Sultan'a sadıklardı. Hatta yabancı memurlardan bile her şeye rağmen saltanatı destekleyenler vardı. Aubrey, "Yeni Nizamın temelleri, beşeriyetin hayal ettiği ama hiçbir zaman göremediği gelecekte bir yerlerdeydi. Eski Nizamın kökleri çok derinlerdeydi. Bunu bilen ve anlayan yabancı bir resmî vazifeli sınıfı ondan yanaydı. İnsan tabiatı belki Yeni Nizam'dan yanaydı ama dünyanın 'çinovniksleri'[CXXXI] ona karşıydı" diye yazdı günlüğüne.[209]

İhtilâlle beraber Enver'in vazifesi bitmişti ve askerî ataşe olarak Berlin'e gidecekti. Çoğu İttihâtçı gibi o da kendisine hayrandı. Hiçbir aynanın önünden kendisine bakmadan geçmezdi. Yola çıkmadan bir gün evvel son akşam yemeğini Aubrey ile beraber yedi. Aubrey hislerini, Floransa'da tanıştığı güzel Mary Vesey'e döktü; "Genç Türkler burada tamamen bölündü. En iyi adamlar orduya geri döndü ve siyâsetçiler zirveye çıktı... Güç tekrar Sultan'a geri dönüyor. Tüm nâzırlar onun adamı. Çoğu geçmişte onun ekmeğini yedi, bazılarının ise şimdi yediği söyleniyor... Hiç tırmanma tecrübesi olmayan çok sevdiğim birini korkunç bir yamaca tırmanırken izliyormuşum gibi hissediyorum..."[210]

* * *

Aralık ayında Kâzım dâvetsiz bir şekilde çıkageldi. 23 Aralık'ta Aubrey onu da alarak, Makedonya'da İngiliz jandarmasında vazife yapan arkadaşları Bonham[CXXXII] ve Steven'ı

CXXXI Çinovniks: Çarlık Rusyasında bürokrat.
CXXXII George Lionel Bonham (1873-1910): 1900-1902'de Güney Afrika'da Boer Harbi'ne iştirak etti. 12 Nisan 1904'te Makedonya Jandarmasında vazifesine başladı.

görmek üzere Drama'ya doğru yola çıktı. Noelden sonra Selânik'e geçtiler ve Konsolosla buluştular. Meşrûtîyetten sonra Balkan halkının nabzını yoklamak ve Balkanları isyâna hazırlamak üzere buradan tekrar Arnavutluk'a geçtiler. Bir Bektaşî dergâhında gecelediler.

Bektaşîlerin İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin teşkilatlanmasında ve İhtilâlde çok yardımları olmuştu. Bu tarîkâtın Sünnî çizgiden çıkması ise çok öncelere gidiyordu. Moğollardan kaçan Haşhaşîlerin ve daha sonra Dönmelerin Bektaşî tekkelerine girmesiyle başlamıştı her şey. Hatta Yeniçeriler Bektaşî tarîkâtına bağlı olduğundan, zaman içerisinde yeniçeri ocağı da bozulmuş ve kontrol edilemez hale gelmişti. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla beraber Bektaşî tarîkâtı ilga edilmiş, tekkeleri kapatılmış ve emlak ve arâzileri müsâdere edilmişti ama Tanzimât'tan sonra Bektaşîler, tekkelerini Nakşibendî tekkesi adı altında açarak faaliyetlerine devam etmişlerdi.[211] 1827 yılında Manyas gölü civârında Balıklı adında bir köyde kalan İskoç yazar Charles MacFarlane, tanıştığı 'Antonaki' isimli bir Bektaşîyi şöyle anlatıyordu:

"Bir sabah – 18 Kasım ve Kurban Bayramı'nın başlangıcıydı – Balıklı münzevimiz [Antonaki] yeni ve tamamen tahmin edemeyeceğimiz bir karakterde gözüktü. ... Omuzlarında mavi bir aba, boynunda büyük açık mavi taşlarla dolu bir ip, sağ elinde kısa ve tuhaf bir mızrak ve yüzünde alışılmadık bir ciddiyet ile odaya sessizce giriverdi. Ben bu maskaralığın sebebini sormadan odanın başındaki alçak hasır bir tabureye oturuverdi ve her biri sağ elini onun elbisesinin eteğine dokunup sonra da alnına götüren yaklaşık bir düzine Türk köylüsü içeri girdi. Uzun sakallı misâfirimizce manasız birkaç Türkçe kelime söylendi ve aynı manasızlıkta birkaç işaret yaptı. Türkler de birer birer tekrar etti. Sonra yere secde ettiler, kalktılar ve büyük bir nizam ve ciddiyetle çekildiler.

1909-1910'da İzmir Türk Jandarmasında albay oldu. 23 Ocak 1910'da 36 yaşındayken şüpheli bir şekilde öldü.

Aşağı bahçeye gittiklerinde benim şaşkınlığımdan keyif alan filozof kendisine pek yakışmayan büyük bir kahkaha patlattı. "Biliyor musun?" dedi, "ben bir Bektaşî tarîkâtının başıyım, yani Bektaşî Başıyım. Selefim Panduzoğlu büyük bir tarîkât şeyhiydi. Neden bilmiyorum, onun yaşadığı eve geldiğimde mahalledeki Bektaşîler beni şeyh olarak seçtiler. Bu şerefi kabul etmekte fayda gördüm; Bektaşîlerin sayıca çok ve bir çeşit farmasonlukla birbirlerine bağlı olduğu bu memlekette bana îtibâr kazandırdı. Ayrıca inançları da benimkine oldukça uyuyordu: müftülerden, mollalardan, ulemâ ve tüm ruhanîlerden nefret ediyorlar. Ben de öyle. Ulemâ ve kadılarına ilişmediğim yerlerde Türklerle başım belâya hiç girmedi. Sarhoş, aptal veya sahtekâr ve düzenbaz olmayan bir Rum papazı neredeyse hiç tanımadım. Hiçbir çeşit papazın olmadığı bu yerde yaşamak büyük bir zevk. Evet! Bir Hıristiyan ve bir Rum olmama rağmen Bektaşîlerin başıyım ve Müslümanlardan hürmet görüyorum! Gerçek bir Bektaşî yılda bir kere Kurban Bayramı dışında asla câmiye gitmez ve sonra bağlı olduğu Bektaşîbaşının rızasını almak mecburiyetindedir. Bu adamlar adet üzere benim iznimi almaya geldiler."

Birçok kez Osmanlı Hükûmetinin alarmlarını çaldıran ve gittikçe büyüdüğü söylenen bir tarîkât hakkında çok fazla bir malûmatı yoktu... Anlattığına göre inançlarından bazıları, Arabistan'ın Vehhabîleri ve müslüman reformcuları ile kesin bir benzerlik taşıyordu; bizim Kurtarıcımızı [Hazret-i Îsâ'yı] Muhammed'ten daha üstün tutuyorlardı; intikal eden bir Halîfelik fikrini, emirlerin taleplerini veya Peygamberin soyundan geldiği için hürmet gören yeşil-başlıları [seyyid ve şerifleri] küçümsüyorlardı; sünnet olmayı ve tüm ibadet ve merâsimleri ne olursa olsun hor görüyorlardı; esas ve kurtarıcı faziletler olarak hayırseverliğe, karşılıklı yardıma, huzura ve başlarına gelenleri şikâyet etmeden kabullenmeye inanıyorlardı. İnançları bir Tanrı'ya imân ve ruhun ölümsüzlüğüyle mahduttu; bu yüzden bir Hristiyan veya bir Mûsevî saflarına katılabilirdi ve eğer hal

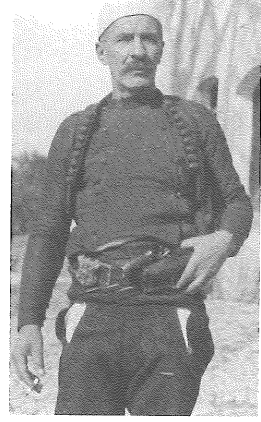
ve tavırları gerçek bir Bektaşî olduğunu gösterirse kardeş gibi muamele görürdü. Her zaman bir diğeriyle arkadaş olmak ve bir saldırı veya başka bir tehlike anında diğerinin yanında durmak mecburiyetindeydiler. Birbirlerini tanımak ve farmasonluklarını izhar etmek için işaretleri, bir parolaları ve bir çeşit gizli cemiyet dilleri vardı. Tuhaf şekilli mızrak, tesbih ve mavi taşlı kolye, yüksek rütbe alametleriydi. Sembolik bir manaları da vardı, fakat bizim filozof bunu îzâh ederken saçmaladı. Donuk açık mavi renkli ve tabii şekilleri – bir taş ustasının elinden asla geçmemişti –neredeyse bir ceviz büyüklüğünde olan taşların, çok sayıda Bektaşî'nin olduğu, Kütahya'nın yukarısındaki bir yerden geldiği söyleniyordu. Fakat ipe takılı olan büyük mavi bir taştı, şekilsiz, fakat irice bir kilit kadar büyük."[212]

İşkodra'da Hristiyanlar Genç Türklerden şikâyetçiydi. Vergi vermedikleri için rey kullanmalarına müsaade edilmediğini söylediler Aubrey'e. Hâlbuki Müslüman Arnavutlar da vergi vermiyordu ama rey kullanmışlardı. İpek'ten mebus bile çıkarmışlardı. Aubrey, onlardan sonra Müslüman Arnavutlar ile görüştü. Müslümanlar aldatıldıkları için öfkelilerdi. 1908 Temmuz'unda Avusturya Konsolosunun tertip ettiği pikniği ve Avusturya'nın gittikçe artan nüfuzunu protesto etmek için toplanmışlardı. Genç Türkler ise gelip Avrupa'nın İmparatorluk üzerindeki tesirini azaltmanın en iyi yolunun, meşrûtî bir hükûmet talep etmekten geçtiğini söylemişlerdi onlara. Fakat öyle bir anlatmışlardı ki Müslüman Arnavutlar, meşrûtîyet eşittir şeriat olarak anlamışlardı. Arnavutlar da meşrûtîyet talep edince İstanbul şaşırmış ve ihtilâl neticeye ulaşmıştı. Oysa Genç Türklerin getirdikleri meşrûtîyetin şeriat ile hiçbir alakası yoktu.

Aubrey İpek'e gidip eşkıya Îsâ Boletinî[CXXXIII] ile görüşmek

---

CXXXIII Îsâ Bey Boletini (1864-1916): Mitroviça yakınlarındaki Boletin köyünde doğdu. Prizren Birliği'ne katılarak 1881'de Türklere karşı savaştı. 1902'de Sultan Abdülhamid'in Arnavut Muhafız Alayı'na katıldı. Dört sene burada vazife yaptı. İhtilâlde İttihâtçılara katıldı. 1909 yılında Türklere karşı savaşarak 1910'daki Arnavut isyânında büyük rol oynadı. Mart 1913'te Avlonyalı İsmail Kemal ile Londra'ya gitti.

Arnavut eşkıya Îsâ Boletinî

istiyordu. Methini çok duymuştu. 1902-1906 yılları arasında Sultan Abdülhamid'in Arnavut muhafız alayında bir yüzbaşıydı ve Sultan'a ondan başka bir efendi tanımayacağına dâir yemin etmişti, fakat daha sonra Arnavutluk'a gidip Genç Türklere katılmıştı. Ardından eşkıya olup çıkmıştı. Yirmiden fazla leşi olduğu söyleniyordu. Tapınakçıların ilerisi için planladığı Arnavutluk isyânında çok faydalı olabilirdi. Yola çıkacakları gün Kurban Bayramıydı ve Kâzım hastaydı. Aubrey, onun yerine Bekir ve Bayram adında iki Arnavut'u muhafız olarak tuttu. Her yerde kar vardı ve hava buz gibiydi. Aubrey kendisini uğurlamaya gelen Rus ve Avusturya konsolosları ile vedalaştı. Yolda giderken bayramı kutlamak için atılan silah seslerini duyabiliyordu.

4 Ocak'ta İpek'e vardı. Güzel bir yerdi, şehirde hem bahçeli eski evler, hem de yeni yapılmış modern binalar vardı. Buz tutmuş caddelerde çocuklar kayarak eğleniyordu. Aubrey aralarından geçerek, İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne mensup Mutasarrıf İsmail Hakkı Paşa'nın yanına gitti. Macedonia Risorta'ya bağlı bir mason olan Paşa, çok kibar biriydi. Henüz o sıralar, 1910 yılının Mart'ında kimliği belirsiz biri tarafından yaralanacağını ve ardından Arnavut isyânının başlayacağını bilmiyordu. Beraber Sırp ve Katolik Arnavut kiliselerini gezdiler. Aubrey burada Hristiyanların meşrûtîyete karşı olduğunu duyunca fikirlerini öğrenmek için Paşa'dan ayrılıp kilisenin papazının evine gitti. Evde Hristiyan cemaat ile görüştü. Papaz, İpek halkının ekserisinin Genç Türklere karşı olduğunu söyledi. Cemaat de benzer şeyler anlattı. Oradan ayrılınca, iki Müslüman Arnavut Beyinin yanına gitti. Onlar da Genç Türklere karşıydı. Daha iki ay evvel İttihâd ve Terakkî Komitesi burada bir Arnavut'u asmıştı.

Daha fazlasını da yapacaklarına inanıyorlardı. Onlara göre Komite farmasondu ve Arnavutlar masonlardan nefret ediyordu.[213] Aubrey duyacaklarını duymuştu, mevsim kış olduğu için Îsâ Boletinî'den de bir iz yoktu. Artık geri dönebilirdi. Dönüş yolunda Arnavut bir çavuşla karşılaştı. Sohbet ettiler. Çavuş neşeli ve samimi biriydi. Ayrılırken Aubrey ona bir hediye vermek isteyince çavuş, "Bana başka bir hediye ver beyim. İsmini bir kâğıda yaz ve onu bana ver" dedi. Aubrey yıllar sonra Çanakkale Harbi'nde bir Mayıs günü bu çavuşla tekrar karşılaşacaktı.[214]

-11-

SON HALÎFE

Abdülhamid'in düşüşü, bir despot veya tiranın düşüşü değildi, bir halkın ve bir fikrin düşüşüydü. ... Teokrasi, İmparatorluk prestiji ve gelenek yerine ateizm, Jakobenizm, materyalizm ve ruhsat geldi. ... Bir saatte İstanbul değişti; ... halkın manevî desteği, ordunun ilhamı İslâm, bir anda öldü; Halîfe, ulemâ, Kur'an hüküm ve ilham vermeye son verdi.

Mark Sykes, Halîfenin Son Mirası: Türk İmparatorluğu'nun Kısa Bir Târihi, 1915

Tapınakçıların planladığı üzere, o zaman Osmanlı İmparatorluğu'nda kullanılan Jülyen takvimi ile 31 Mart'ta (13 Nisan) İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne karşı hâdiseler başladı. Kendilerini Sultan'ın adamı olarak gösteren, fakat aslında İttihât ve Terakkî Komitesi'nin parayla tuttuğu provakatör ajanlar, İstanbul'daki birlikleri isyân ettirdi.[215] Said-i Nursi[CXXXIV] gibi

CXXXIV Said-i Nursi (1878-1960): Kürt asıllı aktivist. Bitlis'in Nurs köyünde doğduğu için Nursî olarak bilinir. Gençliğinde delişmen tabiatı sebebiyle sık sık mekân değiştirerek farklı hocalardan ders aldı. 'Medresetüzzehrâ' adında, Mısır'daki Ezher Üniversitesi benzeri bir medrese kurmak istiyordu. Bu hususta Sultan Abdülhamid ile görüşmek için İstanbul'a gitti, fakat aklî dengesinin yerinde olmadığı

gazete yazarları da bu isyânı teşvik etti.[216] Askerler ellerinde silahlarla Sultanahmed Meydanında toplanmaya başladılar. Askerlerin arasında dolaşan molla kılığındaki ajanlar, Meşrûtîyet ve Komite aleyhine tezahürat yapıyorlardı. Yakalananlar, bu şekilde bağırmaları için kendilerine para verildiğini itiraf ediyordu.[217] Provakatörlerin tahrik ettiği kalabalık Komite'ye ait bazı binalara zarar vermeye ve liberal görüşlü Genç Türkleri vurmaya başladı. Şehirdeki İttihâtçılar yabancı konsolosluklara ve şehrin çeşitli yerlerine saklandılar. Ertesi gün Sadrazam, Genç Türklerin giremediği yeni bir kabine kurdu. Bu karara karşı çıkan İstanbul'daki birliklerin kumandanı Mahmud Muhtar Paşa,[CXXXV] İngiliz sefâreti vasıtasıyla İstanbul'dan kaçarak, Selânik'e Mahmud Şevket'in[CXXXVI] yanına gitti.[218]

---

düşünülerek Üsküdar Toptaşı Akıl Hastahanesi'ne kapatıldı. 1908'de Meşrûtîyet'in ilânından sonra serbest kaldı ve İttihâd ve Terakkî'ye katıldı. 26 Temmuz'da Selânik Hürriyet Meydanı'nda Sultan Abdülhamid aleyhine bir konuşma yaptı. Otuzbir Mart Vak'ası üzerine tevkif edildi, fakat beraat etti. İttihât ve Terakkî'nin arzusu üzerine Kürdistan ve Şam'a giderek burada meşrûtîyet ve hürriyet propagandası yaptı. Sultan Reşad'ın Arnavut isyânını dindirmek için çıktığı Rumeli seyahatine iştirak etti. Sultan'dan medrese kurmak için 20.000 altın aldı ama medrese kurulamadı. Cihan Harbi'nde Ruslara esir düştü, 1918'de İstanbul'a döndü. Yunan Harbi esnasında Ankara'daki Milliyetçi Hareketi destekledi ve Ankara'da mecliste bir konuşma yaptı. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra kendisini talebe yetiştirmeye adayarak hayatında açtığı bu yeni devre 'Yeni Said' devri dedi. Şeyh Said isyânı üzerine Burdur'a sürülünce burada 'Risâle-i Nûr' adını verdiği eserlerini yazmaya başladı. Nursi'nin fikirleri, günümüzde Yeni Şafak, Yeni Asya, Yeni Ümit gibi gazete ve mecmualarca neşredilmektedir. Bir Cizvit üniversitesi olan John Carroll Üniversitesi'nde adına açılmış bir kürsü vardır.

CXXXV Mahmud Muhtar Katırcıoğlu (1866-1935): Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğludur. Mısır Hıdivi İsmail'in en küçük kızı ve Hilâl-i Ahmer'in kadınlar kolunu kuran Nimet Hanım ile evlendi. Meşrûtîyet'ten sonra Hassa Ordusu Birinci Fırka Komutanlığında Birinci Ferik oldu. 1910'da Bahriye Nâzırı oldu.

CXXXVI Mahmud Şevket Paşa (1856-1913): Bağdat'ta doğdu. İstanbul'da okudu. 1878'de Mekteb-i Hârbiye'den mezûn oldu. Kosova vâlisi olunca İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne girdi. Meşrûtîyet'in ilânından sonra, merkezi Selânik'te bulunan ve ihtilâlde büyük rol oynayan Üçüncü Ordu'nun kumandanı oldu. 31 Mart Vak'ası'nın ardından İstanbul'a gelen Hürriyet Ordusu'nun başındaydı. 1910'da Hârbiye Nâzırı oldu ve Arnavut isyânını çok sert bir şekilde bastırdı. 1911'de Yemen'deki isyânı bastırmak için Trablusgarp'taki birlikleri güneye kaydırdı ve İtalya rahat bir şekilde burayı işgal etti. Bâb-ı Âli Baskını'nın ardından sadrazam oldu. Haziran 1913'te İttihâtçıların kendi içindeki anlaşmazlıklarından dolayı bir suikast neticesinde öldürüldü.

Mahmut Şevket, mason Midhat Paşa'nın yetiştirmesiydi. Midhat Bağdat Vâlisi iken ona sahip çıkmış ve Tapınakçıların Alyans mektebinde okutmuştu. Mahmut Şevket, Sultan Abdülhamid'ten nefret ediyordu, çünkü çok sevdiği Midhat Paşa'nın ölümüne o sebep olmuştu. İntikam zamanı artık gelmişti. İttihâtçı subaylar İstanbul'da hâdiseler başlamadan çok önce Selânik'te toplanmış ve Mahmud Şevket, Bulgar, Yunan, Yahudi ve Ermeni milliyetçilerinden müteşekkil bir ordu kurmuştu. Orduda gönüllülerden oluşan yaklaşık yedi yüz kişilik bir Mûsevî taburunun yanısıra Ermeni Hınçak ve Daşnak Komitelerinin mensupları da vardı.[219] Ayrıca Enver'in hayran olduğu ve Balkan Komitesi'nin desteklediği Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilâtı'nın eşkıyaları da orduda saflarını almışlardı. Daha önceden planlandığı üzere ordu, 16 Nisan'da İstanbul üzerine yürüdü. Ordunun geleceğini haber alan İstanbul'daki İttihâtçılar saklandıkları yerlerden çıkıp Yeşilköy'de toplandılar. Hürriyet Ordusu adı verilen bu ordu, önce Yeşilköy'de durup yeni kabine ile telgraflaştıktan sonra şehre yürüdü ve 22 Nisan'da İstanbul'a vardı. Herkes büyük bir çatışma bekliyordu, fakat hâdisenin tamamı Komite tarafından tertip edildiğinden Taksim'de bir iki ufak çatışmadan sonra Hürriyet Ordusu şehri kolayca kontrol altına aldı.

Hürriyet Ordusunun Bulgar Komitacıları, câmilere sığınan masum hocaları ve talebeleri vurdular. Daha sonra Düyûn-u Umûmîye'nin Türkiye temsilcisi olacak olan gazeteci Hüseyin Câhid,[CXXXVII] Avrupalı bir gazeteciye, "Hristiyanları orduya almanın çok lazım olduğu bize öğretildi. Müslümanlar isyân ettiğinde hocaları vurmak için kullanılabiliyorlar" diyerek câmilerdeki masum hocaların nasıl öldürüldüğünü îzâh etti.[220]

CXXXVII Hüseyin Câhid Yalçın (1875-1957): İttihâd ve Terakki'nin ileri gelenlerinden ve Dönme idi. Câvid Bey'in Mülkiye'den sınıf arkadaşıdır. Meşrûtîyet'ten sonra Tanin gazetesini kurdu ve İstanbul mebusu oldu. Mütareke esnasında Malta'ya sürgüne gönderildi. Cumhuriyetten sonra, Ağa Han'ın halîfeliğin sonunu getiren mektubunu gazetesinde neşretti, fakat serbest bırakıldı. 1926'da arkadaşı Câvid asılmasına rağmen beraat etti. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra milletvekili oldu.

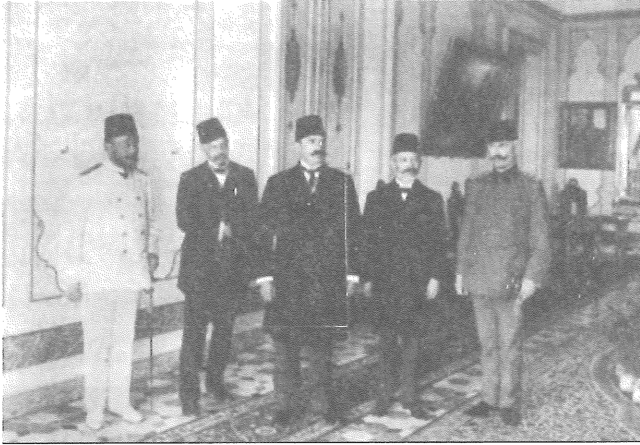
Daha önce kiraladıkları provakatör ajanlar kendilerini Sultan'ın adamı olarak tanıttığı için Komite, hâdiselerin müsebbibi olarak Sultan Abdülhamid'i gösteriyordu. Bu yüzden askerler, Yıldız'ın etrafını sardı ve sarayın suyunu ve elektriğini kestiler.[221] Ardından saray hademelerini ve hizmetlilerini tevkif edip götürdüler.

Aubrey isyân sırasında İstanbul'da değildi. Ocak 1909'un sonunda kısa bir müddet için İngiltere'ye dönmüş ve Şubat'ta Mary ve annesinin Portofino'ya kalmaya geldiğini haber alınca hemen İtalya'ya gitmişti. Zaten ne zaman Türkiye'de bir ihtilâl olacak olsa önce İtalya'ya gelirdi. Mary'e iyice âşık olmuştu, fakat hislerini doğrudan değil de yazdığı şiirler ile açıklamaya çalışıyordu. İstanbul'da isyân çıktığında İngiltere'ye yeni ayak basmıştı. Alelacele bavulunu toplayıp İstanbul'a geldi, fakat vardığında iki gün önce çatışmaların bittiğini öğrendi. İngiliz Jandarmasındaki arkadaşları Bonham ve Steven ona yaşananları anlattılar. 13 Nisan'da bir grup insan İngiliz sefâretinin desteğiyle İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne karşı ayaklanmış ve Komite'nin bazı ileri gelenlerini öldürmüştü. İttihâtçılardan bir kısmı İngiliz dostlarının evine saklanmak mecburiyetinde kalmıştı. İstanbul'un üzerine yürümek üzere Selânik'te İttihâtçılar ordu toplamıştı. Bonham ve Steven onlardan önce İstanbul'a gelip ordunun geldiğini haber vermişlerdi. 24 Nisan'da Mustafa Kemal'in ve dört günlük sakalıyla Enver'in de içinde bulunduğu Hürriyet Ordusu Selânik'ten gelip ayaklanmayı bastırmıştı.

Padişahı tahttan indirmek için fetva alan bir heyet, 27 Nisan'da Sultan'a kararı bildirmek üzere Yıldız Sarayı'na gitti. Heyette Dıraç mebusu Arnavut Esad Toptanî,[CXXXVIII] Katolik

CXXXVIII Esad Paşa Toptani (1863-1920): Arnavutluk'un Tiran şehrinin ileri gelen Toptani ailesindendi. İstanbul'da okudu. Yanya Jandarmasında vazifeli iken Genç Türklere katıldı. Meşrûtîyet'ten sonra Dıraç mebusu oldu. 1913'te Arnavutluk istiklâline kavuşunca Avlonyalı İsmail Kemal'e karşı Dıraç'ta kendi hükûmetini kurdu. İngiltere tarafından Arnavutluk Kralı yapılan Wilhelm tarafından sürgüne gönderildi ama Sırbistan'ın desteğiyle geri geldi. 1919'da İtalya ile ters düşerek Fransa'ya kaçtı. 13 Haziran'da Paris'te öldürüldü.

Ermeni Aram Efendi[CXXXIX] ve Gürcü Arif Hikmet Paşa[CXL] vardı. Sözcüleri ise Macedonia Risorta Locası'nın Yahudi üstâdı Carasso'ydu. Carasso Yıldız'a ilk defa gelmiyordu. İlk gelişi 1907'de Talât ile beraber olmuştu. Sultan'ın hafiyelerinin 3. Ordu'da yürüttükleri tahkikat neticesinde mason locaları göze batmaya başlayınca Talât'la İstanbul'a giderek üzerlerindeki şüpheyi dağıtmak istemişlerdi. İstanbul'da üç gün boyunca tarîkât liderleri, din adamları ve masonlarla görüşüp Selânik'e dönmüşler, fakat hemen ardından tevkif edilerek Yıldız'a getirilmişlerdi. Burada sorgulanmışlar, fakat haklarında suç teşkil edecek bir delil bulunmadığı için mecburen serbest bırakılmışlardı.

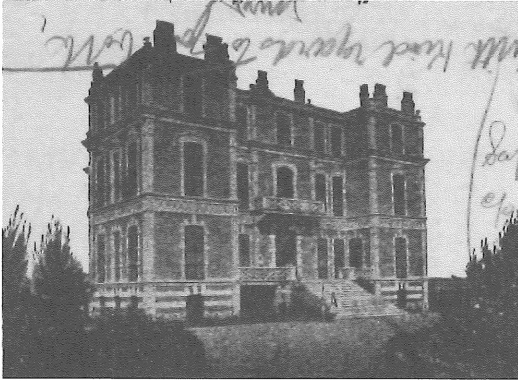

Sultan'a hal kararını bildiren heyet; soldan sağa: Arif Hikmet Paşa, Carasso, Esad Paşa Toptani, Aram Efendi ve Albay Gâlip Bey

Heyet, Sultan'la görüşecekleri bir salona alındı. Sultan Abdülhamid, Fransa Kralı 16. Louis veya İngiltere Kralı Charles gibi ihtilâlcilerin kendisini öldüreceklerini düşünüyordu. Bu

CXXXIX Aram Efendi (1855-?): Trabzon'da doğdu. Burada Ermeni ve Katolik mekteplerinde okudu. İtalya ve Fransa'da ziraat tahsili gördü. Meşrûtîyet'in ilânından sonra 19 Mayıs 1909'da Ayan Meclisi üyeliğine atandı.

CXL Arif Hikmet Paşa (1851-1915): Kaptan-ı Derya Mehmet Paşa'nın oğludur. 1875'te orduya katıldı. 1892'de Mirliva, 1895'te de Ferik rütbesi aldı. Meşrûtîyet'in ilânından sonra Bahriye Nâzırı oldu. 27 Aralık 1908'de Ayân Meclisi âzâsı oldu. 31 Mart Vakası'nda idam edilenlerin sayısını az bulmuştu.

Sultan Abdülhamid'in hapsedildiği Selanik'teki Villa Allatini

yüzden heyetin arkasında silah olup olmadığını görebilmek için salona aynalar yerleştirmişti. Biraz sonra Sultan, yanında oğlu Şehzade Abdurrahim Efendi olduğu halde içeri girdi. Saçları üzüntüden bembeyaz olmuştu. Esad Toptanî kendisine hal kararını bildirdi. Sultan, canının emniyette olup olmadığını sorunca Carasso buna meclisin karar vereceğini söyledi. Kararın alınmasının ardından Sultan İstanbul'dan alınıp, Rothschild'lerin Selânik'teki işlerini yürüten Allatini ailesinin Selânik'teki yazlık köşküne kapatıldı. Oyunu Tapınakçılar kazanmıştı. Genç Türkler bir sonraki sene İtalya Maşrık-ı Âzâm'a ziyârete gittiklerinde, Dello Strologo adında üst seviye bir mason, Türk biraderlerini şu cümlelerle karşılayacaktı:

"Sizlerin şahsında, meşhur ve sevgili Biraderlerim, İnsanlığın ve Terakkînin Şövalyelerini selamlıyorum. ... 1909 yılı târihte mühim, büyük bir hâdiseyi hatırlatacak ve Masonluk yıllıklarında da Muhterem Macedonia Risorta Locası ve Selânik'tekinin kardeşleri olan öbür Localar için zafer dolu bir sayfa açılacaktır. Selânik ayrı bir ehemmiyet taşır, çünkü büyük vatanınıza Kanun-i Esasi ile birlikte hürriyeti de taşıyan yürekli teşebbüs burada yeşermiştir."[222]

Avrupa, Sultan Abdülhamid'in gidişini ve yerine Genç Türklerin gelişini sevinçle karşıladı. Çünkü Aubrey'in ifadesiyle, "Avrupa müşteri istiyordu, bir rakip değil".[223] Yine Damad

Ferid'in evinde kalan Aubrey, Eyüp'te Sultan Abdülhamid'in ihtiyar kardeşi Şehzade Reşad'ın kılıç kuşanmasını izledi. Etrafta geçen yılki neşeden eser yoktu. Yeni Sultan'ın geçişini izleyen halk, öleceğini hisseden bir hasta gibiydi. Şimdiden Sultan Abdülhamid'i arar olmuşlardı. Aubrey annesine şöyle yazdı: "Dört ay önce ben buradayken Türklerin bir İngiliz için dünyada yapmayacağı hiç bir şey yoktu. Şimdi her şey değişti. Elçiliğimiz her fırsatta onları [İttihâd ve Terakkî Komitesi'ni] aşağıladı, onların hiç hoşlanmadığı insanları destekledi..."[224]

Aubrey, 31 Mart Vak'ası olarak târihe geçen İstanbul'daki bu isyânda halkı ayaklandıranların baş müsebbibi olarak elçiliğin baştercümanı Tilki FitzMaurice'i gösteriyordu, fakat FitzMaurice ve Aubrey arasındaki bu kavga, aslında Sultan'ı indirmek için çok önceden planlanmış danışıklı bir dövüşten ibaretti. İhtilâlden iki sene evvel, Sultan'ı kasdederek "Büyük Yaşlı Örümceğin etrafını sardık" diyen FitzMaurice'in, İhtilâlden sonra birden İttihâtçı düşmanı kesilmesinin altında bu yatıyordu. Neticede isyânı çıkartanlar da bastıranlar da Tapınakçılardı, fakat faturasını ödeyen Sultan olmuştu.

* * *

İttihâd ve Terakkî Komitesi gücü tamamen eline almıştı ama İhtilâlden önce kendilerine en büyük desteği veren İngiltere, şimdi Genç Türklerin yüzüne bile bakmıyordu. Hatta Arnavutları isyâna hazırlıyorlardı. Bu yüzden Aubrey, Mayıs ve Haziran ayında yine Arnavutluk'taydı. Artık Kâzım'ı bırakmış, yerine Joseph adında Avusturyalı bir uşak bulmuştu. Görüştüğü iki Arnavut Bey, Berat mebusu Avlonyalı İsmail Kemal'in[CXLI] İngiliz

CXLI İsmail Kemal Vlora (1847-1919): Avlonya'da doğdu. Ailesi Bektaşîydi. İstanbul'da hukuk okudu. 1865'lerde Genç Osmanlılardan Namık Kemal, Ziya Paşa gibi kimselerle irtibat kurdu. Midhât Paşa'nın Tuna vâliliği esnasında maiyetine girdi. Paşa'nın sayesinde hızla yükseldi. Her vazifesinde İngilizlerle yakın temas kurdu. Midhât Paşa sürgüne gönderilince tertip edilen nümayişe iştirak etti ve tevkif edilerek Kütahya'ya sürgüne gönderildi. Arnavut milliyetçisi ve masondu. 1900'de

sefâretinden rüşvet aldığını ve geçen ay İstanbul'da 31 Mart isyânı başladığı anda onun da adamları ile beraber Avlonya'da 15 bin adamıyla isyân ettiğini söylediler. Midhat Paşa'nın yetiştirmesi İsmail Kemal'i destekledikleri için İngilizler namına Aubrey'e teessüf ettiler. Aubrey, çoğu mebusu olduğu gibi İsmail Kemal'i de iyi tanıyordu. 1903 yılında Londra'da Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar Mithat ve Prens Sabahaddin ile beraber, Sultan Abdülhamid'i indirme planı yapmışlardı. Trablusgarp'tan alacakları askeri, Yunan bandıralı İngiliz ticâret gemileriyle İstanbul'a çıkartacak ve Yıldız'ı basacaklardı. İsmail Kemal ve Prens Sabahaddin, bu iş için Rothschild'lerin adamı Sir Ernest Cassel'den 10 bin altın bile almışlardı, fakat plan daha sonra iptal edilmişti.[225]

Aubrey o geceyi yine, Baba Rüstem adında bir Bektaşî tekkesinde geçirdi ve yaklaşık bir ay boyunca Balkanların gezilmedik yerini bırakmadı. Yunanlılarla bile görüştü. İttihâtçılarla Milliyetçi Arnavutların arası iyice açılmıştı. Bu şekilde giderse bu topraklar çok kötü karışacaktı. Kardeşi Mervyn'e, "İnsanları asmaya devam ediyorlar ve kahvaltıdan önce de [astılar]. Bu her yerde kötü bir hava meydana getiriyor. Bunu bizzat hissediyorum" diye yazdı.[226]

* * *

Kasım 1909'un sonunda İngiltere'de siyasî ortam gerilmiş ve seçim kararı alınmıştı. Aubrey o sırada ayağını burktuğu için seçim çalışmalarına katılamıyordu. Yatakta uzanıp ayağa kalkmayı

Avrupa'ya kaçtı. Arnavutluk istiklâlini desteklediği için Prens Sabahaddin grubuna katıldı. 1901'de Londra'ya gidip Rothschild'lerin damadı Lord Rosebery ile görüştü. 1907 yılında Prens Sabahaddin ile beraber II. Jön Türk Kongresini tertip etti. Ermeni Daşnaksutyun Cemiyeti de bu kongreye katıldı. Meşrûtîyet'ten sonra mebus oldu. Prens Sabahaddin'in kurduğu Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin ve İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin rakibi Ahrar Fırkası'nın liderlerindendi. Arnavutluk isyânında rol aldı ve 1912'de Arnavutluk'un istiklâlini ilân etti. Mart 1913'te Îsâ Boletini ile Londra'ya gitti. Cihan Harbi'nde Paris'te sürgünde yaşadı. Ölünce Avlonya'da bir Bektaşî tekkesine gömüldü.

beklerken tek tesellisi, aşkı Mary'nin sık sık yanına gelip bir şeyler okumasıydı. Arkadaşı Reginald Farrer da Pixton'da kalıp Aubrey'e destek oluyordu. Doğrudürüst bir propaganda yapamadığı halde Ocak 1910'da yapılan seçimi kıl payı kaybetti. Zaten kazanmayı beklemediğinden aldığı yüksek rey, Aubrey'i cesaretlendirdi. Demek ki bir sonraki seçimde başarabilirdi. Kaybetse bile seçim meselesinin aradan kalktığına sevindi, artık tüm dikkatini tekrar Balkanlara teksif edebilirdi. Reginal Farrer ise tamamen Türkiye ile uğraşıp kendisini ihmal ettiği için Aubrey'e kırgındı. Ona homoseksüelsi bir edayla bir mektup yazıp, onun Türkiye'deki arkadaşlarını kıskandığını, Aubrey'in materyalist maksâdlarla onlarla arkadaşlık yaptığını, bu arada da kendisini ihmâl ettiğini yazdı. Hakikaten de Aubrey, ne Osmanlı topraklarındaki ne de İngiltere'deki arkadaşlarının hislerine ehemmiyet veriyordu.

Aubrey bir kez daha hedefine ulaştı. 1910 yılının Mart ayında Arnavutluk'ta isyân çıktı ve bir sene evvel görüştüğü İpek Mutasarrıfı İsmail Hakkı Paşa vuruldu. İsyancıların elebaşları içinde Îsâ Boletinî de vardı. Türkiye Hükûmeti, isyânı bastırmak için mıntıkaya 40 bin kişilik bir ordu gönderdi. Aubrey ise Nisan ayında Fas'a, oradan da İspanya'ya kardeşinin yanına gitti. Kardeşi Mervyn Selânik'ten buraya tâyin edilmişti. Buradan da İrlanda'ya Mary'lerin evine gitti. Mary'nin annesi Leydi de Vesci, kendisini çok iyi karşıladı. Aubrey, Mary'nin annesinin, kendi annesi Elsie'den çok farklı olduğunu düşündü. Elsie işi gücü hükûmet evrakı okumak olan, kocasının vazifesini devam ettirerek koloniler arası işbirlikleri yapmaya çalışan erkek gibi bir kadındı. Ne kendi kıyafetine ne de evinin görünüşüne ehemmiyet veriyordu. Leydi de Vesci ise tam bir kadındı. Neşeli ve cazibeliydi. Müziği, partileri, güzel görünmeyi seviyordu. Elsie gibi ciddi evraklar yerine romanlar ve şiirler okuyordu. Sempatikti, insanları dinlemek hoşuna gidiyordu. Bu yüzden herkes tarafından seviliyordu. Aubrey biraz da bundan cesaret alarak Mary'e evlenme teklif etti, fakat Mary annesini ihmal etmekten çekinerek bu teklifi

reddetti. Aubrey oradan ayrılırken zaman içerisinde Mary'in razı olacağından emindi.

İngiltere'ye dönünce Aubrey, meseleyi annesine açıp yardımcı olmasını istedi. Elsie, kızın annesine, yani Leydi de Vesci'ye bir mektup yazıp oğlunun niyetinden bahsetti. Leydi de Vesci ise cevap olarak kızının henüz çok küçük olduğunu, kendilerine biraz zaman tanımalarını istedi. Hâlbuki Mary yirmi bir yaşındaydı ve Aubrey zaten üç senedir bekliyordu. Elizabeth birkaç mektuplaşmadan sonra kızı hemen almaktan ümidi kesti ve oğluna; "Onun çok küçük olduğunu düşünmüyorum. Daha sonra evlenmektense 21 yaşında evlenmek çok daha iyidir, fakat sevgili annesi kızının büyüdüğünü henüz yeni fark etti ve tabiatıyla bunu bu kadar aşikâr bir şekilde öğrenmekten ürktü. Fakat onun gençliği, onun hakkında seni daha fazla müşfik ve dikkatli yapacaktır" diye yazdı.[227]

Aubrey, sevmediği halde Genç Türklerin kalbini kazanmış biriydi, sevdiği bir kızınkini hayli hayli kazanırdı. Hemen Mary'e bir mektup yazdı; "Seni duyduğumdan beri hiçbir şey gerçek değil. Şefkatli biri ile evleneceksin, fakat hiçbir adam seni benim seni sevdiğim gibi sevemez. Sensiz rüyalarda konuşuyorum ve gölgelerde hareket ediyorum".[228] Romantik mektup yağmuruyla beraber yüz yüze çalışmayı da ihmal etmiyordu. Mayıs ayında tekrar Mary'nin evine gitti. Evlenmeye razı edemese de bu sefer kızın kalbini kazanmayı becerdi. Ardından yaz kampı için askerî bir kampa gidip talim gördü. Kamptan hergün Mary'e aşk cümleleriyle dolu mektuplar yazıyor ve artık aşkına da karşılık alıyordu. Kız yavaş yavaş kıvama geliyordu. Nihayet maksâdına ulaştı ve 1 Temmuz 1910'da nişanlandılar.

Mary'nin arkadaşları, onun yarı-kör, dilenci gibi giyinen ve bir sürü garip yabancı arkadaşı olan bir adamla evlenecek olmasına çok şaşırmışlardı. Aubrey'in arkadaşlarından bazıları ise onun gibi

bir adamın evlenecek olmasına hayret ediyordu. Leland Buxton da bunların arasındaydı; "Bu tip meselelerde insanlara yardım etmek yerine tebrik etmekten hoşlanmam, çünkü evlilik insanları umûmîyetle egoist, sıradan ve uyuşuk yapar, fakat sen orijinal bir insan olduğun için belki parlak bir istisna olabilirsin... Hârika zamanlar geçirdin ve sanırım ev hapsinin gölgeleri yeni bir tecrübe olacak. [Siyâsete gireceğini] Duyduğumda çok şaşırdım. Bu iş sana göre değildi ve değişmen gerektiği ve artık senden hoşlanmayacağım için çok korkuyorum. Sanırım moda ve doğru olan tarafta siyâsette bulunmak bir kişinin ruhunu yok etmek için yeterli. Başladığımda kaba olmak istemiyordum..."[229]

Aubrey'in eşi Mary Herbert

Arkadaşları ne söylerse söylesin Mary nişanlandığı için mutluydu. Müstakbel kocasını yola getirebileceğini düşünüyordu. Bu işe de Aubrey'in kılık kıyafeti ile başlamak istiyordu; "Seni bir modele çevirmek istemiyorum. Eşkıya gibi görünmeni istiyorum, bilhassa sayfiyede, fakat en iyi terzi tarafından giydirilmiş bir eşkıya istiyorum" diye yazmıştı ona.[230] Ayrıca Aubrey'in evi Pixton'a gelip günlerce kalan yabancı misâfirlere de bir son vermenin zamanı gelmişti; "Bir sürü gelişigüzel partilerle uğraşamam ve uğraşmayacağım. Cömert misâfirlik sevki tabiilerine [içgüdülerine] hâkim olmalısın – bu düpedüz kendine düşkünlük ve tüm bu yıllarca senin bir sürü sarhoş konsoloslarına boyun eğmiş kadın milletinin asaleti ve kendilerini hârika bir şekilde kurban etmesi demek. Ben ise şimdi ne kendimi kurban edeceğim ne de asilim. Olabildiğince bencil, tecrübeli ve tutkulu bir cinsten geliyorum ve gençliğimi, sağlığımı ve güzelliğimi sarhoş konsoloslara harcayamam".[231] Mary büyük konuşmuştu,

evlilik hayatı boyunca evleri konsoloslar, ataşeler, Türk, Arap ve Arnavut misâfirlerle dolup taşacaktı. Üstelik kocası da kılık kıyafetine yine dikkat etmeyecek ve bir Balkan eşkıyası gibi dolaşmaya devam edecekti.

Aileler düğün târihi olarak 20 Ekim'i kararlaştırdıktan sonra Mary annesiyle Almanya'ya, Aubrey de annesiyle İstanbul'a gitti. Aubrey'in Şarktaki iki dostunun; Türklerin ve Arnavutların arası tamamen açılmıştı. İttihâtçılar, biraz da iktidârda yeni olduklarından güç gösterisi yapmak için, isyânı çok sert bir şekilde bastırmış, Arnavut milliyetçilerini tevkif etmiş ve bazılarını astırmış, milliyetçilik propagandası yapan gazete ve kulüpleri kapatmıştı. Halktan silahları toplatılmış, fakat buna direnen bazı Arnavutlar çeteler kurarak dağlara kaçmışlardı. Aubrey İstanbul'da Genç Türk dostları ile buluştu ama aklı hep nişanlısındaydı. Ona hükûmetin İstanbul'daki köpekleri toplayıp bir adaya attığını anlattıktan sonra yine kendisini ne kadar özlediğini yazdı.

* * *

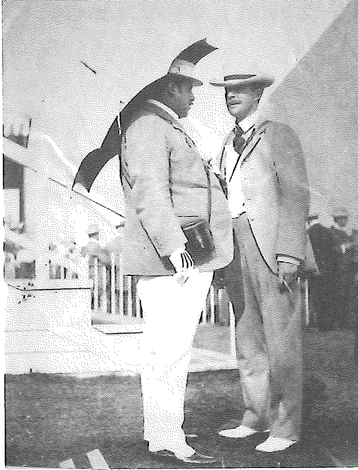
Düğün kararlaştırıldığı gibi 20 Ekim 1910'da oldu ve Aubrey nihayet muradına erdi. Düğünü ve gelen hediyeleri sosyete ve gazeteler günlerce konuştu ve yazdı. Aubrey balayını İngiltere'nin güneybatısındaki Scilly Adalarında geçirmek istiyordu, fakat yengesinin ricâsı üzerine ağabeyi George'un evine, yani Highclere Şatosu'na gittiler. Aubrey balayında bile kitaplarla meşgul oluyordu. Mary kayınvâlidesine, "Aubrey kütüphaneyi panter gibi adımlayarak benim tüm tavsiyelerimi göz ardı etti ve Türkçe'nin muhabbet için tek gerçek dil olduğunda ısrar ediyor, fakat ne senin ne de benim Türkçe hakkında bir şey hissedeceğimizi düşünmüyorum" diye yazdı.[232]

Çiçeği burnunda çift, Highclere'dan sonra Aubrey'in kuzeni Bron'un evine gittiler. Mary buradan çok hoşlandı. Evin

burjuva kokusundan uzak havası çok hoşuna gitmişti. Oradan da ülkenin batısına, Aubrey'in uzaktan akrabalarının evine gittiler. Buradayken Mary'nin kayınvâlidesi geldi ve gelin-kaynana çekişmesi başladı. Mary, Elsie'nin emirler yağdıran otoriter tavrından hoşlanmamıştı. Neyse ki kısa bir zaman sonra, annesi Leydi de Vesci'nin kendilerine hediye ettiği Londra'daki eve gittiler. Kasım ayında da trenle Pixton Park'a döndüler. Pixton halkı yeni çifti kutlamak için yollara dökülmüştü. Bir merâsim ve kalabalık eşliğinde yuvalarına girdiler.

Kasım ayında parlamento dağıldı, fakat Aubrey seçimi yine kazanamadı. Rahatlamak için, eşi ile beraber, yengesi Almina'nın Highclere Şatosu'nda verdiği yeni yıl partisine katıldı. Yengesi Leydi Almina, oldukça kalabalık olan misâfirlerini eğlendirmesi için Londra'dan göstericiler getirmişti. Son zamanlarda sağlığı iyi olmayan ağabeyi George ise ortalarda yoktu. Migrenini bahane ederek odasına çekilmişti. Anlaşılan yine yengesi ile kavga etmişlerdi, çünkü yengesinin yanında ağabeyinin en yakın dostu Victor Duleep Singh[CXLII] vardı. Victor, son Lahor Mihracesinin oğluydu. Eton ve Cambridge'de okumuştu. 9. Coventry Kontu'nun kızı ile evliydi. İlk defa Hintli bir prens ile bir İngiliz asilzadesinin kızı evlendiğinden evlilikleri İngiltere'de sansasyon olmuştu. Bu esmer adam ve yengesi ile alakalı dedikodular İngiliz sosyetesinin dilindeydi. Ağabeyi George ile Leydi Almina'yı bir arada tutan şey sadece Rothschild'in paraları olduğundan, yengesinin mutluluğu kocasının en yakın arkadaşında aradığı söyleniyordu. Aslında bu dedikodu, yeğeninin niye bu kadar esmer olduğunu da îzâh ediyordu. George olmadığından akşam yemeğinde misâfirleri karşılamak işi Aubrey'e düştü. Herkesle tek tek tokalaşıp halini hatırını sordu. Yemekten sonra Viyana orkestrası yirmi farklı danstan oluşan programlarını icra etmeye başladı ve parti sabah altıya kadar sürdü.

CXLII Prens Victor Albert Jay Duleep Singh (1866-1918): Babası Hindistan'da Sih İmparatorluğu'nun son mihracesiydi. Annesi ise Alman bir bankerin kızıydı. Eton ve Cambridge'de okudu. 1902'de kumar alışkanlığı yüzünden iflâs etti. Mezarı, Monte Carlo'nun üstündeki Anglikan kabristanındadır.

Victor Duleep Singh (solda) ve 5. Carnarvon Kontu George

Evlilikten sonra mâlî sıkıntılar baş göstermeye başlamıştı. Aubrey şimdiye kadar annesinin destekleriyle geçinmişti. Gittikçe artan masraflarını karşılaması için artık bir iş yapması lazımdı. İlk başta İstanbul'dan diplomat bir arkadaşı ile Paris'te şişe mantarı işine girmeyi düşündü. O olmayınca birkaç proje daha ihdas etti. Mary'e, "Arap petrolü projemi St. Hill ile geliştirdim. Kavgayı o yapacak, ben de bu arada bir şemsiyeyle arkada tercümanlık yapacağım. Eğer bir servet kazanabilirsek gerçekten çok iyi olacak" diye yazdı.[233] Aubrey para işlerinden hiç anlamıyordu.

Evlilik kendisine yaramamıştı. Geçim derdi ile uğraşırken bir de karısının hamile olduğunu öğrendi. Oysa çocuklardan ve baba olmaktan hiç hoşlanmazdı. Ardından depresyona girdi ve saçkırana yakalandı. Londra'da bir cildiye doktoruna görünüp tedavi oldu ama yeni gelen saçlar beyaz çıkıyordu. Siyah-beyaz saçları ile kellikten yırtmıştı ama depresif hali devam ediyordu. Haziran 1911'de V. George'un taç giyme merâsimi için Londra'ya gelen Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'ye[CXLIII] refakat etti. Yine aynı yaz her zamanki 'Ben Kendim' müstear ismiyle bir mecmuada hatıralarının bir kısmını şiir şeklinde neşretti. Ağustos ayında, yaklaşan doğum için Mary ile beraber Londra'daki evlerine geçtiler. 29 Eylül'de bir kızları oldu. Adını Gabriel Mary koydular,

---

CXLIII Yusuf İzzeddin Efendi (1857-1916): Sultan Abdülaziz'in oğludur. Dolmabahçe Sarayı'nda doğdu. Doğduğunda babası henüz şehzadeydi. Avrupa seyahatinde babasıyla beraberdi. Ermeni tehcirine ve katliamlarına karşı çıkınca İttihâtçılar tarafından öldürüldü (Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Entelektüel ve Siyasî Güçler Üzerine Rapor, Ocak 1917, British Library, IOR/L/PS/18/B267, s. 22).

fakat Aubrey kızının vaftizini bekleyemeden İstanbul'a gitmek mecburiyetinde kaldı.

* * *

İttihâtçılar desteklerine karşılık Bosna-Hersek'i İhtilâlden sonra Avusturya'ya vermişlerdi. Şimdi de İtalya, verdiği destek ve borçlarına karşılık aynı şekilde Türkiye'den Libya'yı istiyordu. Tapınakçılara ait Düyûn-u Umûmîye'de İtalya adına söz sahibi olan Kont Giuseppe Volpi,[CXLIV] belli bir miktar karşılığında Libya'nın İtalya'ya devri için Düyûn-u Umûmîye'nin Türkiye temsilcisi Hüseyin Câhid üzerinden İttihâtçılara teklifte bulunmuştu. İttihâtçılar sadece mâliyelerini değil, iktidârlarını da Düyûn-u Umûmîye'ye borçlulardı ama bu teklifi reddettiler. Bunun üzerine İtalya, 29 Eylül 1911'de Türkiye'ye savaş ilân etti. İtalyan gemileri Afrika kıyılarına yanaşmasına rağmen, İtalya Maşrık-ı Âzâm'a bağlı Macedonia Risorta Locasının üstâdı ve Selânik mebusu Carasso bu işi savaşmadan halletmenin yollarını arıyordu. İtalya ve Düyûn-u Umûmîye ile bağlantıları çok güçlü olduğundan İttihâtçılar da ona güveniyordu. Başka şansları da yoktu. Çünkü Aubrey'in uğradığı her yer karışmıştı. Geçen sene bastırılan Arnavut isyânı baharda tekrar patlak vermişti. Arnavutlar otonomi istiyordu. Haziran ayında Sultan Reşad Kosova'yı ziyâret etmesine ve Arnavutlara birçok tâvizler vermesine rağmen beldenin güneyinde isyân durmamıştı. Öte yandan İmâm Yahya tekrar isyân ettiğinden Şubat ayında birliklerin büyük bir kısmı Yemen'e gönderilmişti, ellerinde Libya'yı müdaafa edecek asker

CXLIV Giuseppe Volpi (1877-1947): İtalyan işadamı ve siyâsetçi. Venedik'te doğdu. Padua Üniversitesi'nde hukuk okudu. Balkanlarda tütün, demiryolu ve madencilik işleri yaptı. İtalyan Başvekili Giovanni Giolitti'nin yakın dostuydu. Ekim 1912'de Türklerin Libya'yı İtalya'ya bıraktığı Uşi Anlaşmasını İtalya adına imzaladı. 1919'da Paris Sulh Konferansı'na İtalya adına katıldı. 1921'de Libya vâlisi oldu. Mussolini'yi iktidâra taşıdı ve onun tarafından 1925'de mâliye nâzırı tâyin edildi. Kont Volpi, Osmanlı'daki işlerini, Düyûn-u Umûmîye'nin İtalyan temsilcisi Alberto Theodoli ve Banca Commerciale Italiana'nın İstanbul şubesinin başındaki Bernardino Nogara ile hallediyordu. Nogara, daha sonra Vatikan'ın mâlî müşaviri ve Theodoli'den sonra Düyûn-u Umûmîye'nin İtalyan temsilcisi oldu.

Aubrey İngiltere'de bir partide, 1911

kalmamıştı. Bu yüzden Genç Türkler Libya'nın Mısır gibi Sultan'ın hükümranlığı altında İtalya idâresine verilmesine çoktan râzılardı aslında.[234]

Aubrey geldiğinde İstanbul'da vaziyet böyleydi. Uşağı Kâzım ile buluştu ve yaşanan gelişmeleri ondan dinledi. Kâzım, Türkiye'de herkesin İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin zulmünden bezdiğini söyledi. İttihâtçılar kongreleri için Selânik'te olduğundan Aubrey, bu gelişinde Komite'deki arkadaşlarından çok, Rıza Tevfik, Hilmi Paşa ve Damad Ferid gibi muhalif Genç Türkler ile görüştü. İstanbul'dan karısına hem aşka hem de siyâsete dâir mektuplar yazıyordu, "Sen bana diğer kadınlar arasında nasılsan İstanbul da diğer şehirler arasında öyle" diyordu. Bir keresinde de Osmanlı Bankası'nın ve Düyûn-u Umûmîye'nin adamı Yahudi Câvid ve Câhid hakkında Mary'e şöyle yazdı:

"Zavallı yaşlı Sadrazam Said[CXLV] var, yaşlı bir mumya gibi sineklerle kaplı, bir taraftan diğerine tereddüt içinde, gittikçe daha fazla Komite'ye çekiliyor; yaşlı Kâmil, doksan üç yaşında, bir bunak gibi söyleniyor, güç ve sürgündeki eşkıya oğlu için yanıp tutuşuyor, fakat Komite'den kurtulmadıkça vazife almayı

CXLV Küçük Mehmed Said Paşa (1838-1914): Erzurum'da doğdu. 1876'da Sultan Abdülhamid'in mâbeyin başkâtibi ve Hazîne-i Hâssa Nâzırı oldu. 1880'de Sadrazam oldu ve Karadağ, Düyûn-ı Umûmîye'nin akdi, Tütün ve Tekel İdaresi'nin tesisi gibi meselelerle uğraştı. Meşrûtîyet'ten sonra tekrar Sadarete getirildi, fakat İttihâd ve Terakkî'nin karşı çıkması üzerine vazifeden alındı. II. Abdülhamid'in hal' kararını veren Meclis-i Millî'nin reisliğini yaparak Sultan'a küfrân-ı nîmette bulundu. İtalya'nın savaş ilânı üzerine 30 Eylül 1911'de bir kez daha Sadrazam oldu. İttihâtçıların kontrolünde olan Paşa, Temmuz 1912'de istifa etti.

reddediyor ve aldığında bu makineyi bozmaya niyetli; ve Hilmi, suikastlere rağmen Yemen'de yirmi yıllık bir hayatla, zeki bir Arap Shagpat[CXLVI] gibi bu öğleden sonra kendisini göreceğim Şiş'te [Şişli?] oturuyor. Ve tüm bu insanların arkasında Câvid ve [Hüseyin] Câhid, Getto ve Saray veya Bâb-ı Âli arasındaki herhangi bir karanlık mekânda işleri gizlice idâre ediyor, revolveri dolduruyorlar. Benim küçük yaratığım, çok enteresan. Burası hâlâ Bizans. İnsan önümüzdeki seneler yeni bir fasıl açmalı diye düşünüyor, fakat aynı nakarat tüm fasıllarda devam ediyor."[235]

CXLVI Shagpat: George Meredith tarafından 1856'da yazılan 'Shagpat'ın Tıraşı' adlı fantastik romanın kahramanı. Shagpat, kendi adını taşıyan bir İran şehrinin zâlim idârecisiydi.

-12-

AMERİKALI İŞADAMI

İhtilâl, vahşetten tamamen uzak, karakteristik bir Rus üslubunda meydana geldi ve tüm dünya yeni Rusya'nın mümkün olan en iyi ellerde olduğunu hissedebilir.
Charles R. Crane'in 1917 Rus İhtilâlinden sonra bir gazeteciye verdiği röportajdan

1911'de Arnavutluk İsyânının patladığı sırada Amerikalı bir işadamı, Kristo Dako[CXLVII] adında bir Arnavut milliyetçisini Amerika'dan İstanbul'a getirmişti. Dako'nun karısı Sevasti Kiriazi, Tapınakçılara ait İstanbul Amerikan Kız Koleji'nin, yani Robert Koleji'nin[CXLVIII] kız mektebi mezûnuydu ve Arnavutluk'ta

CXLVII Kristo Anastas Dako (1878-1941): Arnavut milliyetçi, siyâsetçi ve gazeteci. Hâlide Edib'in Arnavut versiyonu (İstanbul Amerikan Kız Koleji mezûnu, milliyetçi, yazar ve kadın hakları müdafii) olan Sevasti Kiriazi'nin kocasıydı. 1918'de Mehmed Konitza'nın kurduğu Arnavut-Amerikan Birliği Vatra'dan ayrılarak Amerika'da 'Millî Parti' adı altında yeni bir organizasyon kurdu. Arnavutluk haklarının propagandası için kurulan teşkilatlardan Vatra, Yunan; Millî Parti ise İtalyan taraftarıydı. Paris'teki Avlonyalı İsmail Kemal (Vlora) ise bu partinin Avrupa temsilcisi oldu. Dako, Arnavutluk adına, Crane ile beraber 1919'da Paris Sulh Konferansı'na katıldı. Kral Zogu devrinde Arnavutluk Maarif Nâzırı oldu.

CXLVIII Robert Koleji, erkek mektebiydi. Amerikan Kız Koleji ile 1971'de birleşti ve bu târihten îtibâren ikisi de Robert Koleji olarak anılmaya başladı. Amerikan Kız Koleji, Constantinople Koleji olarak da bilinir.

bir Amerikan koleji açmak istiyordu. Amerikalı İşadamı, Dako ile beraber, Sevasti'yi ziyâret etmek üzere İstanbul'dan Arnavutluk'a gitti. Fakat Dako, Arnavut isyânını desteklemek maksâdıyla Amerikalı bir milyoneri getirdiği gerekçesiyle burada tevkif edildi. Amerikalı İşadamı bunun üzerine derhal İstanbul'a telgraf çekerek Dako'un serbest bırakılmasını istedi ve ona bir zarar gelmemesi için Arnavutluk'ta kaldı. Dako dokuz gün sonra serbest bırakıldı.

Amerikalı İşadamı Charles R. Crane (John K. Notz, Jr., 2013)

Bu Amerikalı işadamının ismi, Charles Richard Crane idi. Chicagolu bir zenginin en büyük oğlu olan Crane, 1858'de doğmuştu. Babası ölünce, soyadlarını taşıyan şirket, ona ve kardeşlerine kalmıştı. Fakat o, iki yıl sonra hisselerini en büyük kardeşine satarak şirketten elini eteğini çekmiş ve kendini imparatorlukları dağıtarak milletleri 'hürriyet'e kavuşturmaya, yani Yeni Dünya Nizamı'na adamıştı. The Golden Peril adlı bir kitapta Crane şöyle tarif ediliyordu; "Dünyanın ezilen halklarını hürriyete kavuşturmak fikrine kafayı takmış tuhaf bir Amerikalı kapitalist... Bu kahraman, katı iş prensiplerine bağlı kalarak dünyanın her yerinde ihtilâller organize etmek için sadece devasa servetini değil, parlak Amerikan usulü iş yapma kâbiliyetini de kullanan biri olarak tarif ediliyor. Bu işi biraz heyecan, biraz da kendisine verilen paranın, dünya çapında insanları hürriyete kavuşturan kişi rolünü oynamak için verildiğine inandığı için yapıyor".[236] Yani Crane, Aubrey Herbert'ın Amerikan versiyonuydu.

Crane'in ilk hedeflerinden biri Osmanlı İmparatorluğu idâresi altındaki Balkanlar olmuştu. "Hasta adam erken bir tabii ölüm ile ölmeli" diye düşünüyordu.[237] 1903 yılında

Amerikan Kız Koleji mezûnu Hâlide Edip

Bulgaristan'a gelerek dağıttığı paralarla Bulgar İhtilâlini gerçekleştirmeye çalışmıştı. İngiliz ve Amerikan Tapınakçılarının müşterek çalışması neticesinde 1904'te Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan savaşın eşiğine gelmişti. Crane, 1910'dan îtibâren hem Robert Koleji'nin hem de Amerikan Kız Koleji'nin mütevellisi olmuştu. İstanbul'a ne zaman gelse Robert Koleji'nin misâfirhânesinde kalıyordu. 1915'de bu Kolejlerin mütevelli heyeti reisi olacak ve bu târihten îtibâren mümkün oldukça her sene İstanbul'a gelip mezûniyet merâsimlerine katılacaktı. Bu sayede, koleje sık sık gelen ve ders veren Hâlide Edib'i[CXLIX] yakından tanıma imkânı bulacaktı. Fakat Crane'in Amerikan Kız Koleji mezûnu Hâlide ile asıl tanışması, 1919'da King-Crane Komisyonu ile İstanbul'a gelişinde olacaktı.

CXLIX Hâlide Edip Adıvar (1884-1964): İstanbul Beşiktaş'ta doğdu. Ceyb-i Hümâyûn kâtiplerinden olan babası Mehmed Edib Bey'in Yahudi dönmesi olduğu iddia edilmektedir. Rıza Tevfik'ten Türkçe dersleri aldı. Üsküdar Amerikan Kız Koleji'nden mezûn oldu. 1901'de matematikçi Salih Zeki ile evlendi. 31 Mart Vakası esnasında iki oğlu ile beraber Mısır'a kaçtı. Burada İngiliz muallime Isabel Fry'ın dâveti üzerine çocukları kocasına bırakarak ilk defa İngiltere'ye gitti. Birçok İngilizle dostluk kurdu. Balkan Harbi esnasında Hilâl-ı Ahmer için çalıştı. Türk Ocakları'nın faaliyetlerine katıldı ve İhtilâlci Rus Yahudisi Alexander Israel Helphand (Parvus)'un da katkıda bulunduğu Türk Yurdu mecmuasında makaleler yazdı. İkinci bir evlilik yapmak isteyen Salih Zeki'den 1910'da ayrılarak 1917'de Dr. Adnan Adıvar ile ikinci evliliğini yaptı. İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da İttihâtçıların tertip ettiği mitinglerde konuşmalar yaptı. Mütareke esnasında Mustafa Kemal'in Amerikalılarla irtibatını sağladı. 1920'de Ankara'ya geçerek Milliyetçi Harekete katıldı. Cumhuriyetten sonra Mustafa Kemal'in idâreyi tek başına ele almak istemesi üzerine kocası ile beraber yurtdışına gitti. 1939'da İstanbul'a dönerek İstanbul Üniversitesi'nde ders verdi. 1950'de mebus oldu. Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye gibi romanları meşhurdur. Ayrıca İngilizce olarak hatıralarını neşretmiştir.

Charles R. Crane için çalışan casus Edith Durham

Crane, 1911'de Dako ile Arnavutluk'a gelince Edith Durham[CL] ile görüştü. Edith Durham, Balkanlarda dolaşarak insanî yardım adı altında casusluk yapan kısa saçlı bir İngiliz kadınıydı. Önceleri Sırp sempatizanı iken 1908 İhtilâlinden sonra Arnavutlarla yakınlaşmıştı. Crane, Durham'ın Arnavutluk'un istiklâline müteveccih faaliyetlerini mâlî olarak destekleyeceğine söz verdi. Ayrıca milliyetçi Dako'nun da intikamını aldı. Medyayı kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurdu ve Dako'yu tevkif eden Türk kumandan istifa etmek mecburiyetinde kaldı.[238]

Aubrey, 21 Kasım'da Yeovil'de seçimlerin yenileneceğini duyunca hemen İngiltere'ye döndü. Yengesi Almina'nın, yani Alfred de Rothschild'in kızının da yardım ettiği üç haftalık bir seçim çalışmasından sonra hedefine ulaştı. Nihayet kazanmıştı. Bu büyük bir zaferdi. Çünkü Liberallerin en çok güvendiği bir mıntıka artık Muhafazakârlarındı. Aubrey Kasım ayının sonunda Avam Kamarasındaki koltuğuna kavuştu. İstanbul'dan iki arkadaşı da Parlamentodaydı. Mark Sykes Aubrey'den birkaç ay önce girmişti; George Lloyd ise neredeyse iki yıldır meclisteydi. Şarka kafayı takmış bu iki adam, Parlamentoda iç meselelerden çok hâriciye işleri ile uğraşıyordu. Aubrey de onların izinden gitti

CL Mary Edith Durham (1863-1944): Bedford Koleji'nde ve Kraliyet Sanat Akademisi'nde okudu. 1900'de Balkanlarda seyahat etmeye başladı. Londra'da Sırpça ve Balkan târihi çalıştı. 1903'te Sırbistan'ı dolaştı. 1904'te Sırplar hakkında 'Through the Lands of the Serbs' adlı kitabı yazdı. 1908 ihtilâlinden sonra Arnavutluk ile alakadar oldu. 1909'da çıkarttığı ikinci kitap Arnavutlar hakkında oldu. Balkan Harbi'nde Arnavutluk'un istiklâli için Aubrey Herbert ile birlikte çalıştı. Aubrey'in kurduğu Arnavut Komitesi'nin sekreteri oldu. Cihan Harbi'nde Mısır'da Young Men's Christian Association (YMCA - Genç Hristiyan Erkekler Birliği) için çalıştı. Arnavutluk'a son ziyâreti 1921'de oldu.

ve 14 Aralık'ta Parlamentodaki ilk konuşması Türkiye hakkında oldu:

"Türkiye kendi İhtilâlini yaptığında yıl 1908'di. Bu herkesin istediği, fakat kimsenin tahmin edemediği bir İhtilâldi. Bu hakikaten dünyadaki en mühim hâdiselerden biriydi ve bugün bile bu ülkede bunun ehemmiyetinin tam olarak idrak edilebildiğinden emin değilim. Buna karşı çıkan güçler çoktu. Bir günde birden bire Arabistan Gecelerine güle güle dendi ve Meclis-i Mebûsân geldi. Doğru, Meclis-i Mebûsân oldukça külfetli bir makineydi, fakat en azından modern bir aletti ve kendini modern şartlara uydurmaya hazırdı. 1500'lere veya belki de daha öncesine karşı çıkan, 1908'di. O günlerde İstanbul'daki arkadaşlarımın bir devenin başını çektiği ve kuyruğun sonunda bir taksinin gittiği bir kortej gördüğünü hatırlıyorum. Bu İhtilâl olduğunda, İhtilâl ve reforme olmuş Türkiye, İngiltere tarafından hak ettiği şekilde karşılandı...

Bugünün sâbık Sultan Abdülhamid zamanı ile karşılaştırılmasında, benimle zıt fikirde olan muhterem Parlamento mensuplarını hoş görmeliyim. O zamanlar ticâretimiz daha fazla olmasına rağmen, Bâb-ı Âli'nin Büyük Britanya'ya ve menfaatlerine muamelesi çok kötüydü. Bu ülkede sâbık Sultan Abdülhamid ve siyâsetine karşı ciddi bir nefret vardı ve sâbık Sultan Abdülhamid, karakterinde nadir görülen bir samimiyetle, Büyük Britanya'ya karşı aynı nefreti tamamen taşıyordu. İki şeyi aklımızdan çıkarmamalıyız; eski hükûmet, fırsat buldukça, menfaatlerimize mâni oldu ve reformla gelen yeni hükûmet, Liberal Güçlerin en büyüğüne; Büyük Britanya'nın dostluğuna güvendi. Şu iki şeyi de kıyaslamalıyız; reformdan önceki hükûmetin bize muamelesi ve yeni hükûmetin vazifeye başladığından beri bize karşı olan muamelesi...

Meşrûtîyetin ilânından sonra yaşadığım, yarı komik yarı

trajik, küçük bir tecrübemi Kamarayla paylaşmak istiyorum. İstanbul sokaklarında gidiyordum ve bağıran bir grup adam gördüm. Neden bağırdıklarını sordum. Öğrendim ki hepsi bir adamdan düğmeler alıyorlardı ve düğmeleri satan adam "Bu düğmeler İngiltere'de yapıldı!" diye bağırıyordu. O anda Büyük Britanya Türkiye için ilk sırada geldiğinden kalabalık çığlıklar atıyor ve adamın elindeki tüm düğmeleri almak için paralarını harcıyorlardı. Bu, bugün İstanbul'da müslümanları harekete geçiren ve onlara ilham veren bir şey değil, fakat inanıyorum ki bu ruh tekrar canlandırılabilir. Şans henüz gelmedi, fakat çok geçmeden geleceğine inananlar var."[239]

Aubrey parlamento hayatına hızla adapte oldu. O ve Mark Sykes, Avam Kamarasının terasında yer alan ve Salı günleri toplandığı için Salı Kulübü olarak bilinen kulübe dâvet edildiler. Aubrey Muhafazakâr bir mebus olmasına rağmen Liberaller arasında dostları daha fazlaydı. Mesela, dostu Raymond'un babası İngiltere Başvekili Asquith, aile dostlarıydı. Mary de bu aileyi çok önceden beri tanıdığı için Başvekillik meskeninden, yani Downing Sokağı 10 numaradan çıkmıyordu. Aubrey'in Liberallere bu kadar yakın olması tabii olarak kendi partisi tarafından tenkit ediliyordu. Bir İngiliz dostu onun hakkında şöyle yazmıştı; "Eğer bütün Toriler [Muhafazakârlar] onun gibi olsaydı İşçi Partisi'ne lüzum olmazdı, hatta Liberallere daha az ihtiyâç olurdu ve Parlamentodaki rakip politikacılar Cennetin aslanları ve kuzuları gibi yan yana uzanırdı."[240]

-13-

BALKAN LİGİ

Sonra, 1908'de, Genç Türk ihtilâli geldi ve basın hürriyeti ilân edildi. Arnavutluk'taki tesiri inanılmazdı; mektepler ve gazeteler memleketin her yerinde mantar gibi bitti. Coşku hudutsuzdu; o kadar ki Türk hükûmetini bir korku aldı ve dizginlemeye çalıştı. Fakat çok geçti. Arnavutlar, bütün memleket için bir alfabenin kararlaştırılması gerektiğini fark ettiler.

Edith Durham – Arnavutluk Dili - 1938

Tapınakçılar Sultan Abdülhamid'i indirdikten sonra planlarının ikinci safhasına geçmiş ve çıkarttıkları gazete ve mecmualar vasıtasıyla milliyetçilik propagandası yapmaya başlamışlardı. Böylece 'Osmanlı' ifadesi yavaş yavaş yok oluyor ve yerine 'Türk', 'Arnavut', 'Ermeni', 'Yahudi', 'Arap' vs. geliyordu. Bu propagandanın tesirinde kalan İttihâtçılar ise komik bir haldeydi. Hem Türkçülük yapıyorlar; hem de dağılan imparatorluğu merkeziyetçi politikalarla bir arada tutmaya çalışıyorlardı, fakat nafile idi. Aubrey'in arkadaşı, Bulgaristan'ı elinde oynatan ve Balkan mütehassısı James D. Bourchier,[CLI]

CLI James David Bourchier (1850-1920):İngiliz-İrlanda kökenli bir ailenin

1912 yazında Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Yunanistan ve Bulgaristan'dan mürekkep Balkan Ligi'ni, yani Balkan Birliği'ni kurdu. Böylece, güçlerini birleştiren Balkan Devletleri Türkiye'nin üzerine yürüyecekti. Ardından Bulgaristan, Enver'in arkadaşı Bulgar eşkıyası Yane Sandanski'nin[CLII] lideri olduğu Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilâtı'nın kontrolü altında otonom bir Makedonya için, Ağustos 1912'de Türkiye'ye nota verdi. Noel Buxton'un reisi ve Aubrey'in mensubu olduğu Balkan Komitesi de Bulgaristan'ı destekliyordu.

Balkan Ligi'nin kurucusu James David Bourchier

Diğer yandan Aubrey'in çalışmaları bir kez daha meyvesini vermiş ve 1912 baharında Arnavutlar, Genç Türklerin merkeziyetçi politikalarına karşı yeniden ayaklanmışlardı. İsyânların sebebi olarak vergilendirme, mecburî askerlik ve sivillerin silahsızlandırılması gösteriliyordu. 1912 yılı başında yapılan ve târihe 'sopalı seçim' olarak geçen umûmî seçimlerde İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin hileyle muhaliflerini temizlemesi ve meclisi tamamen kontrolleri altına alması da bu isyânı körüklemişti. Diğer yandan İtalya ile olan harp de devam ediyordu. Bu yüzden hükûmet Temmuz ayında istifa

çocuğudur. Eton Koleji'nde ders veriyordu ama kulakları çok ağır işittiği için bu işi bırakmak mecburiyetinde kaldı. The Times gazetesinin Yakın Doğu muhabiri oldu. Yunanca ve Bulgarca öğrendi. Bulgaristan Prensi (sonradan Bulgaristan Kralı) Ferdinand ve annesi Clémentine ile yakın dost oldu. Paris Sulh Konferansı'na Bulgaristan adına katıldı. 1920'ye kadar muhabirlik yaptı ve Sofya'da öldü.

CLII Yane Sandanski (1872-1915): Vardar'da doğdu. Kundura ustasıydı. Genç yaşta katıldığı Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilât'ının (VMRO) sol kanadının lideri oldu. 1901'de Amerikalı bir kadını kaçırıp rehin alarak meşhur oldu. 1906'da VMRO'nun kurucusunun öldürülmesine ismi karıştı. 1908 İhtilâlinden sonra Genç Türklerle dost oldu. 1909'da Sultan Abdülhamid'i indirmek için Selânik'ten yola çıkan Hareket (Hürriyet) Ordusu ile İstanbul'a geldi. Yıldız Yağmasından sonra İttihâtçılar, Sultan Abdülhamid'in en sevdiği atını Sandanski'ye hediye ettiler. 1915'te VMRO içindeki muhalifleri tarafından öldürüldü.

etmiş ve Sultan Reşad isyânı durdurabilmek için İttihâtçıların kontrolünde olmayan yeni bir kabine kurdurmuştu. Bu, komitacı zihniyete sahip İttihâtçıların asla kabullenemeyeceği bir şeydi.

Hâdiseleri yakından tâkip eden Aubrey en son gidişinden on ay sonra, yani 1912 Ağustos'unda tekrar Balkanlara dönmeye karar verdi. Yanında Pixton Park'taki uşaklarından Johnny Allan vardı. 20 Ağustos'da Viyana'ya vardı. Buradan, iki yıl sonra Cihan Harbi'ni başlatacak hâdisenin yaşanacağı Saraybosna'ya gitmek için bir trene bindi. Aynı kompartımanda Selânikli zengin bir Yahudi de seyahat ediyordu. Yahudi, dindaşları Talât ve Câvid'ten bahsetti Aubrey'e. İstanbul'daki hükûmetin ve kuzeydeki Arnavutların baskısı yüzünden İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin zor bir vaziyette olduğunu söyledi. İhtilâl, Selânikli Yahudilere de huzur getirmemişti. Sultan Abdülhamid zamanındaki güzel günleri hasretle arıyorlardı.[241]

Aubrey ve uşağı Saraybosna'ya ertesi gün, akşam 8'de vardılar. Şehir, Yeni Pazar (Novi Pazar) Sancağı ile birlikte 1878'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun işgaline uğramıştı. İttihâtçılar sayesinde Avusturya bu şehirleri 1908 İhtilâlinden sonra tamamen ilhâk etmişti. Bu yüzden şehirdeki Osmanlı kültürü yavaş yavaş yok oluyordu. Aubrey'in ifadesiyle, oteller artık câmilerden daha kalabalıktı. Uşağı ile beraber Aubrey, şehirdeki Türk konsolosunun yanına gitti. Adam, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca'yı gayet iyi konuşuyordu. Aubrey'e Arnavut isyânını çok ciddiye almadığını söyledi. Sebebini îzâh etmek için Yanya vâlisi ile alakalı bir hikâye anlattı. Vâliden hoşlanmayanlar, on tane adam kiralayıp onlardan nümayiş yapmalarını istemişlerdi. Bu kiralık adamlar vâliliğin önüne gidip bağırıp çağırmaya başlayınca yoldan geçen insanlar ne olduğunu anlamadıkları halde sürü psikolojisiyle onlara katılmış ve kalabalık gittikçe artmıştı. Konsolos, Arnavutların hâlini de buna benzetiyordu. Ona göre Arnavutlar, birkaç kişinin gazına gelmiş bir kuru kalabalıktılar.

İhtilâllerin nasıl yapıldığını ve 1908 İhtilâlinde Arnavutların nasıl oyuna getirildiğini hemen herkesden daha iyi bilen Aubrey ise biraz daha farklı düşünüyordu; "Ama bazan kalabalıkların düşüncesizce hareketleri de târihin yazılmasına sebep olabilir."[242]

Aubrey daha önce görmediği Yeni Pazar Sancağına gitmek istiyordu. İttihâtçılar kendisine verdiği halde Avusturya-Macaristan, burayı Arnavut çetelere kaptırmıştı. Hem Sırplar hem de Avusturya-Macaristan burayı almak istediğinden aralarında bir savaş çıkması an meselesiydi. Saraybosna'da herkes Aubrey'e Yeni Pazar ile alakalı bir şeyler söylüyordu. Aubrey kendisine anlatılanları günlüğüne şöyle not aldı:

"Saraybosna'da bana farklı tavsiyeler verildi. Bir Avusturyalıya ait ilk tavsiye şuydu, "Sancak'a gitme; biz terk ettiğimizden beri umutsuz bir yer". Bazı Müslümanlar bana dedi ki, "Oraya git. Eskiden çok tehlikeliydi, çünkü politikacılar eşkıyaydı, fakat şimdi eşkıyalar politikacı oldu ve artık oldukça emniyetli".

Biletimi aldığımda gişedeki Avusturyalı bana şöyle dedi; "iyice silahlan" ve ilave etti, "ne olursa olsun Türkçe konuşma". Kalabalıktaki bir adam, bir Sırp, aceleyle öne çıktı ve dedi ki, "yaşamayı seviyorsan İtalyanca konuşma; Türkçe'den daha sevimsiz ve Almanca çok daha beter". Trende zavallı bir Türk de şöyle dedi, "Herşeyden evvel silahlı gitme. Merhametli hükûmete güven ve silahlarını sakla"."[243]

Aubrey, tüm nasihatleri dinledikten sonra trene atladı. Yanında, otelde tanıştığı Türkiye'nin Akova mebusu vardı. Trende giderlerken, bugün Karadağ'ın doğusunda yer alan Birane kasabasında, Karadağlıların arka çıktığı Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında çatışmalar çıktığı haberini aldılar. Türk ordusu mıntıkaya doğru yola çıkmıştı. Hemen Birane'ye

gitmeye karar verdiler. Mebus yaklaşan felaketi hissettiğinden Ramazan ayı olmasına rağmen ha bire konyakları yuvarlıyordu. Yanlarına muhafızlar alarak beraber yola koyuldular. Askerler oruç tuttukları halde oldukça neşelilerdi. Aubrey yolda, fikirlerini öğrenmek için hem Mebusa hem askerlere sualler soruyordu. İttihâtçılarla Arnavutlar arasındaki 1908 İhtilâli ile başlayan kardeşlik havası kaybolmuştu. Arnavutlar, hem İngilizlerin kışkırtmaları hem de İttihâtçıların kendilerine karşı olan kötü muameleleri yüzünden Türkiye'den soğumuşlardı, fakat yine de imparatorluktan ayrılmak istemiyorlardı. Meclis-i Mebûsân'daki Arnavut mebuslar, isyânların gaddarca bastırılmasından ve İttihâd ve Terakkî tarafından Arnavutların haklarının gasp edilmesinden şikâyet etmekle kifayet ediyorlardı. Akova Mebusu, Aubrey'e, Arnavut mebusların hepsinin Komite'ye karşı olmadığını, bazı politikalarını tenkit etmekle beraber kendisinin de Komite'yi desteklediğini söyledi. Aubrey, Arnavutların hem Komite'yi desteklediklerini hem de onlarla savaştıklarını söyleyince Mebus, "bu bizim için bir alışkanlık oldu" diye cevap verdi.[244]

Aubrey yanındaki askerlere Arnavutluk'ta ilk isyânı çıkartan eşkıyalardan Îsâ Boletinî'yi sordu. 1909 yılının başında geldiğinde onunla görüşememişti. Askerler, Boletinî'nin o zamana kadar yüz adam öldürdüğünü söylediler. En son sorduğunda yirmi civârındaydı. Demek ki Îsâ boş durmamış, çalışmıştı. Askerlerle muhabbet ederken Aubrey, kafilenin arkasında kaldığını fark etmedi. Tam Seniçe kasabasına yakın bir vadiden geçerken birden yandaki tepelerden kendisine doğru koşan eşkıyalar olduğunu gördü. Adamların sayısı yüzden fazlaydı ve hepsi de tepeden tırnağa silahlıydı. Atını mahmuzlayıp muhafızlara yetişmeye çalıştıysa da eşkıyalar atının dizginlerinden yakaladılar. Onu ve yanındakileri alıp kasabadaki bir hana yerleştirdiler. Yanına da yirmi beş tane silahlı adam bıraktılar.

Hanın dışından devamlı silah sesleri geliyordu. Aubrey

adamları sakinleştirmek için muhabbet açmaya çalışırken içlerinden biri Aubrey'in bavulunu karıştırıp diş fırçasını aldı ve bıyıklarını taramaya başladı. Adam dev gibiydi. Aubrey fırçayı kibarca elinden almaya çalışırken bir başkası bağırarak Aubrey'in Avusturyalı olduğunu ve onların topraklarını almaya geldiğini söyledi. Aubrey onlara, "Hayır değilim. Ben bir İngiliz'im, bir derebeyi. Benim çok toprağım var ve sizinkini istemiyorum. Bugünlerde derebeyi olmak çok kötü bir iş. Toprak sana pratikte hiçbir şey getirmiyor" diye cevap verdi.[245] Aubrey farkında olmadan o korkuyla ağzından Tapınakçıların politikasını kaçırmıştı. Onların toprakta gözü yoktu, asıl istedikleri şey, toprağın altındaki madenler ile üstündeki ticâretin kontrolüydü.

Vakit ilerledikçe Aubrey adamlarla dostluk kurmayı başardı. Onlara sigara ikram edip taşıdığı silahlarını gösterdi. Dışarıdaki silah seslerinin sebebini sordu. Adamların anlattığına göre eşkıyalar Birane'yi ele geçirmiş ve Genç Türklerin adamı olarak gördükleri Hristiyan kaymakamı öldürmüşlerdi. Bu yüzden dışarıdakilerin sevinçten havaya ateş ettiğini söylediler. Kaymakamın başına gelenleri duyunca Aubrey yutkundu ve biraz hava almak için izin isteyip kasabayı dolaşmaya çıktı. Sokaklarda dolaşırken adamlar da Îsâ'ya telgraf çekip ona ne yapacaklarını sordular. Ertesi gün gelen cevapta Îsâ, adamlarına Aubrey'in kılına bile zarar vermemelerini yazıyordu. Aldıkları telgrafla misâfirlerinin kıymetli biri olduğunu anlayan eşkıyalar, ne olur ne olmaz, bir zarar gelir filan diye Yeni Pazar'a kadar Aubrey'e refakat ettiler. Gece burada kalıp ertesi gün sabah erkenden Mitroviça'ya doğru yola çıktılar, fakat kasaba Türklerin kontrolünde olduğundan adamlar yavaş yavaş Aubrey'in yanından sıvıştılar. Mitroviça'da Kaymakam Hâlid Bey ve geçen senelerdeki isyânları sert bir şekilde bastıran kumandan Câvid Paşa, Aubrey'e kalacak bir oda ayarlamıştı. Avusturya ve Rus konsolosları da onu akşam yemeğine ve briç oynamaya dâvet etti.

Aubrey, ikinci gün Üsküp mebusu ve kardeşleri ile görüştü. Mebus, İttihâtçılardan otonomi istemediklerini, onlardan sadece mektep açabilmek için izin, Arnavutça bilen memurlar, dine karşı daha dikkatli olmalarını ve silahlarına dokunmamalarını talep ettiklerini anlattı. O akşam Aubrey Avusturyalılarla beraber yemekte iken Avusturya konsolosu kendisine gizli bir mesaj getirdi. Mesajda Îsâ Boletinî'nin kasabanın dışında bir handa kendisini beklediği yazıyordu. Aubrey yemeği yarıda kesip hemen yola çıktı. Dışarıda çok güzel bir ay ışığı vardı. Hızlı adımlarla hana geldiğinde içeride silahlı bir sürü eşkıyanın olduğunu gördü. Üst kata çıktı. Îsâ başında beyaz bir takke ve yanında tüfeğiyle karşısında duruyordu. İttihâtçıların başına belâ olan bu Arnavut eşkıya, oğullarından en büyüğünü tercüman olarak yanında tutup adamlarına odadan çıkmalarını söyledi. Pencerenin kenarındaki bir divana oturup konuşmaya başladılar.

Îsâ, Arnavutların İngilizleri sevdiğini söyleyerek muhabbeti başlattı. Aubrey, otonomi isteyip istemediklerini sordu. Îsâ, muhtariyet istemediklerini, Sultan'ı sevdiklerini ve idâresinden memnun olduklarını, fakat memleketlerini müdâfaa etmek için silaha ihtiyâç duyduklarını ama aptal Genç Türklerin silahlarını aldıklarını söyledi. Aubrey ona İtalya ile harbin Türkiye'yi sarstığını, daha Arap tehlikesinin onları beklediğini ve İmparatorluğun yakında dağılacağını anlattı. Tam Îsâ'ya bir gelecek vaad edecekti ki dışarıdan kurşun sesleri geldi ve Îsâ'nın adamları birden odaya dalıp duvardan silahlarını almaya başladılar. Îsâ, evin Türkler tarafından sarıldığını söyleyince Aubrey de onunla birlikte gitmek istedi. Türklerin kendisini görürse ona dokunmayacaklarını îzâh etti. Îsâ ise bunu reddedip onun kendisinin misâfiri olduğunu hatırlattı ve dışarı çıkmaması için yanına birkaç adamını bırakıp tüfeğiyle hızla odadan ayrıldı. Kısa bir müddet sonra döndüler. Kimse yaralanmamıştı. Anlaşılan ufak bir çatışma olmuştu sadece. Fakat mühim mevzular yarıda kalmıştı. Canı sıkılan Aubrey, biraz havadan sudan muhabbet

ettikten sonra tekrar kasabaya döndü.

* * *

Aubrey, 1912 yılının Eylül ayında Arnavutluk'tan İstanbul'a geçti ve eşi Mary ile buluştu. İtalya ile süren harp hâlâ bitmemişti. İttihâtçılar ve Roma arasında görüşmeler harp boyunca devam etmiş, iki defa hükûmet değişmesine ve Carasso'nun ısrarlarına rağmen Genç Türkler, Libya'nın satılması hususunda mecliste bir türlü mutabakata varamamışlar ve neticede İtalyanlar, ücretini vermeden Türkleri Kuzey Afrika'dan kovmuştu. İttihâtçılar için bu toprakların yasını tutacak zaman yoktu, çünkü daha büyük bir tehlike kapıdaydı. İhtilâlden sonra istiklâlini ilân eden Bulgaristan, Türkiye'nin Balkan topraklarına göz dikmişti. İttihâtçılar, liderleri Aubrey'in geldiğini görünce çok sevindiler. Onun Balkanlarda çevirdiği işlerden habersiz olan nâzırlar yanına gelip Bulgarların yakında saldıracaklarını ve İtalya ile sulh yapmak istediklerini söylüyorlar ve ondan İngiltere'nin İtalya'yı sulh için zorlamasını istirham ediyorlardı.

Koskoca memleket hiçbir devlet ve siyâset tecrübesi olmayan, diplomasinin 'd'sinden haberleri bulunmayan, adı üstünde 'Genç' Türklerin eline emanetti. Yaz başlarında Sırp askerî ataşesi, Hârbiye Nâzırı Nâzım Paşa'ya,[CLIII] Türklerin Makedonya'da yüz bin askeri seferber ettiğini söyleyince, blöf yaparak karşı tarafı korkutmak isteyen Paşa, bunu doğrulamıştı. Hâlbuki öyle bir şey olmadığını Sırp ataşe gayet iyi biliyordu. Maksâdı Nâzım Paşa'yı oyuna getirmekti ve bunu da becermişti. Paşa'dan aldığı haberi hemen Yunanistan ve Bulgaristan'a bildirmişti. Böylece Türkiye'nin orduyu seferber etmediğini bildikleri halde bu devletler askerî hazırlık yapabilmek için bir bahane bulmuşlardı.

CLIII Hüseyin Nâzım Paşa (1858-1913): İstanbul'da doğdu. Ferîk iken Sultan Abdülhamîd tarafından Bağdat'a sürüldü. Meşrûtîyet'in ilânından sonra döndü ve İkinci Ordu Kumandanı oldu. Ekim 1912'de Hârbiye Nâzırı oldu ve Bâb-ı Âlî Baskını'nda, piyade yüzbaşısı Yâkub Cemil tarafından tabanca kurşunu ile Bab-ı Âlî merdivenlerinde Enver (Paşa) ile münakaşa ederken vurulup öldürüldü.

Aubrey eşiyle beraber yine Damad Ferid'in boğazdaki evinde kalıyordu. Mary, Ferid'in hareminden hoşlanmıştı. Kâzım da efendisini anında bulmuştu. Damad Ferid İngiliz misâfirlerini Büyükada'ya götürdü. Casuslara kafayı takmış Ferid, Mary'e çok komik gelmişti. İngiltere'ye gönderdiği bir mektupta Mary, Ferid'in bu yönünden bahsediyordu; "Türkler siyâsette çok komikler, her köşede bir casusluk olduğunu düşünüyorlar, fakat buna karşı aldıkları tedbirler çok çocuksu. Mesela Ferid bizim arabacımızın bir casus olduğuna ve onların Fransızca konuşmalarını dinlediğine kesin kararlıydı, fakat adam tek kelime bile Fransızca bilmediğini söyleyince hemencecik itimâdı tamamen yerine geldi."[246]

İttihâtçılar gayrıresmî liderlerini ve eşini İstanbul'da ağırlarken İngiliz casuslarının cirit attığı Balkanlarda kara bulutlar dolaşıyordu. Aubrey bu zamanları daha sonra şöyle anlatacaktı; "Balkan Hârbi'nden önce Türkiye zengin bir memleketti, belki de henüz keşfedilmemiş kaynaklarıyla daha zengin bir memleketti. Farklı mikropların sebep olduğu dâhili bir hastalıktan ıstırap çekmekteydi. Kendi doktorları, onu tedavi etmekten çok alacakları ücreti düşünüyorlardı; çağrılan yabancı doktorlar ise onun alamadığı ve bundan dolayı biriken emekli maaşına ve onun getireceği faize gözlerini dikmişlerdi."[247]

-14-

ARNAVUT KOMİTESİ

Bir kraliçe, 'kaçaklar'ın, âsilerin kraliçesi olduğuma inanmakta ısrar ediyorlar.
Edith Durham, Kasım 1911

Aubrey, Kâzım'ı, artık İttihâtçılara mâlî müşavirlik yapmakta olan İngiltere'nin eski Selânik konsolosu Robert Graves'in yeğeni ve Times muhabiri arkadaşı Philip Graves'e bırakıp, karısı ile beraber Yunanistan, Venedik ve Portofino üzerinden İngiltere'ye döndüğünde ilk Balkan Harbi patlak verdi. Karadağ Ekim ayında Türkiye'ye savaş ilân etti ve bunu diğer Balkan devletleri tâkip etti. Balkan Birliği adı altında birleşen Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan, İtalyan işgali ve Yemen ve Arnavutluk isyânı ile iyice zayıf düşen Türkiye'nin üzerine çullandı. Türk ordusu, Tapınakçılardan satın aldıkları modern silah ve ekipmanlarla teçhiz edilmesine rağmen onları kullanmayı bilmiyordu. Üstelik Balkanlarda levazım teşkilâtı yoktu, ordu açlıktan helak oluyordu. Tapınakçıların bankaları da artık Genç Türklere borç vermiyordu. Nihayet Kasım ayında

Türkiye mağlup oldu ve Edirne düştü. Türkler, 3 Aralık'ta Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ ile mütareke yapmayı becerebildi. Bunun ardından harbe giren memleketlerin delegeleri 16 Aralık'ta Londra'da toplanan sulh konferansına gitti.

Bu arada Aubrey, Haşhaşîlerin son imâmının soyundan gelen Ağa Han'ın adamı Seyyid Emir Ali[CLIV] tarafından kurulan İngiliz Hilâl-i Ahmer, yani Kızılay Cemiyeti'ne girdi. Cemiyet, Türk-İtalyan savaşı bitmeden evvel Trablusgarp'a da bir heyet göndermişti ve Cemiyetin İstanbul komitesinin başında Rahip Robert Frew vardı. Rahip Frew, 1857'de İskoçya'da doğmuştu. 1882'de Glasgow Üniversitesi'nden mezûn olmuş ve Kanada'da teoloji tahsilini tamamlamıştı. Misyoner olarak İstanbul'a gelmiş ve 1901'de Pera'da Milletlerarası Protestan Kilise Cemâati'nin ve 1907'de İskoç Presbiteryen Kilisesi'nin başına geçmişti. Bu vazifeleri yürütürken Amerikan sefâreti ve Yahudi cemâatleri ile yakın münasebetler kurmuştu. Robert Koleji'nde ve Amerikan Kız Koleji'nde Hâlide Edib ile beraber dersler veriyordu.[248] Frew, Amerikalı İşadamı Charles R. Crane'i de yakından tanıyordu. Bu sayede, 1911'de İstanbul'a gelen İngiliz kadın casus Edith Durham ile dost olmuşlardı. Balkan Harbi esnasında, Amerikan sefâreti ile beraber hem Amerikan Kızıl Haçı bayrağı altında hem de İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla Balkanlardan İstanbul'a

CLIV Seyyid Emir Ali (1849-1928): Hindistan'da doğdu. Burslu olarak İngiltere'de hukuk okudu. Kalküta'ya döndü. 1877'de müslümanları modernize etmek için Merkezî Millî Muhammedî Cemiyeti'ni kurdu. 1890'da Kalküta Yüksek Mahkemesi'nde hâkim oldu. 1904'te emekli olup İngiltere'ye döndü. 1908'de Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin Londra şubesini kurdu. Muhammed İkbal de bu şubenin mensubuydu. 1912'de Chatham Kulübü'nde 'İslâm ve Britanya İmparatorluğu' başlıklı bir konuşma yaptı. 1912'nin sonunda Aubrey Herbert'ın kurduğu Arnavut Komitesi'ne katıldı. Aynı yıl İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni kurdu. Reisliğini yaptığı Cemiyetin mensupları arasında Ağa Han, Aubrey Herbert ve Cemaleddin Afgani'nin istihbaratçı dostu Edward Granville Browne de vardı. 1913'te Londra'da kurulan ve yine Aubrey Herbert'ın da mensubu olduğu İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne girdi. 1919'da Paris Sulh Konferansı esnasında Ağa Han ile birlikte medyayı kullanarak Türkiye'nin bölünmesine karşı çıktılar. 2 Eylül 1923'te İslâm Cemiyeti adına ve 5 Aralık 1923'te Ağa Han ile birlikte Başvekili İsmet Paşa'ya hilâfetin korunması için iki mektup yazdı. Mustafa Kemal bu mektupları bahane ederek hilâfeti kaldırdı.

göçenlere insanî yardımda bulunuyordu. Cemiyetin İstanbul komitesinin diğer mensupları arasında Damad Ferid ve Şerif Ali Haydar'ın[CLV] kardeşi (Şerif Cafer Paşa) de vardı.[249]

Rahip Robert Frew İstanbul'da, 1912

İnsanî yardımlar vasıtasıyla asıl faaliyetlerini gizlemek, Tapınakçıların tâkip ettiği siyâsetlerden sadece biriydi. Bir diğeri de, farklı grupları veya milletleri temsil eden partiler, komiteler, cemiyetler kurarak onlar adına hareket etmekti. Bunun için o grup veya millete yakın olan kendilerinden birine ya da o grubun veya milletin içinden itimâd edebilecekleri insanlara partiler, cemiyetler vs. kurduruyorlardı. Bu seçilen insanlar, ilk başta o cemaatin/milletin itimâdını kazanarak onları temsil etmeye başlıyor, fakat daha sonra Tapınakçılarla masaya oturduklarında onların şartlarını kabul ediyorlardı. O cemaat/millet de bu insanları hakikaten kendileri için mücadele ettiklerini sandığı için bu anlaşmaya ses çıkaramıyor ve sineye çekiyordu. Hatta çoğu zaman bu bile olmuyordu. Bu kişiler, halktan çok farklı düşündükleri ve halk onları desteklemediği halde, sırf Tapınakçılar onları muhatap aldığı ve medya gücüyle ve mâlî olarak desteklediği için halka rağmen onların adına hareket edebiliyorlardı. Bu siyâseti tâkip eden Aubrey, 17 Aralık 1912'de Londra'da Arnavut Komitesi'ni[CLVI] kurdu. Komite, tarafsız kaldığı savaşta diğer ülkeler tarafından parça parça edilen

CLV Şerif Ali Haydar (1866-1935): 1882'de Mekke Emirliği vazifesinden alınan Abdulmuttalib bin Galib'in torunu ve Ali Câbir Paşa'nın oğludur. İstanbul'da okudu. Meşrûtîyet'ten sonra Ayan Meclisi azası, Evkaf nâzırı (1910), Ayan Meclisi Reis Vekili (1912) oldu. Hâşimîlerin İttihât Terakkî taraftarı koluna mensuptu. Cihan Harbi esnasında Şerif Hüseyin'in isyânı üzerine İttihâtçılar tarafından Mekke Emiri tâyin edildi, fakat şehre sokulmadı.

CLVI Komite, 12 Mart 1918'de İngiliz-Arnavut Cemiyeti adını aldı.

Arnavutluk'un haklarını müdâfaa ve müstakil bir devlet olmasını temin edecekti. Daha doğrusu Arnavutlar adına, Arnavutluk'un geleceğine karar verecekti. Arnavutluk'taki Arnavutlar aslında Türklerle olan izdivaçlarından memnundu, fakat Londra'da onlar adına konuşan Arnavut Komitesi onları boşamaya kesin kararlıydı. İlk toplantısını 17 Aralık'ta yapan Komitenin mensupları arasında Ağa Han'ın adamı Seyyid Emir Ali ve Britanya Sefarad Yahudileri Başhahamı Moses Gaster[CLVII] ve İran mütehassısı Profesör Edward G. Browne[CLVIII] de vardı.[250]

Tapınakçılar bu siyâseti sadece Arnavutlar için değil, Balkanlardaki ve Türkiye'deki diğer milletler için de kullanıyordu. Aubrey'in yazar bir dostu bunu şöyle anlatıyordu; "Balkan ırkları hakkında herhangi bir şey bilen her İngiliz'in, çok sevdikleri evcil bir hayvan gibi onlardan birini veya diğerini seçmesi, Balkanların tâlihsizliği oldu".[251] Aubrey ise bunu yıllar sonra şöyle tarif edecekti; "Türkiye'deki tüm insanlar, Türkler de dâhil, kronik bir kaza yapmış gemi halindeydiler; İngilizler cankurtaran botunun dâimi sahibiydi, gerçi çoğu zaman bu bot denize indirilemiyordu. David Urquhart[CLIX] Çerkezlerin sevgisini kazandı ve bir sonraki nesilde halefi olmadı; Profesör E. G. Browne İran'da tek başına duruyor. Lawrence Arapların tartışmasız şampiyonu; Bourchier

CLVII Moses Gaster (1856-1939): Romanya Bükreş'de doğdu. 1885'de sınırdışı edilince İngiltere'ye geldi. Oxford'ta dersler verdi. 1887'de Sefarad (İspanyol) Yahudilerinin hahamı oldu. Kabalacı ve Siyonistti. İngiltere'de Siyonizmi teşvik için Rothschild'ler, Mark Sykes ve Chaim Weizmann ile beraber çalışırdı.

CLVIII Edward Granville Browne (1862-1926): Eton'dan ayrıldıktan sonra Cambridge'de Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri aldı. 1882'de İstanbul'a gelerek Osmanlı, İran ve Tasavvuf üzerine bilgisini derinleştirdi. 1887-88'de İran'a ilk ziyâretini yaptı. Cambridge'de Farsça dersleri verdi. Talebeleri arasında Suud ailesine danışmanlık yapan casus John Philby de vardı. Çalışmalarını, Elbâb Ali Muhammed tarafından Şiraz'da kurulan Bâbî dini üzerine teksif etti. 1906'da İran İhtilâlinde rol aldı. Bâbîler ve İran edebiyatı üzerine eserleri vardır.

CLIX David Urquhart (1805-1877): Oxford'ta okudu, fakat bitirmeden ayrıldı. Türkçe ve Yunanca öğrendi. İki buçuk sene Yunanistan'da kalarak buranın Osmanlı'dan ayrılması için çaba sarfetti. Kasım 1831'de Yunan hududunun son halini tespit için İstanbul'a geldi. Osmanlı üzerinde Britanya menfaatlerine dâir rapor ve kitap hazırladı. Rusya'ya karşı Osmanlı'nın desteklenmesini istedi. Karadeniz üzerindeki Rus hâkimiyetini kırmak için Çerkezleri kullanmak istedi.

ve Buxtonlar Bulgaristan'ın kahramanlarıydı; Miss Durham Arnavutluk'u Avrupa'nın hafızasına tekrar kazandırdı; Steed[CLX], Seton-Watson[CLXI] ve Edward Boyle[CLXII] zihinlerinde var olan bir Sırbistan'ın avukatlarıydı; Yunanlıların çok sayıda arkeoloğu, klasik âlimleri ve rönesanslarına adanmış az sayıda kalan romantikleri vardı. Türkiye çok sayıda Britanyalı memurun dostluğunu kazandı... Görünen o ki İngiliz insanının, kendileriyle Şark'ın insanları arasında benzersiz münasebetler kuran ve diğer milletlerde nadiren bulunan bir hususîyeti var."[252]

CLX Henry Wickham Steed (1871-1956): İngiltere'de doğdu ve Almanya ve Fransa'da okudu. 1896'da Berlinde The Times gazetesinin muhabiri oldu. Daha sonra Roma ve Viyana'da çalıştı. Cihan Harbi'nde Sırbistan ile yakınlaşarak Hırvatları, Sırpları ve Slovenleri Yugoslavya adı altında birleştirmeye çalıştı. Edvard Beneš ve Tomáš G. Masaryk gibi ileride Çekoslovakya liderleri olacak kişilerle dosttu.

CLXI Robert William Seton-Watson (1879-1951): Oxford'ta ve Berlin ve Fransa'da okudu. Macaristan'ın Avusturya'dan ayrılması üzerine çalışmalar yürüttü. Steed ile beraber çalıştı. Çek politikacı Tomáš G. Masaryk ile yakın dost oldu ve onun İngiltere'de okumasını sağladı. Harp boyunca Sırbistan'da insanî yardım faaliyetlerinde bulundu.

CLXII Sir Edward Boyle (1848-1909): Oxford'ta okudu. Sırp Yardım Fonu'nun kurucularından ve hazinedarı ve 1915'de Sırp İngiliz Komiser vekiliydi. Sırbistan Kızıl Haçı madalyası ile mükâfatlandırıldı. Balkan Komitesi'nin idârecilerindendi ve Aubrey Herbert'ın kurduğu İngiliz-Arnavut Cemiyeti'nin de mensubuydu.

-15-

CEMALEDDİN AFGANİ

Davranışlarımızı senin muteber talimâtına göre tanzim ediyoruz: dinin başını, dinin kılıcıyla kesiyoruz. Bu yüzden, eğer şimdi bizi görüyor olsaydın, Allah'ın emirlerine asla karşı gelmeyen ve yapılması emredilen her şeyi yapan, eğilen ve diz çöken zâhidler ve âbidler olarak görürdün. Ah! Umut olmasaydı hayat ne kadar bunaltıcı!

Abduh'un, Paris'teki hocası Afgani'ye mektubundan

Müslüman kıyafetleri içinde bir ihtilâlci: Cemaleddin Afgani

İran'da tek başına duran Profesör E. G. Browne'den bahsetmişken, onun 'benzersiz münasebetler' kurduğu Cemaleddin Afgani'yi tanımakta fayda var. Afgani, 1838 veya 39'da İran'da Hamedan yakınlarındaki Esadabad'da Şîi bir ailenin çocuğu olarak doğmuştu. İlk tedrisatını evde, sonra Tahran'da, sonra da 1852'de babasıyla beraber gittiği Kerbela'da almıştı. Aynı yıl Bahaîliğin kurucusu

Bahaullah[CLXIII] ve tâkipçileri, Nasıreddin Şah'a[CLXIV] suikast tertip etmek suçundan Irak'a sürülmüştü, bu da Afgani'nin ailesinin Bâbî olduğunu gösteriyordu.[253]

Afgani, 1856-57'de Kerbela'dan Hindistan'a gitmiş ve burada bir seneden fazla kalmıştı. Ardından çeşitli İslâm memleketlerini dolaşmış ve tekrar İran'a dönüp ailesi ile görüşmüştü. Buradan Afganistan'a geçmişti. Afganistan'da kendisini Rumî, yani Anadolulu ve İstanbullu olarak tanıtmıştı. Yanında getirdiği gizli vesikalar sayesinde Afganistan Emiri Muhammed Azim Han'ın müşaviri olmuştu. 1868'da Emirin tahtını kaybetmesi üzerine yeni emir tarafından Afganistan'dan sürülmüştü.[254] Böylece dışarıda kendini Afganlı olarak tanıtma şansı bulmuş ve 'Afganî' adını almıştı.

Afgani, Kâhire'de kısa bir mola verdikten sonra İstanbul'a gelmişti. Referansları sayesinde, Tapınakçıların başlattığı Tanzimât'ın son temsilcilerinin halkasına dâhil olmuştu. Arnavut milliyetçisi Hoca Tahsin[CLXV] vasıtasıyla Darülfünun'da,

---

CLXIII Mirza Hüseyin Ali Nuri (1817-1892): Tahran'da doğdu. Kendini Mesîh ilân eden ve Bâb (Kapı) diyen Seyyid Ali Muhammed tarafından Şiraz'da kurulan Bâbî dinine mensuptu. Bâb, yani Seyyid Ali Muhammed 1850'de idam edilince Bâbîler, Mirza Hüseyin'i Mesîh kabul etti. Kendine 'Bahaullah' dedi ve Bahaî dinini kurdu. Bu dine göre dinlerin hepsi Allah'tan geldiği için bütün din mensupları kardeşti ve esas olan dünya barışıydı. Bahaullah önce Bağdat'a, daha sonra sırayla İstanbul, Edirne ve Akka'ya sürgüne gönderildi. Akka'da ev hapsinde iken öldü. Yerine geçen oğlu Abdülbaha da hapiste olmasına rağmen 1908 İhtilâlinden sonra Genç Türkler tarafından serbest bırakıldı.

CLXIV Nasıreddin Şah (1831-1896): Kaçar Hanedanı mensubu İran Şahı. En çok tahtta kalan üçüncü İran şahıdır. Kendisine suikast tertip eden Bâbîleri İran'dan sürdü. İngiltere'nin emellerini bildiğinden 1856'da İngiltere ile Afganistan'da savaştı, fakat kaybetti. Daha sonra İngiltere'yi ziyâret ederek arayı düzeltmesine rağmen, Sultan Abdülaziz'in akıbetinden kaçamadı ve 30 Nisan'da bir Bâbi tarafından öldürüldü.

CLXV Hasan Tahsini (1812-1881): Arnavut menşeili Türk yazar. Hoca Tahsin olarak da bilinir. Arnavutluk'ta doğdu. İstanbul'a göç etti. 1857'de devletten aldığı bursla Paris'e okumaya gitti. 1869'da Dar-ül Fünun'un (İstanbul Üniversitesi) ilk rektörü oldu. Cemaleddin Afgani'nin verdiği konferanstan sonra Aralık 1870'de vazifeden alındı. Arnavut milliyetçisi ve masondu. Yeni bir Arnavut alfabesi teşkil etti. Arnavutluk'ta bu alfabenin propagandasını yaparken Mayıs 1874'te tevkif edilip İstanbul'a gönderildi. Ölene kadar alfabe işleri ile meşgul oldu (Robert Elsie,

yani İstanbul Üniversitesi'nde konferanslar vermişti. Bir konferansında peygamberlik ile felsefeyi kıyaslayıp peygamberliğin bir sanat olduğunu söyleyince ortalık karışmış, Tahsin vazifeden alınmış, Afgani de İstanbul'dan kovulmuştu.[255]

Mart 1871'de Mısır'a gelmiş ve El-Ezher'de felsefe dersleri vermeye başlamış, fakat reformcu fikirleri muhafazakârları rahatsız edince Afgani üniversiteden ayrılmak mecburiyetinde kalmıştı. Aktif bir masondu. Aubrey'in babasının, yani Lord Carnarvon'un başında bulunduğu İngiltere Birleşik Büyük Mason Locası'na bağlı Mısır'daki Şark Yıldızı locasının ileri gelen mensuplarındandı. Aralık 1877 - Temmuz 1879 târihleri arasında bu locanın üstâd-ı âzâmı olmuştu.[256] Hatta Mısır'da kendi Fransız locasını kurmuş ve Mısır'ın ileri gelenlerinin ekserisi bu locaya girmişlerdi. İflas ederek Mısır'ı Tapınakçılara kaptıran Hıdiv İsmail Paşa'nın oğlu Tevfik Paşa[CLXVI] da bunlardan biriydi, fakat Paşa daha sonra babasının yerini alınca Afgani ile ters düşmüştü.[257] Hemen ardından Afgani, bir yaratıcıya inanmadığı, yani ateist olduğu için İngiliz locasından kovulmuştu.[258]

Bu gelişmelerin ardından Afgani Mısır'dan sürülmüş ve önce Hindistan'a, sonra da 1883'te Paris'e gitmişti. Mısır'daki talebesi Muhammed Abduh,[CLXVII] Arabi Paşa ayaklanmasına katılmış, böylece Mısır'ın İngiltere tarafından işgal edilmesini

---

Historical Dictionary of Albania, Scarecrow Press, Plymouth 2010, s. 436-437). Said-i Nursi, İttihâd-ı İslâm, yani İslâm Birliği davasındaki selefleri arasında Afgani, Muhammed Abduh, Ali Suavi, Namık Kemal gibi masonların dışında bunun da adını saymaktadır (Said-i Nursi, Tarihçe-i Hayat, I. Kısım, İlk Hayatı, s. 59).

CLXVI Hıdiv Tevfik Paşa (1852-1892): İngiltere ve Fransa'nın baskısı üzerine Sultan Abdülhamid tarafından 1879'da babasının yerine hıdiv oldu. 1882'de İngiltere Mısır'a el koyunca Lord Cromer'in (Sir Evelyn Baring) kuklası oldu.

CLXVII Muhammed Abduh (1849-1905): Mısır'da doğdu. 1871'den itibâren Cemaleddin Afgani'nin talebesi oldu. 1877'de Ezher'den mezûn oldu. Tevfik Paşa'yı desteklemesine rağmen Paşa iktidâra gelince sürgüne gönderildi. Afgani'nin dâveti üzerine Paris'e gitti ve beraber Urvetü'l-vüşķā mecmuasını çıkarttılar. 1884'te Beyrut'a giderek dinler arası diyalog çalışmaları yürüttü. 1889'da Mısır'a döndü ve İngilizlerin desteğiyle 1899'da Mısır müftüsü oldu. 1903'te İngiltere'ye gitti ve Edward G. Browne ile beraber Oxford ve Cambridge üniversitelerini gezdi.

sağlamıştı. Abduh sürgüne gönderilince onu da yanına çağırmıştı. 1884'de Paris'te bir Fransız mason locasına kayıt olmuş ve Abduh'u da girmesi için iknâ etmişti. Mısır'dan dostu Yahudi Jacob Sanua, yani Yakub Sanu[CLXVIII] da onlara katılmıştı.[259] Jacob, Kâhire'nin ileri gelen İtalyan Yahudisi bir ailenin çocuğuydu. Yahudi olarak yetiştirilmişti, fakat İslâm'ı o kadar iyi öğrenmişti ki Müslümanlar ona şeyh demeye başlamıştı. Okumak için İtalya'ya gitmiş, burada Mazzini'nin fikirlerinin ve Carbonari'nin tesirinde kalmıştı. Kâhire'ye dönünce Genç İtalya hareketinin fikirlerini yaymaya başlamış, fakat ihtilâlci fikirleri yüzünden düşman kazanınca 1878'de Paris'e kaçmıştı. Afgani Hindistan'dayken o da 'Ebu Nazzara' (Gözlüğün Babası) lakabıyla Fransa'da gazetecilik yapmaya başlamıştı. Afgani, Abduh ve Jacob ile beraber Paris'te İslâmî reformist fikirleri yaymak ve tek bir dünya dini propagandası yapmak için bir mecmua çıkarmışlardı. Afgani, İslâmiyet'e çok sevdiği modern batı fikirlerinin sokulmasını istiyordu. "Gerçekte Müslüman dini, fenni bastırmaya ve ilerlemesini durdurmaya çalıştı. Bu sayede felsefî ve entelektüel hareketi durdurmaya ve zihinleri fenni hakikâti aramaktan döndürmeye muvaffak oldu" diyordu, "Dinler, isimleri ne olursa olsun, birbirine benzer. Din insana kendi imân ve itikadını empoze eder, felsefe ise insanı ondan kısmen veya tamamen âzâd eder."[260]

Afgani'nin Paris'te ziyâretçileri hiç azalmamıştı. Eski dostu Madam Helena Blavatsky'nin[CLXIX] gönderdiği Katolik

---

CLXVIII Jacob Sanua (1839-1912): Kâhire'de doğdu. Ailesi İtalyan Yahudisiydi. İtalya Livorno'da okudu. Tevrat'ı İbrânîce, Kur'ân-ı Kerîm'i Arapça ve İncil'i İngilizce okuyabiliyordu. İki yıl sonra Kâhire'ye dönerek Mazzini'nin fikirlerini yaydı. 1878'de Paris'e sürgüne gönderildi. Burada Şeyh Ebu Nazzara adıyla meşhur bir gazeteci oldu.

CLXIX Helena Petrovna Blavatsky (1831-1891): Ukrayna'da doğdu. 1848'de General Nikifor Vasilyevich Blavatsky ile evlendi, fakat kısa bir müddet sonra ayrıldı. 1848'de İstanbul'a gelerek Osmanlı topraklarını ve Yunanistan, Mısır ve Batı Avrupa'yı gezdi. 1850-51'de Kanada'ya gitti. ABD ve Güney Amerika'yı gezdi. 1852'de Hindistan'a gitti. 1856'de Tibet'e giderek Budist oldu. Avrupa ve Rusya'ya gezdi. 1870-72'de Kâhire'de ruh çağırma seansları tertip etti. Tapınakçı, Mason ve Gül-Haçlı ritüellerini tetkik ederek 1875'de Teosofi Cemiyeti'ni kurdu. Üç ilahi dinin yanısıra Budizm ve Hinduizm'i de karıştırarak tek bir dünya dini kurmaya çalıştı ve bunun hakkında

Afgani'nin talebesi Muhammed Abduh

milliyetçiler, İrlandalı ihtilâlciler, papazlar kapısından eksik olmuyordu.[261] Rusyalı bir Yahudi olan Blavatsky Hanım, dinler üstü bir teşekkül olan ve Kabala ve okültist araştırmalar yapmak ve Şark dinlerini tetkik etmek maksâdını güden Teosofi Cemiyeti'nin kurucusuydu. Dünyanın her yerini gezmiş, dinleri ve inançları araştırmış, bütün dinlerin müşterek noktalarını tespit ederek tek bir dünya dini için temel hazırlamaya çalışmıştı. Bazı yazarların iddiasına göre Blavatksy, Afgani ile Kâhire'ye tasavvufu araştırmak maksâdıyla geldiği zaman tanışmıştı. Hatta otuz yıldır Hindistan başta olmak üzere çoğu seyahatleri beraber yapmışlardı.[262] Blavatksy'nin gönderdiği misâfirler Afgani'yi ziyâret ederken aynı evde, "Eğer İngiltere'ye saf kan Arap atları takdim edebilir ve Arabistan'ın Türklerden kurtulduğunu görmeye yardımcı olabilirsem beyhude yaşamış olmam" diyen bir İngiliz onları seyrediyordu.[263]

Saf kan Arap atlarına meraklı bu İngiliz'in adı Wilfrid Scawen Blunt'tı.[CLXX] Aubrey'in amcası Auberon'un yakın bir dostuydu. Antiemperyalist bir hava vererek Mısır'da casusluk yapıyordu. Lord Byron'un[CLXXI] torunu ile evli olan Blunt, eski

---

'Isis Unveiled' (1877) adında bir kitap yazdı. 1878'de ABD vatandaşı oldu. 1879'da Hindistan'a gitti. Burada Cemiyetin, masonik localara benzeyen localarını kurdu. 1885'de Hindistan'dan ayrıldı.

CLXX Wilfrid Scawen Blunt (1840-1922): 1858'de diplomatik hizmete girdi. Onbir yıl Atina, Frankfurt, Madrid ve Lizbon gibi Avrupa şehirlerinde ve Buenos Aires gibi Güney Amerika şehirlerinde çalıştı. 1869'da Leydi Anne Isabella Noel King ile evlendi. Eşiyle beraber Anadolu, Cezayir, Mısır, Filistin, Suriye ve Arabistan'ı gezdi. İngiltere Başvekili Gladstone ile irtibat kurarak 'Mısır, Mısırlılar içindir' hedefine onu iknâ etti. Oscar Wilde'nin ve Rıza Tevfik'in arkadaşıydı. Ateistti.

CLXXI George Gordon Byron (1788-1824): 6. Byron Baronu'ydu. İngiliz Romantik

dostu Abduh'tan Afgani hakkında çok şey duymuştu ve ne zamandır onunla tanışmak istiyordu.[264] Çünkü bir istihbaratçı olarak Blunt'ın vazifesi Mısır'da İslâmî reform yapmak ve Arap milliyetçiliğini teşvik etmekti.[265] Halîfeliği Türklerden alıp Araplara vermek istiyordu.[266] Afgani ve Abduh'u da bu maksâdla kullanabileceğini düşünmüştü. Abduh onu Mart 1884'de Afgani ile tanıştırmıştı. Afgani, Blunt ile birlikte 1885'de Londra'ya gitmiş ve İngiltere'de üç ay onun misâfiri olarak kalmıştı. Bu zaman zarfında Winston Churchill'in babası Lord Randolph Churchill ve İngiltere'nin birtakım ileri gelen adamları ile görüşmüştü.[267]

Afgani 1889'da Şah'ın dâveti üzerine İran'a gitmişti. Tapınakçılar tarafından kendisine Şah'ı devirmek vazifesi verilmişti. İran'da, hükûmet ile yakın bağlantıları olan zengin bir tüccârın misâfiri olmuştu.[268] Afgani'nin kendisine karşı yürüttüğü gizli faaliyetlerinden şüphelenen Şah, 1891'in başında onu Osmanlı hududundan sınır dışı etmişti. Aynı sene Şah'ın İngilizlere verdiği tütün imtiyazı üzerine İran'da Afgani'nin teşebbüsleri sayesinde ayaklanma çıkmış ve Basra'dan ayaklanmayı kontrol eden Afgani, bu imtiyazı iptal ettirmeyi başarmıştı.[269]

Afgani, 1891-92 yıllarında yine İngiltere'de kalarak Şah'a karşı faaliyetlerine devam etmişti. Londra'da, Blunt'ın misyonunun aynısını İran'da gerçekleştirmeye çalışan Profesör Edward G. Browne ile tanışmıştı.[270] Yani, daha sonra Aubrey'in Arnavut Komitesi'ne katılacak olan profesörle. Browne, İran'da milliyetçiliğin yayılması ve Bâbîliğin dünya dinleri arasına girmesi için mücadele ediyordu. "Muhammed'in Araplara yaptığını bilenler, Bâb'ın İranlılara neler yapabileceğini iyice düşünsün" diye yazmıştı not defterine.[271] Ayrıca Bâbîleri kullanarak İran'daki muhafazakâr ulemâyı tasfiye ve Kaçar Hanedanına

devrinin en mühim şairlerindendir. Harrow mektebinde ve Cambridge'de okudu. 1809-1811 yılları arasında Portekiz, İspanya, Yunanistan ve Arnavutluk'u gezdi. Biseksüeldi. 1816'da İngiltere'den ayrıldı ve bir daha da dönmedi. İsviçre ve İtalya'da yaşadı. 1823'te Yunanistan'a gitti ve bu memleketin Osmanlı'dan ayrılmak için verdiği istiklâl mücadelesine katıldı.

İran mütehassısı Profesör Edward G. Browne

karşı bir ihtilâl organize etmeye çalışıyordu.[272] Bâbîlerle yakın bağları olan Afgani, bu iş için biçilmiş bir kaftandı. İran'da gerçekleştirmek istediği ihtilâl için Browne, aradığı adamı bulmuştu.[273]

Afgani'nin İngilizlerle çalışmalarını yakından tâkip eden Sultan Abdülhamid, Afgani'yi kendi kontrolü altına almak için 1892'de İstanbul'a dâvet etmişti.[274] Tuzağa düşen Afgani Türkiye'ye gelmiş ve aynı yıl Mardin civârında Said-i Nursi ile tanışmıştı. Said-i Nursi onun için, "beni hakka irşad eden bir zât" diye yazmış, "Siyâsetteki muktesit mesleği bana gösterdi" demişti.[275] Afgani Türkiye'de göz önünde olmasına rağmen İran'daki faaliyetlerini Bâbîler vasıtasıyla İstanbul'dan idâre etmişti. İran'da hapiste iken serbest bırakılan talebesi Mirza Rıza, İstanbul'a gelerek Afgani ile görüşmüştü. Afgani, Şah'ı öldürmesi için, bir Bâbî olan ve İran'da Genç Türk propagangası yapan Rıza'yı tekrar İran'a göndermiş ve Rıza, Şah'ı öldürmüş ve ardından yakalanarak idâm edilmişti.[276] Böylece Profesör Browne maksâdına ulaşmıştı. Afgani'nin bu faaliyetlerini gören Sultan Abdülhamid, bir daha İstanbul'dan çıkmasına müsaade etmemiş ve Afgani 1897'de İstanbul'da kanserden ölmüştü. Amerikalı İşadamı Charles R. Crane daha sonra gelip ona Nişantaşı'nda güzel bir mezar yaptırmıştı.[277]

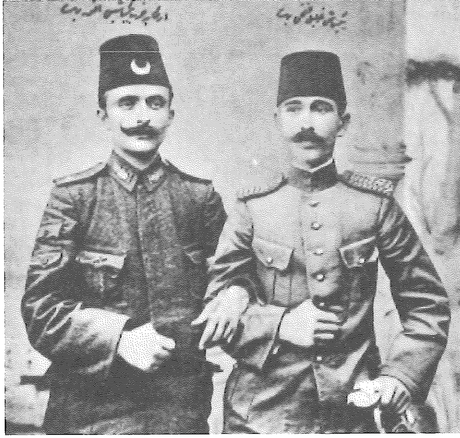
-16-

HÜRRİYET ŞÖVALYESİ

Tiran, 'umûmî kanunlar' olduğunda,
modern insan hür olduğunu inanır.
Don Colacho

Balkan Harbi'ne kısa bir mola veren Londra'daki sulh görüşmelerinden bir netice alınamayınca İttihâtçılar 23 Ocak 1913'te darbe yaptılar. Enver ve Talât, yanlarına aldıkları fedâîlerle beraber, bir zamanlar Napolyon'un Paris'te yaptığı gibi, ya da George Orwell'in Hayvan Çiftliği'nin[CLXXII] Napolyon'unun yaptığı gibi Bâb-ı Âli'yi basıp iktidâra el koydu. Darbecilerin ellerinde Macedonia Risorta Locasının kırmızı-beyaz bayrağı vardı ve yanlarında yürüyen Efendiler, Türkiye Maşrık-ı Âzâm'ın kırmızı-beyaz kravat ve rozetlerini taşıyordu.[278] Türkiye Maşrık-ı

CLXXII Hayvan Çiftliği: George Orwell'in 1940'lardaki sosyalizmi tenkit etmek için yazdığı roman. Romanda, bir çiftlikte yaşayan hayvanlar, domuzların teşvikiyle ayaklanıyor ve çiftliğin sahibi olan insanları kovuyordu. Maksâdları bütün hayvanları eşit kılmaktı, fakat ihtilâlden sonra domuzlar diğer hayvanları kandırarak iktidârı ele geçiriyorlardı. İçlerinden Napolyon adlı bir domuz, çiftlikte eskisinden daha sert bir diktatörlük kuruyordu. Roman, Türkçe'ye ilk defa, Kemalist İhtilâlden sonra Mustafa Kemal ile ters düşüp yurtdışına kaçmak mecburiyetinde kalan Hâlide Edip tarafından tercüme edilmiştir.

İki İttihâtçı: Enver ve Ali Fethi

Âzâm, İtalya Maşrık-ı Âzâm'ın destekleri ve 33. derece mason Belçikalı bir asilzadenin teşrifi ve Türkiye'nin çeşitli illerinden ve diğer ülkelerden gelen Yahudilerin ve Genç Türklerin iştirakiyle Haziran 1909'da kurulmuştu. Macedonia Risorta Locasının üstâdı Carasso tarafından organizasyonun başına Talât Bey getirilmişti. Câvid ve Mustafa Kemal'in en yakın dostu Ali Fethi,[CLXXIII] Büyük Doğu'nun Yüksek Şûrasında öne çıkan diğer isimlerdi.[279] İttihâtçılar baskın esnasında, harpte yenilen Hârbiye Nâzırı Nâzım Paşa'yı öldürdüler ve ihtiyar dostu Kâmil Paşa'yı da istifa ettirdiler. Türkiye Maşrık-ı Âzâmı, Türkiye iktidârına el koymuş ve Berlin Ataşesi Enver oraya monte edilmişti. Baskından sonra, Carasso'ya İtalyan Commendatore devlet nişanı verildi.

CLXXIII Ali Fethi Okyar (1880-1943): Makedonya Pirlepe'de doğdu. Manastır Askerî İdâdîsi'nde okurken Mustafa Kemal ile dost oldu. 1898'de İstanbul'da bulunan Mekteb-i Hârbiye'ye başladı. Nâmık Kemal'in ve Hârbiye talebeleri arasında yapılan propagandanın tesirinde kalarak Genç Türklere katıldı. 1904'te mezûn olunca merkezi Selânik'te bulunan Üçüncü Ordu'nun kadrosunda kurmay yüzbaşı olarak vazifeye başladı. Enver Bey ve Kâzım Karabekir'le birlikte eşkıya kovaladı. İttihâd ve Terakkî'ye katıldı. Otuzbir Mart Vak'ası sebebiyle Selânik'ten gelen ordunun içinde o da vardı. Sultan Abdülhamid'in kapatıldığı Selânik'teki Allatini Köşkü'nün muhafız birliğinin başında bulundu ve Sultan'ın şahsî servetinin zorla elinden alınmasında büyük rol oynadı. 1910'da askerî ataşe olarak Paris'e gitti. 1912'de Manastır mebusu ve İttihâd ve Terakkî Fırkası'nın umûmî sekreteri oldu. 10 Ekim 1913'te Sofya'ya büyükelçi tâyin edildi. 1917'ye kadar Sofya'da kaldı. 1919'da Malta'ya sürgüne gönderildi. 1921'de Ankara'ya giderek Millî Harekete katıldı. 1923-25 arası iki defa Başvekillik yaptı. 1925'te Paris'e, Serbest Cumhuriyet Fırkası macerasının ardından 1934'te Londra'ya büyükelçi tâyin edildi. Ömrü boyunca Mustafa Kemal'in yanında olmuş, arka planda kalarak kurduğu bağlantılar ve yaptığı çalışmalarla onun önünü açmıştır.

Mütareke müddeti bitince Şubat ayında Türkiye ve Bulgaristan arasında harp yeniden alevlendi. 1909'da Hürriyet Ordusuna katıldığı için, İttihâtçıların Sultan Abdülhamid'in en sevdiği atını alıp hediye ettiği ve Enver'in yakından inceleyerek hayran olduğu eşkıya Sandanski ve diğer Bulgar komiteciler, Balkanlarda Türk kadınlarının ırzına geçtiler ve bütün Müslüman köylülerini kılıçtan geçirdiler. Aubrey'e tekrar Türkiye yolu gözükmüştü. İktidarı ele geçiren dostları ile görüşmek için 19 Şubat'ta İstanbul'a geldi. Balkan Komitesi'nin lideri Noel Buxton da karşı tarafa, yani Bulgaristan'a gitti.

Boğaziçi'nin o eski hali yoktu artık. Kasvetli ve soğuktu. İstanbul karla örtülmüştü. Pâyitahtın düşman eline geçeceğini düşünüyordu herkes. Her yer yaralı askerlerle doluydu. Aubrey harpten kaçmak için kendi elini kesen bir askerin önce tedavi edilip sonra kurşuna dizildiğini gördü. Enver'le birlikte Bâb-ı Âli'yi basan Talât'ın yanına gitti. İttihâtçılar Balkan Harbi'ndeki mağlubiyeti bahane ederek darbe yapmışlardı. Kısa zamanda savaşı sona erdiremezlerse veya bir zafer kazanamazlarsa çok zor durumda kalacaklardı. Aubrey ona, Türkiye eğer Yunan adalarını verirse Avrupa'nın barışı garantileyeceğini söyledi.[280] Sonra beraber gidip Mahmut Şevket Paşa'yı gördüler. Sultan Abdülhamid'i indiren Hürriyet Ordusunun kumandanı Mahmut Şevket, darbeden sonra Sadrazam yapılmıştı. Paşa, Aubrey'e hayrandı. Bir keresinde birkaç İngiliz, Paşa'ya Batı Avrupa'da doğru dürüst devlet adamı kalmadığından şikâyet edince Mahmut Şevket araya girmiş; "Herbert Efendiye sahip değil misiniz?" demişti.[281]

Talât, Mahmut Şevket'in beş ay daha savaşabileceğini söyledi. Sultan Reşad'ın indirilip yerine Sultan Abdülaziz'in oğlu veliaht Yusuf İzzeddin Efendi'nin getirilmesi düşünülüyordu. Kardeşi Abdülmecid Efendi, Komite'nin düşmanı olduğundan onu düşünmüyorlardı. Bunu öğrenince Aubrey, 1911'de

İki İttihâtçı lider; Talât ve Enver Paşa

Londra'ya geldiği zaman refakat ettiği Yusuf İzzeddin Efendi ile görüştü. Yusuf İzzeddin Efendi, Aubrey ile gayet resmî bir şekilde konuştu. Aubrey kendisine bir şey sorulmadan ağzını açamıyordu. Veliaht, Türkler İngiliz taraftarı iken, İngilizlerin Türklere düşman olmasının İngiltere için bir kayıp olduğunu söyledi. Anlaşılan Yusuf İzzeddin Efendi hâlâ Kırım günlerini hatırlıyordu.

Aubrey, Nâzım'ın öldürülmesinden mutlu olmasa da darbeyi yapan İttihâtçıları destekliyordu. 31 Mart ayaklanmasını tertip eden 'Tilki' FitzMaurice ise kendi kontrolündeki Kâmil Paşa ortadan kaldırıldığı için mutsuzdu. Tatlı dili ve güler yüzü yüzünden, fikri ne olursa olsun bütün Genç Türklerin sevdiği Aubrey, Mark Sykes'a şöyle yazdı; "Genç Türkleri görerek, onlarla akşam ve öğle yemeği yiyerek vs. bazı çevreleri çok gücendirdim. Niye görüşmemeyim? Sefir bunu mesele etmiyor ve aynı derecede Kâmilcilerle de dostum ve üçüncü parti ile de, herkese karşı olanlarla da..."[282]

Çatalca muharebelerinin son günlerini izledikten sonra Aubrey, Ukraynalı Yahudi bir bankerin oğlu ve Aleister Crowley'in[CLXXIV]

CLXXIV Edward Alexander (Aleister) Crowley (1875-1947): Annesi ona 'Büyük Canavar' derdi. Babasının ölümü üzerine dine düşman oldu. Cambridge'de okudu. Kendisini ezoterik büyü işlerine adadı ve 'Aleister' adını aldı. Daha mektebi bitirmeden evvel homoseksüel münasebetlerde bulunmaya başladı. 1898'de, gizli bir cemiyet olarak 1888'de kurulan ve bir çeşit kabalacılık ile uğraşan Altın Şafak Hermetik Cemiyeti'ne girdi. Reenkarnasyona inanıyordu. 1903'te evlendi ise de sapıkça davranışları yüzünden iki yıl sonra boşandı. Daha sonraki evlilikleri de bu şekilde neticelendi. Seks büyüsü ile uğraşan Ordo Templi Orientis (OTO) adlı bir Alman cemiyetinin İngiliz şubesini kurdu. Cihan Harbi esnasında ABD'de kaldı. 1920'de Sicilya'da bir çiftlik kiralayarak okült çalışmalarda bulundu, fakat 1923'te ekibindeki genç bir İngiliz esrarengiz bir şekilde ölünce buradan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Çalışmalarını Almanya ve İngiltere'de sürdürdü. Mustafa Kemal'e hayrandı, bu yüzden, 1937'de doğan çocuğunun adını 'Atatürk' koydu.

talebesi olan George Raffalovich[CLXXV] ile Viyana ve Romanya'ya gitti.[283] Raffalovich, Arnavut Komitesi'nin mensubuydu.[284] Hocası Crowley ise kendini peygamber olarak gören uyuşturucu ve seks bağımlısı bir sapıktı. Aynı zamanda üst seviye bir masondu.[285] Lord Carnarvon'un, yani Aubrey'in ağabeyinin Cambridge'den arkadaşıydı.[286] Afgani'nin dostu Madam Helena Blavatsky'e büyük hürmet duyuyor ve onun izinden gidiyordu.[287] Sahip olduğu birçok fikri ondan ilham almıştı. Yahudilerin Kabalasını, Mısır ve Yunan'ın mitolojisini, Doğu'nun yoga ve sihrini karıştırıp ortaya 'Thelema' adında batınî bir din çıkarmıştı. Bu din, 'Kanunun Kitabı' adını verdiği ve kendisine 'Ayvaz' adında görünmeyen bir varlık tarafından ilham edildiğine inandığı bir kitaba dayanıyordu. Felsefesi insanın kalbinden geçen her şeyi yapmasıydı.

Oğluna 'Atatürk' adını veren Aleister Crowley

26 Mart'ta Edirne Bulgarların eline düştü ve harp durdu. Nisan ayında sulh görüşmeleri için Londra'ya Arnavutlar da bir heyet gönderdi, fakat Arnavutluk henüz resmen bir devlet olarak tanınmadığı için resmî olarak konferansa katılamıyorlardı. Başlarında birkaç ay önce Avlonya'da geçici bir hükûmet kuran, Prens Sabahaddin'in adamı İsmail Kemal vardı. Amerika'daki Arnavutların cemiyeti Vatra'nın temsilcisi de heyetteydi. İsmail Kemal liderliğindeki Arnavut delegeler, Aubrey'e Arnavutluk tahtını teklif ettiler. Aubrey mütereddiddi, kardeşine şöyle

CLXXV George Raffalovich (1880-1958): Fransa Cannes'da doğdu. 1906'da İngiltere'ye yerleşerek vatandaşı oldu. Mayıs 1912'den itibâren Ukrayna'nın istiklâli için uğraştı. Mart 1913'te Ukrayna Komitesi'ni kurdu. New Age mecmuasında makaleler neşretti. 1915'te ABD'ye göç ederek Harvard'ta okudu. 1918'de ABD vatandaşı oldu.

Îsâ Boletinî ve İsmail Kemal Vlora

yazdı; "Tabiî ki benim problemim para. Arnavutlar hiç vergi ödemezler ve ödeseler bile, zavallı kuzucuklar, çok ödeyemezler. İyi bir prensleri olacağını zannetmiyorum. Bu güçlükleri bildiği halde bir prens bu teklifi kabul ederse aptal demektir ve eğer bilmiyorsa daha aptal demektir".[288] İstişare etmeden karar vermek iyi olmazdı. Bu yüzden, Alfred de Rothschild'in damadı olan ağabeyi George'a bir telgraf çekti; "Arnavutluk tahtı teklif edildi –stop- Kabul edebilir miyim- Sevgilerle Aubrey". Aldığı cevap ise gayet kısa ve netti; "Hayır. Carnarvon". Aubrey son bir kez Hâriciye Nâzırına da danıştıktan sonra Arnavutların bu teklifini üzülerek geri çevirdi.

Londra'ya gelen Arnavutluk heyetinde her dinden ve mezhepten Arnavut delege vardı, bu yüzden birlik olamıyorlardı. Aubrey onları Londra'da sözü geçen kişilerle görüştürerek seslerini duyurmalarını sağladı. Ayrıca Arnavut Komitesi mensupları ile tanıştırdı. Heyette eşkıya dostu Îsâ Boletinî de vardı. Sırplar kendisini aldattığı için Îsâ dertliydi. Sırp milliyetçilerinin kurduğu ve bir sene sonra Cihan Harbi'ni başlatan tetiği çekecek 'Kara El' adlı gizli masonik cemiyetin teklifini kabul ederek birlikte Türklere karşı savaşmışlardı.[289] Fakat Türkler gidince bu sefer Sırplar

Arnavutları kesmeye başlamıştı. Aubrey Îsâ'yı kendi evinde misâfir etti ama bu Arnavut eşkıya İngilizce bilmediği için çok sıkılıyordu. Tek yaptığı Londra'da ve Pixton Park'ta Türk kahvesi içmekti. Aubrey parlamentodan eve her döndüğünde karısını ve İsa'yı hiç konuşmadan karşılıklı otururken ve kısa aralıklarla birbirlerini başlarıyla selamlarken buluyordu. Biraz rahatlaması için Îsâ'yı alıp hayvanat bahçesine götürmeye karar verdi.

Enver ile birlikte dağa çıkarak Meşrûtîyet kahramanı olan Resneli Niyazi, kısa bir zaman önce İstanbul'a gitmek niyetiyle Avlonya limanına geldiğinde öldürülmüştü. Hakkında, "Ne şehittir ne gazi, b.. yoluna gitti Niyazi" tâbiri çıkmışsa da Aubrey yakından tanıdığı Niyazi'nin ölümünden pek hoşlanmamıştı. Niyazi'yi vuran adamın, Îsâ'nın oğlu olduğu söyleniyordu. Bu yüzden hayvanat bahçesine giderken yolda ellerinde 'Niyazi'nin katili İsa Boletinî'nin oğludur' yazan pankartlar taşıyan bir grup protestocuya rastladılar. Aubrey bunun doğru olup olmadığını sorunca Îsâ, büyük ihtimâlle doğru olduğunu, oğlu ile Niyazi'nin aralarının bozuk olduğunu ve her ikisinin de birbirlerini öldürmeye çalıştıklarını anlattı. Beraber hayvanat bahçesini gezdiler. Aubrey park hakkındaki fikrini sorunca, "Şeytan hariç her şeyi kafeslere kapatmışsınız. Ben hürriyeti severim" dedi.[290]

Bir keresinde de Aubrey Îsâ'nın elinden tutup Avam Kamarası'na götürdü ve onu Mâliye Nâzırı Lloyd George[CLXXVI] ile tanıştırdı. Îsâ Arnavutluk'u Sırplara mezar edeceklerini söylemesine rağmen iki eşkıya, yani Lloyd ve Îsâ birbirinden hoşlanmıştı. Hâriciye Nâzırı Sir Edward Grey[CLXXVII] ile tanışmak

CLXXVI David Lloyd George (1863-1945): İrlandalı devlet adamı. Küçük yaşta babasını kaybettiği için bir ayakkabı tamircisi olan dayısının yanında büyüdü. Mahdut imkânlarla kendini geliştirdi ve 1890'da Liberal mebus oldu. 1906'da Ticâret Nâzırı oldu. Herbert Henry Asquith Başvekil olunca onu Mâliye Nâzırı yaptı. Aralık 1916'da kendi kabinesini kurarak Başvekil oldu ve böylece 'harbi kazanan Başvekil' ünvanını aldı. Bu popülaritesini Türkiye'ye karşı Yunanistan'ı destekleyerek tüketti ve 1922'de iktidârdan düştü. Mayer Amschel Rothschild'in soyundan gelen Sir Philip A. G. D. Sassoon, sağ kolu ve danışmanıydı.

CLXXVII Edward Grey (1862-1933): Hâriciye Sekreteri Lord Halifax'ın kuzenidir.

için Hâriciye Nezâreti binasına gittiklerinde ise emniyet polisi, Îsâ'dan kuşağındaki silahı çıkartmasını istedi. Îsâ şaşırtıcı bir şekilde hiç itiraz etmeden silahını çıkartıp resepsiyona teslim etti. Görüşmeden sonra Edward Grey, girişe kadar Îsâ'ya eşlik etti ve bir jest yaparak resepsiyondan silahı alıp tekrar Îsâ'nın beline koydu. Gülerek, "General! Yarın gazeteler, Mahmud Şevket Paşa'nın bile silahını alamadığı Îsâ Boletinî'nin Londra'da silahının alındığını yazabilir" dedi. Îsâ ise daha fazla gülerek, "Hayır hayır, Londra'da da olmadı" diyerek kuşağından ikinci bir silah çıkarttı.[291]

30 Mayıs'ta Birinci Balkan Harbi'ni bitiren Londra Anlaşması imzalandı. Arnavutluk devletinin kurulması tüm devletlerce kabul edildi ve Türkiye Balkanları tamamen kaybetti. Bu kötü şartların müsebbibi olarak görülen Mahmut Şevket Paşa, on iki gün sonra İttihâd ve Terakkî Komitesi mensupları tarafından vurularak öldürüldü. Haziran ayında ilk harpten umduklarını bulamayan ve toprakların çoğunu Bulgaristan'a kaptıran Sırplar ve Yunanlar, Bulgaristan'a savaş ilân etti. Bunu fırsat bilen Türkiye de Bulgaristan'a saldırıp Edirne'yi geri aldı. İkinci Balkan Harbi başlayıp bir ay sonra bittiğinde Aubrey Parlamento'da Arnavutları müdâfaa etmekle meşguldü. 11 Ağustos'taki Elçiler Konferansı, İsmail Kemal Bey'in liderliğinde yeni Arnavutluk devletinin kurulmasını tâkip etmesi için Milletlerarası Kontrol Komisyonu'nun kurulmasına karar verdi. Aubrey ertesi gün Parlamentodaki konuşmasında dedesinin İtalya'daki dostlarını unutmadı; "İsmail Kemal Bey'in geçici hükûmeti çok iyi ve Arnavutluk'un meydana getirilmesinde yaptıkları için Hâriciye Nâzırını tüm kalbimle tebrik ediyorum. Eğer Lord Byron ve Garibaldi yukarıdan bu mücadeleye baksalardı, sanırım bu muhterem beyefendinin yanında durmak ve yaptığı işte ona yardım etmek isterlerdi."[292]

Oxford Balliol Koleji'nde okudu. En genç mebus olarak Parlamento'ya girdi. Rothschild ailesinin damadı Lord Rosebery'nin Hâriciye Nâzırlığında onun yardımcısı oldu. 1905-1916 arası Hâriciye Nâzırı oldu. 1919-1920'de ABD'ye sefir tâyin edildi.

Ağustos ayındaki Bükreş Anlaşması ile İngiltere, Makedonya'nın büyük bir kısmını, Sırplara ve Yunanlılara verdi. Sırplar buna rağmen memnun değildi, çünkü denize kıyıları yoktu. Anlaşmaya aykırı olarak, Adriyatik'e ulaşmak için henüz yeni istiklâline kavuşan Arnavutluk'u işgal ettiler. Müstakil bir Arnavutluk isteyen Avusturya bir ültimatom vererek Sırpların geri çekilmesini sağladı. Sırplar bunun intikamını Birinci Cihan Harbi'ni başlatarak alacaklardı.

* * *

Aubrey, parlamento Ağustos ayında kapanır kapanmaz hemen Arnavutluk'a gitti. Burada bir ay kalarak kahramanlar gibi ağırlandı. Elçiler Konferansı'nda alınan karar üzerine İşkodra; Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Britanya ve İtalya kuvvetleri tarafından işgal edilmiş ve Milletlerarası Kontrol Komisyonu burada kurulmuştu. Aubrey vaktinin çoğunu mıntıkada vazife yapan İngiliz amiral ve subaylarla geçirdi. Geldiğini haber alan Müslüman ve Hristiyan Arnavutlardan eski tanıdıkları ile görüştü. Ne zamandır adını duyduğu, fakat görüşme fırsatı bulamadığı, Amerikalı İşadamı Crane için çalışan Edith Durham ile tanıştı. Durham'ın evinin bahçesinde bir zeytin ağacının altında beraber akşam yemeği yediler. Edith Durham, "çok zeki, asabi ve cesur" bir kadındı. Saçları erkek gibi kısaydı. Harp başlamadan önceki hatıralarını anlattı Aubrey'e. İlk başta Sırp ve Karadağ taraftarı iken zalimliklerini görünce onlardan nefret etmişti. Hastanede hemşirelik yapmıştı. Böylece dikkat çekmiyordu. Aubrey'in bundan sonra sık sık görüşeceği Durham Hanım, Arnavut Komitesi'nin sekreteri olacaktı.

Aubrey daha sonra Katolik Arnavutların yaşadığı bir dağ köyüne gitti. Arnavutluk'un Katolik aşiretleri ve onların Avusturya desteğini arkasına almış papazları ile buluştu. Katolik Arnavutlar, yıllarca Türklere karşı savaşmışlardı ama artık Karadağlılara karşı

harp ediyorlardı. Pederin biri, kalması için Aubrey'e kendi odasını verdi. Akşam yemeğinde rakı eşliğinde hâdiselerin gidişatından konuştular. Katolikler Avrupa'nın kendilerini aldattığını söylediler. Türkler bile Karadağlılardan daha iyiydi. En azından onlar Karadağlılar gibi sahip olduklarını ellerinden almıyorlardı. Konuşma bir yandan devam ederken köylüler ara sıra dışarı çıkıp havaya bir iki el ateş ediyorlardı. Sebebini sorunca Aubrey, dağ köylerinin silah sesini haberleşmek için kullandığını öğrendi. Katolik Arnavutların arasında birkaç gün kaldı. Pazar günü kilisede ayinlerine katıldı. Ayin çıkışında cemaat, Aubrey'den bir konuşma yapmasını istedi. Israrlara dayanamayan Aubrey, tercümanlık yapması için Fransızca bilen bir doktor bulup, bir çınar ağacının gölgesinde konuşmaya başladı:

"Ben bir İngiliz'im, fakat İngiltere adına konuşmuyorum. İngiltere'de kurtulmuş olduğunuza sevinen pek çok dostunuz var. Çünkü biz her zaman hürriyet için mücadele ettik ve siz de bunun için savaştınız ve şimdi buna sahipsiniz. Beş yüz seneden beri İskender Bey'in[CLXXVIII] matemini tutmak için karalar giyindiniz; çok geçmeden Tanrı'nın inayetiyle kendi kralınız için beyazlar giyineceksiniz. Uzun zamandır sabrediyorsunuz, biraz daha sabırlı olun. Size nasihat vermek benim işim değil. İngiltere'de ben ve arkadaşlarım Arnavutluk için ne yapmak icap ediyorsa yapıyoruz. Arnavutluk Devletinin burada temelini atmak sizin işiniz... Kuvvetli ve birleşik bir Arnavutluk görmeyi umut ediyoruz.
Söylemiş olduğunuz nazik sözlere teşekkür ederim. Bunları İngiltere'deki dostlarımıza ve Arnavut Komitesi'ne tekrar edeceğim. Elimizden geleni yapmaya devam edeceğiz..."[293]

CLXXVIII Gjergj Kastrioti (1405-1468): Kastriotët adlı asil bir ailenin oğluydu. Sultan II. Murad zamanında rehin olarak saraya getirildi ve burada müslüman oldu. İskender adını aldı. Osmanlı'nın Macar ve Polonya ordularına karşı savaştığı Niş Harbi'nde ayrılarak sahte bir fermanla Akçahisar'ı ele geçirdi ve Osmanlı'ya isyân etti. Müslümanlıktan vazgeçmesine rağmen İskender adını kullanmaya devam etti. Venedik'in desteğiyle yirmi beş sene Osmanlı'ya karşı direndi. Çok sayıda Arnavut'un ölümüne sebep oldu. Bugün Arnavutluk'un millî kahramanıdır.

Edith Durham bir Arnavut köyünde

Aubrey sözlerini bitirdiğinde bir alkış tufanı koptu ve ortalık silah sesleri ile inlemeye başladı. Altında durduğu çınar ağacının yaprakları sonbahar gelmiş gibi dökülüyordu. Katolik Arnavutlar bir yandan hürriyet çığlıkları atıyor bir yandan da havaya kurşun saçıyorlardı. "Toprağımızı müdâfaa edeceğiz! Fakir olduğu için daha az mı seviyoruz? Avrupa Karadağlıların ne mal olduğunu biliyor mu? Ciğeri beş para etmezin çocukları! Yaşasın Durham Hanım! Yaşasın Aziz John! Yaşasın Herbert!" diye bağırıyorlardı.[294] Aubrey, kulakları silah sesinden sağırlaşmış ve barut dumanından boğazı kurumuş bir halde eve döndü.

Katoliklerle vedalaştıktan sonra İşkodra'ya döndü Aubrey. Durham Hanımın Arnavut bir hanım ağa arkadaşı ziyârete geldi ve Aubrey'e, dağda yaptığı konuşmanın çok tesirli olduğunu söyledi. O gelmeden evvel papazların İngiltere'nin Karadağ'ı desteklediğini söyleyip durduğunu, fakat onun konuşmasını duyunca insanların fikirlerinin değiştiğini anlattı. Bu konuşmaları yapmak üzere Aubrey'in bütün dağlara gönderilmesi gerektiğini söyledi.

Günlerini Durham Hanımla ve kendisiyle görüşmek isteyen Arnavutlarla geçirdikten sonra Aubrey, 6 Eylül'de Avlonya'ya geçti. Halk kendisini şehrin girişinde karşıladı. Karşılayanlar arasında Îsâ Boletinî'nin akrabaları da vardı ve

ondan haberler getirmişlerdi. İçlerinde Niyazi'yi 'b.. yoluna' gönderen, Îsâ'nın oğlu Enver de vardı. Aubrey onunla tek kelime bile konuşmadı. Avlonya'da kendi hükûmetini kurmuş olan, Prens Sabahaddin'in adamı İsmail Kemal, kalması için Aubrey'i Fransız bir işadamının evine yerleştirdi. Aubrey evde, Arnavutluk'un farklı yerlerinden gelen heyetleri kabul etti. Daha sonra İsmail Kemal'in konağına gitti. Arnavutluk ekonomisi ve imtiyazlar üzerine konuştular. Avlonya Hükûmetinin acilen paraya ihtiyacı vardı. Avusturya bankası Wiener Bank Verein ve İtalyan bankası Banca Commerciale d'Italia ile Arnavutluk merkez bankasının kurulması için anlaşmışlardı, fakat Milletlerarası Kontrol Komisyonu bunu kabul etmemişti. Aubrey geçici bir hükûmet için böyle kalıcı anlaşmalar yapmanın imkânsız olduğunu söyledi. Acele etmemeli ve Komisyonun işini bitirmesini beklemelilerdi. Öğleden sonra olunca halk dükkânlarını kapatıp Aubrey'in yanına geldi. İngiltere'nin temsilcisi olarak gördükleri bu casusla konuşurken, "Hürriyet şövalyesi, torunlarımız tarafından hayırla anılacaksın!" diyorlardı.[295]

Her ne kadar İsmail Kemal istemese de Aubrey, onun rakibi ve Dâhiliye Nâzırı Esad Paşa'yı da görmek istiyordu. Toptani ailesinden Esad Paşa, 1909'da Sultan Abdülhamid'e hal kararını tebliğ eden heyetteydi. Şimdi ise İsmail Kemal tarafından dâhiliye nâzırı yapılmıştı ama o İsmail Kemal'e rakip olmayı seçmişti. Tiran ve Dıraç'ta kendi hükûmetini kurmak istiyordu. Dıraç zengin bir yerdi, gümrüklerden elde edilen para orada toplanıyordu. İsmail Kemal, bu şehri Esad'a kaptırmak istemiyordu. Aubrey, İsmail Kemal'e acıdı. Ona kendi taktiklerinden birini vermeye karar verdi. Eğer kuzeydeki fakirlere tohum için beş bin pound yardım yapacağına yazılı olarak söz verirse Esad'ın işini zorlaştıracağını söyledi. Bu fikir İsmail Kemal'in hoşuna gitti. Bunun üzerine Aubrey paranın dağıtılması için gereken yerlere telgraf çekti. İsmail Kemal ile vedalaştıktan sonra 10 Eylül'de yanına İsmail Kemal'in muhaliflerini de alıp Esad Paşa'yı görmek üzere yola çıktı.

Yolda giderken Aubrey, Esad Paşa'nın kendi hükûmetini kurduğu haberini aldı. Paşa, bir Osmanlı şehzadesini getirtip Arnavutluk'un başına geçirmek istiyordu. Bu, Aubrey'in asla müsaade etmeyeceği bir şeydi. Uğradığı köylerin bazılarında ABD'ye göç için reklamlar olduğunu gördü. Şimdiden 45 bin Arnavut genci ABD'ye kapağı atmıştı. Oradan memleketteki ırkdaşlarına binlerce dolar gönderiyorlardı. Aubrey Cuma günü Berat'a vardı. Kasaba halkı ellerinde pankartlarla etrafında toplandı. "Çok yaşa Arnavutluk! Çok yaşa Herbert! Çok yaşa İngiltere!" diye bağırıyorlardı.[296]

Esad Paşa Toptani

Aubrey kasabada onlara uzun bir konuşma yaptı. Tezahüratlar devam ederken yanlarından ayrılıp Aziz Paşa'nın[CLXXIX] evine gitti. Burada kasabanın müftüsü ve bir Amerikalı ile muhabbet etti. Müftü, Milletlerarası Komisyonun Yunanlılara Arnavutluk'ta verdiği kilise imtiyazlarından şikâyet etti. Aubrey, eğer Yunan kiliselerine müsaade edilirse Yunanlıların da Arnavutlara Yunanistan'da yardımcı olacağını söyledi. Müftü bu sözden hoşlanmadı. Arnavutların ve Yunanlıların bir babanın iki oğlu olduğunu, fakat Yunanlıların diplomat, fen adamı, hatip olduğunu, Arnavutların ise çoban olduğunu anlattı. Aubrey, "Yunanlılar da yüz yıl evvel öyleydi. Kolokotronis[CLXXX] fen adamı mıydı veya Odisseas[CLXXXI] insancıllığı ile mi nam salmıştı?" diye sordu. İngiltere Yunanistan'a yardım ettiği için bu hale gelmişti,

CLXXIX Aziz Vrioni (1859-1919): Berat'ta doğdu. Arnavutluk'un ileri gelen Vrioni ailesindendi. Meşrûtiyet'ten sonra Meclis-i Mebûsân'da Berat mebusu oldu. 1912'de Türkiye'den ayrılarak Arnavutluk hükûmetinde farklı nâzırlıklarda bulundu.

CLXXX Theodoros Kolokotronis (1770-1843): Osmanlı'ya karşı verilen Yunan İstiklâl Harbi'nde Dramalı Mahmud Paşa'yı yenen Yunanlı general. Yunanlıların millî kahramanlarındandır.

CLXXXI Odisseas: Homeros'un eserlerinde anlatılan efsanevi Yunan İthaka kralı. Truva savaşında tahta at yapma fikri ona aitti.

şimdi de sıra Arnavutluk'taydı. Müftü gülümsedi, bu söylediklerini vaazında cemaate söyleyeceğini söyledi.

Aubrey 13 Eylül'de Elbasan'a geldi. İyice uzayan sakalları artık dayanılmaz hale gelmişti, sinekkaydı bir traş oldu. Sonra da, Amerikalı bir misyonerin yardımcılığını yapan ve ABD'de okumuş bir Arnavut ile buluştu. Ardından yine hükûmet adamları ile görüştü. Esad-İsmail Kemal rekabeti kızışıyordu. Ertesi gün sabah erkenden yola çıktı. Yolda okuma yazma bilmeyen bir Arnavut ile tanıştı. Çoban kılıklı bu adamın adı Çiço Dino'ydu. Zekâsını gösteren geniş bir alnı vardı. Adam, Aubrey'e yeni bir makine keşfettiğini, makinenin ne buhara ne elektriğe ne de rüzgâra ihtiyacı olduğunu söyledi. On iki yılını bu makineyi yapmak için harcamıştı. Patentinin çalınacağından korkuyordu. Yakın zamanda Londra'ya giderek makinesini tanıtacaktı. Aubrey makineyi dikkatlice inceleyip adamın irtibat bilgilerini aldıktan sonra Esad'ın merkezi Tiran'a vardı.

Tiran yemyeşil ve nizâmî bir şehirdi. Bacalarına, Türklerin 'Hacı Baba' dediği leyleklerin yuva yaptığı kırmızı damlı çok güzel, bahçeli evleri vardı. Esad Paşa ertesi gün gelecekti. Aubrey, Paşa'nın kuzeni Abdi Toptani[CLXXXII] Bey'in evine yerleşti. Esad ertesi gün öğle yemeğine geldi. Yemek boyunca Aubrey'e İsmail Kemal'i şikâyet etti. Yabancılara merkez bankası ve demiryolu gibi imtiyazlar veriyordu. Hırsızın biriydi. Esad'ın bu laflarına Aubrey'in canı sıkıldı. Esad Paşa'nın eski kafalı bir müslüman olduğunu düşündü. Ona, Avrupa'nın, tanımadığı dürüst bir adam yerine, tanıdığı bir hırsızı tercih edeceğini söyledi. Aubrey Arnavutları birleştirip bir devlet kurdurmak istiyordu. Onlar ise ufak meseleler yüzünden birbirlerine düşüyorlardı. Bunun üzerine Esad, İngiltere'nin desteğini beklediğini söyledi. Aubrey ise ona

CLXXXII Abdi Toptani (1864-1942): Arnavutluk İstiklâl Beyannamesi'ni hazırlayanlardandı. İsmail Kemal'in hükûmetinde mâliye nâzırıydı. Daha sonra, Arnavutluk Kralı olan Prens Wilhelm'in emrinde çalıştı. Oğlu İhsan Toptani 1958'de İngiliz vatandaşlığına geçerek BBC'de işe başladı.

pürüz çıkarmamasını tembih etti, aksi takdirde bu desteğin bir faydası olmayacaktı. Genç Türkler de başta İngiltere'nin desteğini almıştı ama daha sonra bu desteği kaybetmişlerdi. Aynı şeyler onun da başına gelebilirdi.

Aubrey ertesi gün şehrin İtalyan ve Avusturyalı konsolosu ile görüştükten sonra şehirden ayrıldı. İşkodra'ya dönerken yolda Dıraç'a uğradı. Burada Amerikalı misyoner misâfirleri ile toplantı yapmakta olan geleceğin Arnavutluk kralı Ahmet Zogu'nun[CLXXXIII] evine gitti. Zogu o sıralar henüz on sekiz yaşındaydı ve akrabası Esad Paşa'yı destekliyordu. Misâfirleri olan karı-koca misyoner Kennedy'ler ise Amerikalı İşadamı Crane'in adamlarıydı. Her zaman olduğu gibi insanî yardım için buradaydılar. Aubrey onlarla vedalaşıp 18 Eylül'de İşkodra'ya döndü. Hâriciye Nâzırı Sir Edward Grey'e bir rapor yazarak gördüklerini anlattıktan sonra, Arnavutların acilen bir krala ihtiyâçları olduğunu söyledi.[297] Ertesi gün izzet ve ikramları için İsmail Kemal'e bir teşekkür mektubu yazdı. Mektubu yazarken terliyordu, ateşi vardı. Dağda Katoliklerle birlikteyken sıtmaya yakalanmıştı. Hastalık ilerlediği için burada bir hafta istirahat etti. Hasta yatağında uzanırken bir yandan da gelen ziyâretçilerden son havâdisleri dinliyordu. Esad'ın şimdi de tahta oturtmak için Mısırlı Prens Fuad'a[CLXXXIV] oynadığını öğrendi. Edith Durham ziyâretine geldi. Sırplarla alakalı korkunç hikâyeler anlattı. Sırp askerler hamile Arnavut kadınları yakalıyor, çocuğun erkek mi kız mı olduğu üzerine iddiaya giriyor, sonra da kazananı tespit etmek için kadınların karnını deşiyorlardı.

CLXXXIII Ahmet Muhtar Zogolli (1895-1961): Annesi Esad Paşa'nın kuzeniydi. Galatasaray Mekteb-i Sultanîsinde okudu. Babasının ölümünü müteakip Arnavutluk Mat şehrinin vâlisi oldu. 1912'de Arnavutluk İstiklâl Beyannamesi'ni imzaladı. Cihan Harbi'nde gönüllü olarak Avusturya-Macaristan ordusuna katıldı. 1920'de İşkodra Vâlisi ve Dâhiliye Nâzırı oldu. 1923'te mecliste vuruldu ve 1924'de sürgüne gitti. 1925'te Yugoslavya ordusunun desteğiyle geri dönerek Arnavutluk Reisi oldu. 1928'de Arnavutluk'un krallığa dönüşmesiyle Arnavutluk Kralı oldu. Çok sayıda suikast teşebbüsü atlattı. 1939'da İtalya'nın işgâli üzerine İngiltere'ye sürgüne gitti.
CLXXXIV Ahmed Fuâd (1868-1936): Mısır Hidivi İsmâil Paşa'nın oğludur. II. Abbas Hilmi'den sonra hidivlik yapan ağabeyi Hüseyin Kâmil'in vefatı üzerine 1917'de İngiliz hâkimiyetindeki Mısır'ın sultanı oldu.

Biraz toparlanınca 24 Eylül'de Arnavutluk'tan ayrılıp gemiyle Venedik üzerinden Portofino'ya geçti. Gemide Sultan Abdülhamid'in hizmetlilerinden Halil Bey'in oğlu Veli Rıza Bey de vardı. Veli Rıza aynı zamanda Esad Paşa'nın üvey oğluydu. Fakat Esad üvey annesini boşadığından artık görüşmüyorlardı. Beraber satranç oynadılar. Aubrey birkaç aktarmadan sonra nihayet Portofino'daki evi Alta Chiara'ya vardı. İnsanın kendi evi gibisi yoktu. Güzelce bir duş aldı. Hiçbir zaman ailesine düşkün olmamıştı ama aynada tekrar uzayan sakallarını görünce aklına Mary geldi. Sakallı erkeklerden hiç hoşlanmazdı karısı. Neredeyse iki aydır evden uzakta Arnavutluk dağlarında dolanıp duruyordu. Eve dönmenin zamanı gelmişti. İtalya'nın güzel havasında sıtmanın tesirini atlatmak için bir hafta daha kaldıktan sonra saç ve sakal traşı olup İngiltere'ye döndü.

* * *

Ekim 1913'te Aubrey, gazetelerden bir çatışma esnasında Îsâ Boletinî'nin Sırplara esir düştüğünü okudu. Sırpların onu fazla yaşatmayacağını bildiğinden hemen Londra'da bulunan eski Mısır Askerî Konsolosu Lord Cromer'e, yani Sir Evelyn Baring'e gidip Îsâ'yı kurtarmasını istedi. Bunun üzerine Lord Cromer derhal Sırp Kralına göndermek üzere bir telgraf hazırladı. Ancak ertesi gün Aubrey gazetede Îsâ'nın yakalanmadığını, tam tersine Sırpları yendiğini öğrendi ve bunu Lorda bildirdi. Fakat Îsâ, birkaç sene sonra, Ocak 1916'da, girdiği başka bir çatışmada, ardında sekiz Sırp leşi bırakarak ölecekti.

Aubrey, 1913 yılı sonuna doğru İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin ileri gelenlerinden bir dostunu, İngiltere'deki evi Pixton Park'ta ağırladı. Misâfirinin adı Selânikli Mustafa Kemal'di, yani geleceğin Atatürk'ü. Hırslı ve zeki birisiydi Mustafa Kemal. Daha gençliğinde ihtilâlci faaliyetlerinden dolayı Şam'a sürgüne gönderilmiş, 1907'de dönünce arkadaşı Ali

Fethi'nin tavsiyesi üzerine hem Carasso'nun başında bulunduğu mason locasına hem de İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne girmişti.[298] Darbe ile iktidâra oturan Enver'den hiç hoşlanmıyordu. Sırf Enver muvaffak olmasın diye Balkan Harbi'nde Bulgar ordusuna karşı çok fazla gayret göstermemişti. Bu yüzden araları iyice açılmıştı. Enver'in Ali Fethi'ye ve ona zarar vereceğinden korkan Talât ve Cemal,[CLXXXV] bu iki dostu Sofya'ya elçi ve askerî ataşe olarak göndermişti. Alman disiplini ile yetişmesine rağmen, İngiltere'nin dünyanın süper gücü olduğunu biliyordu. Ayrıca ağzı sıkı biriydi. 1908'de İttihâd ve Terakkî propagandası için gittiği Trablusgarp'ta görüştüğü İngiliz konsolos Justin Alvarez onun bu hususîyetini şöyle anlatıyordu:

"O, beliğ ve akıcı konuşan bir hatip. Yaklaşık beş gün önce, gayet açık bir şekilde partisinin tâkip ettiği prensipleri ve hedefleri halka anlatırken şahit olmuştum. Halkın her sınıfından gelen temsilcilerden müteşekkil kalabalık dinleyici grubu, onu coşku ile alkışlıyordu. Sonraki gün beni çağırdı ve onun sessiz ve ağzı sıkı karakterini müşahede etme şansını yakaladım. Bana enerjik bir karakter ve azimli bir ruh hali intiba verdi. Neticede ikisi de lazım olan bu kesin anarşik temayüllerin devam edeceğini yerinde müşahede etmiştim. Bu güvenimde sonradan haklı çıkacaktım".[299]

Bu yüzden Aubrey, misâfirinin ağzından laf alabilmek maksâdıyla yemeğe Albay Ronald F. Forbes'in güzel karısı

CLXXXV Cemal Paşa (1872-1922): Midilli'de doğdu. 1893'te Mekteb-i Harbiyye-i Şâhâne'den mezûn olduktan sonra Selânik'teki Üçüncü Ordu'da vazife yaptı. Burada iken İttihâd ve Terakkî'ye katıldı. 1909'da Yeşilköy'den Hürriyet Ordusu'na katıldı. 1911'de Bağdat vâlisi oldu. Balkan Harbi'nde Konya Redif Fırkası kumandanı olarak vazife yaptı, fakat yenildi. Bâbıâli Baskını'nın ardından İstanbul muhafızlığına getirildi. Bu vazifede iken Enver Paşa'nın muhaliflerini korumasıyla dikkat çekti. Cihan Harbi'nde Dördüncü Ordu kumandanı olarak İngilizleri Mısır'dan çıkarmak için Kanal Harekâtını tertip ettiyse de muvaffak olamadı. Suriye'deki Arap milliyetçilerine karşı sert tedbirler alarak Arapların nefretini kazandı. Müttefiklerle görüşerek Suriye'de kendi devletini kurmak istediyse de bu teklifi kabul edilmedi. Harbin bitmesiyle 1918'de yurtdışına kaçtı, fakat Tiflis'te Ermeniler tarafından öldürüldü.

Rosita'yı[CLXXXVI] da çağırmıştı. Yirmi iki yaşında genç bir hanım olan Rosita, yemekte Mustafa Kemal ile Lord Allenby'in[CLXXXVII] arasına oturdu.

Rosita, Aubrey'in tertip ettiği bu yemekten şöyle bahsediyordu:

"O gün Aubrey Herbert'ten gelen çılgınca bir mektubu bana hatırlattılar. Noel Buxton ile beraber, hayalperest İngiliz'in dikkatinden kaçan başıboş Ermenilere bir son verirken, yanlarında – şeref misâfirlerinin dâvetinde - kuvvetli bir şekilde 'Onward, Christian Soldiers'[CLXXXVIII] şarkısını söyleyen Türk bir muhafızla [Kâzım'la] antik Balkanları gezdiği söyleniyordu. "Sita!" diyordu mektup, "yarın öğlen yemeğini bizimle yemelisin. Gelen bir 'mistake'[CLXXXIX] var ve onu sadece sen konuşturabilirsin". Yazı her zaman olduğu gibi okunaksızdı; fakat dâvet karşı konulmazdı. O zamanlar yirmi ikiden fazla olduğumu düşünmüyorum. Yemek çok lezzetliydi. Mary Herbert mükemmel bir ev sahibesiydi. Lord Allenby ile yeni tâyin edilen ataşe Mustafa Kemal'in arasına oturdum; fakat yemeğin doğru düzgün tadını çıkartamıyordum,

---

CLXXXVI Joan Rosita Forbes (1893-1967): 1911'de Albay Forbes ile evlendi. Birinci Cihan Harbi'nde Fransa'da ambulans şoförlüğü yaptı. Albay Forbes ile 1917 yılında boşanmalarına rağmen, Forbes soyadını ölene kadar kullanmaya devam etti. 1918'den itibâren Ortadoğu ve İslâm coğrafyasına çok sayıda seyahat yaptı ve bunları kitaplaştırdı. Women Called Wild (Vahşi Kadınlar) adlı kitabında Hâlide Edib'i de anlatmaktadır. Harpten sonra Amerikalı İşadamı Charles R. Crane'in referansıyla Amerika'da dersler verdi. Yeni Dünya Nizamı'nın liderleri Hitler, İbn-i Suud, Kral Faysal, Atatürk, Mussolini ve Stalin, Forbes'in tanıdığı liderlerden sadece birkaçıydı. 'Rosita' çok alışıldık bir isim olmadığından arkadaşları ona 'Sita' diye hitap ederdi.

CLXXXVII Edmund Henry Hynman Allenby (1861-1936): 1881'de orduya katıldı. 1899-1902'de Güney Afrika'daki Boer Harbi'ne binbaşı olarak iştirak etti. 1909'da tümgeneral oldu ve Cihan Harbi'ne bu rütbeyle girdi. Fransa'da Aubrey ile beraber Mons Harbi'nde savaştı. 1917'de Filistin Cephesi için yeni bir kumandan arayan Başvekil Lloyd George'un sayesinde tâlihi döndü. İngiliz ordusunun başına geçerek Ekim ayında Gazze'yi, Aralık ayında Kudüs'ü aldı. Karşısında bulunan Mustafa Kemal'in ordusunu geri çekmesi sayesinde Suriye'yi de aldı ve böylece harp Türkiye'nin katî mağlubiyeti ile bitti. Harpten sonra Mısır Yüksek Komiseri tâyin edildi.

CLXXXVIII Onward, Christian Soldiers (İleri Hristiyan Askerler!): Güftesi Sabine Baring-Gould'a, bestesi Arthur Sullivan'a ait İngilizce bir marş.

CLXXXIX Mistake (İngilizce): Yanlış

çünkü hep 'mistake'i arıyordum. Ev sahibimizin Küçük Asya'da bir sınır ve bir yığın toplantı ile mikado çöpleri oynamasına yardım eden Fransız olabilir miydi? Veya Filistin'den henüz dönen yakışıklı idâreci miydi? Komplocu bir şekilde Aubrey'e müracaat ettim. "Hangisi yanlış?" diye sordum, "ve benden ne yapmamı istiyorsun?". Şaşırmış duruyordu. İzah ettim. "Oh tatlım!" diye güldü, "Sana 'nice Turk'[CXC] geliyor diye yazdım!"." 300

Mustafa Kemal'in Sofya'da bir kıyafet balosunda çektirdiği fotoğraf

Mustafa Kemal İngiltere'den döndüğünde artık, Sofya'ya tâyin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldığı için üzgün değildi. Kendisini eğlencelere verdi, bir Bulgar Generalin kızına âşık bile oldu. Dostu Ali Fethi de Balkan Harbi'nde karşı cephede bulunan Bulgar General Ratcho Petrov'un[CXCI] kızına abayı yakmıştı. Hep beraber bir akşam General Petrov'un evinde otururlarken Mustafa Kemal içkiyi fazla kaçırdı ve General'in karısına Türkiye için Anadolu'da bir hükûmet merkezi gerektiğini söyledi.[301] Fethi hemen işi şakaya vurarak mevzuyu değiştirdi.

* * *

Kasım ayında İngiltere, Arnavutluk tahtına, Carnarvon'ların eski dostları Wied ailesinden ve Romanya Kraliçesinin yeğeni Prens Wilhelm'i[CXCII] oturttu. Ekserisi müslüman olan bir memleketin

CXC Nice Turk (İngilizce): Hoş Türk. Rosita, gözleri az gören Aubrey'in yazısı berbat olduğundan 'Nice Turk'ü, 'mistake' olarak okumuştu.

CXCI Ratcho Petrov Stoyanov (1861-1942): 1878 Rus-Türk harbine gönüllü olarak katıldı. Rus askeri akademisinden 1879'da mezûn oldu. Genç yaşına rağmen 1885 Sırbistan harbinde Bulgar ordusunun başındaydı. 1886'da Hârbiye Nâzırı ve 1901 ve 1903-1906'da Bulgaristan başvekili oldu.

CXCII Wied Prensi Wilhelm (1876-1945): Halası Romanya, teyzesi İsveç Kraliçesi

Prens Wilhelm (elinde baston olan) ve Îsâ Boletinî (Prens'in solunda beyaz başlıklı)

başına, Aubrey'in arzusu üzerine hristiyan bir adam getirilmişti. Aubrey kendini, Bektaşîler çıkarıldığı takdirde müslümanların ekalliyette kalacağını söyleyerek müdâfaa ediyordu.[302] Prensin kız kardeşi ile mektuplaşan Aubrey, Wilhelm'in, aylar önce kardeşine bahsettiği, Arnavutluk'u tanımadığı halde tahtı kabul eden ikinci tür aptallardan olduğuna karar verdi. Bir yandan da, iktidârı paylaşamayan Esad Paşa ve İsmail Kemal, Aubrey'e telgraflar çekerek İngiltere'nin desteğini istiyorlardı. Nihayet beklenen oldu ve 1914 yılı başında iki taraf birbirine girdi.

18 Şubat 1914'te Londra'ya gelen Prens Wilhelm, Aubrey ile görüşerek ondan Arnavutluk ile alakalı bilgi aldı. Ardından 7 Mart'ta Dıraç'a giderek Arnavutluk'u Milletlerarası Kontrol Komisyonu'ndan devraldı. Fakat gelir gelmez Esad-İsmail Kemal çatışmasının içinde buldu kendini. Acemi Prens, her biri bir tarafı

ve annesi de Hollanda Prensesiydi. Kasım 1913'te Arnavutluk Prensi oldu. Cihan Harbi başlayınca memleketi terk etmesine rağmen, Arnavutluk 1925'te cumhuriyet oluncaya kadar resmî olarak hükümdar kaldı.

destekleyen Avusturya ve İtalya'nın arasında kaldı. Panik halinde Esad Paşa'yı tevkif edip İtalya'ya sürdü. Ardından Tiran'da isyân çıktı. İsyanın kendisine karşı olduğunu düşünen Prens, korkarak bir İtalyan gemisine sığındı. Bunu duyan Arnavutlar kendisinden soğudu. Aubrey gelişmeleri Edith Durham sayesinde yakından tâkip ediyordu. Acemi Prens Wilhelm, tahta çıktıktan altı ay sonra Eylül 1914'te ülkeden kaçmak mecburiyetinde kalacaktı.

Aubrey, Aralık 1913'te Osmanlı Komitesi'nden bir dâvet mektubu aldı. Komite, 1913 Ağustos'unda gazeteci arkadaşı Duse Muhammed[CXCIII] tarafından kurulmuştu. Komitenin adı daha sonra İngiliz-Osmanlı Cemiyeti olarak değiştirildi. Arnavut Komitesi ne maksâdla kurulduysa bu da aynı gayeyle meydana getirilmişti; Tapınakçılar, Türkler adına Türkiye'nin politikasını tespit edecekti. İşin komik yanı, Arnavutluk'un istiklâli için uğraşan Arnavut Komitesi'nin mensuplarının çoğu bu cemiyetin de üyesiydi. Mensupları arasında İran mütehassısı Profesör Browne, Britanya Sefarad Yahudileri Başhahamı Moses Gaster, Ağa Han'ın adamı Seyyid Emir Ali ve sapık Crowley'in talebesi George Raffalovich vardı.[303] Yeni bir isim olarak Marmaduke Pickthall[CXCIV] dikkat çekiyordu. Bir Anglikan papazının oğlu olan

CXCIII Dusé Mohamed Ali (1866-1945): Bir subayın oğlu olarak Mısır'da doğdu. 1876'da babası okuması için İngiltere'ye gönderdi. İngiltere'yi o kadar çok sevdi ki Arapça'yı bile unuttu. Babası tıp okumasını istiyordu ama o aktör oldu ve Britanya ve yurtdışında sahne aldı. 1909'dan îtibâren New Age (Yeni Çağ) mecmuasında makeleler yazmaya başladı. African Times ve Orient Review adında milliyetçilik propagandası yapan aylık mecmualar çıkarttı. Daha çok Afrika üzerine çalıştı. 1921'de ABD'ye giderek Afrika'da milliyetçiliği uyandırmak için çalışmalarına devam etti.

CXCIV Marmaduke William Pickthall (1875-1936): Eton'da okudu. 1894-95'te Suriye ve Filistin'e yaptığı seyahatlerde İslâmiyetle tanıştı. 1907-08'de Mısır, Lübnan, Suriye ve Filistin'i gezdi. 1913 yılının Mart ayında İstanbul'a gelerek Temmuz ayına kadar kaldı. İstanbul'dan dönünce New Age (Yeni Çağ) mecmuası için yazılar yazmaya başladı. İttihâd ve Terakkî Komitesi'ni her zaman destekledi. Ermeni tehcirinde bile İttihâtçıların yanında yer aldı. 1917'de müslüman olduğunu ilân ederek 'Muhammed' ismini aldı. Masondu. Hindistan'a giderek Haydarabad Nizamı'nın maiyetinde çalıştı. Burada Hilâfet Hareketi'ne katılarak Yunan Harbinde Mustafa Kemal'i destekledi. Kur'an-ı Kerim'i İngilizce'ye tercüme etme meselesini görüşmek üzere 1929'da Mısır'a geldi. Aynı zamanda Türkçe Kur'an çalışmaları yürüten Mehmed Akif de buradaydı. Tercümeyi 1930'da bitirdi. Tercüme, Reşid Rıza'nın teşebbüsüyle Ezher Üniversitesi tarafından kabul edildi. Genç Türklerin

Pickthall, Mart 1913'te yanında Aubrey'in takdim mektupları olduğu halde İstanbul'a gitmiş ve burada Aubrey'in dostları İngiliz Rıfat, Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar ve diğer ileri gelen Genç Türkler ile tanışmış ve İttihâtçıların yakın bir dostu olmuştu.[304]

Aubrey'in arzusu üzerine George Lloyd da İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne katıldı ama İttihâtçılardan nefret eden Mark Sykes bu teklifi kabul etmedi. Sykes'ın aksine İttihâtçılar bu Cemiyeti çok sevecek ve mensupları Marmaduke ile Aubrey'in isimlerini İstanbul'da iki caddeye vereceklerdi.[305] 1914 Mayıs'ında Aubrey, bu Cemiyetin reisi oldu.

Aubrey, 1914 yılı Nisan ve Mayıs aylarında hem Parlamentoda hem de medyada Yunan ordusunun Arnavutlara karşı yaptığı katliamları dile getirdi. Yıllar önce Girit'te tanıyıp hoşlandığı Venizelos'a karşı cephe alarak insanların dikkatini Arnavutluk istiklâli üzerine çekmeye çalıştı. Aynı taktiği ileride Mustafa Kemal'in başrol oynayacağı Türk-Yunan Harbi'nde de yapacaktı. Mayıs'ın sonunda üç yaşındaki kızı Gabriel'i ve 22 Şubat'ta doğan küçük kızları Bridget'ı evde bırakarak karısı Mary ile beraber, bir ay kalmak için Portofino'ya gittiler. Geri döndükten sonra Aubrey 29 Haziran'da Avam Kamarasındaki konuşmasında İngiltere Hükûmetine adeta bir siyâset dersi verdi:

"Dış siyâsette iki ekol vardır. İlk ekol; [Şair Lord] Byron zamanından kalma, Garibaldi'ye inanan, Kossuth'a[CXCV] hayran olan, küçük milletler için elinden gelenin en iyisini yapan ve güçsüz insanlara yardım eden bir ekoldür. Diğer ekol, ki ben buna mükemmel tecrit ekolü demeyeceğim, daha çok kuvvetli

---

modernist İslâmcı koluna yakın bir isimdi. Müslüman kadınların dînî terbiye dışında da tahsil görmelerini isterdi. Said-i Nursi, I. Cihan Harbi esnasında yazdığı 'İşârâtü'l-İ'câz' adlı eserinde Pickthall'dan da iktibas yapmıştır.

CXCV Lajos Kossuth (1802-1894): Mazzini'nin mason dostlarından Macar ihtilâlci. 1849'da Macaristan'ın istiklâlini ilân etti, fakat Avusturya'nın talebi üzerine Ruslar Macaristan'ı işgal edince Osmanlı'ya sığındı. Kütahya'da hapis iken, Mazzini'nin gönderdiği bir mason tarafından kaçırıldı. 2008'de Kütahya'ya heykeli dikildi.

tarafsızlık ekolüdür, müdahale etmeyi kabul etmez, şahsî menfaatlerimiz mevzûbahis olmadıkça bir şey yapmayı reddeder. Bu ekol, yatırımlarının menfaatine düşkündür, isterse bu menfaat Putumayo[CXCVI] veya başka bir yerdeki bir yatırımdan gelsin. Bence orta bir yol olmalı. Elbette hiç kimse böyle bir sebebi sorumsuzca kullanmayacaktır veya ülkesini millî sebepler hariç savaşa sürüklemeyi arzu etmeyecektir. Dünyanın dertlerini omzumuzda taşımak bize göre değil. Buna ihtiyacımız yok. Fakat güç gösterisi bile yapmadan epey bir acıyı defedebiliriz... Yapılacak şey çok basit. Sadece sekiz ya da dokuz İngiliz konsolosunu veya casusunu, mesela buradan [Parlamentodan], belki benim gibi o memleket hakkında biraz malûmatı olan sıradan insanları, göndermemiz lazım. Böylece herhangi bir yabancı güçle ya da Yunanlılarla başınız belâya girmeyecektir. Bence hem sizin hem de başka bir gücün başı belâya girmeyecektir. İster Anadolu olsun, ister Balkanlar, isterse Şarkta istediğiniz herhangi bir yer, bir havâlîye bir İngiliz'i mevzilendirdiğiniz yerde, bir vahşetin olma ihtimâli, bir İngiliz'in olmadığı yerden çok daha az olacağı hakikâti olacaktır."[306]

Aubrey, Parlamentoda her ne kadar Türkler, Arnavutlar veya Araplar gibi 'küçük milletlerin' ellerinden tutarak şövalyelik yapıyormuş havası verse de, bir İngiliz casus çıkıp o küçük milletin menfaatlerini lüzumundan fazla müdâfaa ettiğinde sinirleniyor ve onu profesyonel olmamakla ve hislerine kapılmakla suçluyordu. Türkler ve Arnavutlar onun Avrupa'daki en iyi dostları olduğunu düşünüyordu. Fakat o duygularına yenilip Tapınakçıların menfaatlerini unutan biri değildi. "Hâriciye ile uğraşan İngilizler kendilerini hep tehevvürle [kızgınlıkla] bu işlere kaptırdılar ve muhakeme kâbiliyetlerini yitirdiler. Tek istisna benim" diyordu.[307]

Tapınakçılar, Aubrey gibi 'sıradan insanları', bu

CXCVI Putumayo: Güney Amerika'da Peru'da Maynas vilayetinin on üç nahiyesinden biri.

küçük milletlerin arasına göndererek, kendi mekteplerinden yetişen ve 'kan ve renk bakımından Hintli ama zevk, ahlâk ve anlayış bakımından İngiliz' tarzındaki milliyetçilere bir ulus devlet vaadetmişti. Şimdi sıra, onları destekleyerek rakip imparatorlukları dağıtmaya, sonra da bu halkları Aubrey'in dostu Robert Cecil'in[CXCVII] kuracağı Cemiyet-i Akvâm'ın, yani Birleşmiş Milletler'in ilk versiyonu olan Milletler Cemiyeti'nin çatısı altında birleştirerek Amerika'ya devretmeye gelmişti. Tapınakçılar İngiltere'nin taşıdığı 'dünyanın dertlerini', bir başka ifadeyle 'beyaz adamın yükünü', ABD'nin omzuna yıkacaktı. Aubrey'in yazar dostu John Buchan'a[CXCVIII] göre, "Bu vazifeyi üstlenmek ABD'nin kaderiymiş gibi görünüyor"du.[308] Eskiden liderlerin finansörleri olurdu, bundan sonra finansörlerin liderleri olacaktı. Dünya yeni bir yüzyıla girmişti. Yeni bir yüz yıla yeni bir dünya nizamı, yani 'Novus ordo seclorum' gerekirdi, fakat sular bulanmadan durulmazdı. Ya da masonik bir ifadeyle; ordo ab chao.

CXCVII Edgar Algernon Robert Gascoyne-Cecil (1864-1958): İngiliz devlet adamı. Üç kez başvekillik yapmış Robert Gascoyne-Cecil'in oğluydu. Evde hususî ders aldı, ardından Eton'da ve Oxford'ta okudu. Siyâset hayatına babasının sekreteri olarak başladı. 1906'da Muhafazakâr mebus oldu. 1915-19 arası Hâriciye Nâzırı müşaviri oldu. Ocak 1919'da Paris Sulh Konferansına katılarak Cemiyet-i Akvam'ın kuruluşunda büyük rol oynadı ve çalışmasını aynı yılın yazında tamamladı. 1920-22'de Cemiyet-i Akvam'da Güney Afrika'yı temsil etti.

CXCVIII John Buchan (1875-1940): İngiliz istihbaratçı, devlet adamı ve yazar. Aubrey Herbert'ın Oxford'tan arkadaşıydı. Mezûn olduktan sonra, Rothschild'lerin adamı Cecil Rhodes'un mirasını bıraktığı Alfred Milner'in hususî sekreteri oldu. The Spectator mecmuasının editörlüğünü yaptı. İlk romanını 1910'da Güney Afrika'da iken yazdı. Cihan Harbi'nde Propaganda Bürosu'nda çalıştı ve The Times gazetesinin Fransa muhabiri oldu. 1915'te en meşhur eseri The Thirty-Nine Steps'i (Otuz Dokuz Basamak) yazdı. Bir casusun maceralarını anlatan bu romanın bir sonraki sene ikincisini yazdı; Greenmantle (Yeşil Abalı). Bu romanın kahramanı Aubrey Herbert'tı. 1918'de kurulan Siyasî İstihbarat Şubesi'nin müdürlüğünü yürüttü. İngiltere'de Forbes ve Clinton mason localarının üstâdıydı. 1935'te Kanada Vâlisi oldu.

-17-

ARAP BÜROSU

Akdeniz, İmparatorluğun nikâh yüzüğüdür. Onunla Londra'yı besler ve Hindistan'ı tutarız.
Aubrey Herbert

Amerika'da 1859'da Pennsylvania'da ilk petrol çıkarılmış ve 1870'de baba John D. Rockefeller patronluğunda Standard Oil firması kurulmuştu. Rothschild'lerin desteğiyle Standard Oil, 1880 yılı îtibâriyle Amerikan petrol piyasasının %95'ini kontrol eden dev bir kartele dönüşmüş ve Avrupa'ya petrol ihraç eder hale gelmişti.[309] Bu yüzden dünya petrol imâlâtının yarısından fazlasına sahip olan Amerika, yani Standard Oil Company ve bu pastadan pay sahibi olmaya çalışan İngiltere, yani Shell ve Almanya, yani Deutsche Bank arasında Ortadoğu petrolleri üzerine kıyasıya bir rekabet başlamıştı.

Sultan Abdülhamid, Mezopotamya petrolünün rakiplerinin iştahını kabarttığını, topraklarında arkeolog adı altında dolaşan adamların ve Siyonizm'in asıl maksâdını biliyordu.

Amcası Sultan Abdülaziz'in başına gelenlerin de farkındaydı. İngiltere, Almanya ve ABD arasında bir denge politikası tâkip ederek zaman kazanmaya, bu arada da fevkalade bir çabayla memleketi ihya etmeye çalışmış ve petrol mıntıkaları üzerine raporlar hazırlatmıştı. Ayrıca Musul ve Bağdat civârındaki petrol arazilerini, kızışan rekabet nedeniyle çıkacak muhtemel bir savaş sonrası kaybetmemek için, 1888 ve 1898'de devlet hazinesinden alıp, şahsî hazinesine, yani Hazine-i Hassa'ya kaydettirmişti.[310]

Üsküdar doğumlu Ermeni Kalust Sarkis Gülbenkyan,[CXCIX] tam bir petrol dehasıydı. İstanbul'da Saint-Joseph ve Robert Koleji'nde okumuştu.[311] Babasının Kafkasya'da çok geniş petrol arazileri vardı ve babası, Bakü'de ana ortaklarının Royal Dutch, Shell ve Rothschild ailesinin olduğu Asiatic Petroleum'a bağlı Mantascheff Oil Company'nin Osmanlı temsilcisiydi.[312] Gülbenkyan gençliğinde babası sayesinde bu şirkette çalışmıştı. Burada iken petrol dünyasının liderleri ile tanışmış, işlerin nasıl yürüdüğünü gayet iyi öğrenmişti. Kafkasya tecrübesinin ardından Londra'da Rothschild ailesinin yanında staj yapmış ve neredeyse tekel olan Standard Oil ile rekabet edebilmesi için, 1907 yılında İngiliz Shell firması ile Hollandalı Royal Dutch firmasının birleşmesinde aracı olmuştu.[313]

Osmanlı İmparatorluğu, Bağdat Anlaşmasını imzalayarak Almanya'ya, Bağdat Demiryolu'nun 25 kilometrelik çevresindeki petrol rezervlerinde imtiyaz tanımıştı.[314] 1907 yılının sonlarına doğru Alman Deutsche Bank'ın Osmanlı üzerindeki siyasî tesirini kullanarak Mezopotamya'da petrol tekeli kurmaya çalıştığı dedikoduları yayılmıştı. Almanlar, Konya'dan Bağdat'a uzanan Bağdat Demiryolunu Mezopotamya içlerine doğru uzatmak

CXCIX Kalust Sarkis Gülbenkyan (1869-1955): İstanbul'da doğdu. Londra'da King's Koleji'nde okudu. 1902'de İngiliz vatandaşlığına geçti. Petrol işine girerek dünyanın sayılı zenginlerinden oldu. Servetini, damadı Kevork Esayan'ın idâre ettiği ve kendi adını taşıyan Lizbon'daki vakfa bıraktı. Tek oğlu olan Nubar Sarkis, Cambridge'de okuyup playboyvari bir hayat sürdü ve arkadasında varis bırakmadan öldü.

istiyorlardı. Fakat Almanya'nın rekabeti bırakarak tekelden vazgeçmek pahasına İngiltere ile anlaşması, Sultan Abdülhamid'in oynadığı bu denge siyâsetinin sonunu getirmişti. Gülbenkyan, Royal Dutch Shell'den İstanbul'da bir ofis açmasını istemiş ve 1907'de açılan bu şubenin başına geçmişti. Ardından gelen 1908 İhtilâli ile beraber İngilizler de pazara girmişti.

İttihâtçılar iktidâra gelir gelmez 1908 ve 1909'da aldıkları iki fermanla Sultanın petrol arazilerini, Mâliye Nezâreti'ne aktarmışlardı.[315] Gülbenkyan'ı da hükûmetin Londra ve Paris nezdinde finans müşaviri tâyin etmişlerdi.[316] Standard Oil adına kurulan Osmanlı-Amerikan Keşif Şirketi'nin avukatlığını yapan Tuğamiral Colby M. Chester,[CC] Türk Hükûmeti ile Anadolu, Suriye ve Mezopotamya'daki petrol imtiyazları için görüşmelerde bulunmuştu. Sadrazamdan izni koparmış; fakat meclis bu izni resmî olarak kabul etmemişti. 1911 yılında Standard Oil'in tekel olduğu gerekçesiyle mahkeme kararıyla Exxon, Chevron, Mobil gibi küçük şirketlere ayrılmasıyla, Amerika 1919 yılına kadar bu yarıştan kopmuştu.

Gülbenkyan, 1910 yılında, tamamen İngiliz sermayeli olan National Bank of Turkey'i (Türkiye Millî Bankası) kurmuştu. 1912 yılında da yüzde 15 hissesi kendisinin olmak üzere, Royal Dutch-Shell, Deutsche Bank ve National Bank of Turkey ortaklığında Turkish Petroleum Company'nin (Türk Petrol Şirketi - TPC) kurulmasına ön ayak olmuştu.[317] Bir Tapınakçı âdeti olarak her iki şirketin de adında 'Türk' olmasına rağmen, ne bankada ne de petrol şirketinde bir tane Türk hissedâr vardı. Britanya donanmasına İran'dan petrol tedarik eden İngiltere Hükûmetine ait Anglo-Persian Oil Company (İngiliz-İran Petrol Şirketi - APOC, sonradan BP) de şirkete dâhil olmak isteyince görüşmeler

CC Colby Mitchell Chester (1844-1932): Birleşik Devletler Bahriye Mektebi'nden mezûn olduktan sonra Amerikan donanmasında hizmet etti. 1906'da tekâüde sevk olunduktan sonra petrol işleriyle uğraştı. 10 Nisan 1923'te Ankara Hükûmetiyle kendi adını taşıyan petrol ve maden anlaşması yaptı.

tekrar başlamıştı. Mahmut Şevket Paşa, öldürülmeden kısa bir zaman önce, Mezopotamya petrollerini Alman-İngiliz grubuna vereceklerini, grup hisseleri paylaşır paylaşmaz evrak işlerini kendilerinin halledeceğini söylemişti.[318] Bunun üzerine 1914'te şirketler, APOC'u da aralarına alarak, TPC'nin hisselerini tekrar paylaşmış; APOC, yüzde 47,5; Royal Dutch-Shell, yüzde 22,5 ve Deutsche Bank, yüzde 25 almıştı. Gülbenkyan ise yüzde 5 hisse alarak 'Yüzde Beş Efendi' lakabına kavuşmuştu.[319]

Almanya ve İngiltere hisseleri paylaşınca, 28 Haziran 1914'de Sadrazam Said Halim Paşa,[CCI] Alman Sefirine Musul ve Bağdat Bölgesindeki petrol rezervleri imtiyazının TPC'ye tanındığını ifade eden bir mektup yazdı.[320] Mektubun alınmasının ardından yaklaşık bir ay sonra, Genç İtalya'nın Bosna modeli olan Mlada Bosna'ya (Genç Bosna) mensup Sırp milliyetçisi Gavrilo Princip'in, Avusturya tahtının veliahdı Arşidük Franz Ferdinand'ı vurmasıyla, beklenen kaos, yani Cihan Harbi başladı.

Frankfurt'taki Wilhelm Carl von Rothschild'in[CCII] 1901'de varis bırakmadan ölmesi üzerine Rothschild ailesi buradaki şubelerini kapatmış ve Almanya'yı terk etmişti.[321] Tapınakçılar sermayelerini yavaş yavaş İngiltere kontrolündeki ABD'ye topluyorlardı. Bu yüzden İngiltere, söz vermesine rağmen, sömürgecilik yarışında kendisine rakip olan Almanya'yı Mezopotamya'da artık ortak olarak istemiyordu. İlk adım olarak

CCI Mehmed Said Halim Paşa (1864-1921): Mısır prensidir. Lozan Üniversitesi'nde siyasî ilimler okudu. Vezir rütbesi verilmediği için Sultan Abdülhamid'e düşman oldu. İttihâd ve Terakkî'nin ileri gelenlerinden ve gizli müfettişlerindendi. 1912 ve 1913'te iki defa kabineye girdi. 1913'te Bâb-ı Âli Baskınından sonra Sadrazam oldu, fakat Cihan Harbi'ne girerken kendisine sorulmadı. Modernist İslâmcıydı. Yeniköy'deki yalısı hâlâ durmaktadır. Mütareke'de Malta'ya sürüldü, serbest bırakıldıktan sonra gittiği Roma'da Ermeniler tarafından öldürüldü. 1922'de Fransız 'Orient et Occident' dergisinde neşredilen 'Notes pour servir a la réforme de la société musulmane' (Müslüman Cemiyeti Islah [Reforme etmek] İçin Notlar) başlıklı yazısı, Marmaduke Pickthall tarafından (The Reform of Muslim Society) adı ile İngilizceye ve Mehmed Akif (Ersoy) tarafından da Sebîlürreşâd'da Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

CCII Wilhelm Carl von Rothschild (1828-1901): Baron ünvanını sahipti. Baba Rothschild'in Napoli'ye gönderdiği Karl'ın oğluydu.

Gavrilo Princip'in bağlı olduğu Genç Bosna'nın genç mensupları

İngiltere, TPC şirketindeki Alman hisselerine haciz koydurdu.[322] Ardından Kırım Harbi'nden beri Ruslara kapalı olan Londra Borsasını Çar'ın nâzırlarına açarak Rusya'yı yanına çekti. Son ana kadar Almanya'ya dostça mesajlar veren ve tarafsız kalacağını söyleyen İngiltere, 1914 Ağustos ayında Almanya'ya savaş ilân etti ve müttefik olmak için gözünün içine bakan İttihâtçıları, evvelki sene Bâb-ı Âli Baskını ile iktidâra monte edilen Enver Paşa sayesinde Almanya'ya yanaşmaya mecbur bıraktı.

Aubrey, Almanya ile savaşın, akranı olan her İngiliz gibi, bir gün geleceğini biliyordu. Güney Afrika savaşına katılmayı becerememişti ama bunu asla kaçırmayacaktı. Daha Almanya Belçika'yı işgal etmeden o hazırlıklara başlamıştı bile. Gözündeki rahatsızlıktan dolayı askere almayacaklarını biliyordu. Bunun için farklı yollar aramaya başladı. Mary'nin kuzeni, İrlanda Muhafızları'nda muvazzaf askerdi. Onun tavsiyesi üzerine askerî bir terziye İrlanda Muhafızları'na ait bir subay üniforması diktirdi. 12 Ağustos 1914'te İrlanda Muhafızları, birliğinden çıkıp kendilerini limana götürecek trene giderlerken Aubrey de onları dışarıda bekledi. Sonra da subay kıyafetleri üzerinde olduğu halde aralarına kaynadı. Kendisine bu fikri veren, Mary'nin kuzeni ile

beraber trene bindi. Karısı ve annesi onu uğurlamaya gelmişlerdi ama birbirine benzeyen binlerce askerin arasında onu bulamadılar. Aubrey gemiye de fark edilmeden bindi. Gemi limandan ayrılınca Mary'nin kuzeni Aubrey'i, birliğin başındaki albaya takdim etti. Albay sinirlendi, fakat bu saatten sonra yapacak çok bir şeyi yoktu. Mecburen Aubrey'e teğmen rütbesi verip tercüman olarak orduya aldı.

Gemi ertesi sabah erkenden Fransa'ya vardı. Henüz işin ciddiyetinin farkına varmadıkları için askerlerin morali yüksekti. Aubrey kendisi için 40 pounda bir at satın aldı. Adını 'Ay ışığı' koydu. Ordu Almanları bulmak için kuzeye doğru ilerlemeye başladı. Nihayet, Fransa'ya varışlarından on gün sonra, Belçika'nın sanâyisi ile meşhur şehri Mons'ta Almanlarla karşılaştılar. Böylece İngiliz ordusunun harpteki ilk çatışması başladı. Kurşunlar arı gibi askerlerin kulaklarının dibinden geçiyordu. Aubrey'in birliğinden yedi-sekiz adam vuruldu.

Ertesi gün büyük bir Alman taarruzu gerçekleşeceği haberi geldi ve orduya geri çekilme emri verildi. Savaşın tadını tam alamadığı için Aubrey ricat kararından memnun kalmamıştı. Daha önce geçtikleri bir kasabaya geri döndüler, fakat kasaba halkı dönüşte, ilk geçişlerindeki gibi iyiliksever değildi. Çoğu, evlerini İngiliz askerlerine vermek istemiyordu ama harpte siviller pek ciddiye alınmıyordu. Gece olunca kasaba Alman askerleri tarafından sarıldı ve gece boyunca ateş altında kaldılar. Dışarıdan gelen kurşun seslerine rağmen, daha evvel çok kös dinlemiş olan Aubrey güzel bir uyku çekti.

Uyandırıldığında güneş henüz doğmamıştı. Aubrey'den, kaybolan bazı subayları aramasını istiyorlardı. Dışarı çıktı ama ortalık karanlık ve kendisi de neredeyse kör olduğu için adamları bulamadı. Geri dönünce, bir birliği kasabayı müdâfaa etmesi için geride bırakıp tekrar çekilmeye başladılar. Yolda mola verdiler ve

Aubrey'i alışveriş yapması için başka bir kasabaya gönderdiler. Aubrey tek başına yola çıktı ve kasabaya geldi. Ortalıkta in cin top oynuyordu. Evlerin çoğu kapalıydı ve sokaklar bomboştu. Aubrey dolaşa dolaşa nihayet aradıklarını bir dükkânda buldu. Dükkâna bakan iki yaşlı kadın, Aubrey'e ne isterse alıp gönlünden kopanı vermesini söylediler. Zaten Almanlar geldiğinde bu dükkânı yakmayı düşünüyorlardı. Alışverişini bitirdikten sonra Aubrey gidip güzel bir banyo yaptı. İngiltere'den ayrıldığından beri yıkanma fırsatı olmamıştı. Gittikçe Kral Edward'a benzeyen sakallarını traş etti. Orduya dönmek için tekrar yola çıktı. Yolda bir sıhhıye albayına rastladı. Yolu sormak için adamla konuşmaya başladı, fakat Albay, Aubrey'in Alman casusu olduğundan şüphelenmişti. Tutup zorla kendi birliğine götürdü. Neyse ki Aubrey orada Eton'dan bir arkadaşına rastladı ve yakasını kurtardı. Kendi birliğine dönmeyi başardığında artık gece olmuştu.

Askerler ertesi güne gece 2'de başladılar ve saat 6 gibi çamurun üstünde kahvaltılarını yaptılar. Ordu kumandanı Albay gelip öğleden sonraya kadar önlerindeki ormanı müdâfaa edeceklerini söyledi. Aubrey'e de diğer subaylara mesaj götürme vazifesi verildi. Ay Işığı'na atlayan Aubrey, hedeflerine doğru dörtnala gidip gelmeye başladı. Bu arada Almanlar ormana kadar gelmişlerdi. Çatışma devam ederken Aubrey, elinde yeni bir mesajla tekrar birliğinden ayrıldı. Düşman askerleri çok yakındaydı, çıplak gözle onları görebiliyordu. Mesajı verdiği subay, geri dönerken ormandan gitmesini tavsiye etti. Aubrey onun tavsiyesine uymayıp bildiği yoldan geri dönmeye başladı, fakat Almanların bu kadar hızlı ilerleyeceğini tahmin edememişti. Tam ormandan çıkarken, çok yakından gelen makineli tüfek seslerini duydu. Korkuyla tekrar ormana daldı, fakat Ay Işığı ormanda huysuzluk yapıyordu. İlerleyemeyeceğini anlayınca tekrar ormandan çıktı. Bir müddet açık arazide gitti ama kurşunlar sağından ve solundan geçiyordu. Açıkta vurulacağını düşünüp tekrar hızla ormana döndü. Nihayet kumandanın yanına dönebildi. Artık Almanlar çok yakındı. Yoğun

ateş altındaydılar. Üzerlerine yaprak ve çalı çırpı yağıyordu. Albay, askerleri cesaretlendirmek için gelen makineli tüfek seslerini kasdederek, "Bunu neden yaptıklarını biliyor musunuz? Böyle yaparak sizi korkutmak istiyorlar" dedi. Aubrey araya girdi, "Eğer öyleyse artık durabilirler. Bana kalırsa iki saat önce bunu başardılar."[323]

Artık ormanı daha fazla tutamayacaklarını anlayıp tugaya dönmeye karar verdiler. Hızla çekilirken askerler birer birer vurulup düşüyordu. Saat 1'de orduya katıldılar. Onlar da sıcak bir çatışmanın içindeydi. Aubrey onlardan, subay bir arkadaşının vurulduğunu öğrendi. Geri çekilirken vurulanlardan birinin o olduğunu anladı. Arkadaşını bulmak için hemen atını mahmuzlayıp tekrar ormana daldı. Her iki tarafından da kurşun sesleri duyuyordu. Arkadaşını gördü, yerde yatıyordu. Hemen atından atlayıp yanına gitti, fakat çoktan ölmüştü. Ailesine bıraktığı bir mektup var mı diye ceplerini karıştırırken Aubrey arkasından bir ıslık sesi duydu. Hemen eğilip ölü arkadaşının süngüsünü aldı. Ağaçların arasından gelen Almanca konuşmaları duyabiliyordu. Tam atına atladığında arkasından bir kurşun geçti. Hızla atını sürmeye başladı, fakat uzaklaşırken yan tarafında bir yumruk acısı hissetti, vurulmuştu. Canı çok yanıyordu ama dönmeyi başardı. Albaya arkadaşının öldüğünü söyledi. Attan inince bir sıhhiyeci koşarak yanına geldi. Yarasını görünce uzun bir ıslık çaldı. Kurşun içeride kalmıştı ve tedavi edecek vakit yoktu. Ateş devam ettiği için acilen çekilmeleri lazımdı. Askerlerden birisi Aubrey'in binmesi için bir at ayarlarken vuruldu. Aubrey yanındakilere, kendisini bırakıp hemen gitmelerini söyledi. Onu bırakıp kaçmaktan başka çare olmadığını gören sıhhiyeciler Aubrey'e biraz morfin verip bir sedyeye yatırdılar. Bu sırada kurşunlar yağmur gibi üstlerinden geçiyordu. Askerler uzaklaşırken morfin tesirini göstermeye başladı. Görüntü bulandı, Aubrey artık sadece arkadaşların çığlıklarını duyabiliyordu. Derken herşey derin bir sessizliğe gömüldü.

* * *

Harp başlayınca Mary, Londra'daki evlerini Belçikalı göçmenlere tahsis edip kayınvâlidesi Elsie'nin yanına taşınmıştı. Sık sık Downing Caddesindeki başvekillik meskenine gidip, Başvekilin kızı olan arkadaşı Violet Asquith vasıtasıyla ilk elden cepheden haberler alıyordu. Aubrey'den, Fransız bir kömür tüccârı vasıtasıyla gönderdiği kartpostaldan başka bir haber yoktu. Daha sonra mektuplar gelmeye başlamıştı ve gayet neşeli mektuplardı. Fakat mektupların hemen ardından cepheden kötü haberler de gelmeye başlamıştı. Anlatılanlara göre İngiliz ordusu Mons'tan geri çekilmişti ve kocası Aubrey yaralı ve kayıptı.

Aubrey kendine geldiğinde etrafında Almanca emirler ve yaralı askerlerin ağlamalarını duydu. Alman askerleri yanından geçiyorlardı. Sedyede uzanmış bir halde bir buçuk saat ecel terleri döktü ama düşmanlarının ona pek aldırış ettiği yoktu. Dönüp bakmıyorlardı bile. Derken kızıl sakallı bir Alman askeri yanına geldi ve süngüsünü çıkartıp Aubrey'in yanına koydu. Aubrey onun ölüm meleği olduğunu düşündü ve hayatı film şeridi gibi gözünün önünden geçti. Kibar bir Almancayla adama ne yapmak istediğini sordu, fakat adamın niyeti kötü değildi. Aubrey'in başının altına birşeyler koyup sigara ve su verdikten sonra sessizce uzaklaştı.

Alman askerleri gelip gidiyor, saatler geçiyordu. Artık morfinin tesiri geçmeye ve yarasının acını duymaya başlamıştı. Birkaç asker gelip Aubrey'in sedyesini diğer yaralıların yanına taşıdı. Aubrey'i yere koyup sedyesini aldılar. Bir müddet sonra motorlu bir Alman gelip elindeki süngüyü Aubrey'e göstererek, "Bunu boğazına sokup tekrar tekrar çevirmek isterdim" dedi.[324] Neyse ki çekip gitti. Eğer dediğini yapsaydı Genç Türkler ve Mustafa Kemal büyük bir dostunu kaybedecekti. Artık hava kararmaya ve soğumaya başlamıştı. Toprağın üzerinde üniformasıyla öylece uzanan Aubrey iliklerine kadar üşüyordu. Başka bir Alman askeri gelip kendi paltosunu Aubrey'in üstüne örttü. Sonra gidip ölen bazı askerlerin paltosunu alıp onları da

Aubrey'in üstüne attı. Hava iyice kararmıştı ama en azından artık üşümüyordu. Gecenin karanlığında yaralıların ağlamasından başka bir ses duyulmuyordu.

Almanlar gece yarısı gelip yaralıları geçici bir hastaneye taşıdılar. Aubrey'e de pansuman yapıp giydirdiler. İngiltere'nin müttefiki Fransız ordusu hızla bulundukları hastaneye doğru ilerlerken Almanlar, Aubrey'in bir asilzade ve mebus olduğunu öğrenmişti. Ellerinde Aubrey'in dışında iki Lord esir daha vardı. Çekilirken onları da götürmek istediler. Bunu duyunca üçü de telaşla kendilerinin ehemmiyetsiz insanlar olduklarını ve İngiltere'nin onlar için hiçbir şey yapmayacağını anlatmaya başladı. Aubrey, "Ben daha yeni seçildim, hiçbir tesirim yok" dedi. Diğerleri de daha yeni Lord olduklarını, unvanlarının çok ciddi unvanlar olmadığını söylediler. Nedense Almanlar iknâ olmuş gözüktüler ve onları bıraktılar. Geride bıraktıkları Alman doktorlar, Aubrey'in kurşununu çıkardı. Fransızları beklerken Aubrey, hastanedeki günlerini kitap okuyarak ve günlük tutarak geçirdi.

Aubrey'in yaralı ve kayıp olduğu haberi, Carnarvon'ların evine bomba gibi düşmüştü. Annesi Elsie, tanıdığı tüm Alman dostlarına telgraf çekip yardımlarını istemişti. Ağabeyi George ise arabasına atlayıp Fransa'ya gelerek kardeşini kurtarmayı düşünmüştü. Aile dostları, Mary'e mektuplar yazarak teselli etmeye çalışmışlardı. Dört gün sonra, ağabeyi George arabasıyla Fransa'ya gidecek gemiyi beklerken sevindirici haber gelmişti. Mark Sykes, Aubrey'in yengesi Leydi Almina'ya Aubrey'in vurulduğu yerin bilgilerini vermişti. Leydi Almina hemen babasının, yani Rothschild ailesinin bağlantılarını kullanarak Amerikan elçisine, Fransız Belediye Reisine ve İsviçreli bir nâzıra ellerinden geleni yapmalarını söylemişti. Gün içerisinde Almanların Aubrey'i bir hastaneye yerleştirdiği, hastanenin Fransızların eline geçtiği haberleri gelmişti. Aubrey'i Paris'ten İngiltere'ye gönderiyorlardı.

Aubrey 16 Eylül'de evine döndü. Kendisini limanda annesi Elsie, karısı Mary ve ağabeyi Lord Carnarvon karşıladı. George kardeşi Aubrey'i dinlenmesi için Highclere Şatosu'na götürmek istediyse de annesi ve eşi onu Londra'da küçük bir bakımevine yatıracaklarını söylediler. Aubrey'in Fransa macerasından sonra yengesi Leydi Almina, harpte yaralanan askerlerin tedavi olabilmesi için Highclere Şatosu'nu hastaneye çevirdi.

Bir hafta Londra'da bakımevinde kaldıktan sonra Aubrey'e eve dönmesi için izin edildi. Kaçak girdiği de açığa çıkmış olduğundan artık orduya dönme şansı yoktu. Bu arada Mark Sykes'tan bir mektup aldı. Mark, kendisinin ve Aubrey ve George Lloyd'un isimlerinin Mısır'a gönderildiğini, hususî istihbaratta çalışacaklarını yazıyordu. Bu mektubu aldıktan birkaç gün sonra Türkiye'nin Almanya yanında savaşa girdiği haberi geldi. İttihâtçı dostlarının karşı safa geçtiğini öğrenen Aubrey, artık Mısır'a gitmeyi daha çok istiyordu. Mark'tan yeni bir mektup aldı. Mark, Arapların Türklere karşı kullanılabileceğini yazıyordu. Hâlbuki Arap İhtilâline ve Lawrence'ın ortaya çıkmasına daha iki sene vardı:

"Sevgili Aubrey,

Mısır'a gitmenin kesinlikle senin vazifen olduğunu düşünüyorum. Bir kere oraya gittin mi hiçbir şey artık seni durduramaz.

Bizim halletmemiz gereken mühim insanlar, Beni Sadr'dır – Onlar çöl bedevileri ve Türklerden tüm hücreleriyle nefret ediyorlar. Yine de onların bize gelmesi lazım, bizim onlara gitmemiz değil. Akabe'de bir üs kurmalı ve fevkalade salâhiyetli bir istihbaratçı subayı oraya koymalıyız. Zaman içerisinde muhtelif kabilelerin halkı gelecektir. İlk başta mükemmel bir şekilde bağlanmalılar ve onlara para ve yiyecek verilmeli, fakat silah değil. Kısa zamanda konuşmaya başlayacaklar. İstihbaratçı

subay onların fikirlerinin ne olduğunu öğrenmeli – ve Beni Sadr'ın Dürzîlerle uzlaşıp uzlaşmayacağını. Daha sonra develer için primler teklif edilebilir, 50 veya 60 pound gibi yüksek bir fiyat diyelim, sonra da telgraf izolatörleri için bir fiyat, her biri için 2 frank, sonra Hicaz demiryolu hattının kesilmesi için bir fiyat ve Türk Mavzerleri için iyi bir fiyat ve Türk Ordusundan firar edenler için iyi bir fiyat – Beni Sadr bunların üstesinden gelecektir.

Daha sonra Havran[CCIII] Dürzîleriyle münasebet kurmayı denemeli ve kurmalıyız. O halkın bir kısmını aşağı Akabe'ye[CCIV] indirmeli (tabi öncelikle Beni Sadr ile Dürzîler arasında barışı sağlamalı), mümkünse tüm Hicaz Demiryolunu kargaşa içinde tutmalı ve köprüleri yok etmeli. Bu iş için tahribat işlerinden anlayan güvenilir casuslar gerekecek – tercihen Ermeniler.

Daha sonra bir bahar ihtilâlinde tüm Şimâlî çöl kabileleriyle görüşülebilir, Aneze, Beni Sadr, Dürzîler, Advan. Eğer tüm bu sürüler hat boyunca batıya götürülürse Türkler tamamen felce uğrayacaktır ve az bir teşvikle Caziroli göçebeleri de katılacak ve Halep etrafında fırsatı kaçırmayacaktır.

Bu hücumlarda hükûmet ve felahinler arasında büyük bir tefrik yapılmalı ve Suriye fellahları için Bedevilere kuveli veya vergi ödemeliyiz, böylece tüm hasat ve çiftlikler vergiden muaf olmalı – öte yandan sığır ve davarların hepsi yükseltilmeli, çünkü hükûmet tedarik ve vergilendirme için bu kalemlere muhtaç.

Demiryolu kesildiği, stoklar yağmalandığı ve mahallî hükûmet iflas ettiği zaman Türkler muharebe sahasında tutunamayacak ve Almanya, sen Haziran de ben Temmuz, son bacakları üzerinde durduğunda sahil boyunca halk bizim gelişimizi sevinçle karşılayacaktır."[325]

CCIII Havran: Suriye'nin güneyinde bir mıntıka. Doğusunda Cebelidürûz, batısında Şeria vadisi, kuzeyinde Şam vadisiyle Lecâ platosu, güneyinde Belkā arazisi vardır.
CCIV Akabe: Ürdün'ün Kızıldeniz kıyısında bulunan bir liman şehri.

Mark, mektupla beraber Hicaz Demiryolunun kabaca çizilmiş bir haritasını göndermiş ve muhtemel saldırı noktalarını işaretlemişti.

* * *

5 Kasım 1914'te İngiltere, Türkiye'ye savaş ilân etti. Kısa bir zaman sonra Aubrey'e, Kâhire İstihbarat Bürosu'ndan, yani sonraki meşhur adıyla Arap Bürosu'ndan resmî teklif geldi. Aubrey, Hârbiye Nezâreti'ndeki mülakatında, "Türkçe'yi oldukça iyi biliyorum. Arapça ve Yunanca bilirdim ve kısa zamanda tekrar ilerletebilirim. Fransızca ve İtalyancada akıcıyımdır ve Almanca ve İspanyolcam idâre eder" diye kendisini tanıttıktan sonra George Lloyd ile beraber Aralık 1914'te Kâhire'ye geldi. [326]

The Times gazetesi muhabiri Philip Graves ve amcası, eski Selânik konsolosu ve İttihâtçıların Dâhiliye Nezâreti'nin müşaviri Robert Graves de İstanbul'dan gelerek kendilerine katıldı. Lawrence birkaç gün önce gelmişti. Aubrey bu kısa boylu arkeologla ilk defa karşılaşıyordu. Filistin Keşif Fonu tarafından Sina Yarımadası hakkında istihbarat toplamaları için arkeolog kimliği altında Antep Karkamış'a gönderilmişler, harp başlayınca da Arap Bürosu'na nakledilmişlerdi. Bu Fon, 1865'de Kraliçe Victoria'nın liderliğinde bir grup akademisyen ve din adamı tarafından kurulmuştu ve maksâdı görünüşte Filistin'de târihî ve arkeolojik çalışmalar yapmaktı. Hâlbuki Fonun gönderdiği arkeologlar, toprağın altından târih çıkarmaktan çok, toprağın üstündekini târihe gömmekle meşgullerdi. Aubrey, bu cemiyeti gayet iyi biliyordu, çünkü bir zamanlar babası Lord Carnarvon, Baron Lionel de Rothschild ve Churchill'in büyük amcası Lord Alfred Churchill de bu fonun mensuplarındandı.[327]

Arap Bürosu'nda, Aubrey ile Lawrence arasında yıllarca sürecek bir dostluğun temeli atıldı. Lawrence, Kâhire'den ailesine yazdığı 12 Şubat 1915 târihli bir mektupta Aubrey'i şöyle tarif ediyordu; "Sonra Aubrey Herbert var, şaka gibi; fakat çok iyi biri. Okuyamayacak ve birini fark edemeyecek kadar miyop. Türkçe'yi

iyi konuşuyor, ayrıca Arnavutça, Fransızca, İtalyanca, Arapça ve Almanca biliyor... Bir zamanlar Balkan Birliği'nin,[CCV] İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin ve Arvanut İhtilâl Komitesi'nin reisiydi. Yemen ve Balkan Savaşlarında Türklerle dövüştü ve Onların hepsiyle dost."[328]

Şubat 1915'te eşi Mary de Kâhire'ye geldi. Casusluk Aubrey'in hayatıydı, ömrünün çoğu bu yüzden yurtdışında geçiyordu. Eşi ve çocukları sonra geliyordu. Evdeyken bile devamlı yabancı misâfirleri olduğundan, kocasının yüzünü görebilmek için Mary'nin böyle peşinden yurt dışına gitmesi gerekiyordu. Arap Bürosu'nda kocasına, karakterine pek uymayan sıkıcı işler verilmişti. Türk, Ermeni, Arnavut ve Arap mahkûmları sorguya çekiyor ve boş zamanlarında Türkler arasında dağıtmak üzere propaganda ilânları hazırlıyordu. Sorguladığı bazı mahkûmların hali içler acısıydı. Eline sarılıp öpen Arnavut bir mahkûmun başından geçenleri Aubrey şöyle anlatıyordu; "Bir Arnavut korkunç şeyler yaşamış. Karadağ tebaasıymış, müslüman olduğu için Podgoritsa'dan sınır dışı edilmiş. İstanbul'da Karadağ vatandaşı olduğu için tevkif edilmiş ve sürülmüş; Mısır'da Türkiye'den geldiği için hapsedilmiş ve hapiste anti-Türk olduğu için Türklerden dayak yemiş."[329]

Lawrence'a, Türkleri tanıması için İngiliz askerlerinin okuyacağı bir el kitabı, Aubrey'e de Türk ordusunun mevzilerini gösteren bir harita hazırlamak vazifesi verilmişti. Bu tip işlerle uğraşmak ne Aubrey'in ne de Lawrence'ın maceracı ruhunu tatmin etmiyordu. Aubrey 9 Şubat'ta Mark'a yazdığı mektupta, küçük halkları korumak için hâlâ harekete geçmediklerinden yakındıktan sonra şöyle diyordu:

"Suriye'de ne yapıp ne yapmayacağımız hususunda burada farklı fikirler var. Benim hissim kesinlikle şudur. Biz burada müstahkem bir sandalyedeyiz. Eğer bu pozisyonu terk

CCV Balkan Harbi'nde Türkiye'ye karşı James D. Bourchier tarafından kurulan Balkan Ligi.

edersek kendi başımıza ve diğerlerinin başına belâ alırız. Yeni mecburiyetlere bulaşırız, bazıları tahmin edilebilir ve bazılarını ise tahmin etmek imkânsız. Suriye'ye girdik. Suriyeliler, kurtarmaya gelmemiz için, MAYA gibi kabaracaktır. O zaman Türkler gelecek ve Suriyelileri yiyecektir ve onları kurtarmak işi bize kalacaktır... Yine yerliler, eğer yaşayan en basit ruhlar değillerse, ki ben olmadıklarına inanıyorum, bize birkaç küçük sual soracaktır. Türklerin boyunduruğunu kırmak iyidir, diyecekler, fakat ondan sonra bizi Fransızlara vermeye mi niyetlisiniz, eğer öyleyse hürriyet için dövüşmüyorsunuz demektir. HAYIR. Biz burada bir imparatorluğun geleneksel ve en iyi hududuna sahibiz, kum ve deniz, bırakın buna sadık kalalım... Bir politika geliştirmeye başladım, Türk Ordusu el kitabının tamamını ezberlemem için bana vererek buna mâni olmaya çalıştılar ve Türk birliklerinin hareketlerini üzerinde göstermem için büyük bir Türkiye haritası verdiler. Tanrıya şükür uşağım Johnny Allan yanımdaydı, haritayı o hazırladı. Zavallı George Lloyd hasta, gıda zehirlenmesi, fakat inşallah kötü değil."[330]

Mark ise 1 Nisan 2030 târihini koyduğu mektubunda Aubrey'e şöyle cevap verdi:

"Mektubundan anladığım kadarıyla hâlâ Türkleri tutuyorsun. Hiçbir zaman kendimi ait hissetmediğim [İngiliz-] Osmanlı Cemiyeti'nden bir toplantıya katılmak için bir dâvet aldım... Hemen McKenna'ya[CCVI] telgraf çektim ve umarım tüm bu kalabalık dikenli tellere sürüklenir – ha! ha! Bu seni nasıl sinirlendirmiştir ha! ha! tekrar. Siyâsetin yanlış. Türkiye durdurulmalı. İzmir, Yunan olmalı. Antalya, İtalyan; Güney Mersin ve Kuzey Suriye, Fransız; Filistin, İngiliz; Mezopotamya, İngiliz ve geri kalan her şey Rus – İstanbul da dâhil. Noel Buxton ve ben Ayasofya'da Te Deum'u[CCVII] söyleyeceğiz ve Hazret-i Ömer

CCVI Reginald McKenna (1863-1943): King's College ve Cambridge'de okudu. 1911- Mayıs 1915 arası Dâhiliye Nâzırlığı, 1915-1916 arası Mâliye Nâzırlığı yaptı. Siyâsetten ayrılınca Midland Bankası'nın başına geçti.

CCVII Te Deum: Hristiyanlığın erken devirlerine ait Latince bir ilahi.

Câmii'nde Nunc Dimittis'i.[CCVIII] Tüm cesur küçük milletlerin şerefine Galce, Lehçe, Keltçe ve Ermenice söyleyeceğiz. Sonra Bursa'da Yeşil Câmi'de 'Over the Asp and the Basilisk shalt thou triumph'u[CCIX] söylerken, ellerinden ve ayaklarından bağlanmış Enver ve Aubrey ile onlara bir taht hazırlayacağız. Türk halkı bundan hoşlanacaktır.

Başıboş bir köpek oldun ve sana dediğimi yapmadın. Akabe'de bir ofisin olmalı – ve sen Suriye'ye kehanetler, akrostikler, anagramlar vs. yağdırmalısın.

İşte bir kehanet;

Tek kollu Sultan tek kollu domuza
sarığını sattığında o zaman
Osmanlı Hanedanı düştü.

Bir Yahudi ve bir domuz tek bir tabaktan
Müslümanların ekmeğini yediğinde işte o zaman
Türkler geri döndürülecek.

Sen ne halta yararsın, dua etmeye mi?

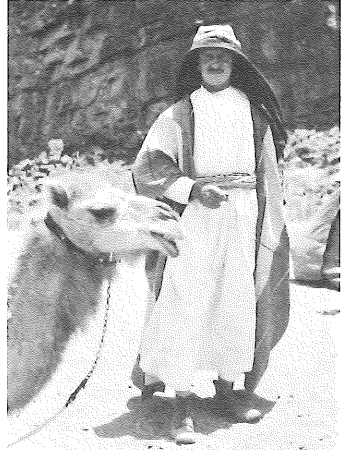
Tüm tanıdıklarımı İstanbul'a saldırmaya ve ele geçirmeye teşvik ediyorum – oradan da Viyana…

Sana verecek başka haberim yok – sadece çalışmalısın – Suriye'deki fesadı tahrik et ve [böylece] Almanları katlettireceksin ve Türklerin ayağı kayacak – üzülmeye devam et – şarklıları asla uzun müddet yalnız bırakma. Kendini onlarla dövüşecek gibi hissetmiyorsan doğru insanlara para ve mermiler gönder – Türklere bir an bile huzur verme."[331]

Bu mektup her ne kadar bir 1 Nisan şakası olsa da, her

CCVIII Nunc Dimittis: Luka İncilinin ikinci kısmında geçen bir metinden bestelenen Latince bir ilahi.
CCIX İncil'de Eski Ahit'te geçen bir metin.

şakada biraz hakikât olduğundan Aubrey sinirlenmişti. O, bu mücadeleyi ulus devletlere dayanan Yeni Dünya Nizamı için veriyordu, büyük devletler topraklarına toprak katsın diye değil. Mark'a, "Bu hürriyet ve küçük halklar için bir savaş, Fransız finansçılar için değil" diye cevap verdi.[332]

Albay Stewart Francis Newcombe

Arap Bürosu, Albay Clayton'un[CCX] idâresindeydi, fakat arada Albay Newcombe[CCXI] vardı ve Aubrey ondan hiç haz etmiyordu. Albay Newcombe'den kurtulmak için Albayın aleyhinde bir rapor tertip etti, fakat raporu Londra'ya göndermek yerine yanlışlıkla Newcombe'nin kendisine gönderdi. Artık ikisi de birbirlerinden bir an önce kurtulmak istiyordu. 1915 Şubat'ının ortalarında Aubrey, Akdeniz sahilinde Türk ordusunun hareketleri hakkında istihbarat toplamak için bir savaş gemisine gönderildi. Doğu Akdeniz'de gemiyle Hayfa, Beyrut, İskenderiye limanlarında dolaşırken Gelibolu Deniz Harekâtı başlamıştı bile.

CCX Gilbert Falkingham Clayton (1875-1929): İngiliz asker ve istihbaratçı. Kraliyet Askerî Akademisi'nde okudu. 1898 Sudan seferinde Lord Kitchener'ın emrinde vazife yaptı. 1900'de Mısır ordusuna tâyin edildi. 1910'de tekâüde ayrılıp Sudan hükûmeti için çalıştı. 1913'te Kâhire'de istihbarat müdürü oldu. Cihan Harbi'nde istihbarat subayı olarak tekrar orduya döndü. Türklere karşı Arap isyânını tertip etti. 1917'de tuğgeneralliğe terfi etti. 1919'da Mısır Dâhiliye Nezâreti'ne müşavir oldu. 1922'de Mısır istiklâline kavuşunca bu vazifeden ayrıldı.

CCXI Stewart Francis Newcombe (1878-1956): İngiliz casus. Galler'de doğdu. Kraliyet Askerî Akademisi'nde okudu. İkinci Boer Harbi'ne iştirak etti. 1901 ve 1911 arası Mısır ordusunda vazife yaptı. Filistin Keşif Fonu tarafından Sina Yarımadasını araştırma vazifesi verildi. Bu araştırmayı Leonard Woolley ve Lawrence ile beraber yürüttü. Harp Başlayınca Kâhire'de Gilbert Clayton'un yardımcısı oldu. Gelibolu Harbi'ne katıldı. Arap İsyanında Lawrence ile beraber çalıştı. 1917 sonunda Türklere esir düştü. Fransız bir kadın sayesinde Bursa'daki esir kampından kaçarak İstanbul'da saklandı. Harbin sonunda Türkler ile İngilizler arasında sulh görüşmelerinde aracı oldu.

-18-

MEDENİYETLER ÇATIŞMASI

Büyük ihtimâlle Mustafa Kemal olmasaydı Osmanlılar Gelibolu seferini kaybedeceklerdi, ki bu, tüm dünyayı büyük bir belâdan kurtarmış olacaktı. Rus İhtilâli ve Soğuk Savaş olmayacaktı ve Cihan Harbi bir yıl evvel bitmiş olabilirdi, fakat Mustafa Kemal herhangi bir kimseyi belâdan kurtarmaya inanmaz ve İstanbul'daki otoriteleri merhametsizce rahatsız etmeye devam eder.

Louis de Bernieres – Kanatsız Kuşlar

Rusya, ölmek üzere olan Türkiye'den payını almak için harbe girmişti ama Tapınakçıların onu bu yağmaya ortak etmek gibi bir niyeti yoktu. Harp başlar başlamaz cephelerde ağır kayıplar veren Rusya'da Çarı devirmek için ihtilâl hazırlıkları ve işçi grevleri son sürat devam ediyordu. İstanbul'a gemilerle varıp Türkleri savaştan çıkartarak Karadeniz üzerinden müttefiğine yardım götürmek isteyen İngiltere'nin, bu yüzden Çanakkale'den geçmemesi gerekiyordu. Öyle de oldu. Müttefiklerin donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçemeyince Gelibolu'ya çıkarma

yaparak kara ordusu ile yolu açma kararı alındı. Anzak ordusunun başında bulunan General Birdwood'a[CCXII] Gelibolu'ya gitme emri verildi. Generalin yardımcısı, Aubrey'e kendi ekibine katılmasını teklif etti. Teklifi kabul eden Aubrey, Yeni Zelanda Tümeni'nde tercüman ve istihbarat subayı olarak orduya katıldı.

Yola çıkmadan evvel son günlerini Mısır'da karısı ve ziyâretine gelen arkadaşları ile eğlenerek geçirdi. Türklere esir düşme ihtimâllerine karşı onlara Türkçe, "Beni öldürmeyin. Ben Herbert Efendi'nin bir dostuyum" demeyi öğretti.[333] Mart ayında kardeşi Mervyn geldi. Yeni vazifesi Kâhire'deydi. O da ağabeyi gibi orduya katılmak istiyordu, fakat Hâriciye Nezâreti müsaade etmiyordu. Aubrey Nisan'ın ilk haftası sefer için son hazırlıklarını yaptı ve arkadaşlarıyla vedalaştı. İçlerinde Bektaşî şeyhi olan bir Arnavut da vardı. Yola çıkmasına üç gün kala Elsie geldi, böylece Cihan Harbi'nin en tehlikeli savaşına gitmeden önce oğlunu görmüş oldu. 12 Nisan'da Aubrey, uşağı Johnny Allan'ı da alarak Türk dostları ile savaşmak için İngiliz ordusunun toplanacağı Limni adasına gitti.

Limni, Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlı topraklarına katılmış, fakat İttihâtçılar Balkan Harbi'nde burayı da kaybetmişlerdi. Baharla beraber ada yeşile bürünmüştü ama Aubrey'in çok sevdiği, Girit, Kıbrıs ve diğer adalardaki anemon çiçekleri burada yoktu. Aubrey, bir yere ilk gittiğinde her zaman yaptığı gibi, adadaki Rum eşkıyalar ile tanıştı. Christos adında bir eşkıyayı kendisine ikinci uşak olarak tuttu. Harbi kaybedeceklerini şimdiden görebiliyor, sadece donanmanın yer aldığı bir deniz

---

CCXII William Riddell Birdwood (1865-1951): Bombay Hükûmeti müşavirlerinden birinin oğlu olarak Hindistan'da doğdu. 1899'da Güney Afrika savaşına gitti. Harpten sonra Lord Kitchener'ın yardımcısı oldu. 1912'de Hindistan Hükûmeti Nâzırı oldu ve 1914 sonunda Mısır'a gönderilen Avustralya ve Yeni Zelanda (Anzak) Birliklerinin başına geçirildi. Deniz Harekâtı'nın başarısız olması üzerine Nisan ayında Gelibolu'ya çıkarma yaptı. Çanakkale Harbi kaybedilince Aralık 1915'ten itibâren birliklerini geri çekti. Anzak ordusu ile 1916'da Fransa'ya gönderildi. 1920'den itibâren Hindistan Ordusunda vazife yaptı ve tekâüde ayrıldı.

harekâtıyla İstanbul'a yürümek isteyen Churchill'den nefret ediyordu; "Winston'un [Churchill] adı herkesin içini öfkeyle dolduruyor. Roma imparatorları kendilerini popüler kılmak için köleleri öldürürdü, o ise kendini meşhur etmek için hür adamları öldürüyor. Eğer bu darbeyi [deniz harekâtını] denemeseydi ve ordu ile birlikte hareket etseydi İstanbul'a çok daha az bir kayıpla varabilirdik."[334]

Çıkarmadan önce Aubrey, adaları gezip malzemelerin taşınması için halktan eşekler ve katırlar satın aldı. Askerlerin neşesi yerindeydi, hatta eşeklerden birini maskot bile yapmışlardı. Fakat 25 Nisan'da Anzak birlikleri filikalarla Kabatepe yerine yanlışlıkla bugün Anzak Koyu olarak bilinen sahile çıkarma yapınca bu neşeleri biraz kaçtı. Türklerin geç farketmesi sayesinde çok fazla kayıp vermediler ama malzemeleri henüz gelmediği için yağan yağmurla beraber sahilde berbat ve soğuk bir gece geçirdiler. Ertesi gün Müttefikler topları karaya çıkardılar ve askerler sahildeki uçurumda kendilerine sığınaklar buldular. Aubrey de bir yeraltı sığınağını iki kişiyle paylaşıyordu. Çıkarmayı fark eden Türkler taarruza başlamıştı. Her iki taraftan da askerler biçilirken Aubrey, çatışmayı sığınağından izliyor ve yakalanan esirleri sorgulayarak karşı cephe hakkında malûmat toplamaya çalışıyordu. Kurşunlar bazan bulunduğu sığınağa da geliyordu. Yukarıdan püskürtülseler de Anzaklar sahile siperler kazıp mevzilerini korumayı başarmışlardı. Ama şimdiden saçları, gözleri ve ağızları kumla ve burunları da ateş esnasında ölen katırların cesetlerinin kokusuyla dolmuştu.

Türk tarafında çıkarmayı ilk fark eden kumandan, Aubrey'in bir buçuk sene evvel Pixton Park'ta ağırladığı Selânikli Mustafa Kemal olmuştu. Yolda karşılaştığı, cephaneleri bittiği için Anzak Koyundan geri çekilen askerleri durdurup tekrar düşman ateşinin altına göndererek İngilizleri şaşırtmış, fakat askerlerin süngülerinden başka bir şeyleri olmadığı için hepsi ölmüştü. Mustafa Kemal, çıkarmanın olduğu koya gelen 57. Alayı da ileri sürdü ve alayın hemen hemen bütün erleri öldü. Harbin henüz başında oldukları için Kumandan Esad Paşa[CCXIII] askerleri

CCXIII Mehmed Esad Bülkat (1862-1952): Türk asker. 1862'de Yanya'da dünyaya

bu şekilde harcamaması için Mustafa Kemal'i ikâz etmek mecburiyetinde kaldı. Ölüme gönderdiği müslüman askerlerin şehit olmak için gözünü kırpmadan can verişini gören Mustafa Kemal, onların bu inançlarını arkadaşı Madam Corinne'ye[CCXIV] şöyle yazıyordu:

"Askerlerim pek cesur ve düşmandan daha mukavemetlidirler. Bundan başka, hususî inançları, çok defa ölüme sevk eden emirleri yerine getirmelerini çok kolaylaştırıyor. Filhakika, onlara göre iki semavî netice mümkün. Ya gazi veya şehit olmak! Bu sonuncusu nedir, bilir misiniz? Dosdoğru Cennete gitmek... Orada Allah'ın en güzel kadınları, hurileri onları karşılayacak ve ebediyen onların arzularına tâbi olacaklar. Ne saadet!"[335]

Türk cephesindeki zavallı askerler din uğrunda cihat ettiklerini sanarak seve seve can veriyorlardı ama aslında Alman Yahudilerinin ve Enver gibi İttihâtçıların ihtirasının kurbanı oluyorlardı.[CCXV] Türkiye'nin müttefiki olan Avusturya'nın İstanbul Sefiri Johann von Pallavicini,[CCXVI] İngiltere'nin ihtilâlci lideri

---

geldi. 1887'de Hârbiye'yi bitirdi. Hizmete başladıktan kısa bir zaman sonra ailesini vurup intihara kalkıştı. Hârbiye Mektebinde Mustafa Kemal, Enver, Kazım Karabekir gibi İttihâtçılara hocalık yaptı. İttihâtçıların ordu içindeki çalışmalarına mâni olmadığı için İhtilâlden evvel 11 Haziran 1908'de açığa alındı ve mahkemeye verildi. Cihan Harbi başında 3. Kolordu ve Arıburnu Kuzey Grubu Kumandanlığına tâyin edildi. 1919'da tekâüde ayrıldı.

CCXIV Madam Corinne: Bahriye Nezâreti tercümanı İtalyan asıllı Tabip Miralay Luigi Bey'in kızı ve askerî tabip ve hıfzıssıhha müderrisi Ferdinand Paşa'nın (1843-1905) yeğenidir. Mustafa Kemal'in Balkan Harbi'nde Vize muharebesinde ölen arkadaşı Ömer Lütfi'nin duluydu. Mustafa Kemal bu kadını fırsat buldukça ziyâret eder ve sık sık mektuplaşırdı.

CCXV Cihan Harbi'nin mukaddes bir savaş olmadığını anlayan ve Alman üstlerine karşı çıkan Türkler de yok değildi. Mesela bir seferinde bir Alman subayı kavga ettiği on üç Türk subayını vurmak mecburiyetinde kalmıştı. Başka bir hâdisede de firar etmeye çalışan 24 Türk subay ve askeri, dört Alman subayı tarafından öldürülmüştü. Bu Türklerin arkadaşları da bu dört Alman subayını öldürmüştü (Keith Jeffery, MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949, Bloomsbury, Londra 2010, s. 125).

CCXVI Johann Markgraf von Pallavicini (1848-1941): Avrupalı diplomat. İtalya'da doğdu. Avusturya-Macaristan Hâriciye hizmetine girdi. Berlin, Paris ve Londra'da vazife yaptı. İhtilâlden iki sene evvel İstanbul'a sefir tâyin edildi. Ermeni sürgününe şahit olmasına rağmen sesini çıkarmadı ve 1918'de harbin sonunda konsolosluktaki tüm evrakları yakarak Viyana'ya kaçtı.

Oliver Cromwell'in karısının mensup olduğu Cizvitçi Pallavicini ailesindendi. Diğer müttefikleri Almanların Şark İstihbarat Bürosu şefi Baron Max von Oppenheim,[CCXVII] Rothschild'lerin ortağı olan meşhur Oppenheim ailesinin bir ferdiydi. Baron Oppenheim, bir yandan Arap memleketlerini dolaşarak Müslümanları İngilizlere karşı cihada teşvik ediyor, bir yandan da İttihâtçılardan nefret eden Arapların yok edilmesini arzu ediyordu. "Vazifesi, hükûmetten kesinlikle hoşnut olmayan ileri gelen Arap şairleri, memurları, mebusları ve münevverleri yok etmek olduğu halde hükûmet niye sadece birkaç kimsesiz garibanı asıyor?" diye sorarak Suriye Vâlisi Cemal Paşa'dan Araplara karşı daha sert davranmasını istiyordu.

Türkler gibi kendi rızalarıyla can vermedikleri için, İttihâtçılar harp esnasında Ermenileri sürmek mecburiyetinde kalmışlardı. Oppenheim, bu tehciri ve tehcir esnasında yapılan Ermeni katliamlarını tasvip ediyor ve masum Ermenilere acıyıp insanlık gösteren subayları da azarlıyordu.[336] Kısacası, hem İngiliz hem Alman saflarında yer alan Tapınakçıların kurduğu bir oyun olan bu savaşın mukaddeslikle bir alakası yoktu ve Çanakkale sadece üç yıl sonra zaten geçilecekti. Ama târihçi Ferguson'un dediği gibi Türkler bunun farkında değildi; "Irak'taki Hintli askerlerin isyânlarında olduğu gibi, Gelibolu'daki Türk askerlerinin şevki de mukaddes savaş üzerine kurulu Alman stratejisinin hakikaten işe yarıyor olabileceğine işaret etmekteydi."[337]

CCXVII Max Freiherr von Oppenheim (1860-1946): Alman Yahudisi casus ve arkeolog. Almanya Cologne'de doğdu. Tapınakçılardan Oppenheim ailesinin bir ferdiydi. Arapça öğrendi ve Ortadoğuyu gezdi. 1896 yılında ataşe olarak Kâhire'deki Alman konsolosluğunda çalışmaya başladı. İngiliz sömürgesi altında yaşayan Müslümanları ayaklandırmak için faaliyetlerde bulundu. Arkeolojiye meraklıydı. 1912'de Karkamış'da Lawrence ile görüştü. Cihan Harbi başlayınca Berlin'de Şark İstihbarat Bürosu'nu kurdu. İngiliz vatandaşı Siyonist lider Chaim Weizmann'ın kız kardeşi Mina Weizzman onun emri altında Almanya için casusluk yapıyordu. 1915'te propaganda için İstanbul'a geldi. İstanbul'da Emir Faysal ile görüştü. İttihâtçıların Ermeni katliamlarını destekledi. Harpten sonra kendini tamamen arkeolojiye verdi ve kendi müzesini kurdu. Kendisi de Yahudi olmasına rağmen İkinci Cihan Harbi'nde Nazileri destekledi ve dostu olan Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni'yi Hitler ile görüştürdü.

Müttefik Ordusunun İngiliz Kumandanı Ian Hamilton,[CCXVIII] 6 Mayıs'ta saldırı emri verdi. Üç gün süren çok kanlı bir savaş oldu. Aubrey diğer generaller savaşa iştirak ettiği halde gemisinden hiç ayrılmayan Hamilton'dan hoşlanmıyordu. İki düşman siperi arasında her iki taraftan da binlerce ölü ve ağlayan, çığlık atan yaralılar vardı ve o bunları görmüyordu. Aubrey konuştuğu esirlerden, Türklerin, İngilizlerin esirleri öldürdüğünü düşündüklerini öğrendi. Demek bu yüzden teslim olmaktan korkuyorlardı. Hemen eline bir megafon alarak Türk siperlerine en yakın noktaya gitti ve karşı siperlere eğer teslim olurlarsa kendilerine zarar verilmeyeceğini anlatmaya başladı. Fakat aldığı cevap, bulunduğu yere yağan mermi ve bombalar oldu. Üstübaşı çamur içinde kalmıştı ama yine de megafonla Türkleri kızdırmak hoşuna gitmişti. Diğer günlerde işi eğlenceye vurmaya ve elindeki megafonla kâh ezan okuyarak kâh Türkçe "Ateş etmeyin, biz kardeşiz!" diye bağırarak Türk askerlerini şaşırtmaya çalıştı.

İki siper arasındaki ölülerin kokusu ve yaralıların çığlıkları artık dayanılmaz bir hal almıştı. Cesetlerin hastalık yayacağını düşünen Aubrey, ölülerin gömülmesi için bir ateşkes ayarlamayı düşündü. Karşı taraftan Mustafa Kemal ile gizlice buluştu ve bir günlük mütareke ilân etmeye karar verdiler.[338] Aubrey, General Birdwood'u mütarekeye iknâ etti, fakat Hamilton hayır cevabı verdi. Bunun üzerine Aubrey, Hamilton ile yüz yüze görüşmek için 19 Mayıs'ta İmroz'a giderek karargâh gemisi Arcadian'a[CCXIX] çıktı. George Lloyd'u da yanına alarak Hamilton ile görüştü.

CCXVIII Ian Standish Monteith Hamilton (1853-1947): İngiliz asker. İngiliz işgali altındaki Korfu adasında doğdu. 1881'de Güney Afrika'da Boer Harbi'nde yaralanarak madalya aldı. 1898'de İkinci Boer Harbi'ne de iştirak etti. 1904'te Rus-Japon Harbi'nde Japon ordusunda vazife yaptı. 1907'de general oldu. Cihan Harbi'nin başında Hârbiye Nâzırı Lord Kitchener'le birlikte çalıştı. Gelibolu Harekâtında donanma Çanakkale Boğazı'nı geçemeyince kendisine karadan donanmanın önünü açma vazifesi verildi ve Akdeniz'deki Müttefik Güçlerinin başına geçirildi. Çanakkale Harbi'nden sonra askerî kariyeri bitti.

CCXIX SS Arcadian, Vickers tarafından 1899'da yolcu gemisi olarak inşa edildi. Cihan Harbi başlayınca savaş gemisine dönüştürüldü. General Sir Ian Hamilton tarafından Gelibolu Harekâtının başında karargâh olarak kullanıldı.

Çıkışta istihbaratçı dostu Compton Mackenzie[CCXX] ile karşılaştı. Mackenzie bu karşılaşmayı şöyle anlatıyordu:

"En son Oxford, King Edward caddesindeki bir yurdun tepesinde gece yarısına yakın karşılaştığım birinin görünüşünü anlatmalıyım. Duyduğum bir tıkırtı üzerine camı açtığımda Aubrey Herbert içeride peyda olmuştu. Christ Church Koleji'nden Balliol Koleji'ne çatıları, olukları, korkulukları, boruları ve pencere pervazlarını kullanarak dönüyordu. Aubrey Herbert'ı tanıyan herkes, 1915'teki o mavi Mayıs gününde Arcadian'ın kenarında onun geldiğini görünce insanın kalbinin nasıl çarptığını anlayacaktır. Ölüleri gömmek maksâdıyla bir ateşkes ayarlamak için Sir Ian'dan izin istemeye Anzak'tan gelmişti. Güvertenin etrafında hızlı çaprazlar çizerek dolaşırken onunla uzunca bir hoş beş etmek fırsatını buldum. Çünkü Aubrey o kadar miyoptu ki hakikaten düz bir şekilde yürüyemeyecek kadar az görüyordu. Zaman zaman kolumu sıkıca tutarak ve "Canım bunu yapmalıyız" veya "Gülüm şunu yapmalıyız" diye haykırarak galiba Türklerin dertleri ve karakterlerinin güzelliği hakkında bir nutuk atıyordu. Etrafta zikzaklar çizerken birden arkamızdan bir şeklin bizi tâkip ettiğini fark ettim. Şeklin ne olduğunu anlamak için bir an durup bakmaya ve emin olmaya cesaret edemedimse de bir tehdidin ve karaltısından anlaşıldığı kadarıyla şeytanî bir tehdidin kesinlikle farkındaydım. Sonunda cesaretimi toplayıp başımı çevirdim. Yüzü sinirden kıpkırmızı ve bir çift suikastçıyı tâkip edermiş gibi güvertede arkamızdan yavaş yavaş yürür bir halde Arcadian'ın kumandanını gördüğümde yaşadığım dehşeti bir hayal edin. Çaresizlikten bana bir baygınlık hali geldi. Paragöz bir adam gibi dışarı fırlamış gözleri, güvertenin bir köşesinden diğerine kıvrımlı bir çizgi halinde uzanan mürekkep lekelerine kitlenmişti.

CCXX Sir Edward Montague Anthony Compton Mackenzie (1883-1972): İngiliz casus. Oxford Magdalen Koleji'nde târih okudu. Mezûn olduktan sonra romanlar yazmaya başladı. Cihan Harbi başlayınca General Ian Hamilton'un vasıtasıyla 1915'te Royal Marines'e katıldı. Gelibolu Hatıralarını 1929'da neşretti. 1916'da Atina'da askerî kontrol subayı oldu. Bir sonraki sene Ege İstihbarat Müdürü oldu.

Aubrey'e baktım. Evet, işte ceketinin cebinde, veya daha doğrusu cebinin dışında duran ve attığı her adımda damlayan bir dolma kalem vardı. Korkak rolüne büründüm.

"Aubrey" dedim, "Şimdi koşmalıyım ve bu arada sanırım kalemin sızdırıyor veya başka bir şey olmuş."

Arcadian'ın kumandanını tekrar sakinleştirmek için neler yapıldı hatırlamıyorum, fakat on gün sonra sahile gittiğimizde o mürekkep lekelerinin hâlâ göründüğünü hatırlıyorum."[339]

Hamilton ateşkes için izin vermemişti ama iknâ olmuş gibiydi. Aubrey ve Hamilton gemide konuşurken Mustafa Kemal de harekete geçmiş ve beyaz bayrakla bir Hilâl-i Ahmer[CCXXI] memuru siperden çıkmıştı. Fakat İngilizler adamı yanlışlıkla vurmuş ve İngiliz bir general araya girerek çatışmanın yeniden alevlenmesine son anda mâni olmuştu. Nihayet Hamilton Aubrey'e, gidip Türklerle konuşmasını söyledi. Aubrey yanına istihbarattan bir adam alıp sahil boyunca ilerledi. Kızgın bir Arap subay ve Türk bir teğmen ile buluştular. Gelinciklerle bezenmiş bir tarlada oturup sigara içerek, Mustafa Kemal'in Hârbiyeden sınıf arkadaşı Ohrili Kemal Bey'in gelmesini beklediler. Kemal Bey gelince gözlerini bağlayıp, Aubrey'in yanındaki istihbaratçı ile beraber ateşkes şartlarını görüşmesi için karargâha gönderdiler.

CCXXI Hilâl-i Ahmer (Kızılay), ilk defa 1868'da kuruldu. II. Meşrûtîyet'ten sonra fesh edildi ve 1911'de İttihâtçılar tarafından tekrar kuruldu. İlkinde olduğu gibi Cemiyetin kurucuları arasında Hahambaşı Haim Nahum başta olmak üzere çok sayıda Yahudi de vardı. Edirne Hahambaşısı Hayim Moşe Becerano'nun kızları Raşel ve Diyamanti de Edirne'deki Hilâl-i Ahmer hastanesinin müdürleriydi. Becerano Bükreş'te Alyans mektebinde İbrânîce hocası iken, Osmanlı Hahambaşısı Haim Nahum tarafından Edirne Hahambaşısı tâyin edilmişti. M. Kemal, Edirne'de alay komutanı iken sık sık Becerano'nun evine gider ve kızları ile ahbaplık ederdi. Sofya'da ataşe iken de irtibatını koparmadı. Çanakkale Harbi'nden sonra yanına gidip uzun bir müddet kaldı (Maureen Jackson, Mixing Musics, Stanford Unv. P., Kalifornia 2013, s. 183). Becerano, Haim Nahum'dan sonra 1920'de Osmanlı Hahambaşısı oldu. Türk-Yunan Harbi'nde Ankara'yı destekledi. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hahambaşısı oldu. M. Kemal kendisini çok severdi, Becerano bir keresinde hasta olduğu zaman başyaverini yardımcı olması için yanına göndermişti (Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, Gözlem, İstanbul 1995, s. 212). Aynı aileden Leon Becerano (Bejarano), Vehbi Koç ile Beko'yu kurdu. Beko'nun 'Be'si, Becerano'dan gelmektedir.

Ohrili Kemal gittiği yolu anlamaması için bazan yaya, bazan at, bazan da sedye üstünde dolaştırıla dolaştırıla götürülürken Aubrey de Türklerin tarafında rehin olarak kaldı. Türkler de onun gözünü mendille bağlayıp bir ata bindirdiler. Kumandanlarının bulunduğu çadıra götürürlerken atın yularını tutan asker, sigara içmek ve çiçek toplamak için yuları bırakıverdi. Türk subayın askeri îkâz etmesi üzerine Aubrey son anda gözü kapalı bir şekilde uçuruma uçmaktan kurtuldu. Görüşmeler iyi geçmişti. Ateşkes 24 Mayıs Pazartesi günü yapılacak ve sekiz saat sürecekti.

Ohrili Kemal, gözleri kapalı bir halde İngiliz karargâhına götürülürken (Australian War Memorial)

Aubrey yanındaki adamlarıyla beraber Pazartesi sabah 7.30'da Türklerle buluştu. Cesetlerin olduğu yere gittiler. Bir Hilâl-i Ahmer eri gelip, kokudan müteessir olmaması için Aubrey'e, üzerine kokulu antiseptik dökülmüş bir bez verdi. Yerde dört bin Türk'ün naaşı vardı. Yağan yağmur kanlarını temizliyordu. Yüzlerce yaralı çoktan can vermiş, geriye sadece iki yaralı asker kalmıştı. Ölenlerin çoğu Mustafa Kemal'in, "Ben size ölmeyi emrediyorum" dediği askerlerdi. Makineli tüfek biçmişti hepsini.

İki düşman siper arasında 10-15 metre gibi kısa bir mesafe olduğundan her iki taraf da diğer tarafı görebiliyordu. Aubrey Türk ordusundaki Arnavut askerlerle buluştu. Bazılarını daha önceden tanıyordu. Arnavutlar da Aubrey'i tanıdıkları için alkışlamaya ve tempo tutmaya başladılar, fakat bir yandan cenazeler gömülüyordu. Hürmetsizlik olmaması için Aubrey onları susturdu. Arnavutlara "Ölüleriniz için imâm ister misiniz?" diye sorduğunda ateist bir Arnavut gülerek kendi ruhlarının böyle iyi olduğunu söyledi.

Ateşkes esnasında defnedilen ölüler

İngilizler binlercesini öldürdüğü halde Türkler onlara karşı hâlâ çok kibardı. Türk ve Anzak askerleri, bir yandan birbirlerine sigara ikram ediyor, bir yandan da ölülerini gömüyorlardı. Bir grup Türk, Aubrey'e gelip etrafta hiç subayları olmadığını ve ölülerin ceplerinden para alacaklarını söylediler ve kendisinden şahit olmasını istediler. Saat 16'de Türkler tekrar gelip Aubrey'e bir emri olup olmadığını sordu. Vedalaşma zamanı gelmişti. Aubrey hem kendi askerlerini hem Türkleri toparladı. Ayrılırken, "Beni yarın vurursunuz" dedi. Türkler hep bir ağızdan, "Allah korusun!" derken Arnavutlar gülerek, "Seni asla vurmayız" diye cevap verdiler. Anzaklar "Goodbye" diye vedalaşırken Türkler de onlara "Uğurlar ola, güle güle gidesiniz güle güle gelesiniz" diyordu.[340] Ateşkesin ölüleri gömmek dışında bir faydası daha olmuş, Mustafa Kemal ateşkes esnasında Kızıl Haç üniforması giyerek, 'sahildeki bir çakıl taşı' gibi farkedilmeden düşman hatlarında dolaşmıştı.[341] İki taraf da siperlerine çekilirken Aubrey, "Bir Türk solumuzda en uca kadar uzaklaşmıştı, fakat yapılabilecek hiçbir şey yoktu,

başına bir şey gelmediğini umarım" diye yazdı.[342] Aubrey daha sonraki günlerde sık sık bu soldaki uç noktaya gitti.

Mütarekeden sonra Aubrey, Türk askerleri arasında oldukça popüler oldu. Bir keresinde çarpışmaların şiddetli bir anında Türk subaylar büyük bir kara tahtaya, "Binbaşı Aubrey Herbert buraya gelip bizimle yemek yiyecek mi?" yazıp siperden havaya kaldırdılar. Aubrey de karşı siperden aynı şekilde "Memnuniyetle" diye cevap verdi. Bunun üzerine iki taraf da ateşi kesdi ve Türkler, Aubrey'i alması için tarafsız bölgeye asker gönderdiler ve akşam yemeğini beraberce yediler.[343]

* * *

Çanakkale'de harp tüm şiddetiyle devam ederken Mary, Kâhire'den Londra'ya dönmüş ve başvekillik meskeninden kocasına haberler gönderiyordu. Haziran'da koalisyon hükûmeti kuruldu ve Winston Churchill vazifesinden alındı. Aubrey karısına, "Winston'a gelince, burada yeterince gördüğüm ölümler gibi bir işkenceyle ölmesini isterdim" diye yazdı.[344] Bu arada ateşkesteki dostluk yerini tekrar kin ve nefrete bırakmıştı. Sahilde binlerce insan ölüyordu. Ortalığa tamamen bir katliam hâkimdi. Mermiler ıslıklar çalarak yağıyor; gencecik askerler toprağa düşüyordu. Aubrey her gün gözünün önünde can veren askerleri görüyor ve bu vahşeti karısına tasvir ediyordu; "Sevgilim umarım çok sevimsiz şeyler görmek mecburiyetinde değilsindir. Ah senin için o kadar kahredici ki. Söylenecek tek bir şey kaldı; bir millet değil diğerini inciten, tüm gözü dönmüş bir kâinat..."[345]

Aubrey yanlış politikalar yüzünden Türkiye ve İttihâtçı dostları ile düşman olunduğuna üzülüyordu. Ona göre bu savaş, Türk düşmanı Gladstone'un,[CCXXII] Alman düşmanı Eyre Crowe'un,[CCXXIII]

CCXXII William Ewart Gladstone (1809-1898): İngiliz Liberal politikacı. Oxford'ta okudu. 1868-74, 1880-85, 1886 ve 1892-94 târihlerinde dört defa İngiltere Başvekilliği yaptı. Türk ve İslâm düşmanıydı.

CCXXIII Eyre Alexander Barby Wichart Crowe (1864-1925): Babası konsolos

Winston Churchill'in ve Noel Buxton'un politikalarının eseriydi. Savaşı sona erdirmek için Türklere esir düşerek İttihâtçı liderlerle temasa geçmeyi ve onları Almanya'dan ayrı münferit bir sulh için cesaretlendirmeyi düşündü. Neyse ki buna lüzum kalmadı. Türkiye Maşrık-ı Âzâm'ın başında bulunan Talât Paşa ve ekibi kendisiyle irtibata geçti. Aubrey 22 Haziran'da, yeni koalisyonda hâriciye nâzırı müşaviri olan arkadaşı Lord Robert Cecil'e, yani Cemiyet-i Akvâm'ın gelecekteki mimârına yazarak, Türkiye ile münferit bir sulh ihtimâli olduğunu söyledi; "İlerlediğimizi ve diyelim 1 Ağustos'ta Türk Hükûmetinin yenilmez olduğumuzu sandığı bir hâle geldiğimizi düşün. Arkadaşım Talât tarafından (Liberallerden de olabilir) bir Türk geliyor ve "[Çanakkale'den] şu ve şu şartlarla geçmenize izin veriyoruz" diyor. Buradaki kumandanlık hangi şartları kabul edebileceğimizi biliyor mu ve pazarlık salâhiyeti var mı?"[346]

Aubrey İngiltere'yi razı etmeye çalışırken, Talât'ın ekibinde bulunan Mustafa Kemal de Türkiye tarafında münferit sulh için uğraşıyordu. Bu fikrini Cemal Paşa'ya açtı ve İstanbul'da bir darbe yaparak hükûmet değişikliği yapmayı teklif etti. Cemal Paşa sadrazam, kendisi de hârbiye nâzırı olacaktı. Fakat Cemal Paşa korkunca bu iş yattı.[347] Lord Cecil de Aubrey'e cevap olarak bu mevzuda Rusya'ya bağlı olduklarını, şahsî barış teşebbüslerini henüz desteklemediklerini yazdı. Umutlar tükenmiş gibi duruyordu; ama Aubrey'in o sıralarda Yunanistan'da bulunan İngiliz taraftarı bir başka dostu, yani Prens Sabahaddin, Fransa'ya dönecek ve Doktor Nihad Reşad,[CCXXIV] Osmanlı'nın İsviçre Bern

olduğu için Almanya'da doğdu. Berlin ve Fransa'da okudu. 1885'te Hâriciye Nezâreti'ne girerek diplomat oldu. 1919'da Paris Sulh Konferansı'na müşavir olarak katıldı ve Konferansın sonuna doğru İngiliz heyetinin reisi oldu. Akrabalarının çoğu Alman olmasına rağmen Almanya'nın Avrupa için bir tehdit olduğunu düşünürdü. Almanya'daki sosyalistler, Bolşevikler ve İttihâd ve Terakkî Komitesi de dâhil tüm ihtilâlci ve terörist hareketlerin arkasında Yahudilerin olduğunu söylerdi.

CCXXIV Nihad Reşad Belger (1882-1961): Mustafa Kemal'in doktoruydu. Genç Türklerin adem-i merkeziyetçiliği müdâfaa eden Prens Sabahattin koluna mensuptu. İstiklâl Harbi'nde Milliyetçilerin Paris temsilcisi oldu. Yahudi işadamı Üzeyir Garih'in de müridi olduğu Mevlevî Şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'nin talebesiydi. Demokrat Parti'de Sağlık ve Sosyal Yardım Nâzırlığı yaptı. Ezanın Menderes tarafından aslına

sefiri Fuad Selim ve Reşid Beyden[CCXXV] oluşan bir ekip kurarak münferit sulh için teşebbüslerde bulunmaya devam edecekti.[348] Almancı Enver Paşa'nın kuyusu kazılmaya başlanmıştı.

28 Haziran'da Aubrey'in uşağı Johnny vuruldu ve tedavi için Mısır'a gönderildi. Temmuz'da da Aubrey Gelibolu'dan ayrılıp karargâhın kurulduğu İmroz'a gitti. İstihbarat toplaması için İzmir'in karşısındaki Midilli adasına gitmesi emredildi, fakat birden hastalandı. Mısır'a gönderilmemek için Türkiye'nin burnunun dibindeki Bozcaada'ya dinlenmeye gitti. Oradan da vazifesine dönüp Midilli'ye geçti. Burada yine, Arcadian'da karşılaştığı arkadaşı Compton Mackenzie'yi buldu. Yanında da eski dostu ve bir zamanlar dayısının konsolosluk yaptığı Girit'te jandarma olan eski İzmir itfaiye şefi Wilfred Vedova'yı gördü. Mackenzie'in altında casusluk yapıyordu. Hayatının büyük bir kısmını Makedonya'daki arazisinde geçiren Charles Hadkinson[CCXXVI] da buradaydı. Neredeyse tüm Balkan dillerini konuşabildiği için Genç Türk İhtilâlinde Aubrey ile beraber çalışmışlardı. Cihan Harbi başladığında da Pixton Park'ta Aubrey'in misâfiriydi. Şimdi de kendisine bağlı Anadolulu Rumlardan oluşan bir çetesi vardı ve Türklere karşı savaşıyorlardı. Midilli'deki ekibe katılan diğer bir arkadaşı da Konsolos Clifford Heathcote-Smith'di.[CCXXVII] Clifford,

---

iade edilip Arapça'ya çevrilmesi üzerine istifa etti. 1960 Askerî Darbesinden sonra Kurucu Meclis'te üyelik yaptı.

CCXXV Ahmed Reşid Rey (1870-1956): Servet-i Fünûn hareketinin şairlerindendir. İstanbul'da doğdu. 1890'da Mâbeyn kâtibliği ile saraya alındı. On altı yıl burada çalıştı. Rumeli Vilâyetleri Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa'nın isteği üzerine Manastır vâliliğine getirildi, fakat azl edilerek Ankara vâlisi yapıldı. 1912 yılı başlarında Kâmil Paşa kabinesinde Dâhiliye Nâzırı oldu. 1913 Ocağında Kabinenin düşmesi üzerine, Mısır'a ve oradan da Paris'e gitti. Mütarekeden sonra istanbul'a döndü. Dâhiliye Nâzırı ve Sevr anlaşması için gönderilen delegelerden biri oldu. Anlaşmayı kabul etmeyerek istifa etti.

CCXXVI Charles Hadkinson: İngiliz vatandaşıydı ama yirmi dört yıl Makedonya'daki çiftliğinde yaşadı. İngilizce dışında Fransızca, Almanca, İtalyanca, Türkçe, Yunanca, Bulgarca, Sırpça ve Arnavutça biliyordu. Daha sonra Kraliyet Donanmasına gönüllü olarak katılarak 'Omala' adlı geminin kumandanı oldu. Teğmen rütbesiyle Türk İstiklâl Harbi'nde Anadolu'da casusluk yaptı. Kardeşi Percival Hadkinson da İzmir'de casusluk yapıyordu ve İttihâtçıların İzmir Vâlisi Rahmi Beyle yakındı.

CCXXVII Clifford Heathcote-Smith (1883-1963): Cambridge'de okudu. 1908'de

İhtilâlde İzmir'de Hadkinson'un casus kardeşi ile beraber çalışmıştı.

Aubrey arkadaşları ile beraber Midilli ve diğer Yunan adalarında hakiki bir James Bond senaryosu yazıyordu ama kılık kıyafeti ne yazık ki James Bond kadar şık değildi. Hatta daha çok bir dilenci gibiydi. Bu mevzuda çok iddialı olan eşi Mary bile onun bu huyunu değiştirememişti. Mackenzie, Aubrey'in görünüşünü şöyle tarif ediyordu:

Aubrey Herbert Gelibolu cephesinde iken, 1915

"Aubrey Herbert hasta olduğu için yola çıkmak üzereydi, Mısır'a gönderilmemek için adalarda kalmayı kabul etmişti. Geçen Pazar Anzak'ı terk etmiş, Bozcaada'da birkaç gün geçirmişti, İmroz'a giden trol gemisi 4 Ağustos'ta kalkana kadar burada kalacaktı, bu yüzden muhtemelen beraber dönecektik. Soluk kanarya sarısı bir üniforma giyiyordu. Daha önce hiç bu ton bir haki rengi görmemiştim ve kendisine dikkat çeken bu tuhaflıktan bahsettim.

"Karımın aldığı bir kumaştan yapıldı" dedi belli belirsiz, fakat pencereye perde olarak mı yoksa üniforma olarak mı alındığını ifade etmedi. Ceketinde sadece üç tane düğme kalmıştı, ikisi birliğine, yani İrlanda Muhafızlarına ait normal pirinç düğmelerdi, diğeri ise yanmış badem gibi sokaktan bulunmuş

İzmir Konsolos Muavini oldu. 1915-18'de Selânik'te vazife yaptı. 1918-19'da Kraliyet Donanmasında çalıştı. 1921-22'de Arnavutluk Dıraç'ta, 1922-24'te Kazablanka'da, 1924-39'da İskenderiye'de konsolosluk yaptı. 1942'de Tahran Konsolos Muavini oldu. 1943'te Şövalye yapıldı ve 'Sir' unvanı aldı. İkinci Cihan Harbi'nde İtalya'da Müttefik Kontrol Komisyonu'nda vazife yaptı. 1956'da Ankara'da ticâret ataşesi oldu.

kahverengi buruşuk bir şeydi. Bir omzundaki apolette rütbesini yüzbaşı olarak gösteren üç tane yıldız vardı, fakat diğerinde teğmen gibi tek yıldız vardı. Kemeri yoktu ve bot ya da ayakkabı giymek yerine bir çift kırmızı Türk terliğiyle ayaklarını sürüyordu. Şapkası bir yerde bir darbe almıştı, bu yüzden kötü ve şişkin bir fötr şapka gibi duruyordu ve askeri teçhizatına son bir katkı olarak, bir kravat takmıyordu. Taşıdığı yıpranmış küçük kutuya bakarak, "Valizin mi?" diye sordum. "Hayır, hayır, o başka bir yerde. Bence uşağım Christo ona göz kulak oluyordur muhtemelen. Bu sadece bir daktilo"."[349]

Aubrey adalardaki vazifesini hallettikten sonra yeni saldırıya yetişmek için hızla Gelibolu'ya döndü. 6 Ağustos'taki ilk saldırıdan bir gün sonra Gelibolu'ya varabildi. Anzaklar Sarıbayır'a saldırırken diğer birlikler Suvla Körfezine çıkarma yapmıştı, fakat askerler ilerlemek yerine sahilde oyalanınca dört gün içinde 25 bin asker kaybettiler. Aubrey gelir gelmez mahkûmları sorgulamaya başladı. Elindeki iki Alman esire Türklere davrandığı gibi yumuşak davranmadı ve ağızlarından oldukça fazla malûmat aldı. 8 Ağustos'ta Anafartalar saldırısını ileri bir karakoldan izledi. Gözlerinin önünde insan kıyımı yaşanıyordu. Karşısındaki Mustafa Kemal, cesur Türkleri yine ölüme gönderiyordu. Hücûm emri verdiği bir süvari kumandanı duraklayınca ona, "Ne dediğimi anladınız, değil mi?" diye sormuş, asker de, "Evet, efendim. Ölmemizi emrettiniz" demişti.[350] Kumda yatan cesetlerin kokusu dayanılmazdı. Hastane ve doktorlar artık yaralılara yetişemiyordu. Türk yaralılar tamamen Aubrey'in merhametine kalmıştı. Ulaşabildiklerini tutup gölgeye çekiyor ve su veriyordu.

Harbin başında düşmanları hakkında en ufak bir fikirleri olmayan Anzak askerleri de harp esnasında Türkleri yakından tanıma imkânı bulmuş ve zamanla onlara karşı hürmet duymaya başlamışlardı. Aubrey bir tabyadan aşağıya bakarken birkaç

Türk'ün etrafta rahatça dolaştığını ve Anzak askerlerinin onlara ateş etmediğini gördü. Niye ateş etmediklerini sorunca askerlerden biri, "Şey" dedi, "onların üzerine ateş açmak merhametsizlik gibi geliyor insana, zavallı çocuklar. Herhangi bir zarar vermiyorlar". Bir diğeri de, "Bu Türkler sanki bu yer onlara aitmiş gibi etrafta yürüyorlar" diye savundu kendisini. Aubrey bu toprakların onların vatanı olduğunu söyleyince asker bunu hiç düşünmediğini söyledi.[351]

Mary Temmuz'un sonunda arkadaşları ile beraber yaralı askerlere hemşirelik yapmak üzere tekrar Mısır'a geldi. Aubrey de artık tükenmişti. Hastaydı ve ateşi vardı. 24 Ağustos'ta dizanteri teşhisiyle İskenderiye'ye gönderildi. Kendini karısının merhametli kollarına bıraktı ve üç hafta içinde toparladı. Ziyâretçileri eksik olmadı; Mısır Hıdivi de kendisini hastanede ziyâret edenlerden biriydi.[352] Bu arada Albay Clayton onu tekrar Arap Bürosu'na çağırıyordu. Ne kadar yorgun olursa olsun maceraya hayır diyemezdi. Eylül sonunda Büroya döndü. Fakat vaziyet umduğu gibi çıkmadı; yapacak hiç bir iş yoktu. Günleri boş boş geçiyordu, sıkılmıştı. Hastalığı tekrar arttı. 12 Ekim'de İngiltere'ye gidecek hastane gemisine bindiğinde İngilizler de artık yavaş yavaş Çanakkale'yi boşaltmaya başlamıştı.

Gemi İskenderiye'ye geldiğinde Aubrey, aldığı bir emir üzerine birden İngiltere'ye gitmekten vazgeçerek gemiden indi ve karısının yanına gitti. Oradan da tekrar Kâhire'ye Albay Clayton'ın yanına döndü. Clayton, Aubrey'e Londra'ya döndüğünde Hârbiye Nâzırı Lord Kitchener'ı[CCXXVIII] bulmasını ve ona Arap Bürosu'nun

CCXXVIII Horatio Herbert Kitchener (1850-1916): İsviçre'de doğdu. Fransızca ve Almanca öğrendi. Sağlık problemleri sebebiyle İngiltere'ye döndü ve Kraliyet Askerî Akademisi'ne girdi. 1874'te, Lord Carnarvon ve Lord Rothschild'in mensubu olduğu Filistin Keşif Fonu tarafından Filistin'e gönderildi ve burada dört sene kaldı. 1882-99 arası Mısır ve Sudan'da istihbaratçılık, vâlilik ve kumandanlık yaptı. 1899-1902'de Güney Afrika'da Boer Harbi'nde kumandanlık yaparak generalliğe kadar yükseldi. İngiltere'ye dönünce Kral Edward tarafından vikont yapıldı. 1902-1909 arası Başkumandan olarak Hindistan'a gönderildi. 1911'de Mısır Başkonsolosu oldu. Cihan Harbi başlayınca unvanı kontluğa yükseltildi ve İngiltere Hârbiye Nâzırı oldu.

Suriye politikasını anlatmasını söyledi. Bunun üzerine Aubrey, Ekim sonunda başka bir gemiyle İngiltere'ye dönerken güzelce bir rapor hazırladı. Raporda İngiltere'nin Fransa'ya ihtiyacı olmadığı, İttihâtçılardan nefret eden Mekke Emiri Şerif Hüseyin[CCXXIX] ile anlaşarak Arapların Türklere karşı kullanılabileceği ve Suriye'nin Araplara verilmesi gerektiği yazıyordu.[353]

Aubrey 2 Kasım'da İngiltere'ye dönünce Hâriciye Nâzırı Edward Grey ile konuştu ve raporunu hükûmete sundu. Rapor çok alaka çekti. Sıkı bir müzakere trafiği başladı. Aubrey bu arada Arnavutları ihmal ettiğini farketti. Bu 'küçük millet'in milliyetçileri, Genç Türklere saldırarak Balkanlar için yolu açmışlardı ama neticede, Aubrey'in ifadesiyle, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'da yerle bir ederek kendi başlarına" yıkmışlardı.[354] Onları İtalyan mandasına vermeyi düşündü, çünkü bu kargaşa içinde Arnavutları sadece İtalya'nın koruyabileceğine inanıyordu. "[Arnavutluk] ekonomik olarak soyulacak, fakat Balkanlar gibi ölümüne işkence görmeyecek" diye yazdı günlüğüne.[355] Kasım ayının sonunda gizli bir vazifeyle Paris'e ve ardından İtalyanlara manda teklifini yapmak için Roma'ya giderken Fransızlar da İngilizlerle Ortadoğuyu paylaşmak için

---

Diplomatik bir vazife için Rusya'ya giderken gemisi mayına çarptı ve öldü. Oldukça şaibeli olan ölümüyle alakalı çok sayıda teori vardır.

CCXXIX Hüseyin Bin Ali (1854-1931): İstanbul'da doğdu. Kasım 1908'de Mekke Emiri oldu. 1912'de oğulları Abdullah ve Faysal Meclis-i Mebûsân'da Mekke ve Cidde mebusu oldu. Dindâr bir müslüman olduğu için masonların kontrolündeki İttihâtçılardan hoşlanmıyordu. Oğlu Abdullah ve Lord Kitchener'ın teşebbüsleriyle İngilizlerle yazışmaya başladı. 1916'da İttihâtçılara karşı iki defa beyânnâme neşrederek Sultan Reşad'ı ve İslâm âlemini îkâz etti. İttihâtçılar Şerif'i vatan haini ilân ettiler. Cemal Paşa'nın, Şerif'in akrabalarını ve damadını Şam'da astırması ipleri tamamen kopardı. Şerif Hüseyin Kasım 1916'da oğulları ile beraber Arap İhtilâlini başlattı. İhtilâlden önce İngilizler kendisine tüm Arabistan'ın Sultanlığını vaad ettikleri halde harpten sonra Şerif'i Kıbrıs'ta bir otele kapattılar ve otel parasını kendisinden aldılar. Filistin'i kendileri alırken, Suriye'yi Fransa'ya, Arabistan'ı da Vehhabî Suud ailesine verdiler. Oğlu Faysal önce Suriye, sonra Irak; diğer oğlu Abdullah da Ürdün kralı oldu.

diplomat François Georges-Picot'u[CCXXX] vazifelendirdiler. Picot ile Mark Sykes Londra'da pazarlığa oturdu. Yaptıkları bu gizli anlaşmaya göre Filistin İngiltere'nin, Suriye Fransa'nın oluyordu. İngiltere, Aubrey'in raporunu da göz ardı etmemişti. Ocak ayında Mekke Emiri Şerif Hüseyin ile anlaşmaya varıldı ve İngiltere, kendisiyle Fransa'ya ayırdığı Suriye ve Filistin'i bir de ona söz verdi.

Aubrey Aralık'ın ilk haftası biterken İtalya'dan döndü. İtalyanlar Arnavutlara hâmilik teklifini kabul etmemişti. 14 Aralık'ta Askerî Operasyonlar ve İstihbarat Müdürü General Sir Charles Callwell'den[CCXXXI] bir mektup aldı. Callwell, Aubrey'in Gelibolu'ya gidip tanıdığı Alman aleyhtarı Türklerle görüşmesini ve Türkiye ile münferit bir sulh anlaşması ayarlamasını istiyordu.[356] Callwell bu maksâdla, General Birdwood'a telgraf çekti, fakat Birdwood 20 Aralık'ta Çanakkale'yi tamamen boşalttığı için bu teklifi reddetti. Münferit sulh şansı bir kez daha kaçırılmıştı.

Aubrey Ocak 1916'da donanma kumandanının teklifi üzerine bahriye istihbaratına katıldı. Kendisine Mezopotamya ve İran Körfezi mıntıkası verildi. İskenderiye'deki hastane işine devam etmek isteyen Mary de gelmek istedi, fakat üçüncü kızına hamileydi. Aubrey bir kez daha hamile karısını geride bırakarak

CCXXX François Marie Denis Georges-Picot (1870-1951): Babası İngiliz Başvekili Gladstone'un hayatını yazmış bir avukattı. Babasının izinden giderek hukuk okudu. 1898'de Hâriciye'ye girdi. Harpten evvel Fransa'nın Beyrut Başkonsolosuydu ve Arap milliyetçileriyle görüşüyordu. Fransa'nın Lübnan'ı işgal etmesi için Hristiyanları silahlandırarak isyân çıkardı. Vazifeden ayrılırken Arap milliyetçileri ile olan yazışmalarını Türklere bırakarak Arapların yakalanmasını ve idam edilmesini sağladı. Böylece Türklerle Arapların arası açıldı. Ağustos 1915'de Londra sefâretinde vazifelendirildi. Mark Sykes ile târihe Sykes-Picot Anlaşması olarak geçen ve Türkiye topraklarını İngiltere ve Fransa arasında paylaştıran anlaşmayı hazırladı. 1919'da Sivas'ta Mustafa Kemal'i ziyâret etti.

CCXXXI Charles Edward Callwell (1859-1928): Kraliyet Askerî Akademisi'nde okudu. İkinci İngiliz-Afgan Savaşına katıldı. Gayrınizâmî harp unsurlarını anlatan kitabı sayesinde altın madalya kazandı. İkinci Boer Harbi'nde istihbarat subayı olarak vazife yaptı. Cihan Harbi'nde Askerî Operasyonlar ve İstihbarat Müdürü oldu.

25 Şubat'ta İngiltere'den ayrıldı ve Mısır'a gitti. Yeni vazifesinde Arap Bürosu'ndan Albay Clayton'u ve Mısır'da bulunan Birdwood'u tekrar ve sık sık görme imkânı bulacaktı.

-19-

KUT

Sen zeki bir arkadaşsın ve maceracı bir Polonyalının, Enver'i kasdediyorum ve bir grup Yahudi ve çingenenin nasıl olup da gururlu bir ırkın [Türklerin] kontrolünü ele geçirdiğini soracaksındır. ... Yine, Türkiye aslında dinî bir güç olduğu halde, nasıl olup da İslâm'ın bu kadar küçük bir rol oynadığını tahkik edeceksindir.

John Buchan – Yeşil Abalı

İngiltere petrol arazilerini korumak üzere Hindistan'dan getirdiği askerlerini Kasım 1914'te Basra'ya mevzilendirmişti. Buradaki ordular Kasım 1915'te Bağdat üzerine yürümüş, fakat Türk ordusu tarafından Bağdat dışında durdurulmuştu. Hindistan Birliğinin başındaki General Townshend,[CCXXXII] Bağdat ile Amâre

CCXXXII Charles Vere Ferrers Townshend (1861-1924): Kraliyet Bahriye Koleji'nde okudu. Nisan 1915'te 6. Hindistan Birliği'nin başına getirildi ve Mezopotamya'ya gönderildi. Bağdat üzerine yürürken çekilmek mecburiyetinde kaldı ve 3 Aralık 1915'te Kut'a geldi. Türk ordusuna esir düşerek Büyükada'ya götürüldü. Mütareke görüşmelerinde Türkler ile İngilizler arasında aracı oldu ve 30 Ekim 1918'de Mütareke imzalandıktan sonra İngiltere'ye döndü. 1920'de Parlamento'ya girdi. Haziran 1922'de Ankara'ya giderek Mustafa Kemal ile görüştü. 1923'te Ankara'yı bir kez daha ziyâret etti. Paris'te öldü.

arasında Dicle nehrinin sol kıyısında bulunan Kûtül'amâre'yi müdaafa etmek için geride kalmış, fakat Türk ordusu tarafından kuşatılmıştı. Ordunun vaziyeti kötüydü. İngilizlerin tek tesellisi, askerlerin büyük bir kısmının Hintli olmasıydı. Bu arada Aubrey, Mısır'da İngiltere'nin paşaları ile vakit geçiriyordu. 1916 yılının 25 Mart'ında, geleceğin VIII. Edward'ı, yani Galler Prensi,[CCXXXIII] Mısır Kumandanı, Akdeniz Kumandanı ve Mısır Yüksek Komiseri ile beraber bir trene binerek Mısır'da Süveyş Kanalı kıyısında bulunan İsmailiye şehrine gitti. Buradan da Amirallik gemisi ile Mezopotamya'ya, Türkler tarafından etrafı sarılan General Townshend'i kurtarmaya gitti.

Gemi 8 Nisan'da İran'ın Buşehr limanına yanaştı. Aubrey iki gün sonra Basra'da, Japonya'da tanıştığı eski dostu Gertrude Bell Hanımla akşam yemeği yiyordu. Genç Türk İhtilâlinden önce ve sonra Osmanlı topraklarının büyük bir kısmını gezen Gertrude, 1915'in sonunda İngiliz Askerî İstihbaratındaki ilk kadın casus olmak için Kâhire'ye gelmişti. Şimdi Lawrence ile beraber çalışıyorlardı. Aubrey ertesi gün, kendisini Türk hatlarına götürecek gemiye bindi.

Cihan Harbi başladığında, Mahatma Gandi,[CCXXXIV]

CCXXXIII Edward Albert Christian George Andrew Patrick David (1894-1972): Kral 5. George ve Kraliçe Mary'nin oğluydu. Babasının ölümü üzerine 20 Ocak 1936'da VIII. Edward adıyla İngiltere tahtına oturdu. Taç giyme merâsimi yapılmadan evvel Amerikalı dul bir kadın olan sevgilisi Wallis Simpson ile beraber, Aubrey'in İstanbul sefâretinden arkadaşı ve Ankara Büyükelçisi Sir Percy Loraine'in ısrarı üzerine Mustafa Kemal'i ziyâret etmek için İstanbul'a geldi. Profesör Whittemore eşliğinde Ayasofya müzesini gezdi. Mustafa Kemal'in kendisi için tertiplediği eğlenceleri seyretti. İngiltere'ye döndükten 3 ay sonra Simpson ile evlenebilmek için tahtı bıraktı ve Avusturya Enzesfeld'e Baron de Rothschild'in malikânesine golf oynamaya gitti. Krallıktan ayrıldıktan sonra Wallis Simpson'la beraber Hitler gibi Yeni Dünya Nizamı'nın liderlerini ziyâretle meşgul oldu.

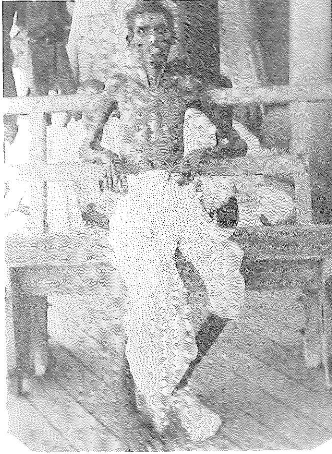
CCXXXIV Mohandas Karamçand Gandi (1869-1948): Hindistan'da doğdu. 1888'de İngiltere'ye gelerek hukuk okudu. Madam Blavatsky'nin kurduğu Teosofi Cemiyeti'ne girdi. 21 sene Güney Afrika'da kaldı. 1915'te Hindistan'a dönerek Hint milliyetçiliği propagandası yaptı. Hindistan Millî Kongresine katıldı. 1920'de Kongre'nin lideri oldu. 1919'da Mustafa Kemal'i desteklemek için kurulan Hilâfet Hareketi'ne katıldı. İngilizlerin Hindistan'dan çekilmesi için 1942'de Ağa Han

Churchill, Gertrude Bell ve Lawrence, Mısır'da, 1921

Hintlileri İngiltere'ye destek olmaya teşvik etmişti; "Biz her şeyden önce Büyük Britanya İmparatorluğu'nun İngiliz yurttaşlarıyız. İngilizler şu anda haklı bir dava uğruna, insan şerefinin ve medeniyetinin iyiliği ve şanı için dövüştüklerine göre, ... bize düşen vazife açıktır: İngilizleri desteklemek için elimizden geleni yapmak, canımızla ve malımızla savaşmak".[357] Gandi, tam İngiliz idâreci Macaulay'ın dediği tipte biriydi; kan ve renk bakımından Hintli; ama zevk, ahlâk ve anlayış bakımından İngiliz. Bunu bilmiyen Hintliler, Gandi'nin çağrısına uymuş ve İngiliz subayların emrinde Hindistan'dan kalkıp ta Mezopotamya'ya gelmiş, fakat Kûtül'amâre'de etrafları Türkler tarafından sarılmıştı. Acil yardıma ihtiyâçları vardı ama Hindistan'daki İngiliz Hükûmeti çoğu Müslüman olan bu askerlere yiyecek ve destek göndermiyordu. General Townshend'in ordusunu göz göre göre ölüme terk

Sarayı'ndan sivil itaatsizlik hareketini başlattı. İngiltere, 1947'de Muhammed Ali Cinnah ve Gandi'yi kullanarak Hindistan'ı ikiye böldü ve bir yandan Pakistan'ı kurdu. Bir suikast sonucu ölen Gandi'nin küllerinin bir kısmı Ağa Han Sarayı'na kondu. Mustafa Kemal nasıl 'Atatürk' adını alarak Türklerin babası olduysa o da 'Bapu' adıyla Hintlilerin babası oldu.

General Townshend'in ordusunda açlıktan ölmekten son anda kurtulan Hintli bir asker

etmişlerdi. Günlerini gemide geçiren Aubrey, 17 Nisan'da karısına yazdığı mektupta Hintlilere ne kadar acıdığını anlatıyordu; "Buradaki bu insanlar için çok üzülüyorum. Mukaddes bir toprakta Müslüman bir halkla savaşmaları için Hindlileri getirmek mecburiyetinde kaldılar: bizim insanımızdan Ulster[CCXXXV] halkını temizlemelerini istemekten daha kötü veya en azından o kadar kötü, neticede bu Hindistanlıların kavgası değil."[358]

Etrafını çevirerek Kûtül'amâre'deki Hintlileri ölüme mahkûm eden Türk ordusunun başında, Enver'in amcası Halil Paşa[CCXXXVI] vardı. İngilizlerin, Halil Paşa'nın çemberini kırma teşebbüsleri boşa gitti. Artık her gün onlarca asker açlıktan ve hastalıktan ölüyordu. Kut'a havadan bırakılan yiyecek paketleri de hedefi tutturamıyordu. 24 Nisan gecesi gizlice yola çıkan erzak yüklü gemi de Türklerin elince geçince tüm umutlar tükendi. Geriye tek bir yol kalmıştı; diplomasi. Bunun üzerine Aubrey ve Lawrence'ın Türklerle görüşmesine karar verildi. Aubrey bu görüşmeden bir netice çıkmayacağını düşünüyordu; "Türklere para, lokal veya umûmî sulh veya mıntıkayı tahliye dışında teklif edebileceğimiz bir şey yok. İlkinin bir işe yarayacağını düşünmüyorum, ikincisini Rusya yüzünden teklif edemeyiz,

CCXXXV Ulster: İrlanda'nın kuzeyindeki bir şehir. Halkının çoğu Protestan olduğu için İrlanda'nın diğer kısımlarının aksine İngiltere'den ayrılmaya ve İrlanda'nın otonomisine karşı çıkıyorlardı.

CCXXXVI Halil Kut (1881-1957): Enver Paşa'nın amcasıydı. Yeğeni gibi İttihâtçıydı. Ocak 1916-Mart 1917 arası Bağdat Vâlisi oldu. Ayrıca Mart 1916-Eylül 1918 arası 6. Ordu Kumandanı oldu. Yunan Harbi'nde Ankara'nın temsilcisi olarak Moskova'ya gitti.

üçüncüsü ise Amara'nın[CCXXXVII] arkasında olmasaydı mümkün olabilirdi."[359]

General Townshend, Aubrey'lerin tarafına çektiği telgraflarda burada kapana kısılmasının kendi hatası olmadığını, kendisine yapılan bu muamelenin hesabını soracağını söylüyordu.[360] Aubrey bu telgrafların derhal ortadan kaldırılmasını söyledi. Kurtarılmak ümidi tükenen Townshend, 27 Nisan'da Halil Paşa ile görüşmelere başladı. İngiliz Hârbiye Nezâreti, Türklere bir milyon pounda kadar para teklif etmesi için General'e izin vermişti. Halil Paşa bu teklifi reddedince Townshend, Aubrey'in bulunduğu tarafa "güle güle" diye son telgrafını çekip, teslime hazırlık için silahlarını imha etmeye başladı. Aynı gün Aubrey, Lawrence ve Mezopotamya'daki İngiliz İstihbaratı'nın şefi Albay Beach[CCXXXVIII] Türklerle görüşmek için yola koyulmuştu.

Aubrey ve arkadaşları, ellerinde beyaz bir bayrakla yola çıkmıştı. Türk ordusunun bulunduğu sahaya kadar ilerlediler. Yanlarına gelen birkaç Türk'e, Halil Paşa'ya mektupları olduğunu söylediler. Adamlar mektubu verin biz götürelim deyince, elden şahsına teslim etmek için emir aldıklarını söylediler. Türkler bunun üzerine onları saatlerce sıcağın altında bekletti. Daha sonra bu üç İngiliz casusun gözlerini bağlayıp bir buçuk saat yürüttüler. Sonunda eski Halep vâlisi Bekir Sami'nin[CCXXXIX] yanına geldiler.

CCXXXVII Amara: Irak'ın güneydoğusunda bir şehir.

CCXXXVIII William Henry Beach (1871-1952): Kraliyet Askerî Akademisi'nde okudu. Nisan 1915'te Mezopotamya'daki Askerî İstihbarat'ın başına geçti. Harbin sonunda Bakü'deki petrol hatlarını korumak için Kafkasya'ya gitti. 1920'de Hindistan'da Ordu Merkezinin İstihbarat Müdür Vekili oldu.

CCXXXIX Bekir Sami Kunduh (1867-1933): Kafkasya'da doğdu. Çerkezdi. Paris'te hukuk okudu ve Genç Türklere katıldı. Trablus, Trabzon, Bursa, Beyrut ve Halep vâlilikleri yaptı. 1919'da Mustafa Kemal tarafından, Erzurum ve Sivas Kongresi'nde tertip edilen ve Ankara Hükûmeti'nin ilk nüvesi olan Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Ocak 1920'de toplanan son Meclis-i Mebûsân'da Amasya mebusu oldu. Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'ne katıldı ve Ankara Hükûmeti'nin ilk hâriciye nâzırı oldu. Ağustos ayında Moskova'ya Lenin ile görüşmeye giden Türk heyetine liderlik yaptı. Şubat 1921'de Londra Konferansı'na Ankara Hükûmeti'ni temsilen katıldı. Konferansta Ankara'ya danışmadan anlaşmalar imzalayınca istifa etmek mecburiyetinde kaldı. 1923'te Tokat mebusu oldu.

Bekir Sami onları çok iyi karşıladı, kahve ve yoğurt ikram etti. Muhabbet ederlerken Aubrey ve Lawrence'a İngiltere'yi ne kadar sevdiğini ve hâlâ sevmeye devam ettiğini anlattı.[361] Aubrey, harp halindeyken bile İngiltere'ye ilân-ı aşk eden Bekir Sami ile 1921'de, Mustafa Kemal'in hâriciye vekili olarak İngiliz kıyafetleriyle Londra'ya geldiğinde tekrar görüşecekti.[362]

Dizini incittiği için Lawrence'ı Bekir Sami'nin yanında bırakıp Aubrey ve Albay Beach tekrar at sırtında yola koyuldular. Nihayet Halil Paşa'nın çadırına geldiler. İttihâtçı Halil Paşa'nın yüzü, Aubrey'e tanıdık gelmişti. En son nerede görüştüklerini sorunca Halil, İngiliz sefâretindeki bir dansta karşılaştıklarını söyledi.[363] Sohbete başladıklarında Kut'ta yaşayan Araplardan laf açıldı. Arap halk, Türklerle dövüşürken İngilizlerin yanında yer almışlardı. Aubrey, mahallî Arapların kendilerine bir zarar gelmemesi için Townshend'e yardım ettiklerini, İngilizler teslim olduğunda eğer Türkler onlara bir zarar verirse kendilerini mesul hissedeceklerini söyledi. Halil Paşa, bunun onların sonraki davranışlarına bağlı olduğu cevabını verdi. Mevzu yaralı esirlerin serbest bırakılmasına geldiğinde Halil Paşa, İngilizlere karşılık Türk, Hintlilere karşılık da Arap esirleri değiş-tokuş edeceklerini söyledi. Aubrey, sağlam olan esirler için iki milyon pound teklif etti. Halil, bunu Enver'e danışacağını söyledi ve esirlerin iadesi için gemi göndermelerini istedi. Paşa'yla vedalaştıktan sonra Aubrey ve Albay, tekrar Lawrence'ın yanına kampa döndüler ve gece Türklerin misâfiri oldular.

Aubrey birkaç gün daha Türklerin yanında kalarak yaralılar için görüşmeler yaptı ve taşınmaları için gemileri ayarlamaya çalıştı. Fakat korktuğu başına geldi ve Halil Paşa, yeğeni Enver'e danıştıktan sonra, verdiği sözleri tutmadı. Kut'taki bazı Arapları astırdı. Beklediği gemiler gelmeyince bütün İngiliz ordusunu esir aldı. Aubrey'in ricâsı üzerine General Townshend İstanbul'a götürüldü ve krallar gibi ağırlandı ama alınan diğer

esirlerin yüzde yetmişi açlıktan ve hastalıktan öldü. Bütün suç Halil Paşa'da değildi elbette, İngiliz Hindistan Hükûmeti yeterince para göndermediği için Hint ordusu bu hale düşmüştü. Aubrey, Hindistan Sömürge Nâzırını tanıdığı için Mayıs ayında ona Hindistan Sömürge Hükûmetini tenkit eden bir telgraf çekti. Bunu öğrenen Hindistan, Hârbiye Nezâreti'nden Aubrey'in cezalandırılmasını talep etti, fakat Hârbiye Nezâreti bunu reddetti.

* * *

Aubrey Temmuz ayında Kâhire'den İngiltere'ye döndü. O yokken Mary doğum yapmış ve Haziran'da Laura adında bir kızı daha olmuştu. Fakat onun aklı hâlâ Mezopotamya'daydı. Parlamentoda Mezopotamya'daki ordunun vaziyeti hakkında hükûmete yüklendi ve aile dostu Başvekil Asquith başta olmak üzere herkesi yerden yere vurdu. Eylül ayında Başvekil'in oğlu ve en yakın dostlarından Raymond Asquith'in Somme savaşında öldüğünü öğrendi. Fakat Başvekile söylediklerine pişman olmadı, çünkü İngiltere'de kavgaların çoğu danışıklı dövüş olurdu ve siyâset icabı Asquith'in gitmesi gerektiği için dostluklarına bir halel gelmezdi. Çok sevdiği birini kaybedince İngiltere onu yine bunaltmaya başladı, 1 Ekim'de Selânik'e doğru yola çıktı. Avrupa'ya geçerlerken yanında kuzeni Bron da vardı, fakat onu bir daha göremeyeceğini bilmiyordu.

Çanakkale'deki İngiliz ordusu, Gelibolu'yu boşalttıktan sonra Selânik'e nakledilmişti. Yunanistan henüz savaşta değildi ve kralı Alman taraftarıydı. Tilki FitzMaurice ve Noel Buxton'un tüm çabalarına rağmen Bulgaristan da Almanya yanında savaşa girdiği için İngiliz ordusu, İngiliz taraftarı Venizelos'un kontrolündeki Selânik'te çakılmış bekliyordu. Aubrey, yıllar evvel Selânik'e ilk defa geldiği zaman Konsolos Graves'in kendisini götürdüğü, Hüseyin Hilmi Paşa'nın konağına gitti. Konakta o eski havadan eser yoktu. Artık ne divanda oturan ağırbaşlı Türkler vardı ne

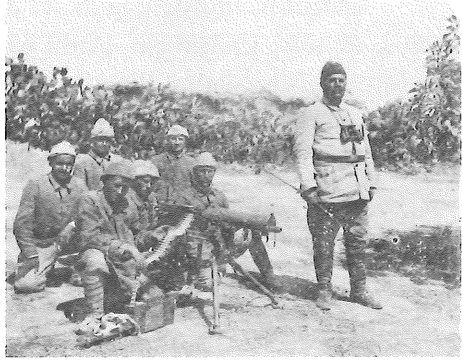
de ortalıkta koşturan uşaklar. Odalar boş, karanlık ve soğuktu. Konağın salonunda Oxford'tan arkadaşı Alexander Pallis'i[CCXL] buldu. Yunanistan adına mültecilere bakıyordu ve konağı karargâh yapmıştı.[364]

Selânik'te Aubrey'e İtalyan ordusuyla irtibat subayı vazifesi verildi. Keyfi yerine gelmişti, fakat Kasım ayında kuzeni Bron'un kaybolduğu, Aralık ayında da öldüğü haberi geldi. Aubrey bir kez daha yıkıldı. Daha önce kocasının geçirdiği depresyonu bilen Mary, her ne kadar mektuplar yazarak Aubrey'i teselli etmeye çalışsa da kocası ona cevap olarak, "Bron, benim kaldırabileceğimden fazla" diye yazdı.[365]

Aubrey savaşı İngiltere'nin kazanacağından emindi ama artık ölüm haberi almaktan bunalmıştı. Bu işi savaşarak değil, konuşarak halletmeye karar verdi. Harp bugün de bitse yarın da bitse Amerika'nın süper güç olacağını biliyordu, bu yüzden bu savaşı daha fazla uzatmanın bir manası yoktu. 10 Kasım 1916'da, "Barış önümüzdeki yıl içinde gelmeli. Bütün bunların neticesi Amerika'yı taçlandırmak olacak" diye yazdı.[366] Bu arada hükûmet değişti. Önce Gelibolu, sonra Kûtül'amâre mağlubiyeti derken Başvekil Asquith halkın desteğini tamamen kaybetmişti. Aubrey, 1916'nın başında günlüğüne, "Asquith hiçbir karar alamıyor, K[itchener] karamsarlığa kaldı. K ve Grey ve A[squith], hepsi gitmeli" yazmış ve bir sene bile dolmadan dedikleri çıkmıştı.[367] Lord Kitchener Haziran ayında Rusya'ya giderken öldürülmüş ve Aralık

CCXL Alexander Pallis (1883-1975): Babası, Türk-Yunan Harbi üzerine 1897'de İngiliz vatandaşlığına geçmiş Yunanlı bir pamuk tüccârıydı. Amcaları Yunanistan Bankası'nın müdürüydü. Eton ve Oxford Balliol Koleji'nde okudu. 1916'da Venizelos kendi hükûmetini kurunca onun yanında çalışmak için Selânik'e gitti. Yunanistan'ın 1919-1922 Anadolu macerası üzerine bir kitabı vardır (A. A. Pallis, Greece's Anatolian Venture—and After: A Survey of the Diplomatic and Political Aspects of the Greek Expedition to Asia Minor (1915-1922), Londra 1937). İzmir'in işgalinin, Türk milliyetçiliğini ateşlediğini ve Mustafa Kemal'in önünü açtığını iddia ediyordu. Yunanistan'ın Anadolu seferini karşılayacak maddî gücü olmadığını, Müttefiklerin yardımına muhtaç olduğunu, fakat Müttefiklerin hiçbir yardımda bulunmadığını, aksine Ankara'yı desteklediklerini söylüyordu.

ayında Muhafazakârlar, Liberallerden Lloyd George ile anlaşarak Asquith'i düşürmüşlerdi. Aubrey, Asquith'e kızıyordu ama Lloyd George'tan da oldum olası hiç hoşlanmazdı.

Gelibolu'da Vickers marka silahları ile poz veren Türk askerleri (Australian War Memorial)

Yeni Başvekil Lloyd George'un, Aubrey'e göre en az onun kadar sinir bozucu zengin bir arkadaşı daha vardı; silah tüccârı Basil Zaharoff. Zaharoff, Rusya'dan Muğla'ya göç etmiş Rum bir ailenin çocuğu olarak 1849'da doğmuştu.[368] Gerçek adı Basileios Zacharias'tı ama sonradan Basil Zaharoff olarak değiştirmişti. Önce İstanbul'da amcasının yanında çalışmış, sonra da bu şirketten çaldığı paralarla Londra'ya kaçmıştı. Burada İngiliz-İsveç silah şirketi Nordenfeldt için çalışmaya başlamıştı. Bu şirkette çalışırken Osmanlı'nın ilk denizaltılarını o satmıştı.[369] Pazarlamada çok muvaffak olan Zaharoff, Nordenfeldt'i satın almış ve ardından 1886'da en büyük hissedârının Rothschild ailesi olduğu İngiliz-Amerikan silah şirketi Maxim ile birleştirmişti.[370] Rothschild'lere ait başka bir İngiliz silah şirketi olan Vickers, 1897'de Maxim'i satın almıştı.[371] Böylece Zaharoff, Vickers'ın başına geçmişti. Vickers'ın idarî heyetinde Zaharoff'un dışında, Osmanlı Bankası'nın Londra Komitesinin, İngiltere Bankası'nın ve Düyûn-u Umûmîye'nin müdürleri de vardı.[372] Şirketin müdürleri arasında kimler yoktu ki; 2 dük, 2 marki, 50 kontun aile fertleri, 15 baronet, 5 şövalye, 21 bahriye subayı, 2 Bahriye Nezâreti memuru ve çok sayıda gazeteci. Ayrıca İngiltere Avam Kamarası'nın 13 azası da Vickers'ın müdürlerindendi.[373]

Zaharoff, İttihâtçılara da iki dretnot ve bir muhrip filosu satmış, bunlar Çanakkale Harbi'nde İttihâtçıların çok işine yaramıştı.[374] Macedonia Risorta Locasının üstâdı Carasso da, Rusya'da 1905 İhtilâlinde[CCXLI] Trotsky[CCXLII] ile birlikte tevkif edilip sonra İstanbul'a kaçan Aleksandr Parvus[CCXLIII] ile şirket kurup Balkan Harbi'nde İttihâtçılara Zaharoff'un silahlarını satmıştı.[375] Yıllar evvel Aubrey'in evindeki yemekte Mustafa Kemal'in yanına oturan Rosita Forbes, Zaharoff'a nasıl bu kadar çok silah satabildiğini sorduğunda, "Savaşlar çıkartırım, bu sayede iki tarafa da silah satabilirim" demişti.[376]

Kasım ayında İtalyan ordusu cephe değiştirdiği için Aubrey, vazifesini kaybetti ve İngiltere'ye döndü. Dönmeden önce 16 Aralık'ta Yunanistan Başvekili Venizelos ile uzun bir görüşme yaptı. Girit'te omzunda silahı ile Türklere karşı mücadele ederken tanıdığı Yunanlı bu devlet adamı şimdi Yunanistan'ın başına geçmişti. Silah tüccârı Basil Zaharoff, Alman taraftarı olan Yunanistan Kralı Konstantinos'u devre dışı bırakması ve Yunanistan'ı İngiltere ve Fransa safında Cihan Harbi'ne sokması

CCXLI 1905 Rus İhtilâli: 1904'ün sonunda Rusya'da işçilerin ard arda greve gitmesiyle başlayıp 1906'da Meşrûtîyet'in ilânı ile neticelenen ihtilâl. Türkiye'nin 1908 İhtilâli gibiydi. Japonya ile harp halinde olan Çar, ayaklanmayı kontrol altına alamadı ve 1906'da Rusya Duması'nın (meclisinin) açılmasına razı oldu.

CCXLII Leon Trotsky (1879-1940): Lev Davidovich Bronshtein adıyla Ukrayna'da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Genç yaşta ihtilâlci oldu. Sibirya'ya sürüldü, fakat 1902'de kaçarak Londra'ya gitti. İngiltere'de Lenin'le tanıştı. 1905'te gizlice Rusya'ya dönerek Saint Petersburg'ta Bolşeviklerle çalıştı. 1906'da tekrar tevkif edilip ömür boyu sürgüne gönderildi ama yine kaçarak yurtdışında yaşadı. 1917'de Amerikalı İşadamı Charles R. Crane ile Rusya'ya dönerek ihtilâlde büyük rol oynadı. 1918'de Kızıl Ordu'yu kurdu. Hâlide Edib'in Mustafa Kemal ile ters düşmesi gibi 1927'de Stalin ile arası açıldı ve 1929'da sınırdışı edildi. Dört yıl İstanbul Büyükada'da kaldıktan sonra Amerika'ya gitti.

CCXLIII Alexander Lvovich Parvus (1867-1924):Alexander Israel Helphand olarak da bilinir. Yahudiydi. Gençliğinde kanundışı gruplara girdi ve 1886'da Basel Üniversitesi'nde okumak için İsviçre'ye gitti. Gazeteciliğe başladı. 'Parvus' kod adını aldı. Arkadaşı Trotsky ile beraber, daha sonra Lenin tarafından kullanılan, 'dâimî ihtilâl' fikrini geliştirdiler. İhtilâlde rol almak için 1905'te Rusya'ya döndü. 1906'da tevkif edilerek sürgüne gönderildi, Trotsky gibi kaçarak Avrupa'ya gitti. 1910'da İstanbul'a gelerek beş sene kaldı. Genç Türkler sayesinde zengin oldu. Almanlara yakın olduğu için 1917 Bolşevik İhtilâlinde, Rusya'nın harpten çekilmesi için ihtilâle Almanların da destek vermesini sağladı.

için Venizelos'a servet teklif etmişti.[377] Böylece Venizelos 1916'da Atina'da İtilaf Devletleri kontrolünde kendi hükûmetini kurarak Yunanistan'ı ikiye bölmüş ve kendi çapında Almanya ve Türkiye'ye savaş ilân etmişti. Aubrey, Venizelos'un ardından Balkanların geleceğini görüşmek için Sırbistan Veliaht Prensi Aleksandar[CCXLIV] ile bir öğle yemeği yedi.

CCXLIV Aleksandar Karacorceviç (1888-1934): Babasının babası Sırbistan Prensi ve annesi Karadağ Prensesiydi. 1858'de ailesi sürgüne gönderilmişti. Karadağ'da büyüdü. Cenevre ve Rusya'da okudu. 1903'te babası bir darbeyle tekrar Sırbistan tahtına oturdu. Balkan Harplerinde kumandanlık yaparak halkın sempatisini kazandı. 1921'de babası ölünce Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin kralı oldu. Cihan Harbi'ni başlatan Sırp Milliyetçisinin bağlı olduğu 'Kara El' adlı gizli masonik cemiyetin neşrettiği 'Piemont' gazetesini desteklerdi. 1929'da devletinin adı Yugoslavya olarak değişti. Memleketini tek başına idâre ederek, Sırp Kiril alfabesinin yasaklanıp Latin alfabesinin kullanılması gibi çeşitli inkılaplar yaptı. Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilât'ına mensup bir Bulgar tarafından öldürüldü.

-20-

KELİMELER VE GÖLGELER

Türk istiklâlinin muhafazası veya Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel dağılması halinde Rusya'nın ilhak planının durdurulması çok mühim bir meseledir.
Karl Marx

Harp devam ederken bîtaraf kalan Arnavutluk, yolgeçen hanına dönmüş ve bertaraf olmuştu. Türkiye'ye Balkanlarda ilk darbeyi vuran Arnavutluk, şimdi İtalyan, Fransız, Avusturyalı, Yunan ve Bulgarlar arasında kaybolmuştu. 1917'in başında, Amerikalı Arnavutların organizasyonu Vatra'nın temsilcisi Mehmed Konitza[CCXLV] çıkageldi. Konitza, Aubrey'in eski dostlarındandı. Türkiye'nin Romanya konsolosu iken 1912'de Arnavutluk'un istiklâlini ilân etmesinin ardından Arnavutluk delegesi olmuştu. Amerikalı İşadamı Crane için çalışan Edith

CCXLV Mehmed Konitza (1881-1948): Arnavut diplomat. Faik Konitza'nın kardeşiydi. Yanya'da doğdu. Galatasaray'da okudu. Romanya'ya konsolos olarak tâyin edildi. Arnavutluk'un istiklâlinin ardından Avlonyalı İsmail Kemal'in heyetine dâhil oldu. 1914'te kısa bir zaman Arnavutluk Hâriciye Nâzırlığı yaptı. Ocak 1918'de Dıraç Kongresine reislik yaptı ve Turhan Paşa hükûmetinde yine Hâriciye Nâzırı oldu. Mart 1922'de Arnavutluk'un Londra temsilcisi oldu. 1925'te istifa etti.

Durham ile birlikte Arnavutluk istiklâli için uğraşıyordu. Konitza Paris'e gitmek istiyordu ama Fransa, Esad Toptanî'yi desteklediğinden bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine Aubrey'in müdahelesiyle Konitza Londra'ya gelmişti ve sonraki iki sene boyunca Aubrey ile beraber çalışacaktı.

Aubrey her zaman Arnavutlar lehine iş çevirmiyordu elbette. Eylül 1916'da yeni bir Güney Slav devleti, yani Yugoslavya'yı meydana getirmek maksâdıyla kurulan Büyük Britanya Sırp Cemiyeti meclisine kabul edildi. Şubat 1917'de, İngiltere'ye dönmeden evvel görüştüğü Sırp Prensi Alexander'dan Beyaz Kartal Nişanı aldı. "Sırplar, Yunanlılar ve Arnavutlar birbirleriyle geçinemezken, başı belâya girmiş farklı milletlerin dostu olan ve kalbinde daha geniş sulh menfaatlerine sahip İngilizler, müşterek bir paydada buluşmayı imkânsız bulmayacaktır" diye düşünüyordu Aubrey.[378]

Aubrey'in Amerika'daki meslekdaşı Crane de boş durmuyordu. Cihan Harbi'nin başlamasıyla birlikte Rus İhtilâline ağırlık vermişti. Tapınakçılar, İngiltere'nin müttefiki olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu ile aynı yoldan yürüterek Rusya İmparatorluğu'nun da sonunu hazırlıyorlardı. Osmanlı'da 1908 İhtilâliyle II. Meşrûtîyet ilân edildiği gibi, Rusya'da da 1905 İhtilâlinden sonra meşrûtî idâre gelmişti. İhtilâlden sonra açılan Rusya Duması, yani Meclisi, 1909 Haziran'ında İngiltere Parlamentosunu ziyârete gitmiş, İttihâtçıların meclisi ise bu ziyâretten sadece bir ay sonra, 21 Temmuz 1909'da Westminster'ı ziyâret etmişti.[CCXLVI] Bu yüzden Charles R. Crane, Türkiye'yi olduğu gibi Rusya'yı da gayet iyi tanıyor ve yakından tâkip ediyordu. Daha evvel, 1890'larda birkaç kere ve Rus-Japon Savaşı'ndan bir sene önce 1903'te Rusya'ya gelmişti.

CCXLVI Talât ve Carasso'nun da dâhil olduğu Meclis-i Mebûsân mensupları, bu ziyâretten sonra Paris'e giderek Alliance Israelite'nin, yani Alyans Mekteplerinin merkezini ziyâret ettiler. Rıza Tevfik heyetin başındaydı (Turks Thank Jews For Aid in Reform, The New York Times, 25 Temmuz 1909).

Türkiye Meclis-i Mebûsân mensupları, İngiltere Parlamentosu önünde, 21 Temmuz 1909

Rothschild'lerin iş ortaklarından Amerikalı Yahudi banker Jacob Schiff, 1904'te Rusya ile savaşması için Japonya'ya yüklü miktarda krediler verirken; Crane de 1905 İhtilâline kadar, getirdiği paraları Rus Kızılhaçı vasıtasıyla ihtilâlcilere dağıtmıştı.[379]

Tapınakçılar şimdi Rusya'yı bir kez daha ihtilâle hazırlıyordu. Bu yüzden Crane, Arnavutluk isyânında Arnavut milliyetçisi Dako'yu getirdiği gibi, 1917 Mart'ının sonunda, İhtilâl başlar başlamaz Leon Trotsky'i de yanına alıp Amerika'dan Rusya'ya gitti.[380] Ağustos ayında, Wall Street'ten gelen paraları Bolşeviklere aktarmak için, Rockefeller'ın kurduğu Chicago Üniversitesi'nden Dr. Frank Billings'in başında bulunduğu Amerikan Kızılhaçı heyeti geldi.[381] Ardından Ekim İhtilâli gerçekleşti ve Komünist Lenin ve ekibi, Rusya'da iktidârı ele aldı.

Dikkat çekmemek için, kendi isimlerini taşıyan şirketleri elden çıkartarak yavaş yavaş bir danışmanlık firmasına dönüşen

Rothschild'ler, Bakü petrollerindeki hisselerini Bolşevik İhtilâlinden evvel 1912 yılında Royal Dutch-Shell'e satmıştı. Bolşevikler, iktidâra gelince Bakü'deki bu petrol arazilerine el koyarak kamulaştırdı.[382] Bu sayede İngiliz firmalarını devre dışı bırakan Standard Oil, yani Rockefeller'ın petrol şirketi, daha sonra Bolşeviklerle petrol anlaşması yapacaktı.[383] Tapınakçılar bu şekilde sermayelerini hızla Yeni Dünya'ya kaydırmaya devam ederken, Rusya'da 1917'de başlayan Bolşevik İhtilâli, 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasıyla, Osmanlı'da 1919'da başlayacak Kemalist İhtilâl ise 1923'de halkçı, devletçi, laik ve milliyetçi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelenecekti.

Türkiye topraklarından pay bekleyen Rusya'yı ihtilâlle masanın dışına atan Tapınakçılar, onun yerine Amerika'yı oyuna dâhil ediyorlardı. Amerikalı İşadamı Crane, 1912 yazında evinde tanıştığı New Jersey vâlisi Wilson'un seçim kampanyasına en büyük desteği vererek 1913 yılında Wilson'un ABD Reisi olmasını sağlamıştı.[384] Balkan Komitesi'nin reisi Noel Buxton, Wilson'un danışmanının Britanya irtibat subayı oldu. Danışman ve Buxton, İkinci Cihan Harbi'nde Nazilerin Yahudileri katledişinin kullanılması gibi, İttihâtçıların Ermenileri katletmesini bahane ederek Amerika'yı İtilaf Devletleri safında savaşa çekmeye çalıştılar. [385] Böylece Amerika, Nisan 1917'de Almanya'ya harp ilân ederek İngiltere'nin müttefiki oldu. Bütün dünya Amerika'nın savaşı bitireceğini düşünerek seviniyor ve gelecek barışı bekliyordu. Aubrey ise Amerika'nın niyetinin daha farklı olduğunu biliyordu. Amerika, "büyük şişman bir Külkedisi" diyor ve ilave ediyordu; "balo kıyafetini giyip baloya çok geç gelen bir hanım çok nadiren balonun bitmesini ister."[386]

Cihan Harbi başlayalı neredeyse 3 sene geçmişti. Amerika'nın ardından, Kral Konstantinos'un, tahtı oğlu Alexandros'a bırakarak Haziran ayında sürgüne gitmesiyle

Yunanistan da İngiltere safında harbe girdi. Dengeler hızla İttihâtçıların aleyhine değişiyordu. İngilizler, Amerikan dövüş filmlerindeki gibi ilk başta biraz dayak yiyerek seyircileri heyecanlandırmış, bu arada Genç Türklerden oluşan subaylar, muhafazakâr ve dindâr bir zihniyete sahip Eski Türklerden oluşan askerleri bozuk para gibi harcayarak ileride yapılacak inkılapların önünü açmışlardı. Diğer yandan, Arap isyânı ile elden çıkan Mekke'den sonra bir diğer kıymetli şehir olan Bağdat'ın Mart 1917'de düşmesi Türkiye'nin îtibârını iyice sarsmıştı. Bağdat'ı geri almak için Nisan ayı içerisinde 7. Ordu adında yeni bir ordunun teşkil edilmesi kararlaştırılmıştı. Ordu, İstanbul'da kurulacak ve Temmuz ve Ağustos ayları içerisinde bölük bölük gelerek Halep'te toplanacaktı. Haziran ayında Başkumandan Vekili Enver Paşa reisliğinde yapılan bir toplantının ardından Mustafa Kemal, 5 Temmuz'da 7. Ordunun Kumandanlığına tâyin edildi ve İstanbul'a geldi. Bu arada Aubrey de 3 Haziran'da, Hâriciye Nâzırı müşaviri olan dostu Robert Cecil ile görüşmüş ve ona münferit sulh planını tekrar anlatmıştı. Günler geçtikçe Enver'e nefreti artan Mustafa Kemal'in de aklı hâlâ, Çanakkale'de gerçekleştiremedikleri münferit sulhtaydı.

Aslında münferit sulh fikri, Aubrey'in neredeyse savaşın başından beri düşündüğü bir şeydi. Ocak 1915'te İsviçre Bern'de görüştüğü, İttihâtçı hükûmeti devirmeyi planlayan eski Dâhiliye Nâzırı Reşid Beye, "Bu safhada yapılacak hiçbir şey" yok demişti, "Savaşın gürültüsü diğer bütün sesleri bastırıyor. Türkleri en çok sevenler bile şimdi kendi memleketlerini düşünüyor, kendi yakınlarının yasını tutuyor. Türkiye'yi savaşın dışına çekmek uğruna bir müttefiki [Rusya'yı] düşman etme tehlikesini şu sıra kimse göze alamaz".[387] Gelibolu Harbi'nin sonlarına doğru Talât Paşa ve ekibiyle beraber tekrar teşebbüslerde bulunmuş, fakat yine Rusya yüzünden muvaffak olamamışlardı. Buna rağmen Prens Sabahaddin yılmamış ve Reşid Bey, Bern sefiri Fuad Selim ve Nihad Reşad ile beraber İsviçre'de çalışmalara devam etmişti.

Bir sene evvel, 1916 baharında Aubrey'in desteğiyle, İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nden Marmaduke Pickthall Lozan'da ve Prens Sabahaddin Paris'te sulh teşebbüslerinde bulunmuş, fakat İngiliz Hâriciye Nezâreti bu teklifleri yine kabul etmemişti.[388] Artık Rusya tehlikesi yoktu. Bu yüzden, 1917 Şubat'ında, Türkiye'de yatırımları bulunan ve İttihâtçı liderleri yakından tanıyan İngiliz bir işadamı, Başvekil Lloyd George'un izniyle İsviçre'ye giderek Bern'de Fuad Selim ile buluşmuş ve Talât Paşa'ya yazarak görüşmeleri tekrar başlatmıştı.[389] Aubrey ve Prens Sabahaddin böylece tekrar harekete geçmişti. Talât'ın ekibindeki, İngiltere ile süregiden bu harbi bitirmek isteyen eski Sofya elçisi Ali Fethi ve en yakın arkadaşı Mustafa Kemal de Prens'in münferit sulh grubuna dâhillerdi. Enver Paşa arkasından çevrilen dolapları hissediyordu. Kendisine karşı gelecek bir hareketi bastırmak için gizlice silahlı bir kuvvet bile toplamıştı. Hatta şüphelendiği Mustafa Kemal ile Pera Palas'ta bir öğlen yemeğinde buluşup ona ordudan çekilip mebus olmayı teklif etti. Mustafa Kemal ise bunu kabul etmedi.[390]

Uzayan savaştan bunalan sadece Talât Paşa ve ekibi değildi. Muhaliflerinden önce davranarak bu tezgâhı kendi lehine çevirmek isteyen Enver Paşa, Haziran ayında Abdülkerim adında bir adamı vasıtasıyla silah tüccârı Basil Zaharoff ile Cenevre'de görüştü. Abdülkerim, Sultan Abdülhamid'in mabeyncisiydi, daha sonra Viyana Büyükelçisi olmuştu. Zamanında Zaharoff'tan yüklü miktarda rüşvet almıştı, bu yüzden Zaharoff ona güveniyordu. Enver Paşa, bu görüşmenin neticesini Romanya-Macaristan hududundaki Herkulesbad Kaplıcalarında bekliyordu. Adamı Abdülkerim, Zaharoff'tan New York'ta Morgan's Bank'a 2 milyon dolar avans yatırılmasını talep etti. 500 bin dolarını kendi alıp, kalanını Enver ve Câvid gibi arkadaşları arasında dağıtacaktı. Para yattıktan sonra Mezopotamya ve Filistin Cephesindeki Türk ordusunu kendi tespit edecekleri bir hatta kadar peydерpey çekeceklerdi, ardından Çanakkale Boğazı'ndaki birlikleri çekecekler ve Müttefiklerin çıkmasına izin vereceklerdi.

Nihâî olarak, İngiliz donanması Boğazdan geçtikten ve mütareke imzalandıktan sonra kalan ödemeyi alacaklardı. Avansın dışında, toplamda 10 milyon dolar istiyorlardı. Zaharoff İngiltere'yi bu teklife razı etmişti ama yeni kurulan orduyla beraber Türklerin Bağdat'a saldırıp harbi kazanma umudu doğduğundan bu teşebbüs bir müddet uykuya yattı.[391] Enver'in istediği rüşvet Kasım 1917'de hesabına yatırılacak, fakat tereddüte düşen Enver, birtakım görüşmelerden sonra 1918 yılı başında parayı iade ederek bu hıyanetten vazgeçecekti.[392]

Enver İsviçre'de görüşmeler yürütürken muhalifleri de boş durmuyordu elbette. Muhalif İttihâtçılarla beraber İsviçre'ye gelen Ali Fethi, Dr. Parodi[CCXLVII] adında İsviçreli bir İngiliz casusuyla görüşmüş ve ona İttihâd ve Terakkî mensubu ve Enver muhalifi bir kimsenin İsviçre'ye gelmek üzere olduğunu ve onun salâhiyetli bir İngilizle görüşmek istediğini söylemişti.[393] Salâhiyetli bir İngiliz, yani Aubrey, Hâriciye Nezâreti'nden Robert Cecil ve Harp Kabinesi'nden Lord Alfred Milner ile görüştü ve izni alınca Temmuz ayında Türklerle görüşmek üzere yola çıktı. Paris'e uğradıktan sonra 16 Temmuz'da Cenevre'ye geldi ve oteline yerleşti. İsviçre tarafsız bir memleket olduğu için iki tarafın da casusları burada cirit atıyordu. İlk iki gün otelde Arnavut Turhan Paşa[CCXLVIII] ile görüştü. Bu görüşmeler ile alakalı garip notlar tutuyordu; "Kırmızı atlar güllerden acayip korkuyor. Beyaz atlar güllerin gücünü artırdı... Kara atların işi kırmızı atları bitirdi. Kırmızı atlar beyaz atları bir çay kupasında öldürmekten çekinmeyecekti dedi KMT".[394]

İsviçre'ye geldiğinin dördüncü günü Türkler kendisi ile irtibata geçtiğinde saat sabahın 6.30'uydu. Otel vazifelisi, "Mr.

CCXLVII Dr. Humbert Denis Parodi: Fransız ve İtalyan asıllı esmer bir İsviçre vatandaşıydı. Harpten evvel Kâhire'de umûm terbiye başmüfettişi olarak çalışmıştı. Harp başlayınca gönüllü İngiliz casusu olmuştu.

CCXLVIII Turhan Paşa Permeti (1839?-1927): 1909-13 arası Türkiye'nin St. Petersburg elçisiydi. 1914'te Arnavutluk Başvekili oldu. Esad Toptani ile arası kötüydü. 1918-20 arası tekrar başvekillik yaptı.

Smith sizi bekliyor" diye uyandırdı Aubrey'i. Kendisini sabah sabah rahatsız eden bu adamı, "Mr. Smith'e şeytana gitmesini söyle" diye tersledi. Sonra birden nerede olduğunu hatırlayıp hemen toparlandı ve dışarı çıktı. Notlarında 'Mr. Smith' adını verdiği kişiyle, yani eski Mısır Hıdivinin yeğeni ile birlikte adamın dâiresine gitti. Bir müddet sonra eve Prens Sabahaddin geldi ve Aubrey'e Fransa'da aldığı yarasının iyi olup olmadığını, Almanlarla iyi vakit geçirip geçirmediğini sordu.

Aubrey, Prens Sabahaddin ile uzun bir görüşme yaptı. Prens, Aubrey'e, Harpten sonra Türkiye ve İngiltere'yi tekrar dost yapabilmek için evvelki sene kendini İngiliz taraftarı bir grup organize etmeye adadığını söyledi. Bu grup şimdi çok güçlüydü ve maddî ve manevî yardım alırlarsa hükûmeti değiştirebilirlerdi. Ermenistan, Arabistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'e otonomi vermeye hazırlardı. Hatta şimdiki hükûmet bile bu fikre şiddetle karşı çıkmazdı. Bunların karşılığında, İngilizlerden para ve Türkiye'nin parçalanmaması için garanti istiyorlardı. Neticede grubundaki insanlar vatansever adamlardı ve Müttefiklerin Türkiye'yi parçalaması için hükûmeti devirmeyeceklerdi.

Aubrey ertesi gün, yani 21 Temmuz'da, Ali Fethi'nin görüştüğü İngiliz casusu Dr. Parodi ile fikir alışverişinde bulundu ve Interlaken'de, Parodi'nin bulup getirdiği, İstanbul'daki Darphanenin eski müdürü Hakkı Hâlid Bey ve Komite tarafından İsviçre'ye gönderilen İttihâtçı hastane müdürü Dr. Nureddin Bey ile görüştü. Türkler bir yandan yürüyor bir yandan da anlatıyorlardı. İngiliz taraftarı İttihâtçıların Zürih'te tertip ettiği konferanstan geliyorlardı. Zürih'te toplananlar içinde Sofya elçisi Ali Fethi, askerî ataşe Arnavut Hâlid Bey, Osmanlı'nın İsviçre sefiri Fuad Selim Bey de vardı. Konferansta, Enver'in tâkip ettiği siyâsetin bir felaket olduğu söylenmiş ve onun acilen indirilip İngiliz-Türk dostluğunun tekrar kurulması kararı alınmıştı. Anlattıklarına göre Komite ikiye ayrılmıştı; Enverciler ve muhalifleri. Muhalifler

Talât'ı başlarına geçirmek istiyorlardı ama Talât yanaşmıyordu. İzmirli Rahmi Bey ve Cemal Paşa da Enver'e karşıydı. Hatta Enver'in amcası Halil Paşa bile Alman kumandanın emirlerine karşı geliyordu. Çok güçlülerdi, fakat Türkiye'nin parçalanma riski olduğundan ihtilâl yapmaya çekiniyorlardı. Bu yüzden İngiltere'den maddî ve manevî teminat ve destek istiyorlardı.

İngiltere Hükûmeti İsviçre'de Türklerle münferit sulh için uğraşırken, Filistin'de otonom bir devlet hayalleri kuran Siyonistler de buna mâni olmak istiyorlardı. Bu yola taş koymak isteyenlerin başında Mark Sykes ile Chaim Weizmann[CCXLIX] geliyordu. Weizmann, Rusya doğumlu bir siyonistti. Harpten önce Kudüs'te bir İbranî üniversitesi kurmak için Paris'te dolanırken Baron Edmond de Rothschild ile tanışmıştı. Kasım 1914'te Edmond ve oğlu James ile görüşmüş, onların sayesinde İngiltere'de Charles Rothschild ve ağabeyi Baron Walter Lionel'in yanına gitmişti. Onlar da Weizmann'ı Arthur Balfour'un[CCL] kuzeni Robert Cecil ile tanıştırmıştı. Referans kuvvetli olunca İngiltere'de bütün kapılar ona açılmıştı. Herbert Samuel, Aubrey'in reisi olduğu İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nden Haham Moses Gaster, Lloyd George derken Weizmann, İngiltere'nin tüm kodamanları ile müşerref olmuştu. İşte bu bağlantılarına güvenen Weizmann, Hârbiye Nezâreti'ne giderek, Aubrey'i durdurmak ve planlarını boşa çıkarmak için ellerinden geleni yapacaklarını söylemişti. Ayrıca Siyonistlerin, hedeflerine isterlerse Almanya sayesinde de ulaşabileceğini söylerek İngilizleri, Yahudileri

CCXLIX Chaim Azriel Weizmann (1874-1952): Yahudi devlet adamı. Rusya'da doğdu. İsviçre ve Almanya'da okudu. Cenevre'de Siyonist Harekete katıldı. 1905'te İngiltere'ye geldi ve Siyonist Konsey'e seçildi. 1910'da İngiliz vatandaşı oldu. 1918'de İngiltere tarafından Filistin'e gönderilen heyete reislik yaptı. Akabe'de Emir Faysal ile görüşerek Arap-Yahudi işbirliğini sağladı. Paris Sulh Konferansı'nda Siyonist delegelerin lideri oldu. 1920'de Dünya Siyonist Organizasyonu'nun reisi oldu. İsrail'in BM ve ABD tarafından tanınmasını sağladı ve İsrail'in ilk reisi oldu.

CCL Arthur Balfour (1848-1930): İngiliz devlet adamı. Eton ve Cambridge'de okudu. Hâriciye Nâzırı Lord Salisbury'nin (1861-1947) yeğeniydi. 1885'te Parlamentoya girince amcası onu İskoçya Nâzırı yaptı. 1892'de Avam Kamarası Reisi oldu. 1902'de Başvekil oldu. 1911'e kadar Muhafazakâr Parti'nin liderliğini yaptı. 1916'da Hâriciye Nâzırı oldu. 1919'da hükûmetten ayrıldı.

Almanya'ya yanaşmakla tehdit etmişti. Mark Sykes da İngilizlerin Türklerle anlaşmaya çalışmasının, Türk tarafında, İngilizlerin harbi kazanamayacaklarına inandıkları şeklinde idrak edileceğini söylüyor ve İsviçre'deki Türklerin İstanbul'daki Jakoben iktidârı devirmeye gücünün yetmeyeceğini iddia ediyordu. Aubrey, arkadaşı Sykes'ın arkasından çevirdiği işlerin farkındaydı, evvelki sene Marmaduke Pickthall'un önünü de o kesmişti. "Hainin kim olduğunu bilmek enteresan olacak. Bence tahmin edebilirim" diye yazmıştı Aubrey günlüğüne.[395]

Bir hafta içinde Cenevre, Interlaken ve Bern'de İngiliz taraftarı Türklerle görüştükten sonra Aubrey, dönüş için gara gitti. İstasyonda, İtilaf devletlerinin kendi arasında bir konferans yaptığı Paris'e gidecek treni beklerken, birisi eline Fransızca bir not tutuşturuverdi. Notta anti-Enver grubunun sulh şartları yazıyordu. Aubrey, 25 Temmuz sabahı vardığı Paris'te Hükûmetin Hâriciye Nâzırı Balfour ile görüştü. Balfour duyduklarına sevindi, fakat Aubrey'in, görüştüğü kimsenin, yani Prens Sabahaddin'in adını saklamasına bozuldu. Aubrey ardından Başvekil Lloyd George ile görüştü. Akşam Concorde Meydanında çaylarını yudumlarken Aubrey, Başvekile notlarını okudu. Ardından tren istasyonunda eline tutuşturulan nota ve yaptığı görüşmelere dayanarak Hâriciye Nezâreti için iki rapor hazırladı ve Londra'ya döndü. Üç gün sonra tekrar Balfour ve Robert Cecil ile görüştü. 3 Ağustos'ta Harp Kabinesi Aubrey'in raporlarını okudu ve kabul etti.

Aubrey, raporlarda Prens Sabahaddin'in adını vermemişti ve "Memleketinin en iyi ve en muhterem ailelerinden birinden geliyor; zahiren halk mektebi sınıfının tipik bir İngilizi gibi ve mükemmel İngilizce konuşuyor" diye yazmıştı. Raporun sonuna da kendi fikrini ilave etmişti; "Eğer Türkiye münferit bir sulh yaparsa, yükten kurtuluruz, orduları serbest bırakırız, Avusturya ve Bulgaristan'ın vaziyetini son derece istikrarsız kılarız, fakat bunu elde etmek için Türkiye ve Anadolu'daki hedeflerimizin

yeniden şekillendirilmesi haliyle mecburî. Eğer açık bir şekilde yapmak imkânsızsa, gizlice yapılabilir. Eğer Amerika da bu işte aynı fikre çekilebilirse, yardımı çok kıymetli olacaktır."[396]

29 Temmuz târihli ikinci raporda Aubrey, kendisine anlatılanları ve kendi fikirlerini güzelce toparlamıştı. İstanbul'u daha evvel Ruslara söz vermişlerdi ama Rus İhtilâlinin ardından artık Bolşeviklerin böyle bir talepleri kalmamıştı. Yani, şehir Türklere verilebilirdi. Neticede görüştüğü İttihâtçılar, Türkiye'nin büyük bir devletin yardımına muhtaç olduğunu biliyorlardı ama bu Almanya değil, İngiltere olsun istiyorlardı. Üstelik Mısır misalinde olduğu gibi diğer milletlere de otonomi vereceklerdi. Tek istedikleri o topraklarda Türk bayrağının dalgalanması ve bir garnizon bulundurulmasıydı. Aubrey raporuna, Tapınakçıların ve Türklerin farklı dünya görüşünü anlatan ve târihe geçecek şu sözleri yazdı:

"Bu tip herhangi bir planda, hatırlanması en çok lazım olan şey şudur ki; Türk ve İngiliz değerleri çok farklı. Türkler her zaman kelime ve gölgelere, aşırı ve bize absürt gelen bir kıymet veriyorlar. Bir bayrak, hiçbir gücü bulunmayan bir vâlinin tâyini, askerleri olmayan bir subayın namzet gösterilmesi bize abes gelebilir ama onlar için hayatî bir ehemmiyet taşıyabilir... Müttefikler kendi şartlarını dikta ettirebildiler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir kısmını bölebildiler diyelim, netice ne olacak? Bana öyle geliyor ki Balkan kavgalarını daha Doğuya taşıyacağız, müdâfaa etmemiz gereken devasa toprak hududumuz olacak ve muazzam bir militarizm sistemine kendimizi feda edeceğiz... Bavulu biz aldıktan sonra Türklerin etiketi alması çok da mühim değil. Mısır'da tüm güç Lord Kitchener'ın elinde iken sekreteri fes giyiyordu. Mezopotamya ve Filistin bir fese değer."[397]

İsviçre görüşmeleri, Aubrey ve Anglofil İttihâtçı dostlarının harp boyunca yakaladıkları en büyük şanstı. Ama

Mark Sykes başta olmak üzere Siyonistlerin itirazları yüzünden münferit sulh ihtimâli bir kez daha ertelendi. İngiltere buna sebep olarak, Türk Hükûmetinin münferit bir anlaşma yapamayacak kadar Almanya'ya bağlanmasını, Filistin'deki operasyonların henüz maksâdına ulaşmamasını, yani, bir Yahudi devletinin kurulacağı Kudüs'ün daha alınmamış olmasını ve Fransa, İtalya ve Yunanistan'ın Anadolu Türkiyesi için farklı planları olmasını ve eğer şimdi sulh yapılırsa bu planların yatacak olmasını gösteriyordu.[398] Türkiye münferit sulhu bir sene daha göremeyecekti ama casus Parodi'nin teşebbüsleriyle, İsviçre'de yaşayan Prens Sabahaddin ve kızı, Midhat Paşa'nın yeğeni Kemal Midhat, Darphane eski müdürü Hâlid Bey, Dr. Nureddin ve eşi ve bazı diğer İngiliz taraftarı kişiler, sulhtan sonra 1919 yılı sonlarına doğru Mütareke İstanbul'una döneceklerdi.[399]

-21-

VATAN HAİNİ

Kesinlikle, ben şahsen bir Siyonistim. Filistin, bizden çok sizin toprağınız. Biz sadece sizden epey asır sonra memleketin idârecileri olduk.

Rıza Tevfik, The London Times, 12 Mart 1909

1916 Nisan ayında, İrlanda Dublin'de, İngiltere'den ayrılıp ayrı bir cumhuriyet kurmak üzere bir isyân çıkmıştı. İrlanda'nın kuzeyi İngiltere'ye bağlı kalmak istiyordu, fakat güneydeki milliyetçiler tam istiklâl için kararlıydılar. İngiltere isyânı bastırmıştı ama meseleyi temelli çözmek istiyordu. Bu yüzden Aubrey 1917 baharında İrlanda Ofisi'ne girmişti. Münferit sulha dâir İsviçre görüşmeleri esnasında da bu vazifedeydi. Aubrey hem Kuzey İrlandalı, hem de güneyli liderlerle yakındı. Haziran ayında Londra ve Dublin arasında mekik dokumuş ve Ağustos ayında Kuzeyliler ile Güneylilerin Londra'da buluşmasını sağlamıştı, fakat görüşmelerden bir netice çıkmayınca Aubrey ofisten ayrıldı.

Bu arada Arnavutlar, Esad Paşa ve Amerika'daki Vatra arasında ikiye bölünmüştü. Vatra'yı İngiltere'de Aubrey'in

misâfiri olan Mehmed Konitza temsil ediyordu. Konitza'nın Yunanlara yakın olduğunu düşünen, Amerikalı İşadamı Crane'in adamı Dako ve arkadaşları Vatra'dan ayrılmış ve Arnavut Millî Partisi'ni kurmuşlardı. Paris temsilcileri olarak da Avlonyalı İsmail Kemal'i seçmişlerdi. Edith Durham, Amerikalı Arnavutları destekliyordu. Aubrey ise her iki tarafı da tutuyor ve birleşmelerini istiyordu.

Aubrey Herbert Portofino'da

Ağustos ayında Amerikalı Arnavutlar İngilizlere, Fransız ordusundaki Ermeni Lejyonu ve İngiliz ordusundaki Yahudi Lejyonu gibi, Aubrey'in kumandasında Arnavutlardan müteşekkil bir ordu kurmayı ve Avusturya'ya karşı savaşmayı teklif ettiler. Aubrey bu fikirden hoşlanmamıştı. İngiltere'nin onu Arnavutlarla baş başa bırakıp çekileceğini düşünüyordu. Yine de mevzuyu İtalyanlarla görüşmeye hazırdı. İngiltere Hükûmeti, Aubrey'e bu görüşmelerin gayrıresmî olacağını ve Amerika'nın adının geçtiği yerde, İngiltere'nin adını kullanmamasını kendisine tenbih etti. Ardından Aubrey, Eylül ayı sonunda albay rütbesiyle Paris üzerinden, artık ikinci vatanı sayılabilecek İtalya'ya gitti.

Aubrey, Portofino'daki evinde biraz vakit geçirdikten sonra 6 Ekim'de Roma'ya geçti. Arnavut ordusu için iyi bir potansiyel vardı. Şimdiden 2 bin Arnavut, Amerika'dan memleketine dönüp savaşmak için gönüllü yazılmıştı. Fakat İtalyanlar, Avusturya karşısında zor durumdaydı. Avusturya-Macaristan ordusu neredeyse Venedik'e kadar gelmişti. İtalyanlar bunu bahane edip işi erteleyince Aubrey, Arnavut Lejyonu projesinden vazgeçip hemen İngiltere'ye döndü, fakat yeni bir istihbarat vazifesiyle Kasım başında tekrar İtalya'ya gelmek mecburiyetinde kaldı.

Kasım 1917'de Lordlar Kamarasından Lord Lansdowne, The Daily Telegraph gazetesinde, Almanya ile sulh yapılması gerektiğini ve savaşın Avrupa'da medeniyeti yok ettiğini anlatan bir mektup neşretti. Ardından medya ve kabine, sulh yanlısı bu adamı hainlikle suçlayarak adeta linç etti. Bu nabız yoklamasının ardından Aubrey, Türklerle sulh anlaşmasının açıktan yapılamayacağını anlamıştı. Bu arada Aubrey, İtalya'da yaptığı vazife ile alakalı günlüğüne hiçbir şey yazmamış; fakat 27 Aralık'ta, "Hususî ve meşrû bir şekilde bir insan ne kadar mutlu olabilirse bugünlerde o kadar mutluyum" diye bir not düşmüştü.[400] Tek bilinen, Aubrey'in bu sırada Avusturya'nın saldırdığı İtalya'nın Padua şehrinde olduğuydu. Şehre bombalar yağarken yanında getirdiği uşağı Edward Murphy korkudan ölüyordu. Aubrey orada ne işler çevirdiyse, 16 Ocak'ta İngiltere'ye döndükten dört hafta sonra uşağı hakikaten öldü. Johnny Allan'dan sonra bu, Aubrey'in kaybettiği ikinci sevgili uşağıydı.

1917 yılında, Filistin'de bir Yahudi devleti kurma faaliyetleri de hız kazanmış, 'Tilki' FitzMaurice ve Mark Sykes, İsrail'in kurulması için altyapı çalışmalarını tamamlamışlardı. Bunun üzerine Harp Kabinesi'nin Siyonist Sekreteri Leopold Amery;[CCLI] Britanya Siyonist Federasyonu Reisi Chaim Weizmann ve Ze'ev Jabotinsky'in yardımıyla Filistin'de bir Yahudi devleti kurulabileceğini ifade eden ve Balfour Deklarasyonu olarak bilinen mektubu hazırladı. Kasım başında İngiltere Hâriciye Nâzırı Arthur Balfour, bu mektubu İngiliz Yahudi Cemiyeti'nin reisi Baron Rothschild'e gönderdi. Artık İngiltere'nin, ilk başta Şerif Hüseyin'e vaad ettiği Filistin toprağında, bir Yahudi devleti kuracağı kesinleşmişti. Başvekil Lloyd George, Mısır Kuvvetleri Kumandanı General Allenby'den, yani Mustafa Kemal'in Aubrey'in evinde beraber yemek yediği kumandandan, Noel hediyesi olarak Kudüs'ü istedi. General Allenby onu kırmadı ve yıl başına kalmadan 7 Kasım'da Gazze'yi ve 9 Aralık'ta da Kudüs'ü Türklerden aldı.

CCLI Leo Amery'den ileride bahsedilecektir.

8 Ocak 1918'de ABD Reisi Wilson, yani Amerikalı İşadamı Charles R. Crane'in kampanyasına verdiği mâlî destek sayesinde Beyaz Saray'a oturan adam, on dört maddeden müteşekkil prensiplerini ilân etti. 'Wilson Prensipleri' diye meşhur olan bu maddelerden Türkiye ile alakalı olanına göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Türklerin yaşadığı yerlerde Türklerin istiklâli muhafaza edilecek, fakat imparatorluğun diğer milletlerine de otonomi verilecekti. Ayrıca Boğazlar da milletlerarası geçişe açık olacaktı. Wilson prensiplerinden cesaret alan Aubrey, Şubat ayında açtı ağzını yumdu gözünü. Parlamentoda ve medyada sulhtan yana olduğunu ilân etti. Asquithlerle beraber olup hükûmete karşı çıktı ve barıştan yana olduğu için linç edilen Lord Lansdowne'yi müdâfaa etti. Bu davranışı beklenen reaksiyonu çekti ve Muhafazakârlar kendilerine ihanet eden Aubrey'e büyük tepki gösterdiler. Aubrey'in reyleri hızla düştü, fakat o pes etmedi. 9 Mayıs'ta Koalisyon Hükûmetinin güven oylamasında aleyhte rey kullandı. Eski Başvekilin karısı Margot Asquith, Aubrey'e gemileri yakmasını, eğer bu yoldan dönmezse bir kahraman olacağını yazdı. O sırada Paris-Roma üzerinden Arnavutluk'a doğru yola çıkan Aubrey, "Gemilerimi yakmadım, sadece kürekler alev aldı" diye cevap verdi.[401]

Lord Allenby (solda), Aubrey'in ağabeyi Lord Carnarvon ve kızı ile

Aubrey, 21 Mart'ta Fransız Politikacı Henri Franklin-Bouillon'a[CCLII] bir mektup yazarak misâfiri Mehmed Konitza'nın

CCLII Henri Franklin-Bouillon (1870-1937): Fransız devlet adamı. Radikal-Sosyalist Partinin mensubuydu. l'Humanité future locasına bağlı bir masondu. Birçok kez mebus oldu. 1917'de Propoganda Nâzırı oldu. 1921-22'de Türkiye'de

İsviçre'ye gitmesi gerektiğini, Fransa Hükûmetinin buna izin vermediğini yazdı ve yardımcı olmasını istedi.[402] Aubrey tekrar Arnavutluk masası ile uğraşırken, dostu Mustafa Kemal de Veliaht Vahideddin Efendi ile beraber, Almanya'ya gitmişti. Döndükten sonra tedavi olmak için Mayıs ayında Avusturya'ya giden Mustafa Kemal, Viyana'da üroloji doktoru Otto Zuckerkandl'a muayene oldu.[403] Fransa Başvekili Clemenceau'nun[CCLIII] uzaktan akrabası olan Yahudi Zuckerkandl, Rothschild Hastanesi'nin başhekimiydi.[404] Harp başladığında Kudüs'teydi ve iyi bir doktordu.[405]

M. Kemal'in muayene olduğu Rothschild Hastanesi'nin başhekimi Otto Zuckerkandl

* * *

Aubrey, Arnavutluk'ta vazifesini yaparken, İngiltere'de bir davaya adının karıştığını öğrendi. Başına bu işi açan, casus Harold Sherwood Spencer'dı. Spencer, manyak biri olduğu için 1917 Eylül'ünde ordudan kovulmuş bir Amerikalıydı. Amerikan donanmasıyla 1910'da İngiltere'ye gelmiş, daha sonra Roma ve Arnavutluk'ta yaşamıştı. 1913'te Arnavutluk'ta Milletlerarası Jandarma'da subaylık yapmıştı. 1915'te İngiliz istihbaratına katılmış ve Arnavutluk'a gönderilmişti. Ekim ayında Aubrey ile tanışmış ve onun emrinde çalışmaya başlamıştı. Çılgınca hareketlerinden dolayı Haziran 1917'de de tevkif edilerek İngiltere'ye gönderilmiş ve bir evde gözaltında tutulmuştu.

Mustafa Kemal ile görüşerek anlaşmalar yaptı ve Atatürk'ün yakın dostu oldu.

CCLIII Georges Benjamin Clemenceau (1841-1929): Fransız politikacı ve gazeteci. Fransa'da tahsil gördükten sonra ABD'ye gitti. Dört sene kaldıktan sonra dönüp siyâsete girdi. 1906-09 arası Fransa Başvekili oldu. Kasım 1917'de tekrar başvekillik makamına getirildi. Jeroboam Rothschild, yani herkesçe bilinen adıyla Georges Mandel, Clemenceau'nun sağ koluydu.

Ağustos ayında Aubrey'e yazmış, Aubrey de bir haftasonu onu evine dâvet etmişti. 15 Eylül'de Aubrey'in Londra'daki evine gelmiş, fakat karısının önünde ağzı bozuk konuşunca Aubrey onu kapı dışarı etmişti. İki gün sonra da ordudan kovulmuştu. Altı ay sonra da Vigilante mecmuasının editör yardımcısı olmuştu. Alman Yahudi kapitalistlerin, İngiltere sosyetesindeki homoseksüelleri tehdit ederek casus olarak kullandığını iddia ediyor ve 47.000 İngiliz sapığın adının Arnavutluk tahtına oturan Prens Wilhelm'in elindeki 'Berlin Kara Kitabı' adlı bir kitapta yazılı olduğunu söylüyordu. Bu iddialarını gazeteci bir arkadaşına da anlatmış, o da bu hususta makaleler kaleme almıştı. Bu makalelerden birinde lezbiyenlikle suçlanan dansçı bir kadın da bunlara dava açmıştı.

Mahkeme 29 Mayıs 1918'te başladı. Enteresandır ki davaya bakan hâkimin adı da bu 47.000 kişinin içindeydi. Hâkimin hâdiseyi anlamak için daha fazla isim istemesi üzerine Spencer, Aubrey'in adını verdi. İddiasına göre, evvelki sene Ağustos ayında Pixton'da kalırken Aubrey'in başka istihbaratçı misâfirleri de vardı ve kendisini sessiz olması için tehdit etmişlerdi. Aubrey de kendisine onu vuracaklarını söylemişti. Spencer, Almanların Aubrey ve arkadaşlarını kullanarak Asquith'leri tekrar iktidâra getirmeye çalıştığını anlattı. Hâkimden kendisine koruma verilmesini istedi. Mahkemede söylenen bu iddialar medyada yer alınca tüm İngiltere karıştı.

Bu arada Lord Carnarvon da Spencer'ı kardeşi Aubrey'in yanında sadece beş dakika gördü diye davaya dâhil olmuştu. Kardeşinin kendisini bu işe bulaştırmasına çok sinirlenmişti. Aubrey, Britanya Adriyatik Misyonu'nun başı olarak İtalyan işgali altındaki Avlonya'daydı. Mahkeme bitmeden dönmek gibi de bir niyeti yoktu. Bu yüzden mahkeme ile uğraşmak George'a kalmıştı. Öfkesini içine atan Lord Carnarvon, ikisi adına meşhur avukat Marshall Hall'u tuttu.

Birkaç celseden sonra dava, Spencer ve gazeteci arkadaşı lehine neticelendi. Mahkemeden çıkarlarken halk çılgınca ikisini alkışlıyordu. Bu karara göre, eski Başvekil Asquith, Aubrey ve neredeyse İngiltere'nin tüm idârecileri kendini Alman Yahudilerine satmış birer hain ve sapıktı. Mahkemeyi gün be gün Mary sayesinde tâkip eden Aubrey, bu hâdiselerin arkasında Frederick E. Smith'in[CCLIV] ve Leydi Diana Manners'ın[CCLV] olduğunu düşünüyordu.[406] İkisi de İngiltere sosyetesinin ileri gelenlerindendi ve Aubrey ve Mary'nin, Asquith'lerin ve İngiltere'nin Hindistan Nâzırı Montagu'ların[CCLVI] yakın arkadaşlarıydı. Birbirlerinin evlerinde kalır ve çılgın partiler verirlerdi. Uyuşturucu bağımlısı Diana, bir keresinde bir partide kafayı bulmak için kloroform getirtince Aubrey kibarca karısı Mary'i uzaklaştırmak mecburiyetinde kalmıştı.[407] Aubrey hâdiselerin arkasındaki isimleri arayadursun Spencer, 14 Haziran'da Mary'e, Aubrey'e göndermesi için kapalı bir zarf gönderdi. Mektupta, "Kitabımı sana ithaf etmek istiyorum. Hangi ithafı tercih edersin?" yazıyordu:

"- Muhterem Albay Aubrey Herbert'a, M. A. (Meclis Âzâsı)

Lütufkârlığı için bir şükran ve Alman-Yahudisi'nin kurnaz fesatçılığına karşı İngiltere geleneklerinin devamı için verdiği mücadeleye bir minnettarlık nişanesi olarak.

- Muhterem Albay Aubrey Herbert'a, M. A. (Meclis Âzâsı)

CCLIV Frederick Edwin Smith (1872-1930): 1915-1919 arası Kabine'nin umûmî hukuk danışmanıydı. 1919'da Baron yapıldı. 1919-22 Lordlar Kamarası Reisi ve Adalet Nâzırı oldu.

CCLV Diana Olivia Winifred Maud Cooper (1892-1986): Evde tahsil gördü. Güzelliği sayesinde Londra ve Paris sosyete hayatının en renkli figürlerinden oldu. Kocasıyla beraber Churchill ailesinin en yakın dostlarıydılar.

CCLVI Edwin Samuel Montagu (1879-1924): Yahudi asıllı politikacı. Cambridge'de okudu. 1917-1922 arası Hindistan Nâzırlığı yaptı. 1919'da Paris'te Türkiye'nin bölünmesi karşı çıktı. Ağa Han'ın da dâhil olduğu Hindistan'daki Hilâfet Hareketini bu maksâdla kullandı.

Lütufkârlığının bir hatırası, İngiliz Şövalyelerinin ve Haçın Muhafızları'nın bu torunu, ailesinin müphem gelecekteki maddî refahını, ülkesinin ideallerine karşı vazifesinin önüne koyduğu; vefasız ve muhalif arkadaşları sessizliklerine karşılık ganimetten yüzde kırk alsınlar diye Yahudilerce dünyanın yağmalanmasını ve ona hıyanet edilmesini desteklemeye ve görmeye rıza gösterdiği için pişmanlıkla."[408]

Aubrey Herbert seçim çalışmaları esnasında, 1918

Bu mektubu apaçık bir şantaj olarak gören Mary çılgına dönmüştü. Hemen kocasının avukatına ve Askerî İstihbarat Reisine haber verdi. Görüşmeler neticesinde Spencer şantaj yapmadığını, sadece biraz takıldığını söyleyince Mary dosyayı kapatmaya karar verdi. Roma'dan hâdiseleri duyan Aubrey ise hiç sinirli değildi. Karısına böyle şeyleri kafasına takmamasını söyledi. Hâdiselerden uzak olduğu ve bir arkadaşının güzel sekreteri ile geçici bir aşk yaşadığı için Roma'da hayatından gayet memnundu. İngiltere'nin Roma sefiri, Vatikan Nâzırı ve diğer ileri gelenlerle vakit geçiriyordu, fakat İngiltere'de reyleri düşmüştü. İnsanlar onun barış yanlısı cinsî bir sapık olduğunu ve Alman Yahudilerce satın alındığını düşünüyordu. Öyle ya, Mons'ta Almanlara esir düştüğü halde nasıl olup da serbest kalmıştı?

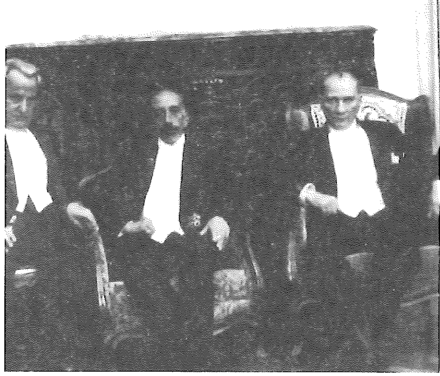
Aubrey, Haziran'ın başında iki gün Portofino'da ikamet ettikten sonra Avlonya'ya gitti. Uzun bir aradan sonra tekrar Arnavutluk'u dolaştı. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını Avlonya'da kendi istihbarat ekibiyle geçirdi. Arada güneye İtalya'ya ve Selânik'e gidiyordu. Esad Toptanî'nin Arnavutluk'un

bölünmesini teklif ettiğini öğrendi. Esad Paşa, hristiyan Arnavutlardan ayrılarak, Arnavutluk'un ortasında müslüman bir devlet kurmak istiyordu. 23 Temmuz akşamı, eski dostu gazeteci George Ward Price,[CCLVII] Aubrey'i ziyârete geldi.[409] Oturup hasret giderdiler. Avusturya-İtalya çatışmalarını yakından tâkip ettikten sonra Aubrey, 15 Ağustos'ta yazdığı raporda, süregelen harpler yüzünden 60-80 bin Arnavut'un Amerika'ya göç ettiğini, hepsinin memlekete dönmek için beklediğini, Arnavutluk'un gelecekteki idârecilerinin onlar olacağını söyledi. Memleketteki feodal sisteminin zayıfladığını, ferdiyetçiliğin inkişaf ettiğini anlattı ve Eylül'de İngiltere'ye döndü.[410]

Bu arada Türkiye'de Sultan Reşad vefat etmiş ve yerine kardeşi Vahideddin Efendi geçmişti. Mustafa Kemal de yurtdışındaki tedavisinden dönmüş, tebriklerini sunmak için Sultan'ın huzuruna çıkmış ve bu görüşme neticesinde tekrar 7. Ordu kumandanlığına tâyin edilmişti. Mustafa Kemal, Ağustos ayı sonunda Halep'e giderek ordusunun başına geçti, fakat harbi bitirmeye artık kesin kararlıydı. Bu kararını tatbîkâta koymak için, Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal'la birlikte İttihâtçılara karşı savaşan casus Lawrence ile görüştü. Lawrence ile 1918 yılı başında, Rusya'da iktidârı ele geçiren Bolşevikler Almanya ve Türkiye ile sulh görüşmeleri yaparken de görüşmüştü.[411] Ona, Pan-Türkizm peşinde koşan İttihâtçı partinin içinde güçlü bir pozisyon elde ettiğini ve onları istediği gibi yönlendirebildiğini, Doğu'daki Türkçü arzulara en kısa zamanda mâni olunması gerektiğini, Almanların bu savaşı kesinlikle kaybedeceğini söylemişti.[412] Görüşmelerden sonra Mustafa Kemal, Aubrey'in evinde tanışıp beraber yemek yediği, İngiliz ordularının başındaki Allenby'nin saldırısı üzerine ordusunu geri çekti. İngiliz ordusu açılan boşluktan girip sağ ve sol cenahtaki diğer Türk ordularını arkadan sardı. Mustafa Kemal, Lawrence ile 27 Eylül gecesi tekrar görüştü.

CCLVII George Ward Price (1886-1961): The Daily Mail gazetesinin muhabiri. Cambridge'de okudu. 1918'de İstanbul Pera Palas'ta Mustafa Kemal ile görüştü. 1922'ye kadar Anadolu'da kaldı. Hitler'le istediği zaman görüşebilirdi.

Ona Genç Araplarla, yani Emir Faysal'ın adamlarıyla anlaştığını, Türklerin başka milletlere ait toprakları terk etmesi ve Anadolu'ya odaklanması gerektiğini söyledi. Orduyu bu yüzden geri çekiyordu.[413]

Mustafa Kemal ve Irak Kralı Faysal, 1932

Türk ordusu ricat ederken İngiliz tayyareleri yukarıdan üzerlerine aralıksız bomba yağdırıyordu. Askerler panik halindeydiler. O kargaşa içinde Şam'a doğru çekilirken Mustafa Kemal'in önü İngiliz birlikleri tarafından kesildi, esir düşmesi an meselesiydi. Yardımına Ürdün Nehrinin öte yanında kamp kuran Fevzi el-Kavukçu yetişti. Fevzi, Trablusşam'da doğmuş ve 1912'de İstanbul'da Hârbiye Mektebinden mezûn olmuştu. Mezûn olur olmaz İtalyanlar tarafından işgal edilen Libya'ya gönderilmiş ve burada Mustafa Kemal ile tanışmıştı. Kavukçu eski dostunu kurtarmak için kumandanından izin alarak hemen iki birlik gönderdi. Birliklerden biri Mustafa Kemal'i ve yanındaki subayları kurtardı. Kendisini kurtaranın Fevzi olduğunu öğrenen Mustafa Kemal ona, "Sadece Osmanlı ordusunun liderlerini değil, ordunun şerefini de kurtardın. Aslında hareketlerin tüm subaylara numune olmalı" diyerek teşekkür etti.[414] Ardından Şam'a giderek Cemal Paşa ve bazı Alman subaylarla birlikte Victoria Oteli'ne yerleşti. Dostu Aubrey de on iki yıl evvel bu otelde kalmıştı.

Lawrence ve Emir Faysal'ın ordusu Şam eteklerinde görününce, Mustafa Kemal ve diğer İttihâtçı subaylar 30 Eylül'de şehri terk edip Kuzeye doğru çekildiler. Mustafa Kemal, dağılan askerlerini toplamak için Humus tren istasyonunda karargâh kurdu. Burada yine Fevzi ile karşılaştı. Ona, "Artık bitti. Kaderimiz

düşmanlarımızın ellerinde. Herkes kurtarabildiğini kurtarmalı. Umarım bir gün Arapların yeni bir rol oynayabilecekleri hür bir devleti olur. Bir gün Anadolu'da bazı şeyler olduğunu duyarsan ve kendi memleketinde yaptığın mühim bir işin yoksa bize gel" dedi.[415] Anadolu'nun işgal edileceğini ve kendisine çok mühim mesuliyetler düşeceğini biliyordu, fakat Fevzi'nin Arap milliyetçisi olarak başka planları vardı. Faysal'ın hizmetine girecek ve Mustafa Kemal'in İstiklâl Harbi'ni örnek alarak 1925-27 Büyük Suriye İsyanında diğer Genç Arap arkadaşlarıyla beraber Fransızlara karşı mücadele edecekti. 1927'de İstanbul'a gelerek Mustafa Kemal ile tekrar görüşecekti. Sabaha kadar içerek eski hatıraları yâd edecekler, fakat Mustafa Kemal, Fransa ile arasını bozmak istemediğinden Arap milliyetçisi dostlarına yardım edemeyecekti.[416] Bunun üzerine Fevzi el-Kavukçu, 1936'da Muhammed Abduh'un talebesi Muhammed Reşid Rıza[CCLVIII]

CCLVIII Muhammed Reşid Rıza (1865-1935): Trablusşam yakınlarında Suriyeli bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Burada El-Ezher mezûnu ve Abduh'un arkadaşı Hüseyin El-Cisr'den ders aldı. (El-Cisr, ders kitaplarını Protestan Koleji'nden (sonradan Beyrut Amerikan Üniversitesi) alırdı.) Reşid Rıza, Beyrut'ta bir mektep kuran Abduh hayranı Emir Şekib Arslan ile dostluk kurdu. Zaman içerisinde modernist fikirler edindi. 1894'te Trablusşam'a gelen, Afgani'nin talebesi Muhammed Abduh ile tanıştı. 1897'de Abduh'a yakın olmak için Kâhire'ye taşındı ve onun en önde gelen talebesi oldu. Aynı yıl, İttihât ve Terakki'nin kurucularından Ahmed Saib Bey ile Osmanlı Şura Cemiyeti'ni kurdu. 1905'te Cenevre'den Mısır'a gelen dinsizliği ile meşhur İttihâtçı Abdullah Cevdet de onlara katıldı. 1898'de İslâm'da reform fikirlerini yaymak için Abduh ile beraber el-Menar adında bir gazete kurdular. Reşid Rıza, gelenekçi Ehl-i Sünnet İslâm'ı destekleyen Sultan Abdülhamid'ten hoşlanmadığı için, 1908 İhtilâlini destekledi. Afgani ve Abduh'un Türkiye'deki halefi Said-i Nursi gibi İslâmî bir mektep kurmak istiyordu, fakat Genç Türkler buna izin vermediğinden İttihâtçılar ile arası açıldı. Ekim 1910'de İstanbul'daki İngiliz sefâretinde Genç Türkleri mason ve ateist olmakla suçladı. Mektebini Mart 1912'de açmayı başardı, fakat harp başlayınca kapandı. 1911'de Genç Türklere karşı, Arapları Türklerden ayırmak için Arap Birliği Cemiyeti'ni kurdu. Henüz iktidârda olmayan İbn-i Suud ve İmâm Yahya ile bu maksâdla yazışmaya başladı. 1912'de Osmanlı Adem-i Merkeziyet Partisi'ni kurdu. Suriye'nin Yahudi sermayesi ve tekniği olmadan gelişemeyeceğini söyledi. Mayıs 1913'te İstanbul'daki Le Jeune Turque (Jön Türk) gazetesinin editörü vasıtasıyla Siyonistlerle işbirliği kararı aldı. Cihan Harbi'nde Kâhire'de Arap milliyetçilerini destekledi, fakat Şerif Hüseyin ile ters düştü. Harpten sonra İbn-i Suud'u destekledi. 1918'de Lübnanlı bir Hristiyan olan Michel Lutfullah ile Suriye İttihâd Partisi'ni kurdu. 1919'da Faysal'ın Suriye'nin istiklâli için kurduğu Suriye Umûmî Kongresi'nin Trablusşam temsilcisi oldu. Suriye'nin Fransızlara verilmesi üzerine partiyi yeniden kurdular ve Michel reis olurken Reşid Rıza da yardımcısı oldu. Şekib Arslan da partiye katıldı. 1921'de Suriye-Filistin Kongresi

ve Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni[CCLIX] ile beraber İngiliz ve Siyonistlere karşı Arap İsyanına liderlik edecek ve İkinci Cihan Harbi'nde Nazi Ordusunda subay olacaktı.

Filistin Cephesinde bombalar düşerken Aubrey, Arnavutların işleriyle uğraşıyordu. Seçim çalışmalarını bitirdikten sonra 9 Ekim'de tekrar Arnavutluk, Avlonya'ya doğru yola çıkmıştı. Yolda Paris'e uğrayıp Franklin-Bouillon ile görüştü. Franklin-Bouillon, Fransa'nın hem Lloyd George ile hem de İtalyanlarla arasının açıldığını söyledi.[417] 12 Ekim'de Almanya ve Avusturya-Macaristan, Wilson'un prensiplerine boyun eğdi ve sulhun geleceği kesinleşti. Aubrey, kardeşi Mervyn'e 14 Ekim'de bu prensipler hakkındaki fikirlerini yazdı; "Bak bak bak, tüm bunları kim tahmin edebilirdi. Almanlara karşı savaş neredeyse gerçekten bitmiş ve iyi bitmiş gözüküyor. Wilson'un on dört prensibini kabul etmiş gibiler. Artık sadece Northcliffe'e[CCLX] de aynısını yapmak kalıyor. Wilson'un hedeflerinden ve siyâsetinden hoşlanıyorum ama keşke bu kadar Sawdust'taki Don olmasaydı.

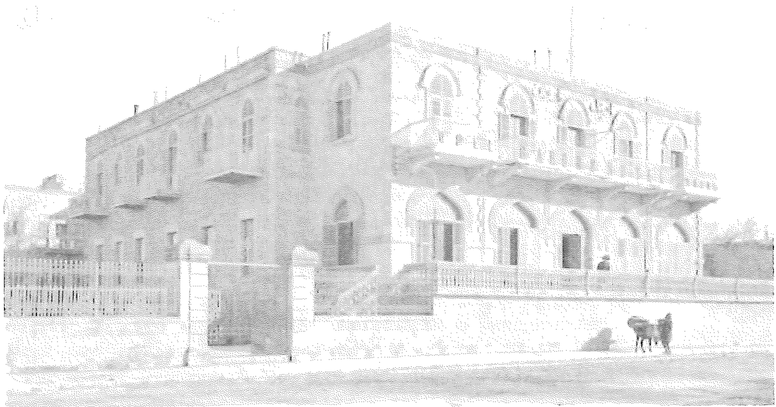
için Cenevre'ye gittiler. Burada Cemiyet-i Akvam memurlarından ve Rockefeller Vakfı ve Williamstown Politika Enstitüsü ile yakın bağları olan ve Siyonistlerin danışmanlarından William E. Rappard ile görüştüler. 4 Nisan 1922'de Arap Ülkeleri adına Reşid Rıza, Siyonist delegelerle Kâhire'de görüştü. Siyonistlerle işbirliğine açık olduğunu söyledi. 1926'da Mekke'deki ve 1931'de Kudüs'teki modernist İslâm konferanslarına katıldı. Talebelerinden Hasan el-Benna, Müslüman Kardeşler teşkilatını kurdu. Reşid Rıza'nın misyonu, günümüzde Hayrettin Karaman gibi din adamları tarafından devam ettirilmektedir.

CCLIX Muhammed Emin el-Hüseyni (1897-1974): İngilizler tarafından 1921'de Kudüs müftüsü yapıldı. İngiliz mandası devrinde Filistinli Araplara siyasî liderlik yaptı. Arap milliyetçiliği yaparak Filistin'de Arap-Yahudi düşmanlığının kurulmasında büyük rol oynadı. Hitler ile görüştü. 1931'de Dünya İslâm Kongresi'ni kurdu. Modernistlerin toplandığı bu kongrenin idâre heyetine daha sonra, Vehhabî sermayesini ve fikriyatını Türkiye'ye sokan adam olarak bilinen ve Said-i Nursi'nin talebesi Salih Özcan seçildi. El-Hüseyni, damadı Abdülkerim Saad vasıtasıyla Said-i Nursi ile görüşür ve birbirlerini desteklerlerdi (Emrah Cilasun, Yeni Paradigmanın Eşiğinde Bediüzzaman Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği, Patika, İstanbul 2015, s. 286-287).

CCLX Alfred Charles William Harmsworth (1865-1922): Northcliffe Vikontu'ydu. Daily Mail ve Daily Mirror gazetelerinin sahibiydi. Medya gücü sayesinde İngiltere kamuoyunda Alman düşmanlığı pompalamış ve İngilizleri Almanya ile savaşmanın lüzumuna iknâ etmişti. Yine harp esnasında Asquith'in iktidârdan düşüp yerine Lloyd George'un gelmesini sağlamıştı. Rothschild'lerin akrabasıydı.

Clemenceau'nun "Tanrı'nın sadece on emri var, Wilson on dört tane ile ne yapmak istiyor" dediğine inanıyorum."[418]

Bu arada Halep'te Baron Otel'in süitinde kalan Mustafa Kemal, emrinde sekiz bin askeri olmasına rağmen daha fazla kan dökülmesini istemediği için olacak, şehri savaşmadan teslim etti ve Halep'in kırk mil dışında kamp kurdu. Anzak askerlerinin kumandanı General Harry Chauvel,[CCLXI] kendisine asker gönderip teslim olmasını istedi. Mustafa Kemal gülerek, "Söyle Chauvel'e kendisi gelsin alsın" dedi, fakat birkaç gün sonra gelip, General Macandrew'a[CCLXII] kendisi teslim oldu.[419] Bunun ardından, Aubrey'in Kut'ta Türklere emanet ettiği General Townshend, Aubrey'in arzusu üzerine İstanbul'da mütareke görüşmelerine başladı ve Türkiye, 30 Ekim'de Mondros Mütarekesini imzalayarak harpten çekildi.[420]

Halep'te Mustafa Kemal'in kaldığı Baron Otel

CCLXI Henry George Chauvel (1865-1945): Gelibolu ve Filistin Cephesinde Avustralya Emperyal Kuvvetleri'nin kumandanıydı.
CCLXII Henry John Milne Macandrew (1866-1919): Anzak ordusunun Beşinci Süvari Birliği'nin kumandanıydı. Güney Afrika harbine iştirak etti. Halep'te bir patlama neticesinde esrarengiz bir şekilde öldü.

-22-

İSTİKLÂL HARPLERİ

Şimdi Türkiye'ye kapıyı kapattık.
Eğer pencereden çıkmak istiyorsa, bırakın çıksın.
İngiltere Başvekili Lloyd George, Yunan ordusunun İzmir'e çıktığını duyduğu an

İşgalin ardından gelen emir üzerine General Macandrew, Mustafa Kemal'i serbest bıraktı ve onu lüks bir arabaya bindirip tren istasyonuna uğurladı. Trenle Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal, Adana'da kısa bir mola verdikten sonra 13 Kasım'da işgal altındaki İstanbul'a döndü. Mütarekenin imzalanmasından iki hafta sonra İstanbul'a doğru ilerleyen İngiliz filosu, 12 Kasım 1918'de, yani Çanakkale Harbi'nden sadece üç sene sonra Çanakkale Boğazı'na girmiş ve İstanbul'u işgal etmişti. Mustafa Kemal, annesinin Akaretler'de evi olmasına rağmen, İngilizlerin kontrolü altındaki mıntıkada kalan ve casusların cirit attığı Pera Palas'a yerleşti. Ertesi gün otelde Daily Mail gazetesinin muhabiri ve Aubrey'in arkadaşı George Ward Price ile buluştu. George'a, "Eğer İngilizler Anadolu için mesuliyet kabul edecek olurlarsa,

tecrübeli Türk vâlileri ile işbirliği halinde çalışmak ihtiyacını duyacaklardır. Böyle bir salâhiyet dâhilinde hizmetlerimi arz edebileceğim münâsip bir yerin mevcut olup olmayacağını bilmek isterim" dedi ve kendisini Karadeniz Ordusu'nun başındaki Korgeneral Harington[CCLXIII] ile görüştürmesini istedi.[421]

Mustafa Kemal, otelde kalırken birkaç defa da, Aubrey'in mensubu olduğu İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul Komitesinin reisi Rahip Robert Frew ile görüştü. Frew'un Amerikalılarla irtibatı devam ediyordu. Cihan Harbi'nin başlamasına bir ay kala, Amerikan Kız Koleji'ne Rockefeller tarafından yaptırılan yeni binaların açılışında Amerika'nın Yahudi sefiri Morgenthau, Hahambaşı Haim Nahum, Hâlide Edib ve Frew bir konuşma yapmışlardı.[422] Amerikalı İşadamı Charles R. Crane açılışa katılamadığı için tebrik telgrafı göndermişti. Yeni binadaki ilk dersi de Frew vermişti. Cihan Harbi başlayınca Frew, İstanbul'da faaliyetlerine devam etmişti. 1917 yılı başında, Malta'da tutulan Eyüp Sabri Paşa'nın[CCLXIV] serbest bırakılması için, Genç Türkler tarafından tevkif edilmişti ama artık serbestti.[423] Geçen zaman zarfında İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nde beraber çalıştığı Damad Ferid'in yakın dostlarından olmuştu. Türkiye'nin, İngiltere ile, Enver gibi İttihâtçılar yüzünden bozulan münasebetlerini tekrar düzeltmek isteyen Damad Ferid, İngiltere Başvekili Lloyd George ile arasının iyi olduğunu bildiği için Rahip Frew'un her dediğine inanıyordu. Frew da Ferid'in ve eşinin vasıtasıyla Sultan Vahideddin'e telkinlerde bulunabiliyordu, yani Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesi için Frew kritik bir isimdi.[424]

CCLXIII Charles Tim Harington (1872-1940): İngiliz Genelkurmay Başkanı Sir Henry Wilson'ın vekiliydi. 1918-1920'de Karadeniz Ordusu kumandanı oldu. 1920'de İstanbul İşgal Orduları Başkumandanı oldu.

CCLXIV Eyüp Sabri Akgöl (1876-1950): Makedonya doğumlu asker ve siyâsetçi. İttihâd ve Terakkî'nin kurucularındandır. 1908 İhtilâlinde Müşir Tatar Osman Paşa'nın karargâhını bastı ve Paşa'yı esir aldı. 1909'da Hareket Ordusu içinde yer aldı. Cumhuriyetten sonra milletvekili oldu. Diğer İttihâtçılarla beraber İzmir Suikastı hâdisesinden sonra tasfiye edildi.

Enver ve Talât, İmparatorluğu Almanya yanında savaşa sokmuş ve istemeden de olsa harbin neticesinde İngiltere'ye ve diğer destekçilerine olan vefa borcunu ödemiş, İngiliz gemileri İstanbul'a gelmeden evvel de yurtdışına kaçmışlardı. Koskoca İmparatorluktan geriye kala kala sadece Anadolu kalmıştı. Onun sahibinin kim olacağı ise henüz belli değildi. İstanbul'un işgali ve azınlıklar yüzünden Anadolu karmakarışıktı. İttihâtçılar, Anadolu'da bir hareket planlamak ve bu harekete bir lider seçmek için Galata'daki Selânik Bankası şubesinde gizlice toplandılar. Rothschild'lerin ortağı olan Allatini ailesine ait Selânik Bankası, 1908 ve 1910'da Fransız, Avusturya ve Osmanlı Bankası'nın iştirakiyle iyice büyümüş ve bankanın merkezi Selânik'ten İstanbul'a taşınmıştı.[425] İttihât ve Terakkî Komitesi, Meşrûtîyet'ten sonra da mühim kararları almak için çoğu zaman Selânik Bankası'nın bu şubesinde toplanırdı.[426] Toplantıda Anadolu Hareketinin lideri olarak Mustafa Kemal seçildi.[427]

Bundan haberdar olan İngilizler, ellerindeki tevkif edilecekler listesinde adı üçüncü sırada yer alan Mustafa Kemal'i asayişi sağlamak üzere Anadolu'ya müfettiş olarak göndermesi için Sultan Vahideddin'i iknâ ettiler.[428] Sultan, Anadolu'da silahları teslim alınmamış orduları ve İstanbul'un işgaline karşı gösterilen reaksiyonu organize ederek anlaşma esnasında işgal güçlerine karşı koz olarak kullanabileceğini düşündü. İstanbul'u işgal kuvvetlerine bırakarak kendisi Anadolu'ya geçemezdi, istese bile İngilizler buna müsaade etmeyecekti. 22 Kasım'da Mustafa Kemal ile görüşürken endişeli olduğu her halinden belliydi. Ona, "Ordunun kumandan ve subayları eminim ki seni çok severler, Onlardan bana bir fenalık gelmeyeceğine teminat verir misin?" diye sordu.[429] Ertesi hafta Yıldız Sarayı'nda tekrar görüştüler ve Sultan taşıdığı tüm şüphelere rağmen Mustafa Kemal'i Anadolu'ya göndermeye karar verdi.

Bu arada Aubrey, 7 Kasım'da Avlonya'dan ayrılıp

Roma'ya ve ardından Portofino'ya gitmişti. 11 Kasım'da sulh imzalandığında İtalya'daki işlerini halletmiş bir halde Paris'teydi. Harbin bitmesiyle Aralık ayında İngiltere'de seçimler oldu ve Liberal Lloyd George, Muhafazakârlarla işbirliği yaparak koalisyon kurdu. Fakat koalisyonun ekserisi Muhafazakârdı, sadece yirmi altı müstakil Liberal Parlamentoya girebilmişti. Aubrey, son yaşadığı mahkeme macerasından sonra seçmenlerinin desteğini kaybetmişti ama farklı bir seçim bölgesinden tekrar seçilmeyi başardı. Mark Sykes da meclise girmişti ama İngiltere'de değildi. Ortadoğu'da Siyonistler, Araplar ve Fransızlar arasında son ayarlamaları yapıyordu ama Ortadoğu'dan ayrıldıktan sonra Ocak ayında katıldığı Paris Sulh Konferansı'nda gribe yakalandı. Sykes-Picot Anlaşmasının efsanevi ismi, bu İspanyol gribinden kurtulamayarak 16 Şubat 1919'da Paris'te öldü. Şubat ayı başında döndüğü Londra'da Mark'ın ölüm haberini alan Aubrey, apar topar Paris'e geldi.

Aubrey'in İngiltere'de misâfiri olan Mehmed Konitza Arnavutluk'a gitmiş ve onun liderliğinde Arnavutlar, Aralık ayında Dıraç'ta milli bir kongre toplamış ve geçici bir hükûmet kurmuşlardı. Aubrey'den konferansta Vatra'nın, yani Amerikalı Arnavutların resmî delegesi olmasını istediler. Aubrey ise gayrıresmî olarak daha faydalı olacağını söyleyip tekliflerini reddetti, fakat konferansta bol bol görüşmek fırsatını bulduğu Amerikalılardan Arnavutlara sahip çıkmalarını istedi. Bu arada Damad Ferid Aubrey'e yazıp, Ermenilere, Rumlara ve harp esirlerine gösterilen mezalimin tamamen İttihâtçıların eseri olduğunu söylüyordu. Gizli ihtilâlci komitenin kurbanı olmuşlardı.[430] Mark öldükten sonra Aubrey için Avam Kamarasının artık hiçbir cazibesi kalmamıştı. İki hafta Paris'te kaldıktan sonra kendisini toparlamak için Mary ile birlikte Portofino'ya geçti.

Aubrey, Noel Buxton ve ekserisi Liberallerden mürekkep milletvekilleri, Hâriciye Nâzırı Balfour'a bir mektup yazarak

Arnavutluk'un belli bir müddet için Cemiyet-i Akvâm mandateri Amerika'ya devredilmesini istediler. Bir yandan da Gertrude Bell, Paris'ten haberler göndermeye devam ediyordu. Nisan ayında Aubrey'e, "Ah sevgilim, Yakın Doğu'yu [Anadolu'yu] korkunç bir şekilde karıştırıyorlar. Eminim ki savaş öncesinden çok daha kötü olacak – umûmî kaosun dışında tutmayı başardığımız Mezopotamya hariç. Olacak tüm korkunç şeyleri önceden gördüğün ve mâni olmak için elini uzatamadığın bir kâbus gibi" diye hülâsa etti gelişmeleri.[431] Aubrey, Mark'ın üzüntüsünü çok çabuk atmıştı. Eşi Mary, Churchill'in yengesi Goonie Churchill ve diğer bazı dostları ile Paris'e, oradan da Portofino'ya gitti. Kuzey İtalya'nın temiz havasıyla biraz toparlandıktan sonra Mayıs sonunda Portofino'dan ayrılıp tekrar Paris'e geldiler. Üç gün boyunca çılgınca alışveriş yaptılar.

Gertrude Paris'ten ayrılmıştı; ama Lawrence ve refakatindeki Emir Faysal, sulh görüşmelerine ev sahipliği yapan Paris'deydi. Aubrey, akşam yemeklerini umûmîyetle onlarla beraber yiyor ve o gün yaşananları konuşuyorlardı. Faysal, Siyonist lider Weizmann ile anlaşmış ve Balfour Deklarasyonunu, yani Filistin'in Yahudilere verilmesini kabul etmişti. Fakat bunu mecbur olduğu için yapmıştı, ailesini aldattıkları için Müttefiklere kızgındı. Bu yüzden, Lawrence ile Paris üzerinde uçarlarken, "Şu insanların üzerine atabileceğimiz bombaların olmaması ne kadar kötü. Her neyse işte biraz yastık" deyip yanındaki yastıkları tayyareden aşağıya atmıştı.[432] Başka bir yemekte Aubrey; Cemiyet-i Akvâm'ın mimârı Robert Cecil, Lawrence ve Britanya'nın Versay'daki askerî temsilcisi Henry Wilson ile buluştu. Aynı zamanda, İngiltere Erkan-ı Hârbiye Reisi, yani günümüzdeki tabiriyle Genelkurmay Başkanı olan Henry Wilson, Türkleri yakından tanıyordu. Ekim 1913'te Balkan Savaşı'nın geçtiği sahaları gezerken İstanbul'da Enver, Cemal ve diğer İttihâtçı subaylarla tanışmış, fakat hiçbirinden hoşlanmamıştı. Bir subay müstesnaydı; "Mustafa Kemal diye biri var, genç bir Yarbay.

Onu izleyin. Çok yükselecektir" demişti büyük bir kehanette bulunarak.[433] Wilson, Arap meselesini tek başına sahiplendiği için Lawrence'dan hoşlanmıyordu. Aubrey, Lawrence zaman zaman Arap menfaatlerini İngiliz menfaatlerinden önce düşündüğü için, Henry Wilson'a katılıyordu ama o da Henry'den hoşlanmıyordu, "bir çeşit palyaço" diyordu onun için.[434]

Harbin bitişinden hemen sonra, Seton-Watson'un liderliğindeki Balkan mütehassısları tarafından 'New Europe' (Yeni Avrupa) adlı bir grup kurulmuştu. Bugünkü Avrupa Birliği'nin, Commonwealth of Nations'ın (İngiliz Milletler Topluluğu) ve Chatham House'un[CCLXV] temellerini atan bu grup, Boer Harbi'nin mimârı Alfred Milner'in, Cecil Rhodes'un vasiyeti üzerine kurduğu 'Round Table' (Yuvarlak Masa) adlı grup ile beraber çalışıyordu.[435] İçlerinde Wickham-Steed, Bourchier, Leo Amery gibi kişilerin yanı sıra, İngiltere Başvekili Lloyd George'un hususî sekreteri Philip Kerr[CCLXVI] ve Balkan Komitesi'nden ayrılan Aubrey de vardı.[436] Ekim 1916'dan beri aynı isimle haftalık bir mecmua bile çıkartıyorlardı.[CCLXVII] Yeni kurulan Çekoslovokya devletinin filozof reisi Tomáš G. Masaryk'ın[CCLXVIII] felsefesinden yola çıkarak, Cihan Harbi'nin ardından dağılan Osmanlı, Rusya

CCLXV Chatham House: Royal Institute of International Affairs (Milletlerarası Münasebetler Kraliyet Enstitüsü) olarak da bilinen think-tank, yani fikir teati cemiyeti. Enstitünün 2010 yılında verdiği mükafatı, Abdullah Gül almıştır.

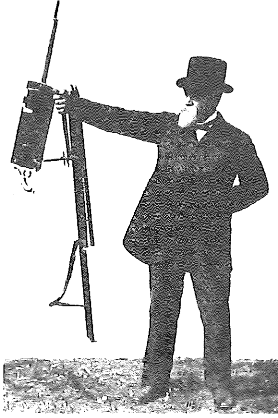
CCLXVI Philip Henry Kerr (1882-1940): 11. Lothian Markisi ve diplomat. Alfred Milner'in adamıydı. 1910'da Round Table (Yuvarlak Masa) mecmuasını çıkarmaya başladı. 1912-21 arası Başvekil Lloyd George'un hususî sekreteri oldu. 1925-39'da, Rhodes Bursu'nu veren The Rhodes Trust'un sekreteri oldu.

CCLXVII 1922'de yayın hayatına son veren New Europe (Yeni Avrupa) mecmuası, 1934'te tekrar neşriyata başladı. Mecmua, günümüzde Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından çıkartılan ve Yüksek İstişare Heyeti'nde Halil İnalcık; Mark Almond; 'Yeni Şafak' yazarı ve Afgani, Abduh ve Reşid Rıza'nın izinden giden Hayrettin Karaman; Justin MacCarthy; İlber Ortaylı; Norman Stone gibi kişilerin olduğu 'Yeni Türkiye' mecmuası ile benzerlikler taşıyordu.

CCLXVIII Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937): Cihan Harbi esnasında Çek ve Sloven topraklarını Habsburg idâresinden kurtarmak için Millî Meclis ve Çekoslovak Lejyonlarını kurdu. Amerikalı işadamı Charles R. Crane vasıtasıyla ABD Reisi Wilson ile tanıştı ve yeni bir devlet kurulması için onun da desteğini aldı. Kasım 1918'de Çekoslovakya'ya dönerek yeni cumhuriyetin ilk reisi oldu. Amerikalı hanımından olma kızı Alice, ülkenin Kızılhaç'ının başına geçti.

ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun topraklarında yeni devletler, yani 'Yeni Avrupa'yı kuruyorlardı. 'Yeni Dünya Nizamı' hedefi için büyük bir adım olan bu projede, siyâsî ve kültürel kapasitesi olan her milletin kendi müstakil devletini kurmasını istiyorlardı: Lehler için Polonya; Çek ve Slovaklar için Çekoslovakya; Sırp, Hırvat ve Slovenler için Yugoslavya ve Türkler için Yeni Türkiye gibi. Fakat bu milletler, Cemiyet-i Akvâm çatısı altında Batılı devletlerin medeniyetini taklit ederek gelişmelilerdi. İmparatorluk halklarının geleceğinin konuşulduğu Paris'te, Lloyd George başta olmak üzere Müttefiklerin danıştığı ve itimâd ettiği yegâne mütehassıslar, New Europe mensuplarıydı.[437] Bu grubun çok yakın olduğu devlet adamlarından ikisi, Fransız Franklin-Bouillon ve Yunanistan Başvekili Venizelos'tu.[438]

Machiavelli, "Kendi kanunları ve hürriyet içinde yaşamaya alışkın devletler ele geçirildiklerinde elde tutmanın üç yolu vardır: İlki onları ortadan kaldırmak; ikincisi gidip orada yerleşip oturmak; üçüncüsü vergiye bağlamak ve içeride sana yerli halkın dostluğunu sağlayacak az sayıda kişiden oluşmuş bir hükûmet kurarak kendi kanunlarıyla yaşamalarına izin vermektir. Böylece bu hükûmet, o hükümdar tarafından kurulduğu için onun gücüne ve dostluğuna ihtiyâç duyduğundan o devleti ayakta tutmak için her yola başvurur. Hür yaşamaya alışkın bir kenti başka yollara müracaat etmek yerine kendi halkıyla idâre ederek elde tutmak daha kolaydır" diyordu.[439] Bu 'yerli halkın dostluğunu sağlayacak az sayıda kişi'nin halkın gözünde nasıl büyütüleceğini ise şu şekilde îzâh ediyordu; "Çoğu kişi, akıllı bir hükümdarın, fırsatını bulur bulmaz, kurnazlıkla kendisine düşmanlar meydana getirerek ve meydana getirdiği bu düşmanları tepeleyip îtibârını kendiliğinden artırması icap ettiğini düşünür".[440] O zaman, kendi kendilerini idâre edecek Türklere liderlik yapacak kişiye bir düşman lazımdı. New Europe grubu hareketi geçti ve Rothschild'lerin Vickers silah şirketinin başındaki Zaharoff, İngiltere Başvekili Lloyd George ve Yunanistan Başvekili Venizelos ile buluşarak onlarla

Silah tüccârı Basil Zaharoff

Anadolu'ya asker çıkarma meselesini konuştu.[441] Zaharoff, Yunan ordusunun Anadolu operasyonunu kendi cebinden finanse edecekti. Bunun üzerine, İngiltere Başvekili Lloyd George, Mustafa Kemal'in muayene olduğu Rothschild Hastanesi'nin başhekimi Otto Zuckerkandl'ın akrabası ve Fransa Başvekili Clemenceau, İtalya Başvekili Orlando ve Amerika Birleşik Devletleri Reisi Wilson, Paris'te Yunanlıların Anadolu'ya çıkışı üzerinde anlaştılar.

Yunan ordusunun çıkışından evvel, İngiliz, İtalyan ve Fransızlar Anadolu'da işgallere giriştiler. Anadolu'nun her yerinde İttihâtçılar tarafından peşpeşe müdâfaa-i hukuk cemiyetleri kuruldu. Minber ve Büyük Mecmua gibi İttihâtçıların çıkarttıkları gazete ve mecmualarda Mustafa Kemal'in reklamı yapılmaya başlanmıştı. Anadolu artık halaskâr [kurtarıcı] Mustafa Kemal'in gelişini bekliyordu. O ise yola çıkmadan önce son hazırlıkları yapıyordu. İstanbul Hârbiye Nezâreti'nde İngiliz İrtibat Subayı olan Yüzbaşı John G. Bennett ile görüşmüş ve ona İngilizlerin kontrolü altında büyük bir Türk ordusu teşkil etmeyi teklif etmişti.[442] Başka bir gün de İtalyan bir işadamının bürosunda İtalyan Yüksek Komiseri ve mason Kont Sforza ile buluşmuş ve İtalyanlardan Anadolu Hareketine destek sözü almayı başarmıştı.[443]

Bu arada hayatını ebediyen değiştirecek hâdise nihayet gerçekleşti; Yunanistan Kralı Alexandros'a her istediğini yaptıran Başvekil Venizelos, Zaharoff'a ait Vickers marka silahlarla teçhiz ettiği Yunan ordusunu 15 Mayıs'ta İzmir'e çıkardı. Yunanlıların İzmir'i işgal ettiği gün Mustafa Kemal, tekrar Sultan Vahideddin ile görüştü. Kur'ân-ı Kerîm'e el basarak vazifesine ve padişaha bağlı kalacağına yemin etti. Sultan'dan yüklü bir miktarda tahsisat

aldı. Ertesi gün, kendisine ordu kurmayı teklif ettiği Yüzbaşı Bennett'ten Anadolu'ya geçiş vizesi aldı; kendisi ve maiyeti için tahsis edilen Bandırma Vapuruna binerek İstanbul' dan ayrıldı.

Tapınakçıların kurduğu Britanya İmparatorluğu, dünyaya kendi ekonomik, hukukî ve siyâsî sistemini dayatmıştı ama yorulmuştu. Dünyaya jandarmalık ve hocalık etmek çok pahalı ve zahmetli bir işti. Britanya, Cihan Harbi 'nde diğer devletlerden çok daha fazla masraf etmişti. Toplam savaş harcamaları 1 0 milyar sterlin civârındaydı.[444] Artık küçük milletlerle doğrudan alakadar olmak istemiyordu. Bu yüzden, Türkiye'yi idâre etmenin ve onu Batılı bir devlet yapmanın mâlî yükünü ABD'ye yıkmak istiyordu. İngiltere, Reis Wilson' a Türkiye 'yi manda himâyesi altına alma teklifinde bulundu. Bunun üzerine, İtilaf Devletlerinin işgali altındaki Türkiye topraklarının geleceği ve mandaya uygun olup olmadığı hakkında bir rapor hazırlamaları için Türkiye 'ye bir komisyon gönderilmesine karar verildi.

Komisyonda eski Robert Koleji hocalarından Albert Lybyer[CCLXIX], İstanbul Amerikan Elçiliğinin eski çalışanlarından Dr. George Montgomery[CCLXX] ve Rockefeller'a ait Standard Oil' in casusu William Yale[CCLXXI] vardı. Komisyona iki kişi liderlik edecekti: 0berlin Koleji'nin rektörü Henry Churchill KingccL[XX]rr ve bizim Amerikalı İşadamı Charles R. Crane.

CCLXIX Albert Howe Lybyer (1876-1949): Illinois Üniversitesi Târih Bölümü dekanıydı. Daha önce İstanbul'da Robert Koleji'nde, Oberlin Koleji'nde ve Harvard Üniversitesi'nde ders verdi. 1919'da Paris'te Amerikan Komisyonu Balkan Grubu'nun asistanıydı. Londra merkezli Royal Historical Society ve Amerikan Şarkiyyat Cemiyeti mensubuydu. Sekiz yıl İstanbul'da yaşadığı için Yakın Doğu târihi hakkında malûmat sahibiydi.
CCLXX George Redington Montgomery (1870-1945): Eğitimci ve yazar. Metafizik üzerine yaptığı çalışmaları ile bilinir. Maraş'ta misyoner bir anne-babanın çocuğu olarak doğdu. Yale ve Berlin Üniversitelerinde okudu. Yale ve New York Üniversitesi'nde hocalık yaptı. 1916'da İstanbul Amerikan Elçiliğinde husussî asistan oldu. Paris'te Amerikan Komisyonundaydı. 1920'de Ermeni-Amerikan Cemiyeti'nin müdürü oldu.
CCLXXI William Yale (1887-1975): Yale Üniversitesi mezûnuydu. 1907'de Panama'da Amerikan Kanal Komisyonunda inşaat mühendisi olarak çalıştı. 1913- 1917 arası SOCONY (Standard Oil of New York) için Türkiye'de çalıştı. SOCONY'nin Kudüs temsilcisi oldu. 1917-1918'de Mısır Kâhire'de ABD için hususî ajanlık yaptı. Amerikan ordusuna yüzbaşı olarak alındı. Haziran 1918 – Ocak 1919 arası Suriye ve Filistin'de Britanya Güçlerine Amerikan askeri gözlemcisi olarak katıldı. Şubat ayında Paris'e geçerek Komisyona dâhil oldu. CCLXXII Henry Churchill King (1858-1934): İlahiyatçı, eğitimci ve yazar. Oberlin, Harvard ve Berlin Üniversitelerinde okudu. 1902-1927 yılları arasında Oberlin Koleji'nin rektörü oldu. Aynı zamanda Amerikan Kolejleri Birliği ve Dini Tahsil Birliği'nin müdürüydü. Felsef e ve tedrisat üzerine muhtelif kitapları vardır, en meşhurlarından biri 1920'de yazdığı 'A New Mind f or the New Age' (New Age için Yeni bir Zihin)'dir. Yakın Doğu Yardım Cemiyeti mensubuydu.

-23-

DEVİR TESLİM MERASİMİ

Eğer kalıcı bir sulh istiyorsak, bu, değişikliklere çok açık olan tek bir prensip ile elde edilebilir: MİLLİYETÇİLİK.
Aubrey Herbert - 19 Ocak 1917'de Harp Kabinesi'ne yazdığı rapordan

İttihâd ve Terakkî Komitesi, Ermeni İhtilâlci Federasyon (Daşnaksutyun Komitesi), Dâhili Makedonya İhtilâlci Komitesi, Arnavut İhtilâl Komitesi, Siyonistler vs.. Tapınakçılar, Osmanlı topraklarında yaşayan milletlerin bünyesine birer milliyetçi ve ihtilâlci komite yerleştirmiş ve bunların güçlerini birleştirerek Sultan Abdülhamid'i devirmişti. Ardından bunları ayırmış ve İmparatorluğu parça parça etmişlerdi. Bu komiteler, tekrar imparatorluk çatısı altında birleşmelerine mâni olmak için birbirlerinin halklarına katliamlar tatbîk ederek bu milletlerin arasına yıllarca sürecek nefret tohumları ekmeyi de unutmamışlardı. İmparatorluğun Ermeni vatandaşlarının Talât Paşa'nın emriyle Suriye'ye sürülmesi de bu tatbîkâtlardan biriydi.

Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'nin Ermeni çocukları için kurduğu tesislerden biri

Amerikalı İşadamı Charles R. Crane, Arnavutluk ve Rusya'da ihtilâlleri organize etmek ve ihtilâlcilere yardım etmek için insanî yardım cemiyetlerini kullanmıştı. İttihâtçıların Ermenileri Suriye'ye sürmesi, ona Türkiye'de de insanî yardım faaliyetleri yürütme fırsatı vermişti. Crane, 1915'te kurulan Ermeni ve Suriye Yardımı İçin Amerikan Komitesi'nin,[CCLXXIII] yani sonraki adıyla Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'nin mâlî idârecisiydi ve bu komiteye en büyük yardımı Rockefeller Vakfı yapmıştı.[445] Bu komitenin mensuplarından ve Crane'in yakın dostlarından gazeteci William T. Ellis, Mustafa Kemal Samsun'a çıkmadan bir ay önce New York Herald gazetesinde çıkan makalesinin sonunda Türkiye'nin son yıllarını şöyle anlatmıştı:

"Maminim'in, veya kendi tabirleriyle 'hakiki inananlar'ın, veya Türklerin onları çağırdığı şekliyle 'Dönme'lerin gerçek inancını dışarıdan kimse bilmez. Zahiren Muhammedî ritüellere

CCLXXIII 1915'te İttihâtçıların sürdüğü Ermenilere yardım etmek maksâdıyla Reis Wilson'un yardımıyla kurulan Ermeni ve Suriye Yardımı İçin Amerikan Komitesi (ACASR), 1919'da Yakın Doğu Yardım Cemiyeti (Near East Relief) adını aldı. Tehcir mağduru Ermeni çocuklarına sahip çıkan ve bu sayede casusluk faaliyetlerini gizleyen bu Cemiyet, bu çocukların Protestan olarak yetişmelerini sağlayarak bu coğrafyada yıllardır yapılan misyonerlik çalışmalarının elde edemediğini de başarmış oldu.

uyarlar. Gizlice Yahudi inançlarını muhafaza ederler ve kabalistik ritüeller ve Sabetay riyazetini icra ederler. İki yüz elli yıl dünyanın geri kalanından uzak durdular ve kendilerine hıyanet eden 'Mesîh'e sadık kaldılar.

Bu Müslüman [görünen] Yahudilerin saflarından ticâret ve siyâset dünyasında çok güçlü insanlar çıktı. Zengin ve terakkîci insanlar. Bu adamlar farmasonluğa girdiler ve localarından ve gizli toplantılarından 1908'de Sultan Abdülhamid'i indiren Türk ihtilâli meydana geldi. Umûmîyetle anlaşıldığı haliyle İttihâd ve Terakkî Komitesi gizli bir cemiyetti. Asıl liderleri hep arka planda, gizli ve meçhul kaldılar. Bu esrarlı cemaatin mensupları olan İttihâd ve Terakkî liderlerine, bu, doğrudan Dönmelerin gizli tarîkâtından miras kaldı. Türk ihtilâline Selânikli Yahudiler rehberlik etti. Şimdi Enver, Talât ve Cemal ve diğer Türk liderler sürgünde, arkalarındaki asıl güç ise, halk bilmediği için, emniyette ve cezalandırılmadı.

Dünyanın bu köşesi yine karışıklık içerisinde ve yeni ve daha iyi bir liderlik beklerken insan merak ediyor; Selânik'in güçlü Yahudileri tekrar günün adamını çıkaracak mı?"[446]

King-Crane Komisyonu, Paris Sulh Konferansı devam ederken 1919 yılı Mayıs ayı sonunda yola çıktı. Crane, Paris'ten karısına yazdığı mektupta, "Türkiye'yi yontmaya gidiyoruz" diyerek seyahatin maksâdını özetliyordu.[447] Türkiye'den ayırmayı düşündükleri Suriye, Filistin, Mezopotamya, Kilikya ve Ermenistan asıl hedefleriydi. Fakat konferansa yetişebilmek için Suriye ve Filistin ile iktifa etmeye karar verdiler. Komisyon İstanbul'da toplandı, 10 Haziran'da Yafa'ya geldiler. 13 Haziran'da Rişon Le-Zion[CCLXXIV] kasabasına uğradılar. Kudüs'te Yahudi

CCLXXIV Rişon Le-Zion: Ukrayna'dan gelen Yahudiler tarafından kuruldu. Kurulduktan hemen sonra Baron Edmond James de Rothschild kasabaya sahip çıkarak onu geliştirdi. Burada bir ziraat mektebi kurdu. Yahudilerin göçünü teşvik etti. 1887'den îtibâren şarap bağları kurulmaya başlandı. İsrail'in ikinci Reisi Yitzhak

General Allenby (platformda koltukta), solunda Filistin Siyonist Komisyonu Reisi Chaim Weizmann, sağ tarafında ayakta Binbaşı de Rothschild (Ailenin Fransa ayağının kurucusu James'in torunu), Rişon Le-Zion kasabasında bir merâsimde, 24 Mayıs 1918, (Imperial War Museums)

heyetlerle görüştüler. Crane ile görüşen Sefarad Delegelerinin içinde Avraham Elmaleh[CCLXXV] de vardı.[448] Ramallah, Nablus, Hayfa'dan geçerek Temmuz ayında Şam'a geldiler. Burada Emir Faysal, Komisyonun şerefine 2 Temmuz'da bir yemek verdi.[449] Şam'dan sonra Amman ve Beyrut'a uğradılar. Beyrut'tan Trablus,

---

Ben-Zvi ile beraber İstanbul Üniversitesi'nde okuyan İsrail'in ilk Başvekili David Ben-Gurion, bu bağlarda çalışan işçilerin birliğinin başındaydı. 1888'de dünyanın ilk İbrânîce mektebi burada kuruldu. Başında Eliezer Ben-Yehuda vardı. İsrail'in bayrağı ilk defa bu kasabada kullanıldı ve millî marşı burada yazıldı. Baron Edmond de Rothschild öldükten sonra kasabaya oğlu James A. de Rothschild destek oldu. Rişon Le-Zion, bugün İsrail'in en büyük dördüncü şehridir.

CCLXXV Abraham (Avraham) Elmaleh (1885-1967): Filistin Sefarat Yahudilerinin lideri ve yazar. Çıkardığı hahamlar ve liderlerle meşhur olan İspanya kökenli Elmaleh ailesine mensuptu. Alyans mezûnu ve muallimiydi. Akrabası Amram Elmaleh, Fas'ın Fes şehrinin Alyans temsilcisiydi. Amram, Cihan Harbi esnasında Kudüs'te Mustafa Kemal ile görüşmüştü (Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, Gözlem, İstanbul 1995, s. 216). Avraham Elmaleh, Harpten önce Filistin, İstanbul ve Şam'ı dolaşarak Sefarad Yahudi cemaatlerine İbrânîce eğitimi teşvik etti. Kafkas Cephesinde iken iki sene Mustafa Kemal'in yanında kalan Kudüs Alyans Mektepleri müdürü Albert Antebi'nin yakın arkadaşıydı. Antebi, Avraham'ın çıkardığı Ha-Herut gazetesinde yazardı.

İskenderun ve Lazkiye'ye giderken Lord Allenby'in Komisyona tahsis ettiği şahsî yatını kullandılar. Humus, Hama, Halep, Adana ve Tarsus üzerinden gidip Mersin'den İstanbul'a döndüler.

Bu arada, Fransız İhtilâline ve Napolyon'a olan hayranlığını her fırsatta dile getiren Mustafa Kemal, Samsun'a çıkmış, buradaki İngiliz subaylarla bir toplantı yaptıktan sonra Havza ve Amasya'ya gitmişti. Anadolu'daki İngiliz istihbaratı, onun asıl niyetinin Yunan ordusuna karşı milliyetçi bir hareket kurmak olduğunu anlamıştı, fakat bu hareketin durdurulması için İstanbul'a ve İngiltere'ye gönderdikleri raporlar nedense ciddiye alınmıyordu. Amasya'da bir tamim neşreden Mustafa Kemal, İstanbul Hükûmetini yok sayarak Kemalist İhtilâli başlattı. Ayrıca Mehmed Konitza'nın Arnavutluk'ta yaptığı gibi, Sivas'ta millî bir kongre toplanacağını telgrafla İttihâd ve Terakkî Komitesi'nin Anadolu teşkilatına duyurdu. Ardından Sivas'a ve oradan Vilâyet-i Şarkiye Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından dâvet edildiği Erzurum'a geçti. Burada iken İstanbul'dan askerlik vazifesinden alındığına dâir haber geldi, artık sıradan sivil bir insandı.

* * *

İngiliz Albay Alfred Rawlinson, Erzurum'a Mustafa Kemal'den önce gelmişti. Bir zamanlar Osmanlı topraklarında casusluk yapan Sir Henry Rawlinson'un oğluydu. Babası, aynı zamanda Lawrence'ı arkeolog olarak Türkiye'ye gönderen Filistin Keşif Fonu'nun bir mensubuydu. Albayın görünüşteki vazifesi, mütâreke şartlarının tatbîkine nezâret etmek ve Doğu'daki Türk Ordusuna ait silahların envanterini çıkarmaktı. Hakikatte ise Tiflis'teki İngiliz ordusunun gönderdiği silahların Kars üzerinden Türklere verilmesini sağlıyordu.[CCLXXVI] Erzurum Kongresi

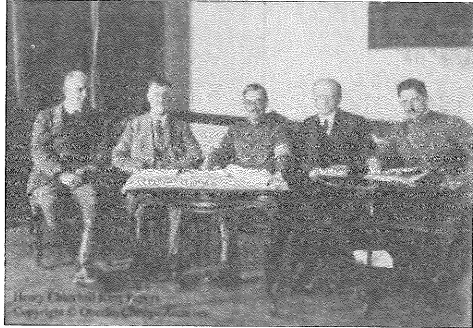
CCLXXVI Albay Rawlinson bu silahların Türklere verildiğini söylemiyor, nakliye esnasında kaybolduğunu iddia ediyordu (Alfred Rawlinson, Adventures in the Near East, Jonathan Gape, Londra 1934, s. 152-154). Fakat Arnold J. Toynbee, 1921'de Yunanlıların ele geçirdiği Türk siperlerini gezerken, bu silahların Kemalist ordu tarafından kullanıldığını görmüştü (Arnold Joseph Toynbee, The Western question

başlamadan önce Mustafa Kemal ile uzun uzun konuştular. Kongrenin son günü, yani 7 Ağustos'ta şehirden ayrılmadan evvel Mustafa Kemal ile üç buçuk saatlik bir görüşme yaptı. Geleceğe dâir ihtimâllerden ve Milliyetçi Hareketten bahsettiler. Mustafa Kemal ona kongrenin İstanbul idâresini tanımadığını ve Millî Hareketin aslında ihtilâlci olduğunu söyledi.[450] Görüşmenin ardından Rawlinson, rapor vermek üzere önce İstanbul'a, oradan da Londra'ya gitti. Hârbiye Nezâreti'ne raporunu sunup, Mustafa Kemal'in yükseleceğini daha 1913'te tahmin eden Erkan-ı Hârbiye Reisi Sir Henry Wilson ile görüştü. Ona Millî Hareket hakkında malûmat verdi. Ardından Hâriciye Nezâreti'nde Lord Curzon ile görüştü. Mevzu daha çok Mustafa Kemal'in şahsiyeti ve Sultan'ın hükûmetine karşı yapacağı ihtilâl ve kurulacak bir cumhuriyet hakkındaydı.[451] Görüşmelerin ardından Rawlinson, gayrıresmî bir vazifeyle Mustafa Kemal ile görüşmek üzere tekrar Türkiye'ye gönderildi.

King-Crane Komisyonu, 1919 Temmuz'unda İstanbul'a geldi. Bu İttihâtçılar için büyük bir fırsattı, çünkü Kasım 1918'den beri her gece mason localarında toplanıyor ve Türkiye'yi Amerikan mandasına vermenin yollarını görüşüyorlardı. Bu fikri destekleyenler arasında Filozof Rıza Tevfik, Mustafa Kemal'in dostu Ali Fethi [Okyar] ve Hâlide Edip de vardı. Harp esnasında İsviçre'deki görüşmelerde Türkiye'nin kalkınması için İngiltere'nin yardımını talep edenler, şimdi Amerikan yardımını istiyorlardı. İstanbul'daki Amerikan basını temsilcisi ile görüşmüşler; ona Amerikan destek, himâye ve yardımını memnuniyetle karşılayacaklarını söylemişlerdi. Basın Temsilcisi bunları Amerika'daki alakalı kişilere duyurmayı taahhüt etmişti.[452] Nihayet talepleri kabul olunmuş ve Amerika, King-Crane Komisyonu'nu göndermişti. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen İttihâtçılar, İzmir'in işgali üzerine Anadolu'nun her yerinde kurmuş oldukları cemiyetlerin temsilcilerini İstanbul'a getirtip Komisyon

in Greece and Turkey, Constable and Company, Londra 1922, s. 257).

ile görüştürdüler. Amerikan Kız Koleji mezûnu Hâlide Edip, temsilciler ile Komisyon arasında tercümanlık yapıyordu.[453]

King-Crane Komisyonu İstanbul'da (Crane soldan 2.) (Oberlin College Archives)

Hâlide Edip, Komisyon daha İstanbul'a gelmeden önce Charles R. Crane ile mektuplaşmaya başlamış ve ona Millî Hareketin liderinin Mustafa Kemal olduğunu yazmıştı.[454] Hâlide, İstanbul'da Crane ile yüzyüze görüştükten sonra, Ağustos ayının başında Mustafa Kemal'e yazarak ona Crane'den bahsetti ve Millî Hareket için Amerikan yardımının çok faydası olacağını söyledi.[455] Mustafa Kemal de bu Amerikalı İşadamı ile görüşmek isteyince Crane kendisinin gidemeyeceğini, fakat bir adamını göndereceğini söyledi.

Hâlide Edip, Mustafa Kemal'i Crane'nin gözüne sokabilmek için elinden geleni yapıyordu. Sultan'ın hükûmetine karşı olan adamları tek tek anlattığı 10 Ağustos târihli mektubunda, Crane'e Mustafa Kemal'den şöyle bahsediyordu; "Tahsilli bir adam ve çok cesur bir subay; Çanakkale'nin kahramanlarından biri. Enver'in şahsî ve siyasî düşmanı. Son beş yıldır, öyle ya da böyle, Hareketin ileri gelenlerini siyasî faaliyetlerin dışında tutmaya kararlıydı. Beyanatları makul, vatanseverce ve tüm fırkaların münevverleri üzerinde iyi bir intiba bırakıyor... Liderlerin diğerleri, üç aşağı beş yukarı, ondan sonra geliyor, Mustafa Kemal Paşa hepsinin başı".[456] Mektupla aynı gün, Crane'in Mustafa Kemal'e söz verdiği adamı, yani Chicago Daily News gazetesinin muhabiri Louis Edgar Browne,[CCLXXVII] yanında Hâlide Edip ve

CCLXXVII Louis Edgar Browne (1891-1951): Amerikalı istihbaratçı. The New York Globe ve Chicago Daily News gazetelerin muhabiriydi. Rusya'da Bolşevik

Mustafa Kemal ve Hâlide Edip, Gebze İstasyonu'nda, 17 Ocak 1923

Crane'in referans mektupları olduğu halde Sivas'a doğru yola koyulmuştu.

Bu arada Charles R. Crane, Türkiye Yahudileri adına kendisini ziyârete gelen Macedonia Risorta Locasının eski üstâdı Carasso ve Hahambaşı Haim Nahum ile görüştü. Carasso ve Nahum, İstanbul'un Türklere bırakılmasını istediklerini söylediler.[457] Crane, Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta kalırken birkaç kez görüştüğü Rahip Frew ile de buluştu.[458] 11 Ağustos'ta Hâlide Edib'in evine akşam yemeğine gitti. Komisyonun Standard Oil casusu Yüzbaşı Yale, yemekte Hâlide Edib'in babasının bir Yahudi olduğunu söyledi, fakat Crane inanmadı.

Komisyonun diğer mensupları da boş durmuyordu İstanbul'da. Profesör Lybyer, 10 Ağustos'ta eskiden hocalık yaptığı Robert Koleji'ne giderek Yeni Dünya Nizamı'nın vizyonu üzerine bir nutuk vermişti. İki gün sonra da Crane ile beraber, İttihâtçıların Mekke şerifi yaptığı; ama vazifesine gidemeyen Şerif Ali Haydar'ın oğlu Şerif Muhiddin Targan'ın[CCLXXVIII] Şişli'deki evine çay içmeye gittiler ve çocukları ile tanıştılar. Çocukların hepsi İngilizce biliyordu. Profesör Lybyer, 19 Ağustos'da Robert

---

İhtilâlinde gazeteci-casusluk yaptı. İhtilâlden sonra ABD'ye döndü. Yeni vazifesi için Kemalist İhtilâlin başladığı Türkiye'ye gönderildi. Böylece Bolşevik liderlerini yakından tanıma imkânı bulduğu gibi Kemalist İhtilâlin liderlerini de tanımış oldu. Daha sonra Amerikan-Rus Ticâret Odası'nın sekreterliğini yaptı.

CCLXXVIII Şerif Mehmed Muhiddin Targan (1892-1967): Ekim 1916 târihinde babasının Mekke emirliğine tâyini üzerine onunla birlikte Hicaz'a gitti ve bir müddet Şam'da bulundu. Cumhuriyet kurulduktan sonra ABD'ye giderek sekiz sene kaldı. ABD Reisi Roosevelt'in oğlu Archibald ile dost oldu. 1934'te Irak'a gitti. 1948'de Türkiye'ye döndü. 1950'de şarkıcı Safiye Ayla ile evlendi. Arapça, Farsça, İngilizce ve Fransızca biliyordu.

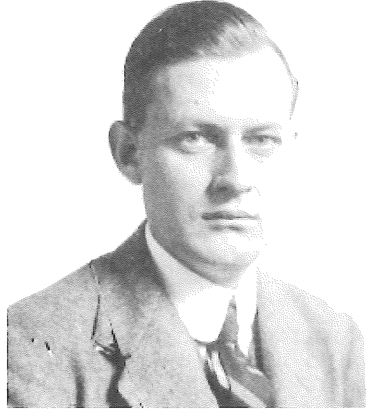
Koleji hocalarından Tevfik Fikret'in[CCLXXIX] evine gitti. Ölümünün sene-i devriyesini anmak için arkadaşları onun evinde toplanmıştı. Talât Paşa yurtdışına kaçtıktan sonra Türkiye Maşrık-ı Âzâm'ın üstâdı olan Filozof Rıza Tevfik, burada iki saat boyunca Tevfik Fikret'i anlattı. Profesör Lybyer, daha sonra Aubrey'in Çanakkale Harbi esnasında Midilli'de vazife yapan İngiliz istihbarat subayı arkadaşı Heathcote-Smith ile buluştu. Onunla Türkiye'nin kaderi üzerine konuştular. Heathcote-Smith, Anadolu'yu İngiltere ve ABD'nin beraber idâre etmesi gerektiğini, İstanbul'un Vatikan gibi Sultan'a kalabileceğini, Mustafa Kemal'in Genç Türklerle beraber çalıştığına inandığını ve İstanbul Hükûmetindeki İttihâtçılarla gizlice işbirliği yaptığını, İzmir'in Yunanlılara verilmesinin çok yanlış bir hareket olduğunu söyledi. Amerika bir an önce hâdiseye dâhil olup dünyanın yükünü İngiltere'nin omuzlarından almalıydı.[459]

Türkiye'de bu hâdiseler yaşanırken Aubrey kayıplardaydı. Pixton'a onu görmeye gelenler hayal kırıklığıyla dönüyordu. Bazan eve geldiği de oluyordu. Haziran ayında, İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nden Marmaduke Pickthall ile görüşmüştü. Mevzu, Türkiye'nin işgaliydi, fakat birbirlerinden pek hoş bir şekilde ayrılmamışlardı. Aubrey, ona Müslümanları kara kaşları kara gözleri için sevmediğini, sadece siyâset icabı desteklediğini anlatmış; Marmaduke de sinirlenerek onun, Hindistan'daki Müslümanların Türk meselesine dâir hisleri hakkında en ufak bir fikri olmadığını söylemişti.[460]

CCLXXIX Mehmed Tevfik Fikret (1867-1915): Şair. Mekteb-i Sultânî'de, yani Galatasaray'da okudu. Bâbıâli Hâriciye Odası'nda çalıştı. Gedikpaşa'daki Ticâret Mektebi'nde Fransızca, Robert Koleji'nde Türkçe dersleri verdi. Servet-i Fünûn mecmuasının başına geçti. 1900 yılında İngiltere'nin Güney Afrika'da Boerler'i mağlûp etmesi üzerine, mecmuanın idârecileri olarak İngiliz sefâretine bir tebrik mektubu gönderdiler. Robert Koleji'nin yanına kendine bir ev yaptırarak burada yaşadı. Sultan Abdülhamid'e bombalı suikast hazırlayan Ermeni komitacılarını alkışladığı 'Bir Lahza-i Teahhur' (1906) gibi manzumeler yazdı. Hüseyin Câhid ile Tanin gazetesini çıkarttı. Çok kıymet verdiği oğlu Haluk'u Avrupa terbiyesi ile yetişmesi için İskoçya'ya gönderdi. Haluk burada Hristiyanlığa geçerek papaz oldu.

Eylül ayında Talât Paşa Kopenhag'daki sahte bir adresten Aubrey'e mektup gönderdi. Ermeni katliamlarını kendisinin yaptırmadığını yazıyordu. Ondan Berlin'deki gizli bir adrese cevap yazmasını istiyor ve tarafsız bir memlekette kendisi ile buluşmak istediğini söylüyordu. Aubrey ise Talât'ın iddia ettiği gibi masum olmadığını düşünüyordu. Ermeni katliamlarına bu kadar bulaşmış bu eski dostu ile İngiltere Hükûmetinin müsaadesi olmadan görüşemezdi, fakat Türkiye'yi elbette destekleyecekti. Kendisine bir cevap yazarak Ermeni katliamından mesul olmadığını duyduğuna sevindiğini, fakat bu sıralar buluşmanın bir manası olmayacağını söyledi.

King-Crane Komisyonu 21 Ağustos'ta İstanbul'dan ayrılmış ve Yunanistan ve İtalya üzerinden Paris'e dönmüştü, fakat arkada bir adamlarını bırakmışlardı. Bolşevik İhtilâli esnasında Rusya'da vazife yapan ve Komünist liderleri yakından tanıyan gazeteci Louis E. Browne, Sivas Kongresindeki tek Hristiyandı. Mustafa Kemal, Doğu illerini temsil etmeleri için Erzurum Kongresinde kurduğu Heyet-i Temsiliye'nin sayısını Sivas'ta artırarak, onlara tüm yurdu temsil etme vazifesi vermişti. Kûtül'amâre'de Aubrey'e İngiltere'yi ne kadar çok sevdiğini anlatan Bekir Sami de içlerindeydi. Heyet-i Temsiliye ve Türkiye'nin çeşitli yerlerinden gelerek Kongreye katılan delegeler, İstanbul'da mason localarında toplanan İttihâtçılar gibi Amerikan himâyesi istiyordu. Mustafa Kemal de Amerika'nın manda himâyesini kabul edip etmeyeceğinden emin olmak için Crane'in temsilcisi Browne ile konuştu. Amerikalı gazeteci buna garanti veremeyeceğini söyleyince Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliye, manda için Türkiye'nin vaziyetini tetkik etmeleri maksâdıyla Amerikan Kongresi'nden bir heyet talep eden bir dilekçe imzaladılar ve Amerikan Senatosuna ilettiler.[461] Bu arada İngilizler de hızla büyüyen Millî Harekete müdahale etmeyeceklerini ve bîtaraf kalacaklarını beyan ediyordu.[462]

Sivas'ta M. Kemal ile görüşen gazeteci-casus Louis E. Browne

Kongre esnasında birileri, Elaziz Vâlisi Ali Gâlip ve İngiliz istihbaratçısı Binbaşı Noel'in,[CCLXXX] İstanbul Hükûmeti'nin desteğiyle Mustafa Kemal'in üzerine asker gönderip Milliyetçi Hareketi dağıtacağı dedikodusunu yaymıştı. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Ali Gâlip ve Binbaşı Noel'in derhal tevkif edilmelerini emredip üzerlerine bir ordu gönderdi. Ali Gâlip Sivas'a gitmesi emredildiği halde oyalanıyordu. Milliyetçiler gelince geride okumaları için birtakım evrak ve para bırakarak Malatya dağlarına kaçtı. Evrakların arasında Sadrazam Damad Ferid'e çektiği, Milliyetçilerden şikâyet eden bir telgraf ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarının nakli için gönderilen paranın makbuzu vardı. Lord Allenby'in adamı Binbaşı Noel ise yakalanmıştı ama Irak hududuna götürülüp serbest bırakıldı.

Bu hâdise Kongrenin kapanış günlerine denk getirilmişti. Böylece Mustafa Kemal, artık İstanbul Hükûmetini Milliyetçilere karşı İngilizlerle işbirliği yaptığı için hıyânetle suçlayabilirdi. Telgrafın başına geçen Mustafa Kemal, İstanbul'daki Dâhiliye Nâzırına, onu vatana hıyanetle suçlayan ve ağır hakaretler ihtiva eden bir telgraf çekti. İstanbul'dan karşılık geldi. İstanbul Hükûmeti ile Milliyetçiler arasındaki bağları tamamen koparan ve birbirlerini hainlikle suçlayan bu telgraf savaşını, Crane'in adamı gazeteci Browne gülerek izliyordu. Mustafa Kemal kendisine

CCLXXX Edward William Charles Noel (1886-1974): İngiliz casus. 1919'da Kürtleri kullanarak petrol mıntıkası Musul'u Türklere karşı müdâfaa etmesi için Kuzey Kürdistan'a gönderildi. İngiltere Kürtlere bir devlet vaat etmesine rağmen, Türkiye Lozan'da Musul'dan vazgeçince ve Kürt aşiretlerinin yapısı birleşmeye mani olduğu için, Kürtler tek bir teşkilât altında milliyetçiliği öğrenip birleşene dek Kürdistan projesi de geçici olarak rafa kaldırıldı.

tertip edilen bu oyunu Anadolu'daki bütün telgraf merkezlerine iletti. Ardından "Kahrolsun Damad Ferid!" tezahüratları arasında kongre merkezinin balkonuna çıkarak Kongre kararlarını ilân etti. Ayrıca madem İstanbul Hükûmeti vatana hıyanet etmişti o zaman Heyet-i Temsiliye geçici hükûmet olarak çalışacak ve milletin işlerini Mustafa Kemal ve arkadaşları görecekti. Mustafa Kemal'in Pera'da görüştüğü ve İngiltere Hükûmeti'nin reisi Lloyd George ile yakın bağlantıları olan Rahip Frew, Damad Ferid'e İngilizlerin artık Mustafa Kemal'e karşı olduğunu söylüyor ve ona karşı cephe alması için Sadrazam Ferid'i kışkırtıyordu. Buna inanan Damad Ferid, Anadolu'da kendi hükûmetlerini kuran Milliyetçiler üzerine asker göndermek istedi ama İngilizler bunu kabul etmedi. Hatta Heyet-i Temsiliye'nin önünü açmak için Anadolu'daki bütün birliklerini çektiler. İngilizlerin bu hareketine darılan Damad Ferid istifa etti.[463]

* * *

Her milletin kendi yaşadığı topraklarda kendi devletini kurmasını isteyen Mustafa Kemal, Emir Faysal'ın yanındaki Genç Araplarla, yani Genç Türklerin Arap versiyonu olan milliyetçi Araplarla irtibattaydı. Hatta Mustafa Kemal ile Emir Faysal'ın birbirlerinin istiklâl mücadelesini desteklemek üzere bir anlaşma yaptığı söyleniyordu. King-Crane Komisyonu da bu anlaşmanın bir müsveddesini yanlarında götürmüştü.[464] Londra'ya bununla alakalı istihbarat raporları yağıyordu. İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne gönderdiği 15 Eylül 1919 târihli raporda böyle bir anlaşmanın olmadığını ifade eden Lawrence, buna rağmen Genç Arap Partisinin Araplarının bunu kabul edebileceğini ve Faysal'ın da yardıma açık olduğunu yazıyordu. Ayrıca Bolşevikliğin İslâmiyet'te Vehhabîlik benzeri bir versiyonunun, yani Sosyalist İslâm'ın yapılabileceğini, fakat bunun kendilerine zarar vereceğini, Binbaşı Noel'in Kürt milliyetçilerle düşüp kalkmasına izin vererek bunun önünü açtıklarını, Kürtleri tahrik etmenin

çok zararlı olacağını, Kürtlerde işbirliği hissinin gelişmediğini, bir otonomi ve milliyetçilik kapasitelerinin olmadığını, Mustafa Kemal'in İngilizlerin onu sevdikleri için Kürtleri bir nizama sokmaya çalıştığını düşündüğünü de raporuna ekledi. Raporun sonunda Lawrence, Mustafa Kemal ile Enver'i kıyaslıyordu:

"Mustafa Kemal, oradaki [Çukurova-Kilikya] Fransız faaliyetlerinden kaygılanıyor. Kendisi şimdi İngiliz yanlısıdır. Çünkü (Montagu, C. Amery[CCLXXXI] ve Aubrey Herbert'ten oluşan) Türk yandaşlarımıza güveniyor. Fakat bununla alakalı olarak, Türkistan'daki Bolşevik ilerlemesinin dikkate alındığını ümit ediyorum... Enver'e zarar vermek için Talât'ı kullanmayı hiç düşünüp düşünmediğimizi öğrenmek isterim. Onun hatıraları bize faydalı olacaktır. M. Kemal, kendi hareketinde Enver'i bir bayrak gibi dalgalandırıyor. Tabii ki M. Kemal, Enver'den daha kâbiliyetlidir, ama Enver'in şahsî cazibesine sahip değildir."[465]

'Başlarının belâsı' halîfeliği yakın bir zamanda kaldırmayı planlayan Tapınakçılar, ileride doğacak bir reaksiyona mâni olmak için şimdiden kendi kontrollerinde Hilâfet Hareketini[CCLXXXII]

CCLXXXI Leopold Charles Maurice Stennett Amery (1873-1955): İngiliz devlet adamı. Aubrey gibi Oxford Balliol Koleji'nde okudu. Türkçe dışında on üç dili orta seviyede konuşabiliyordu. The Times gazetesinin muhabiri olarak Boer Harbi'ne katıldı. Alfred Milner'in ekibine katıldı. 1911'de Parlamentoya girdi. 1919'da Koloniler Nezâreti'nde Milner'in müsteşarı oldu. 1924-29'da Koloniler Nâzırı oldu.

CCLXXXII Hilâfet Hareketi, 20 Mart 1919'da Bombay'da Merkezî Hilâfet Komitesi'nin kurulmasıyla başladı. Komite reisi, milyoner Seyyid Can Muhammed Çotani'ydi. Bu Komite tarafından Eylül 1919'da tertip edilen bir konferansta, Anadolu'da başlayan Millî Harekete destek olmak ve Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıkmak maksâdıyla Tüm Hindistan Hilâfet Komitesi adında başka bir komite daha kuruldu. Komite'nin merkezi Bombay'daydı. Reisi yine Çotani, yardımcısı ise Şevket Ali'ydi. Haşhaşîlerin lideri Ağa Han, adamı Seyyid Emir Ali, Muhammed Ali Cinnah ve 1920'de Hindular adına Gandi de harekete katıldı. Hindistan Nâzırı Montagu ve Bombay Vâlisi George Lloyd da hareketi canı gönülden destekliyordu. 1920 yılının başında Komite adına İngiltere Hükûmeti ile görüşmek için Çotani ve Ağa Han liderliğindeki heyet, Londra'ya gitti. 17 Mart'ta Başvekil Lloyd George ile görüştüler. Çotani, Komitenin tertip ettiği Ankara Fonu'nu da idâre ediyordu. Ankara Fonu'nun dışında İzmir Yardımı ve Türk Esirler fonları da vardı. Ekim 1922'de Çotani'nin Ankara Fonu'nun paraları ile kendi kereste fabrikalarını finanse ettiği ortaya çıkınca 1923'te istifa etmek mecburiyetinde kaldı. Yerine Şevket Ali

Hindistan'da başlatmıştı. Hareketin arkasında Haşhaşîlerin İmâmı Ağa Han ve adamı Seyyid Emir Ali vardı. Mustafa Kemal'in milliyetçi mücadelesini destekleyen ve Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıkan bu hareketi, Aubrey de Hindistan'a giden Marmaduke Pickthall, Harpten sonra Bombay Vâlisi olan George Lloyd ve Hindistan Nâzırı Montagu vasıtayla yakından tâkip ediyor ve destekliyordu.[466] Ağa Han ve Seyyid Emir Ali ile beraber, İngiliz gazetelerinde Türk istiklâlini destekleyen beyanlarda bulunuyordu.[467] İşin garibi, vakti geldiğinde Mustafa Kemal'e halîfeliği kaldırması için bahaneyi veren de yine bu hareketin arkasındaki isimler olacaktı.

Mustafa Kemal'in güvendiği diğer bir isim olan Leopold C. Amery, yani kısaca Leo Amery, Hindistan'da doğmuş bir Yahudi'ydi. Aubrey gibi Oxford Balliol Koleji'nde okumuştu. Güney Afrika Savaşında Alfred Milner'le, yani Rothschild'lerin zengin ettiği elmas tüccârı Cecil Rhodes'un mirasını bıraktığı adamla tanışınca hayatı değişmiş, tam bir Siyonist ve emperyalist olup çıkmıştı. Diğer kültürleri medenileştirme vazifesinin kendilerine Tanrı tarafından verildiğine inanıyor,ve "İmparatorluk Britanya milletinin her birini alakadar eder. O, içimizdeki Cennetin Krallığı gibidir" diyordu.[468] New Europe grubunun bir mensubu olan Amery, İngiltere Başvekili Lloyd George'un yakın danışmanıydı ve daha yeni Koloniler Nezâreti'nde Alfred Milner'in müşaviri olmuştu. İngiltere'de düşüşe geçen

---

geçti. Ekim 1923 îtibâriyle Komite'den Ankara'ya toplam 329.774 £ gönderilmiş, bunun 122.000 £'u doğrudan Mustafa Kemal'e verilmişti. Mustafa Kemal bu parayı önce Osmanlı Bankası'na yatırdı, daha sonra bununla İş Bankası'nı kurdu. Hilâfet kaldırıldıktan sonra dahi Türk Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Komite'den gelen yardımları kabul etmeye devam etti. Şevket Ali, 1929'da Mustafa Kemal ile görüşmek istedi, fakat Mustafa Kemal 1925 ve 1928'de Türkiye'ye gelen diğer Komite temsilcileri ile görüşmeyi reddettiği gibi, onu da geri çevirdi. Gandi ile yolları ayrılınca Şevket Ali, Harekete tekrar İslâmî bir hava kazandırmak için önce 1930'da, daha sonra da Marmaduke Pickthall ile beraber 1931'de Nice'e giderek Abdülmecid Efendi ile görüştü. Eski halîfenin kızı Dürrüşehvar Sultan ile Haydarabad Nizamı'nın oğlunun evliliğini ayarladı (Hilâfet Hareketi hakkında daha fazla bilgi için; M. Naeem Qureshi, Pan-Islam in British Indian Politics; A study of the Khilafat Movement, 1918-1924, Leiden 1999).

Hristiyanlığın yerini, 19. yüzyılın ikinci yarısında inanç olarak emperyalizm almıştı. Leo Amery'in oğlu, babasının inancının da böyle olduğunu söylüyordu:

"[Britanya emperyalizmi] Britanya insanının kendini adayacağı bir medenileştirme misyonuydu: bir maksâd hissi ve bir gurur kaynağı elde edecekleri bir misyon. İmparatorluk tasavvuru, bir siyasî programdan çok daha fazlasıydı. Siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel ve hatta ahlâkî her mevzunun alakalı olabileceği ahenkli bir düşünce sistemi teşkil eden bir ideolojiydi. Daha da öte, o bir inançtı. Bu inanç [Leo Amery'i] tüm hayatı boyunca tatmin edecekti."[469]

Milletlerarası arenada henüz resmî bir sıfatı olmadığı halde Mustafa Kemal'in Sivas'ta yabancı misâfirleri eksik olmuyordu. Kongre bittikten bir hafta sonra, yani 20 Eylül'de Amerikalı General James G. Harbord[CCLXXXIII] ile görüştü. General, ABD Reisi Wilson tarafından Ermenistan'ın manda vaziyetini tetkik etmek üzere gönderilmişti. Mustafa Kemal, ona Amerika'yı bir ağabey gibi gördüğünü söyledi. 7 Kasım'da da, Mark Sykes ile târihî anlaşmayı yapan Fransız diplomat François Georges-Picot, Sivas'a geldi ve Mustafa Kemal'e Fransa'nın Türk Millî Hareketine düşman olmadığını anlattı.[470] Bunun üzerine Mustafa Kemal'in askerleri Fransız işgali altındaki Maraş üzerine yürüdüler. Fransızlar üç hafta bekledikten sonra şehre destek olması için büyük bir birlik gönderdiler, ama ordu şehre yaklaşırken gelen bir emir üzerine geri çekildi.[471]

ABD Reisi Wilson, Eylül ayında Paris'ten dönmüş ve Charles R. Crane, resmî bir rapor yazmadan önce Wilson'a telgraf çekerek Komisyonun görüşünü bildirmişti. Komisyon, mandanın

---

CCLXXXIII James Guthrie Harbord (1866-1947): Amerika'nın Harbe girmesiyle Fransa'daki muharebelerde kumandanlık yaptı. Ağustos 1919'da ABD Reisi Wilson tarafından Balfour Deklarasyonu'nun uygulanabilirliğini tetkik etmek üzere Orta Doğu'ya gönderildi.

mâliyetli olabileceğini söylüyor ve Türkiye'nin parçalanmasına karşı çıkıyordu.[472] Manda, sömürgenin yumuşak ve kibar bir ifadeyle söylenişiydi. Bu yüzden Wilson, Senatonun manda himâyesine, yani Cemiyet-i Akvâm adına ABD'nin Türkiye'yi idâre etmesine sıcak bakmadığını biliyordu. Madem Komisyon da Türkiye'nin parçalanmasına karşıydı, sadece büyük bir Ermenistan için manda masraflarına değmezdi. Böylece manda fikri ve rapor rafa kaldırıldı. Bunu haber alan Mustafa Kemal de manda himâyesinden vazgeçti. King-Crane raporu ancak iki sene sonra Aralık 1922'de halka ilân edilebilecek, bu arada Mustafa Kemal de çoktan iktidârı ele alacaktı.

Ekim ayında, Hâriciye Nâzırı Lord Curzon Somerset hududunda bir eve taşınarak Aubrey'in komşusu oldu. Bu sayede Aubrey, Lord Curzon ile Türkiye üzerine uzun uzun konuşmak fırsatı buldu. Aubrey, 1919'un sonunda Cihan Harbi'ndeki maceralarını anlatan 'Mons, Anzak ve Kut' adlı kitabını neşretti, fakat satışlar ve alaka beklediği gibi olmadı.

Aubrey, Başvekil Lloyd George'a karşı, dostu Lord Robert Cecil, Cecil'in kardeşi ve yeğeni ve diğer Eton ve üniversite arkadaşları ile beraber parlamentoda bir grup teşkil ettiler. Hatta yeni bir parti bile kurmayı düşünüyorlardı. İçlerinde sonradan Lord Halifax olacak Edward Wood[CCLXXXIV] da vardı. Lloyd George'un ve Hükûmetin İrlanda, Balkanlar ve Türkiye politikalarını acımasızca tenkit ediyorlar ve Cemiyet-i Akvâm'ı destekliyorlardı. Grup, Anadolu'daki Miliyetçi Hareketi de teşvik ediyordu ama Aubrey diğer yandan, Anadolu'ya çıkarma yapan eski dostu ve Yunanistan Başvekili Venizelos ile yazışmaya ve Londra'ya geldiğinde görüşmeye devam ediyordu. Bombay Vâlisi

CCLXXXIV Edward Frederick Lindley Wood (1881-1959): Halifax Kontu. Eton ve Oxford'ta okudu. 1926-31'de Hindistan Vâlisi oldu. 1935'de Hârbiye Nâzırlığı yaptı. 1938-1940'da Hâriciye Nâzırı oldu. Aubrey'in İstanbul sefâretinden arkadaşı ve İngiltere'nin Ankara sefiri Percy Loraine, Mustafa Kemal'in ölmeden önce kendisine Türkiye Cumhurreisliği teklif ettiğini anlatan mektubu Lord Halifax'a göndermişti (Martin Gilbert, The Sunday Times, 11 Şubat 1968).

George Lloyd'a ondan bahsederken Anadolu işgaline onu büyük devletlerin liderlerinin iknâ ettiğini söylüyordu; "Çok klas ve çekici bir adam. Şüphesiz hepsi kendi pirelerini kaşımakla meşgul olan Paris'teki şempanzelerin etrafında dolaştı."[473]

Arabistan çöllerinde iki casus: Lawrence (solda) ve George Lloyd, 1917 (Imperial War Museums)

* * *

Erzurum Kongresinden sonra Londra'ya gidip, yeni vazifelerle tekrar Türkiye'ye dönen Albay Rawlinson, 6 Aralık'ta Trabzon'a geldi ve Kâzım Karabekir'e[CCLXXXV] telgraf çekerek geldiğini haber verdi. Gümüşhane ve Bayburt'ta kendilerine ev ayarlandığı cevabını alınca 15 Aralık'ta Trabzon'dan ayrılıp Gümüşhane'ye geldi. Hava oldukça soğuktu ve kar durmadan yağıyordu. Burada üç gün kalarak karın durmasını beklediler. Hava biraz sakinleşince otomobilleriyle tekrar yola koyulup binbir macerayla Bayburt'a geldiler. Birtakım telgraf görüşmesinden sonra Noel'de buradan ayrıldılar. 26 Aralık gecesi Erzurum'a vardılar ve Kâzım Karabekir'in misâfiri oldular. Rawlinson ona yeni vazifesini anlattı ve kendisini Mustafa Kemal ile görüştürmesini istedi. Karabekir, Mustafa Kemal'in Ankara'ya doğru yola çıktığını ve Milli Hareketin merkezinin bu şehir olacağını söyledi.

Yılın bu zamanı Erzurum buz kesmişti. Bu havada buradan kalkıp da Ankara'ya gitmek imkânsızdı. Bir müddet daha Karabekir'in misâfiri olmaya karar verdi. Bu arada Mustafa

---

CCLXXXV Kâzım Karabekir (1882-1948): İttihâtçı subay. Hârbiye Mektebi'nde Mustafa Kemal ile tanıştı. 1907'de İttihât ve Terakkî'ye katıldı. 1919-22'de Anadolu'daki Milliyetçi Hareketin en mühim askerî ismiydi. 1920'de Ankara meclisinde mebus oldu. Cumhuriyetten sonra şahsî sebepler yüzünden Mustafa Kemal ile ters düştü. Atatürk'ün ölümünün ardından siyâset hayatına geri döndü.

Kemal Ankara'ya gelmiş ve ilk gecesini Vehbi Koç'un[CCLXXXVI] ortağı Yahudi Yasef Ruso'nun evinde geçirmişti.[474]

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıktığı zaman Padişah'tan aldığı para dışında elinde, İttihâd ve Terakkî Komitesi tarafından kendisine verilen paralar bulunuyordu ama onun daha fazlasına ihtiyacı vardı.[475] Bu yüzden Anadolu'ya geçer geçmez Kâzım Karabekir'den Bolşeviklere adam gönderip anlaşma yapmasını istemişti.[476] Erzurum Kongresinde de Komünistlerle işbirliği kararı alınmış ve Rusya'ya bir heyet gönderilmişti. Ruslar Kemalistlere maddî yardım sözü vermişlerdi ve ilk mâlî yardımı Amerikalı İşadamı Crane'in adamı Lenin yapmıştı.[477] Bolşevik ve Kemalistlerin bu yakınlaşması İngilizleri korkutmuştu. İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nden Marmaduke Pickthall, 17 Ocak 1920'de Hindistan'dan Aubrey'e şöyle yazdı:

"Sevgili Herbert'ım,

Bu sabahki gazetede Türk meselesinin, Kızıl tehlike [Bolşevizm] yüzünden tekrar geçici olarak rafa kaldırıldığını gördüm. Tanrı onları [İngiltere Hükûmetini] çıldırtmış. Kızıl tehlikeye mâni olmanın tek yolunun, Türk meselesinin Asyalıları tatmin edecek şekilde hemen çözülmesi olduğunu göremiyorlar mı? Eğer Türk İmparatorluğu ile Halîfeliğin emniyette olduğuna ve İngiltere tarafından korunduğuna iknâ edilseler, Bolşeviklerin zaferini arzu eden bir Müslümana karşı bir milyon Müslüman olacak. Bunun sebebi Bolşeviklere olan sevgi değil, asıl tehlikeyi teşkil eden İngiltere'ye duyulan (ve gittikçe umûmîleşen) nefret ve güvensizlik.

CCLXXXVI Vehbi Koç (1901-1996): Ankaralı sanâyici ve iş adamı. 1920'de Ankara meclisinde zabıt kâtipliği yaptı. 1928'de Standard Oil'in Türkiye temsilcisi oldu. 1944'te Hahambaşı Haim Nahum'un oğlu Bernar ile ortak oldu. Ford, Fiat ve Allianz gibi şirketlerin temsilciliklerini de alan şirketi, dünyanın en büyük holdingleri arasına girdi. Öldükten sonra Koç Holding'in başına, Robert Koleji'nde okuyan oğlu Rahmi geçti.

Halîfelik ve Türk istiklâli lehine yaptıkları beyanatlarla Fransızlar bizi mahvettiler. Eminim alakasız değiller, fakat mevcut hisleriyle Müslümanlar bunu gözü kapalı bir halde memnuniyetle karşıladılar ve eğer sonraki hâdiseler yalancı çıkarmazsa Fransız Hükûmeti için dâimî bir tesir kazandırdı.

Türk İmparatorluğu'na karşı en kısa zamanda cömertçe davranmalıyız.

Bence ve umarım çok geç değildir, fakat yakında öyle olacak."[478]

İngiltere Başvekili David Lloyd George

-24-

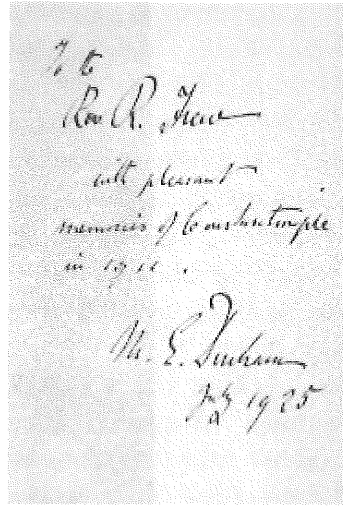
FIRINCI İLE HAMUR

Düşman geldiği gibi gidecektir.
Eski Ahit, İşaya - 37

Ocak 1920'de İngiltere ve Fransa'nın Arnavutluk'un paylaşılması için anlaştığı haberleri gazetelere bomba gibi düştü. İngiltere Başvekili Lloyd George, Arnavutluk'un Yugoslavlar, İtalyanlar ve Yunanlılar arasında paylaşılacağını söylüyordu. Yani, bir nevi Arnavutluk'un Sevr Anlaşması imzalanmıştı. Daha düne kadar müstakil bir Arnavutluk kurulması için çaba sarfeden İngiltere'nin birdenbire bu devleti parçalamaya kalkışmasının bir sebebi vardı elbette. Anadolu'nun ve İzmir'in işgalinde veya daha evvel Boston Çay Partisi'nde olduğu gibi bu tip blöfler, insanlar arasında infiale yol açıyor ve halkın milliyetçilerin emri altında tek bir yumruk olmasını sağlıyordu. Arnavutluk'ta da aynı neticeyi hâsıl etti; Arnavutluk'un ileri gelenleri Milliyetçi Kongreyi toplayarak Delvina Süleyman Beyi[CCLXXXVII] yeni geçici

CCLXXXVII Sulejman Delvina (1884-1932): Galatasaray'da hocaydı. 1919'da Paris Konferansı'na Türkiye Arnavutlarının temsilcisi olarak katıldı. 1920'de Arnavutluk'a giderek ilk başvekili oldu.

hükûmetin lideri seçtiler ve Tiran'ı merkez seçerek istiklâl hareketlerini başlattılar. Küçük milletlerin süper kahramanı Aubrey de Parlamentoda Lloyd George'a karşı Arnavutluk istiklâlini müdâfaa etmeye başladı. Tiran'daki milliyetçi hükûmetin hâriciye nâzırı olan Mehmed Konitza ve arkadaşları, yanlarında Amerikalı İşadamı Crane için çalışan Edith Durham ile birlikte, 21 Şubat'ta Londra'ya gelerek Aubrey ile görüştüler. Daha düne kadar İngiltere'de Aubrey'in misâfiri olan Konitza ve yanındakiler çok kızgındılar, İtalyanları Adriyatik'e dökeceklerini söylüyorlardı.[479]

Edith Durham'ın Rahip Frew için imzaladığı kitabı

İsmini vermeyen bir arkadaşı, 29 Ocak 1920'de Aubrey'e gönderdiği raporda, İstanbul'da Damad Ferid ile görüştüğünü yazıyordu. Damad Ferid ona Ankara'daki Milliyetçilerin Bolşevik olduğunu, Berlin, Zürih ve Romanya'da komiteleri olduğunu ve Erzurum ve Sivas'tan bu komitelere haberler ve tâlimâtlar gittiğini söylemişti. Damad Ferid'e göre Mustafa Kemal Selânikli bir Yahudiydi ve Milliyetçilerin diğer ileri gelenleri de farklı ırklara mensuptu, yani Ankara'daki Milliyetçilerin içinde hiç Türk yoktu. Rus Bolşevikler gibi kendilerine karşı çıkan Türklere işkenceler tatbîk ediyorlardı. Hem İstanbul'da Hârbiye Nezâreti'nde onları destekleyenler vardı hem de yurtdışındaki Alman taraftarı eski İttihâtçı liderlerle irtibatlarını devam ettiriyorlardı. Damad Ferid, İngilizler onu desteklemedikleri ve Milliyetçilerin üzerine ordu göndermesine izin vermedikleri için istifa etmişti. Eğer ona destek verirlerse hem İstanbul'daki hem de Anadolu'daki Milliyetçileri kısa zamanda bertaraf edip Milliyetçi Hareketi çökertebilirdi.[480]

Aubrey'in arkadaşı, Damad Ferid'ten duyduklarını, İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri müfettişine iletmişti. Müfettiş, Milliyetçilerin Berlin'den desteklendiğine ve Damad Ferid'in onları dağıtabileceğine inanmamıştı. Arkadaşı daha sonra da İttihâtçıların adamı eski Hıdiv Abbas Hilmi[CCLXXXVIII] ile görüşüp çayını içmiş ve ondan Mısır'ın Türk Milliyetçi hareketini dikkatlice tâkip ettiğini öğrenmişti. İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri de Mısır'daki milliyetçilerle Ankara'dakilerin arasında bir bağ olduğunu kabul ediyordu.

Mart ayında Aubrey, Edith Durham'ın Londra'ya getirdiği Arnavutları, Cemiyet-i Akvâm'ı desteklemek için kurulan Milletler Cemiyeti Birliği'ne götürüp, Birliğin reisi Robert Cecil ile tanıştırdı.[481] Arnavutlar Robert'e, Sultan'ın İstanbul'dan kovulmasını istediklerini söyleyince Aubrey, eğer böyle söylerlerse, insanların onların Müslümanlara düşman olduğunu ve Müslüman Arnavutlarla birlikte hareket etmediğini düşüneceklerini söyleyip ikâz etti.

Bu arada Damad Ferid'in istifasının ardından İstanbul'da Anadolu hareketine sıcak bakan yeni bir kabine kurulmuştu. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye, İstanbul Hükûmeti ile işbirliği kararı almıştı. Heyet-i Temsiliye'den Rauf Bey,[CCLXXXIX] hakkında İngilizler tarafından yakalama kararı olduğu halde, 1920 yılı başında İstanbul'da açılan Meclis-i Mebûsân'a Sivas Mebusu olarak iştirak etmişti. Mustafa Kemal ise Erzurum'dan mebus

---

CCLXXXVIII Abbas Hilmi (1874-1934): Mısır Hidivi Tevfik Paşa'nın oğluydu. Viyana'da okurken babası ölünce 1892'de Mısır Hıdivi oldu. Mısır'da İngilizlere muhalif gibi gözükse de onların tesiri altındaydı. 1914'te geldiği İstanbul'da uğradığı suikast neticesinde yaralandı ve Harp başlayınca bir daha Mısır'a dönemedi. Cenevre'de öldü.

CCLXXXIX Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964): Çerkezdir. Bahriye Mektebini bitirdi. Bahriye Nâzırlığı yaptı. Mondros Mütarekesini imzaladı. Sivas Kongresine katıldı. Mart 1920'de Malta'ya sürüldü. 1921'de Malta sürgününde dönünce Nafia Vekili oldu. 1922-23 arasında Başvekillik yaptı. Mustafa Kemal'e suikast teşebbüsünden mahkûm oldu. İngiltere'ye kaçtı. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Türkiye'ye döndü. 1942-44'de Londra Büyükelçisi oldu.

seçildiği halde İstanbul'a gitmemişti. Çünkü o, yıllar önce İngiltere'den döndüğünde Sofya'da General Petrov'un karısına dediği gibi, hükûmet merkezinin Anadolu'da kurulmasını istiyordu. Gitmemesinin diğer bir sebebi de Fransızlar'dan İstanbul'un işgal edileceğini öğrenmesiydi. Mustafa Kemal, İstanbul'daki Milliyetçilere haber göndererek, işgalden sonra mebuslardan hükûmet kurmaya yetecek kadar kısmının Ankara'ya gelmesini istedi ve geleceklerin yol masrafı için Osmanlı Bankası'na para yatırdı.[482]

Mustafa Kemal'in beklediği gibi İstanbul, İngilizler tarafından 16 Mart 1920'de saat 10'dan îtibâren işgal edildi. Yani, zaten fiilen işgal altında olan şehre sembolik olarak bir kez daha el konuldu. Buna sebep olarak Mustafa Kemal ve Millî Hareketin Anadolu'da gayrımüslimlere tatbîk ettiği zulümler gösterildi. Hükûmete bu hareket kontrol altına alınmazsa sulh şartlarının daha da sertleşeceği bildirildi.[483] Zavallı İstanbul, hem Milliyetçi Hareketin kontrol altına alınmasını isteyen, hem de onların üzerlerine asker gönderilmesine izin vermeyen İngilizlerin tam olarak ne istediğini anlayamamıştı. Mustafa Kemal'e Samsun vizesini veren istihbarat subayı Yüzbaşı Bennett, günlerdir mebusları tâkip ettiriyordu. İşgalin olduğu gün Meclis-i Mebûsân'ı bastırdı ve mebusları tevkif ettirdi.

İstanbul'un işgali, Anadolu'ya geçmek için bekleyen şehirdeki Milliyetçilere lazım olan işareti vermişti. Amerikan Kız Koleji mezûnu Hâlide Edip, kocasıyla beraber 19 Mart'ta Üsküdar'daki Özbekler Tekkesine gitti. Burada Ankara'ya geçmek için bekleyen dört mebus daha vardı. Hep beraber yola koyuldular. Yolda bir İngiliz müfrezesi ile karşılaştılar, fakat adamlar Hâlide Edib'in bindiği arabaya şöyle bir göz attıktan sonra yürüyüp gittiler.[484] Hâlide Edip ve yanındakiler, Ali Gâlip ve Binbaşı Noel hâdisesi esnasında İngilizlerin çekildiği Eskişehir'den trene binerek 2 Nisan'da Ankara'ya vardılar.

Binbaşı James Douglas Henry (Ortada oturan), 1917

İngilizler, İstanbul'u işgal edip, Meclisteki mebusların Ankara'ya kaçmasına sebep olarak, farkında olmadan (veya bilerek), Mustafa Kemal'e kendi meclisini kurabilmesi için büyük bir yardımda bulunmuşlardı. Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları ile görüşen ve Türkiye'deki arşivleri tarayarak onun hakkında târihî bir eser ortaya koyan Lord Kinross, bu hususu şöyle anlatıyordu; "İşin aslına bakılırsa, İtilaf Devletleri, birbiri ardına yaptıkları iki hâdiseyle – biri Yunanlılar'ın Anadolu'ya gönderilmesi, öteki de on ay sonra İstanbul'un işgali – Anadolu'da olduğu kadar Avrupa Türkiyesinde de tek geçerli fermanın, Mustafa Kemal'in fermanı olmasını sağlamışlardı."[485]

İstanbul'un işgal edildiği haberi Erzurum'a gelince Milliyetçiler, Albay Rawlinson'dan, halkın tahrik olmaması için evinde dalgalanan İngiliz bayrağını indirmesini ve yanındaki askerlerin silahlarını teslim etmesini istediler; ardından Rawlinson'un Erzurum'daki esaret hayatı başladı. Fakat Türkiye'ye gelirken yanında getirdiği Binbaşı James Douglas Henry[CCXC] serbestti. Binbaşı Douglas Henry, maden mühendisiydi ve Avustralya Lağımcı Birliğinde vazifeliydi. 1918 yılında Emperyal Deve Müfrezesinde vazifeli iken Lawrence ile beraber çalışmışlardı. Douglas Henry şimdi de, Anadolu'da rahatça dolaşarak, maden mühendisi etiketi altında Ankara ile İngiltere Hârbiye Nezâreti arasında aracılık yapacaktı.

* * *

CCXC James Douglas Henry (1881-1943): İngiliz istihbaratçı. Maden mühendisiydi. Boer Harbi'ne katıldı. Cihan Harbi'nde Anzak ordusunda vazife yaptı. Ekim 1919'da İngiltere'ye döndü ve ordudan ayrılarak gayrıresmî çalışmaya başladı.

Ankara'yı destekleyen kabine iktidâra geldiğinde İttihâd ve Terakkî Komitesi mensupları, İstanbul'da bir teşkilat kurmuşlardı. Teşkilât; askerî, siyasî ve ticarî olmak üzere üç kısımdan müteşekkildi. Askerî kısım, İstanbul'dan gençleri zorla askere alarak veya subay kaydederek Anadolu'ya sevkediyordu. Ayrıca Ankara için askerî malzeme ve kurye gönderiyor ve istihbarat topluyordu. Siyasî kısım da subayların kontrolündeydi ve askerî kısımla işbirliği yaparak siyasî faaliyetlerde bulunuyordu. Ticarî kısmın ekserisi Selânikli Yahudilerden oluşuyordu. En meşhurları Mustafa Kemal'in de bağlı olduğu Macedonia Risorta Locasının eski üstâdı Carasso'ydu. Ankara için yurtdışında malzeme satın alıyorlar ve ödemeler Osmanlı Bankası başta olmak üzere çeşitli yabancı bankalar üzerinden yapılıyordu.[486]

İtalya Maşrık-ı Âzâm ile Genç Türkler arasındaki irtibatı sağlayan Carasso, Eylül 1913'te, Allatini ailesine çalışırken Genç Türkler sayesinde İstanbul'un sayılı avukatlarından olan ve İttihâd ve Terakkî Komitesi'ne müşavirlik yapan kuzeni Maitre Salem, yeğeni ve bir İngiliz'le Büyükada'da dolaşırken kendisine Türkiye ile ne yapacakları sorulduğunda şöyle demişti:

"Siz hiç hamur yoğuran bir fırıncı gördünüz mü? Bizi ve Türkiye'yi düşündüğünüzde fırıncı ile hamuru gözünüzün önüne gelmeli. Biz fırıncıyız, Türkiye de hamur. Fırıncı hamuru evirir çevirir, hızla çarpar ve tokatlar, yumruğu ile döver... Ta ki pişirme kıvamına gelene kadar. Bizim yaptığımız da budur. Bir ihtilâl [1908] yaptık, sonra bir karşı ihtilâl [1909], sonra başka bir tane ve hamur kıvama gelene kadar muhtemelen yapmaya devam edeceğiz. Sonra onu pişireceğiz ve onunla besleneceğiz."

Yeğeni bu lafları duyunca şoke olmuş ve "Tüm bu ihtilâllerle ne iş olacak?" diye sormuştu. Carasso yeğeninin kafasını okşayıp, "Üzülme oğlum. Her şey iyi olacak" diye teselli etmişti. Konuşmayı duyan kuzeni Maitre, sert bir şekilde, "Sen

ne diyorsun Emmanuel?" diye çıkışınca Carasso, "Kapa çeneni Salem!" diye bağırmış ve eklemişti; "İhtilâl olmasaydı sen ne olurdun? Düzenbaz küçük bir Selânikli avukat".[487] Görünen o ki İstanbul'daki bu teşkilât sayesinde Tapınakçıların adamı Carasso, Türkiye'yi bir kez daha yoğurma şansı yakalamıştı.

İstanbul'daki işgalden bir gün sonra Avam Kamarası'na giden Aubrey, Robert Cecil ve Yunanistan Başvekili Venizelos'un burada toplantı halinde olduğunu gördü. Toplantıya dâhil olup Venizelos'la Türkiye ve Arnavutluk hakkında konuştu. Mebuslar da onları izliyordu. Venizelos, Türkiye ve Arnavutluk'ta katliam yapmayacaklarına dâir Aubrey'e söz verdi.[488] Daha sonraki günlerde Aubrey ve Venizelos birkaç kez daha yemekte bir araya geldiler. Bu yemeklerden birinde Venizelos, bir yandan Aubrey'in dizini okşarken bir yandan da Balkanlarda uzun bir barış olacağını ve İstanbul'un Türklere bırakılacağını söyledi.[489]

Bu arada Türkiye'den haber gelmeye devam ediyordu. 30 Mart'ta Aubrey'e gönderilen bir mektupta, Mustafa Kemal'in Bolşeviklerle irtibatlı olduğu yazıyordu. Mektupta mühim bir husus daha ifade edilmişti; Mustafa Kemal başka birini halîfe olarak göstermeden Sultan'ı tahtından indiremezdi. Hatta iyi bir başarı yakalarsa kendisini bile halîfe ilân edebilirdi.[490] Anlaşılan İngilizler, Mustafa Kemal'in Sultan Vahideddin'i tahtından indirip yerine sadece halîfe olarak Abdülmecid Efendi'yi geçireceğini çok önceden tahmin etmişlerdi.

Aubrey'in Yemen seyahatindeki yol arkadaşı ve Balkan Birliği'nin reisi Noel Buxton'un kardeşi Leland Buxton, Bulgaristan hakkında, 'Balkanların Kara Koyunu' adında bir kitap yazmıştı. Buxton'un ricâsı üzerine Mart 1920'de basılan kitabın mukaddimesini Aubrey yazdı; "İtalya ve Amerika'daki Arnavutlar, Birleşik Devletler'deki Bulgarlar, Sırplar ve Karadağlılar barışçı ve düzgün vatandaşlar; Manchester ve Liverpool'daki Yunan

kolonilerinin îtibârı, şöhretini hak edecek bir şekilde yüksek. O halde [Balkan] Yarımada[sı]'nın kanla lekelenmiş târihini meydana getiren ve devam ettiren nedir? Kısmen, şüphesiz, dinlerin çatışması, fakat esasen ilk Türkiye'nin başlattığı ve daha sonra Avrupalı Güçler tarafından kopyalanıp geliştirilen 'divide et impera'[CCXCI] siyâseti. Avrupa'nın, köylü devletler düştüğünde, finansörlerin kendiliğinden geldiğini keşfetmesi çok uzun sürmedi."[491]

Ankara'da meclisin açılışı bayram havasında geçti. 23 Nisan 1920'de önce Hacıbayram Câmii'nde dualar edindi ve kurbanlar kesildi, sonra da eski İttihâd ve Terakkî merkezi olan binada Büyük Millet Meclisi açıldı. İstanbul'un işgalinden kaçan mebuslar, Kuzey Amerika çiftçilerinin Amerikan İstiklâl Beyânnamesi'nden sonra yaptığı toplantılara benzer şekilde, atlarıyla gelip atlarını meclisin önündeki parmaklığa bağladılar. Bu arada Yunan ordusu Anadolu içlerine ilerlemeye başlamıştı ama Milliyetçi liderlerin hiçbir korkusu yoktu. İstanbul'daki teşkilât, Müttefiklerin gözü önünde depolardan silah kaçırıp Anadolu'ya gönderiyordu. İtalyanlar ve Fransızlar bu kaçakçılığa bizzat destek veriyor, İngilizlerse görmezlikten gelmeyi tercih ediyordu.[492]

1920 Nisan'ında Ankara'da yeni bir hükûmet doğarken Aubrey, San Remo Konferansı'na katılmak için San Remo'ya gitti. İngiltere, İtalya'nın kuzeyindeki bu güzel sahil şehrinde Fransa ile anlaştı. Fransızlar, Musul'un da dâhil olduğu Irak petrolünü, Gülbenkyan'ın kurduğu Türk Petrol Şirketi'nin %25 hissesi ve Suriye karşılığında İngilizlere bıraktı. Böylece, harbin sonunda yenilen Almanya'nın hisseleri ve Faysal'a söz verilen Suriye, Fransızlara verilmiş oluyordu.[493] Sevr Anlaşmasının şartları da San Remo'da hazırlandı. Bu şartlara göre Türkiye parçalanıyor ve güneyde Hicaz Krallığı ve doğuda Ermenistan kuruluyor, Anadolu'nun bazı kısımları muvakkaten Fransa, Yunanistan ve İtalya arasında paylaştırılıyor, Boğazlar milletlerarası bir

---

CCXCI Divide et impera (Latince): Böl ve idâre et.

idârenin kontrolüne bırakılıyordu. Ayrıca Tapınakçılar, Osmanlı Bankası ve Düyûn-u Umûmîye vasıtasıyla Türkiye'nin mâliyesini tamamen kontrol altına alıyordu. Daha da mühimi, bu anlaşmayla birlikte 1914'te Türk Petrol Şirketi'ne verilen haklar teyit ediliyor ve Amerika, Mezopotamya petrollerinin dışında bırakılıyordu. Ayrıca İngiltere, Musul'u Türklere karşı emniyet altına almak için, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta bir Kürdistan devleti kurmayı düşünüyordu.

Müttefikler Arnavutluk'ta olduğu gibi Türkiye'yi parçalamaya niyetli gözüküyorlardı ama bu konferanstan sadece bir ay sonra Fransızlar, Ankara'ya bir heyet gönderdi. Böylece Fransa, Ankara'yı artık resmen tanıdığını göstermiş oluyordu.[494] Fransa'nın San Remo'da İngiltere ile beraber Türkiye'yi bölme kararı aldıktan hemen sonra, Türkiye'nin istiklâli için mücadele eden Milliyetçilerle anlaşması biraz garip olmuştu tabii.

Aubrey, San Remo'da Başvekil Lloyd George ile 'küçük milletlerin' geleceğini görüşürken, Arnavutluk'un Enver Paşa'sı olan Esad Toptanî'nin adamları, Tiran'daki milliyetçi hükûmete karşı bir isyân başlatmıştı. Lawrence, Nisan ayında, "Arnavutluk muhtelif yollarla bir kez daha başkaldırıyor gibi görünüyor ve o [Aubrey] muhtemelen birkaç hafta içinde oranın tacını üstlenecek" diye yazmıştı.[495] 1920 senesi Mayıs ayının başında Parlamentodaki bazı arkadaşları ile beraber, Cemiyet-i Akvâm'a bir mektup yazan Aubrey, Arnavutluk'un manda himâyesi altında Cemiyete kabulünü istedi.[496] Fakat Esad Arnavutluk içinde ayrılığa sebep oluyordu. Aubrey'in hiç hoşlanmadığı ve "Ortaçağdan fırlamış sevimsiz figür" dediği Esad Paşa Haziran ayında Paris'te öldürülünce Arnavutluk'taki bu ikilik sona erdi.[497] "Esad Paşa birçok kez ülkesini sattı ve cezasını çekti" diye yazdı Aubrey bir makalesinde. [498] Esad'ı öldüren adam (Avni Rüstemi) Arnavutluk'ta krallar gibi karşılandı, ama iki sene sonra o da öldürülecekti.

-25-

YA SEVR YA TERKET

Bak! Seni en çok alakadar eden Eretz,[CCXCII]
beni alakadar eden ise İsrail.
Baron Edmond de Rothschild, Siyonist lider Menahem Ussichkin'e.

James Henry Breasted,[CCXCIII] John D. Rockefeller'ın mâlî desteğiyle kurulan Chicago Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü'nün[CCXCIV] müdürüydü. Ortadoğu'daki siyasî gelişmeleri

CCXCII Eretz (İbrânîce): Toprak.

CCXCIII James Henry Breasted (1865-1935): Amerikalı arkeolog ve târihçi. Yazmış olduğu 'Antik Zamanlar' adlı kitabın 1935'teki ikinci baskısının takdiminde John D. Rockefeller, Howard Carter ve Ayasofya'yı müze olarak restore eden Bizans Enstitüsüyle Thomas Whittemore gibi dostlarına katkıları için teşekkür etmiştir (James Henry Breasted, Ancient Times: A History of the Early World, Ginn and Company, 1944, s. v-vi). 1933'te yazdığı The Oriental Institute adlı eserinin bir kopyasını imzalayarak Mustafa Kemal'e göndermişti. Bu kitap, bugün, Afet İnan Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

CCXCIV Şarkiyat Enstitüsü, Anadolu'da da birçok arkeolojik çalışmalar yürütmüştür. Enstitü çalışanları, 17 Mayıs 1930'da Mustafa Kemal'i ziyâret etmişler, Mustafa Kemal de 29 Mayıs'ta ekibin Ankara civârındaki Gâvur Kalesi'ndeki kampına giderek iade-i ziyârette bulunmuştu (Hans Henning von Der Osten, Discoveries in Anatolia 1930-31, The Oriental Institute of the University of Chicago, The University of Chicago Press, s. 56-60).

John D. Rockefeller (sağdan 4.) ve James H. Breasted (sağdan 3.), Meciddu'da, 1929

yakından tâkip etmek üzere ve yine Rockefeller'ın finansmanıyla 1919 Ağustos'unda New York'tan yola çıkmıştı.[499] Aynı yılın Eylül ayında İngiltere'ye gelmiş ve Highclere Şatosu'nda Aubrey'in ağabeyinin misâfiri olmuştu. Lord Carnarvon, yani George, misâfirine yardımcı olmaları için Mısır ve Mezopotamya'daki İngiliz idâreci ve kumandanlarına takdim mektupları yazmıştı. Mektupları alan Breasted Mısır'a gelmiş ve Şubat 1920'de Lord Carnarvon ile Kâhire'de tekrar buluşmuşlardı.

Arkeolog Breasted, seyahatine devam ederken Mayıs 1920'de Halep yolunda Ramazan el-Şallaş ile tanıştı. Yukarı Fırat'taki bir kabile şeyhinin oğlu olan Ramazan, İstanbul'da Aşiret Mektebinde ve Hârbiye Mektebinde okumuştu. O da, Mustafa Kemal'e Filistin Cephesinde yardım eden Fevzi el-Kavukçu gibi Osmanlı ordusuna katılmış ve Trablusgarp'ta Mustafa Kemal ile beraber mücadele etmişti. Ardından Balkan Harbi'nde Filistinli bir birliğin kumandanı olmuştu. Genç Arap olduğu için Cihan Harbi başlayınca Cafer el-Askerî[CCXCV] ve Nuri es-Said[CCXCVI] gibi Arap milliyetçisi dostlarıyla beraber Türk ordusundan ayrılarak Lawrence'ın ordusuna katılmış, fakat eski Genç Türk dostlarını

CCXCV Cafer el-Askerî (1885-1936): Irak ordusunun kurucusu. Bağdat ve İstanbul Hârbiye Mektebi'nde okudu. Almanya'da staj yaptı. Cihan Harbi'nde Libya'da Senusî isyânında İngilizlere esir düştü. 1917'de Lawrence'ın ordusuna katılarak Faysal'ın kuzey ordusunun başına geçti. Faysal zamanında Suriye askerî vâliliği yaptı. Irak devletinde birçok defa müdaafa nâzırı ve Irak'ın Cemiyet-i Akvam delegesi oldu.

CCXCVI Nuri es-Said (1888-1958): Genç Araplara ait el-Ahid Cemiyeti'nin kurucularındandı. İstanbul'da okudu. 1913'e kadar Türk ordusunda vazife yaptı. 1916-18 Arap İsyanında Lawrence'ın ordusunda vazife aldı. 1930-58 arası 14 defa Irak Başvekilliği yaptı.

unutmamıştı. Öyle ki 1925'de Suriye'deki isyânın liderlerinden olduğunda halkı Fransız mandasına karşı savaşmaya dâvet ederken, "Köyünüzü 1920'deki Gazi Mustafa Kemal'li Ankara gibi yapın!" diyerek onları ihtilâle teşvik edecekti.[500]

Ramazan, Breasted'a Halep'e götürmesi için bir mektup verdi. Arkeolog Breasted, Ramazan'ın kendisini kullandığını söylüyordu:

"Ramazan, Lawrence'ın ordusunda subaydı ve burnunun bir parçasını orada kaybetti... Mütarekeden sonra Kral Faysal ona Kuzeyde Kürtlerin ve Türklerin arasında kendi propagandasını yapması için yüklü miktarda para verdi. Sonradan anlaşıldı ki, [Ramazan,] aslında Küçük Asya'daki isyâncı Genç Türk partisinin başı ve orada güçlü bir orduya liderlik eden Dönme Türk Mustafa Kemal (aslında Selânikli bir Yahudi) lehine propaganda yapıyordu. Bunun üzerine Faysal, Ramazan'ı çağırdı ve sonra onu Deyrizor'a vâli yaptı. O da oranın Arapların eline geçmesine çalıştı, ... Şimdi yine Mustafa Kemal için çalışan Türklerle flört ediyor, fakat görünen o ki bu sefer Fransızların lehine! ... Yine Faysal'ın menfaatlerinin aleyhine çalışıyor ve ben farkında olmadan beni Fransızlara kendi elçisi yaptı."[501]

Sadece Ramazan gibi Genç Araplar değildi elbette Mustafa Kemal'e arka çıkan. İtalyanlar da Anadolu'daki Milliyetçi Harekete en başından beri destek oluyorlardı. Mart 1920'de İstanbul işgal edildiği zaman İttihâtçıların ileri gelenlerinden bir kısmını gizlice Antalya'ya kaçırmışlardı. Ayrıca İttihâd ve Terakkî mensuplarının çoğu İtalyan locasına bağlı olduğundan, İstanbul'da kurdukları teşkilât İtalya tarafından destekleniyordu. Yani İtalya Maşrık-ı Âzâm, 1908 İhtilâlinden sonra yeni bir ihtilâl için birkez daha kolları sıvamıştı. Teşkilâtın siyasî kısmından Teşkilât-ı Mahsusa mensubu Yüzbaşı Edip Bey, Mustafa Kemal'in Roma temsilcisi olmuştu. İtalya'da savaş malzemesi satın alıyor ve

gemiyle Anadolu'ya gönderiyordu. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmeden evvel İstanbul'da görüştüğü İtalyan Yüksek Komiseri mason Kont Sforza ile birlikte çalışan Macedonia Risorta'nın üstâdı Carasso da mâlî olarak ona yardımcı oluyordu.[502]

İtalyanlar sadece Türkiye'de değil, Arnavutluk'ta da bir 'istiklâl harbi' yazılmasına sebep oluyorlardı. 1920 senesi Haziran'ının başında, Tiran'daki milliyetçi hükûmetin gizlice desteklediği eşkıya Arnavutlar, Avlonya'yı işgal eden İtalyan birliklerine saldırdı. Ayın ortasında Roma'da hükûmet değişip, Giovanni Giolitti[CCXCVII] yeniden İtalya Başvekili oldu. Aubrey, 13 Haziran'da günlüğüne, "Giolitti'nin, Arnavut politikasını iptal edeceğine inanıyor ve umuyorum" diye yazdı.[503] En son iktidâra geldiğinde Trablusgarp'ı Genç Türklerin elinden alan Giolitti kendisinden bekleneni yaptı ve hükûmet değişikliğinin hemen ardından İtalyanlar Avlonya'dan çekilerek şehri Arnavutlara bıraktılar. Aubrey, 1 Temmuz'da The Near East mecmuasına yazdığı makalesinde, İtalya'nın Arnavutluk işgali hakkındaki hislerini açıkca ifade etti; "Bizim politikamıza idealler değil, petrol hükmediyor. Biz Mezopotamya'nın petrol arazilerini sımsıkı elimizde tutarken, Arnavutluk'un maden ve ormanlarını ele geçirme teşebbüslerinin ahlâk dışılığı hakkında İtalyan politikacılara çok zor ders verebiliriz."[504]

Avlonya'yı boşaltan İtalyan Hükûmeti, 2 Ağustos'ta Arnavutluk'taki tüm birliklerini çekmeyi kabul etti ve Arnavutluk istiklâlini ve tamamiyetini tanıdı. Aubrey ve Edith Durham, The Times gazetesine İtalya'yı bu kararından dolayı tebrik eden bir yazı yazdılar.[505] Arnavutlar tam kurtulduk derken bu sefer de Kuzey Arnavutluk'u Yugoslav birlikleri işgal etti. Türkiye'de olduğu gibi İtalyanlar, Sırplara karşı kullanmaları için Arnavutlara silah verdiler. Eski düşman, birden dost olmuştu. Üç sene evvel

CCXCVII Giovanni Giolitti (1842-1928):1882'de İtalyan meclisine girdi. 1889-90'da Mâliye Nâzırı oldu. 1892-93, 1906-09, 1911-14 ve 1920-21 arası İtalya Başvekilliği yaptı. 1922'de Roma'ya giren faşistlerin lideri Mussolini'yi destekledi.

Aubrey'e Beyaz Kartal Nişanı veren Sırplar bu işgale kalkıştığına göre Arnavutluk ve Türkiye istiklâlleri bir arada çıkartılacak demekti. Aubrey, Parlamentoda ve medyada Sırplara karşı atağa geçerek, Arnavutluk istiklâlinin mana ve ehemmiyetini anlatmaya başladı.

İstanbul'un işgalinden sonra Aubrey'in dostu Damad Ferid tekrar sadarete getirilmiş; İngilizlerin baskısı üzerine Ferid, Mustafa Kemal ve Hâlide Edib'in de içinde bulunduğu Milliyetçi Hareketin ileri gelenleri hakkında idâm kararı almıştı. Böylece İstanbul ve Ankara arasındaki son ipler de kopmuş ve Milliyetçi liderler halkın gözünde canını dişine takan birer kahraman olmuştu.

1920 Ağustos ayında, yine Britanya'nın İstanbul Hükûmetine baskısı üzerine, şartları San Remo'da tespit edilen Sevr Anlaşması parafe edildi. Sevr'e giden heyette Damad Ferid'in dışında, Aubrey'in diğer dostu Filozof Rıza Tevfik de vardı. İkisi de İngilizlerin Milliyetçilere düşman olduğunu düşünüyor ve bir an evvel sulh gelsin istiyorlardı.

Anlaşmanın şartları Türkler için çok ağırdı, fakat Mezopotamya'dan dışlanan ve Türk Petrol Şirketi'ne ortak edilmeyen Amerika'nın baskısı üzerine bu anlaşmayı, Yunanistan Parlamentosu dışında, taraf olan hiçbir devlet tasdik etmedi. Ayrıca Amerikan Senatosu, Türkiye'nin doğusunda bir Ermenistan devleti kurulması kararını da reddetti. Lord Curzon'un tabiriyle, "Petrol, Ermeni kanından daha ağır geldi".[506] Bu sayede Kâzım Karabekir Ermenilere karşı tekrar bir Doğu Cephesi harekâtı başlattı. Bunun üzerine İngiltere Hükûmeti, Türkiye ile yapılan bu sulh anlaşması yürürlüğe girene kadar Rockefeller'a ait Standard Oil'in Filistin'deki faaliyetlerini durdurduğunu ilân etti.[507]

Lloyd George ve hükûmeti, Ankara'yı destekleyen Bolşevikler, İtalyanlar, Fransızlar, Araplar, Hindistan'daki

İngilizler ve Amerikalılar karşısında yapayalnız kalmıştı. Görünen o ki Sevr Anlaşmasını, hazırlayanlar da dâhil, İngiltere Hükûmeti ve Yunanistan dışında kimse ciddiye almıyordu. Sevr, İstanbul Hükûmeti'ni halkın gözünden düşürmek ve Anadolu'da Mustafa Kemal'in elini güçlendirmekten başka bir işe yaramamıştı.

Ankara'daki Milliyetçi Hareketi desteklemeye devam eden Amerikalı İşadamı Crane, Şubat 1920'de İstanbul'a gelmiş, fakat Mayıs ayında ABD Reisi Wilson, onu Çin'e göndermişti. Crane uzakta da olsa, Ermenilere yardım etmek için kurduğu Yakın Doğu Yardım Cemiyeti vasıtasıyla Ankara'dan haberler almaya devam ediyordu. Rusya'daki ihtilâlde çok yardımı görülen Amerikan Kızılhaçı'nın başı Dr. Frank Billings ile aynı aileden ve Yakın Doğu Yardım Cemiyeti mensubu Florence F. Billings,[CCXCVIII] Cemiyetin Türkiye temsilcisi Annie T. Allen ile beraber Ankara'ya gitmişti. Hâlide'nin Amerikan Kız Koleji'nden hocası Isabel Dodd'un[CCXCIX] kardeşi de onlarla beraberdi. Ankara'nın liderleri, sık sık bu iki hanımın evinde toplanıyorlardı.[508] Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'nin bu mensupları ve Hâlide Edip, yazdıkları raporları ve havâdisleri, İstanbul'da Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol'a gönderiyor, o da Crane'e ulaştırıyordu.[509] Enteresandır, Amerika, Türk Petrol Şirketi'ne dâhil edilmediği halde, şirketin kurucusu Gülbenkyan, Amerikalıların bu Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'ne mâlî desteğini esirgemiyordu.[510] Bu Tapınakçılar tuhaf adamlardı doğrusu.

Hâlide Edip Ankara'ya gitmişti gitmesine ama aklı da

CCXCVIII Florence Frances Billings (1879-1959): ABD Massachusetts'te doğdu. 1903'te Stanford Üniversitesi'nden mezûn oldu. ABD 1917'de Harbe girince Amerikan Kızılhaçı'na katıldı. Kasım 1919'da Paris'ten gelerek Bursa'daki Amerikan Kız Koleji'nde hoca oldu. Yakın Doğu Yardım Cemiyeti'nin Bursa temsilcisi Annie T. Allen'in altında çalışmaya başladı. Bursa Yunan ordusuna düşünce 1920'de Ankara'ya geçtiler. Evleri Amerika'nın Ankara konsolosluğu gibi oldu. Şubat 1922'de Allen ölünce onun yerine Cemiyetin Ankara temsilcisi oldu. Cumhuriyetin kurulmasının ardından vazifesinden istifa edip Türkiye'den ayrıldı. Hâlide Edip ile dostlukları ömür boyu devam etti.

CCXCIX Gertrude Bell 1907'de Anadolu'ya geldiğinde kendisine Isabel Dodd refakat etmişti.

geride bıraktığı iki oğlunda kalmıştı. Crane'den onlara yardımcı olmasını istedi. Bunun üzerine Crane, 15 Temmuz'da İstanbul'daki Amerikan Askerî Konsolosuna, Hâlide'nin çocuklarının maarifini üzerine alacağını, gerekli muameleleri yapmalarını yazdı.[511] Muameleler derhal başlatıldı ve Crane'in New York'taki ofisi Hâlide'nin çocuklarını Amerika'ya getirtti. King-Crane Komisyonundan Profesör Lybyer, çocukları alıp Illinois Üniversitesi'ne yerleştirdi. Ankara'da Milliyetçi Hareketin basın sözcüsü olan Hâlide, artık rahatça, halkın hâkimiyetine dayanan yeni bir devlet kurma işine odaklanabilecekti.

* * *

Eylül ayında Arnavutlar, Pixton Park'taki evinde Aubrey'e, memleketlerinin tahtını tekrar teklif ettiler. Bu sefer bu teklifi biraz daha ciddi düşünen Aubrey, birkaç yıllığına vâli olabileceğini söyledi. Arnavutlar, bunun mümkün olmadığını, memleketlerinin dâimî bir idâreciye ihtiyâç duyduğunu anlattılar. Aubrey'in kafası karışmıştı. Belki Cemiyet-i Akvâm altında yüksek komiser olarak gidebilirdi. O sıralar Madrid'teki Britanya sefâretinde dayısı Esme Howard'ın yanında çalışan kardeşi Mervyn, kabul etmesi için ısrar etti ama Cemiyet-i Akvâm Umûm Sekreteri olan bir arkadaşı ile istişâre ettikten sonra Aubrey, Arnavutların Cemiyet-i Akvâm'a müracaat etmesini daha uygun buldu. Aubrey, kral olma şansını bir kez daha elinin tersiyle itmişti. O, tahta kimin oturacağına karar veren bir soydan geliyordu, tahta kendisinin oturması onun için bayağı bir işti.

İstanbul'daki teşkilat çalışıyor ve teşkilatın mâlî işlerine bakan Carasso, Arnavutluk istiklâlini tanıyan ve onlara silah yardımı yapan İtalya Başvekili Giolitti ile faal bir şekilde işbirliği yapıyordu. Talât Paşa da onlara yurtdışından destek oluyordu. Hatta Talât ilkbaharda Roma'ya gelmiş ve Mustafa Kemal'in Roma temsilcisi Yüzbaşı Edip ve Carasso ile görüşmüştü. 6 Eylül akşamı Giolitti, İtalya Hâriciye Nezâreti Siyasî Dâire Şefini,

Türk Milliyetçilerinin büyük dostu İtalya Hâriciye Nâzırı Kont Carlo Sforza

Mustafa Kemal'in Roma'daki diğer temsilcisi Gâlip Kemali'ye gönderdi ve İtalya'nın Yakın Doğu'da güçlü bir Türkiye görmeyi dilediğini söyledi.[512] İtalyanlar Sevr'in imzalanmasından sonra yardımın dozunu arttırmışlardı. Fıçı fıçı petrolü Antalya üzerinden Anadolu içlerine gönderiyorlardı. Toplar, tüfekler ve kamyonlar hep bu şehir üzerinden Kemalistlere akıyordu. Ayrıca İtalya, İstanbul'daki Arnavut Kulübü vasıtasıyla da İttihâtçılarla irtibata geçiyordu. İpler, Giolitti'nin Hâriciye Nâzırı yaptığı, İstanbul'daki eski İtalyan Yüksek Komiseri Kont Sforza'nın elindeydi. Bir İngiliz raporuna göre Mustafa Kemal, Eylül ayında yanında 200 kişilik bir muhafız alayıyla Antalya'ya gelmiş ve oradan Lloyd Trestino hattına ait Galicia adlı bir gemiyle Rodos'a gitmişti. Mustafa Kemal bu adada üç gün kalmış ve burada eski Osmanlı mebusu Arnavutlarla ve İtalyan siyâsî murahhaslarla görüşmüştü.[513]

Tâlih rüzgârı Milliyetçilerden yana esmeye başlamıştı bir kere. 25 Ekim'de genç Yunan Kralı Alexandros'u bir maymun ısırdı ve adamcağız ölüverdi. Kader işte, tam da iki ay evvel Sevr Anlaşması imzalanmış ve İngiltere Hükûmeti Anadolu'nun batısını Yunanlılara vermişti. Yerine tekrar, Alman taraftarı olduğu için 1917'de İngiliz-Fransız baskısıyla memleketini terk eden babası Konstantinos getirildi. Fakat yeni kral, İngiltere başta olmak üzere Müttefiklerin hiçbiri tarafından resmî olarak tanınmadı. Aynı ay içerisinde, Türk dostu olarak bilinen ve Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta gazeteci G. Ward Price'tan kendisini görüştürmesini istediği General Tim Harington, İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanı'nın yerine; 1917'de Aubrey ile İngiliz taraftarı

İttihâtçıların İsviçre'deki görüşmelerini ayarlayan Bern elçisi Sir Horace Rumbold[CCC] da İstanbul İngiliz Yüksek Komiseri'nin yerine tâyin edildi. 6 Aralık'ta da Yunanistan Başvekili Venizelos politikayı bıraktı ve Paris'e gitti.

1920 Aralık ayında, Cemiyet-i Akvâm'ın Güney Afrika delegesi olarak Cenevre'de bulunan Lord Robert Cecil'in desteğiyle Arnavutluk, Cemiyete kabul edildi.[514] Artık Aubrey'in Arnavutluk macerası bitmiş ve bu memleketi en nihayetinde kendi kurdukları bir cemiyete sokarak Amerika'ya teslim etmişti. Aubrey için Arnavutluk dosyası kapanmış olabilirdi ama annesi Elsie, oğlu öldükten sonra bile ailenin bu topraklarla alakasını devam ettirecekti. Londra'da İngiliz-Arnavut Yardım Komitesi'ni kuracak ve Arnavutluk'ta insanî yardım faaliyetlerinde bulunarak sıtmaya karşı mücadele edecekti. Hatta 1926 kışında Avlonya'ya giderek burada bir sağlık merkezi açacaktı. Bununla da kalmayıp, 1927'de kardeşi Esme Howard'ın yanına, Amerika'ya gidecek ve onun vasıtasıyla Rockefeller Vakfı'ndan Arnavutluk'taki yardım çalışmaları için destek alacaktı. Bu parayla oğlu Aubrey'in adına Arnavutluk'ta bir köy ve enstitü kuracaktı.[515] Yine de 1920 yılı bitip yeni bir yıl başlarken Aubrey'in önünde uğraşması gereken tek bir mesele vardı: Türk İstiklâli.

CCC Horace George Montagu Rumbold (1869-1941): Kâhire, Tahran, Viyana, Madrid, Tokyo ve Berlin'de vazife yaptıktan sonra 1916-1919 arası İngiltere'nin İsviçre Bern sefiri oldu. Burada iken İngiliz-Türk Münferit Sulh görüşmelerini ayarladı. Türk İstiklâl Harbi'nin başlamasıyla İngiliz Yüksek Komiseri olarak İstanbul'a transfer edildi. 1928-33'de tekrar Berlin elçisi oldu.

-26-

BİR KAHRAMAN DOĞUYOR

Ben Osmanlı Bankası kadar Osmanlı'yım.
Meclis-i Mebûsân'ın Rum mebusu Yorgo Boşo

Ocak 1921'de Lawrence ve Emir Faysal, Pixton'a kalmaya geldiler. Faysal, İngiltere-Fransa anlaşmasının ardından Suriye tahtından kovulmuştu. Temmuz 1916'dan beri Faysal'ın irtibat subayı olan Lawrence ona yeni bir taht ayarlamaya çalışırken o da Londra'da kalıyordu. Lawrence, bu vazifeye yeni başladığı zamanlarda, "Araplar son esmer sömürgemiz değil, ilk esmer dominyonumuz olmalıdır. Onları gütmeye kalkarsanız size reaksiyon gösterirler ve Yahudiler kadar inatçıdırlar; ama görünüşte kol kola girerek, onları zora başvurmadan her yere sevk edebilirsiniz. Mezopotamya'nın geleceği öylesine muazzam ki, bizim elimizde olursa, onunla bütün Ortadoğu'yu çekip çevirebiliriz" demişti.[516] İşte şimdi Emir Faysalla kol kola Aubrey'in evindeydiler. Pixton'da akşamları satranç ve briç oynayarak vakit geçiriyorlardı. Aubrey ile Türkçe konuşan Faysal, Mary'nin de hoşuna gitmişti. Kibar ve iyi giyinen bir insandı. Kocasına pek benzemiyordu yani. 7 Nisan'da Londra'dan ayrılmadan bir gün

evvel Aubrey ile vedâlaşmaya geldi Faysal. Kendisine yeni bir taht ayarlanmıştı. Aubrey'e, buraya gelmeden önce umutsuz olduğunu, bir daha hiç Mezopotamya'da idâreci olamayacağını düşündüğünü söyledi. İngiliz dostlarına minnettardı.[517] Bu vedâdan dört ay sonra Irak kralı oldu.

Suriye'nin Fransızlar tarafından işgali üzerine tahtsız kalan Emir Faysal Londra'da

Bu arada, oğlunun ölmesiyle tekrar tahtına kavuşan Kral Konstantinos, savaşa devam kararı almıştı. Yunan Ordusu Eskişehir'e doğru hızla ilerliyordu. Bolşeviklerden ve İtalyanlardan aldıkları yardımlarla güçlenen Kemalist ordu, kendilerinden çok daha az sayıdaki Yunanlıları İnönü civârında durdurmaya muvaffak oldu. Ardından, Türk-Yunan Harbi'nde hakemlik yapan İngilizler, bir konferans tertip etmek istediler ve iki tarafı da Londra'ya dâvet ettiler. Türkiye'den hem İstanbul hem de Ankara delegeleri dâvet edilmişti. Yani İngilizler, artık Ankara'yı resmî olarak tanıma zamanının geldiğini düşünüyorlardı.

21 Şubat 1921'de başlayacak Londra Konferansı için yola çıkan Ankara Heyeti, Londra'ya gitmeden evvel Roma'ya uğradı. Burada İtalya Hâriciye Nâzırı Kont Sforza tarafından resmî ve dostane bir şekilde karşılandılar. Ankara'nın Hâriciye Nâzırı Bekir Sami, yani Kûtül'amâre'de Aubrey ile yoğurt yiyip kahve içerlerken İngiltere'yi ne kadar sevdiğini anlatan eski Halep vâlisi, Kont Sforza'dan İngilizlerin Londra'da onlara neler teklif edeceğini öğrendi ve yine İngilizlerin Ankara Heyetiyle ayrıca görüşmelerde bulunmak istediğini işitti.[518] Heyet Londra'ya geldiğinde, Mustafa Kemal'e Samsun vizesini veren Yüzbaşı Bennett tarafından

Nihad Reşad ve Prens Sabahaddin Paris'te iken

karşılandılar. Bennett, onları kalacakları otele götürdü.[519] Türk heyetleriyle aynı otelde kalan Bennett, Ankara ve İstanbul heyetlerindeki delegelerin şahsiyetleri hakkında birer rapor hazırladı. Ankara Heyetinde bulunan, Milliyetçilerin Paris temcilsici ve Prens Sabahaddin'in adamı Nihad Reşad hakkında şöyle yazmıştı; "Çekici bir kişiliği vardır; açık, kısa ve akıcı bir şekilde konuşur; tıp doktorudur. Paris'te on dört yıl doktorluk yapmıştır. Anglo-Sakson sosyal sisteminin büyük hayranıdır. Zeki ve kâbiliyetli; samimi bir ihtilâlcidir. Fransa'da birçok çevrelerde iyi bilinir; Türkiye'de büyük bir tesiri vardır. Fransızcası pek iyi, İngilizcesi yeterlidir."[520]

Ankara ve İstanbul'u temsîlen Londra'da bulunan Bekir Sami ve Tevfik Paşa reisliğindeki iki Türk heyeti birleşerek müşterek hareket etmeye karar verdiler. Zaten Bennett'ın raporuna göre Tevfik Paşa'nın Milliyetçilere karşı sempatisi vardı. Böylece kendilerini daha güçlü hisseden Milliyetçiler; Fransa, İtalya, Emir Faysal ve İngilizlerle ayrı ayrı gizli görüşme ve anlaşmalar yaptılar.[521] İtalya'yı temsîlen Konferansa katılan Kont Sforza ile görüşen Milliyetçi heyetten Cami (Baykut) Bey, 24 Şubat'ta Ankara'ya bir telgraf çekti:

"İtalya'dan silah satın alarak ihrâç etmek için Kont Sforza'nın iznini almış bulunuyoruz. Size daha önce de bildirdiğim

gibi, Alman Mauser tipi silahlar için 20 milyon ile 30 milyon arasında büyük çapta mermileri satın alabilmemiz için, uzun bir müddetten beri istediğim parayı acilen gönderiniz. Konferans sona erdiğinde, elimdeki parayla Alman Mauser mermilerini satın alarak göndermek için derhal Roma'ya gideceğim."[522]

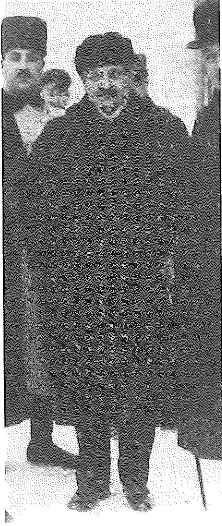

Ankara'nın temsilcisi Bekir Sami, Londra Konferansı'nda, 1921

* * *

Aubrey, Konferansta Bekir Sami başta olmak üzere Türk Heyetlerinin delegeleri ile görüştükten sonra, Scotland Yard'tan Sir Basil Thomson'un ricâsı üzerine Talât Paşa'yla buluşmak üzere Almanya'ya gitti. İki eski dost, 26 Şubat'ta Hamm'da buluştu. O eski Talât'tan eser yoktu; zayıflamış ve saçlarına aklar düşmüştü, fakat hâlâ bir köylü gibi davranıyordu. Aubrey Hamm'dan hoşlanmamıştı, Talât'a, "Siz Türkler benimle karşılaşacağınız yeri seçmede çok dikkatsizsiniz. İlk önce Çanakkale, şimdi de bu korkunç Hamm kasabası. Burada ikimiz de bir âbide gibi her yerden görünüyoruz. Kâide olarak bir çakıltaşı en iyi sahilde ve bir çiçek de bahçede saklanır. Kalabalık içinde hareket edebileceğimiz başka bir yere gitmeyi teklif ediyorum" dedi.[523]

O gece ikisi de yorgun olduğundan çok fazla konuşmadılar. Talât, samimi bir şekilde Ermeni tehcirine karşı çıktığını, fakat Almanlara dinletemediğini söyledi. "Hangi millet arkasından bıçaklanırken buna razı olarak harbe girer?" diye sordu. İngilizlere

Türkiye Maşrık-ı Âzâm üstâdı Talât Paşa (Imperial War Museums)

kırgındı; "Biz Genç Türkler Türkiye'yi size ikram ettik ve siz bizi reddettiniz. Bunun beklenen neticesi, başvekilinizin müttefik olmakta ısrar ettiği ekalliyetlerin perişân olması oldu. Sizinle harp halinde iken Rumlar ve Ermeniler sizin müttefikiniz olacaksa Türk Hükûmetinin onlara dostça muamele yapmasını bekleyemezsiniz." [524]

Ertesi gün, Düsseldorf'a giden bir trene bindiler. Trende boş bir ikinci sınıf kompartımanda giderlerken Talât Paşa da Mustafa Kemal'le ve Türkiye'deki vazifelilerle irtibatta olduğunu anlatıyordu. Bir istasyonda durdular ve Alman bir mühendis bulundukları vagona girdi. Talât, "Almanya'da Fransızca konuşamayız; kimse hoşlanmaz ve ben İngilizce bilmiyorum. Bu yüzden en iyisi Türkçe konuşalım" dedi.[525] Muhabbete Türkçe devam etmeye başladılar, fakat Alman mühendis araya girip hangi dilde konuştuklarını sordu. Talât, "Türkçe" dedikten sonra bir müddet çat pat Almancasıyla mühendisle sohbet etmeye çalıştı. Aubrey'in Almanca bildiğini bilmediği için bir yandan da Aubrey'e tercüme etmeye çalışıyordu. Bir ara Aubrey'e dönüp, Alman'ın Aubrey'i Türkçe konuşurken gördüğünü ve onu Türk zannettiğini söyledi. Aklına bir fikir gelmişti; Alman'ı İngiltere hakkında konuşturacak, böylece Aubrey kendi memleketi hakkında hakikâtleri duyabilecekti. Aubrey, eğer ters bir şey söylerse cevap vereceğini söylediği halde Talât, Alman'ın ağzını aramaya başladı. Alman, İngiltere ile Almanya'nın menfaatlerinin müşterek olduğunu, kolay bir şekilde tekrar bir araya gelebileceğini söyledi, fakat Fransızlardan nefret ediyorlardı. Evet, yenilmişlerdi ama Almanlar gibi bir milleti uzun müddet tutamazdınız, en kısa zamanda tekrar ayağa kalkıp Fransa'ya girecekler ve Fransızların işini bitireceklerdi.

Aubrey ve Talât Paşa iki günü beraber geçirdiler. Eski günleri yâd ettiler. Talât milletlerarası münasebetlerden hâlâ bir şey anlamıyordu. İngiltere'den kız arkadaşıymış gibi bahsediyordu; "O günlerde bizden isteyip de bizim size vermeyeceğimiz hiçbir şey yoktu. Fakat siz bizden hiçbir şey istemediniz. Minnettarlık havada asılı kalamaz. Elçi soğuktu, [Tilki] FitzMaurice düşmandı. Yaşamak için bir şeyler bulmaya mecburduk. Dışlandıktan sonra dahî dostluğunuzu kazanmaya gayret ettik. Sizi memnun etmek için kararlı muhalifimiz Kâmil Paşa'yı sadrazam olarak kabul ettik. Bu bile sizi memnun etmedi. Sizi hiçbir şey memnun etmeyecekti. Bizi Almanların kucağına doğru itelediniz. Başka tercihimiz yoktu. Bunun dışındaki her şey siyâseten ölüm ve parçalanmaydı."[526]

Talât Paşa, eski günleri geride bırakıp yeni bir İngiliz-Türk ittifakı yapmayı teklif etti. O ve Mustafa Kemal gibi arkadaşları yardım için yüzlerini şimdi İngiltere'ye dönmüşlerdi. Çünkü Talât'a göre dünyada tek bir medeniyet vardı, o da İngiliz medeniyetiydi. Türkiye kurtulmak istiyorsa bu medeniyete dâhil olmalıydı. Başvekil Lloyd George Türkiye'yi yok etmeye karar vermişti ve Venizelos ile silah tüccârı Basil Zaharoff onu destekliyorlardı. Mustafa Kemal'in siyâseten Bolşeviklerle ittifak yaptığını anlattı. Enver ve amcası Halil Paşa'nın Moskova'da olduklarını söyledi. Cemal Paşa ise Türkistan'da İngiltere aleyhine propaganda faaliyeti yürütüyordu. Talât, İngiltere'yi üstü kapalı bir şekilde Rusya ile tehdit ediyordu ama dünya dengelerini anlayamamıştı. Karşısında duran adam, İngiltere Hükûmetinin değil, Bolşevikleri iktidâra getiren gücün adamıydı.

Eski dostunu bulmuşken Talât Paşa anlattıkça anlatıyordu. Halîfeliğin İngilizleri neden bu kadar korkuttuğunu anlamadığını söyledi. Şimdi de İngiltere'yi Hindistan'daki Müslümanlar ile tehdit ediyordu. Aubrey Hindistan'daki tahrikleri yatıştıracak kadar îtibârlı bir Türk'ün olup olmadığını sorunca, İngiltere kendisine tekrar güvenirse elinden geleni yapacağını söyledi

Talât. İzmir'in Yunanlılara verilmesine kesinlikle karşıydı ama Boğazların tarafsızlaştırılmasına ve milletlerarası bir statüye konmasına razıydı. "Kendi adıma konuşuyorum, fakat herşeyin merkezinde bulunuyorum. Ankara'da Mustafa Kemal benimle anlaşmazlık içinde olmayacaktır ve ben bugün burada Düsseldorff'ta ne söylüyorsam Bekir Sami de Londra'da aynı şeyi söylüyor... Eğer İngiltere Hükûmeti isterse sulh kolaylıkla temin edilebilir ve sulhla beraber Anadolu'nun geliştirilmesi sizin olur. Türkiye'nin parçalanmasını asla başaramayacaksınız. İngiltere ve Türkiye, sanâyi cihetinden hasım değil, tam tersine birbirine bağımlı müşterilerdir ve müşterilerin dost olması daha iyidir" diyerek lafını bitirdi.[527]

Aubrey Sultan Abdülhamid'in istihbarat servisinin iyi olup olmadığını sorunca Talât Paşa, kendi istihbarat servisinin daha iyi olduğunu ve İngiliz sistemini kullandığını söyledi. Aubrey bunun nasıl bir sistem olduğunu sorunca, "Bize İngiltere'de asil gençlerin hizmetlerini meccânen [ücretsiz] gizli polise sunduklarını söylemişlerdi. Öyle değil mi?" diye cevap verdi.[528] Aubrey bu imâlı cevaptan, bir casus olduğunu Talât'ın biraz geç de olsa anladığını öğrenmiş oldu. Talât'ı şöyle bir süzdü. Edirne Alyans mektebinde sıradan bir hoca iken elinden tutup sadrazam yapmışlardı. Hatta kurdukları Türkiye Maşrık-ı Âzâm'ın üstâd-ı âzâmlık makamına getirmişlerdi. O da Türkiye'yi Almanya yanında harbe sokarak kendisinden bekleneni yerine getirmişti. İmparatorluk dağılmış, Türklerin hududu istedikleri hale gelmişti. Bu koca adam şimdi karşısında yardım dileniyordu. Aubrey profesyonel bir casustu. Onun ne Tilki FitzMaurice ve Başvekil Lloyd George'a olan nefreti gerçekti, ne de Genç Türklere ve Arnavutlara olan sevgisi. O sadece Tapınakçıların kendisinden istediği rolü oynuyordu. Ama o kadar iyi oynuyordu ki onun hakiki hislerini şahsî günlüklerinden veya yazışmalarından bile anlayamazdınız. 1984'ün Eton mezûnu yazarı George Orwell'in dediği gibi, "Eğer bir sır saklamak istiyorsan, onu kendinden bile saklamalısın".

Aubrey, Talât Paşa'ya bir suikasta maruz kalmaktan korkup korkmadığını sordu. Bu aralar Ermenilerin intikam almaya çok istekli olduğunu anlattı.[529] Talât böyle bir şeyi hiç düşünmediğini, insanların onu öldürmesi için bir sebep olmadığını söyledi. Aubrey gülümsedi. Vedalaştılar. Aubrey Londra'ya döndükten üç hafta sonra Talât, Daşnaksutyun'a bağlı bir Ermeni tarafından öldürüldü. Öldürülmeden üç gün evvel Türkiye'ye dönebilmek için Ankara Hükûmetine dilekçe göndermişti.[530] Bir sonraki sene, İttihâd ve Terakkî'nin diğer liderleri olan Enver ve Cemal de öldürülecek ve Komite içinde çok fazla bir rakibi kalmayan Mustafa Kemal rahat bir nefes alacaktı.

Osmanlı Bankası'nın ve Düyûn-u Umûmîye'nin Türkiye temsilcisi ve İttihâtçıların eski mâliye nâzırı Câvid Bey, Londra'ya gelerek Ankara Heyetine katılmıştı. 4 Mart sabahı Düyûn-u Umûmîye Reisi Adam Block'u ziyâret etti ve siyâsî ve mâlî mevzulardan konuştular.[531] Câvid, 14 Mart'ta da 'İngiliz teşkilatının ruhu' diye hitâp ettiği Yüzbaşı Bennett ile görüştü. Bennett, ona Damad Ferid ve Sultan'ı şikâyet etti ve "Ferid'in yaptıklarıyla Enver'inkileri mukayese edince, Enver Paşa'nınkiler hiç kalır" dedi. Ardından, "Arzu ederseniz İstanbul'a gelirsiniz" diyerek uzun bir zamandır yurtdışında bulunan Câvid'i İstanbul'a dâvet etti. Câvid nihayet Türkiye'ye döneceği için mutluydu ama iki gün sonra çok sevdiği dostu Talât'ın öldürüldüğü haberini alınca adeta yıkıldı.[532]

* * *

Ermeni tehciri gibi savaş suçlarından mahkûm olan İttihâtçılar, İstanbul işgal edilince tevkif edilerek Malta'ya sürülmüştü. Mustafa Kemal'in arkadaşı Ali Fethi, eski Sadrazam Said Halim ve kardeşi ve Macedonia Risorta Locasının ilk mensupları Midhat Şükrü, İzmir vâlisi Rahmi ve İsmail Canbolat.. Hepsi Malta'da İngilizlerin misâfiriydi. Muhtelif târihlerde

adaya getirilen ve sayıları 115'i bulan bu sürgünler, Ankara muvaffakiyet gösterdikçe kısım kısım serbest bırakılmış ve onlar da gidip Mustafa Kemal'e katılmışlardı.[533] Kalanların da Ankara'ya gelmesi Milliyetçileri çok güçlendirirdi. İleri görüşlü bir lider olan Mustafa Kemal bunu çok daha evvel düşünmüş ve İngiliz Hârbiye Nezâreti'nin Türkiye'ye gönderdiği Albay Rawlinson'u bu maksâdla Erzurum'da tutmuştu.

Ve beklediği gün geldi. Pera Palas'ta G. Ward Price'tan kendisini görüştürmesini istediği İstanbul İşgal Güçleri Kumandanı General Harington, Milliyetçilerin elindeki İngiliz esirlerinin Malta'daki Türk esirleriyle değiştirilmesi mevzusunu görüşmek üzere Anadolu'ya iki adam gönderdi. Bunlardan biri, Albay Rawlinson'un yanında getirdiği Binbaşı James Douglas Henry'di. Hiçbir Milliyetçi, Albay Rawlinson Erzurum'dan çıkartılmadığı halde Binbaşı Henry'nin nasıl olup da böyle rahatça dolaştığını sormuyordu, çünkü Binbaşı, Anadolu'da madencilik işleri ile uğraşıyormuş gibi yapıyordu.

Binbaşı Henry ve arkadaşı, İnebolu'ya geçerek Mustafa Kemal'in müzakere yapmak için izin verdiği Refet Paşa'yla görüştü. Mustafa Kemal, General Harington ile ya İnebolu'da ya da İstanbul'da görüşmek istiyordu. Harington bunu öğrenince İngiltere'den izin aldı ve Binbaşı Henry'i tekrar Anadolu'ya gönderdi. General, Mustafa Kemal ile bir İngiliz savaş gemisinde buluşmayı kabul ediyordu, fakat Mustafa Kemal, 'millî toprakların tamamen serbest bırakılması' gibi şartlar öne sürünce anlaşma yattı. Buna rağmen, İngiltere'nin 'derin devleti' sayılan Hârbiye Nezâreti bir anlaşma yapmakta ısrarcıydı. Birkaç ay sonra, Binbaşı Henry tekrar Anadolu'ya gönderildi ve Refet Paşa ile baş başa bir hafta süren bir görüşme yaptı. Esirlerin değiş-tokuşu ve bazı maddeler üzerinde anlaştılar. Binbaşı Henry rapor vermek üzere Londra'ya döndü. Anlaşma sağlanmıştı. Malta sürgünleri bir kruvazörle İnebolu'ya getirildi ve Albay Rawlinson ve arkadaşları

ile değiştirildiler.[534] Ali Fethi'nin de içinde bulunduğu Mustafa Kemal'in arkadaşları Ankara'ya giderken, Albay Rawlinson, Baron Robert de Rothschild'in verdiği partiye katılmak üzere Paris'e, oradan da Erkan-ı Hârbiye Reisi Henry Wilson'a rapor vermek üzere Londra'ya gitti.[535]

-27-

STANDARD OIL'İN KATKILARIYLA

Fransız Hükûmeti, Türkiye'nin istiklâline ve hâkimiyetine dâir tüm meselelerin samimi anlaşma niyetiyle halli için elinden geleni yapmaktadır.
Henri Franklin-Bouillon, Ankara, 20 Ekim 1921

Silah tüccârı Basil Zaharoff'un Fransa'da şirketleri, bankaları ve gazeteleri vardı. Zaharoff, Fransa'da hem Royal Dutch-Shell hem de İngiltere Hükûmetine ait İngiliz-İran Petrol Şirketi (APOC) adına hareket ediyordu. Ülkenin ileri gelen bir takım bürokrat ve siyâsetçilerine paylarını verdiği için Fransa, İngiltere'nin egoist politikalarına ses çıkarmıyordu. Aynı taktiği kullanan Standard Oil, yani Rockefeller'ın petrol şirketi, Fransa'da Rothschild'lere ait Banque de Paris et des Pays Bas (BNP Paribas) adlı bankaya ortak olmuş ve Amerikan-Fransız petrol şirketi Compagnie Standard Franco-Americaine'yi kurmuştu.[536] Şirket, bazı politikacıları parayla kendi tarafına çekmişti. Amerikan Hükûmeti, Standard Oil menfaatleri göz ardı edildiği takdirde Atlantik'in öte yakasından Fransa'ya yapılacak tüm yardımların

ve petrol nakliyâtının durdurulacağı tehdidinde bulunmuş, zor durumda kalan Fransa, İngiltere Hükûmetini yalnız bırakarak ibreyi mecburen Amerikalılara çevirmişti. İngiltere İtalyanlara Türk Petrol Şirketi'nden pay vermeyince, İtalya da Amerika'ya yanaşmıştı.

1921 Ocak'ında Yunanistan, Sevr Anlaşması ile İzmir'in Yunanistan'a bağlandığını, bu yüzden şehirde depoları bulunan Standard Oil'in Türkiye'ye değil, kendisine vergi ödemesi gerektiğini söylemişti. Rockefeller'ın petrol şirketi, Sevr'in geçersiz olduğunu söyleyip bunu reddedince Yunanistan, Standard Oil'in İzmir'deki faaliyetlerini durdurmuştu.[537] Bunun üzerine Franklin-Boullion, Standard Oil adına kurulan Osmanlı-Amerikan Keşif Şirketi'nin temsilcisi Amiral Chester ile Fransa-Amerika işbirliği adına 1921'in Şubat ayında İstanbul'da görüşmüştü.[538] Görüşmenin ardından, Lloyd George'un hususî sekreterinin ve Aubrey'in de mensubu olduğu New Europe (Yeni Avrupa) grubuna yakınlığı ile bilinen Franklin-Bouillon, Haziran ayında Fransa Hükûmetinin temsilcisi olarak Ankara'ya doğru yola çıktı. İngiltere Hükûmeti, müttefiğini Türklere kaptırmış görünüyordu. Yunanistan'ın İzmir'de Amerika'ya vergi dayatmakta ısrarı üzerine Fransa ve İtalya, Temmuz ayında Yunanistan'ı protesto etti.[539] Zavallı Yunanistan, İngiltere Hükûmetine güvenerek Amerika'ya kafa tutuyordu ama Amerika'nın, kuruluşundan beri İngiltere kontrolünde olduğundan ve İngiltere ve Fransa'nın danışıklı dövüş yaptığından haberi yoktu.

Aubrey, sıcak bir Ağustos günü İstanbul'a gitmek üzere yola çıktı. Yaz güzel başlamıştı. Haziran ayında, Amerikan sefirinin kızı ile evlenen kardeşi Mervyn'in düğününe katılmak için Mary ile birlikte İspanya'ya gitmişti. Kardeşine düğün hediyesi olarak Lawrence'ın arkadaşı Charles M. Doughty'nin yazdığı 'Arabistan Çölünde Seyahatler' adlı kitabın Faysal imzalı bir kopyasını vermişti.[540] İstanbul'a gitmeden önce birkaç

Mustafa Kemal ve Fransız diplomat Henri Franklin-Bouillon, 1921

ziyârette bulunmak istedi. Almanya'da indi trenden. En son Talât için gelmişti buraya. Oradan da yeni kurulan Çekoslavakya'ya geçti. Hâriciye Nâzırı Edvard Benes[CCCI] ile uzun bir görüşme yaptı. New Europe grubunun kurucusu Seton-Watson'un yakın arkadaşı olan Benes, New Europe'un fikir babası ve Çekoslovakya Reisi Tomas G. Masaryk ile birlikte Yüzyılın başında Avrupa'da Amerikalı İşadamı Crane ile tanışmış ve hayatları değişmişti.[541] 1915'te Çek istiklâli ve Müttefiklere istihbarat sağlamak için Avusturya'ya karşı 'Maffia' adında bir direniş hareketi başlatmıştı. Emeklerinin karşılığını, 1918'de, İngiltere ve Fransa tarafından kurulan yeni Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin hâriciye nâzırı olarak almıştı. 1920'de de Cemiyet-i Akvâm'ın reis yardımcısı vekili olmuştu.[542]

Charles R. Crane, sadece Benes ve Masaryk'ı değil, kendi oğullarını da bu devlette vazifelendirmişti. Oğlu Richard, Çekoslovakya devletine tâyin edilen ilk Amerikalı diplomat olmuş, diğer oğlu John da Reis Masaryk'ın sekreteri olmuştu.[543] Benes'in Crane ile bağları o kadar kuvvetliydi ki 1939'da Amerika'ya gidecek ve Crane'in vasıtasıyla Chicago Üniversitesi'nde ve Masaryk'ın da ders verdiği Williamstown Politika Enstitüsü'nde dersler verecekti. Rockefeller ve Crane'in de desteklediği bu

---

CCCI Edvard Beneš (1884-1948): Prag, Paris ve Berlin'de okudu. Genç yaşta Tomáš Masaryk ile tanışarak tesirinde kaldı. 1915'de sürgünde iken Avusturya'ya karşı bir direniş organize etmesi için Masaryk'a yardım etti. Çekoslovakya Millî Meclisi'nin kurucularından oldu. 1918'de Çekoslovakya istiklâlinin ardından Hâriciye Nâzırı oldu. 1935'e kadar bu vazifeyi devam ettirip, Masaryk'dan sonra devletin ikinci reisi oldu.

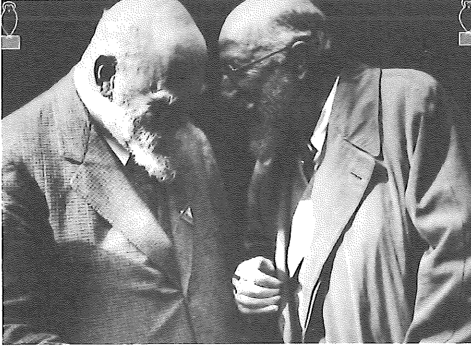
enstitüde ders verecek kişiler arasında Hâlide Edip ve Mustafa Kemal'in mason destekçisi İtalyan Kont Carlo Sforza da olacaktı.[544]

Çekoslovakya'dan ayrılan Aubrey, Viyana'ya uğradıktan sonra Macaristan'a geçti. Burada Amiral Miklos Horthy[CCCII] ile buluştu. Horthy, Türkleri yakından tanıyordu. İstanbul'a ilk defa 1889'da bahriye teğmeni iken gelmiş ve bir sene kalmıştı. İkinci gelişi Haziran 1908'de olmuştu. Selânik'te ihtilâl patladığında İstanbul'daydı.[545] Horthy, mağlubiyetten bir zafer çıkartmasını bilen Mustafa Kemal'in Macar modeli gibiydi, tek farkı asil bir aileden gelmesiydi. Mustafa Kemal'in Filistin Cephesinde yaptığı gibi, Horthy de 31 Ekim 1918'de İmparatora telgraf çektikten sonra Adriyatik'teki Habsburg donanmasını geleceğin Yugoslavya'sına, yani yeni Güney Slav Devletine teslim etmiş ve Macaristan'a dönerek kendi millî ordusunu kurmuştu. Budapeşte'de cumhuriyet kuran komünistleri yenerek kendini kral nâibi ilân etmişti.[546] "Siyâsetten hiç anlamıyor" diye yazdı Aubrey, Horthy hakkında.[547]

Aubrey, Macaristan'dan sonra, yeni Yugoslavya'nın başkenti Belgrad'a gitti. Belgrad'da tüm oteller doluydu. Epey dolaştıktan sonra nihayet kalacak bir pansiyon buldu. Evin sahibesi yaşlı bir kadındı ve hiçbir yabancı dil bilmiyordu. Aubrey meramını Fransızca, Almanca, Yunanca ve Türkçe olarak anlatmaya çalıştı ve bir oda tutmayı başardı. Kalacak bir yer bulduğu için seviniyordu ama ertesi sabah kadın Aubrey'i erkenden uyandırıp polis karakoluna götürdü ve onun bir Türk olduğunu söyledi. Aubrey, polislere Almanca Türk olmadığını söyleyerek zor kurtuldu. Kendisine Beyaz Kartal Nişanı veren Sırp prensi Aleksandar artık kral olmuştu. Kralın ağabeyi George ve diğer İngiliz arkadaşları şehirde olmadığı için Aubrey, eşyalarını toplayıp tekrar trene atladı. Bulgaristan Başvekili Stambolisky[CCCIII]

CCCII Miklós Horthy de Nagybánya (1868-1957): Avusturya-Macaristan Donanmasının amiraliydi. Macaristan Sosyalist Cumhuriyeti'ni dağıtarak kral nâibi olarak ülkenin başına geçti. İkinci Cihan Harbi'nde Hitler ile müffetik oldu.

CCCIII Aleksandar Stamboliyski (1879-1923): Bulgaristan ve Almanya'da

Eski Bulgaristan Kralı Ferdinand (sağda), Baron Rothschild ile beraber, Londra 1930 (Spaarnestad Photo)

de trendeydi. Aubrey bu Bulgar politikacıyı iyi tanıyordu. Evvelki sene Ekim ayında Highclere Şatosu'nda misâfirleri olmuştu. Hatta Lawrence da gelmişti. Ağabeyi George, İngiliz taraftarı bu Bulgar'a çiftliğini gezdirmiş ve hayvanlar üzerine uzun uzun muhabbet etmişlerdi. Stambolisky Aubrey'i görünce ilk başta çıkartamadı ama hatırlayınca sıcak bir şekilde gülümsedi ve hoş beş ettiler. Tren Sofya'ya gelince Stambolisky, Aubrey'i misâfir etti.

Aubrey Sofya'da eski Bulgar Kralı Ferdinand'ın oğlu Kral Boris ile görüştü. Ondan hoşlandı. Ertesi gün, eski Başvekil Malinoff'un[CCCIV] yanına gitti. Malinoff, iki defa Bulgaristan başvekilliği yapmıştı ve Avrupa siyâsetini Kral Boris'ten daha iyi biliyordu. İstanbul Robert Koleji mezûnuydu. Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliter iken onunla tanışmıştı.[548] 14 Eylül 1918'de Bulgaristan'ın mütareke imzalayarak harpten çekilmesinde mühim rol oynamıştı.[549] Mütarekeden hemen sonra, hâlâ Almanya yanında savaşa devam etmek isteyen Talât Paşa ile Sofya'da buluşmuş ve ne olur ne olmaz diye Paşa'nın Kral Ferdinand ile görüşmesine mâni olmuştu.[550]

okudu. Köylülerin siyasî partisi olan Bulgar Millî Zirai Birliği'nin başına geçti. 1908'de Parlamento'da mebus oldu. Harbe girmeye karşı olduğu için Bulgaristan Kralı Ferdinand tarafından hapse atıldı. 1919'da başvekil oldu. Yugoslavya ile iyi münasebetler kurdu, fakat Dâhili Makedonya İhtilâlci Teşkilatı ile ters düşünce komitacılar tarafından öldürüldü ve cesedi parçalara ayrıldı.

CCCIV Aleksandar Pavlov Malinoff (1867-1938): Rusya'da büyüdü. Bulgaristan'a gelerek siyâsete girdi. 1908'de Kral Ferdinand tarafından Başvekil yapıldı. Alman karşıtı olduğu için 1911'de vazifeden alındı. Harpte Bulgaristan'ın tarafsız kalmasını istedi, fakat Lord Rothschild'in yakın dostu olan Kral Ferdinand, ülkeyi Almanya yanında harbe soktu. 1918'de yeni bir kabine kurarak Bulgaristan'ı harbin dışına çekti. 1931'de tekrar başvekil oldu.

Bu ziyâretlerden sonra Aubrey, nihayet 9 Eylül'de İstanbul'a vardı. Bu şehre âşıktı ama İstanbul çok değişmişti. İşgal bitse bile artık hiçbir şeyin eskisi olmayacağını, sevdiği İstanbul'un bir daha geri gelmeyeceğini biliyordu. İlk görüştüğü dostu, İngiliz Rıfat (Müeyyed) oldu. Rıfat daha geçen sene Aubrey'e yazarak dört gözle gelişini beklediğini yazmıştı. Hemen harekete geçerek Aubrey için görüşmeleri ayarladı. Aubrey ilk gün Hâriciye Nâzırı İzzet Paşa, Dâhiliye Nâzırı Ali Rıza ve Sadrazam Ahmet Tevfik ile görüştü. Ardından Sultan Vahideddin ve Abdülmecid Efendi'nin huzuruna çıktı. Sultanın sarayının etrafı, Anadolu'ya kaçıp Ankara'nın başına geçmesin diye, Yüzbaşı Bennett tarafından dikenli tellerle çevrilmişti.

İkinci gün Kâzım İstanbul'a geldi. Eski efendisini çok özlemişti. Harp esnasında İngiliz casusu olduğu için sürgüne gönderildiğini anlattı. Dönünce bir kahvehane açmış, fakat yürütememişti. Ardından bir adam öldürmüş ve bir sene hapis yatmıştı. Artık İngiliz Askerî İstihbaratında sevdiği bir işi vardı ama Aubrey isterse hemen işinden ayrılıp tekrar onun hizmetine girebilirdi. Aubrey ne kadar reddederse etsin Kâzım yine onu dinlemedi ve İstanbul'da kaldığı müddet için tekrar uşağı oldu. Efendisine Arnavutluk'a gitmeyi teklif etti, fakat Aubrey için Arnavutluk dosyası kapanmıştı. Onun niyeti, Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Ankara'ya gitmekti. İngiltere'de iken Türk dostları kendisinden devamlı onunla görüşmesini istiyorlardı.

Aubrey, İstanbul'daki İngiliz istihbaratında çalışan ve İstanbul'da refakatine verilen yeğeni Henry Porchester ile görüştü. Babası ölünce 6. Carnarvon Kontu olacak esmer yeğeni ile konuşurken onun çocukluğunu hatırladı. Henry 9 yaşında iken, annesi Leydi Almina ile beraber Buckingham Sarayı'nda bir bahçe partisine katılmıştı. Ortalıkta koşuşturup duran ve önüne bakmayan Henry, karşısına çıkan Kral Edward'a çarpmış; Kral sendelemiş ve düşmekten kendini zor kurtarmıştı. Çocuğun

Aubrey'in yeğeni Henry Porchester (6. Carnarvon Kontu) ve III. Ağa Han

korktuğunu gören Kral, bir şey olmadığını anlatırken Kralın kızı Prenses Mary de üzülmesin diye dondurma vermek istemişti. Fakat Henry başka bir sakarlık daha yapıp tabağını devirmiş ve dondurmasını Prenses'in beyaz elbisesinin üstüne dökmüştü. Leydi Almina çıldırmış, eve dönene kadar Henry'i azarlamış ve tekmelemiş ve ceza olarak 48 saat yemek vermeden odasına kitlemişti.

Aubrey, 1917'de kendisine Enver muhaliflerinin İsviçre'de toplandığını haber veren İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'un yanına gitti. Mustafa Kemal'i görmeyi arzu ettiğini söyledi. Rumbold ise buna karşı çıktı ve Ankara'ya gitmemesini tavsiye etti. Fransız politikacı Franklin-Bouillon Ankara'da Mustafa Kemal ile görüşmüş ve şimdi de Konya'daydı. Aubrey'in de İngiltere adına gayrıresmî bir şekilde Ankara'ya gitmesi uygun olmazdı. Ekim ayında Ankara Anlaşmasının imzalandığı ve Fransa'nın Kemalistlerle işbirliği yaparak İngiltere'yi yalnız bıraktığı daha sonra anlaşılacaktı ama Aubrey o an için Rumbold'un tavsiyesine uyup İngiltere'ye dönmeye karar verdi. Kâzım tekrar görüşemeyecekleri için çok üzgündü. Aubrey ona son bir iyilik yapmaya karar verdi. O sıralar Arnavutluk Dâhiliye Nâzırı olan ve daha sonra Arnavutluk Kralı olacak Ahmed Zogu ile görüştü ve Kâzım'a bir iş bulmasını ricâ etti. Böylece Kâzım artık ana vatanına dönebilecekti.

* * *

Ankara Anlaşmasıyla beraber Fransa'nın Ankara'daki Milliyetçilere desteği had safhaya çıktı. Anadolu'da işgal ettikleri yerlerden çekilen Fransızlar, ellerindeki topları ve silahları Ankara'ya teslim ettiler. Fransız subaylar bizzat Kemalist

orduda vazife aldılar. Ayrıca 100 bin Alman tüfeğini ve yanında süngülerini ve silah başına bin mermiyi üç parti halinde Antalya ve İnebolu'ya indirerek Kemalistlere verdiler. Milliyetçilerin Paris temsilcisi ve Prens Sabahattin'in adamı Nihad Reşad da Paris'ten Ankara'ya Fransızların çeşitli silah tekliflerini gönderiyordu.[551]

Yeni bir devlet kurmak, en az yeni bir şirket kurmak kadar zordu. Bu yüzden Fransa'nın yardımı sadece silah ve personelle mahdut değildi. Osmanlı Bankası müdürlerinden Hamid Hasancan Bey,[CCCV] Fransız Yüksek Komiserliğinin hizmetinde Milliyetçilerin gizli siyâsî temsilcisi oldu. Hamid, hem Fransa'nın Ankara'yla temasını sağlıyor hem de Büyük Millet Meclisi'nin ticarî işlerini hallediyordu. Ayrıca Ankara kabinesindeki vekillerin hususî mâlî işlerine de bakıyordu. Bu yüzden Hamid Bey'in sözü Ankara'da senetti. Bir İngiliz raporunda ondan şöyle bahsediliyordu; "Hamid, müstakil bir salâhiyete sahiptir ama Mustafa Kemal Paşa ve Hükûmetinin ona göstermiş olduğu güven yüzünden, onun söylediklerine ve yaptıklarına kesinlikle hürmet gösterilir ve umûmîyetle kabul edilir". Hamid, 1922 Eylül ayında gizlice hareket etmeyi bırakarak Avrupalı diplomatlarca Ankara'nın resmî sözcüsü kabul edilecekti.[552]

Osmanlı Bankası'nın İstiklâl Harbi'ndeki yardımları bu kadarla kalmamıştı. Bankanın rehberliğinde kurulan Düyûn-u Umûmîye'nin reisi Sir Adam Block, Ankara Hükûmetinin ve Büyük Millet Meclisi idâresinin yıllık bütçeleri ve mâlî durumu hakkında rapor hazırlayarak 12 Nisan'da İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a sunmuştu. Raporda Ankara'nın mâlî açığının hangi kalemlerle kapatılacağı ve bir sonraki senenin yıllık bütçeleri hakkında detaylı bilgi veriliyordu.[553] Ayrıca Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Bankası'ndan avanslar ve silah alımları için tazminat mektupları alıyordu. Banka'nın

CCCV Hamid Hasancan (1870-1943): Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi. Osmanlı Bankası'nın ikinci müdürü ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin idarî azasıydı.

Temmuz 1921 ve Temmuz 1922 arası avans desteği 2.177.000 lira olacak ve Milliyetçiler bu iyilikleri karşılıksız bırakmayacaktı. Osmanlı Bankası'nın Galata şubesinin müdürü ve Robert Koleji mezûnu Berc Keresteciyan, Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk'ün kendisine verdiği 'Türker' soyadını alarak Afyon'dan mebus seçilecekti.[554] Ayrıca Osmanlı Bankası, hizmetlerine cumhuriyetten sonra da devam edecek ve merkez bankası rolünü, 1930'da Düyûn-u Umûmîye'nin İtalyan temsilcisi Kont Volpi gibi yabancı mütehassısların danışmanlığında yeni bir merkez bankası şirketi kurulana dek sürdürecekti.[555]

Bu arada Milliyetçilerin Bolşeviklerle Erzurum Kongresinden beri devam edegelen irtibatları da kuvvetlenmişti. 1920 Temmuz'unda karşılıklı nota göndererek birbirlerinin hükûmetlerini tanımışlardı.[556] Aynı yılın Ağustos ayında Bolşevikler Kemalistlere 200 kilo altın getirmişti.[557] Ayrıca Sürmene ve Rize'ye giden kayıklarla Anadolu'ya mermi ve altın göndermişlerdi.[558] Hatta İttihâtçılar ile Komünistler o kadar yakınlaşmıştı ki İttihâtçılar Azerbaycan Hükûmetine sızmış ve 1920 Nisan'ında burada komünist bir darbe olmasını sağlamışlardı.[559] Nihayet 13 Ekim 1921'de Stalin'in desteğiyle Ankara, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Kars Muahedesi imzalandı. Böylece Milliyetçiler, Amerikalıların yüz çevirdiği Ermeni meselesini çözerek Doğu cephesini emniyete aldılar. Artık rahatça Yunan ordusuna hücum edebilirlerdi.

Mustafa Kemal köprüyü geçene kadar Bolşeviklere ses çıkarmasa da aslında Komünistlerden nefret ediyordu. Ruslar da bunu hissettiklerinden onu, Enver'i yerine geçirmekle tehdit ediyorlardı.[560] Ruslar İstiklâl Harbi boyunca Kemalistlere silah ve para yardımı yapmaya devam edecek, fakat Anadolu'daki İttihâtçılar içinde çok sayıda destekçisi olan Enver'in Daşnakçı bir Ermeni tarafından öldürülmesi, Bolşeviklerin onu Türkiye'nin başına geçirme hevesini kursaklarında bırakacaktı.

Mustafa Kemal'in Ağustos ayında memleketin işgal altında olmasını sebep göstererek meclisten aldığı Başkumandanlık ünvanı, 31 Ekim'de tekrar uzatıldı. Anadolu'da tüm güç artık Mustafa Kemal'in elindeydi. Aubrey'e göre Mustafa Kemal bu ünvanı, "parti fonlarına bağışta bulunan herhangi bir İngiliz milyoneri gibi doğrudan doğruya Lloyd George Beye" borçluydu.[561] Başvekil Lloyd George'un Yunanlıları İzmir'e sokmasıyla, Anadolu'da 1908'de çiçek açmış olan Milliyetçilik meyve vermiş ve Asya, Mustafa Kemal'in arkasında toplanmıştı. Hatta Türkiye hakkında hiçbir şey bilmeyen Hindistan'daki Hindûlar ve Müslümanlar da Türkiye'yi desteklemek için Ağa Han'ın başını çektiği Hilâfet Hareketi altında birleşmişti. Hindistan'daki Müslümanlar Anadolu'ya yardım yağdırıyordu ama Aubrey, Türk Milliyetçilerle Hintlilerin farklı umutları olduğunu söylüyordu. Hind Müslümanlar İstanbul'u ve İslâmiyet'in şanını düşünürken Mustafa Kemal sadece İzmir'i düşünüyordu.[562] Gerçi, İstanbul'da İngiliz istihbaratının başında bulunan Yüzbaşı Bennett ile Rahip Frew'un, Mustafa Sagir adında bir Hind Hilâfet Komitesi adamını, elinde Hindistan'dan getirdiği altınlarla beraber Ankara'ya göndermesi, Mustafa Kemal'i epey rahatlatmıştı. Zavallı Sagir, casuslukla suçlanıp Mayıs ayında Milliyetçiler tarafından idâm edilmişti. Böylece Mustafa Kemal, hem hilâfet hem de Hilâfet Hareketi ile yolları ayırmak için iyi bir bahane bulmuştu. Nitekim zamanı geldiğinde, Ağa Han ve Seyyid Emir Ali'yi İngiliz casusluğu ile suçlayarak hilâfeti kaldıracaktı.

Yüzyıllar boyunca monarşi ile idâre edilen Şarkta adettir; memleketleri liderlerinin şahsında cisimleştirirler ve onların sözlerini o memleketlerin fikri, düşüncesi olarak görürler. Bu yüzden, Türkler, Lloyd George'a bakarak İngiltere'nin Ankara'nın karşısında olduğunu zannediyordu. Hâlbuki İngiltere'de Türkleri desteklemeyen neredeyse sadece Başvekildi. Başta, Hârbiye Nezâreti olmak üzere herkes 'Türk İstiklâli'nin arkasındaydı. Albay Rawlinson'un ağabeyi ve Hindistan Ordusu kumandanı

Henry Rawlinson, Erkan-ı Hârbiye Reisi, yani Genelkurmay Başkanı Henry Wilson'a yazdığı mektupta, Yunanlıları desteklemenin bir intihar politikası olduğunu söylüyordu. Mustafa Kemal'in yükseleceğini daha 1913'te tahmin eden Henry Wilson da Aralık 1921'de İstanbul'daki İstanbul İşgal Güçleri Kumandanı Harington'a, "Bizim tarafımızda İzmir'den Bakü'ye ve Edirne'den Musul hududuna uzanan güçlü ve dost bir Türkiye olmadıkça Filistin, Mısır, Mezopotamya ve Hindistan'da asla huzur, rahat ve emniyet bulamayız" diyor ve ilave ediyordu; "Yapacağımız en doğru hareket İstanbul'dan çekilmek ve Türklerle dost olmaktır."[563]

İngilizler harpten önce ve harp esnasında farklı taraflara aynı vaatlerde bulunmuştu, fakat Amerika'nın kimseye bir vaadi yoktu. Harpten sonra devreye giren Amerika, bu avantajını kullanarak asıl istedikleri tarafı desteklerken, kaybedeceğini bilen İngiltere Hükûmeti istenmeyen tarafların elinden tutuyordu. Bu yüzden, kendi ordusu başta olmak üzere Amerika, Rusya, İtalya ve Fransa karşısında yapayalnız kalan Başvekil Lloyd George, Milliyetçilere karşı Yunanistan'ı ve İstanbul'da Sultan Vahideddin'i desteklemekten geri durmuyordu. Başvekilin fikirlerini değiştiremeyeceğini anlayan Aubrey, hükûmeti düşürmek için atağa geçmeye karar verdi. Hükûmete saldırmak için Rothschild'lerin silah şirketinin başındaki Basil Zaharoff'tan daha iyi bir bahane olamazdı. Zaharoff'a 1918 yılında Yunan harbini planladığı için İngiltere'de Bath Tarîkâtı Büyük Haçı ve 1919 yılında Grand-Croix nişanları verilmişti.[564] Aubrey hükûmete yüklenmeye buradan başlama kararını verdi.

Kasım başında Parlamentoda Başvekile, Sir Basil Zaharoff'a verilen nişanların, hükûmete ödediği para yüzünden mi verildiğini sordu.[565] Başvekil inkâr etse de dedikoduları başlatmaya yetmişti bu sual. 21 Mart 1922'de aynı suali tekrarladı Aubrey. Beş gün sonra, Parlamentoda Malta sürgünlerinin serbest bırakılmasını ve Ankara'ya geçmelerine izin verilmesini tenkit edenlere karşı

çıktı. İttihâtçıların harp suçlusu olmadığını, mütareke zamanında esir alındıklarını söyledi. İçlerinde İzmir Vâlisi Rahmi Bey gibi çok saygıdeğer insanlar olduğunu ifade etti. Fakat bunun hassas bir mevzu olduğunu biliyordu, bu yüzden mevzuyu değiştirerek konuyu ustalıkla yine Basil Zaharoff'a getirdi. Zaharoff'un hükûmeti kullanarak Yunanistan'ı desteklediğini söyledi.[566] Aubrey, Zaharoff ve Lloyd George arasındaki münasebeti ortaya koyarak hükûmeti sallamaya başlamıştı; Mart ayında Mary'e, 'baş palyaço' dediği Lloyd George'un düşeceğini yazdı.[567]

Chatham Dining Kulübü'nde[CCCVI] 'Türkiye'deki mevcut pozisyonumuz ve siyâsetimiz' başlıklı bir konuşma yapan, küçük halkların büyük dostu Aubrey, her ne kadar Lloyd George'a kızsa da Yunan işgalinin yol açtığı neticeden memnundu aslında. 1922 yılı Ocak ayında London Sunday Times gazetesine verdiği beyanâtta, bu işgalin, 1913'de Pixton Park'ta misâfiri olan İttihâtçı dostuna yaradığını söylüyordu; "Türkiye'deki esas mesele, Yunanlılar Nisan 1919'da İzmir'e gittiği zaman başladı. O zamana kadar Mustafa Kemal Paşa'nın adı Şarkta biliniyordu; fakat Batıda bilinmiyordu ve aşılması zor bir gücü [ordusu] de yoktu. Onun ordusunu, meclisini ve prestijini oluşturan Yunan işgalidir."[568]

Aubrey, 30 Mart'ta öğlen yemeğinde Clifford Heathcote-Smith ile buluştu, yani Gelibolu Harbi'nde Midilli'de vazife yapan casus dostuyla. 1919'da İstanbul'da King-Crane Komisyonundan Profesör Lybyer'a "Anadolu'yu ABD-İngiltere beraber idâre etsin" diyen bu istihbaratçı, artık Dıraç'ta konsolostu. Aubrey'e, Arnavutluk'ta bütün caddelere Lord Robert Cecil, Aubrey Herbert ve Edith Durham isimlerinin verildiğini söyledi. Bu isimleri doğru bir şekilde telaffuz edemeyen bir Arnavut yok gibiydi.

CCCVI Chatham Dining Club: Britanya İmparatorluğu'nun önündeki mânileri tespit etmek ve ortadan kaldırmak maksâdıyla akşam yemeği eşliğinde askerî, siyasî, dinî vb. fikirlerin teati edildiği kulüp. 1910'da kurulan kulübün mensupları arasında Leo Amery, John Buchan, Ağa Han'ın adamı Seyyid Emir Ali, George Lloyd, Chaim Weizmann, Genelkurmay Reisi Henry Wilson, Arnold Toynbee, Compton Mackenzie gibi farklı sahalardan kişiler vardı. Günümüzde faaliyetlerine devam eden kulüp, Chatham House Kâidesi'ne bağlıdır.

Nisan ayında Aubrey'in bir oğlu oldu. Adını 'Auberon Mark Henry Yvo Molyneux' koydu. Auberon'u, yaklaşık beş sene önce kaybettiği kuzeni Bron ve Mark'ı da 1919'un başında kaybettiği dostu Mark Sykes için koymuştu. Mary, üç kızın ardından Aubrey'e bir oğlan çocuk verebildiği için çok sevinçliydi. Aubrey ise etrafta dolanan dedikodulardan rahatsızdı. Çocuğun asıl babasının, Oxford'tan arkadaşı Hilaire Bellloc[CCCVII] olduğunu söylüyordu insanlar. Belloc uzun zamandır Mary'e âşıktı. Ona şiirler yazıyor ve Aubrey'in yokluğundan istifade ederek sık sık Pixton'a geliyordu. Çocuk da kendisinden çok Belloc'a benziyordu. Ağabeyinin kaderini paylaşmıştı demek ki. Kardeşi Mervyn'e, "Bir oğlan olduğu için Mary adına sevinçliyim, fakat ben kızları oğlanlardan daha çok seviyorum" diye yazdı.[569]

* * *

20 Nisan'da Rosita Forbes, yani Pixton Park'taki yemekte Mustafa Kemal'in yanında oturan hanım, Aubrey'e bir mektup gönderdi. İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nden sonra yine aynı maksâdla Londra'da Yakın ve Orta Doğu Cemiyeti adıyla yeni bir cemiyet kurulmuştu. Aubrey'in dışında, diğer mebuslardan ve iş adamlarından da birçok mensubu vardı. Cemiyet, Anadolu'nun Yunanlılarca işgalinin ardından İngiltere'nin İslâm dünyasıyla bozulan münasebetlerini düzeltmeyi hedefliyor ve Anadolu'nun ve İstanbul'un Türklere, yani Ankara Hükûmetine bırakılmasını istiyordu. Rosita, mektupta bu cemiyete katıldığını haber veriyordu. Türkiye istiklâli hakkında propaganda yapabilmek ve hâdiseye Türklerin tarafından bakabilmek için acilen Anadolu'ya gitmek istiyordu. Nihad Reşad ile görüşerek ondan Ankara'ya gitmek için izin istemiş ve yapacağı haberlerin tamamen Türklerin lehine

CCCVII Joseph Hilaire Pierre René Belloc (1870-1953): Târihçi ve yazar. Fransız bir baba ve İngiliz bir annenin çocuğu olarak Fransa'da doğdu. Askerliğini Fransa'da yaptıktan sonra Oxford'a gelerek Balliol Koleji'nde okudu. 1906'da Liberal Parti'den meclise girdi. Katolik olmasına rağmen İslâm'ın daha tutarlı bir din olduğunu söylerdi.

olacağına söz vermişti. Aubrey'den Nihad Reşad'tan kendisi için şefaatçi olmasını talep ediyordu.[570]

Aubrey, arkadaşının bu ricâsını kırmadı. Rosita, bu seyahatini yıllar sonra şöyle anlatacaktı:

"Kemal, kendilerinden yüzlerce kat daha güçlü taze Yunan ordusunu Sakarya nehrinin kıyılarında durduran müdâfaayı, bir tepe kenarında kaba taşlardan yapılmış küçük kare bir evden idâre etmişti. İşte onunla 1921[CCCVIII] yazının başlarında ilk karşılaştığım zaman orada, Çankaya'da idi. Filistin ve Suriye'den geliyordum. Fransızlar Suriye'deki hudutlarından emin değillerdi. Kasasında Küçük Asya'daki Kemal'in tüm destekçilerini havaya uçuracak kadar dinamit olan tedbirsiz küçük General Georges Picot, hayalperest fesatçı Mark Sykes ve maceraperest ve kelimenin siyasî manasıyla bir tâlih askeri, diliyle târih yazan Boullion'un yardımıyla daha yeni bir sınır anlaşması yapmıştı. Resmî olarak Anadolu'dan geçmem yasaktı; fakat Fransızların bu tip meselelere hassas bir bakışı var. "Madam" dedi Halep'teki bilgiye aç bir Albay, "II parait que vous etes du dernier bien," argo dışında tercüme edilemez bulduğum bir ifade; "görünen o ki dağlardaki tüm bu ipsiz sapsız tiplerle ve silah kaçakçılarıyla 'çok sıkı fıkısınız'. Size bir at ödünç vereceğim, hatta isterseniz iki tane ve Fransa getireceğiniz haberlerden müteşekkir kalacaktır". Bir aygır ve bir de bodur atı kabul ettim; fakat hiçbir şey için söz vermedim. Bir tanesini sürerek, bir tanesini de arkamdan çekerek ve çok büyük bir balkabağı gibi sarığı ve korkunç bir şalvarı olan bir Kürd'ün refakatinde Anadolu'ya geçtim ve nihayet – çünkü kimse benimle ne yapacağını bilmiyordu – Kemal'in eşiğine vardım. Bir paketin üstünde oturuyor ve çıplak ayağından bir kıymık kesiyordu. Hiç de romantik değildi. Bu efsane adamı en azından bir tüfek temizlerken bulacağımı hayal ediyordum.

CCCVIII Bu târihten, Rosita'nın bir sene önce de Ankara'yı ziyâret ettiğini anlıyoruz.

Nedense kalacak yer olarak köy mektebi ayarlanmıştı; fakat ben kendimi, gençliğin değişmez kararlılığıyla, zamanımın çoğunu kahramanın çatısı altında geçirecek şekilde ayarladım. Kemal benim kahramanımdı. Arkadaşlarımdan en çok ve en soylusu olarak Kral Faysal'ı seviyordum; fakat onun sırları ifşa etme hevesi beni rahatsız etmişti. Kemal, 1921'de, bana ideal gözüktü ve onun sıra dışı hane halkından hoşlanmıştım.

Sonradan Cumhuriyetin ilk sağlık nâzırı Dr. Adnan'ın [Adıvar] karısı olan, sıra dışı ve hârika kadın, Hâlide [Edib] Hanım gibi başka samimi diğer dostlar da vardı. Hâlide, Peçeli İstanbul'un feminizm lideri olmuştu. Sultan tarafından planlandığı şekliyle, ağır bir çuvalın içinde boğularak ölmekten ve devrimci olduğunu bilen İtilaf güçlerinden yüzerek kaçarak Boğaz'a çıkmış, bir balıkçı kayığı tarafından kurtarılmış ve çölleşmiş Asya yakasına çıkmıştı. Bilahare Kemal'in oldukça gelişmiş Döfen'ine[CCCIX] karşı Jeanne d'Arc'ı[CCCX] oynamıştı. İzmir'e giden muzaffer Türk taburunun başında peçesini yırtması bir efsane olmuştu. Yırttığı çarşafını süngüsüne bağlamış ve yenilmiş bir Yunan kalabalığı yanan şehirden kaçarken, hâlâ silaha bağlı olduğu halde, memleket kadınlarının hürriyete kavuşturulması hususunda verdiği sözü tutması için Kemal'e getirmişti. Hâlide ve kocası, yeni cumhuriyette maarif nâzırı iken, diktatörün son infazlarına karşı çıktığından canını kurtarmak için kaçmıştı. Önce ve sonra Kemal ile beraber olan tüm arkadaşları ölmüştü. Hepsi liderleri için seve seve canlarını verebilirdi. Fakat darağacında vermek mecburiyetinde bırakıldıkları zaman ne hissettiler bilmiyorum.

Kemal'in kapısında uyuyan Laz muhafız komutanının adı Osman Ağa'ydı. Siyah renkli millî kıyafeti içinde, yüksek çizmeler ve kemerinde silahlar takılı, sallanan bir Kazak paltosu ve en mühimi, kavisli kılıcı ile onun mükemmel bir karakter

CCCIX Döfen: Fransa krallığında veliaht.

CCCX Jeanne d'Arc: Yüzyıl savaşlarında memleketi Fransa'yı İngilizlere karşı müdaafa eden Fransız kadın.

olduğunu düşünmüştüm; dağlarındaki herhangi bir eşkıya kadar çılgın, kartal gözlü ve hayvan derisi ile kaplı. Kemal'e bir çocuk gibi veya kıymetli bir paket gibi davranıyordu. Bir evvelki sene yüzlerce Hristiyan öldürmüştü ve tam bir cellattı. Vücutlar onu şaşırtmıyordu. Onları hem üretmekten hem de yok etmekten zevk alıyordu. Fakat ölene kadar sadık olan Laz muhafız, ayrılmadan ve Kemal onu öldürmeden evvel, hizmetinde iken beş kez yaralandığı Kemal'e tapıyordu.

Bir sahne hatırlıyorum, fakat Çankaya'da değil, Ankara Ziraat Mektebi'nde. Yunan ordusu, Sakarya nehrinde bir müddet durdurulmuştu; fakat geri püskürtülememişti. Türkler gibi bazıları sivil olduğu halde altı yıllık bir savaşla tecrübe edilmemiş olan Yunanlılar, limitsiz silahları ve mühimmatlarıyla nehrin kıyısını tutmuşlardı ve geçmeye hazırlanıyorlardı. Kemal birliklerine rahatlamalarını emretti. Onlara futbol oynamalarını veya oynuyormuş gibi yapmalarını söyledi. Ankara'da bir balo yapılacağını ilân etti. Yeni, bitmemiş, aslında hemen hemen yeni planlanmış ve zaten tehdit altında olan başkentte yapılacak ilk baloydu bu. ... Mektebin nemden lekelenmiş beyaz renkli duvarları kaba alçıdandı. Lambalar yanıyordu ve mumlar şişelerin ağızlarına yerleştirilmişti. Pencere kenarlarına oluklar yapılmıştı. Orkestraya Avrupa dansları çalması emredilmişti. Bir dizi ahenksizlik yaşadılar. Delik deşik olmuş büyük bir bayrağın altında adamlar, kaskatı bir halde hep beraber dikiliyorlardı. Bir baloda, savaş meydanında değil, ne yapılacağını bilmediklerinden korkuyorlardı. Kadınlar çok daha fazla utanmıştı. Bazıları ağlamaklıydı. Orta yaşlı Türk kadınları için belki hâlâ bıkkınlık fakat – bir ev ve evi geçindirecek kadar yeterli miktarda para dışında tek istekleri olan- emniyet, cazibe ve mahremiyet manasına gelen başörtüsünün yokluğu yüzünden, sırtları odaya dönük bir şekilde bir köşeye toplaştılar. Üzerlerine alabildikleri kadar kıyafet aldılar. Ellerinden gelse bir parça bile tenleri gözükmeyecekti. Boğazına kadar uzanan muslin bir kıyafet içinde Hâlide, ateşli ve zeki

gözüküyordu. Onda parlak bir kılıcı olan bir meleğin yüzü vardı.

Bir üniforma içinde M. Kemal, mahmuzları çamur içinde, balodakileri, görenlerin bir 'orgy' [toplu seks] olarak adlandıracağı, benimse asla karar veremediğim bir ortama zorluyordu. Orkestrayı doğru notaları çalması için korkuttu. İsteksiz kadınları şaşkınlıktan afallamış adamların kollarına itti ve "Dans edin!" diye kükredi. Hiç kimsenin durmasına izin vermiyordu. Sel gibi içki akıtıyordu – çok fazla içecek şey vardı. Türklerin kalın kafası var. Tek farklı yönleri savaştaki cesaretleri, fakat Kemal, sanki onlar sıcakmış da banyo için üstlerine soğuk su dökülüyormuş gibi, rakı ve – pembemsi ve enteresan bir tadı olan - şampanya dağıtıyordu. Gece yarısı ile beraber balo tam başarıya ulaştı. Balonun zirveye çıktığı an ev sahibi, ince bileği ile Hâlide'yi kavradı – o onun Egeria'sı,[CCCXI] şansıydı, onsuz bir savaşa katılmazdı – ve onu şapkasız ve paltosuz bir halde, bekleyen bir arabanın içine soktu. Sakarya Nehrine doğru gecenin karanlığında kayboldular. Yaşananlardan şüphelenmeyen Yunanlılar, sıkılmış, dikkatsiz bir halde ve – muhtemelen – Türk futbolcuların beceriksiz çabaları yüzünden zevk içindeydi. Bu yüzden önlerdeki saflarda Müslümanlar ve Hristiyanlar içli dışlı olmuşlardı. Fakat şafak vakti ile beraber bu hisleri değişti. Güneş doğmadan önce hücum dehâsı Kemal, tüm hatlar boyunca çok dikkatli bir şekilde planlanmış bir saldırı başlattı. Nasıl olduğunu kimse anlamadı ama işi yaradı. Yunanlılar çözüldü. Dünyadaki en iyi keskin nişancıların aralıksız saldırdığı Yunanlıların geri çekilişi, Yunanlılar – Avrupa çıkabilecek herhangi bir başka savaşa katlanamayacağı için ateş edemeyen, İtilaf güçlerinin savaş gemilerinin silahları altında bekleyen - İzmir'deki gemilerine düşene kadar durmadı.

Kemal, Anadolu köylülerinin dünyadaki en çalışkan ve en zor şartlar altında yaşayan çiftçiler olduklarını biliyordu. "Hiçbir şeye ihtiyâçları yok," dedi, "ne rahata ne de sıcağa, ne

CCCXI Egeria: Romalıların doğum tanrıçası.

de sizin yiyecek olarak adlandırdığınız şeye. Her toprağı tohum yetiştirmek için zorlayacaklardır ve onlara bir tüfek verirsen, hiçbir şey kalmayana dek dövüşeceklerdir."

"Fakat bir şeye ihtiyâçları var" dedi. Bu konuşma sanâyi reformlarının başladığı bir baharda Reis'in Ankara'da çorak bir tepe kenarındaki, fedakâr taraftarlarının ısrarla 'Saray' olarak adlandırdığı evi ile birleşik çalışma odası ve ofisinde oluyordu. Henüz filizlenmiş, hayat dolu bir pembe renginde, kumla kaplı yeryüzü mütemadi esen rüzgârla kavrulmuştu. Direkleri Belisarius ve Asya'dan gelen işgalci her aşiretin bildiği tepeye dikilmiş yeni büyük telgraf istasyonunun önünden, saatte iki mil sabit hızla bir deve kervanı geçti. "Neye ihtiyâçları var?" diye sordu arkasında duvarda asılı bir seccade olduğu halde halı kaplı bir sedirde oturan Kemal; "Dinlerine".

İslâm'ın savaşçı halîfesi Ömer'in kıymetli halefi; fakat Allah'ın emri altında dünyanın fethinden çok, teknik uzmanların emri altında sanâyileşmenin peygamberi olan Reis, sert bir şekilde konuştu: "Bırakalım dinlerini muhafaza etsinler; fakat değişimi veya terakkîyi kabul etmeyecek son kullanma târihi geçmiş sosyal adetlerini değil". Sabırsızca kıpırdandı ve daha fazla kahve istediğini gösteren bir işaret yaptı. "Kur'an bir kanunname, bir davranış lügati, bir ziraat kılavuzu, vatandaşlık ve hayatın bütün bir sistemiydi. On iki yüz yıl evvel ibtidaî çöl sakinleri, çobanları ve küçük zanaatçıları için yazılmıştı. Kadınların savaş ganimeti, istilacıların şehvetlerinden korumasız olduğu zaman yazılmıştı. Selahaddin'i yenen sizin asil Richard'ın kâidelerine göre yaşar mıydınız? Bırakın cahiller öbür dünyaya inansınlar, fakat benim daha kesin olan bu dünyada – her bir Türk için - en iyisini yapmak için sonsuz bir hürriyetim olması lazım."

Papalığa kıyas ederek, Osmanlı Türkiye'sine İslâm'ın dinî hükümdârlığından daha fazlasını veren halîfelikten bahsettik.

Halîfe-Sultan'ın emrinde bir cihad (kutsal savaş) ilânı, Fas'tan Hindistan'a kadar her Müslüman kılıcı kınından çıkaracağı için, "Hârika bir silahtı," dedim. "Eski moda bir silah," diye sert bir şekilde cevap verdi Kemal, "ve adaletsiz bir silah; Doğu Afrika'daki bir tüccâr veya Pencap'taki bir çiftçi niye İstanbul'daki bir boz sakallının emri ile dövüşsün ki?""'[571]

-28-

ENTENTE CORDIALE

Eğer Mr. Thomas Hardy[CCCXII] *'Vatanseverler' adında bir drama yazacak olsaydı, şüphesiz, Pitt ve Napolyon'u gibi, Profesör Masaryk, Mr. Venizelos, Mr. Stambolisky, General Pilsudsky, Emir Faysal ve Mustafa Kemal Paşa'yı bir rüyada yürüyen adamlar olarak sunardı; ve sis dağılıp sahne hakiki faili gösterdiğinde, Downing Street ve Quai d'Orsay'daki oda ve koridorların gri hatlarını görürdük.*
Arnold J. Toynbee, The Western Question in Greece and Turkey, 1922

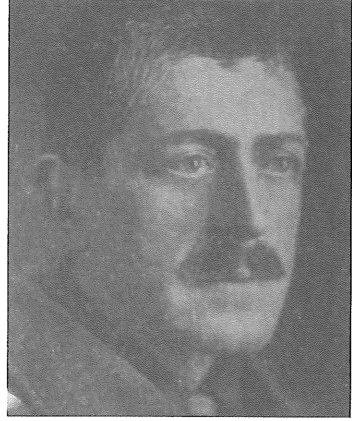
Yeni askere alma nizamları, gıda maddeleri fiyatlarındaki hızlı artış ve hayvanlara zorla el koyma gibi tatbîkâtlar, Anadolu'da Müslüman Türk halkında Milliyetçilere karşı nefret uyandırmıştı. Üstelik, 'geri kafalı' Türklerin büyük bir kısmı Çanakkale gibi cephelerde harcanmasına rağmen, bazı büyük şehirler hâlâ saltanata sadâkâtle bağlıydılar. Bu yüzden Anadolu'nun birçok yerinde isyânlar çıkıyor, fakat sert bir şekilde bastırılıyordu. Maaşların düzensiz bir şekilde ödenmesi ve yemek tayınlarının kifayetsiz ve kötü olması yüzünden Kemalist ordudaki askerler de

CCCXII Thomas Hardy (1840-1928): İngiliz yazar ve şair. Meşhur eserlerinden biri de Napolyon'la yapılan savaşı anlatan The Dynasts (Hükümdarlar) adlı dramadır.

huzursuzdu. Ordudan kaçan kaçanaydı. 1 Nisan 1922 târihli bir İngiliz raporuna göre Milliyetçi bir subay şöyle diyordu; "Bugün, Anadolu halkı sükûndan başka bir şey özlemiyor. Bir konferans haberi biraz rahatlama getirmiştir. Eğer Yunanistan konferansın kararlarını kabullenir ve Türkiye bunları reddederse, Anadolu'da büyük bir kargaşa çıkacağına inanılmaktadır".[572] Bu cihetten Türk İstiklâl Harbi, Amerikan İstiklâl Harbi'ne benziyordu. Çünkü Amerikalıların İstiklâl Harbi zannedildiği gibi kahraman vatanseverler ile kırmızı ceketli İngiliz askerleri arasındaki basit bir savaştan ibaret değildi. Niall Ferguson'a göre bu, daha çok bir iç savaştı; "En feci şiddet hâdiselerinin içinde nizamî Britanya askerleri yoktu; en korkunç şiddet, âsi koloniciler tarafından tahta bağlı kalan vatandaşlarına karşı işlendi."[573]

Anadolu halkını bir an önce sükûna kavuşturmak için Aubrey, Temmuz ayında Parlamento'da Başvekil Lloyd George'a karşı saldırılarına devam ediyordu. Ona, İzmir'e Yunan çıkarmasından önce Sir Basil Zaharoff'a danışılıp danışılmadığını sordu. Lloyd George danışılmadığını söyledi.[574] Bu cevaba rağmen Aubrey, parlamentoda herkesin önünde, Yunan ordusunun Anadolu'da ilerleyebilmesi için Zaharoff'un kendi cebinden 4 milyon pound harcadığını söyledi. Zaharoff'a verilen nişanların da bu yüzden verildiğini anlattı ve hükûmetin güven oylamasına sunulmasını istedi.[575]

Temmuz ayında bu konuşmalarından birini daha yaparken Aubrey, âniden geçici bir körlük yaşadı. Doğu ile alakalı bir mevzudan bahsederken birden ortalık kararmış, ne notlarını ne de dinleyicileri görebilmişti. Mary ve Aubrey, bunun, o gün aldığı aşırı kininden dolayı olduğunu, kininin tesiri geçince geçeceğini düşünüyorlardı. Fakat sıkıntılar Ağustos ayında da devam edince Aubrey, işin ciddiyetinin farkına varmaya başladı. Küçükken sağ gözünden olduğu operasyon fonksiyonunu yitirmişti. Artık çoğu zaman sadece, az gören sol gözü ile idâre etmek mecburiyetindeydi.

Türk İstiklâlinin büyük dostu Aubrey Herbert

Ağustos'un ortasına kadar hayatını normal bir şekilde idame ettirmeye çalıştı, fakat göz doktorunun tavsiyesi üzerine zaman zaman karanlık bir odada yatarak dinlenmek mecburiyetinde kaldı. Bu sıkıntısına rağmen, 4 Ağustos'ta İngiltere Hükûmeti ile görüşmek için Londra'ya gelen Ankara Hükûmetinin dâhiliye vekili Ali Fethi ve Ankara'nın Paris temsilcisi Nihad Reşad'ı Churchill ile görüştürmek istedi.[576] Her şeye rağmen hâlâ İngiltere'ye hayran olan Ali Fethi Bey, Malta'da sürgünde iken İngilizcesini ilerletmişti. Cebinde yeni anlaşma teklifleriyle gelmişti, fakat üç hafta kalmasına rağmen hiçbir kabine azası tarafından kabul edilmedi. Churchill de yurtdışında olduğu için Ali Fethi ve Nihad Reşad mecburen geri döndüler. Yine aynı ay içinde İstanbul Hükûmeti'nin Hâriciye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa, Yakın ve Orta Doğu Cemiyeti'nin çalışmalarını tebrik için Aubrey'e bir teşekkür mektubu yazdı.[577]

Bolşevikler Nisan 1920'de Bakü'ye girip petrol arazilerini kamulaştırmış, üç ay sonra da Rockefeller'a ait Standard Oil, Rothschild'lerin eski ortağı Nobel'in Rusya'daki hisselerini satın almıştı.[578] Mart 1921'de de Ankara'daki Milliyetçiler, Moskova Antlaşmasıyla Batum'dan çekilmişti. 1922 yılı başında bir Amerikan casusu Ankara'ya giderek Milliyetçi Hükûmet ile petrol ve demiryolu anlaşması yapmıştı.[579] Eylül ayında, Standard Oil adına kurulan Osmanlı-Amerikan Keşif Şirketi'nin temsilcisi Amiral Chester, Ankara'ya giderek başka bir anlaşma daha yaptı ve 1909'da kendisine verilen hakları geri aldı.[580] Her ne kadar Ankara Musul'un kontrollerinde olmadığını söylese de

yakında imzalanacak barış anlaşmasından sonra bu toprakların Türklerde kalacağını düşünen Amerika, bu sayede Musul petrollerine kavuşmayı umuyordu.

Yunan ordusu, Anadolu'da İngilizlerin isteği zaman ve onların müsaade ettiği kadar ilerleyebiliyordu. Türk ordusu Mustafa Kemal tarafından geri çekildiği için neredeyse Ankara'ya kadar gelmişlerdi. Artık oyunu bitirmenin zamanı gelmişti. Yaklaşan Yunan tehlikesi sayesinde 20 Temmuz'da meclisten başkumandanlık salâhiyetini müddetsiz olarak tekrar alan Mustafa Kemal, Yunanlılar üzerine büyük bir taarruz başlattı. Zaharoff başta olmak üzere arkalarındaki milletlerarası desteği kaybeden Yunanlı askerler hızla geri çekildiler ve Kemalist ordu Eylül ayı başında İzmir'e girdi.

Şehir ana baba gününe dönmüştü. Milliyetçilerin gadabından korkan Rum ve Ermeni vatandaşlar kaçmak için limana yığılmıştı. Amiral Bristol'un gönderdiği Amerikan gemileri, onları Yunanistan'a taşıyordu. Şehir Kemalist ordu tarafından tamamen kontrol altına alındıktan birkaç gün sonra, Ermeni mahallesinden kara dumanlar yükselmeye başladı; İzmir yanıyordu. Pera Palas'ta Mustafa Kemal ile görüştüğünden beri Türkiye'den ayrılmayan gazeteci G. Ward Price, İzmir'den milletlerarası ajanslara yangının Türkler tarafından değil, gayrımüslimler tarafından çıkartıldığı haberini geçerken; Kemalist askerler ellerindeki petrol varilleri ile ortalıkta koşturuyordu. Yanındaki askerlere alevler içindeki İzmir'i göstererek yeni bir devletin kurulacağını müjdeleyen Mustafa Kemal, diğer yandan da şehirdeki Standard Oil rafinerisine dokunulmayacağı hususunda Amerika'ya teminat verdi.[581]

Mustafa Kemal'in muzaffer ordusu, İzmir'den sonra Müttefiklerin kontrolündeki Çanakkale üzerine yürüyünce Ankara ile Londra arasında Çanakkale Krizi çıktı. İngiltere Hâriciye

Nâzırı Lord Curzon, Fransa Başvekili Poincaré ve Milliyetçilerin büyük dostu İtalya Hâriciye Nâzırı Kont Sforza, 20 Eylül'de Paris'te buluştular. Fransa ve İtalya her zamanki gibi Ankara'yı destekliyor, Lord Curzon ise nazlanıyordu. 22 Eylül'de İngiltere temsilcisi Lord Curzon ile karşılıklı bir ağız dalaşından sonra Müttefikler, bir sonraki gün Ankara'ya çektikleri telgrafla, sulh anlaşması imzalanır imzalanmaz İstanbul'u kendilerine bırakacaklarını söylediler. 25 Eylül'de Milliyetçilerin temsilcisi Nihad Reşad, Paris'te görüştüğü İngilizlere Mustafa Kemal'in sulh şartlarını kabul edeceğini; fakat sadece Fransız Franklin-Bouillon'un Mustafa Kemal'in yanında durmasının İngiliz menfaatlerine zararlı olduğunu, İngilizlerin de bir temsilci göndermesi gerektiğini, bunun da Aubrey olması gerektiğini söyledi.[582] Ertesi gün Churchill, Aubrey'in Mustafa Kemal ile görüşmesini kabul etti. Aubrey ise çok sinirliydi. Bir sene evvel Mustafa Kemal'in kendisine şimdi ona teklif edilenden çok daha azını talep eden müsvedde bir anlaşma verdiğini; fakat Lloyd George'un bunu dikkate almadığını söyledi.[583]

Bir İngiliz gazetesinde çıkan karikatür. Türk-Yunan Savaşında her iki tarafı da destekleyen İngiltere'nin (Savaş Tanrısı Mars) masraflarını, İngiliz vergi mükelleflerinin ödediğini gösteriyor (Daily Express, Londra, 23 Haziran 1920).

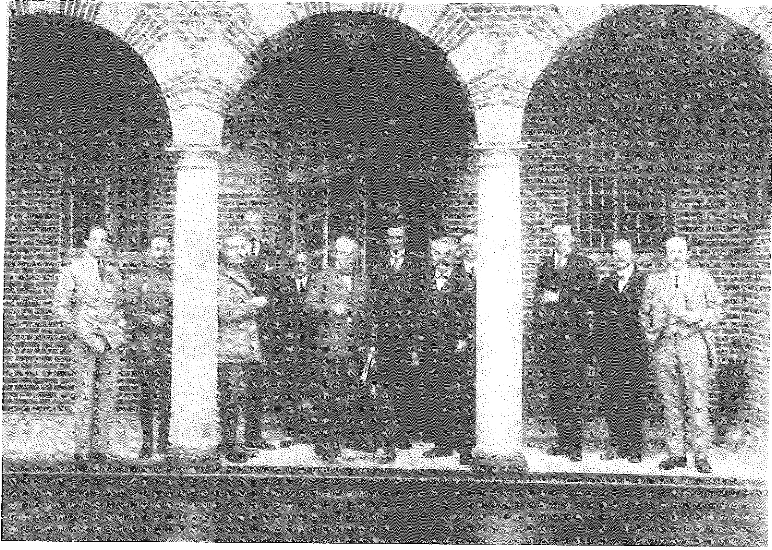
28 Eylül'de Mustafa Kemal, İzmir'de tekrar Bouillon ile görüştü ve askerlerinin ilerleyişini durdurmayı ve Mudanya'da sulh anlaşması yapmayı kabul etti. Aubrey'in gitmesine lüzum kalmamıştı ama Koalisyon Hükûmetinin Başvekili Lloyd George intihar etmeye kesin kararlıydı. Bütün amme efkârı aleyhinde

olduğu halde, hâlâ Türklerle savaşılmasını istiyordu. Mustafa Kemal'e derhal çekilmesini, aksi taktirde ateş açılacağını bildiren bir ültimatom gönderdi. Fakat İstanbul İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Harington, bütün mesûliyeti üzerine alarak bu ültimatomu Mustafa Kemal'e iletmedi. İngiliz medyası ülkeyi savaşa sürükleyen Lloyd George'u yerden yere vuruyordu.

Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de başladı ve 11 Ekim'de mütareke imzalandı. Mustafa Kemal'in Aubrey ile olan dostluğu meyvelerini vermeye başlamıştı. Yunanlıları destekleyen Lloyd George liderliğindeki Liberaller ile Ankara'yı destekleyen Aubrey ve emperyalist Leo Amery'nin de içinde bulunduğu Muhafazakârların arası iyice açıldı. Hâriciye Nâzırı Lord Curzon da Başvekil Lloyd George'un inatçılığından ve tek başına hareket etmesinden sıkılmıştı, o da Muhafazakârlara katıldı.

Beklenen son, 7 Ekim'de geldi; Muhafazakâr Partinin lideri, İngiltere'de tüm gazetelere Türkleri destekleyen beyanat verdi ve Muhafazakârlar Lloyd George Koalisyonundan çekildi. Çoğunluğu sağlayamayan Lloyd George Hükûmeti düştü. Mustafa Kemal'in zaferi ve Aubrey'in sözlü saldırıları koskoca İngiltere Hükûmetini yerle bir etmişti. Yıllar sonra Yalova'da bir sofrada Mustafa Kemal, gazetelerde İngiltere tarafından kendisine Dizbağı Nişanı verileceği haberleri çıkınca, İnönü'ye bu habere bir cevap yazdıracak ve İngiliz Hükûmetinin düşmesini şöyle ifade edecekti; "İngilizler beni severler. Benim için Lloyd George'u bile attılar."[584]

Aubrey'in aylar önce söylediği kehanet bir kez daha doğru çıkmış ve Liberal Parti'nin lideri Lloyd George, Rothschild'lerin destekleriyle büyüyen Standard Oil'e rakip olarak kendini feda etmişti. Hâlbuki Lloyd George ile Lord Rothschild'in aralarından su sızmazdı. İkili arasındaki bu dostluk, 1909 yılında, yani Lloyd George'un mâliye nâzırlığı zamanında parlamentoda bir

Türk-Yunan Harbi'nin organizatörleri, Philip Sassoon'un evinde bir arada. Soldan sağa: Philip Sassoon, General Maxime Weygand, Fransız Mareşal Ferdinand Foch, İngiltere Erkan-ı Hârbiye Reisi Henry Wilson, 'Sunlight and Shadow - The Jewish Experience of Islam' (Güneş Işığı ve Gölge – İslâm'ın Yahudi Tecrübesi) kitabının yazarı David Gubbay, Başvekil David Lloyd George, New Europe ve Yuvarlak Masa grubundan Philip Kerr, Fransız Başvekil Alexandre Millerand, Fransız Mâliye Nâzırı Francois Marsal, Yuvarlak Masa grubundan İngiliz devlet adamı Austen Chamberlain, G. Camelqueck and Maurice Hankey. Mayıs 1920, (Imperial War Museums)

bütçe görüşmesi esnasında başlamıştı. Lloyd George, izlediği politikalardan ötürü Lord Rothschild'e söz ile saldırmış ve nâzır kendisi olmasına rağmen mâliye politikalarında herkes Rothschild'in ağzına baktığı için "Lord Rothschild bu ülkenin diktatörü müdür?" diye bağırmıştı. Gel zaman git zaman Cihan Harbi başlayınca hükûmet paraya sıkışmıştı. Paranın da kimde olduğu belliydi. Lloyd George, eli mahkûm, "Lord Rothschild'e onu görmek istediğimi söyleyin" demişti. Sonra biraz düşünmüş ve "Hayır," demişti, "ben onu görmeye gideceğim, hatta ona sorun, beni görmek istiyor mu?". Lord Rothschild ise "Ona gelebileceğini söyleyin" diye cevap vererek büyük bir âlicenaplık göstermiş ve bu heyecanlı politikacıyı affetmişti. Lloyd George, Rothschild'in yanına gitmiş, ondan özür dilemiş ve o andan îtibâren çok sıkı

dost olmuşlardı.[585] Bu yüzden, hanedanın kurucusu Baba Mayer Amschel Rothschild'in soyundan gelen Philip Sassoon,[CCCXIII] Lloyd George'un sağ koluydu. Kim bilir belki de Lloyd George, Çanakkale Krizinde kendini feda ederek, Lord Rothschild'e, göstermiş olduğu âlicenaplığın karşılığını vermek istemişti.

Ekim ortasında Ankara'nın ordusu İstanbul'a girerken Amerikalı İşadamı Charles R. Crane de onları izliyordu. Crane, Hâlide'nin kocası Dr. Adnan meclisteki vazifesinden istifa edip Ankara'nın İstanbul vâlisi olana kadar İstanbul'da kalmayı düşünüyordu. Şehir bayraklarla donatılmıştı. Halk, şehre giren Kemalist ordunun şerefine yollarda kurbanlar kesiyordu. Sadece İstanbul ve Türkiye değil, tüm dünya İttihâd ve Terakkî'nin yeni lideri Başkumandan Mustafa Kemal'i konuşuyordu. Türk halkının gözünde vatanı düşman işgalinden kurtaran bir kahramandı o. Bu prestijle artık ne isterse yapabilirdi. O da Kasım ayının başında saltanatı kaldırmakla işe başladı, fakat, iki sene evvel Aubrey'e yazılan mektupta ifade edildiği gibi, saltanattan ayırarak halîfeliği muhafaza etti.

Bu kararın ardından Yıldız'a ölüm tehditleri yağmaya başladı. İngilizler, Sultan Vahideddin'e şehirden ayrılmasını tavsiye ettiler, Sultan reddetti. Fakat birkaç gün sonra, Ankara'ya muhalefeti ile tanınan gazeteci Ali Kemal Bey'in İstanbul'dan kaçırılıp Milliyetçilerce linç edilerek öldürülünce Sultan'ın fikri değişti. Sonunun Rus Çarı gibi olmasını istemeyen Sultan Vahideddin, General Harington'un teklifini kabul ederek, altı yüz yıl boyunca dedelerinin uğrunda can verdiği memleketini boynu bükük bir şekilde terk etti. Aubrey, "[Lloyd George] Milliyetçilere karşı Vahideddin'i destekleyerek onu bütün Türkiye sathında sevimsiz yaptı ve bunun neticesinde sürgüne gitmesine sebep

CCCXIII Philip Albert Gustave David Sassoon (1888-1939): Baron Gustave de Rothschild ve Hindistanlı Rothschild olarak bilinen Albert Abdullah Sassoon'un torunuydu. Eton ve Oxford'ta okudu. 1920-22'de Lloyd George'un hususî sekreteri oldu.

oldu" diye yazdı.[586] Hâlbuki Mustafa Kemal daha iki sene evvel Anadolu'da halka ilânlar dağıtarak Padişaha ve İstanbul'a ne kadar bağlı olduğunu söylüyordu:

"Milletin temsilcileri olarak, Allah ve Peygamber adına and içer ve deriz ki, Halîfe-Padişah'a karşı isyân yoktur. Casusların, hainlerin sözlerine inanmayınız... Halîfelik ve Padişahlık katlarının mukaddes başkentini, salâhiyet ve îtibârını iade etmek; düşmanı ülkeden koğmak için cihad açmış bulunuyoruz... BMM'in buyruğuyla, Mustafa Kemal, 1.5.1920."[587]

Ankara'nın Sinop mebusu Dr. Rıza Nur,[CCCXIV] ilânda anlatılan bu siyâsetin çok tesirli olduğunu düşünüyordu:

"Şimdi tuttuğumuz siyâset, elimizdeki düstur şudur: "Padişah-Halîfe, Hükûmet İstanbul'da düşmanlar elinde esirdir. Biz vekilleriyiz. Onları, dini, milleti, devleti kurtaracağız. Ey millet! Yunan gibi asırlardan beri kölemiz olan bir millete nasıl boyun eğeceksiniz?! Bu millet buna dayanamaz. Gayrete geliniz. Din gayreti lâzımdır." Çünkü bütün millet âdeta istisnasız, padişaha mutî [itaatkâr], dine merbut [bağlı], padişah, din diyor, başka birşey bilmiyor. Harpten de yorulmuş, bitmiş, parasız, sefalette, bu haldeki bir milleti kolay kolay yeni bir harbe hazırlamak da mümkün değil. Bunun için Rumlar ile izzeti nefsini gıcıklıyoruz.

"Bakkal Yorgi başımıza vâli-mutasarrıf, taşçı Vasil Jandarma Zabiti olacak; nasıl dayanacaksınız?" diyoruz. Hakikaten Türk buna tahammül edemiyor. Anadolu'dan bu esnadaki seyahatlerimde bizzat böyle propaganda yaparken bu sözlerin herşeyden müessir [tesirli] olduğunu görüyordum. Aynı zamanda dini de ele alıyorduk.

CCCXIV Rıza Nur (1879-1943): Doktordu. İlk başta İttihât ve Terakkî'yi desteklerken sonra ters düştü. Yine de Komite'den maaş almaya devam etti. Son Osmanlı Meclis-i Mebûsân'ına girdi. Ankara'daki hükûmetin sıhhıye ve hâriciye nâzırı oldu. Lozan'a katıldı. Türkçü'ydü ve Türk olmayanlardan nefret ederdi. İzmir suikastı hâdisesinden sonra yurtdışına gitti. Mustafa Kemal'in ölümü üzerine Türkiye'ye döndü. Son zamanlarında dine merak saldı.

"- Kur'an-ı abdesthane kâğıdı yapacaklar. Size şapka giydirecekler" diyorduk.

Bu da pek müessir oluyordu. Tâlihe bak ki, şapkayı sonunda Mustafa Kemâl'in eliyle giydiler!.."[588]

"Aldatarak elde edebileceğin bir şeyi, asla güç kullanarak kazanmaya çalışma" diyen Machiavelli'ye göre, Osmanlı'da Sultan mutlak güçtü. Bu yüzden, "Türk devletlerine saldıranların, halkın hükümdârları ile bir yumruk gibi olduğunu ve işgal edeceği ülkede meydana getireceği bir karışıklıktan çok kendi gücüne güvenmesi icap ettiğini bilmesi mecburîdir. Ama hükümdarın savaş meydanında yenildiğini ve bir daha ordularını toparlayamadığını varsayarsak, işgalcinin hükümdârın soyundan geleni de tepeledikten sonra, bir başka kişinin halkın yanında îtibârı olmadığı için kimseden korkmaması gerekir" diyordu.[589] Machiavelli dört yüz yıl evvel bunu söylerken ortada ne Genç Türkler vardı ne de İttihâd ve Terakkî Komitesi. İşgalciler hükümdârın soyundan geleni tepelemişti ve artık bir başka kişinin halkın yanında îtibârı vardı.

'İstiklâl Harbi'nde Yunanlılar kaybetmişti; ama Zaharoff'un kaybettiği pek söylenemezdi. Ankara Anlaşmasından sonra Fransızların Milliyetçilere verdiği silahların markası Schneider-Creusot'tu.[590] Rothschild'lerin Vickers silah şirketinin başında bulunan Zaharoff'un, 1907'den beri bu Fransız silah firmasında, yani Schneider-Creusot'ta da büyük hissesi vardı.[591] Daha da garibi, bu Schneider grubuna ait Fransız 'Le Matin' gazetesi, 1919'dan beri Ankara'yı destekleyen haberler yapıyordu.[592] Zaharoff'un oynadığı bu ikili oyunu, 1922 Eylül'ünde İzmir'de bulunan Amerikalı bir gazeteci çok güzel hülâsa ediyordu: "İlk başta Yunanlıların çekilişini gördüm; üzerlerindeki Britanya firması Vickers'ın markasını taşıyan silahlarını ve makineli tüfeklerini terk ettiler. Daha sonra Türklerin İzmir'e muzaffer girişinde bulundum; ellerinde muhteşem Schneider-Creusot silahlar vardı. İşte o zaman entente cordiale'nin[CCCXV] manasını anladım".[593]

CCCXV Entente Cordiale: 8 Nisan 1904'te İngiltere ve Fransa arasında imzalanan siyasî ve ekonomik işbirliği anlaşması.

-29-

BİR DEVRİN SONU

Bir köpeğin dişleri oldukça yaşadığını söylerler; Leamas'ın dişleri sökülmüştü ve söken de Mundt'tu.
John le Carré – Soğuktan Gelen Casus

Başvekil Lloyd George yüzünden hükûmet düşünce İngiltere'de yeniden seçimler yapıldı. Aubrey yaşadığı sağlık problemlerini bahane ederek seçimlere girmek istemese de ısrarlar üzerine tekrar seçildi. Son dava yüzünden eski bölgesinde adı 'homoseksüel vatan haini'ne çıktığı için seçim bölgesini değiştirmişti. Bu arada dostu Lawrence meşhur olmuştu. Cihan Harbi'nin sonuna doğru, Aubrey'in istihbaratçı yazar dostu John Buchan'ın tavsiyesi üzerine Arabistan'a gelen Amerikalı Lowell Thomas tarafından filmi çekilmişti. 'Filistin'de Allenby'nin Yanında' adlı film, 1919 yazında Londra'da beyaz perdede oynamıştı. Artık adını tüm İngiltere biliyordu, ama oldukça mütevazı bir karakteri olan Lawrence, şöhretten kurtulmak için kimlik değiştirip, yazar dostu George Bernard Shaw'ın[CCCXVI]

CCCXVI George Bernard Shaw (1856-1950): İngiliz yazar ve London School of Economics'in kurucusu. Fabian Cemiyeti'nin liderlerindendi. Madam Blavatsky'in

soyadını almıştı. Kasım 1922'de umûmî seçimden hemen sonra Lawrence, Aubrey'e niye uzun zamandır ona yazmadığını anlatan bir mektup gönderdi:

"Bu mektubu yazma bahanem, kendini bir Bolşevik veya bir Wee Free[CCCXVII] veya bir Prohibitionist[CCCXVIII] veya bir Mormon[CCCXIX] ilân etsen de senin her zamanki seçmenlerince tekrar seçilmendi. Şahsen takdire şayan ve keyifli bir şey, yine de senin yerinde olsam bu kadar sık elde etmekten hoşlanmazdım!

Fakat bu mektubun asıl sebebi, gözlerinin git gide daha kötüye gittiğini – tamamen kör olabileceğinden bahseden önceki paragraftı. Umarım doğru değildir veya doğruysa şimdiden kendini buna hazırlamışsındır. Bana korkunç geldiğini söylemem hoş olmayacak ve nasıl olsa sen kesin bunda da gülecek bir şeyler bulursun: fakat sana anlatabileceğimden çok daha fazla üzgün olduğumu söylemek istiyorum ve daha önce sana yazmadım çünkü seni görmeyi ve mürekkep ve kâğıttan daha az soğuk bir şekilde sana anlatmayı umuyordum.

Her neyse gelemem, çünkü bir kaç ay önce siyâseti bıraktım ve en emin ve en ucuz yola kaydoldum. Chiltern Hundreds'a[CCCXX] sorabilirsin; sadece orduda ve farklı bir isim altında gözden kaybolabilirdim. Benim için acaip bir hayat, fakat gerçek olamayacak kadar tuhaf ve bu yüzden hiçbir şekilde zor değil. Lütfen bu hakikâti kendine sakla. Sadece niye hiç aramadığımı ve yakın zamanda arayamayacağımı bil diye söyledim."[594]

---

talebesi Annie Besant (1847-1933), yakın arkadaşıydı.

CCCXVII Wee Free: 1843'te İskoç Kilisesinden ayrılanlar, İskoçya Hür Kilisesi adıyla kendi mezheplerini kurdular. Bu mezhebin mensuplarının çoğu 1900'de İskoçya Birleşik Presbiteryan Kilisesi ile birleşince bir kısmı bunu reddetti. Birleşmeyi reddedip İskoçya Hür Kilisesi'ni devam ettirenlere Wee Free denildi.

CCCXVIII Prohibitionist: Alkollü içkinin imâlât ve satışının yasaklanmasını destekleyen kimse.

CCCXIX Mormon: Joseph Smith (1805-1844) adlı Amerikalı'nın peygamber olduğuna ve yazdığı Mormon Kitabı'na inanan Hristiyan.

CCCXX Chiltern Hundreds: İngiltere'de istifa etmek isteyen mebusların müracaat ettiği ofis.

Aubrey'in ağabeyi George ve sponsorluğunu yaptığı arkeolog dostu Howard Carter'ın,[CCCXXI] on beş yıldır aradıkları şey 26 Kasım'da karşılarına çıktı; Mısır'da antik bir kabirde üç bin yıldır kimse tarafından rahatsız edilmeden yatan Tutankhamun'un mezarı. Carter, Krallar Vadisinde çalışırken aşağıya doğru inen bir merdiven ve merdivenin sonunda mühürlü bir kapı bulmuştu. Mezarın bir asile ait olduğunu anlayan Carter, kimsenin farketmemesi için merdivenleri tekrar örtmüş ve Londra'ya çektiği bir telgrafla Lord Carnarvon'a müjdeyi vermişti. George o sıralarda İngiltere Hükûmetinin misâfiri olarak Londra'ya gelen Ürdün Kralı Emir Abdullah'ı ağırlamakla meşguldü. 13 Kasım'da Carlton Otel'inde verilen ve Profesör Edward G. Browne'nin de konuşma yaptığı yemeğe nezâret etmişti. Yıllardır duymak istediği haberi Carter'dan alan Carnarvon heyecanlanmış ve kızını da yanına alıp hemen yola çıkmıştı.

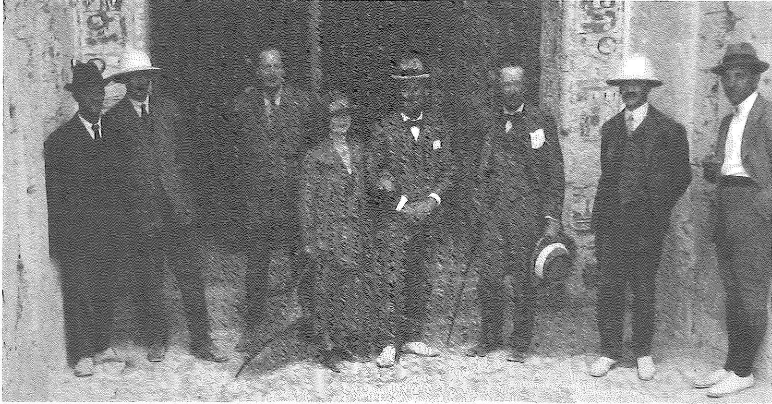
George gelince Carter merdivenleri tekrar temizletti. Aşağıya inip mührü ve kapıyı hep beraber dikkatlice açtılar. İçeriden önce sıcak bir hava ve küf kokusu geldi. İçeriye ilk Carter girdi. Carnarvon ve kızı arkada bekliyorlardı. Herhangi bir gaz kaçağına karşı fener ya da ateş kullanmak istemedikleri için Carter, ilk başta karanlıkta bir şey göremedi. Fakat gözleri yavaş yavaş karanlığa alışınca şaşkınlıktan bir kat daha fazla büyüdü. Karşısında garip hayvanlar, heykeller ve bir sürü altın vardı. Carter'ın sessizliğinden dolayı iyice sabırsızlanan Carnarvon arkadan, "Bir şey görebiliyor musun?" diye bağırdı. Carter'ın cevabı, "Evet, mükemmel şeyler" oldu.

Lord Carnarvon ve Howard Carter, ertesi gün mezara tekrar geldiler. Kapıyı ve mührü fotoğrafladılar. Kapının tam karşısındaki duvar, ağzına kadar kutular, sandıklar ve sandalyelerle doluydu, çoğu da altındandı. Sağdaki duvarda, Firavun'un yüzleri birbirine

---

CCCXXI Howard Carter (1874-1939): Mısır'a ilk gittiğinde 17 yaşındaydı. Arkeolog olarak Mısır Keşif Fonu'nun kazılarında çalıştı. 1907'de Lord Carnarvon tarafından Kral Tutankhamun'un mezarını bulması için tutuldu.

dönük iki heykeli ve ortalarında bir kapı vardı. George ve Carter odayı araştırırken sandıkların arkasında yeni bir mühürlü kapı daha olduğunu farkettiler. Daha fazla ilerlemeden önce odadaki eşyaları dikkatlice dışarı çıkarttırdılar ve kayıt altına aldılar. İki kafadarın keşifleri gazetelerde çıkınca George, 22 Aralık'ta Buckingham Sarayı'na gidip Kral ve Kraliçeye keşiflerini anlattı.

Lord Carnarvon (sağdan 3.) ve Howard Carter (sağdan 4.), Mısır'da

Ne seçimlerdeki muvaffakiyeti ne de ağabeyinin keşifleri Aubrey'in umrunda bile değildi. Kendi derdine düşmüştü. Gözüne bir çare bulmak için İngiltere'deki tüm göz doktorlarını gezmiş ve nihayet Aralık'ta Almanya'ya çocukluk doktoruna gitmeye karar vermişti. Alman Doktor, Aubrey'in gözünü tetkik ettikten sonra hiç bir ümit olmadığını söyledi, belki sol göze bir operasyon yapılırsa o gözünü kullanabilirdi. Fakat öyle olmadı. Yine çocukluğundaki gibi tamamen kör gibiydi artık; okumak için kâğıtları burnuna kadar sokmak zorunda kalıyordu. Buna rağmen, Ocak 1923'te kendisinden Cemiyet-i Akvâm'ın Türk Komitesini kurmasını istediler.[595]

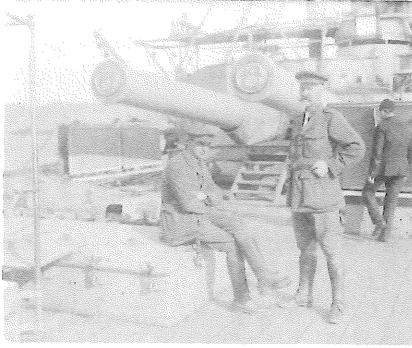
Carter ve ekibi, Şubat ayında tekrar mezara geldi ve iki heykelin ortasındaki kapıyı açtılar. Kapı, defin odasına açılıyordu. Odanın duvarları sarıya boyanmıştı ve cenaze merâsimini gösteren

freskler resmedilmişti. Odanın ortasında da kabir duruyordu. Carter ve ekibi kabri açınca içinde bir mahfaza daha olduğunu gördüler. Onu açınca bir mahfaza daha karşılarına çıktı. Bu arada çalıştıkları yer de hızla daralıyor ve Carter çalışırken ekibiyle çok da hoş olmayan pozisyonlara girmek mecburiyetinde kalıyordu. Bu şekilde dördüncü mahfazayı da açınca lahit karşılarına çıktı. Lahitin içi kefenlerle sarılmıştı. Kefenleri açmaya başlayınca Firavunun altından yapılmış bir suretiyle göz göze geldiler. Lahitin içine Firavunun çocukluk resmi tasvir edilmişti. En sonunda ahşap tabuta ulaştılar, Mısır'ın efsanevi Firavunu Tutankhamun'dan geriye kalanlar karşılarında duruyordu.

9 Mart 1923'te G. Ward Price, İstanbul Pera'dan Aubrey'e bir mektup gönderdi. Avlonya'dan beri görüşememişlerdi. Çünkü Ward Price, Pera Palas'ta Mustafa Kemal ile buluştuğundan beri Türkiye'deydi. Nihayet ayın 5'inde Ankara'dan ayrılıp İstanbul'a dönebilmişti. Mektupta Ankara'dan havâdisler anlatılıyordu. Price'ın görüştüğü Ankara'nın ileri gelenleri, Aubrey'in Türkiye'yi ve Türk karakterini anlayabilen nadir İngilizlerden olduğunu düşünüyordu. Price'ın müşahede ettiğine göre, Mustafa Kemal'in prestiji tamamen kazandığı zafere dayanıyordu ve oldukça kaygan bir zemindeydi. Arkadaşları Ankara'nın berbat yerlerinde yaşarken o yaptırdığı sarayın keyfini sürüyordu. Bu yüzden Türkiye'de hâlâ çok güçlü bir organizasyon olan İttihâd ve Terakkî Komitesi'nde, liderleri Mustafa Kemal'in pozisyonunu kıskanan çok sayıda insan vardı. Price, Mustafa Kemal'in kaderi, Mahmut Şevket'in ve Bâb-ı Âli Baskınında öldürülen Hârbiye Nâzırı Nâzım'ınki gibi olabilir diye düşünüyordu. Price haklıydı çünkü Mustafa Kemal hırslıydı, rakibi Enver Paşa bile onun hakkında, "Onu paşa yapsanız padişah, padişah yapsanız Allah olmak ister" demişti.[596] Enver, Talât ve Cemal Ermeniler tarafından öldürülmesine rağmen, bu hırsından dolayı Komite içinde hâlâ çok sayıda rakibi vardı.

Price, geçen sene Kasım ayında başlayıp Şubat ayında ara verilen Lozan Konferansı hakkında da şöyle diyordu; "Eğer

Kemalist Hükûmet, dâhili reform ve gelişme ile alakalı övgüyü hakeden arzularını yerine getirirse, Türk istiklâl ruhuna verdiğimiz tâvizler hakkını verecektir."[597]

George Ward Price (oturan) ve Henry Nevinson, Gelibolu Cephesinin tahliyesi esnasında, Ocak 1916 (Imperial War Museums)

Tutankhamun'un mezarının keşfinden sonra George, yani Lord Carnarvon da Lawrence gibi meşhur olmuştu. Derken 14 Mart'ta Kâhire'den George'un çok hasta olduğu haberi geldi. Şöhret Carnarvon'a yaramamıştı. Karısı Leydi Almina, derhal İngiltere'den Paris'e, oradan da tayyare ile Kâhire'ye geldi. Oğlu Henry Porchester da haberi alır almaz Hindistan'dan yola çıkmıştı. 27 Mart'ta İngiltere Kralı, Carnarvon Kontunu cesaretlendirmek için bir mesaj gönderdi ama George'un bu mesajı okuyamayacak kadar çok ateşi vardı. Eşini uzun bir zamandır sevmemesine rağmen Leydi Almina, George'un başından ayrılmıyor ve ona destek olmaya çalışıyordu. Lord Carnarvon'un ciddî bir şekilde hasta olduğu haberi gazetelere düşünce İngiltere'de herkes bunun Tutankhamun'un laneti olduğunu söylemeye başlamıştı.

5 Nisan'da lanet gerçekleşti ve Lord Carnarvon, "Çağrıyı duydum, hazırlanıyorum" dedikten kısa bir müddet sonra Arap Bürosu'nda, yani İngiltere'nin Orta Doğu istihbarat merkezinde kan zehirlenmesinden öldü. Arkeolog Howard Carter hem patronunu hem de en yakın dostunu kaybetmişti. Üvey de olsa en az Carter kadar ağabeyinin ölümüne üzülmesi beklenen Aubrey, üzgün olmaktan çok telaşlı gibiydi. Ağabeyinin ölümünün hemen ardından karısını ve çocuklarını alıp Portofino'ya gitti. Başına bir şey geleceğini hissetmiş gibi, tuttuğu günlüklerinden derlediği

'Ben Kendim' adlı kitabını tamamlamaya çalışıyordu. Kitabı yazmaya daha evvel başlamış, fakat işlerin yoğunluğundan vakit ayıramamıştı. Şubat ayında Lawrence'ın ona, siyâsete bir-iki sene ara verip sakin bir yerde kitabını yazmasını tavsiye etmesinden sonra tekrar yazmaya koyulmuştu.[598] Aubrey İtalya'da kitabıyla meşgulken ağabeyinin cesedi Mısır'dan bir gemiyle İngiltere'ye gönderildi. 30 Nisan'da Carnarvon şapelinde tertip edilen cenaze merâsiminde tüm aile oradaydı, biri hariç; Aubrey.

* * *

Hükûmetten çekilerek Lloyd George'un düşmesini sağlayan Muhafazakârların lideri Bonar Law, Mayıs ayında Aubrey'i Portofino'da ziyârete geldi. Roma'da Mussolini ile görüşmüş, İngiltere'ye geri dönüyordu. Beraber oturup İngiltere siyâsetinden, İtalya'nın aşırı sağ görüşlü yeni başvekili Mussolini'den ve İtalya'daki faşist yükselişten konuştular. Haziran gelince Aubrey, Nisan ayında yeniden başlayan konferansa katılmak için Lozan'a gitti. Türk heyetinin başında Ankara'nın Hâriciye Nâzırı İsmet Paşa vardı. Eski Hahambaşı Alyansçı Haim Hanum ve Rothschild'lerin mutemeti Câvid Bey de heyette yerlerini almıştı. Arnavutluk'un Londra temsilcisi Mehmed Konitza gelip, Aubrey'e, Türklerin Arnavutlara çok kötü davrandığını söyledi ve İsmet ile görüşmesini istedi. Aubrey ise "şimdi olmaz" diye cevap verdi.[599]

Lozan'da İngiltere, Boğazların kontrolünün Türklere bırakılmasını istemiyordu. Böyle olursa Karadeniz, Türkiye ve Rusya'nın kendi iç gölü haline gelecek ve Bakü'den petrol nakliyatı sıkıntıya girecekti. Her ne kadar İstanbul artık Kemalistlere bırakılmış da olsa Boğazların kontrolü milletlerarası bir komisyona verilmeliydi. İngiltere, ayrıca Musul'un kendisine bırakılmasını talep ediyordu. Amerika ise Türk Petrol Şirketi meselesinin ve Chester imtiyazının Lozan'da değil; açık kapı politikası gereği

daha sonra görüşülmesini istiyordu. Buna rağmen İngiltere Türk delegeleri ile yaptığı gizli görüşmelerde Zaharoff'un silah şirketi Vickers, Türk Petrol Şirketi ve Musul üzerine pazarlıklarda bulunuyordu. Vickers, İttihâtçılar iktidâra geldiğinde kendisine verilmiş olan rıhtım ve tersanelerin inşası imtiyazını talep ediyordu. Türk Petrol Şirketi'nin gözü ise kendisine 1914 yılında bir mektup ile verilmiş olan haklarda ve Musul'daydı.

Ankara Hükûmeti, Ankara Anlaşmasıyla Musul'u Amerika'ya söz vermişti. Bu yüzden Musul'u alabilmek için, İngilizlere, Musul kendilerine bırakılırsa petrol imtiyazının bir İngiliz şirketine verileceğini söylüyorlardı; fakat İngiltere, Amerika ile yakınlaşan Ankara'ya güvenemediğinden Musul'u kendi kontrolündeki Irak'a bırakmak istiyordu. Neticede İngiltere, Amerika'nın Lozan'da Türk taraftarı baskılarına dayanamayarak, Türk Petrol Şirketi'nin adının antlaşmada zikredilmemesine ve diğer şirketlerin de Amerikalıları da memnun edecek şekilde zararlarının telafisine razı oldu. Boğazlar meselesi İngiltere'nin istediği şekilde neticelendi ve Boğazlar, Cemiyet-i Akvâm'ın kontrolü altında milletlerarası bir komisyona bırakıldı. Amerika'nın talebi üzerine Musul meselesinin de daha sonra görüşülmesine karar verildi ve dosya Cemiyet-i Akvâm'a havale edildi. Amerika delegesi Joseph C. Grew, diğer devletlerin delegeleri dağıldıktan sonra Lozan'da kaldı ve İsmet ile görüştü. 6 Ağustos'ta iki ülke arasında, Lozan Antlaşmasına benzer 'Birleşik Devletler ve Türk Hükûmetleri arasında Dostluk ve Ticâret Antlaşması' imzalandı.[CCCXXII]

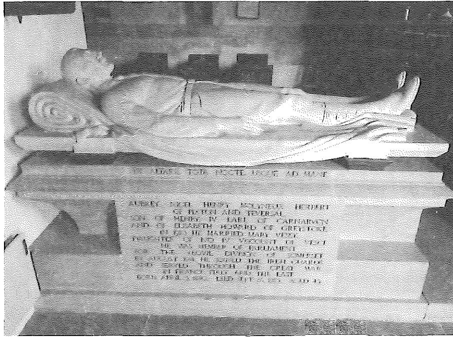
CCCXXII Birleşik Devletler ve Türk Hükûmetleri arasında Dostluk ve Ticâret Antlaşması, Ermeni hâdiselerinden dolayı Türklere soğuk bakan Amerikalılar tarafından hoş karşılanmadı. Bilhassa Ermeni lobisi bu antlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Amiral Bristol, Chester, İstanbul'daki Robert Koleji Müdürü ve muallimleri, Türkiye Standard Oil Umûm Müdürü, Gary and Alston Tütün Şirketlerinin ve American Express ve General Motors'un temsilcileri, antlaşmanın kabul edilmesi için Komiteye baskı yaptılar ve senatörlere antlaşmanın faydalarını anlatmaya çalıştılar. İki grup arasındaki tartışmalardan dolayı antlaşma 1927 yılına kadar Senatoya gelemedi. Ocak 1927'de antlaşma, şirketlerin baskılarına rağmen Senato tarafından reddedildi. Bunun üzerine Mayıs ayında Joseph Grew, ABD Reisi Calvin Coolidge tarafından Türkiye'ye elçi tâyin edildi. Eylül ayında Türkiye'ye varan Grew, derhal Mustafa Kemal'le, yeni bir anlaşma için çalışmalara başladı.
İngiliz şirketleri ile yapılan uzun görüşmelerden sonra Amerika, Chester imtiyazı ve Ankara Anlaşmasındaki talebinden vazgeçti. Böylece Cemiyet-i Akvam, Musul'u

Temmuz ayında Aubrey, Mary ile beraber Highclere Şatosu'nda kalmış ve Oxford Balliol Koleji'ndeki mezûnlar yemeğine katılmıştı. Ertesi gün de Kolejin rektörünün yanına gitmişti. Eski hocası olan Rektör kendisi gibi neredeyse kördü. Muhabbet sağlıktan ve gözden açılınca Rektör, Aubrey'e, tüm dişlerini çektirmesini, böylece gözlerinin iyileşeceğini söyledi. Kendisi öyle yapmış ve iyi gelmişti.

Aubrey derdine derman aramaya devam ediyordu. Ağustos ayında gittiği doktor, Aubrey'e öleceğini söyledi, fakat iki gün sonra tekrar gittiğinde doktorun fikri değişmişti; eğer yataktan çıkmazsa kesinlikle yaşayacaktı. Bu arada Pixton eski popülaritesinden bir şey kaybetmemişti, ziyâretçilerin biri giriyor, biri çıkıyordu. Aubrey, Eylül'ün ikinci haftası Rektörün tavsiyesine uymaya karar verdi ve dişlerin birazını çektirdi. Fakat bu hareket, enfeksiyona ve ardından kan zehirlenmesine yol açtı. Aubrey o gece şiddetli bir acıyla uyanıp Londra'ya özel bir hastaneye gitti. Hemen ameliyata alındı, fakat kurtarılamadı. İttihâd ve Terakkî'nin 43 yaşındaki İngiliz lideri, 23 Eylül 1923'de, yani Türkiye'de cumhuriyetin ilânından yaklaşık bir ay evvel bir hastane köşesinde can verdi. Türkiye'nin bu büyük dostu, adını Türkçe 'Ben Kendim' koyduğu kitabını tamamlamayı başaramamıştı ama yine de kitaptaki son satırlar, uğrunda bir ömür verdiği Türkiye hakkında olmuştu:

"Türkiye'nin esası Türk'tür. Türkler, kendisi dışında bir milletteki hayat arzusunu öldürmeye yetecek kadar uzun bir işkenceden geçti. Nihayet sabrı sayesinde sadece hayata değil, aynı zamanda ulusal bir hayata ve Doğu'da üstünlüğe kavuştu. O, yalnız bir adam ve dostlara ihtiyacı var; fakat münasebeti olduğu

İngiltere'ye iade etti. Bunun karşılığında İngiltere, 1928 yılında Amerikalılara Türk Petrol Şirketi'nden hisse vermeyi kabul etti. Amerikan firmaları Exxon, Mobil ve Gulf'e, yani Standard Oil'e, şirketin %23,75'i; İngiliz firmaları Anglo-Persian ve Royal Dutch-Shell'e %47,5'i; 1924 yılında kurulan Standard Oil'in Fransız müttefiki Compagnie Française des Pétroles'e %23,75'i verildi. Kalan %5'i ise yine Yüzde Beş Efendi, yani Gülbenkyan aldı.
İngiliz ve Amerikalıların Türk petrollerini paylaşmasının ardından nihayet Eylül 1929'da Türkiye ve Amerikan Hükûmetleri arasında Lozan'da yapılan ilk antlaşmaya dayanan yeni bir antlaşma imzalandı. Antlaşma bu sefer Nisan 1930'da, yedi senenin ardından Senato tarafından kabul edildi.

Aubrey Herbert'ın İngiltere Somerset'te St. Nicholas Kilisesi'nde yer alan mezarı

tek millet, İngilizler. Bize uzatılan bu eli tutacak mıyız, tutmayacak mıyız?"[600]

Az gören gözleri, İngiltere'nin en soylu ailelerinden birinden gelmesine rağmen en alt tabakadan geliyormuş havası veren kıyafetleri ve bu kıyafetiyle tam bir zıtlık gösteren nezaketiyle sıradışı bir insan olan Aubrey, hayata erken veda ederek Doğu'nun ihtilâlci komitelerini ve casus dostlarını boynu bükük bırakmıştı. Öyle ki ölümünden on iki yıl geçtikten sonra bile Lawrence, bu uzun boylu dostunu unutamayacaktı; "Bazı dostlarım ölerek benden bir şeyler götürdüler. Hogarth ve Aubrey Herbet, yerini kimsenin ve hiçbir şeyin asla dolduramayacağı iki boşluk."[601]

Aubrey' in cenazesi, İngiltere' de St. Nicholas Kilisesi 'nden şövalyelere mahsus ve mütevazı bir merâsimle kaldırıldı. Merâsime dostları ve mahallî kıyafetleri içerisinde iki Arnavut iştirak etti. Cenazeden sonra Pixton Park'a dönen Mary'e Yeni Dünya liderlerinden başsağlığı telgrafları yağıyordu. Kadıncağız iki kızı ve bir yaşında oğlu ile tek başına kalmıştı. Evde kocasının evrak-ı metrukesini karıştırırken Aubrey'in günlüğünü buldu. Son yazdıklarını görmek için sayfalarını çevirdi. En son 4 Eylül' de bir şeyler karalamıştı deftere:

"Dün gece bir rüya gördüm ve bu sabah anlatmak ve hatırlaması için Mary'nin odasına gittim. İlk satırları rüyamdı, hiç değiştirmedim. Üçüncüsünü uyanınca yazdım. İhtiras eğlenceydi, fakat şimdi ihtiras ölü,
Öyleyse al benim ahbabım düşük dozda bir ipucu O zaman sen ve ihtirasın bir kez daha evli olacak."602

-30-

HARUN REŞİD

Eğer fikir lisânı bozuyorsa, lisân da fikri ifsâd edebilir.
George Orwell

Aubrey'in manevî âleme doğru bir yolculuğa çıkmasıyla Türkiye büyük bir dostunu kaybetmişti ama Amerikalı İşadamı Crane bu boşluğu doldurarak İngiliz Aubrey'in miras bıraktığı misyona sahip çıktı. 1924 Temmuz'unda Mustafa Kemal'in ricâsı üzerine Crane, Türk maarif sistemi hakkında bir rapor hazırlaması için Rockefeller'ın kurduğu Chicago Üniversitesi'nden John Dewey'i gönderdi.[603] Dewey, Crane'in eski bir dostuydu ve sadece Türkiye'ye değil, Sovyet Rusya'sına, Çin ve Japonya'ya yaptığı seyahatleri de Crane finanse etmişti.[604]

Dewey, Viyana üzerinden İstanbul'a geldi. Buradaki bir konuşmasında, "Memleketinizde kız ve erkeklerin bir arada toplu bir halde bulundukları bir yerde bulunmaktan dolayı çok bahtiyarım" dedi.[605] Ağustos ayında Ankara'ya geçerek Mustafa Kemal ile görüştü. Kendisine maarif müsteşarlığı teklif edildiyse de kabul etmedi. Maarif Vekâletine sunduğu rapor, 1939'a kadar

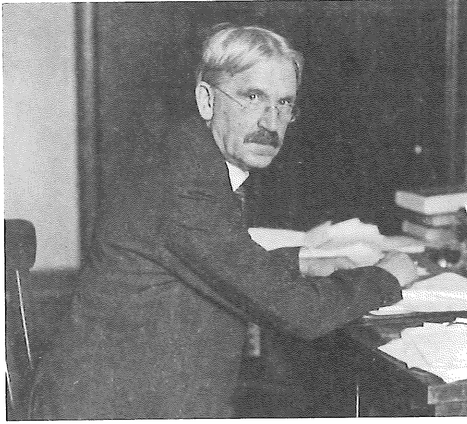

Chicago Üniversitesi Rektörü ve Yakın Doğu Yardım Cemiyeti mensubu Harry Pratt Judson, Rockefeller'ın karısı Abby Aldrich Rockefeller, Charles R. Crane ve Üniversitenin kurucusunun oğlu John D. Rockefeller (Crane'nin arkasında, siyah şapkalı), Chicago Üniversitesi'nde bir merâsimde, 1916 (University of Chicago Photographic Archive, apf3-01907)

ilân edilmedi. Raporda; malûmat ve ihtisas sahibi olmaları için gençlerin ve erkek ve kadın genç muallimlerin ecnebî memleketlere gönderilmesi; Maarif teşkilatının gayesinin Türkiye'nin medenî milletler arasında mükemmel bir uzuv olarak canlı, hür, müstakil ve lâik bir cumhuriyet halinde inkişaf etmesi olması; terbiye ile alakalı eserlerin ecnebi memleket ve mekteplerden alınması, bu eserlerin muallimler arasında revaç bulması ve onlar tarafından temin ve tâkip edilmesi tavsiye ediliyordu. Bilhassa sıhhat ve hıfzıssıhha üzerinde ehemmiyetle durulmuştu.[606] Ardından 1928 yılında Rockefeller Vakfı'nın yardımıyla Ankara'da Hıfzıssıhha Enstitüsü kuruldu. Enstitünün girişinin üstüne koyulan fresk heykel, modern Türkiye'nin ilk nü kadın rölyefiydi. Artık eski Türkiye mazide kalmış ve Yeni Türkiye'deki her mektep, 'aydınlanmış' bir maarif yolunda hızla ilerliyordu.

Crane, 12 Haziran 1929'da İstanbul Tokatlıyan Otel'de Ayasofya'nın restorasyonu meselesini görüşmek üzere arkeolog Thomas Whittemore'la,[CCCXXIII] Çekoslovakya'da çalışan oğlu

CCCXXIII Thomas Whittemore (1871-1950): Mısır ve Bizans üzerine yaptığı

Charles R. Crane'in Türk maarif sistemi hakkında rapor hazırlaması için Türkiye'ye gönderdiği John Dewey

Richard'ın da katıldığı bir toplantı[CCCXXIV] yaptı.[607] Arkeolog Whittemore, Crane'in kurduğu Güncel Dünya İşleri Enstitüsü tarafından finanse edilen ve Crane'in Rusya'da insanî yardım işlerinde kullandığı biriydi.[608] Bu yüzden 1917'deki Şubat ve Mart İhtilâlinde Whittemore, İhtilâlin merkezi Petrograd'da, yani St. Petersburg'daydı.[609] Rusya'daki işleri ile uğraşırken İstanbul, Whittemore'un sık sık ziyâret ettiği duraklardan biriydi. 1919 baharında King-Crane Komisyonu yola çıkmadan evvel Crane ile İstanbul'da buluşmuştu. 1920 Temmuz'unda tekrar İstanbul'a geldiğinde Ayasofya meselesi Whittemore'un kafasında şekillenmeye başlamıştı.

Bizans târihi ve sanatı, o zamanlar Amerikan sosyetesinde modaydı. Hem Rockefeller hem de Crane ailesi, Bizans'a hususî bir alaka duyuyordu. Bir keresinde Whittemore, John D. Rockefeller'ın karısı Abby'e Bizans sanatı ile alakalı kitapçıklar göndermiş, o da kendisine teşekkür etmişti.[610] Tokatlıyan Oteli'nde bu toplantıyı yaptıkları sırada Crane ve Whittemore, bir yandan da Moskova'daki Danilov Kilisesinin çanlarını alıp Amerika'da Harvard Üniversitesi'ne takmakla meşgullerdi.[611]

çalışmalar ile tanınan arkeolog. Harvard ve Oxford'ta okudu. Howard Carter gibi Mısır Keşif Fonu mensubuydu. Cihan Harbi'nde Kızıl Haç bayrağı altında Rusya'da vazife yaptı. Bizans Enstitüsü'nü kurarak Ayasofya ve Kariye Câmii'ni müze haline getirdi.

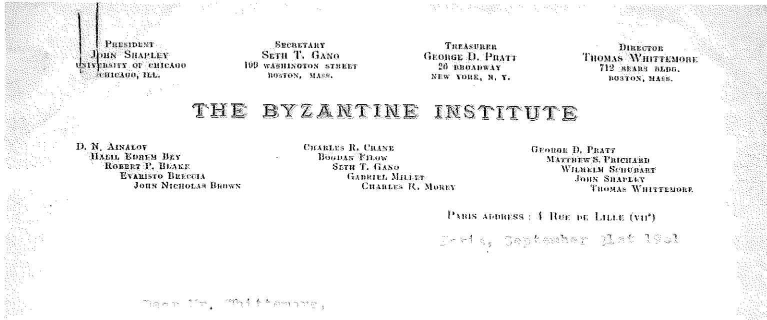
CCCXXIV Agatha Christie'nin yazdığı 'Orient Express'te Cinayet' adlı romanda öldürülen Amerikalı zengin, Charles R. Crane'den mülhemdir. Bu roman, Tokatlıyan Oteli'nde bir yemek sahnesi ile başlar.

Toplantının ardından bir sonraki sene, yani Birleşik Devletler ve Türk Hükûmetleri arasında Dostluk ve Ticâret Antlaşması'nın Amerikan Senatosu tarafından kabul edildiği 1930 yılında, Ayasofya'nın kilise olarak restorasyonunu yapmak için Bizans Enstitüsü kuruldu. Rusya'daki çalışmalarında Whittemore'u destekleyen ve Standard Oil'de Rockefeller'ın ortağı olan Charles Pratt'ın oğlu George D. Pratt da Enstitü'nün mâlî idârecisi oldu.[612] Whittemore, ressam Osman Hamdi Bey'in[CCCXXV] kardeşi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Halil Edhem Bey ile bu mevzuyu görüştü. Halil Bey de Amerikan sefiri Joseph C. Grew ile görüşerek, Mustafa Kemal ile bu meseleyi konuşmasını istedi.[613] 1931 Haziran'ında Mustafa Kemal'den restorasyon için izin alındı ve Whittemore çalışmalara başladı.[614]

Temmuz 1932'de Whittemore, Mustafa Kemal'in evlatlıklarından Amerikan Kız Koleji mezûnu Zehra Kemal ile birlikte Ankara'ya gitti ve Mustafa Kemal'e Ayasofya'daki çalışmalarını anlattı.[615] İki yıl sonra, 24 Kasım 1934'te Mustafa Kemal'in arzusu üzerine Ayasofya müzeye çevrildi ve 1 Şubat 1935'te müze olarak halka açıldı. Aynı ay içinde Mustafa Kemal

---

CCCXXV Osman Hamdi Bey (1842-1910): Vezir İbrâhim Edhem Paşa'nın oğlu. 1881'de Müze-i Hümayûn'un müdürü oldu. Ölünce yerine kardeşi Halil Edhem geçti. 1883'te Sanâyi-i Nefise Mektebi'ni kurdu. Mektebin mimârlık kısmının başına Osman Hamdi'nin Fransız dostu Alexander Vallaury getirildi. Vallaury, Tapınakçılara ait Osmanlı Bankası'nın merkez binâsını, Düyûn-u Umûmîye ve Pera Palas gibi binâları dizayn etmiş bir mimârdı. Mustafa Kemal gibi Légion d'honneur nişanı sahibiydi. Agatha Christie'nin İstanbul'da iken 'Orient Expres'te Cinayet' adlı romanının bir kısmını yazmak için kaldığı ve Pera Palas'a bağlı Ahmet Afif Paşa Yalısını da o planlamıştı. 1891'de açılan ve Osman Hamdi'nin müdürü olduğu Lahitler Müzesinin planını da Vallaury yaptı.
Osman Hamdi, 1901'de, Aubrey'in babasının da mensup olduğu Filistin Keşif Fonu için çalışan Frederick J. Bliss ile beraber Kudüs'te Müzehane olarak bilinen arkeoloji müzesini kurdu. (Beatrice St. Laurent & Himmet Taşkömür, The Imperial Museum of Antiquities in Jerusalem, 1890-1930: An alternative narrative, Bridgewater State Unv., 2013, s. 17-18) Bliss, 1920'de Amerikan Beyrut Üniversitesi'ne dönüşen Suriye Protestan Koleji'nin müdürünün oğluydu. Ağabeyi ise İstanbul Robert Koleji'nin müdürüydü. Bu müzenin koleksiyonları daha sonra arkeolog James Henry Breasted'ın teşebbüsleri ve John D. Rockefeller'ın finansmanıyla yine Kudüs'te kurulan Rockefeller Müzesi'ne aktarıldı (Beatrice St. Laurent & Himmet Taşkömür, The Imperial Museum of Antiquities in Jerusalem, 1890-1930: An alternative narrative, Bridgewater State Unv., 2013, s. 37).

PRESIDENT
JOHN SHAPLEY
UNIVERSITY OF CHICAGO
CHICAGO, ILL.

SECRETARY
SETH T. GANO
109 WASHINGTON STREET
BOSTON, MASS.

TREASURER
GEORGE D. PRATT
20 BROADWAY
NEW YORK, N. Y.

DIRECTOR
THOMAS WHITTEMORE
712 SEARS BLDG.
BOSTON, MASS.

THE BYZANTINE INSTITUTE

D. N. AINALOV
HALIL EDHEM BEY
ROBERT P. BLAKE
EVARISTO BRECCIA
JOHN NICHOLAS BROWN

CHARLES R. CRANE
BOGDAN FILOW
SETH T. GANO
GABRIEL MILLET
CHARLES R. MOREY

GEORGE D. PRATT
MATTHEW S. PRICHARD
WILHELM SCHUBART
JOHN SHAPLEY
THOMAS WHITTEMORE

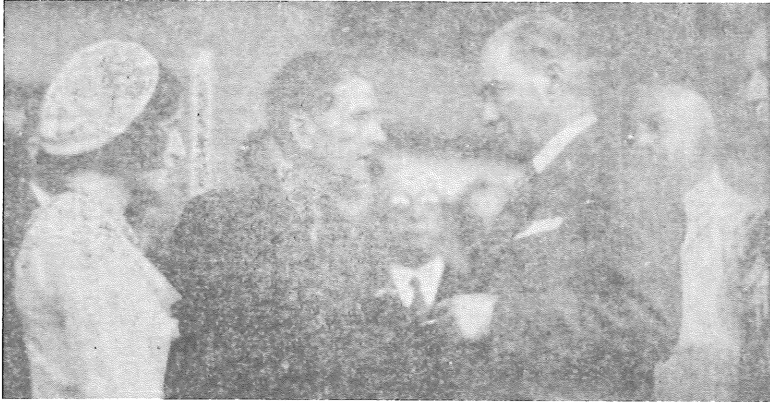
PARIS ADDRESS : 4 RUE DE LILLE (VIIe)

Paris, September [illegible]

Dear Mr. Whittemore,

Bizans Enstitüsü'ne ait antetli kağıdın üst tarafında Halil Edhem Bey ve Charles R. Crane'in isimleri de yer alıyordu.

Ayasofya'yı ziyâret etti.[616] Whittemore, Eylül 1936'da Mustafa Kemal'i ziyârete gelen İngiltere Kralı VIII. Edward'a Ayasofya'yı gezdirdi. Aubrey'in misyonunun varisi Crane, ölene kadar Bizans Enstitüsü'nün finansörlerinden oldu ve Ayasofya'nın mozaiklerinin restorasyonu için toplam 100.000 $ bağış yaptı.[617] Crane öldükten sonra da ailesi Enstitüye destek olmaya devam etti.

Ayasofya'yı restore eden Thomas Whittemore, Zehra Kemal ile birlikte Mustafa Kemal ile görüşürken, 1932

* * *

Charles R. Crane'in adamı George Antonius

Whittemore dışında, Crane'in Güncel Dünya İşleri Enstitüsü üzerinden finanse ettiği bir diğer kişi de George Antonius'tu.[618] Lübnan'da Rum bir ailenin çocuğu olarak doğan Antonius, Cambridge'de okumuş ve Mısır'da İngiliz idâresinde çalışmıştı. Cihan Harbi'nin başında İngilizler ile Şerif Hüseyin arasındaki yazışmalarda aracı olmuştu.[619] Harpten sonra Filistin'de İngiliz Mandası İdaresinde maarif kısmında çalıştı.[620] Ardından New York'taki Enstitüde işe başladı ve neredeyse Crane'in sağ kolu oldu. 1931'de, Suudi Arabistan Kralı İbn-i Suud'un danışmanı İngiliz casus John Philby,[CCCXXVI] Crane'i Arabistan'a dâvet etti.[621] O sırada Yemen'de İmâm Yahya'nın misâfiri olan Crane, yanına Antonius'u alarak Arabistan'a gitti ve İbn-i Suud, Crane vasıtasıyla Rockefeller'ın petrol şirketi Standard Oil ile anlaşma imzaladı.[622]

Büyük İskender, hocası Aristo'ya, "Hocam, fethettiğim yerlerin halkını ne yapayım? Kılıçtan mı geçireyim yoksa hapse mi atayım?" diye sorunca Aristo ona şöyle cevap vermişti; "Yavrum, eğer onları kılıçtan geçirirsen yarın bir gün çocukları senden babalarının öcünü alır. Yok, eğer hapse atarsan orada teşkilatlanıp

---

CCCXXVI Harry St. John Bridger Philby (1885-1960): Seylan'da kahve plantasyonu olan emperyalist bir İngiliz'in oğluydu. Cambridge Trinity Koleji'ni birincilikle bitirdi. Cemaleddin Afgani'yi İngiltere'ye götüren Blunt'un arkadaşıydı. Ateistti. Cihan Harbi esnasında bir çatışmada hayatını kaybeden casus William Shakespear'in yerine geçerek Vehhâbî mezhebine mensup Suud ailesini kanatları altına aldı. İngiltere, harpten sonra Lawrence'ın Şerif Hüseyin'ini bir kenara atarak Philby'nin İbn-i Suud'unu Arabistan tahtına oturttu. Philby de Ford arabalarının bayisi olarak Cidde'ye yerleşti. 1930'da 'Hacı Abdullah' adını aldı. Oğlu Kim Philby, hem İngiltere hem de Sovyetler için casusluk yapan üst seviye bir S.I.S. vazifelisiydi.

Kudüs Müftüsü Emin el-Hüseyni, Hitler ile beraber, 1941

seni indirmek için planlar yaparlar. Sen onların arasında ihtilaf çıkar ve bu meseleyi çözmede onlara hakem ol". Tapınakçılar bu yüzden her gittikleri yere fitne tohumları ekmeye gayret ediyorlardı. Adamları Crane ve Antonius da aynı maksâdla, 1930'lardan îtibâren Araplar arasında milliyetçilik ve Yahudi düşmanlığı propagandası yaptılar.[623] Tapınakçıların yol açtığı ekonomik kriz, Almanya'yı çökertti ve kendileri için çalışan Hitler'in yükselişini sağladı. Crane Ekim 1933'te Berlin'e gidip Hitler ile görüştü.[624] Daha sonra da Antonius vasıtasıyla Kudüs müftüsü Muhammed Emin el-Hüseyni ile tanıştı.

Müftü Muhammed Emin'in mensup olduğu El-Hüseyni ailesi, meşhur bir Arap ailesiydi. Aile, harp başlamadan önce, Mayıs 1914'te Kudüs'teki petrol için Standard Oil ile anlaşmıştı.[625] Yani Tapınakçıların güvendiği bir aileydi. Emin El-Hüseyni, Kudüs'teki Tapınakçılara ait Alyans mektebinde okumuştu ve Mustafa Kemal'in dostlarından Kudüs Alyans mektepleri müdürü Albert Antebi'nin talebesiydi.[626] Mısır'da Afgani ve Abduh'un talebesi Reşid Rıza'dan ders almıştı.[627] Harpte İttihâtçılar ile beraber Teşkilât-ı Mahsusa'da çalışmıştı.[628] Harpten sonra Filistin'in Siyonist müfettişi Herbert Samuel[CCCXXVII] tarafından Kudüs müftüsü tâyin edilmişti. Emin el-Hüseyni'nin vazifesi, Filistinlileri İngilizlere ve Yahudilere karşı ayaklandırmaktı.

CCCXXVII Herbert Louis Samuel (1870-1963): Yahudi bir bankerin oğlu ve Hindistan Nâzırı Edwin Montagu'nun kuzeniydi. Oxford'ta târih okudu. 1902 ve 1918 arası mebusluk yaptı. 1920-25 arası Filistin Yüksek Komiseri oldu. 1931-35'te Liberal Parti lideri oldu ve 1937'de Vikont yapıldı.

Vazifesini yerine getirdi ve El-Hüseyni'nin başını çektiği 1936-39'daki Arap İsyanını Crane finanse etti.[629] El-Hüseyni de Baron von Oppenheim, yani Birinci Cihan Harbi'nde Almanların Şark İstihbarat Bürosu'nun şefi iken Müslümanları cihada çağıran Yahudi arkeolog vasıtasıyla 1941'de Hitler ile görüştü ve Filistinli Arap gençlerden Nazi birliği kurdu.[630] Böylece Mısır ve Filistin'de günümüze kadar gelen Arap-Yahudi çatışmasının temelleri atılmış oldu. George Antonius, 1938'de yazdığı "Arap Uyanışı" adlı kitabı, 'Harun Reşid' diye hitap ettiği Crane'e atfetti.[631] Antonius, 1939'da Filistinliler adına Londra Konferansı'na katıldı. Lozan'da olduğu gibi İngiltere, masanın bir tarafında kendisi otururken karşısına yine Amerika'yı oturtmayı başarmıştı.

-31-

YEŞİL ABALI

O hakiki bir şövalyeydi, cesur ve asil, şefkatli ve nüktedan. İnsan, onun yeni zaferlerin peşinden gittiğini düşünmeli ve böyle aziz bir hatıra bırakan birinin tamamen ölü olmadığı inancıyla kendini avutmalı.

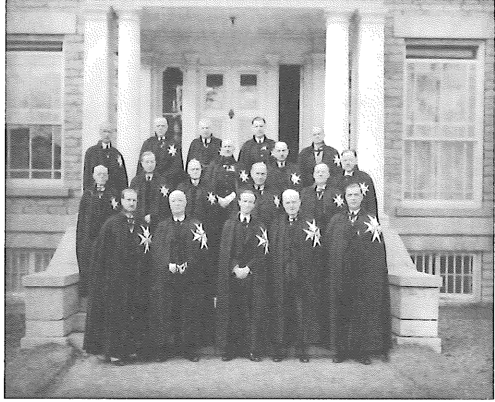
St. J. L.,[CCCXXVIII] *Aubrey Herbert, The Spectator, 6 Ekim 1923*

İstihbaratçı yazar John Buchan, Aubrey'in öldüğü hafta bir arkadaşına yazdığı mektupta onun Tapınakçı yönünden bahsediyordu; "Bu hafta Aubrey Herbert'ın ölümü hasebiyle çok üzgünüm. Şövalyelik zamanlarından kalan en zevkli ve parlak kişiydi... Bir nevi Haçlı seferlerinden kalma - şimdiye kadar gördüğüm en çılgın cesaretle kibarlığın ve nezaketin en sıradışı kombinasyonuydu. 'Yeşil Abalı'da Sandy'i ondan ilham aldım."[632]

John Buchan'ın 1916'da yazdığı 'Yeşil Abalı', Richard Hannay adlı hayalî bir İskoç casusun maceralarını anlatan beş romandan ikincisiydi. Romanda paranormal, harikulade ve mistik

CCCXXVIII Makaleyi The Spectator mecmuasına gönderen kişi, adını kısaltarak gizlemişti.

hâdiseler emperyalist bir havada işleniyordu. Roman 1915'in sonunda başlıyordu. Romanın kahramanı Hannay, Hâriciye Nezâreti'nde çalışan ve eski bir casus olan arkadaşından, Almanya'nın Türkleri kullanarak cihad ilân edeceğini ve bunun müslümanların yaşadığı Ortadoğu, Hindistan ve Kuzey Afrika'da İngilizleri zor duruma sokacağını öğreniyordu. Kendisine bu iddiaları araştırmak vazifesi veriliyordu. Bunun üzerine Hannay, Sandy Arburthnot'tan, yani Aubrey'i canlandıran karakterden kendisine yardım etmesini istiyordu. Loos Harbi'nde aldığı yaralar iyileştiği için Sandy bu teklifi kabul ediyordu. (Yazar burada okuyuculara, Aubrey'in Mons Harbi'nde vurulmasını hatırlatıyordu). Yine Hâriciye Nezâreti'ndeki arkadaşının tavsiyesi üzerine, John S. Blenkiron adlı bir Amerikalı da onlara katılıyordu. John Buchan, Blenkiron karakterini de Balkanlarda tanıştığı Amerikalı İşadamı Charles R. Crane'den ilham alarak yazmıştı.[633]

St. John Tarîkâtı kıyafetleriyle John Buchan (en önde, ortada) Kudüs'te, 1937 (Library and Archives Canada)

Üç karakter, farklı yollardan İstanbul'a gitme ve orada Angelo Kuprasso (yani romandaki Emanuele Carasso'nun) adlı bir Yunanlıya ait bir kahvehanede buluşma kararı alıyordu. Çeşitli maceralardan sonra Hannay İstanbul'a varıyor ve Kuprasso'nun mekânına gidiyordu. Oradan dönerken Rasta Bey adlı bir İttihâtçının saldırısına uğruyor, fakat deri kıyafetler giyinmiş derviş kılıklı bir takım adamlar tarafından kurtarılıyordu. Ertesi gün, yani İstanbul'da buluşmayı kararlaştırdıkları gün, Hannay, Kuprasso'nun mekânında, bir gün evvel kendisini kurtaran

dervişlerin dans gösterisini izliyor ve bu adamların isimlerinin 'Gül Rengi Saatler Dostları' olduğunu öğreniyordu. Bu garip kıyafetli adamların dansı, danstan daha çok bir ayini andırdığı ve bir sihir gösterisine benzediği için Hannay, gösterinin tesirinde kalıyordu.[CCCXXIX] Bu sırada Enver'in askerleri gelip Hannay'ı götürüyorlardı. Hannay hapse atılacağını düşünürken, Amerikalı Blenkiron'un ve dans gösterisi yapan Gül Rengi Saatler Dostları'nın liderinin bulunduğu bir odaya getiriliyordu. Burada, deli bir mollaya benzeyen lidere bakınca Hannay, onun bizim Aubrey, yani Sandy olduğunu görüyordu.

Sandy, arkadaşlarına İstanbul'a gelirken başından geçenleri anlatırken, başına geçtiği Gül-Haçlı Kardeşliğine benzer tarîkâtı şöyle anlatıyordu:

"Doğrudan İzmir'e gittim. Daha evvelki seyahatlerimde birçok iyi rota tespit ettiğim için zor değildi. Şehre [Mısırdaki] Feyyum'dan gelen Yunanlı bir tefeci olarak vardım, fakat orada güvenebileceğim dostlarım vardı ve aynı akşam bir Türk çingenesi, yani Batı Asya'daki en meşhur kardeşliğin bir mensubuydum. Uzun bir zamandır mensubuydum ve şef patronun kan kardeşiyim, bu yüzden zaten hazır olan vazifeye giriverdim. Fakat farkettim ki Gül Rengi Saatler Dostları, 1910'da bildiğim gibi değildi. Genç Türklerin ve reformun arkasında durmuştu; şimdi ise eski rejimin peşinde koşuyordu ve Sünnîlerin son umuduydu. Enver ve arkadaşlarına lazım değildi ve Almanların güzel gözlerinden hoşlanmıyordu. İslâm'ı ve eski yolları temsil ediyordu ve Muhafazakâr-Milliyetçi bir fırka olarak tarif edilebilir. Fakat vilayetlerde fevkalede güçlüydü ve Enver ve Talât ona burnunu sokmaya cesaret edemez. Tehlikeli yanı şu ki; hiçbir şey söylemedi ve görünen o ki hiçbir şey yapmadı. Sabırla zamanını bekledi ve notlar aldı.

CCCXXIX Buna benzer gösteriler, Gurdjieff'in hayatını anlatan Meetings With Remarkable Men (1979) filminde de yer almaktadır ve 2013'te Konya Uluslararası Mistik Müzik Festivali dâhilinde sahnelenmiştir.

Bunun maksâdıma ne kadar uygun bir cemaat olduğunu hayal edebilirsiniz. Onun küçük yollarını eskiden beri bilirim, tüm Sünnîliğine rağmen bir hayli sihirle uğraştı ve gücünün yarısını bu esrarengiz atmosferine borçluydu. [Gül Rengi Saatler] Dostlar, sıradan Türk'ün kalbini dışarı çıkarabilirdi.... Her yere gidebilirlerdi ve hiçbir sual sorulmazdı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en iyi istihbarat şubesi ve Enver'in hafiyelerinden çok daha iyi oldukları için sıradan insanların düşündüklerini bilirlerdi. Ve Nemçe'ye, kendi sonları için Osmanlı'nın can damarını sıkan Almanlara boyun eğmedikleri için popülerlerdi de."

Sandy, "Şimdi, bulduğum ilk şey, Genç Türklerin bunla [cihad işiyle] bir alakaları olmadığıydı. Onlar gözden düştü ve Sünnî ve hakiki Türkler değiller. Fakat Almanya'nın alakası var" dedikten sonra Almanların İslâm dünyasında cihad ilân edebilmek için 'Hürriyetin Kâbesi'[CCCXXX] ve 'Yeşil Abalı' olarak adlandırdıkları sahte bir Mehdî hazırladıklarını söylüyordu. Hannay ise bu organizasyonun başında Hilda von Einem adlı Alman bir kadının bulunduğunu anlatıyordu arkadaşlarına. Yazar Buchan bu ismi kullanarak Cihan Harbi'nde Müslümanları İngilizlere karşı cihada teşvik eden Almanların Şark İstihbarat Bürosu şefi Baron Max Oppenheim'a atıfta bulunuyordu.[634] Zaten İngiliz Buchan, bu Alman Yahudisi aileyi yakından tanıyordu, çünkü casus romanları yazmayı, "kurguda üstâdım" dediği ve aynı aileye mensup E. Phillips Oppenheim'dan[CCCXXXI] öğrenmişti.[635]

Romanın devamında kahramanlarımız asıl kimliklerini gizleyerek Hilda von Einem adlı kadınla tanışıyor ve onun gözlerinin ve güzelliğinin tesirinde kalıyorlardı. Almanlar sahte Mehdî'yi, yani Yeşil Abalı'yı Rusların kuşattığı Erzurum'da Müslümanlar üzerinde denemek istediğinden kadının teklifi

CCCXXX İttihâtçılar, Selânik'e 'Hürriyetin Kâbesi' derlerdi.
CCCXXXI Edward Phillips Oppenheim (1866-1946): Milletlerarası istihbarat ve entrika ile alakalı kitaplar başta olmak üzere yüz elliden fazla hikâye yazdı. Buchan onun için, "Yeşaya'dan sonra en iyi Yahudi yazar" derdi.

üzerine bu şehre gidiyorlardı. Hannay burada Almanların harp planlarını ve haritalarını çalıp Ruslara ulaştırıyor ve Erzurum'un düşmesini sağlıyordu. Bu arada sahte Mehdî hastalanıp öldüğü için Hilda von Einem, yeni Mehdî olarak Sandy'i seçiyordu. Romanın sonunda Hilda, Sandy'nin asıl kimliğini, yani İngiliz casusu olduğunu öğreniyor, buna rağmen yine kendisi için çalışmasını teklif ediyor, fakat Sandy İngiliz vatanseverliğini göstererek bu teklifi reddediyordu. Ardından Hilda bir Rus ateşiyle ölüyordu. Sandy ise başına takdığı yeşil bir sarıkla 'Yeşil Abalı'nın yerine geçerek Almanların komplosunu tersine çeviriyordu.

Yeşil Abalı romanını tetkik eden târih profesörü Reeva Spector Simon, şöyle diyordu; "Buchan'a göre, 'İslâm' Batı için açıkça muhtemel bir tehlike olduğundan, Almanya tarafından değilse bile kesinlikle Britanya tarafından kanalize ve kontrol edilebilirdi. Müslümanlar bir lider bekliyordu. "Kehanetin doğru olduğunu biliyordum," diye haykırır Hannay, ekip arkadaşı Sandy'i Erzurum'da görünce, "ve peygamberleri onları aldatmadı. Uzun bir zamandır beklenen vahiy geldi. Yeşil Abalı nihayet bekleyen insanlara gözüktü". Müslümanların hâkimiyet için miskin ve hazır olduğu ve cihad'ın diğerleri tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda kullanılabileceği fikri, İran İslâm Devrimi'ne kadar romanlarda işlenen bir temadır".[636] Yani Tapınakçılar kendi adamlarını Müslümanların önüne dinî lider olarak sürerek, cihad adı altında terör faaliyetleri gerçekleştirme, hatta İslâmî devletler kurma ya da yine cihad adı altında, Müslüman kadınların başlarını açarak karma mekteplere gönderme, kadınları iş hayatına çekme vs. gibi İslâmiyeti 'light'laştırma, yani bir nevi protestanlaştırma imkânına sahip olmuşlardı. Neticede Yeşil Abalı romanına göre İngilizler, "uzak halkların [Türkler gibi] teninden içeri girme kâbiliyetine sahip adamları çıkartabilen yeryüzündeki terk ırk"tı.

Yeşil Abalı dışında, İngiltere'nin Yahudi Başvekili ve Rothschild'lerin adamı Disraeli'nin 1847'de yazdığı ve İngiliz

aristokrat bir gencin hikâyesini anlatan 'Tancred: Yeni Haçlı Seferi' adlı roman da anlayana çok şeyler söyler. Bu roman, Disraeli'nin yazdığı üçlemenin son kitabıydı. Romanın kahramanı, I. Haçlı Seferinde Kudüs'e ilk giren Normandiyalı Prens Tancred'ın adını taşıyordu. Romanda Tancred, Aubrey Herbert gibi İngiliz aristokrat bir ailenin çocuğuydu. Londra'daki hayatından sıkılmıştı. Haçlı ataları gibi mukaddes topraklara gidip Hristiyanlığın köklerini araştırmak istiyordu. Çeşitli maceralardan sonra gittiği Sina Dağında kendisine bir melek görünüp ona, "Sen bütün dinleri birleştirecek peygambersin" diyordu. Ayrıca âşık olduğu Yahudi bir bankerin kızı ona, Akdeniz medeniyetinin kurulmasında Hristiyanların Yahudilere çok şeyler borçlu olduğunu filan anlatıyordu. Cizvit kolejinde okuyan ve Katolik olan Mark Sykes'a göre Aubrey de bir nevi bir Tancred'tı. Hatta Mark, Parlamentonun terasındaki Salı Kulübü'nün defterine Aubrey'i Tancred olarak gösteren bir karikatür bile çizmişti.[637]

Mark Sykes'ın Salı Kulübü'nün defterine çizdiği karikatür (Shane Leslie, Mark Sykes: His Life and Letters, 1923)

Aubrey atalarına layık bir hayat sürmüştü. Bu yüzden, çoğu arkadaşı gibi, Eton ve Balliol Koleji'nden arkadaşı Edward Cadogan da Aubrey'i anarken, onu târihin tozlu sayfalarından fırlamış bir şövalyeye benzetiyordu; "Aubrey normal bir insandan farklı bir tipti. Şövalyeliğin vücut bulmuş haliydi, sanırım bu yüzden yaşadığı zamanın ve mekânın dışında doğmuştu. Yine

de tüm dünya târihinde onun ruhunun hangi çağa ait olduğunu tespit etmek zor".[638] Dedesinin büyük emek verdiği İtalya'nın her köşesini nasıl onun dostları Mazzini ve Garibaldi'nin isimleri ve heykelleri süslüyorsa, kurulmasına büyük destek verdiği Türkiye Cumhuriyeti'nin sokak ve meydanlarını da onun dostunun ismi ve heykelleri süslüyordu. Peki, Aubrey bir Tapınak Şövalyesi olarak Batınî tarafını gösterebilmiş miydi? Tancred gibi dinleri birleştirebilmiş ya da Sandy gibi Türkiye'deki dervişlerin lideri olabilmiş miydi? Yani bir nevi Haçlı seferlerinden kalma Aubrey, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın dediği gibi birine dönüşebilmiş miydi?:

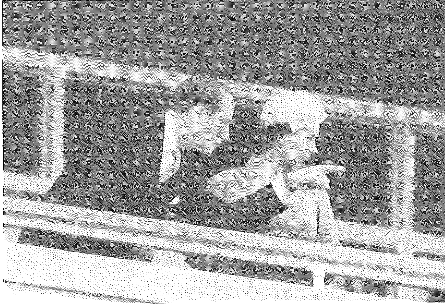
"Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
...
İçim muradıma ermiş
Abasız, postsuz bir derviş".

-32-

FİRAVUN'UN LANETİ

Sen kendin göremezsen, kimse sana gösteremez.
John G. Bennett

Aubrey, en az Mark Sykes ve Lawrence'ın ölümü kadar esrarengiz bir şekilde ve enteresan bir zamanda; Türkiye'de cumhuriyetin ilânından bir ay önce ölmüştü. Gerçi Carnarvon ailesinde böyle garip zamanlarda ölmek âdetti. Mesela Aubrey'in ağabeyi George'un torunu olan 7. Carnarvon Kontu, oğlunun vaftiz annesi olan Kraliçe Elizabeth'in yarış müdürüydü ve New York'ta 11 Eylül saldırılarının olduğu gün ölmüştü. Aubrey'in torunu ve 'Yeşil Abalı Adam: Aubrey Herbert'ın Biyografisi' kitabının yazarı Margaret FitzHerbert ise dedesi gibi 43 yaşında, bir trafik kazasında can vermişti. Belki de bu yüzden Carnarvon ailesi Aubrey ve George'un ölümüne pek üzülmemiş ve George'un kızı Leydi Evelyn'in, Aubrey öldükten sadece iki hafta sonra gerçekleşen düğününü ertelememişti. Aubrey'in karısı Mary ve George'un karısı Leydi Almina, cenazeden sonra 8 Ekim 1923'deki düğün için beraber hazırlık yapmışlardı.

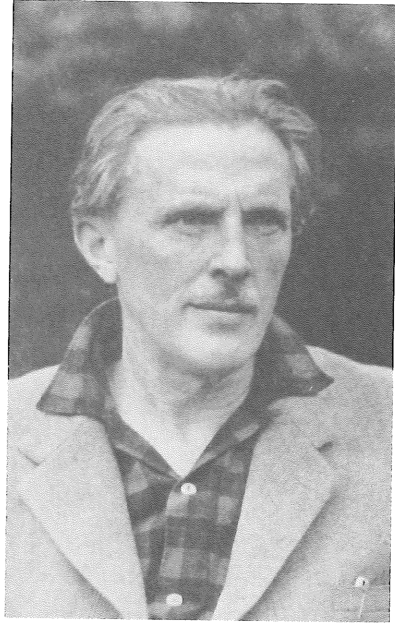

7. Carnarvon Kontu ve Kraliçe II. Elizabeth

Aileleri çok ciddiye almasa da iki kardeşin arka arkaya esrarengiz ölümünden sonra münakaşalar hiç bitmedi. İnsanlar Herbert kardeşlerin Firavun'un mezarını açarak lanete uğradıklarını ve bu yüzden öldüğünü düşünüyordu. Bu arkeolojik araştırmaya ucundan köşesinden bulaşan yirmiden fazla insanın, mezarın açılmasını tâkip eden yıllarda birer birer ölmesi, bu batıl inancı körükledi. Gazeteler hergün Tutankhamun'un laneti ve eski Mısırlıların büyü merakı ile alakalı haberler yapıyordu. Hatta bazı gazeteler, sırf insanları bu iddiaya inandırmak için, Firavun'un mezarı açılırken Aubrey'in de orada olduğunu iddia ediyordu. En küçük kardeş Mervyn'in Mayıs 1929'da Arnavutluk'tan Roma'ya gittiğinde buradaki İngiliz sefâretinde sıtmadan ölmesiyle ailenin lanete uğradığına inananların sayısı hızla arttı.

Bu ölümlerin cinayet olduğunu düşünenler de vardı. 'Londra'nın Laneti: Cinayet, Kara Büyü & Tutankhamun' kitabının yazarı Mark Beynon'a göre George, Aubrey ve Mervyn kardeşleri, Aleister Crowley öldürmüştü.[639] Yani 'Thelema' adında batınî bir din kuran sapık ve sapkın İngiliz. Yazar, buna sebep olarak, Mısır dinlerine olan alakasıyla tanınan Crowley'in, arkeolog Howard Carter'ın Firavun'un mezarını açarak Mısırlılara hürmetsizlik ettiğini düşünmesini ve ondan intikam almak istemesini gösteriyordu. Tutankhamun'un lanetiyle kıyaslandığında bu iddia biraz daha mantıklı, çünkü son girdiği ameliyattan sonra Aubrey'e bakan hemşire de ölmüştü.[640] Öte yandan mezarın açılmasında başrol oynayan Carter'ın uzun yıllar yaşaması ve 1939'da tabii bir şekilde ölmesi bu iddiayı çürütüyor.

Aubrey'in damadı Evelyn Waugh'un[CCCXXXII] ise daha farklı bir iddiası vardı. Meşhur İngiliz yazar Waugh, ilk başta Aubrey'in yeğeni ile evlenmiş ve kısa bir evlilikten sonra boşanmıştı. Ardından bir Cizvit papazı vasıtasıyla Katolik olmuştu. Bu Cizvit, Waugh'u Aubrey'in en büyük kızı Gabriel ile tanıştırmıştı. Waugh, Gabriel'in dâveti üzerine Portofino'ya gitmiş ve orada Aubrey'in en küçük kızı Laura'ya âşık olmuş ve 1937'de onunla evlenmişti. İşte bu damada göre kayınpederi Aubrey ölmemiş, intihar etmişti.[641]

Aubrey'in yeni kimliği: John G. Bennett

Aslında Genç Türklerin İngiliz dostu Aubrey Herbert, ne ölmüş, ne öldürülmüş, ne de kendini öldürmüştü. Sadece Yeşil Abalı'daki Sandy karakterine, yani bir dervişe dönüşmüştü. Şöhretten kurtulmak isteyen Lawrence gibi kimlik değiştirip hayatına John G. Bennett olarak devam etmişti. Yani, Mustafa Kemal'in İngilizlerin kontrolü altında ordu kurmayı teklif ettiği ve ona Samsun vizesini veren, İstanbul'da Meclis-i Mebûsân'ı basıp mebusların Ankara'ya gitmesini sağlayan ve 1921'deki Londra Konferansı'nda Türk Milliyetçileri ağırlayan İngiliz istihbaratçısı Yüzbaşı Bennett olarak. Önce Arnavutluk, sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Aubrey'in hayatta tutunacak bir

CCCXXXII Arthur Evelyn St. John Waugh (1903-1966): Oxford'ta okudu. Evelyn Gardener ile evliliği boşanmayla neticelendi. 1930'da Katolik oldu. 1937'de Laura Herbert ile evlendi. En meşhur eseri, Brideshead Revisited'tır. 'Bir Avuç Toz' adlı eseri, Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

hedefi kalmamış ve yeni bir ihtiras için hayatında yeni bir isimle yeni bir sayfa açmıştı. 4 Eylül'de günlüğüne son yazdığı şiirde vermek istediği ipucu işte buydu.

Genç Türklere ait çeşitli hatıra ve raporlarda anlatıldığına göre Kaptan Benet, yani Yüzbaşı Bennett, İstanbul'a Mütareke imzalandıktan sonra, 1918'de gelmişti. Elinde kırbacı olan ve parlak çizmeler giyen, zevk ve safaya, içkiye ve kadınlara düşkün genç bir istihbarat subayıydı. Vaktinin çoğunu Büyükdere'deki gazinolarda geçiriyordu. Ofisi, Beyoğlu Amerikan Konsolosluğunun bitişiğindeki Kroker Oteli'ndeydi. Otelin mahzeninde Türklere işkenceler tatbîk ediyordu. Sultan Vahideddin ile sık sık görüşüyor ve İstanbul'da kurulacak hükûmetlerin kabine teşkiline müdahale ediyordu. İttihâtçıların Malta'ya sürülmesinde başrol oynamıştı. Türkçe'yi çok iyi konuşuyordu. Bazı zamanlar, Mustafa Kemal'in Pera Palas'ta görüştüğü ve Aubrey'in mensubu bulunduğu İngiliz Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Türkiye şubesinin başında bulunan Rahip Frew ile çalışıyordu.[642] Şahsî yatırımlar da yapıyordu, Musul ve Kerkük petrolleriyle alakadar olmuş ve 1921'in başında Çanakkale'de bir Linyit madeni ocağı satın almıştı. İstanbul Londra Konferansı'nda İstanbul Heyetine rehberlik etmişti.

İstanbul'a giriş ve çıkışlar, yani pasaportlar onun kontrolündeydi. 1919'da Anadolu'ya gitmesine izin verdiği Mustafa Kemal'e, İngilizlere karşı Milliyetçi mücadeleyi başlattığı halde hüsnü zannını yitirmemişti. Aralık 1920'de Mustafa Kemal'in yakın bir akrabasının kocası Ankara'ya gitmek için kendisinden izin istediğinde Bennett bunu kabul etmişti. Bir kâğıda, "Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taallûkatından [akrabasından] olduğunuza emin olarak sizi Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle mahremane mütalâat tesisini istimzaç etmek [gizlice görüşme kurulmasını soruşturmak] için bu vesikayı verdim" yazmış, fakat vesika bir hükûmet vazifelisinin eline geçince Mustafa Kemal, mecliste akrabasının kocasını casuslukla suçlayarak kendini

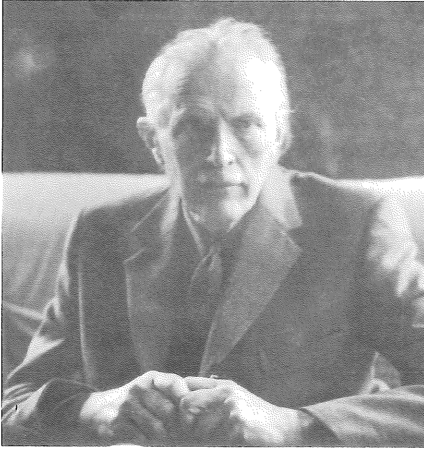
temize çıkarmaya çalışmıştı.[643]

Bennett'ın İstanbul'da istihbarat subayı iken çektirdiği iddia edilen fotoğraf

Bennett, Osmanlı Hanedanı namına Lozan'a da katılmıştı. Bennett'ın tek İstanbul hatırası, burada çalışan diğer İngiliz subaylarla beraber çektirdiği bir fotoğraftı, fakat o da montajdı. Orijinal fotoğrafta yer alan subayın üstü siyah bir kalemle boyanmış ve yerine Bennett oturtulmuştu.

Aubrey'in yeni kimliği 'John Godolphin Bennett' için doğum târihi olarak 8 Haziran 1897 seçilmişti, yani Hazret-i Muhammed'in vefat ettiği gün. Nerede doğduğu belli değildi, ta ki 1972'de Türkiye'ye tekrar geldiği zaman Özbekler Tekkesi'nde verdiği röportajda, babasının Türkiye'de Düyûn-u Umûmîye'de çalıştığını, kendisinin de Türkiye'de doğduğunu söyleyene dek.[644] Bennett, 1962'de neşredilen 'Witness' (Şahit) adlı kitapta yeni hayatını kendi kaleminden anlatmaktadır. Otobiyografisinde elbette Aubrey olduğunu söylemiyordu ama bazı kısımlarında târihleri değiştirerek eski kimliğine göndermelerde bulunuyordu. Bennett kitapta, çocukluğunu atlayarak hayatını anlatmaya 1918 yılından îtibâren başlıyordu. Aubrey Cihan Harbi'nin başında Fransa'da nasıl atıyla giderken vurulduysa, Bennett da Fransa'da motosikletiyle giderken aynı şekilde vurulmuş ve yaralanmıştı.[645] Harpten sonra İngiltere Hârbiye Nezâreti'nde 'Tilki' FitzMaurice ile görüştükten sonra oldukça hızlı bir şekilde mükemmel Türkçe öğrenmiş ve Oxford'tan burs kazanmasına rağmen 1919 başında Mütareke İstanbul'una istihbarat subayı olarak gönderilmişti.

John G. Bennett

İstanbul'da Mustafa Kemal'e Samsun vizesini verdikten sonra Bennett, İngiliz İşgal ve Karadeniz Orduları Kumandanının şahsî istihbarat subayı olarak İzmir'e gitmişti. Burada Generale tercümanlık yapmak dışında Anadolu'dan gelen istihbarat raporlarını analiz etmekle meşgul olmuştu. Ayrıca Milliyetçilerin gücünü ve dağılımını gösteren bir harita hazırlayıp Paris Sulh Konferansı'na göndermişti. İzmir'de gruptan ayrılıp Aydın'a ve Söke'ye gitmiş, burada dizanteriye yakalanıp hasta bir şekilde İzmir'e dönmüştü. Eylül 1919'da kendisine çalışması için Bakü ve İstanbul ofisleri olmak üzere iki tercih sunmuşlar, o da İstanbul'da askerî istihbaratı seçmişti. Böylece Galata'da Bankalar Caddesindeki Agopyan Hanında[CCCXXXIII] yeni ofisinde işe başlamıştı.

Bennett, 20 Mart 1920'de İstanbul'da mebusların evlerini basıp tevkif ederken Ermeni Daşnaksutyun Komitesi'nin Türk mebusları gözetlediğini, böylece kendisine yardımcı olduklarını söylüyordu. Komite hakkında şöyle diyordu; "Hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğim Daşnak, Ermenistan'ın Çarlık Rusyası'ndan istiklâlini kazanması için Rusya'da kurulmuş gizli bir cemiyetti. Savaş sırasında Türkler karşısında Müttefiklere çok yardımları dokunmuştu. Şimdi, Ermenilerin tehcir ve ölümlerinde

CCCXXXIII Bennett, 1972'deki röportajında, Milliyetçilerin iddia ettiği gibi, hiçbir zaman Kroker Oteli'nde vazife yapmadığını, ofis olarak Agopyan Han'ını kullandığını anlatmıştı (Nezih Uzel, İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı Bennett Anlatıyor: Atatürk'e Nazıl Vize Verdim, Selis, İstanbul 2008, s. 139)

rol almış herkese karşı intikamın vasıtası olmuşlardı. Berlin'deki Talât Paşa, Milano'daki Mahmut Paşa ve hatta belki de taa Türkmenistan'daki Enver Paşa suikastlarından Daşnak'ın mesul olduğuna inanılıyordu. Daşnakçılar şimdi de Jön Türk Hükûmeti ile işbirliği yapan Türkiye'deki önde gelen Ermenileri öldürmeye başlamışlardı."[646]

1904'de, Daşnaksutyun Komitesi'nin merkezi olan Tiflis'e gittikten sonra burada Azeriler ve Ermeniler arasında bir savaş çıktığına göre Aubrey'in Daşnaksutyun ile arası oldukça iyiydi. Belki de bu yüzden Bennett, bu komiteyi şu cümlelerle anlatıyordu; "Daşnak Komitesi, gelecekteki faaliyetlerinde benim hâkim olmam hususunda hemfikir olmuştu; tavsiyelerine göre P. Bey [Bennett'ın Komite'deki adamı] önüme tüm vakaları – isim vermeden – serecek ve beni adamın ölmeyi hak ettiğine iknâ edemezlerse onu bağışlayacaklardı... bana hayat ve ölüm üzerinde karar verme salâhiyeti verilmiş olması benim için çok tuhaf ve keskin bir tecrübe oldu".[647] Aubrey ile buluştuktan üç hafta sonra Daşnakçı bir Ermeni tarafından öldürülen Talât'ın ipini kimin çektiğini göstermesi bakımından mükemmel bir îzâhtı bu. Bennett ayrıca, "Hepimizin Daşnak'a borçlu olduğunu söyledim. General Townsend Kutü'l Amâre'de kuşatma altındayken arada mesaj taşıdıklarını, İngiliz tutukluların Türkiye'den kaçmalarına yardım ettiklerini biliyordum" diyordu.[648] Doğruyu söylemek gerekirse Kutü'l Amâre'de kimlerin mesaj taşıdığını Aubrey'den daha iyi bilen biri olamazdı.

Bennett, tüm Anadolu'nun istihbaratı kendisine bağlandığında sadece yirmi üç yaşında olduğunu söylüyordu:

"İngiliz Merkez Karargâhı, mesul olduğum sahayı devamlı genişletmek dışında, yaptığım şeylerle pek alakadar olmuyordu. Saha başlangıçta sadece İstanbul ve dış mahalleleriydi. Sonra, Mayıs 1920'de Anadolu'daki bütün İngiliz Kontrol Subayları'nın vazifeden alınıp tüm mesuliyetin gizli servislere

bağlanması kararlaştırıldı. Bana, kullanımıma verilen aylık paranın beş kat arttırılacağı ve salâhiyet sahamın Rus hududuna kadar tüm Anadolu olmak üzere genişletileceği söylendi. Saham daha sonra defalarca genişletildi; ta ki benim Pera'daki gariban ofisim, Dalmaçya kıyılarından İran ve Mısır sınırlarına kadar uzanan, Avrupa genişliğinde topraklardan mesul olana kadar. Bazı büyük muvaffakiyetlerim oldu; ama pek çok hata da yaptım. Çok tecrübesizdim; ama yine de, Yakın Doğu'da olup bitenler hakkında pek çok üstümden çok daha fazla hususî bilgiye sahiptim... Sadece yirmi üç yaşındaydım ve dedem yaşında adamlar gelip bana ciddi ciddi, devletin yüksek meseleleriyle alakalı sualler soruyorlardı. Her gün Türk nâzırlarla, Sultan'ın Yıldız Sarayı'ndan haremağaları ve kâhyalarla, ajanlar ve muhbirlerle görüşüyordum; siyasî dalavereler, dedikodular duyuyordum. Herkes bana Londra'da nüfuzu iyi, yüksek bir vazifeli gözüyle bakıyordu. Daha sonra öğrendiğime göre söylentiler o kadar büyümüştü ki, Tanrı bilir neden, nasıl, İngiliz Kraliyet Ailesi ile bağlantım olduğuna kadar varmıştı. Efsane kulağıma geldiğinde, ciddi ya da şaka yollu itirazlarım sadece dedikoduları artırmaya yaradı. Yaklaşık dokuz ay, 1920 Haziran'ından 1921 Mart'ına, Türk siyâsetinin tam göbeğindeydim. Her türlü gizli bilgi bana veriliyor, en yüksek seviye devlet tâyinleri için bana danışılıyordu."[649]

Alman baskısıyla İngiltere'ye karşı ilân edilen cihaddan bahsettikten sonra Bennett, Yeşil Abalı'da dervişlerin şeyhi olan Sandy'i hatırlatırcasına şöyle diyordu; "Dervişlerin nelerle meşgul olduklarını öğrenmek üzere tâlimât almıştım. Yüzyıllardır dervişlerin, yürüyerek ya da ticâret kervanlarıyla Müslüman dünyayı karış karış gezdiklerini öğrendim. Bir derviş, kılık değiştirmiş bir gizli ajan ya da bir cins dinî-siyasî cemiyetin fanatik bir misyoneri olabilirdi. Başka mühim bir unsur derviş tarîkâtlarıydı; bunlar arasında en tesirlisi olduğuna inanılan da Mevlevîlikti. ... İşte benim vazifem de Mevlevîliği tetkîk etmek, Anadolu dışında kolları olup olmadığını bulmaktı."[650]

Kitapta anlattığına göre Bennett, Aubrey'in İstanbul Konsolosluğunda yeni işe başladığı zaman kızkardeşi Margaret ile yaptıklarının aynısını yapmıştı. İlk başta bir Mevlevîhaneye gidip sema ayinini seyretmişti. Yine Aubrey gibi bir Kadir gecesi Ayasofya'ya gitmiş ve teravih namazının kılınışını izlemişti. O da câminin ruhanî havasından kurtulamamış ve yaşadığı manevî atmosferin tesirinden sıyrılmak ve dinler hakkında düşünmek için geceyarısı İstanbul'u dolaşmaya çıkmıştı. Aubrey ile Bennett'ın hikâyesindeki tek fark, Aubrey'in hikâyesindeki Kerbela gösterisi yapan Şîilerin yerini, Bennett'da Rufai dervişleri almıştı, fakat her ikisinde de göstericiler kılıçla kendilerini kesiyordu.[651]

Mütarekeyi tâkip eden günlerde İsviçre'deki liberal Türkler, Türkiye'ye yüklenmek istenen harp mesuliyetinin reddi ve Wilson prensipleri icabınca Türklerle meskûn toprakların muhafazası için 'Osmanlı İttifakı' (Ligue pour la défense des droits des Ottomans) adında bir grup kurmuşlar ve kendilerine lider olarak Prens Sabahaddin'i seçmişlerdi. Aubrey ile birlikte İsviçre'deki münferit sulh görüşmelerinde başrol oynayan Prens, grubun reisi olarak Aralık 1919'da İstanbul'a dönmüştü. Bennett, Avni Bey adında Bedirhan aşiretine mensup bir Kürd'ün dâvetinde Prens'in adamlarından biriyle tanıştığını ve Prens'in adını ilk defa ondan duyduğunu söylüyordu. Daha sonra Prens'in yakın arkadaşlarından Satvet Lütfi'nin[CCCXXXIV] vasıtasıyla Prens Sabahaddin ile Kuruçeşme'deki evinde tanışmıştı.

Evine başka bir gelişinde Prens Sabahaddin, Bennett'ı eski dostlarından Gurdjieff (Gürciyev) ile tanıştırmıştı. Kendisini

CCCXXXIV Satvet Lütfi Tozan (1889-1971): Bosna Hersek'te doğdu. İstanbul Askeri Rüştiyesi, Mercan İdadisi ve Hukuk Mektebi'nde okudu. Sultan'ın aleyhine faaliyetlerde bulunduğu için genç yaşta tevkif edildi. Prens Sabahaddin'in hususî kâtibi oldu. Meşrûtîyet'ten sonra Prens gibi o da İttihâtçılara muhalif oldu. Balkan Harbi esnasında İttihâtçı Hükûmete karşı bir ihtilâl hazırladılarsa da Mart 1913'te tevkif edildi, fakat Prens sayesinde kurtuldu. Cumhuriyetten sonra Royal Dutch-Shell'in Türkiye temsilcisi oldu. İkinci Cihan Harbi esnasında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne silah sattı.

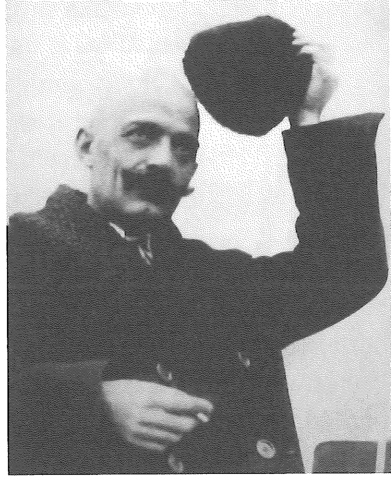
ruhanî bir lider olarak gören Gurdjieff, Rum bir baba ve Ermeni bir annenin çocuğu olarak, Rus topraklarında kalan Alexandropol'de, tahminen 1872'de doğmuştu. Kars'ta büyümüş; Türk, Ermeni, Rus ve Yezidî kültürlerini yakından tanımıştı. Daha sonra seyahate çıkarak Asya, Mısır, Hindistan, Tibet ve Roma'yı dolaşmıştı. Her gittiği yerde farklı dinlerde çeşitli tarîkâtlara giren Gurdjieff, Tibet'te Dalay Lama'nın hocası olmuştu.[CCCXXXV] 1912'de Rusya'ya dönmüş ve burada talebeler yetiştirmeye başlamıştı. Hem Çar II. Nikola'yı, hem de Çar ve ailesinin, yani Romanovların sonunu getiren büyücü Rasputin'i tanıyordu.[652] Ayrıca çocukluğundan beri tanıdığı Stalin (Josef Çugaşvili) ile beraber 1917 İhtilâline katılmış, İhtilâlden sonra Petrograd'ı terk ederek Güney Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki şehirlerde çalışmalarına devam etmişti.[653] 1919'da Tiflis'e gitmiş, buradaki siyasî karışıklıklar üzerine aynı yıl Batum üzerinden İstanbul'a gelmiş ve Pera'da Kumbaracı Caddesi'nde bir dâire kiralamıştı.[CCCXXXVI] Daha sonra Galata Kulesi'nin yakınlarındaki Abdüllatif Yemenici sokağına taşınmış ve kaldığı apartmanın yanındaki Mevlevîhanenin postnişini ile dost olmuştu. İnsanlar onu, Afgani'nin arkadaşı ve Teosofi Cemiyeti'nın kurucusu Madam Blavatsky'nin halefi olarak görüyordu.

Pera'da kurduğu 'İnsanın Ahenkli Tekâmülü Enstitüsü' adlı merkezde, Yeşil Abalı romanındaki dans eden dervişler gibi enteresan dans gösterileri yapan Gurdjieff, romanın yazarı John Buchan ile de tanışıyordu. Hatta Buchan bir romanındaki karakteri de ondan ilham almıştı.[654] Yazar Mark Beynon'un Aubrey'in katili olarak gösterdiği Crowley de Gurdjieff'in tanıdıklarındandı,

CCCXXXV Kitaplarında ve makalelerinde 'Achmed Abdullah' adını kullanan yazar Alexander Nikolaievich Romanoff (1881-1945), Gurdjieff'in Tibet'te 'Hambro Akvan Dorzhieff' adı altında Rus gizli servisi için çalıştığını söylüyordu (Ron Landau, God is My Adventure, Ivor Nicolson and Watson, Londra 1935, s. 188, 202). Romanoff, Mustafa Kemal'i de şahsen tanıyor ve Mustafa Kemal'in atalarının İspanyol Yahudisi olduğuna inanıyordu (Mustapha Kemal Pasha Declared Real Patriot, The Sunday Oregonian, Portland, 1 Ekim 1922, s. 12).

CCCXXXVI Aytunç Altındal'ın rivayetine göre, gençliğinde Melamilik tarîkâtına giren Gurdjieff, İstanbul'a 1918'de gelmiş ve bu târihten îtibâren İstanbul'daki Gül ve Haç tarîkâtının reisi olmuştu (Giovanni Scognamillo, İstanbul Gizemleri: Büyüler, Yatırlar, İnançlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s. 97-99).

1926'da ABD'de yüz yüze görüşmüşlerdi.[655]

John G. Bennett'ın hocası George Ivanovich Gurdjieff

Gurdjieff'in Pera'daki enstitüde yaptığı gösterilerden birine Bennett da gelmişti. Gurdjieff'in, bellerine renkli kuşaklar bağlamış beyaz kıyafetler içindeki talebelerinin yaptığı hareketleri ve 'Rahibenin Kabul Merâsimi' adlı dansı izlemişti. Rusya ve Rus İhtilâli hakkında yazdığı kitaplarla tanınan bir Alman yazar, bu enstitüyü şöyle anlatıyordu:

"Ruslarla kaynayan labirent gibi bir evin zemin katındaydı. Enstitünün müdürünü tanıyordum; Merkezî Asya'nın dağlık arazilerinde yıllarca süren seyahatleri esnasında, manastırları ziyâret eden ve ritüelleri, dansları ve rahiplerin ilmini öğrenen bir Kafkasyalı. Bu adam, hârikaların kaynağının Hindistan olmadığını iddia ediyordu. Batı'nın ismini nâdiren bildiği Pamir Dağlarından ve o coğrafyanın kâşiflerinin anlatmaktan yorulmadığı mucizelerinden bahsetti. Talebelerinin, bu pejmürde, siyah-beyaz karo kaplı salonda yaptıları dansları izledim; ancak bir düzine adam ve kadın vardı... Bu enstitünün ders programında, Asya mekteplerinin geleneklerinden dinî mitler, ritim, Oktav Kanunu, rakamlar ilmi ve Kabala ve sihir sanatları ile alakalı her şey hakkında dersler vardı."[656]

İnsanın Ahenkli Tekâmülü Enstitüsü uzun soluklu olmamıştı. Genç Türkler'in tacizlerinin artması üzerine Gurdjieff, 1921 yazı başında enstitüyü kapatmış, kendisi ve talebeleri,

Bennett'ın sağladığı vizeler sayesinde yurtdışına gitmişlerdi.

Bennett, otobiyografisinde yazdığına göre, Londra Konferansı'na katılmak için 4 Şubat 1921'de Londra'ya varmıştı.[657] 1918'de mektepten bir arkadaşının ablasıyla evlenen Bennett'ın 1920 Ağustos'unda bir kızı olmuştu, fakat Londra Konferansı'ndan sonra iki ay bile geçmeden sivil olarak İstanbul'a dönerken karısı ve annesiyle vedalaşmıştı ve bu sanki son veda gibiydi; "Eşim gidişimi üzüntüyle izledi. Evliliğimizin bittiğini benden daha iyi biliyordu sanki ama hiçbir şey yapamıyordu. ... Hiç var olmamış bir hayattan çıkıp gidiyordum, ancak bu kendimi perişan ve suçlu hissetmeme mâni olmuyordu."[658]

Konferanstan döndüğünde İstanbul'da eskisi gibi îtibârlı bir şekilde karşılanmıştı. İstihbarat işini bırakmasına rağmen casuslar hâlâ gelip ona rapor veriyordu. Gelenler sadece casuslar değildi, Arnavutlar da Bennett'ı unutmamıştı. Uzun boylu biri olan Bennett'a Arnavutlar memleketlerinin tahtını teklif etmişlerdi ama o, ben kral olmam, kral yaparım diyordu; "O sıralar hâlâ Emniyet Müdürü olan arkadaşım Tahsin Bey'in[CCCXXXVII] mühim bir vazife için bana gönderilen Arnavut temsilciler heyetini kabul etmemi ricâ etmesiyle absürtlüğün sınırları son raddesine ulaştı. Bana geldiler; uzun uzun Arnavutların ne kadar gururlu insanlar olduğunu anlatıp İngiltere ile bağlarını güçlendirmek istediklerini anlattılar. Arnavutluk için bir kral arıyorlarmış, tahta namzet olmaya razı olur muyum diye sordular. Arnavutların hiç olmayacak umutlar peşinde koştuklarını bildiğimden, onlara ciddiyet ve vakarla Warwick Kontu Kingmaker Neville'in[CCCXXXVIII] soyundan geldiğimi, atalarımın sunulan tahtları her zaman geri çevirdiklerini

CCCXXXVII Arnavut Tahsin (1884-?): Meşrûtîyet'ten evvel dağa çıkanlar arasında bulundu. Dayısı, Resneli Niyazi'nin yakın arkadaşı İttihâtçı Tayyar'dı. 1927'de vatandaşlıktan çıkarılan 150'likler listesine dâhil edildi.

CCCXXXVIII Richard Neville (1428-1471): Warwick Kontuydu. Güller Savaşı'nda ilk başta IV. Edward'ı, sonra da VI. Henry'yi destekleyerek kral olmalarını sağladı. Harbi, şahsî servetini artırmak için kullandı ve Kingmaker, yani 'Kral yapıcı' lakabını aldı.

söyledim. Ama kısa zamanda, üstü kapalı bir latifenin pek akıllıca olmayacağını anladım; zira benden heyetle beraber Tiran'a gelmemi, hükûmetlerinin mensuplarıyla görüşmemi ricâ ettiler. Küçültücü olmadan vaziyetimi izâh etmeye çalıştım; öte yandan görüşmeden sonra Tahsin Bey üzerlerinde iyi bir intibâ bıraktığımı söyledi, ancak Arnavutlar uzun boylu bir kral istiyorlarmış! Daha sonra Zog kral olduğunda, benim daha hoş bir kral olacağımı düşünmeden edemedim".[659]

1913'te The Morning Post gazetesine yazdığı 'Yeni Arnavutluk' adlı makalesinde Aubrey, Esad Paşa'yı Warwick'e benzettiğine göre kimliği değişse de espri anlayışı pek değişmemişti; "Arnavutluk'taki tüm isimler içinde insanların ağzında en çok dolaşanı, kısa bir zaman önce Avrupalı kötü şöhretlere karışan Esad Paşa. ... Esad'ın parmakları hassas bir siyâsî makineyi kontrol etmek için yaratılmadığından ve Esad Paşa bu hakikâtin farkında olduğundan kendini sağlama alıyor. Belli belirsiz iki taht namzetiyle Kingmaker Warwick'in rolünü oynuyor."[660]

Bennett, İstanbul'a dönünce Prens Sabahaddin ile olan buluşmalarına tekrar başlamıştı. Onunla bir görüşmesinden sonraki gün, Üsküdar Sultantepe'de bir mezarlığın yanında bulunan Özbekler Tekkesi'ne gitmişti. Bu tekkenin Yunan Harbinde Milliyetçilere çok faydası olmuştu. Muharebelerde yaralanan Milliyetçi askerler burada tedavi ediliyordu. Mütareke İstanbul'u ile Anadolu arasındaki irtibat bu tekke üzerinden sağlanıyordu. 1920'de İstanbul işgal edildiğinde Hâlide Edip, Hilâl-i Ahmer'in Genel Sekreteri olan mason kocası Doktor Adnan [Adıvar], İsmet [İnönü], Mehmed Akif [Ersoy] gibi birçok İttihâtçının yanısıra mebusların bir kısmı bu tekke vasıtasıyla Ankara'ya kaçmışlardı.[661] Bazı yazarlara göre tekkenin şeyhi Mehmed Ata Efendi, hem mason hem de Gül-Haç Şövalyesiydi.[CCCXXXIX] Belki de bu yüzden

CCCXXXIX Gazeteci Soner Yalçın, 'Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı' kitabında, Ata Efendi'nin hem mason hem de Illuminati mensubu olduğunu, araştırmacı

Bennett, tekkenin yanındaki mezarlığa bakarak insanlar neden ölümü seçer diye sormuştu kendi kendine:

"Yavaş yavaş dikkatim içime döndü; hayatımın gözümün önüne seriliverdiğini gördüm. Bana geleceğin gösterildiğinden şüphem yoktu; ama her ne kadar şüphelenmesem de, gördüğüme de inanmamıştım. Bana sanki içimden bir ses konuşuyormuş gibi geldi; ama bunun bir insan sesi mi, yoksa bir insan sesinin sessiz yankısı mı olduğundan emin değilim. Bana hazırlanmak üzere yedi yıl verilecekti ve hayatım ondan sonra başlayacaktı. Büyük bir vazife üstlenecektim, ancak altmışıma gelmeden bu vazifenin ne olduğunu bilmeyecektim. Sonra, en son sönük bir yankıyla, yetmişimden önce hakiki kaderimin ne olduğunu öğrenemeyeceğimi söyledi bana."[662]

Üsküdar'daki tekkede kendisine 'bir insan sesi' tarafından yeni vazifeler verildikten sonraki gün Bennett, Yahudi dişçi Sami Günzberg'in muayenehanesine gitmişti ki bu kısım, Aubrey Herbert'ın neden dişlerini çektirdikten sonra zehirlenip öldüğünü de göstermektedir. Günzberg, muayene için sırada bekleyen insanları görmezden gelerek önce Bennett'ı içeri almış ve onunla Sultan Abdülhamid'in Musul petrollerindeki mirası ile alakalı beraber çalışmayı teklif etmişti.[663] Ardından apsesini tedavi etmiş ve artık nasıl bir apseyse Bennett tedaviden sonra on gün acılar içinde yatmak mecburiyetinde kalmıştı.

Bennett ile beraber Osmanlı Hanedanını dolandırarak Musul petrollerindeki haklarını ellerinden alan Dişçi Sami Günzberg'in nereden geldiği ve ailesinin kim olduğu bilinmiyordu. Muhtemelen Rothschild ailesinin Rusya'daki işlerine bakan ve 1917 İhtilâlinden sonra Almanya'ya yerleşen Günzburg ailesindendi. Kendisinin Rothschild'ler ve Schiff'ler gibi Tapınakçılara yakınlığı da bu ihtimâli kuvvetlendiriyor. Hatta

---

Aytunç Altındal ise Ata Efendi'nin Gül ve Haç Şövalyesi olduğunu yazmaktadır.

kendi ifadesiyle, "Rothschild müessesesi Türkiye'deki üst seviye devlet bürokratlarına çok fazla tesir ettiği" için Günzberg, bu aileler vasıtasıyla 1934 yılında Almanya'dan kovulan Yahudileri Türkiye'ye yerleştirmeye çalışmıştı.[664] Yine onun dâveti üzerine Dünya Siyonist Teşkilatı Reisi Chaim Weizmann, Mustafa Kemal'in ölümünden iki hafta sonra Türkiye'ye ziyârete gelmiş ve devlet liderleriyle görüşmüştü.[665] Günzberg, Mustafa Kemal'in hususî dişçisiydi, fakat aralarındaki münasebet, tabib-hasta münasebetinden çok daha ileriydi. Mustafa Kemal İstanbul'a geldiği zaman mutlaka kendisini muayenehanesinde ziyâret eder ve beraber öğle yemeği yerlerdi.[666] Türkiye'nin lideri onunla en mahrem sırlarını paylaşıyordu.[667] Günzberg, Macedonia Risorta Locası'nın üstâdı Carasso'nun kuzeni ve Allatini ailesinin hukuk müşaviri Maitre Salem ile de çok yakındı. Onun sayesinde Paris, Londra, Berlin, Viyana ve Roma'daki işlerini hallediyordu.[668]

Günzberg'in muayenehanesinde tedavi olduktan sonra bir seyahate çıkan Bennett, Aubrey'in 1921'de İstanbul'a gelirken yaptığı gibi, Almanya, Yugoslavya ve Macaristan'a gitmiş ve yine Aubrey gibi Sırbistan'da tevkif edilerek karakola götürülmüştü.[669] Hikâyenin Aubrey'in yaşadıklarından tek farkı, Aubrey Türkçe, Bennett ise Rusça konuştuğu için tevkif edilmişti. Bennett, Berlin'de, Prens Sabahaddin'in İsviçre'deki münferit sulh çalışmalarını finanse eden John de Kay[CCCXL] adında Amerikalı bir işadamı ile tanışmıştı. Amerikalıdan aldığı referans mektubuyla onun Londra'daki bankacı arkadaşları ile görüşmüş ve sonra, yine Aubrey'in yaptığı gibi Orient Express ile Bulgaristan üzerinden 1921 Temmuz'unda İstanbul'a dönmüştü.[670]

Bennett her iki Lozan görüşmelerine de katılmıştı. 1922 Ekim'inde Osmanlı Hanedanı'nın vekili olarak Paris'te Standard Oil'in New Jersey müdürü ile görüşmüştü. Hanedandan

---

CCCXL John Wesley DeKay (1874-1938): Bennett gibi hakkında çok fazla bir malûmat olmayan İngiliz kökenli Amerikalı işadamı. Meksika'da gıda sektöründe işler yaptı.

aldığını iddia ettiği vekâlet sayesinde Sultan Abdülhamid'in petrol hisselerini ona satmaya çalışmış, fakat Lozan görüşmeleri neticelenmediği için anlaşma olmamıştı.[671] Daha sonra, Albay Rawlinson ile beraber Anadolu'ya gelen ve Ankara ile İngiltere Hârbiye Nezâreti arasında aracılık yapan Binbaşı James Douglas-Henry ile dost olmuş ve beraber Yunanistan'da madencilik işlerine girmişlerdi.[672] 1926 baharında Atina'dayken, 'Nikola Nikolopulos' adında bir Yunanlı, Bennett'ın yanına gelmişti. Bennett'ın kitapta anlattığına göre Nikola, Gelibolu Harbi esnasında İngiliz istihbaratçı Compton Mackenzie için çalışan bir casustu ve Harpten sonra Bennett için İstanbul'da çalışmıştı.[673] Yine Bennett'ın yazdığına göre Mackenzie, bu Yunanlı'ya 'Uçan Hollandalı' adlı efsanevi geminin kaptanının ismini, yani 'Davy Jones' adını vermişti ve Nikola Gelibolu hatıralarını anlattığı bir kitabında bu ismi kullanmıştı. Bennett, burada yine Aubrey'e gönderme yapıyordu, çünkü Mackenzie, 'Gelibolu Hatıraları' adlı kitabında 1915 Ağustos'unda Midilli'de Aubrey ile olan bir hatırasını naklederken 'Uçan Hollandalı' gemisinden bahsediyordu.[674] Bennett'ın 'Nikola' diye bahsettiği kişi de muhtemelen Aubrey'in Midilli'de görüştüğü eski İzmir itfaiye şefi Wilfred Vedova'ydı.

Aubrey, zaman zaman yeni kimliğinden bunalmış olmalıydı. Zamanla Gurdjieff'in ileri gelen talebelerinden biri olan ve onun felsefesini ve derslerini İngiltere'ye taşıyan Bennett, 1933'te Gurdjieff'in talebelerinden biriyle görüştükten sonra şöyle diyordu; "Onu unutacaktım ve hayatı, benim hakiki hayatıma yamalanmış bu 'Bennett' kimdi, neydi artık bilmeyecektim".[675] Bazan da Aubrey'in 'Ben Kendim' kitabına atıfta bulunuyordu; "Hakiki insan, 'kalıcı değişmez Ben', makinenin [insan organizmasının] efendisi ve kâide koyucusu olmalıdır. Ancak neredeyse insanların tümündeki bu iç efendi uykudadır ya da hiç yoktur. Öyleyse, her ne kadar dışarıdan insan gibi gözükseler de, çok acı ama bu insanlar, sadece hisleri vasıtasıyla gelen dürtülerle hareket eden birer robottur. Bir 'Ben'e sahip olma illüzyonu, ki bu hakikaten böyledir, şuurun tabiâtından gelir; bu ise dokunduğu her

şeye gerçeklik tadı verir. İnsanların 'Ben ya da 'Kendim' dedikleri şey, devamlı akan bir şuur akışından fazla bir şey değildir."[676]

Kitapta hâdiselerin târihlerini bilerek yanlış veren Aubrey, öte yandan yeni bir isim altında yazarken bazı hatalar da yapmıştı. Mesela kitaba göre Bennett, İttihâtçıların Mekke'ye emir yapmaya çalıştığı Şerif Ali Haydar ile yakın dosttu. Hatta Lozan Konferansı'nda onun verdiği başlığı takıp Bedevi kılığında bir maskeli baloya katılmıştı.[677] 1953'te tekrar İstanbul'a geldiğinde Şerif Ali Haydar'ın oğlu Şerif Muhiddin Targan ve eşi Safiye Ayla ile buluşmuştu. Bennett, Şair Mehmed Akif'in ve ABD Reisi Roosevelt'in oğlunun yakın arkadaşı olan Muhiddin Targan'ı küçük bir çocuk iken babasının sarayında tanıdığını söylüyordu.[678] Hâlbuki Targan, 1892 doğumluydu, Bennett ise 1897. Yani çocuk iken tanıdığını söylediği Targan, kendisinden beş yaş büyüktü.

Aubrey'in bir başka hatası da Bennett'ın çocuklarıyla alakalıydı. Bennett, talebelerinden Elizabeth Mayall adlı bir kadınla üçüncü evliliğini yapmıştı. Kadının kızlık soyadı 'Mayall' olmasına rağmen, Bennett otobiyografisinde onun adını 'Elizabeth Howard' olarak yazıyordu, yani bilerek ya da farkında olmadan Aubrey'in annesinin adını kullanıyordu. Ayrıca Bennett bu kadından olan çocuklarını sahiplenmiyor ve onlara "Elizabeth'in çocukları" diyordu. Öyle ki kitabın Bennett öldükten sonraki baskılarında Elizabeth'in çocukları kitabın sonuna bir ilave yapmak ihtiyacı hissetmiş ve 'Howard' soyadının nereden geldiğini kendilerine göre îzâh etmeye ve kendilerinin sadece Elizabeth'in değil, Bennett'ın da çocukları olduklarını anlatmaya çalışmışlardı.[679]

* * *

Peki, Aubrey neden 'John G.'[CCCXLI] adını almıştı? O zamanlar

CCCXLI 1995'te 'New Era' (Yeni Devir) adıyla ABD târihinin en büyük hayır cemiyeti dolandırıcılığı skandalına imza atan ve Hristiyan cemiyetlerinden 135 milyon dolar çalan iş adamının adı da John G. Bennett idi. Rockefeller tarafından da desteklenen Bennett aslında, Amerika'nın en zengin iş adamlarından John

henüz 'Memento' filmi çekilmediğinden okültist misyoner John G. Lake[CCCXLII] yüzünden olsa gerek. Güney Afrika'nın efsanevi misyoneri John G. Lake, Cecil Rhodes'un ve Hindistan'ın Atatürk'ü sayabileceğimiz Gandi'nin arkadaşıydı.[680] Onun Tanrı ile insanın ortak olduğunu kabul eden panteist inancı Aubrey'e, onun adını almak için ilham vermiş olabilir.

'Bennett' soyadına gelince, Lawrence, 'Shaw' soyadını, yazar George Bernard Shaw'dan almıştı, bu yüzden Aubrey de bu soyadını, Gargoyle Kulübü'nden yazar dostu Arnold Bennett[CCCXLIII] vesilesiyle tercih etmiş olabilir. Londra Soho'da bulunan Gargoyle Kulübü, casusların, yazarların ve artistlerin cirit attığı bir yerdi. Aubrey Herbert da buraya mensuptu.[681] Hatta İkinci Cihan Harbi'nde Mincemeat Operasyonunda[CCCXLIV] Almanları aldatmak

---

Templeton'ın fonlarını idâre eden biriydi.
İşadamı Templeton (1912-2008), İngiliz kökenli bir Amerikalıydı. Yale Üniversitesi'nde okurken Elihu Cemiyeti'ne girdi. Ardından Rhodes Bursu ile Oxford'ta okudu. 1972'te ruhanî araştırmaları desteklemek için Templeton Mükâfatı vermeye başladı. 1983'te Oxford'ta bir koleje adı verildi. 1987'de Kraliçe Elizabeth tarafından Şövalye yapılarak 'Sir' unvanı aldı. Aynı yıl fen adamları, filozoflar ve ilahiyatçıların kendi aralarında diyalog kurarak insânî ve dînî araştırmalar yapmaları maksâdıyla Templeton Vakfı'nı kurdu.

CCCXLII John Graham Lake (1870-1935): Kanada'da doğdu ve ABD'de büyüdü. Zion City'de muvaffak bir işadamı oldu. David Livingstone'u örnek alıp misyoner olarak Güney Afrika'ya gitti. Orada kendi kilisesini kurdu. Kiliseleri ABD'ye de yayıldı.

CCCXLIII Enoch Arnold Bennett (1867-1931): İngiliz gazeteci ve yazar. Yirmiden fazla romanı vardır. Romanlarında yorum yapmaktan kaçınarak karakterleri ve sahneleri olduğu gibi aksettirirdi.

CCCXLIV Mincemeat Operasyonu: İkinci Cihan Harbi'nde İngilizler tarafından Almanlara karşı hazırlanan bir dezenfermasyon planıydı. Müttefikler Kuzey Afrika'dan Sicilya'ya çıkarma yapacaklardı, fakat Almanların Yunanistan ve Sardinya'ya çıkarma yapılacağını düşünmesini istiyorlardı. Bu maksâdla 1943 Nisan'ında Londra'da bir morgtan bir ceset alındı. Bu ceset için sahte fotoğraflar, mektuplar, vs. ile yeni bir kimlik teşkil edildi. Cesede 'Deniz Subayı William Martin' ismi verildi ve yeni bir soyağacı ve hayat hikâyesi yazıldı. Adamın bileğine bir çanta zincirlendi. Martin bir denizaltı ile İspanya sahillerine yakın bir yerde denize bırakıldı. Ceset Alman istihbaratının eline geçti. Bileğine bağlı çantada sahte evraklar vardı. Kâğıtlarda Müttefik ordularının Yunanistan'a saldıracağı yazıyordu. Alman istihbaratı zokayı yuttu. Böylece İngiltere, İtalya'ya çıkarma yaparak Mussolini'yi indirdi. Mincemeat Operasyonu olarak bilinen bu planı yapanlar Charles Cholmondeley ve Ewen Montagu'ydu. Charles, Sassoon ve Rothschild aileleri ile kız alıp veren meşhur Cholmondeley ailesinin bir ferdiydi. Ewen ise Goldsmith ve Rothschild aileleri ile kız alıp veren Yahudi banker Montagu ailesindendi. Ewen'ın amcası Mustafa Kemal'i destekleyen Hindistan Nâzırı Edwin Samuel Montagu'ydu. 'Deniz Subayı William Martin' kimliği Gargoyle Kulübü'nde hazırlanmıştı.

için kullanılan adamın sahte kimliği burada oluşturulmuştu.[682] Bir diğer ihtimâl de Aleister Crowley'nin Mart 1923'te ölen dostu Allan Bennett.[CCCXLV] Aslında hem Arnold hem de Alan Bennett,

John G. Bennett (sağda), Venizelos ile beraber (J. G. Bennett, Witness)

Crowley'nin bir parçası olduğu ve okült, sihir, paranormal faaliyetlerin ve kabala gibi meselelerin uğraşıldığı ve masonlar tarafından kurulan Altın Şafak Hermetik Cemiyeti'nin bir mensubu olduğundan ikisi de mümkün. Bir spiritualist olan Aubrey de muhtemelen bu cemiyete mensuptu. Belki de ikisi de değildi ve Ali Fethi'nin arkadaşı ve İngiliz-Osmanlı Cemiyeti mensubu Ernest N. Bennett[CCCXLVI] ona ilham vermişti, kim bilir?

Dünya literatüründe Aubrey Herbert ile John G. Bennett'ın isminin bir araya geldiği tek yer, Cavit Orhan Tütengil'in 1972 târihli ve ''Ben Kendim' ve Ötesi' adlı makalesidir. 1963 yılında British Museum'da Doktor Rıza Nur'un 'Hayat ve Hatıratım' adlı otobiyografisini ve diğer eserlerini keşfederek Türk literatürüne

CCCXLV Charles Henry Allan Bennett (1872-1923): Küçük yaşta babasını kaybetti ve annesi tarafından koyu bir Katolik olarak yetiştirildi, fakat daha sonra Tanrı'ya olan inancını kaybetti. 1894'de Altın Şafak'a girdi. Kimyacıydı. 'Yüksek Şuur'a ulaşabilmek için Aleister Crowley ile birlikte uyuşturucu kullanarak sihir çalışmalarında bulundular. Crowley'e bildiklerini öğretti. 1900'de Asya'ya giderek Budist rahiplerinden yoga öğrendi. 1908'de İngiltere'ye dönerek Budizm'i yaymaya çalıştı.

CCCXLVI Ernest Nathaniel Bennett (1865-1947): Oxford'ta okudu. Boer Harbi'ne iştirak etti. 1911-12'de Trablusgarp ve Trakya'da Türk ordusunda savaş muhabirliği yaptı. İttihâtçıların ileri gelenleri ile tanıştı ve dost oldu. 1906'da mebus oldu. Aubrey'in başında bulunduğu İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ne mensuptu.

kazandıran Tütengil, Aubrey'in 'Ben Kendim' adlı kitabıyla arkadaşı Can Yücel'in tavsiyesi üzerine tanıştığını söylüyordu.

Tütengil makalesinde, "Târihçilerimizden hangilerinin bu kaynaktan yararlandığını bilmiyorum. Fakat, adından başlayarak, 'Ben Kendim' kitabında yer alan pek çok bölümlerin yakın târihimizin olaylarına yeni bir ışık getirdiğini sanıyorum. Aradan geçen elli yıla yakın zaman kitabın değerini azaltmamış, üstelik bugün de geniş bir okuyucu kitlesinin ilgisini çekecek bir gezi ve târih tanığını günümüze getirmiştir" dedikten sonra, "Söz İngiltere'den ve İngilizlerden açılmışken, Turhan Selçuk'un 'Abdülcanbaz' oyununun Mütareke İstanbul'u çağrışımlarından yola çıkarak 'Captain Bennett'a kadar uzanabiliriz. 1962 yılında Londra'da yayımlanan J. G. Bennett'ın 'Witness' adlı kitabını okurken bu yazarla Yüzbaşı Bennett'ın aynı kişiler olduğunun farkında değildim" diye yazmıştı.[683]

Bennett, Aubrey'in seçim bölgesi Somerset yakınlarında bulunan Sherborne House Şatosu'nda kendisine bir tekke kurmuş ve talebe yetiştiriyordu. Tütengil, 1963'te Bennett ile bu tekkede görüştüğünü, kendisine Prens Sabahattin ile alakalı, gençliğinde pozitivist olan Prens'in neden daha sonra mistisizme teveccüh ettiği gibi sualler sorduğunu, fakat cevap alamadığını yazıyordu. Tütengil'in bizzat gördüğüne göre Bennett, 'Subud' adlı bir tarîkâtın önde gelenlerindendi ve Ortadoğu'dan Cava'ya kadar uzanan Müslüman ülkelerdeki bazı kişilerle temas halindeydi. Tütengil'in Aubrey ile Bennett'ı aynı makalede zikretmesi bir tesadüf müydü, yoksa aynı kişi olduklarını mı imâ ediyordu? Tütengil, 1979 yılında fâili mechul bir cinâyete kurban gittiğinden ne yazık ki bunu kendisine sormak mümkün değil.

-33-

NEW AGE

Kardeşler farklı dinden olmadıkça kıyâmet kopmaz. Bir câmide binden fazla kişi namaz kılacak, fakat içlerinde bir tane mümin bulunmayacak.
Hadis-i Şerif - Deylemi

Mustafa Kemal, 1924'te Diyanet İşleri Reisliği'ni kurarak Türkiye'de dinî faaliyetleri kontrolü altına aldı. Bir sonraki sene, İngilizlerden destek sözü alan Kürt aşiret reisi Şeyh Said, Ankara'ya karşı bir isyân başlattı. İhtiyar şeyhin isyânı, Kürt istiklâli için değil, din davası uğrunaydı. Bu yüzden Mustafa Kemal, zamanında Yunan Ordusuna yaptığı gibi, bir müddet Şeyh Said ve adamlarının ilerlemesine müsaade etti.[684] Böylece insanlar yaklaşan tehlikenin büyüklüğünün farkına vardılar. Ardından meclisten Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarttırdı ve İstiklâl Mahkemelerini tekrar kurdurdu. İktidarı tek elde topladığı için kolayca isyânı bastırdı; Şeyh Said ve adamları Diyarbekir'de asıldı. Zavallı Şeyh arkasında inkılapların önünü açacak İstiklâl Mahkemelerini bırakarak ahirete intikâl etti. Ve bu dinî isyânın ardından şapka iktisası, kılık kıyafet değişikliği

ve tekke ve zâviyelerin kapatılması gibi Lozan'da İngiltere'ye söz verilen laik inkılaplar hızla gerçekleştirildi.

Târihî misyonlarını devam ettiren Tapınakçılar, bilhassa Gül ve Haç Şövalyeleri, Bektaşîlik, Mevlevîlik, Melâmîlik başta olmak üzere çeşitli İslâmî tarîkâtlara sızarak bu tarîkâtlara bağlı tekkeleri kendi kontrollerine almışlardı. Cumhuriyet kurulduğunda Türkiye'de Sünnî çizgiden sapmamış tekke kalmamış gibiydi. "Kanla yapılan inkılâplar daha sağlam olur; kansız inkılâp ölümsüzleştirilemez" diyen Mustafa Kemal'in tekkeleri kapatması, farkında olmadan, yumuşak bir şekilde ilerlemeye çalışan Gül ve Haç şövalyelerinin önünü kesmişti. Bu yüzden 'Yeşil Abalı' Bennett, 1953'te tekrar İstanbul'a geldiğinde Mevlevîhaneleri gezmiş ve tekkelerin boş duvarlarına bakarak eski körlüğüne esef etmişti. O, Blavatsky, Crowley, Gurdjieff ve Gül Haç Şövalyeleri ve diğer meşhur okültistler gibi dinlerin ilahî olmadığına, aslında tek bir kaynaktan geldiğine, bu yüzden tek bir dünya dini kurulması gerektiğine inanıyordu. Bunun için de dinler arası diyalog kurarak bütün dinleri birleştirmek ve aralarındaki farklılıkları kaldırmak gerekiyordu. Bu maksâdla Gurdjieff grupları ile Mevlevîler gibi sufî gruplar ve tekkeler birbirleriyle işbirliği yapmalı, bütün dinlerin kaynağının aşk ve sevgi olduğu, Hristiyan, Yahudi ve Müslüman herkesin kardeş olabileceği söylenmeli ve kadın ve erkek karışık olarak müzik ve dans ön plana çıkartılmalıydı. Bennett bunu gerçekleştirmeye ant içmişti:

"Din bana ne verebilirdi? Her yerde insanlar birbirini dışlıyor, ötekinin hakikâtini inkâr ediyor, ötekinin inancını reddediyordu. Tek bir dinin tek ve tüm hakikâte sahip olduğuna inanamazdım. İçimden atmaya çalıştığım şeylerle yaşayan insanlardan yardım dileyemezdim. Burada yine ihtimâlleri gözetmek gerekiyordu. Birkaç yüz milyon insanın hakikâte sahip olup, bunun dört katı kadar insanın bundan bihaber olması neredeyse imkânsız değil miydi? Bu iddia İslâm için olduğu kadar Hristiyanlık için de, Batı'nın olduğu kadar Doğu'nun dinleri için de

geçerli. Tüm inançların uzlaşabileceği tek bir Hakikât, tek bir İtikât bulana kadar durmayacağıma ant içtim. ... Bir huzur ve muvaffakiyet hissi hissettim. Bir rütbe-i idbâr'ım, elde edilecek bir maksâdım vardı artık. Kibir ve kendini beğenmişlikten sıyrılmış, tüm dinlerin kaynağını ve insanlığın birliğini hedefleyen bir insan olmak istiyordum."[685]

John G. Bennett'ın Sherborne Şatosu'nda yürüttüğü çalışmalardan bir sahne, 1972

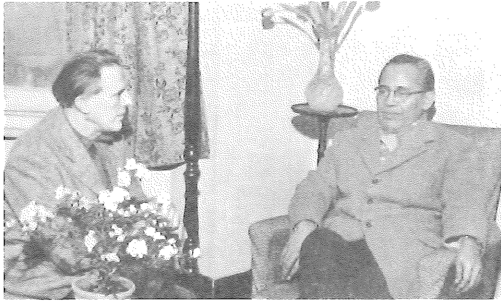
Bennett'a, Yunanistan'da gördüğü leylek sürüleri bile ilham veriyordu; "Bu büyük kuşların arkalarında bıraktığı derin sessizlikte öylece dururken, insanoğlunun geleceğine dâir bir an yakaladım. Bir gün biz de insanlığın müşterek şuurunun farkına varacaktık. Bu, milyonlarca yıl alabilirdi, ancak bir geldi mi, yaşayan tüm türlerinkilerle kıyaslanamayacak bir güç doğacaktı. Bu tasavvurda, insan ırkının ileri bir adım atıp, millet, ırk, din gibi dar bağlarının ötesine, uzak, insanlığın birliği hedefine doğru bakmaya başlayacağı zamanların çok uzak olmadığı vaadi de vardı".[686] Bennett, bu hedefe ulaşmak için Gurdjieff'in talebeleri dışında Türkiye'den Muzaffer Ozak,[CCCXLVII] Hasan Lütfi Şuşut,[CCCXLVIII] Kıbrıs'tan Şeyh Nâzım,[CCCXLIX] Nepal'den

---

CCCXLVII Muzaffer Ozak (1916-1985): Karagümrük'teki Nûreddîn Cerrâhî Tekkesinin şeyhiydi. Kitapcıydı. Talebeleriyle beraber yurtdışında zikir gösterileri yapardı.

CCCXLVIII Hasan Lütfi Şuşut (1901-1988): Melamî şeyhiydi.

CCCXLIX Mehmed Nâzım Âdil (1922-2014): Kıbrıslı Nakşî şeyhi. Dağıstanlı Şeyh Abdullah'ın talebesiydi. İngiltere Kraliçesi'nin oğlu Prens Charles'ın Müslüman ve adının 'Hüseyin' olduğunu söylerdi. Adnan Oktar'ın da hocasıdır.

John G. Bennett ve Subud tarîkâtının kurucusu Muhammed Pak Subuh

Şivapuri Baba,[CCCL] İdris Şah,[CCCLI] Endonezya'dan Pak Subuh,[CCCLII] Subuh'un Yahudilikten dönme talebesi Husein Rofé,[CCCLIII] Şam'dan Dağıstanlı Şeyh Abdullah,[CCCLIV] Ahmet Tebrizi, Emin Çiku ve İngiltere ve Amerika'da Doktor Chandra Sharma gibi kimselerle de görüşüyordu.

CCCL Govindananda Bharati (?-1963): Şivapuri Baba olarak da bilinen Hindû rahibi. Öldüğünde yüz otuz yaşını aşkın olduğu iddia edilirdi.

CCCLI Seyid İdris el-Hâşimî (1924-1996): Hindistan'da doğdu. Annesi İngilizdi. İngiltere'de büyüdü. Sihre ve tasavvufa meraklıydı. Aleister Crowley ile birlikte 'Vika' dinini kuran Gerald Gardner'ın sekreteriydi. Aubrey'in gazeteci arkadaşı Philip Graves'in şair kardeşi Robert, yakın dostlarındandı. Robert, İdris Şah'ın The Sufis (1964) adlı eserine takriz yazmıştır.

CCCLII Muhammad Subuh Sumohadiwidjojo (1901-1987): Subud tarîkâtının kurucusu. Bazı iddialara göre Amerikan Reisi Barack Hussein Obama'nın babasıdır.

CCCLIII Peter Rofé (1922-2008): İngiltere'de doğdu. University of London'da okudu. II. Cihan Harbi'nde İngiliz Hava Kuvvetlerinde istihbaratçı olarak çalıştı. 1947-49'da Fas İngiliz Konsolosluğunda tercümanlık yaptı. 1950'de geldiği Endenozya'da Muhammad Subuh ile tanıştı.

CCCLIV Abdullah Dağıstanî (1891-1973): Şeyh Nâzım'ın hocası. Dağıstan'da doğdu. Şam'da İbni Arabi'nin kabrinin bulunduğu Kasiyun Dağı eteklerinde bir eve taşındı. Vefat edince buraya gömüldü. Rusya'dan Türkiye'ye yeni geldiği zamanlarda Gurdjieff'in Şeyh Abdullah'ı ziyâret ettiğini, Şeyh Nâzım'ın damadı ve talebesi Hişam Kabbani, kitabında yazmaktadır (Shaykh Muhammad Hisham Kabbani, The Naqshbandi Sufi Way: History and Guidebook of the Saints of the Golden Chain, Kazi Pub., Chicago 1995, s. 360-361). Bu kitabın takdimini, Afgani, Abduh, Namık Kemal, Said Halim Paşa, Mevdudi ve Seyyid Kutub gibi modernist kişilere hayranlığı ile bilinen İbrâhim Kalın'ın hocası Seyyid Hüseyin Nasr yazmıştır. Tasavvuf ve metafizik sahasında yazdığı yazıları ile tanınan İranlı İslâm filozofu Seyyid Hüseyin Nasr, 1979 İran İhtilâlinde de rol almıştı ve Meryemiyye tarîkâtının kurucusu Frithjof Schuon'un (1907-1998) talebesiydi. Schuon ise bütün dinlerin aynı mistik kaynaktan geldiğine ve bu yüzden herkesin istediği dini seçebileceğine inanan René Guénon'un (1886-1951) tâkipçisiydi. Cizvitlerin yetiştirdiği Guénon'un izinden gidenlerden biri de Mussolini'nin ve İtalyan faşistlerinin fikir adamlarından Julius Evola'ydı (1898-1974). Rus lider Putin'in danışmanı ve Yeni Avrasya Hareketinin lideri Alexander Dugin (1962-) de Guénon ve Evola'nın tesirinde kalmıştır.

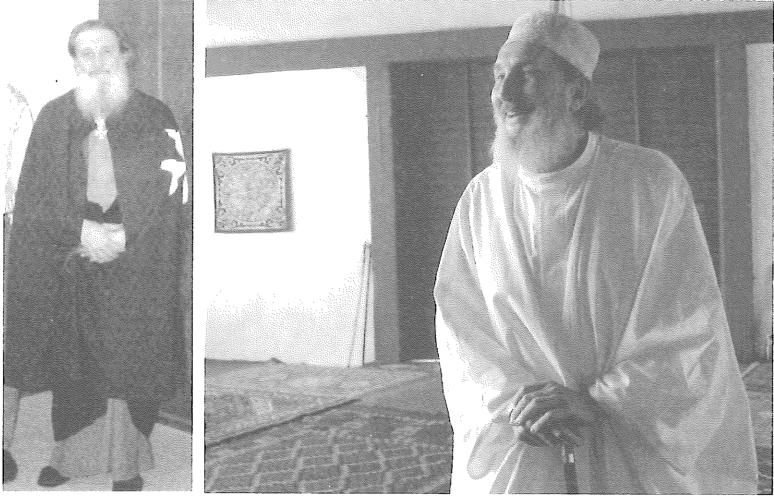
1955'de Şam'a giderek Muhyiddin Arabi'nin[CCCLV] kabrini ziyâret eden Bennett, Gül-Haçlılar gibi Vahdet-i Vücuda, yani panteizme inanıyordu; "Yüksek sesle 'Yüce Îsâ!' diye haykırdım. İsa her yerdeydi. Söğüt ağaçlarının üzerinde baharla yeşeren her bir yaprak Îsâ ile doluydu; henüz yeşermemiş olan büyük meşe ağaçları da... Tanrı her yerdeydi; her şeyi aşkıyla dolduruyordu. Biliyordum ki Îsâ, Tanrı'nın aşkıydı. Her bir ayrı parçanın çok küçük oldukları için, Tanrı'nın ancak çok küçük bir parçasını ihtiva edebileceğini gördüm... Kalemi elime aldığımda içimden bir ses şunu söyledi: 'Bu kalemin içinde Îsâ var. Onu nasıl kötüye kullanabilirsin?' Üzerime bir huzur yayıldı."[687]

Bennett, daha evvel, Hristiyanlığı tahrif eden Pavlus'un, Cizvitlerin kurucusu Loyola'nın ve Notre Dame de Sion mekteplerinin kurucusu Alphonse Ratisbonne'un yaşadıklarına benzer bir tecrübe de yaşamıştı; "Manastırda kaldığım zaman zarfında, latihan'da[CCCLVI] pek çok aydınlatıcı tecrübeler yaşadım. Bir keresinde içimden bir sesin şöyle seslendiğini duydum: "Tanrı İradesi'ne teslimiyet tüm dinlerin temelidir." Sonra Îsâ'nın Mevcudiyeti'nin şuuruna vardım ve O'nun Tanrı Aşkı'nın İfadesi olduğunu gördüm. Aklıma şu düşünce düştü: "O halde Hristiyanlık tek hakiki dindir." Aynı anda, kendimi Kur'an'ın açılış kısmını mırıldanırken buldum: "El hamdü'li-llâhi Rabbü'l-âlemîn er-Rahman er-Rahim: Hamd âlemlerin Rabb'i olan Rahman ve Rahim Allah'ındır." Sonra aynı ses şöyle dedi: "Kilisemle İslâm'ın

CCCLV Sünnî tasavvuf âlimi Muhyiddin Arabi'nin Vahdet-i Vücudu anlatan sözleri ve eserleri, Gül-Haçlıların 'Panteizm' inancına benzemesine rağmen, Muhyiddin Arabi bu sözleri tasavvuf sarhoşluğu ile söylediğinden ve asıl kasdettiği manaları farklı olduğundan İslâm âlimleri kendisine hüsn-ü kabul gösterdiler. Öte yandan Arabi'nin sözlerini olduğu gibi anlayan Tapınakçılar, onun sayesinde kendilerini izâh etme imkânı buldular. Bu yüzden ona kıymet verdiler. Oxford'ta 'The Muhyiddin Ibn Arabi' Cemiyeti kuruldu. Seyyid Hüseyn Nasr ve asistanı İbrâhim Kalın da bu Cemiyetin mensuplarındandır. (http://www.ibnarabisociety.org/society.html Erişim Târihi: 01.01.2015) Büyük bir İslâm âlimi olan Muhyiddin Arabi'nin Vahdet-i Vücudu gösteren sözleri ile aslında ne demek istediğini, Cizvitlerle mücadele eden Hindistanlı İslâm âlimi İmâm-ı Rabbani, 'Mektûbat' adlı eserinde detaylı bir şekilde anlatmaktadır (Mesela; 1. Cilt, 272. Mektup).

CCCLVI Latihan: Subud tarîkâtında bir tür ruhî egzersiz.

birleşmesi benim İradem." Şaşkınlıkla şöyle sordum: "Böyle bir vazifeyi kim başarabilir?" ve cevap geldi: "Meryem." Sonra latihan sona erdi."[688]

Cizvitçi Pallavicini ailesinden ve René Guénon'un talebesi Şeyh Abd al-Wahid Pallavicini'nin farklı iki yüzü

* * *

Bennett; Gurdjieff ve Teosofi Derneği'nin kurucusu ve Afgani'nin arkadaşı Madam Blavatsky'nin fikirleri ile beslenen ve 20. yüzyılda zirveye çıkan New Age (Yeni Çağ) hareketinin önde gelen temsilcilerindendi. New Age, Batıya mahsus Bâtınî bir hareketti. Şarkın ve Garbın ruhanî ve metafizik geleneklerini kendisinde birleştiriyordu. Hakikâti öğrenmede dinlerin yetersiz olduğuna ve hakiki ilmin ruh vasıtasıyla öğrenebileceğine inanan gnostik bir akımdı. Ruhun 'İlahi Varlık'la birleşmesine, yani Vahdet-i Vücud'a müteveccih ibadetler ön plandaydı. İçinde Budizm, Hinduizm, paganizm, Kabala ve İslâmî tasavvufa dâir elementler barındırıyordu, yani Tapınakçıların ortaya koyduğu bir Yeni Dünya diniydi. Aleister Crowley, kendini bu

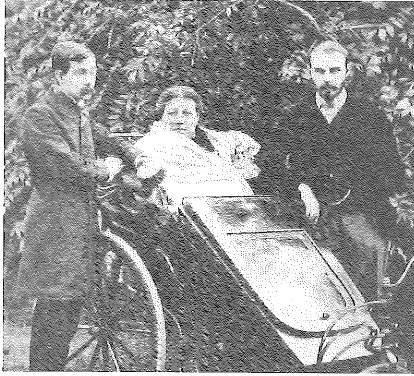
dinin peygamberi olarak görüyordu. King-Crane Komisyonu reislerinden Henry Churchill King'in hakkında bir kitap yazdığı bu dinden, Aubrey Herbert da Şubat 1909'da Times gazetesine yazdığı bir makalede bahsediyordu. Aubrey, Arnavutluk'ta şahit olduğu bir hâdiseyi makalede şöyle naklediyordu; "Mitroviça'da bir Hristiyan'ı öldüren bir Müslüman asıldı ve adam Meşrûtîyete şükrederek öldü. Bunun hârika ve çok ihtiyâç duyulan bir tesiri oldu, çünkü burada New Age tamamen yanlış anlaşılıyordu."[689]

New Age hareketinin, ya da dininin aynı isimde bir de mecmuası vardı. Mecmuanın editörü Alfred R. Orage,[CCCLVII] mensubu olduğu Fabian Cemiyeti'nden[CCCLVIII] George Bernard

CCCLVII Alfred Richard Orage (1873-1934): İngiliz entelektüel. Nietzsche'nin eserlerine meraklıydı. 1898'de G. Bernard Shaw ile tanıştı. 1907'de Shaw'ın desteğiyle aldığı New Age mecmuasının, 1908-1922 yılları arasında editörlüğünü yaptı. Yazılarında Sırp milliyetçisi Mitrinovic ile aynı müstear ismini kullanıyordu. 1922'de Gurdjieff ile tanıştı ve ileri gelen talebelerinden oldu. Yedi yıl onun adına Amerika'da dersler verdi. Amerika'daki talebeleri arasında yazar Achmed Abdullah da vardı.

CCCLVIII Fabian Cemiyeti: The Fellowship of the New Life (Yeni Hayat Kardeşliği) adlı cemiyetten ayrılan bir grup entelektüel tarafından 1884'te İngiltere'de kurulan sosyalist cemiyet. Adını, Hannibal'la doğrudan savaşmak yerine sabırla bekleyerek onu yoran ve ardından yenen Romalı General Fabius'dan almaktadır. Arması, kuzu postuna bürünmüş bir kurttu. Hedeflere ulaşmak için devrimden ziyade evrime inanıyorlardı. Pakistan'ın kurucusu M. Ali Cinnah, Lawrence'ın soyadını aldığı George Bernard Shaw, Madam Blavatsky'nin İngiliz talebesi Annie Besant, Cesur Yeni Dünya'nın yazarı ve Gurdjieff'in tesirinde kalan Aldous Huxley ve 1984'ün yazarı George Orwell de Fabian Cemiyeti'nin mensupları arasındaydı. New Age (Yeni Çağ), New Statesman (Yeni Devlet Adamı), New Britain (Yeni Britanya), New English Weekly (Haftalık Yeni İngiliz) gibi 'New' (Yeni) ile başlayan çeşitli mecmualar, bu cemiyetin mensupları tarafından çıkartılmıştır.

('Yeni' ifadesi, Batı medyası tarafından, 1908 İhtilâlinden sonra Türkiye için de kullanılmaya başlanmıştır. İttihâtçıların kontrolündeki Türkiye'yi ifade eden 'Yeni Türkiye', cumhuriyetin ilânından sonra Mustafa Kemal'in Türkiyesi için de kullanılmıştır. "Biz, siyasî inkılâbı yaptıktan sonra ikinci bir vazifenin önünde kaldık: İctimaî inkılâbı hazırlamak!" diyen, İttihâtçıların mason ideoloğu Ziya Gökalp, bu 'Yeni Türkiye'nin öncülerindendi. Gökalp, 'Yeni Hayat' diye bir gayeye inanıyordu. İttihâtçıların 'kızıl elma'sı olarak gösterdiği 'Yeni Hayat'ı, "Yeni Hayat demek; yeni ekonomi, yeni aile, yeni güzellikler, yeni felsefe, yeni ahlâk, yeni hukuk, yeni politika demektir. Biz yeni bir medeniyet hayatı kuracağız. Gerçek değerleri arayacak ve bulacağız. Yeni Hayat, bütün gençlerin anası olan Türklükten doğacaktır" diye tarif ediyordu (Ziya Gökalp, Yeni Hayat ve Yeni Kıymetler, Genç Kalemler, Selanik 1911, s. 8). Yine 1911'de kaleme aldığı 'Muhyiddin-i Arabî' başlıklı bir yazısında "İslâm hakîmlerinden bugünkü felsefeye en yakın bulunan 'Muhyiddin'dir" diyen Gökalp, 1923 yılında Yeni Türkiye gazetesinde 'Yeni Türkiye'nin Hedefleri' başlığı altında

Afgani'nin arkadaşı ve Teosofi Cemiyeti kurucusu Madam Blavatsky

Shaw'ın yardımıyla bu mecmuayı satın almıştı. Mecmuanın başına geçmeden evvel, Madam Blavastsky'nin kurduğu Teosofi Cemiyeti'ne bağlı olan Orage, 1922'de editörlükten ayrıldıktan sonra da Gurdjieff'in talebesi olmuştu. Mecmuada yazı yazanlar arasında, Ezra Pound, Arnold Bennett, Gurdjieff'in talebesi Ouspensky, Genç Bosna hareketinin lideri ve 1930'ların başında New Europe grubunu tekrar kuran Dimitrije Mitrinovic,[CCCLIX] Aubrey'in oğlunun muhtemel babası Hilaire

---

makaleler de yazmıştı.
Fabian Cemiyeti'nden Orwell, 1984 romanında dünyayı, 'Okyanusya', 'Doğuasya' ve 'Avrasya' olmak üzere üç süper devlete ayırmıştı. Günümüzde, Rusya, İran, Merkezî Asya devletleri ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir 'Avrasya' projesi, Rus lider Putin'in danışmanı Alexander Dugin tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Dugin'in, ismini, Madam Blavatsky'nin 'Şambala' olarak adlandırdığı 'Agarta'dan alan Türkiye'deki 'Ergenekon' teşkilatıyla derin bağları vardır. Dugin'in 'Avrasya' hayali, 2013'te yaşanan Gezi Parkı hâdiselerinden sonra daha da gerçekçi oldu. 'Yeni Türkiye' mecmuasının genel yayın yönetmeni Hasan Celâl Güzel, belki de bu yüzden, Yeni Türkiye Özel Sayısı'nda, Orwell'in 1984 ütopyasından bahsettikten sonra, 'Yeni Türkiye'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ı, Cesur Yeni Dünya'nın 'Batı Avrupa Dâimî Düzenleyicisi' Mustafa Mond karakterine benzetmişti (Yeni Türkiye, 56/2014, s. 70)).

CCCLIX Dimitrije Mitrinovic (1887-1953): Sırp milliyetçisi. Bosna-Hersek'te doğdu. Mostar'da okurken, Genç İtalya ve Genç Türklerin Bosna modeli olan Mlada Bosna'yı (Genç Bosna) kurarak lideri oldu. Zagreb'te felsefe, psikoloji ve mantık okudu. Cihan Harbi'ni başlatan tetiği çeken Sırp Milliyetçisi Gavrilo Princip, Mitrinovic'in kurduğu gizli bir teşkilattandı. Bu teşkilatın ilk reisi Ivo Andric, Rothschild'lerin Bakü petrollerindeki ortağı Nobel ailesinin adına verilen Nobel Edebiyat Mükafatını almıştır (Andrew Rigby, Dimitrije Mitrinovic: A Biography, William Sessions Ltd., York 2006, s. 10). Mitrinovic; New Europe (Yeni Avrupa) grubunun fikir babası Tomas Masaryk ile ve G. Bernard Shaw, Franz Oppenheimer gibi kişilerle yazışırdı. 1920-21'de Orage ile beraber, New Age mecmuasında makaleler yazdı. Gurdjieff'in talebesi Ouspensky'nin derslerine katıldı. New Europe grubunu tekrar kurdu. Yine Orage ile birlikte, 1934'te tekrar neşriyâta başlayan New Europe mecmuasının müdürlüğünü yaptı. Adını Francis Bacon'un kitabından alan 'New Atlantis' mecmuasını da bünyesine katan mecmua, New Age mecmuası ile aynı adreste hazırlanıyordu.

Belloc, İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'nin kurucusu Duse Muhammed ve Aubrey'in 1913'te İstanbul'dan dönerken beraber seyahat ettiği, Crowley'in talebesi ve Arnavut Komitesi ve İngiliz-Osmanlı Cemiyeti mensubu George Raffalovich de vardı.

Aubrey'in İngiliz-Osmanlı Cemiyeti'ndeki yakın dostlarından ve 'sadık düşman' lakabını taktığı mason Marmaduke Pickthall da İslâm'ı modernize etmeye kafayı takmıştı. Hindistan'da editörlüğünü yaptığı 'Islamic Culture' adlı mecmuada Muhammed Hamidullah[CCCLX] gibi modernist İslâmcıları yetiştiren Pickthall da New Age mecmuasının yazarlarındandı.[690] Hatta Eylül 1913-Ocak 1914 târihleri arasında İstanbul'da yaşadıklarını, 'Harp Zamanında Türkiye'ye bir Hac Ziyâreti' başlıklı yazı dizisi ile bu mecmuada anlatmıştı. Islamic Culture mecmuasında şair Mehmed Akif'i de öven[691] Pickthall, bir Gül ve Haç şövalyesi olan Şûrâ-yı Devlet azası Mehmed Abdülhalim Paşa'nın oğlu Sadrazam Said Halim Paşa ile yakın dosttu. Said Halim, modern siyasî İslâm'ın muhafazakâr bir felsefesini detaylandırmış, Pickthall da yıllar

New Age mecmuasının 1907 yılına ait bir nüshası

CCCLX Muhammad Hamidullah (1908-2002): Güney Hindistan'da doğdu ve büyüdü. Haydarabad'taki Osmaniye Üniversitesi'nde ve Almanya ve Fransa'da okudu. 1936'da Osmaniye Üniversitesi'nde hukuk hocalığı yaptı. 1946'da Haydarabad'ın Cemiyet-i Akvam temsilcisi oldu. Haydarabad'ın Hind ordusu tarafından işgali üzerine 1948'de Fransa'ya sürgüne gitti. 1996'ya kadar burada kaldı. Cenevre'deki İslâmî Merkez'in kurucularındandı. Mehmed Akif ve Marmaduke Pickthall gibi Kur'ân-ı Kerîm'i yabancı dillere tercüme etti. Afgani ve Said-i Nursi gibi hiç evlenmedi.

sonra bu fikirleri Hindistan'da verdiği derslerde talebelerine anlatmıştı.[692]

Mehmed Abdülhalim Paşa'nın bir diğer oğlu da Abbas Halim Paşa'ydı.[CCCLXI] Paşa, Mehmed Akif'i himâye eden adam olarak da biliniyordu. Çocukluğunda Sabetayist kökenli Selânikli Esad Efendi'den din dersi alan Şair Akif, koyu bir İttihâtçıydı ve Safâhât adlı eserinde hakaretler yağdırdığı Sultan Abdülhamid'ten nefret ederdi. Özbekler Tekkesi vasıtasıyla Anadolu'ya geçerek Milliyetçi Harekete katılmıştı. Gül-Haç Şövalyesi Benjamin Franklin'in Birleşik Devletler'in İstiklâl Deklarasyonunu yazması gibi, o da yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin İstiklâl Marşı'nı yazmıştı. Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh hayranıydı. Abduh'un neredeyse bütün eserlerini Türkçe'ye tercüme etmişti. Tercüme ettikleri bunlarla da mahdut değildi; Marmaduke Pickthall Mısır'da Abduh'un talebesi Reşid Rıza'nın yardımıyla Kur'an'ı İngilizceye tercüme ederken[693] o da Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme etmişti. Tam bir modernistti. Mesela Rockefeller Vakfı, Pakistan Karaçi'deki İslâm Eserleri Araştırma Merkez Enstitüsü'ne, 'İslâmiyet'in modern çağın telakkilerine göre tefsiri' yolundaki çalışmalarından dolayı 62.000 dolar bağışta bulunduğunda, bunu, Selânikli Eşref Edip ile beraber çıkarttıkları Sebilürreşad mecmuası övünerek haber yapmıştı.[694] Akif, Mısır'a gittiği zaman yine Abbas Halim Paşa'nın yanında kalmıştı. İstanbul'a dönünce de Paşa'nın Beyoğlundaki Mısır Apartmanında yaşamış ve burada ölmüştü. Bennett'ın muayene olduğu dişçi Günzberg'in muayenehanesi de bu binadaydı.

Dinler arası diyalog üzerine yaptığı çalışmaları ile tanınan Kanada Alberta Üniversitesi'nden Profesör İbrâhim M. Abu-

CCCLXI Mehmed Abbas Halim Paşa (1866-1935): Mısır prensi. Ağabeyi gibi Lozan Üniversitesi'nde okudu. 1888'de Mirmiran Paşa rütbesi aldı ve 1895'te rütbesi Rumeli Beylerbeyliğine yükseltildi. İttihâd ve Terakkî mensubuydu. 1913'te Bursa Eyalet Vâlisi, 1914 sonunda ağabeyinin kabinesinde nâfia nâzırı oldu. 1920'de ağabeyi ile beraber Malta'ya sürüldü.

Rabi'ye göre, Afgani'nin haleflerinden Said-i Nursi'nin 'Eski Said'ten 'Yeni Said'e geçişi de New Age'e adaptasyondu.[695] Risalelerinde Said Halim Paşa'yı müdâfaa eden Said-i Nursi, 1908'de, "Osmanlı Devleti, Avrupa'ya gebe; bir gün bir Avrupa devleti doğuracak. Ve Avrupa, İslâm'a gebe; bir gün bir İslâm devleti doğuracak" diyerek yıllar öncesinden bu dönüşümün haberini veriyordu.[696] Abu-Rabi'nin bu iddiası enteresan, çünkü Said-i Nursi gençliğinde Cemaleddin Afgani ile tanışmış, İttihâd ve Terakkî'de aktif bir rol oynamış, hatta arkadaşı Mehmed Akif'in de mensubu olduğu Teşkilât-ı Mahsusa'ya katılmıştı.[697] Şubat 1921'de Ankara'ya destek olmak için Selânikli Eşref Edip ve Mehmed Akif'le birlikte Sivas'ta, İmâm Yahya'nın adamları gibi Şîilerin de katıldığı bir İslâm Kongresi tertip etmişlerdi. Hatta bir iddiaya göre,[CCCLXII] Said-i Nursi'nin, Kıyamete yakın Deccal ve taraftarlarının, "Hazret-i İsâ Aleyhisselâmın din-i hakikîsini İslâmiyetin hakikâtiyle birleştirmeye çalışan hamiyetkâr ve fedakâr bir İsevî cemaati namı altında ve 'Müslüman İsevîleri' ünvanına lâyık bir cemiyet"[698] tarafından öldürüleceği gibi enteresan ve modern fikirleri ihtiva eden risaleleri, Türkiye'de yasaklandığı zaman Amerika'da bir petrol firması tarafından, yani Rockefeller'ın Standard Oil'i tarafından bastırılıp Türkiye'ye gönderilmişti. Nursi'nin hareketli bir siyâsî hayatı bırakıp böyle dinî risaleler yazan ya da yazdırılan Yeni Said kişiliğine geçişi, Aubrey'in aktif istihbaratçılığı bırakıp Bennett adıyla sufizme teveccüh etmesine benziyordu.

Dine merak salan İttihâtçılar bunlarla da sınırlı değildi. Aubrey'in ve Gurdjieff'in dostu Prens Sabahattin'in adamlarından ve Milliyetçilerin Paris temsilcisi Nihad Reşad da Mevlevî Şeyhi Küçük Hüseyin Efendi'nin[CCCLXIII] talebesiydi. Nihad Reşad'ın

---

CCCLXII İstihbaratçı gazeteci Tuncay Güney'in iddiasıdır (Hoca MİT'e sızamadı, Takvim Gazetesi, 30.03.2014, http://www.takvim.com.tr/guncel/2014/03/30/hoca-mite-sizamadi, Erişim Târihi: 27.03.2015).

CCCLXIII Küçük Hüseyin Efendi (1828-1930): Bâlâ Mektebi ve Koca Mustafa Paşa Mahalle Mektebi Kalfalığında, Reji hizmetinde, Gülhane Askeri Anbarı ile Esvab Eminliğinde bulundu. Yahudi işadamı Üzeyir Garih'in babasıyla dosttu. Üzeyir

Paris'ten dostu ve 'Belger' soyadını kendisine bulan Dr. Adnan [Adıvar], yani Hâlide Edib'in kocası da yurtdışında iken felsefe ve dine merak salmış ve 'Târih Boyunca İlim ve Din' gibi kitaplar yazmıştı. Gurdjieff'in İstanbul'daki talebelerinden biri de Doktor Rıza Nur'du.[699] Cumhuriyet'ten sonra Mustafa Kemal'in şiddetli muhaliflerinden olan Doktor Rıza Nur'un yurtdışında 'Türkiye'nin Yeni Baştan İhyası ve Fırka Programı' adında bir beyanname ile bir parti kurması ve bu partinin, hilâfetin yeniden tesisi, tarîkâtlerin bu hilâfete merbut olması ve zikir için bir mahal tahsis edilip haftada bir defa ayin icra edilmesi gibi hedefleri bulunması bu iddiayı destekliyordu. Üstelik bu parti, katı laik ve Türkçü bir fırkaydı.[700] Anlaşılan Rıza Nur da cumhuriyetten sonra New Age'e ayak uyduranlardandı. Mustafa Kemal'in yaptığı dinî inkılapların ve dine karşı aldığı sert tedbirlerin tutmayacağını, bu şiddet karşısında Müslümanların sığınacak bir liman arayacağını düşünen gizli bir el, eski pozitivist İttihâtçıları mistik birer dervişe dönüştürerek dinde reformu tamamlamak istemişti.

Bolşevik Rusya'da olduğu gibi Tapınakçılar, zaman zaman dine karşı sert müdahalelerde bulunuyorlar, ama icap ettiğinde de okşayarak dini yumuşatmasını biliyorlardı. O zamanlar Türkiye'de Tapınakçıların bu siyâsetini anlayanların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu. Bunlardan biri de Sultan Vahideddin'in sevdiği din adamlarından ve Medresetü'l-mütehassisîn'de tasavvuf dersleri veren Nakşî Şeyhi Abdülhakim Arvasi'ydi.[CCCLXIV] Afgani, Abduh, Reşid Rıza ve tâkipçilerinin asıl maksâdlarını anlayan Arvasi, bu siyâseti, biraz da Aubrey - İttihâtçı münâsebetini hatırlatan bir şekilde şöyle anlatıyordu:

Garih, Küçük Hüseyin Efendi'nin mezarı başında öldürüldü. Rauf Orbay'ın hocası Ömer Fevzi Mardin ve Mareşal Fevzi Çakmak da talebeleri arasındaydı.

CCCLXIV Abdülhakim Arvasi (1865-1943): Sünnî din ve fen âlimi. Seyyiddi. Rusların işgali üzerine 1914'te Van'dan ayrıldı ve 1919'da İstanbul'a geldi. Sultan Vahideddin tarafından Süleymaniye Medresesi'ne müderris tâyin edildi. Osmanlı Sultanlarını sever; ister pozitivist kanattan olsun ister İslâmcı kanattan, tüm İttihâtçıların aynı maksâda hizmet ettiğini bildiği için İttihâtçıların hiçbirinden hoşlanmazdı. 1943'te İzmir'e sürgün edildi. Ankara'da vefat etti. Kabri Bağlum'dadır.

"İslâmın büyük düşmanı İngilizlerdir. İslâmiyyeti bir ağaca benzetirsek, başka kâfirler fırsat bulunca, bu ağacı dibinden keser. Müslimânlar da bunlara düşmân olur. Fakat bu ağaç birgün filiz verebilir. İngiliz böyle değildir. Bu ağaca hizmet eder. Besler. Müslimânlar da onu sever. Fakat gece, kimse anlamadan köküne zehir sıkar. Ağaç öyle kurur ki, bir dahâ süremez. "Vah vah çok üzüldüm" diyerek müslimânları aldatır. İngilizin, islâma böyle zehir salması demek, para, mevki ve kadın gibi nefsânî arzûlar karşılığında satın aldığı yerli münâfıkların, soysuzların elleriyle, islâm âlimlerini, islâm bilgilerini ortadan kaldırmasıdır."[701]

Tapınakçıların neredeyse tüm İslâmî tarîkâtlara sızdığını fark eden Abdülhakim Arvasi, bir başka mektubunda da talebelerini şöyle ikâz ediyordu:

"Son zemânlarda, tekkeler câhillerin eline düştü. Dinden, îmândan haberi olmıyanlara şeyh denildi. Din düşmanları da, bu şeyhlerin sözlerini, oyunlarını ele alarak, "Dîne hurâfeler karışmışdır, İslâm dîni bozulmuşdur" dedi. Hâlbuki tarîkatçıların sözlerini, işlerini, din sanmak, bunları tasavvuf büyükleri ile karışdırmak, çok yanlışdır. Dini bilmemek, anlamamaktır. Dinde söz sâhibi olmak için, Ehl-i sünnet âlimlerini tanımak, o büyüklerin kitâblarını okuyup, iyi anlayabilmek ve bildiğini yapmak lâzımdır. Böyle bir âlim bulunmazsa, din düşmanları, meydânı boş bulup, din adamı şekline girer. Vaazları ile, kitâbları ile, gençlerin îmânını çalmağa uğraşarak, milleti, memleketi felâkete götürür."[702]

SON SÖZ YERİNE

Avrupa'nın bunca asırdır Müslümanlığın sembolü olarak gördüğü Osmanlı Türklerinin bir gün bu dinden çıkmaları, târihin enteresan bir intikâmı olacaktır. Yine de bu, çocuklarımızın veya torunlarımızın yaşayarak görebilecekleri bir intikâmdır.
Wilfrid Scawen Blunt, İslâm'ın Geleceği, 1882

Victoria devrinin liberal düşünürlerinden John Stuart Mill'e göre İngiltere'nin hedeflerinden biri, "sanâyinin verimli tatbîkâtını aksatan adetlerin ya da batıl inançların yıkılması" idi.[703] Târih profesörü Niall Ferguson, İngilizlerde "Avrupa dışındaki dünyanın kültürel dönüşümünün ayrılmaz şekilde ekonomik dönüşümle bağlantılı olduğu görüşü"nün hâkim olduğunu söylüyordu. Sömürgelerini "Hristiyanlığa döndürme yönündeki evanjelik arzuya ve kapitalizme döndürme yönündeki liberal arzuya dayalı bu ikiz akımlar, Britanya İmparatorluğu'nun her yanında iç içe" geçmişti.[704]

İngiltere'yi kendilerine üs seçen ve George Orwell'in 'Parti', Cizvitlerin 'Şirket' olarak adlandırdığı Tapınakçılar, yani Global Sermaye için emperyalizm bir inanç, hatta bir dindi. Askerî

ve ekonomik sahalarla mahdut olmayan, İlahî dinleri ve kültürü de ele alan bir din. Belli ailelerin isimleri öne çıksa da her nesilde doğru namzetleri bulup bu inançlarını onlara aktarıyor, bu sayede uzun vadeli plan ve projelerin hayata geçmesini sağlıyorlardı. Bir inancın en büyük düşmanının da şahıslar veya devletler değil, başka inançlar ve dinler olduğunu biliyorlardı. Bir inancı yok etmeye kalktığınızda daha da güçlenerek geri geldiğini de. Bu yüzden düşmanlarını yok etmiyor, değiştiriyor ve kendilerinden biri gibi yapıyorlardı. Yani, düşman olarak gördükleri İslâmiyet'in modernize edilmesine ve gelenekçi Sünnî İslâm'ın tasfiyesine çok ehemmiyet veriyorlardı. Neticede İslâmiyet, sanâyinin verimli tatbîkâtını aksatmayacak şekilde reforme edilir ve Müslüman Türkler kendi adetlerini kabullenirse, Tapınakçılar için bu din tehlike olmaktan çıkar ve daha fazla ve daha rahat para kazanabilirlerdi.

Afgani'nin İngiliz dostu Wilfrid Scawen Blunt'ın 1882'de, yani Sultan Abdülhamid henüz tahtta iken İngiltere kamuoyuna hitâben yazdığı 'İslâm'ın Geleceği' adlı kitap, Tapınakçıların bu maksâdını güzel bir şekilde hülâsa ediyordu. Blunt, Tapınakçıların son yüzyıldaki en büyük rakibi Sultan Abdülhamid'i elinden geldiğince objektif bir şekilde şöyle anlatıyordu:

"Ne yazık ki Abdülhamid ne şehvet düşkünü ne de budala birisiydi. İçgüdüleriyle hayran olunacak bir şekilde kendisi ve ailesi için emniyet ipini yakalamış; aşırı gerici sınıfın başına geçerek akıbet saatini bir müddet ertelemişti.

Abdülhamid'in şahsiyetine ve dinî fikirlerine dâir sağlıklı bir bilgi edinebilmek oldukça zor, ancak inanıyorum ki dinî fikir adına aşırı Hanefî görüşleri kabullendiğini iddia etmek pek de yanlış olmaz. Gençliğinde şehzade olarak ciddi bir adamdı. Öğrenmeye, bilhassa coğrafya ve târihe düşkündü, bir âlim olmasa da dini hakkında belli bir bilgiye sahipti. Dolayısıyla, kendi

ruhanî pozisyonuyla alakalı düşüncelerinde samimi olduğunu farz edebiliriz...

Hususî hayatında, söylendiğinde göre, ibadetlerini nizamî olarak yapmaktadır... Her dervişlerin hem evliyanın hem de mukaddes kişilerin hürriyetçi hâmisidir [koruyucusudur]. Bunlar türlü zahmetlerle arayıp bulduğu ve alnının akıyla teslim aldığı şeylerdi. İdarî işlerinde, kendisi de bizzat faili olsa da, Şeriate kesin bir itaat içerisindeydi ve şüpheli mevzularda dâimâ müftüye veya Şeyhülİslâm'a danışmaktaydı. Şer'i kanunları sorguladıklarında Avrupalı taleplere karşı metanetli durmakta en ufak bir tereddüt göstermedi.

Bütün bu sebepler neticesinde çok rahat anlaşılacaktır ki Abdülhamid sadece Türk ulemânın desteğini kazanmakla kalmadı, fakat aynı zamanda kendi hâkimiyeti dışındaki fikrî sınıfın da anlayışını elde etti...

İngiltere'den korkmuyor ve küfür reformlarına karşı gözüpek bir cephe oluşturuyordu. Avrupa'nın gözü önünde Avrupa himâyesindeki birisini, Midhat'ı, tevkif etme ve öldürtmeye çalışma cesaretini gösteriyordu. Son olarak, Fransızları Tunus meselesinde elinde oynatmış ve yüzyıllardır iddialarına muhalefet eden bir nüfus olan Kuzey Afrika Müslümanları arasında daha fazla sempati kazanmıştı. Yirmi yıl evvel bir Osmanlı Sultanı için herhangi bir Arap'ın yüreğinde sadâkât hissi uyandırmak imkânsız bir şeydi. Tunus o zamanlar Saraydan müstakil olmakla övünüyordu ve kıyı şehirlerindeki Hanefî idârecilerse Türkler için savaşmak fikrinin izini sürüyorlardı. Şimdiyse bizzat Mâlikîler yani Kervan'ın püritenleri, Abdülhamîd'in tesiri altına giriyorlar. Yine Mısır'da bir kıpırdanma başlattığını, Hintli Müslümanların câmilerde onun için dua ettiklerini görüyoruz. Gerici grup her yerde hazırda beklemekte, Avrupa'ya karşı koymuş ve belki bir gün gerektiğinde onlara Cihad'da reislik yapacak bu uysal Ermeni[CCCLXV] Halîfe'de bir lider keşfetmekteydi."[705]

CCCLXV Blunt, Sultan Abdülhamid'in annesinin Ermeni kanı taşıdığı iddialarına atıfta bulunuyor.

Blunt, Sultan Abdülhamid tahtta olduğu müddetçe İslâmiyet'te reform yapılamayacağını ve Tapınakçıların, Müslümanları bir arada tutan halîfelikten kurtulamayacaklarını biliyordu; "Biliyorlardı ki ismi ister Abdülaziz olsun ister Abdülhamid, bir Osmanlı Halîfesi olduğu müddetçe ahlâkî ilerleme [dinde reform] olmayacak, ictihad yeniden açılmayacak, modern küfür ile baş edebilecek bir inanç reformu vuku bulmayacaktır... Hayatın iniş çıkışları içinde bir gün Boğaz'da mukadder olacak [Sultan Abdülhamid'in] ölümünü, hürriyetçi sınıf gerici sınıftan daha bir sabırla beklemektedir. Gün gelip de Abdülhamid tahttan indiğinde veya öldüğünde Osmanlı Hilâfetine karşı bir harekete karar verilecektir."[706]

"Ulemânın da tasdik ettiği bunun gibi bir dolu şey neticesinde geçen sene neredeyse cihanşümul bir kanâate vardım: Abdülhamid'in alnında Osmanlı ailesinin son halîfesi olmak yazılı"[707] diyen Blunt, Genç Türklerin, Sultan Abdülhamid'in en büyük düşmanı olduğunu, gücü ellerine aldıklarında saltanat ile hilâfeti ayıracaklarını yazıyordu. Böylece Midhat Paşa ve arkadaşlarının arzuladığı reformlar kolaylaşacaktı.[708]

İslâmiyet'teki sapkın mezhepleri anlatmaya Şîilik ile başlayan Blunt, Şîi bir ailenin çocuğu olan Afgani sayesinde yakından tanıdığı bu mezhep hakkında şöyle diyordu:

"Yalnızca siyasî hizipçilik olarak başlayan Şîilik mezhebi bugün Sünnî yoldan iyice uzaklaşan bir sapkınlık haline gelmiştir... Bir keresinde de bir başka İranlı beyefendi bana "Siz Hristiyanlar, İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğundan dem vurup bunun garipliğini düşünüyorsunuz. Hâlbuki bu bizce çok sıradan bir şey. İnanın bana, bizim her köyümüzde bir sürü 'Tanrı'nın oğlu' var" demişti.

Bu yüzden, Şîilikte bütün aşırı uçlar bir araya gelir. Hiçbir

Cemaleddin Afgani'nin İngiliz dostu Wilfrid Scawen Blunt

Müslüman, Farslılar kadar Avrupa'nın süfli ateizmine kolay adapte olamaz ve iki İmâmın mucize temsiline şahitlik etmiş Farslılar kadar hiç kimse bu aşırılığı kabul etmeye böylesine hevesle kendini adamamıştır."[709]

Diğer sapkın yolları da tek tek anlatan Blunt, Vehhabîler hakkında oldukça detaylı bir malûmat veriyordu. Blunt'a göre, İngilizlerin desteklediği Vehhabîliğin ilk başta çok sayıda tâkipçisi vardı, fakat modern düşüncenin inkişâfı için hiçbir çaba sarf etmemeleri ve mezar taşları, minare vs. gibi ufak tefek şeyler üzerinde çok lüzumsuz bir katılık sergilemeleri yüzünden siyasî olarak başarısız olmuşlardı.[710] Yine de Vehhabîliğin İslâm dünyasında reform için bir arzu uyandırdığını ifade eden Blunt, "ortaya çıkacak yeni bir Abdülvehhab, ancak sapkın olarak değil, Ortodoks [Sünnî] bünyenin içinden çıkacak biri, Loyola yahut Borromeo'nun[CCCLXVI] fonksiyonunu başarıyla görebilir" diyordu.[711] Yani Cizvitlerin kurucusu Loyola nasıl Katolikliği yaydığını iddia edip el altından bu mezhebi çökertmeye çalıştıysa, Sünnîlerin arasından çıkacak ve Vehhabîliğin kurucusu Abdülvehhab gibi katı olmayan bir reformcunun da aynı vazifeyi göreceğini iddia ediyordu. Afgani de dâhil, Tapınakçıların kullandığı İslâmcı liderlerin ekserisinde kendini Mehdî olarak görme rahatsızlığı vardı. Bu yüzden Blunt, İslâmiyet'teki Mehdî inancını anlattıktan sonra, "bir heveskârın ortaya çıkıp kendisini Mehdî ilân etmesi

CCCLXVI Charles Borromeo (1538-1584): Katolik kilisesinde mühim reformlar yapan kardinal. Babası meşhur Borromeo, annesi Medici ailesindendi.

ve bir reform hareketine bizzat öncülük yapması gayet muhtemel görünüyor" yazıyordu.[712]

Blunt, Sultan Alparslan'ın tabiriyle, "Biz Türkler, temiz Müslümanlarız. Bid'at nedir bilmeyiz. Onun için Allah bizi aziz kıldı!" diyerek dinde reforma karşı bir duruş sergiyelen Türkleri ve mensup oldukları Hanefî mezhebini aşağılıyor ve Afgani'yi kendilerine örnek alarak kendi fikirlerine göre dini yeniden yorumlayan Mısırlıları övüyordu:

"[Türklerin] Düşünme alışkanlıkları yoktu ve İslâm'la kucaklaşınca da ona dâir ileri bir görüş [reform] ortaya atma ihtiyacı hissetmediler... Barbar asaletini mektepleri işgal eden münazaralarda riske atmak cesaretini göstermediler ve kafasızlıklarını dogmatik inancın surları ardına gizlediler. Kendileri kanun geliştirmede aciz kalınca da ellerine yazılı ne tutuşturulmuşsa kör gibi ona sarıldılar. Ebû Hanîfe'nin fıkhı onlara mükemmel bir şey gibi göründü ve onu tüm hukukî muhakemelerinin destek yeri yaptılar".[713] Ve ilave ediyordu; "Bu yüzden Kâhire'de İstanbul'un tesirinin kısmen kaldırılmakta olduğunu, Arap ulemânın bizim o yüce Avrupa düşüncesini kendince özümsediğini ve bizim ahlâkımızın daha iyi sıfatlarını kaygısızca kendilerininkinin içine yerleştirdiğini görüyoruz. Mısır'ın cihanşümûl dinî hoşgörü için meşrû bir vasıta arayışı veya öncü insanların aile hayatlarını bir baskıyla değil, sadece kendi düşünceleriyle yeniden tanzim etmeleri ve hatta bazı hallerde tek eşliliği kabullenmeleri Türklerin hayal edebileceği bir şeref değil."[714]

Blunt reformlar karşısındaki en büyük mânilerden birinin Şeriat; yani farz, vacip, sünnet, haram vs. gibi İslâm âlimlerinin Kur'an, Sünnet, kıyas ve icmâ yoluyla evlilik, alışveriş, cezalar vs. gibi hayatın her sahasına dâir koymuş oldukları fıkıh kâideleri olduğunu anlatıyordu:

"Arap düşüncesi bir kez daha İslâm üzerinde hâkim olursa, onun gidişatı kanunun daha geniş ve daha hür yorumlanması yolunda olacak. O zaman da Hristiyan âlemi ile hatta belki Hristiyanlıkla hakiki bir mutabakatın yolu açılmış olacaktır. Bugünkü haliyle reformun karşısına dikilen büyük zorluk şu: Şeriat yahut kanunun yazılı şekli, Ortodoks (Sünnî) İslâm içinde halen şüphe edilemez olarak görülüyor".[715] Şeriati ortadan kaldırmanın yolunun da İmâm-ı Âzâm, İmâm-ı Gâzâli, İmâm-ı Rabbanî vs. gibi İslâm âlimlerine olan itimâdın ve hürmetin yıkılmasından ve avamın âlimler yerine doğrudan Kur'an'a müracaat etmesinden geçtiğini söylüyordu: "Kölelik bir şekilde yasaklanmalı ve Kur'an'ın evliliğe, cariyeliğe ve boşanmaya verdiği icâzetler daha katı bir yoruma tâbi tutulmalıdır. Elbette bütün bu değişiklikler hadislerden yola çıkılarak yapılacak aklî muhakemelerle tespit edilmeli ve Kur'an'ın yorumunu genişletme veya daraltma yoluna gidilmeli, kimsenin 'Ezher ulemâsı bu mevzuda ne fetva vermişti?' diye aranmasına lüzum kalmamalıdır."[716]

Osmanlı İmparatorluğu, İslâm'ın bedeni; İslâmiyet de Osmanlı'nın ruhuydu. Türkler, çoğu Türk bile olmayan Genç Türklere bedenlerini teslim ettiler, 'Yeni Dünya'nın ve 'Yeni Avrasya'nın bir parçası olan 'Yeni Türkiye'de, çoğu Müslüman bile olmayan Genç İmâmlara ve Sûfîlere de ruhlarını teslim edecekler mi; bir sonraki ihtilâl, Makedonya dağlarında değil de kendi kalplerinde ve zihinlerinde meydana geldiğinde, padişahlarından yüz çevirdikleri gibi âlimlerinden de vazgeçecekler mi, zaman gösterecek. Kitabımızı Aubrey'in amcası Auberon'un yakın dostu Blunt'ın 'İslâm'ın Geleceği' kitabındaki son sözleri ile bitirelim; "Esas nokta şu ki, İngiltere, Asya'daki iyi şeyleri yok etmeyi değil, geliştirmeyi kabullendiğine dâir itimâdı telkin etmelidir. Ne İslâm'ı yok edebilir ne de onunla olan bağını koparabilir. Bu yüzden, Tanrı aşkına, bırakın İslâm'ı ele alsın ve fazilet [modernizm/reform/bidat] yolunda iyice yüreklendirsin. Çünkü tek kıymetli ve tek akıllıca yol bu. Hatta diyebilirim ki tüm Haçlı seferleri çağından daha kıymetli ve daha akıllıca bir yoldur."[717]

İNDEKS

KAYNAKLAR

(Endnotes)

1 The Museum of Foreign Literature and Science, Sayı: 13, Temmuz-Aralık, E. Littell & G. & C. Carvill, Philadelphia 1828, s. 7

2 The Museum of Foreign Literature and Science, Sayı: 13, Temmuz-Aralık, E. Littell & G. & C. Carvill, Philadelphia 1828, s. 7-8

3 Nader El-Bizri, Epistles of the Brethren of Purity: the Ikhwān al-Şafā' and their Rasā'il: An Introduction, Oxford University Press & the Institute of Ismaili Studies, Oxford 2008, s. 13

4 National Library of Australia, South Australian Register, 28 Aralık 1844, s. 4

5 Frank Sanello, The Knights Templars: God's Warriors, the Devil's bankers, Taylor Trade Pub., Maryland 2003, s. 142

6 Stewart Rose, Ignatius Loyola and the early Jesuits, Longmans, Green, and Co., Londra 1870, s. 87-88

7 Antonio T. De Nicolas, Powers of Imagining: Ignatius de Loyola, State Unv. of New York Press, New York 1986, s. 18

8 Stewart Rose, Ignatius Loyola and the early Jesuits, Longmans, Green, and Co., Londra 1870, s. 93

9 Wendy Donier, Merriam-Webster's Encyclopedia of World Religions, Merriam-Webster, ABD 1999, s. 668

10 Robert A. Maryks, The Jesuit Order as a Synagogue of Jews: Jesuits of Jewish ancestry and purity of blood laws in the early Society of Jesus, Koninklijke Brill NV, Leiden 2010, s. 50

11 Charles W. Moore, The FreeMasons' Monthly Magazine, Sayı XXIII, Boston 1864, s. 81

12 J. N. Hillgarth, The mirror of Spain, 1500-1700: The formation of a myth, University of Michigan, Michigan 2000, s. 236

13 Carol Kidwell, Pietro Bembo: Lover, Linguist, Cardinal, McGill-Queen's University Press, Kanada 2004, s. 417

14 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. xvii

15 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 64-69

16 Agustin Udias, Jesuit Constribution to Science, Springer, İsviçre 2015, s. 2

17 Agustin Udias, Jesuit Constribution to Science, Springer, İsviçre 2015, s. 3

18 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 11

19 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 12

20 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 14

21 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 540

22 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 553-555

23 Hector Menteith Robertson, Aspects of the Rise of Economic Individualism, Kelley & Millman, Inc., New York 1959, s. 108

24 Agustin Udias, Jesuit Constribution to Science, Springer, İsviçre 2015, s. 124

25 Dana Leibsohn & Jeanette Favrot Peterson, Seeing Across Cultures in the Early Modern World, Ashgate, Surrey 2012, s. 83

26 John W. O'Malley & Gauvin Alexander Bailey & Steven J. Harris & T. Frank Kennedy, The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540-1773, University of Toronto Press, Toronto 1999, s. 385

27 John W. O'Malley & Gauvin Alexander Bailey & Steven J. Harris & T. Frank Kennedy, The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540-1773, University of Toronto Press, Toronto 1999, s. 395

28 Marguerite Eyer Wilbur, The East India Company, Stanford Unv. Press, Kaliforniya 1945, s. 7

29 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 224

30 Charles Whitlock Moore, The FreeMasons' Monthly Magazine, Tuttle&Dennett, Boston 1845, s. 237-238

31 Thomas Penn, Winter King: Henry VIII and the dawn of Tudor England, Simon & Schuster, New York 2011, s. 198

32 Raven A. Nuckols, Had the Queen Lived, AuthorHouse, Indianapolis 2011, s. 178

33 John Nichols, The Gentleman's Magazine, Sayı: 100, 2. Kısım, J. B. Nichols and Son, Londra 1830, s. 300

34 Massimo Leone, Saints and Signs: A Semiotic reading of conversion in early modern Catholicism, De Gruyter, Berlin 2010, s. 146-147, 163 Ayrıca Bkz. Katherine A. McIver, Women, Art, and Architecture in Northern Italy, 1520-1580, Ashgate, Hants 2006, s. 41-43

35 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 22

36 Dauril Alden, The Making of an Enterprise: The Society of Jesus in Portugal, Its Empire, and Beyond, 1540-1750, Stanford University Press, Kaliforniya 1996, s. 23

37 Michael P. Riccards, Faith and Leadership: the Papacy and the Roman Catholic Church, Lexington Books, Plymouth 2012, s. 228-229

38 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 84

39 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 8-9

40 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 173

41 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 313

42 Thomas Smith Webb, The FreeMason's Monitor: Or, Illustrations of Masonry: in Two Parts, Cushing and Appleton, Salem 1818, s. 285

43 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 98

44 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 108

45 Walter Isaacson, Benjamin Franklin: An American Life, Simon&Schuster, New York 2003, s. 106

46 Dominique Godbout, Benjamin Franklin, Le Grand "illuminé", La Sarre 2001, s. 28

47 Michael P. Riccards, Faith and Leadership: the Papacy and the Roman Catholic Church, Lexington Books, Plymouth 2012, s. 229 Ayrıca Bkz. Margaret C. Jacob, Living the Enlightment: FreeMasonry and Politics in Eighteenth-Century Europe, Oxford Unv. Press, New York 1991, s. 156

48 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 266

49 John G. Gagliardo, Germany Under the Old Regime, 1600-1790, Routledge, New York 2013, s. 373

50 Una Birch & James Wasserman, Secret Societies: Illuminati, FreeMasons, and the French Revolution, Ibis Press, Florida 2007, s. 84

51 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 268

52 Gérard Galtier, Maçonnerie égyptienne, Rose-Croix et Néo-Chevalerie: les fils de Cagliostro, Rocher, Monaco 1994, s. 26

53 Una Birch & James Wasserman, Secret Societies: Illuminati, FreeMasons, and the French Revolution, Ibis Press, Florida 2007, s. 89
54 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi,

Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 282-283

55 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 285

56 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 296

57 Joseph B. Glass & Ruth Kark, Sephardi Entrepreneurs in Jerusalem: The Valero Family 1800-1948, Gefen Pub. House, Kudüs 2007, s. 106-107

58 David L. Larsen, The company of the creative: A Christian reader's guide to great literature and Its themes, Kregel Pub., Michigan 1999, s. 169

59 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 126

60 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 89

61 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 137

62 Sol Scharfstein, Chronicle of Jewish history: From the Patriarchs to the 21st Century, KTAV Pub. House, Hong Kong 1997, s. 200

63 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 298-300

64 Niall Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 74

65 Niall Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 77

66 Niall Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 77

67 Niall Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 76

68 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 339, 342

69 Niall Ferguson, Paranın Yükselişi: Dünyanın Finansal Tarihi, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2009, s. 82

70 Gyeorgos C. Hatonn, First Steps, Phoenix Source Pub., Las Vegas 1995, s. 15

71 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 234-235

72 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 358

73 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 271

74 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 234

75 Walter Laqueur, Harvest of a Decade: Disraelia and Other Essays, Transaction Pub., New Jersey 2012, s. 5-6

76 Walter Laqueur, Harvest of a Decade: Disraelia and Other Essays, Transaction Pub., New Jersey 2012, s. 7-8

77 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 8

78 Christopher Jon Bjerknes, Albert Einstein: The Incorrigible Plagiarist, XTX Inc., ABD 2006, s. 366

79 Ronald Florence, Blood Libel: The Damascus Affair of 1840, The Unv. of Wisconsin Press, Wisconsin 2004, s. 201

80 Ronald Florence, Blood Libel: The Damascus Affair of 1840, The Unv. of Wisconsin Press, Wisconsin 2004, s. 202

81 Ronald Florence, Blood Libel: The Damascus Affair of 1840, The Unv. of Wisconsin Press, Wisconsin 2004, s. 204

82 Walter Laqueur, Harvest of a Decade: Disraelia and Other Essays, Transaction Pub., New Jersey 2012, s. 10-11

83 Walter Laqueur, Harvest of a Decade: Disraelia and Other Essays, Transaction Pub., New Jersey 2012, s. 11-13

84 Walter Laqueur, Harvest of a Decade: Disraelia and Other Essays, Transaction Pub., New Jersey 2012, s. 14-15

85 Great Britain and Palestine 1915-1936, The Royal Institute of International Affairs, Londra 1937, s. 10

86 Leonard Stein, Zionism, Benn, Londra 1925, s. 61

87 Judit Targarona Borras, Angel Saenz-Badillos, Judaism from the Renaissance to Modern Times, Jewish studies at the turn of the 20th century, Toledo 1999, C: 2, s. 253 - 254

88 Judit Targarona Borras, Angel Saenz-Badillos, Judaism from the Renaissance to Modern Times, Jewish studies at the turn of the 20th century, Toledo 1999, C: 2, s. 256

89 Niall Ferguson, The House of Rothschild: The World's Banker, 1849-1999, Penguin Books, New York 2000, s. 296

90 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 226-227

91 Charles MacFarlane, Kismet: or, the doom of Turkey, Bosworth, Londra 1853, s. 319

92 Orlando Figes, Kırım: Son Haçlı Seferi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2012, s. 169

93 Niall Ferguson, The House of Rothschild: The World's Banker, 1849-1999, Penguin Books, New York 2000, s. 72-73

94 Niall Ferguson, The House of Rothschild: The World's Banker, 1849-1999, Penguin Books, New York 2000, s. 296

95 Restoration of Israel, Otago Witness, Sayı 93, 26 Şubat 1853, s. 4

96 Grassroots Hearings on Economic Problems: Hearings, Ninety-first Congress, First Session, Newark, N.J., 10 Kasım 1969; Los Angeles, Calif., 1 ve 2 Aralık 1969; Atlanta, Ga., 8 Aralık 1969, U.S. Government Office 1970, s. 649

97 Jean Bouvier, Rothschild: histoire d'un capitalisme familial, Editions Complexe, Brüksel 1992, s. 324

98 William H. Wynne, State Insolvency and Foreign Bondholders: Selected Case Histories of Governmental Foreign Bond Defaults and Debt Readjustments, Cilt: II, Beard Books, Washington 2000, s. 411

99 Rothschild as a King, New Zealand Tablet, Cilt III, Sayı 155, 21 Nisan 1876, s. 8

100 N. J. Mandel, Turks, Arabs and Jewish Immigration into Palestine: 1882-

1914, St. Antony's College, Oxford, 1965, s. 52-53

101 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 190

102 Esther Benbassa & Aron Rodrigue, Sephardi Jewry: A History of the Judeo-Spanish Community, 14th-20th Centuries, Unv. of California Press, California 2000, s. 75

103 Hüseyin Şimşek, Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, Aralık 2013, s. 82

104 Hüseyin Şimşek, Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, Aralık 2013, s. 80

105 Avigdor Levy, The Jews of the Ottoman Empire, the Darwin Press, New Jersey 1994, s. 478

106 Cornelia Wilhelm, The Independent Orders of B'nai B'rith and True Sisters: Pioneers of a New Jewish Identity, 1843-1914, Wayne State Unv. Press, Michigan 2011, s. 172

107 William Lockhart, The Conversion of M. Marie-Alphonse Ratisbonne: Original Narrative of Baron Theodore de Bussieres, Burns and Lambert, Londra 1855, s.54

108 Ahmed Safi Bey, Sefinetü's-Safi, Latinize eden: Sinan Çuluk, http://sinanculuk.blogspot.com.tr/2013/03/robert-kolejin-temel-atma-toreninin.html Erişim Tarihi: 09.02.2015

109 Jane S. Gerber, The Jews of Spain: A history of the Sephardic Experience, Simon & Schuster, New York 1992, s. 219-220

110 Edgar Morin, Vidal and His Family: From Salonica to Paris, Sussex

Academic Press, Oregon 2009, s. 14

111 Olga Borovaya, Modern Ladino Culture: Press, Belles Lettres, and Theater in the Late Ottoman Empire, Indiana Unv. Press, Indiana 2012, s. 77

112 Hüseyin Şimşek, Bir İmparatorluk Refleksi Olarak, 19. Yüzyılda Eğitsel Etkileşim ve Sonuçları, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 3, Aralık 2013, s. 80

113 Peter French, John Dee: The World of an Elizabethan Magus, Routledge, Londra 2002, s. 32

114 Kristin Rygg, Masqued Mysteries Unmasked: Early Modern Music Theater and Its Pythagorean Subtext, Interplay No. 1, Pendragon Press, New York 2000, s. 180-182

115 Peter French, John Dee: The World of an Elizabethan Magus, Routledge, Londra 2002, s. 128-129

116 Peter Dawkins, The Shakespeare Enigma, Polair Publishing, Londra 2004, s. 318, 339 Ayrıca Bkz. Constance Mary Pott, Francis Bacon and His Secret Society, Severus, Hamburg 2011, s. 42

117 Margaret P. Hannay, Mary Sidney, Lady Worth, Ashgate, Surrey 2010, s. 193

118 Chamber's Journal of Popular Literature: Science and Arts, W. & R. Chambers, Edinburgh 1869, s. 264

119 J. F. Brennan, The American FreeMason: A Monthly Masonic Magazine, New York 1858, Cilt: II, s. 206

120 Michael J. Jarvis, In the Eye of All Trade: Bermuda, Bermudians, and the Maritime Atlantic World, 1680-1783, The Unv. of North Carolina Press, North Carolina 2010, s. 20

121 Sylvanus Urban, The Gentleman's Magazine: and Historical Chronicle,

Temmuz-Aralık 1814, İkinci Kısım, Nichols, Son and Bentley, Londra 1814, s. 215

122 Robert Vaughan, The Protectorate of Oliver Cromwell and The State of Europe during The Early Part of the Reign of Louis XIV., Cilt: 1, Henry Colburn, Londra 1838, s. xi

123 Jessica L. Harland-Jacobs, Builders of Empire, FreeMasonry and British Imperialism, 1717-1927, The Unv. of N. Carolina Press, ABD 2007, s. 4

124 Peter Gordon, The Political Diaries of the Fourth Earl of Carnarvon, 1857-1890, Colonial Secretary and Lord Lieutenant of Ireland, Cilt: 35, University of Cambridge, Cambridge 2009, s. 18

125 Jessica L. Harland-Jacobs, Builders of Empire, FreeMasonry and British Imperialism, 1717-1927, The Unv. of N. Carolina Press, ABD 2007, s. 270-271

126 Peter Gordon, The Political Diaries of the Fourth Earl of Carnarvon, 1857-1890, Colonial Secretary and Lord Lieutenant of Ireland, Cilt: 35, University of Cambridge, Cambridge 2009, s. 27

127 Jessica L. Harland-Jacobs, Builders of Empire, FreeMasonry and British Imperialism, 1717-1927, The Unv. of N. Carolina Press, ABD 2007, s. 271

128 Jessica L. Harland-Jacobs, Builders of Empire, FreeMasonry and British Imperialism, 1717-1927, The Unv. of N. Carolina Press, ABD 2007, s. 254-255
129 Jessica L. Harland-Jacobs, Builders of Empire, FreeMasonry and British Imperialism, 1717-1927, The Unv. of N. Carolina Press, ABD 2007, s. 271

130 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 14

131 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 24

132 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 24

133 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 219

134 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 222

135 Carroll Quigley, the Anglo-American establishment, Books in Focus, New York 1981, s. 33

136 Carroll Quigley, the Anglo-American establishment, Books in Focus, New York 1981, s. 34

137 Carroll Quigley, the Anglo-American establishment, Books in Focus, New York 1981, s. 34

138 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 26

139 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 267-268

140 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 32-33
141 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 34

142 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 36

143 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 36

144 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 44

145 B. J. C. McKercher, Esme Howard, A diplomatic biography, Cambridge Unv. Press, New York 1989, s. 55-70

146 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 20

147 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 45

148 Stanford J. Shaw & Ezel Kural Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Cilt: 2, Cambridge Unv. Press, Cambridge 2002, s. 265 Ayrıca Bkz. M. Şükrü Hanioğlu, Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908, Oxford Unv. Press, 2001, s. 59-62

149 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 9

150 Le Correspondant, Paris 1914, Sayı: 256, s. 788

151 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 23

152 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 30

153 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 95

154 Piers Dixon, Double Diplomat: The Life of Sir Pierson Dixon, Hutchinson, Londra 1968, s. 42-44

155 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim:

Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 43

156 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 52

157 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 202

158 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 203

159 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 53

160 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 44

161 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 38

162 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 52

163 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 53

164 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 58

165 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 58-59

166 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 63

167 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 65

168 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 65-66

169 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 79

170 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 62

171 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 86

172 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 63

173 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 64

174 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 96
175 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 65

176 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 66

177 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 116

178Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 117

179 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 71

180 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 77

181 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 9-10

182 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 22

183 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 79-80

184 Joseph Brewda, How the British Crown created the Balkan powderkeg, Executive Intelligence Review, 24 Mart 1995, Cilt: 22, Sayı: 13, s. 60-61

185 Hasan Babacan, Mehmed Talat Paşa: 1874-1921, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2005, s. 14

186 Aubrey Herbert, Ben Kendim: A Record of Eastern Travel, Hutchinson&Co, Londra 1925, s. 15-16

187 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 193-194

188 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 287-291

189 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 81

190 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 81

191 Leften Stavros Stavrianos, Balkan Federation: A History of The Movement

Toward Balkan Unity in Modern Times, Northampton, Mass, Smith College Studies in History, Ekim 1941-Temmuz 1942, Wisconsin 1944, s. 180

192 Charles Roden Buxton, Turkey in Revolution, Charles Scribner's Sons, New York 1909, s. 158-159

193 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 24-25

194 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 25

195 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 84

196 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 83

197 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 200

198 Charles Roden Buxton, Turkey in Revolution, Charles Scribner's Sons, New York 1909, s. 145-146
199 Edwin Pears, Turkey and Its People, Forgotten Books, Londra 2013, s. 189

200 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 85

201 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 298-299

202 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 303

203 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 84
204 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 303

205 Charles Roden Buxton, Turkey in Revolution, Charles Scribner's Sons, New York 1909, s. 163-164

206 Charles Roden Buxton, Turkey in Revolution, Charles Scribner's Sons, New York 1909, s. 127-128, 134-135

207 Avigdor Levy, The Jews of the Ottoman Empire, the Darwin Press, New Jersey 1994, s. 463

208 Isaiah Friedman, Germany – Turkey – Zionism – 1897-1918, Transaction Pub., New Jersey 1998, 140-145

209 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 193

210 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 84

211 Hayat Tarih Mecmuası, Yıl:6, Sayı: 10, 1 Kasım 1970, s. 14

212 Charles Mac Farlane, Turkey and It's destiny, Cilt: 1, John Murray, Londra 1850, s. 496-498

213 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 30

214 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 206

215 Osmanlı İmparatorluğundaki Entelektüel ve Siyasi Güçler, Ocak 1917, British Library, Vesika No: IOR/L/PS/18/B267

216 Emrah Cilasun, Yeni Paradigmanın Eşiğinde 'Bediüzzaman' Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği, Patika, İstanbul 2015, s. 168-170

217 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 313

218 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 314

219 Bedross Der Matossian, Shattered Dreams of Revolution: From Liberty to Violence in the Late Ottoman Empire, Stanford Unv. Press, California 2014, s. 156-160

220 Osmanlı İmparatorluğundaki Entelektüel ve Siyasi Güçler Üzerine Rapor, Ocak 1917, British Library, IOR/L/PS/18/B267, s. 23

221 Edwin Pears, Life of Abdul Hamid, Constable, Londra 1917, s. 318

222 Angelo Iacovella, Gönye ve Hilâl: İttihâd-Terakkî ve Masonluk, Tarih Vakfı, İstanbul 2005, s. 46

223 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 82

224 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 86-87

225 İhsan Burak Birecikli, Avlonyalı İsmail Kemal Bey'in Siyasi Faaliyetleri (1870-1908), Gazi Ünv. Akademik Bakış, Cilt: 3, Sayı:5, 2009, s. 108-109

226 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 87

227 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 91

228 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 91

229 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 92

230 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 93

231 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 93

232 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 96

233 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 98

234 Orhan Koloğlu, 500 Years In Turkish-Libyan Relations, SAM Paper, 1/2007, 175-199

235 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 101
236 David Hapgood, Charles R. Crane, The man who bet on people, Institute of Current World Affairs, ABD 2000, s. 37-38

237 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 126

238 David Hapgood, Charles R. Crane, The man who bet on people, Institute of Current World Affairs, ABD 2000, s. 34-37

239 Adjourned Debate, 14 Aralık 1911, Birleşik Krallık Parlamentosu Kayıtları, HANSARD, C: 32, cc2543-662

240 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. xvii
241 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim:

Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 143

242 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 144

243 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 108

244 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 146

245 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 109

246 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 111

247 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 204
248 Charter Day at the American College for Girls, V: 3, No: 13, The Orient, Bible House, İstanbul, 27 Mart 1912, s. 1

249 Edwin Pears, Forty years in Constantinople: the recollections of Sir Edwin Pears 1873 – 1915, Jenkins, Londra 1916, s. 336-337

250 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 168, 269-270

251 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. xx

252 Joseph Brewda, British Experts in manipulation, Executive Intelligence Review, 24 Mart 1995, Sayı: 22 No: 13, s. 60

253 Oliver Scharbrodt, Islam and Baha'i Faith: A comparative study of

Muhammad Abduh and Abdul-Baha Abbas, Routledge, New York 2008, s. 47

254 Hamid Naseem Rafiabadi, Challenges to Religions and Islam, Cilt II, Sarup & Sons, New Delhi 2007, s. 825

255 Niyazi Berkes, The development of secularism in Turkey, Routledge, Londra 2013, s. 182-185

256 K. Paul Johnson, The Masters Revealed, Madame Blavastsky and the Myth of the Great White Lodge, State University of New York, New York 1994, s. 73

257 I. M. N. Al-Jubouri, Islamic Thought from Muhammed to September 11, 2001, Xlibris Corp., ABD 2010, s. 272-273

258 The National Archives, Kew, F.O. 78/3003, 1879 Ağus.-Eylül

259 Elie Kedourie, Afghani and Abduh: An essay on religious unbelief and political activism in modern Islam, Frank Cass & Co. Ltd, Londra 1997, s. 20-22
260 Dominic Green, Three Empires on the Nile: The Victorian Jihad, 1869-1899, Free Press, New York 2007, s. 172

261 Dominic Green, Three Empires on the Nile: The Victorian Jihad, 1869-1899, Free Press, New York 2007, s. 172-173

262 K. Paul Johnson, The Masters Revealed, Madame Blavastsky and the Myth of the Great White Lodge, State University of New York, New York 1994, s. 47-50

263 Elizabeth Longford, A pilgrimage of passion, The life of Wilfrid Scawen Blunt, Tauris Parke Paperbacks, New York 2007, s. 168

264 Niyazi Berkes, The development of secularism in Turkey, Routledge, Londra 2013, s. 269

265 Geoffrey Nash, From Empire to Orient, Travellers to the Middle East 1830-

1926, I.B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2005, s. 37

266 Geoffrey Nash, From Empire to Orient, Travellers to the Middle East 1830-1926, I.B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2005, s. 36

267 Elizabeth Longford, A pilgrimage of passion, The life of Wilfrid Scawen Blunt, Tauris Parke Paperbacks, New York 2007, s. 219

268 Vanessa Martin, Iran between Islamic Nationalism and Secularism, I. B. Tauris, Londra 2013, s. 23

269 Justin Wintle, The Concise New makers of modern culture, Routledge, New York 2009, s. 5

270 Geoffrey Nash, From Empire to Orient, Travellers to the Middle East 1830-1926, I.B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2005, s. 37

271 Geoffrey Nash, From Empire to Orient, Travellers to the Middle East 1830-1926, I.B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2005, s. 149

272 Geoffrey Nash, From Empire to Orient, Travellers to the Middle East 1830-1926, I.B. Tauris & Co. Ltd, Londra 2005, s. 153

273 K. Paul Johnson, Initiates of Theosophical Masters, State Unv. of New York Press, New York 1995, s. 96-97

274 Nikki R. Keddie, An Islamic response to Imperialism, Unv. of California Press, Londra 1983, s. 30

275 Said-i Nursi, Münazarat, İfade-i Meram ve Uzunca bir Ma, s. 123. Ayrıca Bkz. Beyanat ve Tenvirler, s. 105.

276 Nikki R. Keddie, An Islamic response to Imperialism, Unv. of California Press, Londra 1983, s. 31-31

277 Elie Kedourie, Afghani and Abduh: An essay on religious unbelief and

political activism in modern Islam, Frank Cass & Co. Ltd, Londra 1997, s. 63

278 Osmanlı İmparatorluğundaki Entelektüel ve Siyasi Güçler Üzerine Rapor, Ocak 1917, British Library, IOR/L/PS/18/B267, s. 19

279 Osmanlı İmparatorluğundaki Entelektüel ve Siyasi Güçler Üzerine Rapor, Ocak 1917, British Library, IOR/L/PS/18/B267, s. 17

280 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 220

281 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. xv

282 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 115
283 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 197 Ayrıca Bkz. Richard Kaczynski, Perdurabo: The Life of Aleister Crowley, North Atlantic Books, California 2010, s. 186-187

284 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 168

285 Henrik Bogdan & Martin P. Starr, Aleister Crowley and Western Esotericism, Oxford Unv. Press, New York 2012, s. 233

286 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The History Press, Gloucestershire 2014, s. 141

287 Henrik Bogdan & Martin P. Starr, Aleister Crowley and Western Esotericism, Oxford Unv. Press, New York 2012, s. 142-143

288 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 123
289 Owen Pearson, Albania and King Zog, Independence, Republic, and

Monarchy, 1908-1939, The Centre for Albanian Studies, Londra 2004, s. 27-28

290 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 160

291 Robert Elsie, A Biographical Dictionary of Albanian History, I. B. Tauris, Londra 2012, s. 46

292 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 102

293 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 173

294 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 174

295 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 180

296 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 127

297 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 136-139

298 Bilal N. Şimşir, British Documents on Atatürk, Cilt: III, January-September 1921, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1979, s. 97

299 Jacob M. Landau, Atatürk and the Modernization of Turkey, Westview Press, Colorado 1984, s. 22-23

300 Rosita Forbes, Appointment with destiny, E. P. Dutton & Co., New York 1946, s. 192-193

301 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi,

İstanbul 1969, s. 118

302 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 177

303 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 228

304 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 212

305 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 230

306 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 182, 184

307 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. xx

308 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 355

309 Cynthia Clark Northrup, The American Economy – A historical Encyclopedia, California 2003, s. 213 - Ayrıca Bkz. New World to Conquer, New York The World, 7 Haziran 1895.

310 The Ambassador in Great Britain (Davis) to the Secretary of State, 1 Mart 1921, Londra, FRUS, No: 800.6363/229

311 Calouste Sarkis Gulbenkian, The man and his work, Calouste Gulbenkian Foundation, Lizbon 2010, s. 20

312 Calouste Sarkis Gulbenkian, The man and his work, Calouste Gulbenkian Foundation, Lizbon 2010, s. 18

313 Gregory P. Nowell, Mercantile States and the World Oil Cartel, 1900-1939,

Cornell Unv., New York 1994, s. 66

314 Gregory P. Nowell, Mercantile States and the World Oil Cartel, 1900-1939, Cornell Unv., New York 1994, s. 64-65

315 The Ambassador in Great Britain (Davis) to the Secretary of State, 1 Mart 1921, Londra, FRUS, No: 800.6363/229

316 Calouste Sarkis Gulbenkian, The man and his work, Calouste Gulbenkian Foundation, Lizbon 2010, s. 27

317 Calouste Sarkis Gulbenkian, The man and his work, Calouste Gulbenkian Foundation, Lizbon 2010, s. 29

318 The Consul General at Berlin (Coffin) to the Secretary of the State, 2 Nisan 1921, Berlin, FRUS, No: 867.77/372

319 Calouste Sarkis Gulbenkian, The man and his work, Calouste Gulbenkian Foundation, Lizbon 2010, s. 35

320 The Ambassador in Great Britain (Davis) to the Secretary of State, 1 Mart 1921, Londra, FRUS, No: 800.6363/229

321 Jacques Attali, Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi, Mütercim: Berna Günen, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2014, s. 304

322 The Ambassador in Great Britain (Davis) to the Secretary of State, 1 Mart 1921, Londra, FRUS, No: 800.6363/229

323 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 137

324 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 139

325 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey

Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 143-144

326 Bejtullah Destani, Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the Making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. xxii

327 C. R. Conder & H. H. Kitchener, The Survey of Western Palestine, V: I, Sheets I-VI, Galilee, The Committee of the Palestine Exploration Fund, Londra 1881, s. 5-6

328 Jeremy Wilson, T. E. Lawrence Studies, No: HL 301-2

329 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 191

330 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 147

331 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 147-148

332 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 149

333 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 151

334 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 151

335 Ashley Ekins, Gallipoli: A Ridge Too Far, Exisle Publishing, Avustralya 2013, s. 301

336 Osmanlı İmparatorluğundaki Entelektüel ve Siyasi Güçler Üzerine Rapor, Ocak 1917, British Library, IOR/L/PS/18/B267, s. 9

337 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi,

Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 294

338 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 135 Ayrıca Bkz. The Countess of Carnarvon, Lady Almina and the Real Downton Abbey: The Lost Legacy of Highclere Castle, Hodder&Stoughton, Londra 2011, s. 23

339 Compton Mackenzie, Gallipoli Memories, Doubleday, Doran & Co., New York 1930, s. 59-60

340 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 162

341 Jack Wren, The Great Battles of World War I, Grosset & Dunlap, New York 1971, s. 161

342 Aubrey Herbert – Henry Morgenthau, Çanakkale Devler Ülkesinde Devler Savaşı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 74

343 Dorina Lockhart Clifton Neave, Twenty-six Years on the Bosphorus, Grayson & Grayson, Londra 1933, s. 248

344 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 155

345 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 155

346 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 294

347 Kemal Arıburnu, Atatürk'ten Anılar, Türkiye İş Bankası K. Yay., Ankara 1969, s. 307

348 Salih Babayiğit, L'immigration turque en France entre 1880-1980: aspects politiques culturels et artistiques, Les intellectuels turcs en France: aspects politique et culturels, sociabilités, Doktora Tezi 2013, Universite de Strasbourg, s. 179

349 Compton Mackenzie, Gallipoli Memories, Doubleday, Doran & Co., New York 1930, s. 310-311
350 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 157

351 Aubrey Herbert – Henry Morgenthau, Çanakkale Devler Ülkesinde Devler Savaşı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 120

352 Aubrey Herbert – Henry Morgenthau, Çanakkale Devler Ülkesinde Devler Savaşı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007, s. 129

353 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 169

354 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 197

355 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 196

356 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 171

357 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 289

358 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 176

359 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 177

360 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 178

361 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 179
362 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 247

363 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 179

364 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 26

365 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 187

366 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 207

367 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 172

368 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 340

369 H. C. Engelbrecht & F. C. Hanighen, The merchants of death, Dodd, Mead & Comp., New York 1934, s. 98

370 Niall Ferguson, The House of Rothschild: The World's banker, 1849-1999, Viking, 1999, s. 413

371 Eustace Mullins, The World Order, Our Secret Rulers, Ezra Pound Institute

of Civilization, Virginia 1992, s. 35

372 Eustace Mullins, The World Order, Our Secret Rulers, Ezra Pound Institute of Civilization, Virginia 1992, s. 36

373 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 355

374 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 357

375 Steven P. Meyer, Parvus, Jabotinsky, and London's Young Turks, Executive Intelligence Review, 27 Ocak 2009, s. 52-53

376 Rosita Forbes, These Men I Knew, E. P. Dutton & Co., New York 1940, s. 150

377 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 361

378 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 214

379 David Hapgood, Charles R. Crane, The man who bet on people, Institute of Current World Affairs, ABD 2000, s. 27-28

380 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 146-149

381 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 156

382 M. S. Vassiliou, The A to Z of the Petroleum Industry, Scarecrow Press, Plymouth 2009, s. 435

383 Marshall I. Goldman, Putin, Power, and the New Russia, Petrostate, Oxford Unv. Press, New York 2010, s. 25-26

384 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 101

385 Joseph Brewda, How the British Crown created the Balkan powderkeg, Executive Intelligence Review, 24 Mart 1995, Sayı: 22 No: 13, s. 61

386 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 199

387 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 295

388 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 266-269

389 Jonathan Schneer, Origins of the Balfour Declaration: An Unexplored Dimension, Report of the Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 2006-2007, s. 10-11

390 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 178

391 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 311-315

392 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 368-375

393 Jonathan Schneer, Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri, Mütercim: Ali Cevat Akkoyunlu, Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011, s. 297
394 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey

Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 193

395 Jonathan Schneer, Origins of the Balfour Declaration: An Unexplored Dimension, Report of the Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies, 2006-2007, s. 18-20

396 Aubrey Herbert, The Situation in Turkey, 25.07.1917, The National Archives, Kew, İngiltere, Katalog Referans: CAB/24/21, Imaj Referans: 76

397 Aubrey Herbert, The Possibility of A Separate Peace With Turkey, 29.07.1917, The National Archives, Kew, İngiltere, Katalog Referans: CAB/24/21, Imaj Referans: 75

398 The Ambassador in Great Britain (Page) to the Secretary of State, Londra, 23 Kasım 1917, FRUS, No: 763.72119/953

399 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 2-4

400 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 197

401 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 201

402 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 235

403 Klaus Kreiser, Atatürk: Eine Biographie, C. H. Beck, Münih 2008, s. 122

404 Tim Bonyhady, Good Living Street: Portrait of a patron family, Vienna 1900, Random House, Toronto 2011, s. 159. Ayrıca Bkz; Richard T. Gray & Ruth V. Gross & Rolf J. Goebel & Clayton Koelb, A Franz Kafka Encyclopedia, Greenwood Press, Connecticut 2005, s. 304

405 M. Talha Çiçek, War and State Formation in Syria: Cemal Pasha's governorate during World War I, 1914-17, Routledge, Oxon 2014, s. 145, 160

406 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 206

407 A. N. Wilson, Hilaire Belloc, H. Hamilton, Londra 1984, s. 231

408 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 207

409 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 240

410 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 249

411 Bilal N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-1938, Cilt 6, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2005, s. lviii

412 Frederick James Moberly, The Campaign in Mesopotamia 1914-1918, Cilt 4, Londra 1927, s. iii, iv

413 Alan Warwick Palmer, Victory 1918, Weidenfeld & Nicolson, New York 1998, s. 241

414 Laila Parsons, Some Thoughts on Biography and the Historiography of the Twentieth-Century Arab World, Journal of the Canadian Historical Association, Cilt: 21, Sayı:2, Kanada 2010, s. 11-12

415 Laila Parsons, Some Thoughts on Biography and the Historiography of the Twentieth-Century Arab World, Journal of the Canadian Historical Association, Cilt: 21, Sayı:2, Kanada 2010, s. 13

416 Michael Provence, Ottoman Modernity, Colonialism, and Insurgency in the Interwar Arab East, Int. J. Middle East Stud., 43, Cambridge Unv. Press, 2011, s. 220

417 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 257

418 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 213

419 Sir Henry Somer Gullett, Kemal Pasha – The man and his army, Western Argus, 3 Ekim 1922, s. 2

420 Marquise de Fontenoy, Tales of the Old World, The Sun and The Globe, 3 Ekim 1923

421 George Ward Price, Extra-special Correspondent, George G. Harrap and Co. Ltd., Londra 1957, s. 104

422 Dedication Exercises at Arnaoutkeuy, V: 5, No: 23, The Orient, Bible House, İstanbul, 10 Haziran 1914, s. 227

423 The National Archives, Kew, Vesika Referans No: CO 323/748/19

424 Ahmet Reşit Rey, İmparatorluğun Son Döneminde Gördüklerim Yaptıklarım (1890-1922), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2014, s. 341, 349, 361

425 THE 'IMMORTAL ALLATINI': Ancestors and relatives of Noemie Allatini-Bloch (1860-1928), Jewish Community of Thessaloniki, Selânik Yahudi Müzesi, Haziran 2012, s. 23

426 Şerif Paşa, Mècheroutiette; Constitutionnel Ottoman, İstanbul 1913, Sayı: 5, s.2

427 Kamil Maman, Kara Defter: Atatürk'ün silah arkadaşı İhsan Eryavuz anlatıyor, Milli Mücadele ve Lozan, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 92-95

428 Hâlide Edib, Conflict of East and West in Turkey, Maktaba Jamia Millia

Islamia, Delhi 1935, s. 107

429 Orhan Koloğlu, Sorularla Vahidettin, Pozitif Yay., İstanbul 2007, s. 46

430 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 220

431 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 219

432 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 219

433 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 102

434 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 278-279

435 Luisa Passerini, Europe in Love, Love in Europe: Imagination and Politics in Britain Between the Wars, I. B. Tauris, Londra 1999, s. 54

436 Andrea Bosco ve Alex Charles May, The "Round Table": The Empire-Commonwealth and British Foreign Policy, Lothian Foundation Press, 1997, s. 440

437 Eugene Michail, The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands, 1900-1950, Continuum Books, Londra 2011, s. 29-30, 45

438 Eugene Michail, The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands, 1900-1950, Continuum Books, Londra 2011, s. 111-112

439 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 18

440 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 82

441 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 362

442 Taha Akyol, Ama Hangi Atatürk, Doğan Egmont Yay., İstanbul Mart 2008, s. 23

443 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 232

444 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 299

445 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s.135

446 William T. Ellis, Salonica, nominally a Turkish city, has been prodominated by the Jews for centuries, New York Herald, 22 Nisan 1919, s. 7

447 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 6

448 List of members of the Sephardic delegation from Jerusalem, Albert H. Lybyer Papers, 1876-1949, Illinois Üniversitesi, Oberlin Koleji Arşivleri, No: 15/13/22 Kutu:16

449 Invitation to Albert Lybyer for dinner with Emir Faisal, 1 Temmuz 1919, Albert H. Lybyer Papers, 1876-1949, Illinois Üniversitesi, Oberlin Koleji Arşivleri

450 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 30

451 Alfred Rawlinson, Adventures in the Near East, Jonathan Gape, Londra 1934, s. 199-200

452 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 4-5

453 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 3

454 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 11

455 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 11

456 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 12

457 Avram Galanti, Türkler ve Yahudiler, Gözlem, İstanbul 1995, s. 228

458 Diary of Albert H. Lybyer, 1919, Albert H. Lybyer Papers, 1876-1949, Illinois Üniversitesi, Oberlin Koleji Arşivleri, 4 Ağustos 1919, s. 216

459 Albert Howe Lybyer, Transcript of Albert Lybyer's diary, Mart - Eylül 1919, Albert H. Lybyer Papers, 1876-1949, Record series 15/13/22, Box 17: King-Crane Commission (May-August 1919), Oberlin Koleji Arşivleri
Folder 8

460 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 302-303

461 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 296

462 Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri G. M., Ankara 2003, No: 62, s. 156

463 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 299-306

464 Copy of an alleged agreement between Emir Faisal and Turkey, Albert H. Lybyer Papers, 1876-1949, Illinois Üniversitesi, Oberlin Koleji Arşivleri

465 Jeremy Wilson, T. E. Lawrence Studies, No: DG 288-91

466 Naomi B. Levine, Politics, Religion & Love, New York Unv. Press, New York 1991, s. 501

467 Khursheed Kamal Aziz, Remembering some great men, Vanguard, 2002, s. 14

468 Steven P. Meyer, Amery: The Empire is 'The Kingdom of Heaven', Executive Intelligence Review, 27 Ocak 2009, s. 40

469 Steven P. Meyer, Amery: The Empire is 'The Kingdom of Heaven', Executive Intelligence Review, 27 Ocak 2009, s. 40

470 Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri G. M., Ankara 2003, No: 62, s. 152

471 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 317

472 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 10

473 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 227

474 Beki L. Bahar, Efsaneden tarihe Ankara Yahudileri, Pan Yay., Ankara 2003, s. 86; Ayrıca Bkz. Yalçın Küçük, Gizli Tarih, Salyangoz Yay., İstanbul 2006, Cilt 1, s. 277

475 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 30

476 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 21

477 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 31

478 Anne Jackson Fremantle, Loyal Enemy, Hutchinson & Co, Londra 1938, s. 310

479 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 284

480 Somerset Heritage Centre, Evrak Tarih: 20 Ocak 1920, Katalog No: DD/ DRU 33

481 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 287

482 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 320

483 Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk (1916-1922), Başbakanlık Devlet Arşivleri G. M., Ankara 2003, No: 62, s. 173

484 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 328

485 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 325

486 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 166-168

487 Henry Wickham Steed, Through Thirty Years: 1892-1922: A Personal Narrative, Doubleday, Page&Comp., New York 1924, Cilt: I, s. 374-379

488 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 288

489 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 290

490 Somerset Heritage Centre, Evrak Tarih: 30 Mart 1920, Katalog No: DD/DRU 33

491 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 291

492 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 319

493 The American Ambassador (Harvey) to the British Secretary of State for Foreign Affairs (Curzon), 17 Kasım 1921, Londra, FRUS, No: 890g.6363T84/21

494 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: I, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 318

495 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 228

496 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 298-300

497 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 302

498 Aubrey Herbert, The Position of Albania, The Near East, Near East College Association, New York 1921, s. 205

499 John A. Larson, Letters From James Henry Breasted to His Family, August 1919-July 1920, The Oriental Institute of The University of Chicago, 2010, s. 11

500 Michael Provence, Ottoman Modernity, Colonialism, and Insurgency in the Interwar Arab East, Int. J. Middle East Stud., 43, Cambridge Unv. Press, 2011, s. 220

501 John A. Larson, Letters From James Henry Breasted to His Family, August 1919-July 1920, The Oriental Institute of The University of Chicago, 2010, s. 268-269

502 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 121-122

503 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 304

504 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 306

505 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 309

506 Joan George, Merchants in Exile: The Armenians in Manchester, England, 1835-1935, Gomidas, Londra 2002, s. 194

507 The Vice President of the Standard Oil Company of New York (L. I. Thomas) to the Secretary of State, 12 Ağustos 1921, New York, FRUS, No: 867n.6363/2
508 Ü. Gülsüm Polat, Yunan tahribatına Amerikalı misyonerlerin bakışı ve bir

raporun arka planı, Akademik Bakış, Cilt 5, Sayı 10, 2012, s. 71-94

509 Letter from Mark R. Bristol to Charles R. Crane, 14.01.1921, Henry Churchill King Papers, 1873-1934, Oberlin College Arşivi, Ohio, RG 2/6/1 Kutu: 20

510 Murat Bardakçı, İttihâtçı'nın sandığı, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2013, s. 191

511 John K. Notz, The Influence of Hâlide Edib on Charles R. Crane, The Chicago Literary Club, Chicago 2012, s. 15

512 Salâhi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 119

513 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 119-123

514 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 324-325

515 Robert Elsie, A Biographical Dictionary of Albanian History, I.B. Tauris, New York 2012, s. 201-202

516 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 295

517 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 239

518 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 148, 151-152

519 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 112

520 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin

Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 154

521 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 155-157

522 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 159

523 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 226

524 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 226

525 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 233

526 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 228-229

527 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 236-239

528 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 231-232

529 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 232

530 Hasan Babacan, Mehmed Talat Paşa: 1874-1921, TTK Yay., Ankara 2005, s. 212

531 Nazmi Eroğlu, İttihâtçıların Ünlü Maliye Nazırı Câvid Bey, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 165
532 Nazmi Eroğlu, İttihâtçıların Ünlü Maliye Nazırı Câvid Bey, Ötüken Neşriyat,

İstanbul 2008, s. 169-170

533 Nazmi Eroğlu, İttihâtçıların Ünlü Maliye Nazırı Câvid Bey, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008, s. 171

534 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: II, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 439-443

535 Alfred Rawlinson, Adventures in the Near East, Jonathan Gape, Londra 1934, s. 285-286

536 Alain Beltran, A comparative history of national oil companies, Peter Lang, Brüksel 2010, s. 282

537 The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Acting Secretary of State, 24 Ocak 1921, İstanbul, FRUS, No: 667.003/102

538 Rear Admiral C. M. Chester to the Secretary of the State, 8 Şubat 1922, Washington, FRUS, No: 867.602 Ot 81/183

539 The Consul General at Smyrna (Horton) to the Secretary of State, 23 Temmuz 1921, İzmir, FRUS, No: 667.003/132

540 Jeremy Wilson, T. E. Lawrence Studies, No: DG 330-31

541 Robert F. Byrnes, A history of Russian and East European studies in the United States: Selected Essays, University Press of America, 1994, s. 11

542 Frank N. Magill, Dictionary of World Biography, Routledge, New York 1999, Cilt: 7, s. 259-261

543 David Hapgood, Charles R. Crane, The man who bet on people, Institute of Current World Affairs, ABD 2000, s. 51-52

544 Clarence Richard Johnson, the Turkish Nationalist Movement: Its Immediate Background, Sociology and Social Research, Kasım-Aralık 1930, Cilt: XV., No: 2, s. 3. Ayrıca Bkz.: Ulrich Haustein & Georg W. Strobel & Gerhard Wagner, Ostmitteleuropa: Berichte und Forschungen, Klett-Cotta, Stuttgart 1981, s. 389-391

545 Andrew L. Simon, Admiral Nicholas Horthy: Memoirs, Simon Pub., Florida 2000 s. 17,42

546 Hew Strachan, The Oxford Illustrated History of the First World War: New Edition, Oxford Unv. Press, Oxford 2014, s. 311

547 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 234

548 A. Afet İnan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul 1999, s. 31

549 Akın Çelik, Mondros Mütarekesi öncesinde Osmanlı kamuoyunda sulh tartışmaları, Tarih Dergisi, Sayı 56, İstanbul 2013, s. 98-99

550 DK/RA-UM/Gruppeordnede sager 1909-1945. 139. D. 1, "Tyrkiet - Indre Forhold". Pakke 2, Ocak 1917 – 1 Ocak 1919

551 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 226-227

552 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 237

553 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 169

554 Mustafa Hergüner, İzmir İktisat Kongresi için İstanbul'da yapılan çalışmalar,

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2006, s. 23
555 Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Cilt: 7, 1930-1933, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006, s. xiii, 20

556 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 75

557 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 83

558 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 89

559 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 112

560 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 114-115

561 Aubrey Herbert, Ben Kendim: A Record of Eastern Travel, Hutchinson&Co, Londra 1925, s. 331

562 Aubrey Herbert, Ben Kendim: A Record of Eastern Travel, Hutchinson&Co, Londra 1925, s. 332

563 Keith Neilson & Greg Kennedy, The British Way in Warfare: Power and the International System, 1856-1956, Ashgate, Surrey 2010, s. 341 Ayrıca Bkz. Sevan Nişanyan, Yanlış Cumhuriyet: Atatürk ve Kemalizm Üzerine 51 Soru, Everest Yay., İstanbul 2010, s. 481

564 John T. Flynn, Men of Wealth, Simon and Schuster, New York 1941, s. 371-372

565 British Decorations, 7 Kasım 1921, Birleşik Krallık Parlamentosu Kayıtları,

HANSARD, C: 148, cc 17-8
566 Foreign Affairs, 27 Mart 1922, Birleşik Krallık Parlamentosu Kayıtları, HANSARD, V: 152, cc985-1055

567 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 240

568 Indian Demonstrations, New Zealand Herald, Cilt: LIX, Sayı: 18000, 27 Ocak 1922, s. 5

569 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 238

570 Somerset Heritage Centre, İngiltere, Sita McGrath (Rosita Forbes), 20 Nisan 1922, Katalog No: DD/DRU 33

571 Rosita Forbes, These Men I Knew, E. P. Dutton & Co., Inc, New York 1940, s. 157-174

572 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 254-255

573 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 107

574 Smyrna (Greek Landing), 17 Temmuz 1922, Birleşik Krallık Parlamentosu Kayıtları, HANSARD, C: 156, c1703

575 Prime Minister's Statement, 17 Temmuz 1922, Birleşik Krallık Parlamentosu Kayıtları, HANSARD, C: 156, cc1745-862

576 Churchill College, Cambridge, Churchill Papers, Vesika No: CHAR 2/124A/14

577 Somerset Heritage Centre, DD/DRU 33, Ağustos 1922 – A. İzzet

578 Brian C. Black, Crude Reality: Petroleum in World History, Rowman & Littlefield Pub, Plymouth 2012, s. 78

579 The High Commissioner at Constantinople (Bristol) to the Secretary of the State, 15 Mart 1922, No: 867.77/395

580 The Vice Consul in Angora (Imbrie) to the Secretary of the State, 7 Aralık 1922, Ankara, FRUS, No: 867.602 Ot 81/239

581 Turks Appoint Civil Governor, New York Times, 19 Eylül 1922

582 Bilal N. Şimşir, British Documents on Atatürk (1919-1938), Cilt: IV, October 1921-October 1922, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984, s. 547

583 Robert Sanders Bayford, Real Old Tory Politics: Political Diaries of Sir Robert Sanders, Lord Bayford, 1910-35, Historians' Press, Londra 1984, s. 187

584 Atatürk'ün 40 yıl yanından ayırmadığı Salih Bozok'un hatıraları, Milliyet, 26.11.1979, s. 5

585 The Rainbow of Delta Tau Delta, Cilt: 64, Sayı: II, Virginia 1941, s. 64

586 Aubrey Herbert, Ben Kendim: Osmanlı Ülkesine son seyahatler, Mütercim: Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1999, s. 247

587 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 74

588 Dr. Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, Cilt II, 1929, s. 528-529

589 Niccolo Machiavelli, Hükümdar, Mütercim: Necdet Adabağ, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2014, s. 16-17

590 George Seldes, Iron, Blood & Profits, Harper & Brothers Publishers, New York 1934, s. 103

591 Guiles Davenport, Zaharoff: High priest of war, Lothrop, Lee and Shepard Co., Boston 1934, s. 138

592 Sedat Çilingir, Lloyd George and the dissolution of the Ottoman Empire, ODTÜ, Ocak 2007, s. 204,531 Ayrıca Bkz. H. C. Engelbrecht & F. C. Hanighen, The merchants of death, Dodd, Mead & Comp., New York 1934, s. 196

593 George Seldes, Iron, Blood & Profits, Harper & Brothers Publishers, New York 1934, s. 103

594 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 239

595 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 347

596 Falih Rıfkı Atay, Çankaya, I-V. Ciltler, Yeni Gün Haber Ajansı, İstanbul 1999, s. 95

597 Somerset Heritage Centre, İngiltere, George Ward Price, 9 Mart 1923, Club de Constantinople, Pera, Katalog No: DD/DRU 33

598 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 243

599 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 349

600 Aubrey Herbert, Ben Kendim: A Record of Eastern Travel, Hutchinson&Co, Londra 1925, s. 341-342

601 Jeremy Wilson, T. E. Lawrence Studies, No: DG 859-60

602 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The

History Press, Gloucestershire 2014, s. 69
603 Bahri Ata, 1924 Türk basını ışığında Amerikalı eğitimci John Dewey'in Türkiye seyahati, G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 3, 2001, s. 201-202

604 Thomas S. Popkewitz, Rethinking the history of the education, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 125

605 Bahri Ata, 1924 Türk basını ışığında Amerikalı eğitimci John Dewey'in Türkiye seyahati, G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 3, 2001, s. 197

606 John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, T.C. Maarif Vekilliği, İstanbul Devlet Basımevi, 1939

607 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 172-173

608 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 270

609 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 132

610 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 173

611 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 227-231

612 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 175

613 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 175-177

614 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 155

615 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 179

616 Robert Nelson, Hagia Sophia, 1850-1950: Holy Wisdom Modern Monument, Unv. of Chicago Press, Chicago 2004, s. 180

617 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 263, 284.

618 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 270

619 Susan Silsby Boyle, Betrayal of Palestine: The story of George Antonius, Westview Press, 2001, s. 8

620 Edwin Samuel, A lifetime in Jerusalem, Israel Universities Press, Kudüs 1970, s. 92

621 Robert D. Kaplan, Arabists: The Romance of an American Elite, The Free Press, New York 1995, s. 71

622 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 224

623 Bat Ye'or, Islam and Dhimmitude: Where civilizations collide, Associated Unv. Press, New Jersey 2002, s. 168

624 Norman E. Saul, The Life and Times of Charles R. Crane, 1858–1939, Lexington Books, Birleşik Krallık 2013, s. 244

625 The Standard Oil of New York to the Acting Secretary of State, 15 Mart

1919, New York, FRUS, No: 467.118t25/32
626 Elizabeth Antébi, L'homme du Sérail, NiL, Paris 1996, s. 563

627 David Liepert, Muslim, Christian and Jew: Finding a path to peace our faiths can share, Faith of Life Pub., Toronto 2010, s. 215

628 Youssef Aboul-Enein & Basil Aboul-Enein, The secret war for the Middle East, Naval Institute Press, Maryland 2013, s. 22

629 F.W. Brecher, Charles R. Crane's Crusade for the Arabs, 1919-39, Middle Eastern Studies, XXIV, Ocak 1988, s. 46-47

630 Chuck Morse, The Nazi connection to Islamic terrorism, iUniverse, Nebraska 2003, s. 31. Oppenheim için bkz. Sean McMeekin, The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, Penguin Books, 2010, s. 360-361

631 Bat Ye'or, Islam and Dhimmitude: Where civilizations collide, Associated Unv. Press, New Jersey 2002, s. 448

632 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 1

633 David Hapgood, Charles R. Crane, The man who bet on people, Institute of Current World Affairs, ABD 2000, s. 38-39

634 Sean McMeekin, The Berlin-Baghdad Express: The Ottoman Empire and Germany's Bid for World Power, Penguin Books, 2010, s. 134-135

635 Charles J. Rzepka & Lee Horsley, A Companion to Crime Fiction, Wiley-Blackwell, West Sussex 2010, s. 236

636 Reeva Spector Simon, Spies and Holy Wars: The Middle East in 20th-Century Crime Fiction, Unv. of Texas Press, Teksas 2010, s. 30

637 Shane Leslie, Mark Sykes: His Life and Letters, Cassell and Company Ltd., Londra 1923, s. 229

638 Margaret Fitzherbert, The man who was greenmantle: A biography of Aubrey Herbert, Oxford University Press, Oxford 1985, s. 2

639 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The History Press, Gloucestershire 2014, s. 195

640 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The History Press, Gloucestershire 2014, s. 69

641 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The History Press, Gloucestershire 2014, s. 196

642 Salahi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1995, s. 184

643 Dr. İrfan Neziroğlu & Dr. Tuncer Yılmaz, Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları, Cilt 1, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yay., TBMM Basımevi, Ankara 2014, s. 113

644 Nezih Uzel, İngiliz İstihbarat Subayı Yüzbaşı Bennett Anlatıyor: Atatürk'e Nazıl Vize Verdim, Selis, İstanbul 2008, s. 123

645 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 32-33

646 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 57

647 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 59

648 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 58

649 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 60-61

650 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 62-63

651 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 62-70

652 James Webb, The Harmonious Circle: The Lives and Work of G. I. Gurdjieff, P. D. Ouspensky, and Their Followers, Shambhala, Boston 1987, s. 82

653 Paul Beekman Taylor, Gurdjieff and Orage: Brothers in Elysium, Weiser Books, Maine 2001, s. x; Ayrıca Bkz. Whitall Perry, Gurdjieff in the Light of Tradition, Sophia Perennis, New York 2001, s. 10

654 J. Walter Driscoll, Gurdjieff Foundation Of California, Gurdjieff: An Annotated Bibliography, Garland Pub. New York 1985, s. 228

655 Marco Pasi, Aleister Crowley and the Temptation of Politics, Routledge, New York 2014, s. 18

656 James Webb, The Harmonious Circle: The Lives and Work of G. I. Gurdjieff, P. D. Ouspensky, and Their Followers, Shambhala, Boston 1987, s. 184

657 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 110

658 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 119

659 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 120

660 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 146

661 Hülya Küçük, The Role of the Bektashis in Turkey's National Struggle: A Historical and Critical Study, Brill, Leiden 2002, s. 103-104

662 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 124-125

663 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 127-129

664 Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı: Sami Günzberg, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 102-104

665 Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı: Sami Günzberg, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 118

666 Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı: Sami Günzberg, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 79

667 Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı: Sami Günzberg, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 82-83

668 Rıfat N. Bali, Sarayın ve Cumhuriyetin Dişçibaşısı: Sami Günzberg, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 25

669 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 129

670 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek

Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 135-137
671 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 155

672 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 216-218

673 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 199

674 Compton Mackenzie, Gallipoli Memories, Doubleday, Doran & Co., New York 1930, s. 323-324

675 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 242

676 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 393

677 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 156

678 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 397

679 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 519

680 Steve Johnston, Tea Party Culture War: A clash of worldviews, Winepress Pub., Washington 2011, s. 162

681 Mark Beynon, London's Curse: Murder, Black Magic & Tutankhamun, The History Press, Gloucestershire 2014, s. 67

682 Ben Macintyre, Operation Mincemeat, Bloomsbury, Londra 2010, s. 63
683 Cavit Orhan Tütengil, Temeldeki Çatlak, Çağdaş Yay., İstanbul 1975, s. 212-214

684 Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Cilt: II, Sander Kitabevi, İstanbul 1969, s. 608

685 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 72-73

686 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 219

687 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 279

688 John Godolphin Bennett, Tanık: Bir Arayışın Hikâyesi, Mütercim: Çiçek Öztek, YKY, İstanbul 1999, s. 472-473

689 Bejtullah Destani & Jason Tomes, Albania's Greatest Friend: Aubrey Herbert and the making of Modern Albania, I. B. Tauris, Londra 2011, s. 31

690 Peter Clark, Marmaduke Pickthall: British Muslim, Quartet Books, Londra 1986, s. 27, 61

691 Islamic Culture, Sayı: 7, Islamic Culture Board, Haydarabad 1933, s. 373

692 Peter Clark, Marmaduke Pickthall: British Muslim, Quartet Books, Londra 1986, s. 27

693 Niyazi Berkes, The development of secularism in Turkey, Routledge, Londra 2013, s. 489

694 Sebilürreşad, Cilt: XIII, Sayı: 321, s. 332

695 Ibrahim M. Abu-Rabi, Islam at the Crossroads: On the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi, State Unv. of New York Press, New York 2003, s. 75

696 Ibrahim M. Abu-Rabi, Islam at the Crossroads: On the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi, State Unv. of New York Press, New York 2003, s. 74

697 Cemal Kutay, Çağımızda bir asr-ı saadet Müslümanı; Bediüzzaman Said Nursî, Yeni Asya Yayınevi, 1980, s. 183

698 Said-i Nursi, Mektubat, Yirmi Dokuzuncu Mektup, s. 426

699 Giovanni Scognamillo, İstanbul Gizemleri: Büyüler, Yatırlar, İnançlar, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1993, s. 100

700 Cavit Orhan Tütengil, Temeldeki Çatlak, Çağdaş Yay., İstanbul 1975, s. 8-11

701 Ahmed Faruk, Eshâb-ı Kiram, Hakikat Kitabevi Yay., İstanbul 2014, s. 314

702 Hüseyin Hilmi Işık, Tam İlmihal Seadet-i Ebediyye, Hakikat Kitabevi, İstanbul Mayıs 2009, s. 744

703 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 145

704 Niall Ferguson, İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirişi, Mütercim: Nurettin Elhüseyni, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 145

705 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 50-52

706 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 52-53

707 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı

Yay., İstanbul 2011, s. 55
708 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 57

709 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 29-30

710 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 33

711 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 34

712 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 80

713 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 85

714 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 85

715 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 86

716 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 89

717 Wilfred S. Blunt, İslâm'ın Geleceği, Mütercim: M. Fatih Karakaya, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 109